fondată în 1895
bpt
serie nouă

n. iorga

românia cum era pînă la 1918

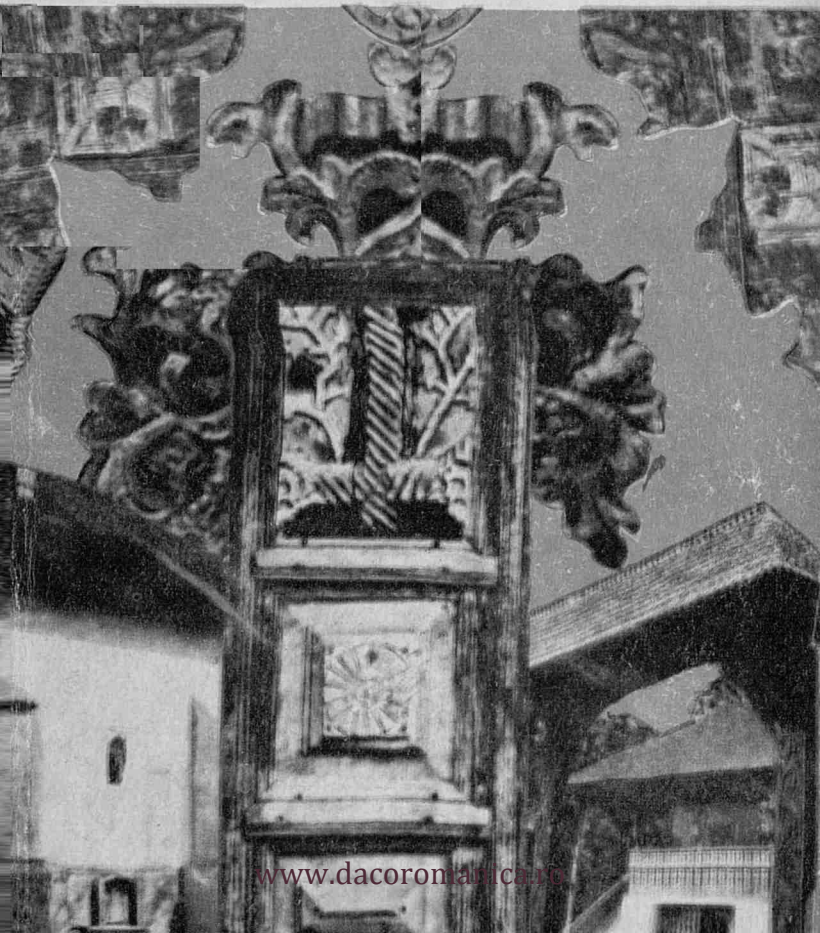

www.dacoromanica.ro

Ilustrația copertei : *Teodor Moraru*

www.dacoromanica.ro

n. iorga

românia cum era pînă la 1918

I

ROMÂNIA „MUNTEANĂ"

EDIȚIE ÎNGRIJITĂ, PREFAȚĂ
ȘI TABEL CRONOLOGIC DE LUCIAN CURSARU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1972
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

www.dacoromanica.ro

Toate drepturile rezervate Editurii Minerva

www.dacoromanica.ro

N. IORGA — CĂLĂTOR PRIN ŢARĂ

„Cea mai neliniştitoare problemă a unei conştiinţe de scriitor este problema supravieţuirii: nu e vorba de locul mai mare sau mai mic pe care-l va ocupa în istoria cultunii şi literaturii, după moarte, ci de acele realizări care vor deveni valori permanente, la care toate generaţiile succesive se pot forma şi prosperа."

Cu această lucidă şi revelatoare reflecţie îşi începe Pompiliu Constantinescu articolul intitulat *N. Iorga — scriitor,* apărut în anul 1943 în ziarul *Vremea*[1]. De atunci au trecut aproape trei decenii, timpul a lucrat, poate nu decisiv şi spectaculos — e un regret al nostru — dar astfel încît ne obligă să ne reamintim cînd facem istorie literară de ideologia sămănătoristă a lui N. Iorga, de entuziasmul fierbinte al istoricului erudit care a cercetat zeci de mii de documente străvechi în bibliotecile ţării şi ale lumii cu o vocaţie unică şi definitivă ; cînd cercetăm presa vremii de polemistul intolerant, de zaristul caracterizat printr-o vervă temperamentală ieşită din comun ; de luptătorul neobosit în slujba unui mare ideal naţional, de omul care-şi iubea ţara şi istoria ei cu o patimă sacră, de animatorul cultural plin de vibraţie şi de energie, de pelerinul care a străbătut de-a lungul şi de-a latul pămîntul românesc alcătuind o impresionantă monografie etnică, o tumul-

[1] Articolul figurează în volumul III *Scrieri* de Pompiliu Constantinescu, E.P.L., 1969, p. 253.

www.dacoromanica.ro

toasă cronică a naturii, sufletului, vieții, obiceiurilor, ocupațiilor, năzuințelor și suferințelor poporului răspîndit în străvechile provincii ale genezei sale; de profesorul universitar a cărui activitate prodigioasă l-a impus distinct și autoritar în cultura timpului.

Dacă omul de geniu a avut și slăbiciuni și instabilitate, daca a persistat în erori, dacă crezul său literar foarte tranșant nu a cîștigat întotdeauna în disputele din domeniul atît de schimbător și de dificil al artei, mai bine de patru decenii N. Iorga, acest uriaș pisc de erudiție, de putere de muncă, de pasiune istorică, de simțire națională a fost un strălucit exemplu de slujire a științei, a culturii, un patriot admirabil, încrezător în virtuțile milenare ale poporului său, un seismograf tenace al mișcării literare românești, al drumului său anevoios spre împlinire.

Nicolae Iorga este un coborîtor din galeria marilor bărbați înaintași, neobosiți militanți pentru propășirea patriei, apărători ai culturii și fruntariilor ei, care dorm astăzi în cripte reci după o viață de necontenite peregrinări, de lupte și de zbucium, în care au fost părtași la mari acte justițiare ale istoriei — obținerea independenței și împlinirea visului milenar al realizării unității statale. Acești oameni de seamă, pe care redescoperindu-i, susținîndu-i din arbitrar, trebuie să-i vedem așa cum au fost, chinuiți de mari convulsii politice, vizionari generoși de pură descendență romantică, cer din partea noastră o nouă întruchipare, o aderență spirituală la ceea ce edificăm astăzi într-un nou mare veac de cultură, de împlinire și însuflețire națională.

După trei decenii de la moartea sa tragică, Nicolae Iorga rămîne pe același înalt piedestal în istoria disciplinei sale de bază și este o cinste pentru generațiile contemporane, că lipsite de daunătoare prejudecați și false prudențe, s-au interesat nu numai de opera sa istorică ci și de dramaturgia lui (atît cît s-a jucat), de tratatul excelent de istoria literaturii române vechi și de istoria literaturilor romanice, retipărite, de paginile alese din publicistica sa revelatoare și de repovestirile sale istorice, care au alcătuit cîteva ediții, căutînd să le limpezească, să înlăture astfel acele confuzii create, cu un timp în urmă, de unii critici prea prudenți și deci abuziv de susceptibili sau de cîțiva „literați" fără har și fără

www.dacoromanica.ro

demnitate, care au dezvăluit şi injuriat în modul cel mai nefericit, tocmai acele laturi confuze sau fatal eronate ale vieţii marelui cărturar, care trebuiau explicate atent şi nicidecum folosite pentru a-l face ridicol şi inoportun, întîrziind valorificarea operei printr-o herborizare de defecte constituită rece, dogmatic, filistin.

De fapt, ca să respectăm cu precauţie adevărul, Nicolae Iorga n a cucerit pe toată lumea nici în timpul vieţii, şi-a făcut un mănunchi de aliaţi de ocazie dar foarte mulţi duşmani în politică, în lumea literelor, artei şi ştiinţei, cortegiul acesta numărînd fără osebire impostori gălăgioşi, duşmani politici neiertători şi meschini, tineri confraţi mediocri şi arivişti, calomniatori platiţi, ziarişti neglorioşi ai fetidei prese de scandal de altădată. Iorga a polemizat violent cu ei, a fost lovit fără cruţare, contestat, şicanat, defaimat. Omul, istoricul, scriitorul, politicianul, deşi conştient că este vulnerabil, şi-a analizat rareori erorile, în schimb a întors loviturile fără cruţare, şi-a apărat fanatic ideile şi atitudinile sale nu de puţine ori derutante. Îndîrjirea sa a avut întotdeauna un copleşitor sentiment omenesc, pe care rapsodiindu-l la fizionomia epocii îl înţelegem destul de bine.

Nu de puţine ori N. Iorga s-a plîns ca este un scriitor necitit, întîmpinat cu injurii sau cu o tăcere ostilă de clasele exploatatoare indiferente la valorile culturii naţionale, judecat nedrept de contemporani, şi în această privinţă instinctul său nu l înşela.

„*Cel mai mare om de litere al veacului nostru*", cum l-a denumit G. Călinescu nu i-a fost cunoscută cu adevărat opera. Unii, care i ştiau doar articolele din presă, şi-au arogat, cu aere de superioritate, dreptul să-l judece numai după aceste sumare elemente reţinînd docil şi superficial că marele cărturar era fie un antijunimist, fie un naţionalist, că fraza sa e „lungă" şi nu savantă, de mare stilist, că în forţa sa titanică de lucru se întîlneau destule curiozităţi. Au fost astfel strămutate fără onestitate, adeseori dintr-un teritoriu personal, privat, lucruri cărora trebuia să le răspundă o conştiinţă literară şi ideologică limpede şi nicidecum obtuzitatea celui interesat doar de o anecdotică ieftină.

Fără a polemiza cu cineva, trebuie să recunoaştem că personalitatea lui Nicolae Iorga stă încă sub un strat apreciabil de con-

www.dacoromanica.ro

fuzii şi interpretări inexpresive, trebuie să recunoaştem că generaţiile mai tinere, cu tot aerul lor de orgolioasă independenţă, nu-i pot cunoaşe, fatalmente, harta psihică, jurnalul formaţiei spirituale a marelui cărturar, spiritul ardent şi volubil, activitatea laborioasa nimbată de ocupaţii multiple, erudiţia sa uluitoare, in egalată de altcineva, graniţele sensibilităţii sale, valorile limbii, dimensiunile scrisului sau ale literaturii artistice, confesiunile o icoană generoasă şi categorică despre sine — procesele de conştiinţă în momentele de cumpănă sau de atingere a unor înalte culmi, căci existenţa marelui cărturar se împleteşte cu tot ce s a petrecut mai de seamă în viaţa şi scena politică şi culturală a ţării pe care a dominat-o efectiv ani de-a rîndul, primind onorurile cele mai înalte.

De aceea, dacă am vrea să reconstituim miniatural efigia omului şi operei printre contemporanii săi am urmări un desen cu adevărat extraordinar, fascinant, neliniştit, punctat de căderi umilitoare, de înfrîngeri politice, dar şi de ascensiuni remarcabile, de recunoaşterea valorii sale pe plan internaţional, în culmi succesive şi definitive. Am nota acum numai faptul că N. Iorga, neobositul călător, a intrat aproape oricînd a vrut în cabinetele marilor oameni politici ai vremii, în palatele monarhilor europeni, strălucitor şi grandios ambasador cultural al unei ţări mici nedreptăţită adeseori de meandrele istoriei.

Poate că deceniul acesta, în care am păşit, va da o sentinţă definitivă în marele său proces, căci Iorga, orgoliosul, inegalul, pătimaşul patriot, marele animator, genialul istoric, fermecătorul orator, fulgerătorul polemist, neobositul gazetar, ignoratul scriitor, neîntrecutul colecţionar de vestigii, sensibilul şi notoriul călător pe meridianele lumii, cere editorului să descifreze mii de scrieri, din primii ani de tinereţe pînă la crepuscul, să caute tot atîtea ecouri, puncte de plecare, puncte de contrast, să identifice filiaţii, să reabiliteze psihologia omului sau să explice idealul său artistic, dacă va socoti necesar, să-l încununeze cu lauri pentru acele valori care au trecut definitiv în posteritate izolînd, cu pereţi rezistenţi, tribulaţiile neclare, scrierile inexpresive, grăbite, aride, fără o valoare intrinsecă, toate impurităţile fatalmente posibile.

www.dacoromanica.ro

Şi sînt, desigur, în opera unui scriitor inevitabile părţi atît de interes confidenţial cît şi părţi moarte, pe care sentimentul distanţei le face mai evidente. Criticul şi istoricul literar din trecut a încercat el însuşi, dacă a fost obiectiv, răscolind zecile de tomuri cu pietate sau cu simpatie, să facă un act critic necesar. De fapt imensa cantitate de scrieri, poligrafia sa aproape miraculoasă, succesiunea impresionantă a volumelor încît nu odată s-a spus malițios că Iorga e autorul atîtor cărţi încît de multe va fi uitat el însuşi a le fi scris cîndva, i-a fost întrucîtva defavorabilă, căci acest ritm inimaginabil a alterat informaţia, redactarea, deteriorînd edificii ale căror funcţii nu fuseseră în nici un caz arbitrare.

Şi Eugen Lovinescu, cu care N. Iorga a polemizat mult şi ambiţios, adeseori irascibil, căci în timp ce primul pleda pentru o literatură modernă, ultimul apăra fanatic, dogmatic şi intolerant sămănătorismul, a pus cu aceeaşi justeţe problema supravieţuirii ca scriitor a marelui cărturar, generaţiile mai noi avînd datoria să disocieze, să valorifice *sine ira et studio* opera iorghistă, să aprobe cu pietate şi recunoştinţă ceea ce este viu şi să respingă cu dezamăgire şi fermitate acele pagini a căror idolatrizare ar fi paradoxală, un greşit act de restituire.

Astăzi, cînd avem repere destul de exacte pentru interesul pe care opinia publică îl nutreşte faţă de studiul şi retipărirea operei atît de vastă a lui N. Iorga, un mare şi generos ajutor ni-l oferă opiniile, scrierile criticilor şi istoricilor noştri literari din trecut asupra fenomenului Iorga, exegeza acestei generaţii harnice şi pricepute, care a străbătut bine împlîntată traiectoria a trei patru decenii de cultură românească de cea mai ridicată valoare.

Criticii şi istoricii literari contemporani cu marele cărturar, care au cercetat cu obiectivitate fenomenul Iorga nu au încorporat, din fericire, judecăţi apologetice, sau vădit îndulgente, nici acute resentimente cînd au precizat sensul şi valoarea acestei opere, frescă alcătuită aproape o jumătate de veac. De aceea putem reţine multe judecăţi de valoare, motivarea exactă a resorturilor organice şi împrejurările în care N. Iorga şi a urzit opera literară, obstacolele ce au fost îngenunchiate de conştiinţa sa artistică, paradoxul criticului care, cu tot cîştigul erudiţiei sale, n a fost un sfărîmător de

www.dacoromanica.ro

inerții, un partizan al inovației subtile, un scriitor modern, ci un suflet patriarhal, nostalgic și idilic, pretențios în reazemul care-l căuta în literatura timpului său pentru această conversiune.

Rezumînd opiniile criticilor și istoricilor literari de recunoscută autoritate din perioada antebelică putem lua sub semnătură de garanție numeroase aprecieri despre opera lui N. Iorga, stabilind astfel fără tente obscure sau emfatice ponderea ei esențială. Ne amintim, bunăoară, ca de ceva ieșit din comun, faptul că Garabet Ibrăileanu aprecia drept partea cea mai vie din opera lui Alecsandri nu poezia ci proza. În cazul lui N. Iorga beletristica propriu-zisă a fost privită cu răceală, cu rezerve aproape umilitoare. Deși justițiar, tratamentul acesta totalitar ne crispează parcă puțin ; în orice caz nu stă în intenția noastră de a ataca părțile vulnerabile care ar putea exista, nici de a-l maleabiliza, ci doar de a înfățișa lucrurile pentru a putea întreprinde propria noastră forare — eliberată de resentimente, de exces și patos — în structura intimă a acestei opere ținută fatal în restricții atît de vechi.

„Dacă posteritatea va alege ceva din imensele lui șantiere de materiale neaderente, se va opri la seria Oamenilor cari au fost, *a articolelor din* Sămănătorul *sau chiar a* Cugetărilor. *Acolo se va găsi un Iorga lapidar, formulativ, curent de mare frecvență*", nota cu francheța cunoscută Pompiliu Constantinescu și tot el adăuga în linia acestor scrieri *Opinions sincères* și *Opinions pérnicienses*, ca și unele pagini din lucrarea autobiografică *O viață de om*.

În general, Eugen Lovinescu, G. Călinescu, Vl. Streinu, Pompiliu Constantinescu, Octav Șuluțiu, Șerban Cioculescu și alții au reținut cu prudență scrierile care aveau capacitatea să supraviețuiască omului de geniu. Cîte unul a adăugat la inventarul acestora pamfletele, altul, cu rețineri, pagini din *Istoria literaturii române* (partea veche), copleșit de erudiția, de bibliografia, de temperatura scrisului, de ethosul muncii. Desigur, ne întrebăm ca întotdeauna cînd o operă masivă este așezată definitiv la scara estetică ce i se cuvine, de către cei care au judecat opera lui Iorga cu o reală capacitate, dincolo de coeficientul inevitabil de subiecti-

www.dacoromanica.ro

vism, cum este privită ea astăzi în condițiile istorice deosebite, și pe coordonatele majore ale culturii timpului. În această privință punctul de vedere exprimat de istoricul literar Dan Zamfirescu angajează o concepție de justificată rigoare științifică și totodată de caldă receptivitate.

„Studiul științific al unei astfel de personalități și al unei asemenea opere nu admite simplificare apologetică, selecția arbitrară a unor aspecte și estompa ea altora; trebuie pornit de la recunoașterea unui fapt pe care îl cunosc prea bine cei care au parcurs mai multe pagini din N. Iorga: poți întâlni la el pasaje admirabile încadrate într-o perspectivă fundamental falsă, dă pă cum te întâmpină alteori răbufniri de câteva rînduri sau fraze răzlețe, ale unor concepții și atitudini discutabile, semne ale dezorientării personale sau stigmatele confuziilor epocii în bucăți antologice, reprezentative pentru tot ce a fost mai valoros în activitatea sa" (*România — pămînt de civilizație și sinteză, pp. 86 87*).

La o distanță de peste șapte decenii de la prima lor apariție, trebuie să recunoaștem, fără aproximații, chiar dacă am urmărit detașat meandrele situării operei sale în timp, că notele de călătorie ale lui N. Iorga și-au păstrat întactă poate chiar sporita demnitatea lor artistică, scriitorul fiindu ne și azi un tovarăș de drum fermecător, posesorul unor cunoștințe enciclopedice rostite nu apodictic, ci cu onorurile fastuoase ale lirismului sau ale vibrației intelectuale, care defrișează domenii variate, impunînd o gîndire filozofică materială și totodată poematică, o ilustrare exemplara a istoriei românești, a virtuților poporului român, plăsmuiri de fin țe romanescă privind trecutul, interpolările istoricului și eseistului având totdeauna o certă finalitate, autonomia acestei compoziții

„Cărțile de căpătîi ale lirismului nostru poetic, spunea tot Pompiliu Constantinescu, *s au reali at din substanța pei agiului propriu, ca* România pitorească *a lui I labuta și ecouile* [...] *ardelene din peregrinările scrise ale d lui Iorga. Pitorescul local și suflul de retorica patriahală s-au armoniat într-un peisagiu moral și într-o expresie literară înlauntrul granițelor noastre sufletești. Îmbinarea de util și placut (de altfel propriu genului) din geografiile poe-*

www.dacoromanica.ro

tice ale acestor doi evocatori a recoltat cele mai literare pagini, în care impresia depășește literescul și transfigurează intenția instructivă".

Situarea lui Iorga alături de Vlahuță, făcută de o gîndire atît de ponderată și sistematică ca cea a cunoscutului critic, ne îndeamnă să pretindem, cel puțin în rîndurile de față, să scoatem aceste scrieri care și-au dovedit rezistența, din anchiloza vechilor și scrupuloaselor aprecieri, să le acordăm notorietatea exemplară pe care o merită. Astfel notele de călătorie, un gen cu anume prerogative în scrierile literare ale lui Iorga, căci nu ne putem explica fără acest dat numărul lor foarte mare, echivalează cu unul din genurile care s-au dovedit nu numai redutabile în timp, ci esențializează și o poziție valorică recunoscută cu criterii estetice adecvate.

Poate părea paradoxal să descoperim astăzi că N. Iorga a călătorit extraordinar de mult, că în aceste călătorii și-a avut sorgintea o creație autonomă, aproape monografică atunci cînd a vizat aria de formare și de viață a poporului român, bogată și mobilă atunci cînd s-a implicat din impresiile de călătorie peste hotare.

Călătorul și-a început peregrinările după un mecanism obișnuit, ca să spunem așa. La început a fost copilul care și-a întovărășit mama la Suceava, la un pelerinaj, apoi călătoriile obișnuite la rude, în vacanțe, prilej de fecunde meditații, de impresii care se vor exprimate. Mai tîrziu, tînărul care a pornit să cunoască temeinic împrejurimile orașului în care-și făcea studiile, participarea la diverse congrese studențești care îl propulsează în Muntenia, în Capitală ; urmează călătoriile de studii în străinătate și nenumăratele impresii, această expansiune a spiritului, receptivitatea la civilizația materială a apusului, cea științifică excitată de abundența bibliotecilor și muzeelor, sau descoperirea teritoriilor balcanice și limitrofe în care s-a consemnat un proces complex de expansiune bizantină, apoi otomană, de cruciade, de severe înfrîngeri și capitulări ale micilor principate. *„Și ce minunate evocări a locurilor, în cîteva rînduri, alcătuiește N. Iorga ! Parisul, Veneția, Viena, Haga, Berlinul, Lipsca, Dresda, München, Nürenberg, Insbruck, Cracovia,*

www.dacoromanica.ro

Königsberg sau Raguza, toate înfloresc în mirajul lor pitoresc sub pana maestrului și pentru nostalgia lectorului" (Octav Șuluțiu : *Pe margini de cărți).*

După *Amintiri din Italia* scrise în anul 1890 și apărute în volum în 1895, impresii de tinerețe cu vădită substanță eseistică dar care conțin o tabulatură de preferințe temperamentale, sub care vom recunoaște viitoarele explorări ale scriitorului, călătoriile de studii prin țară vor naște treptat ideea unei vaste monografii a pământului românesc, cu monumentele istorice, bisericești, sate și orașe, priveliști, descrieri de itinerarii, oameni și concretul traiului lor, eseuri social-politice și filigran artistic, reînvieri ale trecutului glorios și judecăți apodictice ale prezentului în care descoperă adeseori dezorientare morală și lipsă de conștiință națională, cangrene ale vieții politice de altădată. Am putea afirma că savantul dornic de documentare și patriotul urmărit de ambiția crezului său național s-au întîlnit cu acel alter-ego, care avea în sînge imperativ gustul de călătorie și aventură ; în persoana lor a suscitat planul unei opere care trebuia să alcătuiască o descriere exhaustivă a teritoriilor locuite de români, cu planuri de referințe multiple, o modalitate literară proprie temperamentului vulcanic al marelui cărturar.

Drumuri și orașe din România, 1904, este prima carte destinată să inaugureze și să recomande acest ciclu. O călătorie anterioară în provincia de peste munți, înrobită de imperiul austro-ungar, se încheiase cu volumul *Sate și preoți din Ardeal,* dar ea nu este o carte de călătorii, cum ne-am putea iluziona ; ce am putea reține este doar faptul că datele, impresiile culese în acest itinerariu cărturăresc, vor fi exprimate doi ani mai tîrziu într-o carte de excelentă valoare literară și politică : *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească.*

De un efect spiritual marcat, exigent, uman, dincolo de valoarea documentară și artistică sînt și volumele *Neamul românesc în Bucovina,* tipărit în anul 1905 și care a găsit un larg ecou și o integrală receptare și *Țara Românilor — I Romînia — Județul Prahova* (1910).

www.dacoromanica.ro

În toți acești ani atitudinea morală și artistică a lui Iorga față de însemnările de călătorii este definitiv stabilită, disponibilitățile sînt evidente. Un acord prealabil al istoricului și scriitorului se traduce în numeroase însemnări care apar în revistele vremii : *Sămănătorul, Revista nouă, Floarea darurilor, Neamul românesc, Neamul românesc literar, Convorbiri literare, Calendarul Ligii culturale, Gloria României, Universul literar, Adevărul literar și artistic, Ramuri, Cuget clar,* sau în diverse almanahuri și calendare, timp de patru decenii.

O exprimare de o interioritate profundă, dînd garanția receptivității scriitorului și istoricului o constituie și prefața la prima ediție a volumului *Sate și mănăstiri din România* din care ne propunem a reproduce chiar începutul : *„Acesta e al doilea volum din lucrarea ce am plănuit asupra românilor și țării lor întregi, libere și supuse. Prin el voiau să fac cunoscut ținuturile României sub o îndoită înfățișare : aceea a satelor de astăzi, a naturii de care sînt încunjurate și aceea a frumuseții istorice, întrupată în mănăstiri și biserici, cea mai scumpă și mai adevărată și originală a lor podoabă.“*

Prezentarea intențiilor fără a fi patetică dar vădit resurecțională cuprinde un îndoit sentiment de pietate și de îndemn rostit cu prietenie și cuviință tulburătoare, cum se poate vedea din întregul ei.

Ca o consecință, N. Iorga mărturisește deschis pentru cine a scris această carte : *„pentru acel public care prețuiește și folosește scrierile mele. El nu e strălucit, în el nu se întîmpină oameni bogați și de neam mare, care n-au nevoie nici de ceea ce spun eu, nici de limba în care spun“*... *„Mă îndrept către cei mulți, umili și săraci : către învățătorul și preotul din sate, către cetitorul de peste munți, om cu inima curată, către tinerii din școlile înalte și către acei ce le-au părăsit de puțină vreme pentru a intra în viață. Sînt încredințat că aceea ce spun aice e pe înțelesul și pe inima lor.“*

Exprimată în acești termeni, „dedicația“ revelează nu numai acea rană deschisă a scriitorului otrăpilat de intelectualitatea snobă, disprețuind limba maternă, împotriva căreia organizase în anul 1906 o violentă manifestație în Piața Teatrului Național, dar totodată ea

www.dacoromanica.ro

girează fără șovăieli sau obscurități un program umanist și democrat, care așează persoana scriitorului patriot într-o lumina evident favorabilă și demnă de toate laudele.

Timpul, banii, dificultățile, greutățile vamale, suspiciunile autorităților cînd a ieșit din granițele țării, brutalitățile pe care le-a avut uneori de suportat, toate ne dau măsura impedimentelor pe care le a declanșat această experiența îndrăzneață, originală și revelatoare prin proporțiile ei.

Ca să întocmească volumul *Sate și mănăstiri din România* Nicolae Iorga a călătorit trei luni de zile aproape neîntrerupt, cheltuind importante sume de bani, înfruntînd drumuri proaste, nesigure, consimțind să doarmă în hanuri sărace, neospitaliere, dar acceptînd tocmai aceste rigori naratiunea se eliberează de constrîngerile academismului, se opune viziunii exclusiv poetizante în care, datorită extazului, se pierde autenticitatea, simțul realității. Cu receptivitatea și inteligența lui artistică autorul păstrează nealterate virtuțile de a sesiza lumea în deplină luciditate, fără a eluda amănuntul istoric ambițios, protestul, blamul, sau gravele meditații pe seama existenței unei națiii.

Cu cît trec anii, N. Iorga avîntat în politică, în viața publică străbate constant țara de la un capăt la altul, dar de astă data într-o postură nouă, i-am spune dependentă pentru a asista la o reuniune politică, la un congres al „Ligii culturale", călătorii grăbite, fără confort, agitate, trepidante, totuși cu scurte și nedesmințite popasuri la biserici și mănăstiri pentru a le cerceta, a descifra inscripții, a căuta cărți vechi, mențiuni istorice, lăudînd buna păstrare a monumentelor sau acuzînd vehement părăginirea, degradarea produsă atît de indiferența localnicilor, a celor cărora le erau încredințate, sau a statului, cît și prin restaurări dezastruoase, care au șters capacitatea de expresie a unor biserici, a picturii lor vechi, așa cum s-a petrecut la Curtea de Argeș, la Trei Ierarhi sau la mănăstirile bucovinene „restaurate" de austriacul Romstorfer.

Cu timpul, după ce scriitorul a încheiat tulburătoarea monografie a pămîntului românesc, reeditată la intervale destul de mari, mai văd lumina tiparului doar articole disparate, fără o anume continuitate, exceptînd acele noi călătorii prin Ardealul readus la

www.dacoromanica.ro

patria-mamă, din care, într-o textură matură și densă rezultă un impunător volum despre această provincie românească cu care se împlinește un întreg. Aceste ultime volume *Neamul Românesc în Ardeal și Țara Ungurească*, reeditat și el în anul 1939, adică cu puțin timp înainte de moartea apocaliptică a cărturarului și de un alt eveniment care va face din nou să sîngere trupul țării iubite, și *România cum era pînă la 1918*, I și II, în care se asamblează primele sale volume despre sate, mănăstiri și orașe, împreună cu însemnările risipite prin reviste într-un tot dispus pe zone geografice, atrag atenția asupra liniilor de forță pe care le-a urmărit N. Iorga edificînd și cimentînd această operă multiplă, explorînd un univers românesc nu imaginar sau livresc, ci profund real, o frumusețe nu decorativă, atrofiată și sărăcită prin considerații metafizice, ci lupta pe viață și pe moarte a unui popor înzestrat, dornic să-și conserve ființa națională, tradițiile, rădăcinile sale multimilenare. Încheind acest proces de cunoaștere adîncă, rituală, patetică, Nicolae Iorga și-a verificat credința sa față de un ideal național care confruntat cu timpul a rezistat și a învins.

Dacă, începînd cu anii 1930, întîlnim tot mai puține ecouri la această temă, nu vom stabili pripit că s-a produs nu știu ce ruptură, detașare sau... secetă de inspirație.

Iorga continuă să călătorească pe meleagurile țării, găsim aceste notații în volumele sale de *Memorii*; el revede cu aceeași emoție locurile pe care le-a străbătut cînd era tînăr și ambițios să cunoască, să exploreze, să construiască dimensiunile unei descrieri epopeice, de o mare elevație morală și patriotică. Nu trebuie însă pierdut din vedere că neobositul cărturar păși̧se în al șaptelea deceniu de existență, puterile sale măcinate de viltoarea politică, de instituțiile pe care le patrona, de activitatea științifică, nu-i mai permiteau să încerce alte ediții revăzute, deci orchestrații noi, o resacralizare, o nouă geneză a acelor vechi texte de geografie umană pe care le cunoaștem și reproducem aproape integral în ediția de față. Scriitorul cărturar, invitat tot mai des peste hotare, la congrese și conferințe, în universitățile străine, înregistrează noile impresii, meditații, alert, exemplar, niciodată însă extravagant. Astfel, cu *America și românii din America*, 1930, *Priveliști elineștiene*, 1930, *Ve-*

www.dacoromanica.ro

deri din Grecia, 1931, se încheie un capitol semnificativ care a tutelat patru decenii sufletul unui om născut să fie neobosit călător, căruia turnul de fildeş i-a fost străin şi deopotrivă odios, un om de geniu ispitit să-şi caute febril constelaţia ideală — din care făcea parte, constelaţia marilor spirite universale.

Nu ne vom opri acum la cărţile dedicate călătoriilor în străinătate, deşi cititorul de azi va trebui să le redescopere, să-l cunoască pe Iorga şi prin această structură, să descifreze substanţa acestor texte care au configurat un program, au demonstrat o viziune, au corespuns unui moment de reviriment al literelor româneşti. Cititorul de azi va redecanta integral aceste impresii şi observaţii încît să verifice rezistenţa unor aserţiuni, să reexamineze vechile teze, să caute manierismul — dacă el există — similitudini cu scrierile anterioare ale cărturarului, cu cele de circulaţie din epocă aparţinînd altor personalităţi scriitoriceşti. Săvîrşind o asemenea revalorificare va constata poate, dacă are vocaţie, că unele dintre cărţi, sînt neînchipuit de frumoase, altele, scrise ocazional, nu se ridică la înălţimea virtuţilor artistice la care ne-am aştepta ; există cîteodată un deficit stînjenitor, repeziciunea vizitei, care împiedică obiectiv asimilarea şi sensibilizarea impresiilor, alteori, credem noi, autorul ezită dacă să pună pe umeri hlamida de literat sau de istoric, şi din această dispută adeseori obţine cîştig gazetarul.

Limbajul cărţilor de călătorii ale lui N. Iorga nu cunoaşte însă echivocul ; era pe atunci o epocă nu de insinuări, de inutile precauţii epistolare, ci de voinţă, o competiţie a cuvîntului şi inteligenţei, o luptă a omului cu lumea cuvintelor şi chiar cu lumea însăşi, care era supusă, fără încetare, unor probe de rezistenţă. Degradarea ei care începea o dată cu înscăunarea fascismului, cu atrofierea politică a marilor ţări din occidentul european, a fost descrisă patetic sau grotesc, sincer sau părtinitor şi de aceea trebuie să ne reîntîlnim cu toate acele texte care ne redau marile crize şi convulsii ale acestui secol.

Pompiliu Constantinescu era de părere că : *„Condiţiile istorice speciale în care s-a dezvoltat neamul nostru au format scriitorului călător român un suflet prea receptiv. Românul călătoreşte să înveţe ; prestigiul civilizaţiei materiale şi al confortului apusean se*

www.dacoromanica.ro

reflecta în notele de călătorie, ca cel mai puternic spectacol de care sufletul autohton s-a impresionat" (Scrieri, vol. III, p. 29).

Am dori să confruntăm şi să dezvoltăm întrucîtva afirmaţia, conceptul, căci chiar dacă cultura română nu are în patrimoniu sute de cărţi de călătorii, ci *„nici o duzină de cărţi de călătorie, deşi scriitori de primul rang au scris uneori şi un volum de impresii" (ibidem)*, acele cărţi care s-au impus în conştiinţa noastră au stabilit cronologic, o specializare, un drum, o evoluţie. De la bătrînul Dinicu Golescu, cel care şi-a notat impresiile cu preciziunea unui ghid şi — ca să dăm întîietatea cuvenită — de la însemnările de drum ale spătarului Milescu este cuprinsă o întreagă perioadă în care instinctul, inocenţa neofitului în care mocneşte o aspiraţie depăşesc psihologic bariera tracului, începînd să se audă accente originale, să apară viziuni inedite, mult mai concludente decît ştiutele compoziţii învechite şi convenţionale. Apăruse acea categorie de scriitori livreşti capabili să exprime şi mai pregnant nivelul epocii lor.

În perioada în care îşi încheia lunga apetenţă pentru acest gen N. Iorga, încredinţau tiparului impresii de călătorie M. Sadoveanu despre Olanda, Rebreanu despre „cetatea-lumină"; acelaşi lucru faceau Jean Bart, Ion Petrovici, Mihai Ralea, Tudor Vianu şi mulţi alţii pe care nu-i vom mai enumera.

Ceea ce reţinem astăzi cu satisfacţie de la jurnalul nostru de călătorie este mărturia duratei, a rezistenţei, chiar în deceniile în care s-a realizat confluenţa civilizaţiilor continentale. Aceasta în primul rînd, pentru marea cantitate de adevăr, de simţ al datoriei cu care au fost binecuvîntaţi cei ce, în avangarda culturii noastre, ne-au lăsat aceste scrieri ca un mesaj despre nemurirea lor. Şi la cei amintiţi va trebui să-i adăugăm pe I. Codru-Drăguşanu, Gh. Asachi, M. Kogălniceanu, D. Bolintineanu, Gr. Alexandrescu, V. Alecsandri, C. Boliac, N. Filimon.

Dacă jurnalul de călătorie al spătarului Milescu şi-a cîştigat tîrziu notorietatea, şi destinul istoric a făcut ca Dinicu Golescu să prezideze începuturile, în această manifestare, o adevărată căutare de sine, călătorii români au dat dovadă de o mare frenezie vitală, de o inteligenţă asociativă, de un spirit meditativ superior, uimirea

www.dacoromanica.ro

copilărească patriarhală şi rudimentară a primelor scrieri modelîndu-se necontenit după imperativele realităţii. Bogăţia culturii, adîncirea simţirii, culmea înaltă a ideii fiind mărturii şi piatră de încercare prin care generaţii succesive dădeau acest examen sîrguincios, grefau resursele proprii pe sensibilitatea artistică a epocii lor. În acest fel, pe această traiectorie jurnalul de călătorie, însemnările de călătorii s-au integrat definitiv în conştiinţa scrisului românesc, au educat un simţ estetic, au impus o sensibilă matrice stilistică.

Dacă observăm că N. Iorga se angajează energic în această întreprindere ambiţioasă prin anul 1890, prima concluzie ce o tragem este că nu sîntem, de fel, prea departe în timp, de călătoriile iluştrilor săi înaintaşi, „primii români moderni", acei oameni de o avidă receptivitate, optimişti, echilibraţi, voluntari, care simt aşa cum s-a spus — progresul omenirii prin toţi porii, direct, fără să-şi pună întrebări abisale, dar care în scrierile lor cheamă la modernizarea instituţiilor şi primenirea moravurilor, a raporturilor umane între clasele sociale, la însuşirea culturii de către popor.

Tînărul cărturar este de departe, şi în felul lui un nou pionier, înfometat de călătorii de studii şi de cunoaştere, structură temperamentală explozivă, cercetător zelos al bibliotecilor, arhivelor, monumentelor vechi. A stabilit de curînd un contact cu civilizaţia apuseană, e mîndru de descendenţa latină a neamului său, stimulat să caute, să găsească, să descrie mărturiile risipite în cele patru colţuri ale ţării, să adîncească istoria lucrînd într-un ritm pe care nu l-am mai cunoscut poate de la Bălcescu şi Kogalniceanu, cu o încordare orgolioasă de excepţională ţinuta. Planul notelor sale de călătorie trădează şi ingeniozitatea scriitorului şi profunda receptivitate a istoricului, impresiile culese sînt deopotrivă un trainic document de epocă, care invită oricînd la reflecţie, o schiţă tipologică de fină pătrundere, o lucrare angajata, o amplă confesiune, o carte de educaţie patriotică cu o largă rază de acţiune.

Avea Iorga nevoie de un alt exemplu ? Aura romantică pe care au invocat-o în călătorii scriitorii paşoptişti, cînd n-au fost împinşi spre ele de brutale exilări, se transforma la N. Iorga într-un admirabil ţel, se completa cu idealul nobil al generaţiei sale, care

www.dacoromanica.ro

dincolo de europenizarea culturii românești, trăind pe realități, simțea responsabilitatea deplină pentru realizarea unității poporului român, și prin activitatea sa neobosită această idee trebuia să pătrundă cît mai adînc în popor, să-l înflăcăreze, să-i susțină trează conștiința națională, să orienteze preocupările sale spre apărarea ființei amenințate de imperii puternice, despotice, expansioniste.

În călătoriile sale numeroase, entuziaste, fructuoase, Iorga verifica la sursă trăinicia sentimentelor naționale, conștiința vechii și augustei descendențe, legitimitatea ei exprimată în nenumărate vestigii care se dovedesc un monument neclintit de permanență, de entitate etnică și spirituală pe care nici timpul, nici adversitățile politice nu l-au putut șubrezi.

Iorga, marele patriot, a înțeles, a intuit chiar în clipele de cumpănă că înstrăinarea unor vechi provincii românești nu însemna un drum definitiv închis, că acea rană sîngerîndă, acea cumplită dramă istorică prin serii de strădanii, după secole de umilință și crucificări, va cunoaște alinarea. Apărarea ființei colective, sprijin moral celor aflați sub stăpînirea străină, fiecare rînd scris de Iorga a oficiat pentru acest nobil și permanent scop. De aici trebuie să pornim ca să înțelegem ce crudă durere a încercat apostolul neamului cînd, în rezonanța de simțire a românilor aflați sub ocupație străină, a întîlnit și oameni dezrădăcinați, alterați sufletește de vizibile interese materiale, arivism politic, oportunism desfigurant.

În călătoria pe care o face în Bucovina, aflată sub ocupație austriacă, Iorga află cutremurat că frații săi de sînge au fost învățați perfid, cu sprijinul ideologiei dominante, de autorități și cîte odată chiar de politicieni români trădători, să creadă că „România este o țară rămasă în urmă, unde n-ai nimic de văzut, și nimic de învățat, o țară cu legi și obiceiuri ciudate, cu viață neorînduită și desfrînată".

Pentru Iorga, vizita pe meleagurile înstrăinatei Bucovine este nu numai o permanentă agitație iscoditoare ci și un prilej de emoționante incursiuni paseiste, rememorări somptuoase, turnate în limpezimile de cristal ale spiritului românesc prezent în fiecare străveche mănăstire, în măreața cetate a Sucevei neîngenuncheată de

www.dacoromanica.ro

duşman, în frumuseţea acestor plaiuri de o vibraţie vitală largă, viguroasă.

Călătoria pe meleagurile bucovinene şi ale Transilvaniei şi Banatului i-a oferit scriitorului sursa unor sincere impulsuri de admiraţie, de orgolioasă sensibilitate, de înflăcărată veneraţie pentru marele trecut glorios în ale cărei vestigii îşi caută reazimul pentru convingeri, încrederea şi puterea de a spera înfiorat.

„Cînd avama clopotelor, clopotelor celor vechi de tot, prinse a vui în gemăt lung, în hohote de plînsiripite asupra munţilor şi văilor, zguduind ziduri, morminte şi suflete, atunci se săvîrşi minunea. Aici, în noaptea care-i poate fi mantie, el era cu noi, Ştefan, Ştefan al nostru, voievodul, împăratul nostru cel drept, el şi nu Francisc-Iosif întîielea.“

Scriitorul proiectează aceleaşi lumini tulburătoare, spectaculoase ori de cîte ori se întîlneşte cu locurile unde domnitorii de frunte ai ţării şi-au cîştigat marile bătălii, trăieşte pios tristeţile lor omeneşti, dureroasele înfrîngeri, caută vechile ctitorii ce păstrează chipurile marilor viteji descriindu-le pe larg, cutremurat de nimbul veşniciei lor prin veacuri, îngenunche pe piatra rece a mormîntului sacru pe care adeseori l-au pîngărit netrebnici furi şi năvălitori.

O pagină memorabilă e dedicată Războienilor, locul unde s-a consumat o tragică bătălie, unde s-au jertfit *„pentru ţară toată vechea boierime din anul nenorocirii celei mari“*. Evocarea este un adevărat mesaj, copleşitor, teribil de omenesc, făcut cu ştiinţa elaborării artistice fără greş. Mai întîi avem descrierea năvălirii. *„Pe aici au înaintat, în bulucuri nesfîrşite, supt tuiurile cu semiluna aurită şi cozile de cal filfîitoare, oştile lui Mahomed al II-lea însuşi. Cămilele au dus prin aceste meleaguri moldoveneşti, unde astăzi se răsfaţă în pîlcuri grîul şi porumbul pe rămăşiţele vechiului codru de stejari, din care abia dacă a rămas o urmă, corturile de mătasă şi de brocard de aur, caii împodobiţi cari purtau pe puternicii sangiaci au trezit răsunetele codrilor prin nechezarea lor mîndră; străinele cuvinte de comandă ale păgînilor de la miazăzi au despicat cu rostul lor gutural aerul tare al podişului înalt.“*

Urmează apoi lupta, cuvintele sînt dispuse într-un alt registru, după o altă arhitectură emoţională, sacadat, exact, autorul încheind

www.dacoromanica.ro

cu autoritate istorică toată demonstrația. *„Și lupta se dădu în umbră, în valmășagul trunchiurilor multe, prin poienile înguste, la rascrucea potecilor; lungă luptă de ucidere, lipsită de măreție, în care, fără să închine steagul, boierimea țînără a murit supt ochii bătrînilor cari priveau liniștiți cum se scurge sîngele lor sărac, ultim prinos de jertfă adus țării. Apoi voievodul învins plecă învești mîntat în sumbra conștiință a nenorocirii sale. El s-a ridicat însă iarăși, cu sufletul mare ce era în el. A urmărit, a pus pe fugă, a curățit țara. Și atunci el a ridicat mănăstirea ce se vede în față — vrednic monument al vechimii — căreia vremea noastră n-a știut să-i pună alături decît un biet stîlp cu un vultur mărunt, în grădinița unde tînjesc pomii supțirateci.“*

Însemnările călătorului sînt un laborator inepuizabil de evocare a marilor figuri dispărute, aproape fiecare pagină e un imn, un clocot, o copleșitoare metaforă, o furibundă revoltă împotriva vicisitudinilor istoriei.

Păşind bunăoară pe drumuri transilvane N. Iorga evocă spontan istoria tristă a lui Petru-vodă Rareş — *„Domnul trădat şi părăsit de cei din urmă toţi arăşi ai nenorocirii sale“*; contemplînd liniştita şi mica mănăstire a Snagovului — *„e mică, precum sînt mici toate clădirile sfinte ale vechimii noastre, menite să strîngă la un loc pe credincioşii unui sat...“*, este preocupat să ne conducă paşii în negura timpului, mănăstirea făcînd parte integrantă din istoria Ţării Româneşti timp de cîteva secole. Dar cel mai dramatic episod consumat aici ni se pare moartea bătrînului postelnic Constantin Cantacuzino, antologică, zguduitoare, aproape trăită. *Dărăbanţii reniră noaptea de-l ridicară din aşternut într-o simbată spre dumnică. Un radvan duse pe prinş întîe arme la Snagov, unde lucrau mănăstirii îl primi pentru a-l trece spre moarte. Moşneagul ascultă a doua zi liturghia căzut în genunchi, ca unul care ştia pe ce drum se află şi ce aproape-i este sosirea. El îşi mărturisi păcatele şi primi împărtăşania înaintea altarului... Cînd se făcu sara, în apropierea cinei, la care el nu mai era să ia parte, marele postelnic fu zi grumat de un stîlp, la 20 decembrie 1662, şteangul se strînse şi albul cap căzu pe piept, pe cînd clopotele din turnuri sunau rugăciunea morţilor.“*

www.dacoromanica.ro

Cîteodată domnitorul evocat, cum e cazul lui Antonie-vodă, n-a lăsat testamentar, în istorie, nici o faptă de seamă decît marea sa bunătate, dar tocmai aceasta îl îndeamnă pe scriitor să-l înscrie ca pe o umbră frumoasă a trecutului. *„Era un bun bătrîn cucernic, trăind în sărăcie și frică, supt pricinghetea fiului său numit tot Neagoe. Își îndura domnia și-și aștepta moartea. Spre a i se pomeni numele și cîrmuirea, spre a rămînea totdeauna în amintirea acelora din cari pornise spre culmi primejdioase, el acoperi cu o bi erică maldărul tecl ilor dărîmături de cetate. Dar ni trăi să-și vadă gata ctitoria.“*

Pe Alexandru Lăpușneanu scriitorul ni-l individualizează într-o manieră nerepetabila, fără vreo intenție depreciativă, luminînd tremurat un mit, un tragic destin, descriindu-ne pe larg și extrem de fidel Mănăstirea Slatina, cea care a fost marea lui ambiție și nepieritoare înfăptuire. *„Ctitorul, Alexandru Lăpușneanu, care vătăcește în mintea urmașilor ca o stafie crîntă cu mînile pătate de sînge, a vrut să întrecă pe toți înaintașii și strămoși săi prin cladirea acestei puternice mănăstiri. Niciodată Ștefan cel Mare sau Petru Rareș n-au avut îndrăzneala și dărnicia ce trebuie pentru a duna o clădire așa de mare, așa de bogata și de feluri tă.“*

Pătrunzînd în palatul Ghiculeștilor din preajma Bucureștilor, scriitorul este impresionat de noblețea acestor vestigii trecute din generație în generație, de bogăția lor, dar el intuiește totodată senzația de singurătate existențiala care domnește irevocabil aici și cu acest consens el își modelează observația, fantezia. *„Aleea cea frumoasă, în fundul căreia se vede casa înaltă, albă, «palatul», a făcut-o același domnesc locuitor de acum cincizeci de ani. Copacii batrîni, înalți, stau ca o «gardă v che» a domnului lor. În fund, tot el a pus să se taie prin pădurea necercetată lungi alei, cu vederi minunate, cu scoborîșuri și ascunzători o strălucire de parc princiar ! Un lac rîde în lumină și pe argintul lui mișcat de un tremur ușuic trece o luntre cu vîslele domoale, mînate de un țăran tînăr.“*

Și fiindcă nu putem uita că toate aceste „stampe“ le întîlnim integrate organic într-o carte de călătorie, să parcurgem cu scriitorul scara timpului istoric, să încercăm să ne imaginăm acest energic și ambițios periplu. pe acel om tînăr, înalt, grav cu trupul drept și

www.dacoromanica.ro

mîndru, privind cu ochii lui scrutători, tăioşi, cuiburile de sublimă vitejie a neamului şi satele umile, pîngărite de mizerie şi lipsuri, falsa structură a valorilor, culturale, umane, ţara ciuntită, exploatată sîngeros, comorile istorice şi de artă rău administrate, controversele politice impure şi ineficiente.

Să ni-l imaginăm pipăind cu mîinile sale sensibile şi pricepute vechile icoane şi aiere bisericeşti, cărţile de slujbă în legături de aur şi argint, jilţuri şi catapetesme sculptate în vremea primelor începuturi de viaţă statală, reconstituind cu adîncă emoţie climatul de vastă erudiţie şi de efervescentă spiritualitate.

Ca să avem dezlegarea necesară, să-l urmărim mişcîndu-se în acest spaţiu, pe aceste repere, unde trecutul apare fumegos, aproape difuz. *„Şi aici a fost un sat de obîrşie, care n-a dispărut cu totul. Şi aici cel mai mare înzăgător şi înălţător de ziduri, Ştefan cel Mare, a făcut o biserică, şi-a făcut biserica de recunoştinţă... numai cît cucernicii creştini au prefăcut-o deplin, cu tencuială, văpseli, clipuri de sfinţi bătătoare la ochi, schimbînd chiar şi înfăţişarea turnului, zidind pe deasupra glorioasa inscripţie care a ieşit la iveală numai în anii din urmă, găsită de un cercetător cu stăruinţă.“*

O biserică oarecare, umilă, tot din aceste părţi vasluiene ascunde semnificaţii istorice care s-au refuzat multă vreme, dezlegarea lor se produce în oglinda cea mai fidelă a lumii înconjurătoare. *„Jos se desfăşură pînă departe tot ţinutul minunat, bogat în păduri şi lanuri. De cealaltă parte a satului, pe culme, Vasile Lupu, pribeag în aceste părţi, de frica tătarilor a durat într-o vară o biserică de lemn pentru ascunzătoarea sa. Ea nu-şi are părechea aiurea. Clădită întocmai după chipul bisericilor de piatră, are şi cadrul ferestilor şi cinbucul de împrejmuire făcute dintr-un lemn tare, de stejar, care ţine de două sute cincizeci de ani. Pomelnicul începe şi astăzi cu numele lui Vasile-voievod.“*

Caracteristic acestor cărţi este faptul că ele încorporează o grandioasă evocare istorică făcută cu o ştiinţă a concentrării, la niveluri de profunzime mereu sporite, cu o rigoare matematică a interpretărilor şi a verdictelor, cu o rară mobilitate a spiritului. Capitolul dedicat bunăoară Tîrgoviştei, *„Suceava Ţării Româneşti, dormind în*

www.dacoromanica.ro

umbra bisericilor sale, care-i sînt strălucite monumente funerare", este în sine o construcție dramatică. El se confundă aproape în întregime cu istoria zbuciumată a vechiului scaun de domnie, cînd ocupat de turci, cînd bombardat de Mihai Viteazul pentru a-l recuceri, cînd ocupat de seimenii răsculați, cînd pustiit de un incendiu necruțător după ce Brîncoveanu îi dăduse cu rîvnă și strădanii ultimele zile glorioase.

Scriitorul pornit să învestigheze satele, orașele și mănăstirile țării nu ezită să pomenească și să comenteze și acele ctitorii mai modeste, care au rezultat din binefacerile unor boieri, căpitani de oști, binefăcători uitați. Un schit *„e zidit de căpitanul, apoi aga Buliga, mort în biruința de la Finta a lui Matei-vodă asupra cazacilor și moldovenilor, la 1653. Stilul e acela de la Arnota: turn cu zimți, pridvor, ocnițe pe laturi, dar trei muchii răsar din umflătura altarului.*"

La Baia de Aramă este profund impresionat de biserica înălțată de un localnic ajutat și de banul Cornea Brăiloiu, *„...biserica, a cării aleasă zugrăveală, în care se deosebește mai ales* Cina cea de Taină, *se datorește unui călugăr de la Tismana, Partenie. Icoanele de pe catapiteasmă sînt strălucite, vrednice de a fi puse alături cu acelea din vestita mănăstire vecină.*"

La Mofleni ne semnalează existența uneia *„din cele mai vrednice de văzut biserici de la sfîrșitul veacului al XV-lea. Ctitorul e Ștefan banul, din vremea Mirceștilor, care muri în 1573 și se îngropă în zidirea sa.*" La Coțofeni înregistrează cu satisfacție *„una din cele mai bine proporționate și mai măiestru zugrăvite din lăcașurile acestor părți*".

Descoperind gingașa bisericuță de la Inotești, din părțile Vîlcii, istoricul apreciază că se află în fața unui tip unic în dezvoltarea arhitecturii noastre, de o expresivitate uluitoare. *„Liniile sînt de o noblețe deosebită. Dar ceea ce-i face originalitatea și frumusețea e că în locul absidelor din dreapta și din stînga, pentru strane, sînt două clădiri deosebite, două bisericuțe și mai mărunte și mai gingașe, două încărcări de zid pătrat.*"

www.dacoromanica.ro

Şi cu toate că era vorba de un unicat artistic, vînzînd pămînturile Coziei, statul a înstrăinat această podoabă de artă, trecîndu-i-o nepăsător unui particular.

Savantul aplecat să descrie şi să evoce comorile inestimabile ale trecutului, vibrează îndelung în faţa nepieritoarei bogăţii sufleteşti şi artistice a poporului român, dar totodată el deplînge deprecierile ce se produc din neglijenţă sau nepăsare, estimează lucid dimensiunile acestor denaturări şi cheamă energic să se ia măsuri eficiente înainte de a fi prea tîrziu. Exemple de acest fel avem multe, alarmante.

La Dobruşa, de exemplu, el observă că biserica vechii mănăstiri, datînd probabil din veacul al XVI-lea, are ca nişte răni *„faţada prefăcuta în clip sărăcăcios"*, *„catapiteasma o scîndurică abia săpată"*. La Lungeşti, unde se află Mănăstirea Mamul reparată de Brâncoveanu găseşte o situaţie la fel de gravă. *„Printr-o lipsă de îngrijire şi de ocoteală de care te cruceşti pe rînicile ziduri ale călugărilor, goliţe de secularizare acum patruzeci de ani, e nevoie pe încetul."*

În acest timp al vinovăţiei, statul, clasele avute sînt supuse verdictelor celor mai aspre, pentru că nu numai timpul distruge un tezaur artistic irepetabil ci şi indiferenţa vinovată a contemporanilor. Vorbind despre Mănăstirea Vodiţa, cea dintîi ctitorie înălţată de călugărul Nicodim pe pămîntul românesc, *„cea dintîi dintre mănăstirile noastre"*, Iorga deplînge soarta ei nefericită pentru că în existenţa acestui lăcaş şi al altora, a cetăţilor şi vechilor tîrguri, în port, limbă şi obiceiuri el descifrează straturile suprapuse de istorie, procesul neîntrerupt de dezvoltare, tablourile imaginare ale veacurilor de înfăptuiri, de dramatice încleştări pentru supravieţuire.

Contemplînd Tismana, a doua mănăstire zidită de Nicodim, savantul animat de o curiozitate febrilă, scriitorul avînd o armă tentantă puterea combinatorie şi plastică a cuvîntului reconstituie cu mintea, după urme, ambianţă, pe un tablou istoric al veacului lui Vladislav-vodă, vechea mănăstire. *„Ea trebuie să fi fost mică, dar armonioasă, în felul cum arta bizantină s-a împămîntenit la sîrbi sau chiar în felul lavrelor Sfîntului Munte. Aici se*

www.dacoromanica.ro

ingroapa sfîntul — pe care-l amintește astăzi o urîta lespede de pe la 1840 într-un meschin grilaj, lîngă biserica nouă — și tot aici și celalt ctitor, Vladislav-vodă. Din pietrele lor de mormînt, din odoarele dăruite de dînșii, din clădirea însăși n-a mai rămas însă nimic."

Căutîndu-i formele inițiale, virtuțile specifice pe care i le-a dat timpul, istoria irepetabilă a spațiului românesc, savantul caută să descifreze cu prerogativele specializării sale adaosurile altor veacuri, interpretează mișcarea istoriei din toate unghiurile posibile, adoptînd o energică atitudine polemică față de cei care au denaturat, prin restaurări nechibzuite și incompetente vechi monumente ale țării. „*Astfel, pe locul celei mai vechi mănăstiri românești se înalță astazi o clădire cam deșănțată pe din afară, într-un cerc de case fără arhitectură. Lipsește verdeața, florile, arborii, mișcarea unei mănastiri.*"

Savantul ia atitudine cum am mai arătat împotriva austriacului Romstorfer care restaurase fără vibrație o parte din mănăstirile bucovinene, la fel împotriva lui de Nouy care introduce erezii arhitectonice în reconstrucția străvechii biserici de la Curtea de Argeș, clădire „*de un desăvîrșit echilibru al frumuseții*", care a fost sacrificată pentru o falsă strălucire, pentru vulturi heraldici apuseni, pentru catapeteasmă de metal, madone catolice și inscripții cu litere gotice.

Repudiind lipsa de pricepere, de onestitate profesională, indiferența oficialității, savantul declanșează un puternic semnal de alarmă. „*Unde ni sînt oamenii de rîvnă, oamenii de jertfă, binefăcători și gospodarii, aceia cari pot fi «sarea pămîntului», dacă înțeleg ce trebuie să fie ?*"

Doar o lectură pedestră, nereceptivă la vibrațiile intime ale acestor carți nu va dezvălui alături de savoarea sa literară, de armătura sa istorică, luciditatea cu care autorul constată cu nedesimulată amărăciune, alteori cu o potențială revoltă rămînerea în urmă a țarii, a satului și deopotrivă a orașului, corupția administrației, venalitatea unor politicieni obtuzi, impurificarea moravurilor, a artei, deteriorarea unor sfinte ideaturi naționale.

www.dacoromanica.ro

Scriitorul cuprinde cu privirea sa ageră, penetrantă, de o puternică sorginte morală o zonă inepuizabilă de probleme, de aspecte, tot ceea ce i serveşte integral intenţiile. Un drum nereparat, un oraş nu tocmai curat, cu băltoace şi praf, cu străzi strîmte şi case dărăpănate, un hotel pretenţios dar mizer, o slujbă bisericească făcută anost şi fără convingere, un hangiu plictisit dar lacom, birjari murdari şi necinstiţi, primari nepricepuţi, toate constituie veritabile pretexte pentru ca temperamentul său tumultuos, năvalnic să ancoreze, să noteze, să formuleze cu onestitate o mulţime de întrebări, de răspunsuri, să se întrebe şi să-şi răspundă sieşi.

Dacă într-o regiune scriitorului nu-i place portul bărbaţilor sau al femeilor, o spune răspicat; de asemenea comentează spiritual cînd observă o prea mare înclinare spre băutură, spre lăudăroşenie, simte o mare plăcere să descifreze fizionomia locuitorilor, să laude frumuseţea; ironizează tăios monumentele penibile care împodobesc unele oraşe, remarcă dacă grădinile publice sînt îngrijite, dacă locuitorii vin sau nu să se plimbe; descrie cu voluptate un iarmaroc, laudă viaţa cucernică din mănăstiri dar vitriolează impostura şi desfrînarea atunci cînd o descoperă; face elogiul satului, al naturii, se arată bucuros să descrie o apă şerpuitoare, un plai, o pădure, dar nu-şi ascunde *inamiciţia* pentru pătrunderea industriei; ascultă şi consemnează pronunţia dialectală a unei ţigănci, se chinuie să fotografieze nişte danciuci de o rară expresivitate fizionomică, şi trebuie să subliniem că copiii îl impresionează ori de cîte ori îi întîlneşte. Observaţiile sale se extind asupra repertoriului companiilor teatrale aflate în turnee, asupra locurilor de obîrşie ale unor scriitori, oameni de ştiinţă sau oameni politici, cîteodată cu servituţile inerente timpului sau în spiritul aprecierilor sale exclusiviste. Alteori reflecţiile sînt confesiuni izvorîte dintr-o sete devorantă de a reînvia propria sa biografie, umbrele dragi ale celor dispăruţi, ale precursorilor, dar în toate aceste notaţii există o excelentă măsură. Şi spunînd aceasta trebuie să constatăm încă o dată că în scrisul lui N. Iorga există un permanent element de surpriză, care poate veni atît din erudiţia sa, din comentariul spiritual, din evocarea patetică, lirică, dintr-un subtext polemic sau din meditaţiile grave asupra vieţii şi morţii, din farmecul stilului, din con-

www.dacoromanica.ro

fesiunea trăită, din notaţiile peisagistice sau din verbozitatea sa lacomă, acaparatoare, matrice a unui spirit iluminist, vizionar.

Este un fapt esenţial că în aceste pagini de proză artistică prejudecăţile solemne şi tirane ale enciclopedistului nu stînjenesc arta, verbul poetic, transfigurarea metaforică. Sintezele istorice, la rîndul lor desăvîrşite, sînt un recitativ de o bogată expresivitate, sub bagheta unui însufleţitor de legende, tradiţii, ritualuri autentice, durabile.

Expresie concludentă a forţei artei sale, aceste însemnări de călătorie transmit peste decenii nu numai întreaga măsură a valorii intrinseci ci şi destinul literar al scriitorului, de aceea ne revine obligaţia să reeditäm fără ezitări aceste pagini în care găsim constituit un echilibru profund între pasiune, fantezie şi adevăr, arhitectul depăşind prin misiunea lui sacră condiţia vremelnică a altor scrieri. Notele de călătorie sînt expresia spiritului unui veac, ele ne permit să deducem puterea de comunicare a cărturarului cu lumea de toate zilele, agitată, trepidantă în mediul urban, molcomă la sate, loialitatea scriitorului faţă de cititor căruia îi comunică fără reticenţe sentimentele pe care le încearcă, oricît de tulburi sau grave, oricare ar fi acestea : ura, iubirea, sfiala, violenţa, sentimentul tragicului naţional sau al grandorii, adevărurile simple şi miturile. Iorga — apostolul neamului — înzestrat cu o inepuizabilă şi patetică ardoare este un sacerdot poate depăşit, invocînd umanitatea, credinţa, dar sincer şi romantic în universul său obsesiv. Iorga, cu setea lui de cinste şi demnitate acuză timpul, oamenii, dar el ştie totodată să îmbărbăteze : sincer, fără orgoliu şi afectare, într-un chip care adeseori vine în atingere cu poezia.

Adesea, chiar în cei mai aleşi oameni există o dublă ipostază, impermeabilitatea la generoase idei sociale, cum ar fi marxismul pe care Iorga l-a frecventat pentru puţin timp în tinereţe, şi totodată autentica dorinţă de a provoca o amplă resurecţie socială. Viziunea sa paseistă, anacronică, a făcut ca multe din reprezentările cărturarului să fie depăşite fatal de istorie, să-i creeze acestuia doar un efemer regat al umbrelor frumoase.

Un examen critic a fost şi este necesar, cînd analizăm semnificaţiile şi timbrul celor mai sociale scrieri ale lui N. Iorga. El se

www.dacoromanica.ro

impune tocmai din infinita libertate pe care o avem astăzi să atingem părţi sensibile ale unor opere sau personalităţi, să punem pe frontispiciul cercetării obiectivitatea şi nu condamnarea apodictică, încremenită, pietrificată.

Prin vocea şi scrisul lui N. Iorga au răsunat, aşa cum se ştie, cuvinte aspre la adresa evreului negustor, cămătar, industriaş, spoliator, dezaprobare pentru psihologia acestuia, pentru duritatea relaţiilor pe care le instaurează. Dincolo de aberaţiile teoretice şi opacitate politică, cuvintele exprimau şi o adîncă îngrijorare faţă de spiritul întreprid, faţă de infiltrarea acestei burghezii subiacente în toate ramurile economiei. Amestecul ameninţător al străinilor, la acel *fin de siècle*, în problemele tînărului stat român a dat glas unor atitudini înceţoşate sau lucide, la demersuri parlamentare şi juridice sau la manifestări inferioare, speculative. În istoria tuturor statelor europene găsim asemenea epoci de răzvrătiri, de încordare, de disensiuni. Ceea ce pare de neînţeles este faptul că unul din gînditorii de elită, cel care a făcut elogiul vechii culturi a poporului evreu, al contribuţiei sale la aria civilizaţiei universale a eşuat, un timp, în laguna insalubră a diversiunii.

Trebuie să recunoaştem că la Iorga au existat, în această chestiune, poziţii diferite, încercări de autoelucidare mediate de conştiinţa sa critică, de necesitatea intimă de a discerne şi disjunge după statutul fiecărui element al istoriei. Cu timpul, şi avem numeroase dovezi, în scrisul şi opiniile sale s-a produs o distanţare vizibilă. Cînd vechile sloganuri au trecut cu totul în substanţa politică a mişcărilor fasciste, omul şi-a revizuit simţămintele cu un nobil elan moral şi chiar dacă i-a fost greu să cuprindă o arie mai întinsă, a eliminat toate acele date care puteau fie din suspiciune, din amăgire, fie din abuz politic. Vîrsta, noile condiţii proiectate după reîntregirea ţării au trezit în N. Iorga, mai mult ca oricînd, încrederea în umanitate, dincolo de rasă sau naţionalitate, în mîndria numelui de *om*.

Sînt anii cînd abuzul de violenţă, vechile spectacole degradante, întristătoare la adresa celor „subversivi", trebuiau demascate, trase concluzii limpezi. Acest punct de tangenţă este exprimat în declaraţii publice ; satisfacţia că o concepţie veche este abandonată, do-

www.dacoromanica.ro

vedeşte capacităţile morale ale savantului, care ar fi putut rămîne în vechile haine comode dar înfinit mai culpabile. Învingîndu-şi prejudecăţile, atît cît a putut, cît i-au permis timpul şi evenimentele ce se precipitau aproape exploziv, Iorga nu a făcut un act de generozitate calculat, un demers profitabil aşa cum găsim la unii politicieni versatili. Intuiţia sa îi spunea incitant că edificiul noii societăţi cere nu numai o distribuire mai dreaptă a bunurilor materiale şi spirituale, dar şi un tratament egal pentru minorităţi.

Cititorul care va parcurge şirul cărţilor de călătorie ale lui N. Iorga, articolele sale, discursurile, va găsi stratificate aceste depuneri fertile de înţelepciune şi echilibru sufletesc. Fie că este vorba de o referire la devotamentul unui savant, ca M. Gaster, sau de un om simplu întîlnit în peregrinările sale, de paginile cărţii *America şi românii din America,* unde copleşeşte cu laude pe evreii emigranţi care nu au uitat ţara noastră, locul de naştere şi leagănul copilăriei, simţim o ieşire din carapacea îngustă, rigidă, o afectivitate, un ochi treaz şi o inimă generoasă, care constituie în mod esenţial umanitatea sa.

Ar fi păcat deci să se umbrească valoarea operelor şi să se diminueze statura de o neobişnuită altitudine umanistă a cărturarului român apelînd, invocînd exagerat şi stereotip aceleaşi suspiciuni. O dovedesc cu prisosinţă chemările repetate la raţiune şi înţelegere între poporul român şi minorităţile naţionale, la înlăturarea anomaliilor, a obstinaţiei neroade, pentru a răspunde imperativelor istorice, pe care le întîlnim în scrisul şi activitatea cărturarului.

În nenumarate articole N. Iorga a elogiat consecvent pe secui, buncle relaţii de veacuri între români şi secui fiind o garanţie pentru convieţuire şi pentru înfăptuirea idealurilor comune.

Într-un articol de fond publicat în *Neamul românesc,* la 31 octombrie 1922, intitulat *Tulburări antisemite,* N. Iorga scria: *„Nici un om nu poate fi jignit fiindcă aparţine altei naţiuni şi altei religii decît acela care e aplecat, pentru aceasta, să-l jignească. A face altfel e o greşeală pe care tinereţea o poate săvîrşi, dar pe care mai tîrziu o va recunoaşte şi acela care putea să-şi cheltuiască altfel prisosul de energie. Într-un cuvînt e necuviincios şi imoral.“* Şi mai departe, într-un alt aliniat: *„Toleranţa noastra, aş zice mai*

www.dacoromanica.ro

mult : bunăvoința noastră, a celor cari sîntem mai mulți, deci mai tari și desigur mai favorizați, cu toată egalitatea egală, e un mijloc de a consolida un stat, în care încercările de deznaționalizare sînt și o faptă rea și o prostie".

Iorga subliniază însă într-un context similar că prejudecăți grave există și în mentalitatea minorităților și ele nu trebuie tratate cu îndulgență. *„Cu puțină minte de o parte și de alta se va putea trăi și mai departe cu alte griji decît aceea de a mai crește cîtă ură îngreuie azi pămîntul."*

Era și acesta un îndemn — deopotrivă emoționant și lucid — izvorît din inima omului care presimțea parcă norii întunecați și tragici ce se adunau asupra omenirii.

Nicolae Iorga a fost un strălucit ambasador și emisar al culturii și istoriei României peste hotare. Pentru N. Iorga temeliile civilizației noastre medievale plămădite sub influența culturii bizantine reprezentau o valoare inestimabilă. Studii, scrieri, comunicări, organizarea unor congrese în țară, invitarea unor reputați specialiști străini pe care marele cărturar îi poartă generos prin Bucovina, Moldova, Muntenia și Oltenia să cunoască și să admire comorile noastre de artă, virtuțile și sufletul poporului român. Unii, ca Charles Diehl, renumitul bizantinolog, vor fi cuceriți, și pînă la sfîrșitul vieții lor vor rămîne prietenii țării noastre. Și dacă a fost așa, trebuie să recunoaștem că îi datorăm lui Iorga, savantului și omului, o cunoaștere tot mai exactă și mai nobilă a României în lume, a istoriei ei zbuciumate, a tezaurului ei spiritual, a năzuințelor sale sincere de coexistență pașnică, de bună vecinătate.

Spuneam la începutul prefeței, și amănuntul este revelator, că N. Iorga a fost toată viața un neobosit călător, un constant admirator al frumoaselor noastre mănăstiri, al tradiției populare, al peisajului mirific al țării. În 1931, bunăoară, îl găsim rostind o cuvîntare la Craiova. Asta nu-l împiedecă să cerceteze în aceeași zi *„biserica, binе reparată, de la Moșteni"*. În mai, trecînd prin Săliște, vizitează biserica veche, la Alba Iulia biserica ortodoxă și muzeul. În memoriile sale găsim curent notații ca acestea din peregrinările prin satele țării : *„Frumoase costume, mai ales bogatele cojoace. Nobile tipuri femeiești. Lumea se plînge de sărăcie. Sate*

www.dacoromanica.ro

ungureşti, cu porţi frumos sculptate. Cutare primar îmi vorbeşte în limba lui" (*Memorii*, vol. VI, p. 112). Sau: *„2 august 1931. Excursie la Ogretin, Star Chiojd, Calvini, cu atît de frumoasă biserică"... „Apoi la Mănăstirea Ciolanu şi la biserica din Isvoranu, unde, în locul mormîntului lui Luca mitropolitul, e al unui căpitan brîncovenesc. Ţăranii, la cari de la Carol I-iu n-a mai călcat nimeni, sînt înduioşători de ospitalieri; mi se dau pere văratece şi omul, care nu primeşte bani, sare prin pădure ca să ni iasă înainte."* La 9 august acelaşi an, îl vedem vizitînd *„atît de frumoasa biserică veche de la Pietroşiţa"*, apoi pe cele din Tîrgovişte şi Curtea de Argeş, unde vandalismul lui Lecomte de Nouy îl umple de indignare.

La 7 septembrie, acelaşi an, trece din nou prin Pietroşiţa: *„Fotografiem la biserica atît de interesantă. La Tîrgovişte vizitez săpăturile de la palatul domnesc şi plănuiesc o stradă în faţa lui şi a bisericii. Tocmai în fundul splendidei văi a Topologului, Cremenarii, cu interesanta biserică."*

19 septembrie. *„Plec, pe la Trotuş, cu cîndata bisericuţă «ruralizată», dar păstrînd frescele din secolul al XVII-lea şi o piatră de mormînt de la 1682"... „Drum bunişor pe la Ghimeş. Răpede schimbare a caselor, a portului, a rasei de la un versant la altul al Carpaţilor."*

30 septembrie. *„La Bertea, unde aflu o interesantă bisericuţă de lemn. Spre Bucureşti trec pe la Buda, pentru a vedea, în mijlocul codrilor, mormîntul doamnei Neaga şi ale rudelor ei."* Pe 20 oct. o însemnare lapidară: *„La Bertea, pentru cercetarea bisericii"*. Deci, şeful guvernului, profesorul, cercetătorul sexagenar găseşte că e necesar să se reîntoarcă la recenta sa descoperire, să continue studiul unui monument necunoscut, cu acelaşi entuziasm ca în tinereţe. Pentru noi faptul este de o frumuseţe fără seamăn, dar un ziar ca *Dreptatea* scria cu intenţii jignitoare, luînd ca pretext comunicarea savantului, ţinută la Academie, despre moşnenii de pe Vărbilău şi de pe Valea Buzăului, că îşi pierde *„timpul cu asemenea preocupaţie, cînd ţara arde"*.

Omul, istoricul, politicianul, se sustrage des oraşului, are nevoie de spaţiu, de revelaţia unui colţ de natură, al unui monument ne-

www.dacoromanica.ro

cunoscut, asistă bucuros la manifestări culturale, este ghidul unor oaspeți străini, sfidînd vîrsta și dovedind o vitalitate excepțională. Trec anii și această tenacitate se dovedește o constantă definitorie a existenței sale. Iată o altă notație, din 28 iunie 1937. *„La Hîrlău, unde descopăr mormîntul lui Anfilohie de Hotin și cîteva frumoase icoane la schitul lui Zagorei. La Cotnari primire cu călăreți și praznic. Descopăr istoria lui Nadir-Șah de Vatațe.“*

Și această atitudine calmă, detașată, de o perfectă stăpînire de sine are loc într-o perioadă cînd Garda de fier îi pregătise un „parastas“ în Văleni, îi trimetea perfide amenințări din cele mai infestate colțuri ale țării.

Nu peste mult timp, în toamna anului 1940 N. Iorga, titanul culturii românești, se prăbușește în țărînă, secerat de gloanțe, batjocorit huliganic, la o margine de drum pe care îl străbătuse adeseori, timp de peste trei decenii, în incursiunile sale de studiu.

Cititorii care vor parcurge aceste volume, fără nici o idee preconcepută, vor găsi nu numai expresia nobilei fidelități față de adevăr, dar și probe nedesmințite ale prodigiosului talent descriptiv al lui N. Iorga, vocația sa rămînînd neștirbită și astăzi, oricîtă virtualitate ar fi cîștigat, în evoluția ei, proza românească modernă. Iată un pasaj din sutele cu care putem să venim în fața cititorului: *„De la Periș prin grîiele catifelate, prin lanurile înalte cît omul, de secară țăpoasă, de orzuri aplecate supt greutatea spicelor pletoase, de rapiță albăstrie, scuturată de podoaba aurului șters, al florilor — la hanul de la Țigănești. În stînga, e pădurea mare, deasă, cuib al sutelor de privighetori, care nu mai știu acuma ce e ziuă și ce e noapte și în umbra adîncă a frunzelor, în aroma îmbătătoare a salcîmilor dulci, a teilor cu sufluri de smirnă, cîntă o patimă ce parcă se avîntă nesățioasă spre moarte și urmărește totuși veșnica strecurare mai departe a vieților. Albastru limpede și soare potolit, care se ivește mai mult ca să strălucească, ca să deștepte puterile de viață de pretutindeni, pe care nu le topește și nu le seacă. Un soare de zîmbet într-un cer de nemișcătoare nesfîrșită.“*

O tulburătoare poezie hieratică domină finalul unui capitol despre Cîmpina în care întîlnim figura lui Hasdeu, dimensiunile umani-

www.dacoromanica.ro

tăţii şi suferinţelor sale neobişnuite: „*De pă grilajul de fier cu simboluri mistice, vezi o grădiniţă cu copaci înalţi şi faţada ca ei de o formă neobişnuită, pornită din mîngîietoarea credinţă a unei lumi mai senine, mai curate, mai depline decît a noastra, unde albele fantasme ale morţilor trăiesc o viaţă de gînduri limpezi şi bune, din care trimet solie de cuvinte înţelese acel e ce pling pe urma lor şi nu-şi afla odihna în sălbatecă părăsire de ani ită a iubiţilor lor. Cînd se la a, răcoroa ă, suflarea fîntînă a serii peste dealurile de lut, înfiorînd verdeaţa ce mai trăie te încă în împărăţia oţetului şi fumului, cînd glasurile e desfac de tot limpezi în aerul înălbuit de taină, cînd pe cărări sună clopotele celor din urmă turme din această lume a vadului, cînd se potolesc în vale viaţele tremură ale celei mai nodeme rafinării de petrolit d'n lume, poţi vedea în pridvorul casei ce vorbeşte încrezător de nemurire i de frăţie între lumea celor ce vor muri şi a celor ce au murit, cum bătrînul cunăţit acuma de patimile ce l-au zgîndărit în viaţa, priveşte cu ochi obosiţi a ipra podoabelor acestui pămînt d pe care a is mai mult decît o dată că el nu-l atinge decît cu piciorul».*"

Valorile literare intrinsece ale acestor texte ar merita o lungă exegeză, pentru că este imperios necesar să facem o definitivă restituire literară a unui scriitor care are înculcat sentimentul eternităţii al efemerităţii omului, o candoare fundamentală în faţa naturii, a durerii, a vieţii simple, a iubirii, a muncii.

Cu o virtuozitate impunătoare scriitorul reda din cîteva linii nu numai un colţ de natură dar şi atmosfera ten broasă a unei închisori militare, prefăcută dintr-o veche mănăstire, cea-groaznică a unui ospiciu sau un cimitir de ţară: „*Crucile ţipate aspru cuprind tot micul cimitir în care e coboară din cruci în cruci şi trupul maicilor adormite. Un nou mînt e d tot proaspăt, o fetiţă din cat care a fost adusă dăunazi; carbunii rugăciunilor pentru iertar a fletelor nu s au înpărăştiat încă de tînăr, şi bradul cununii i cu îngerul morţii e încă verde; panglicile, florile de hîrtie, emme de bucăţie adarnica, se clatină trist la frecare uflare*" (*La Mănăstirea Zamfira*).

Poezia vizuală a unei călătorii cu plutele pe Bistriţa este o adevărată pagină antologică, de un rafinament poetic şi filozofic realmente excepţional: „*Stăm, nu trecem păsări, jos liniştea domneşte*

www.dacoromanica.ro

pe ape, căci cotiturile răpezi de la fiecare clipă îți taie vederea asupra plutei de-nainte și celei din urmă; genunile negre, cu fețe undelemnii, dorm ciudoase, ca fiare nehrănite care simt cum prada, înștiințată, se ferește de dînsele. Ți se pare uneori, cînd vorba tace pe plută, ca înăbușită de un farmec greu, că te afli aiurea, într-o lume care nu e o lume, ci păstrează numai formele zădarnice, umbrite de o jale veșnică, a lumii noastre, că te strecori în tăcerea pecetluită de porunci infernale, care nu se scriu și nu se spun, a ținuturilor morții fără hotar și, deci, desăvîrșit de line. Dar Charon e tînăr, ajutorul lui prăpădit; din cînd în cînd, alte luntri răsar pe apa vînătă-verzuie, de umbră grea, și amîndoi strigă prelung ca gondolierii cînd stau să se ciocnească în marginea palatelor de piatră mucedă; răpede, bărdița se zvîrle de la noi: ea ține în loc, sprijinită de silinți falnice alę mușchilor deprinși, pe vecini, care se dau astfel în lături; din loc în loc trecem fulgerător peșteș mînia spumegătoare a prăpăstiilor ce amenință. Și apoi sticla de vin sună, brînza din hîrtie te cheamă la masă: descoperi că ți-e foame. O, nu, pînă la Păgînul Lethe și la moșneagul Charon mai avem!"

Vizitînd un lăcaș mănăstiresc Iorga nu uită — după ce epuizează interesul pentru construcția lăcașului, picturile murale, cărțile de slujbă, relicvele de muzeu — să privească și oamenii, chipurile lor, pregătit să ghicească măsura în care aceștia trăiesc demn sau înclină spre vechea lume ca niște periculoși paraziți. De aici laude sau observații ironice, aspre, o atitudine impulsivă și repulsivă, sarcastică pentru dărăpănare și inactivitate, pentru primitivitate sau chiar destrăbălare.

Cartea unui scriitor, care este pe deasupra și un erudit istoric, nu poate să nu pivoteze în jurul unor date informative de pură specialitate. Am citat exemple, acea artă portretistică distinsă, din care vechii noștri domni coboară parcă printre noi excelent definiți psihologic; tonul afectuos, elegant, nu zdruncină temelia riguros științifică a faptelor, se îmbină cu o volubilitate literară încărcată de sclipiri. Cetatea Poenarilor, Posada, Cîmpulungul, Bratocea, Cașinul și Ruginoasa, Rovinele sau Valea Albă, Suceava și Baia, Vadul înalt sau Tîrgoviștea, cetățile dunărene transformate, prin

www.dacoromanica.ro

ocupație, în raiale turcești, legende și cronici străvechi, toate pulsează în aceste pagini de o înaltă valoare patriotică.

Totuși, marele cărturar, cum se știe, nu a înțeles întotdeauna vremea sa, a fost vulnerabil în patima sa politică de o viață întreagă, care l-a împiedicat să vadă că societatea românească nu se poate întoarce la o epocă de patriarhalitate politică și literară, că drumul acesteia este altul. De aici antipatia, criticismul său sever, maliția pentru dezvoltarea industrială care strică satul, ogorul, pădurea sau livada, și prin urmare și omul, pervertindu-l, făcîndu-l să-și lepede portul, să-și abandoneze ocupația, să adopte obiceiuri și idei — în concepția sa — întotdeauna urîte și dezonorante.

Iorga deplîngea cu onestitate modul în care capitalismul, mai ales cel străin, se implînta rapace, insolent, istovitor în pămîntul bogat al țării. Veneticii „nu știu românește", calcă intrînd în exploatări, cu pasul sigur al „plantatorului" american de odinioară, domn peste negrii lui. *„Industria modernă este lacomă de cîștig mte, chiar și cu distrugerea naturii."*

Țăranii prahoveni, pe care-i cunoaște atît de bine și în vecinătatea cărora trăiește, deveniți muncitori de fabrică sînt priviți cu compasiune sau suspiciune. *„Cei mai mulți dintre oameni s-au lăcomit să-și rîndă ogoarele, ba unii și-au înstrăinat chiar, prin lungi arende, vatra casei, din care nici așa nu se pricepeau ce să facă."* În aceste împrejurări însemnările de călătorie operează o demitizare spectaculoasă, cărturarul polemizează necruțător, dar și deznădăjduit, copleșit de incertitudinile sale febrile. Dar tocmai de aceea evocarea se justifică și istoric și literar.

Preocupat exclusiv de laturile morale și tradiționale ale existenței nației, cărturarul a pledat energic împotriva capitalismului, i-a demascat aspru ororile, dar negația sa violentă, neîmpăcată avea în vedere — cum se știe — doar satul strivit de tirania noii civilizații ce disprețuiește valorile morale și spirituale ale omului, conservarea idilicului rural, a unor raporturi sociale și de clasă copleșitor zdruncinate. Este poate o dramă că scriitorul care a vorbit și scris cu o vibrantă omenie despre țăranii răsculați, despre puritatea aspirațiilor acestor truditori, orbecăia într-o copleștoare derută politică, se refugia în iluzii, într-un dureros paradox, oferind ca soluții o

www.dacoromanica.ro

imagine răsturnată a realităţii, o alcătuire socială din umbre şi fum

Scriitorul, istoricul care a oficiat apologetic, devorat de patima pentru idei care nu se puteau realiza fiindcă reprezentau un semn al stagnării, a simţit, în chiar timpul vieţii eşecul, şi mărturie ne stau amare reflecţii şi pareri de rău. Important este că aceste înfrîngeri n au deturnat eforturile nobile ale omului, ale savantului care trecînd pe acest pămînt, înfruntînd anii, epocile, destinul, la capatul unui chinuitor dar impetuos drum de luptă, a cîştigat inestimabil nimbul veciei, dreptul de a rămîne în istoria şi cultura ţării sale pe piedestalul cel mai înalt.

Şi dacă notele sale de călătorie, pe care le redăm cititorului de azi după o lunga absenţa, vor revela o structură spirituala insolită o izbîndă literară autentica a marelui cărturar, avem dreptul să ne gîndim şi sa sperăm la o energică valorificare a virtuozităţilor uriaşe cuprinse în opera sa, monument durabil şi ilustru, cu temelii adînci în istoria şi destinul poporului căruia i a aparţinut şi pe care l a cinstit pînă în ultima clipă.

LUCIAN CURSARU

www.dacoromanica.ro

TABEL CRONOLOGIC

1871 *„Act de naştere. Din anul una mie opt sute şapte zeci şi unu, în şase ale lunei iunie, orele zece dimineaţa. Act de naştere al copilului Nicu N. Iorga, de sex masculin, de religie ortodoxă, născut ieri la orele douăsprezece din noapte, în casa părintească în oraşul Botoşani, din strada Copoului, fiu al domnului Nicu Iorga, de treizeci şi trei de ani, de profesie avocat şi a doamnei Zulnia, de douăzeci şi cinci, ambii domiciliaţi în Botoşani.“*

La 23 mai 1871 se naşte la Tg. Frumos Garabet Ibrăileanu. La 20 august 1872 încetează din viaţă D. Bolintineanu.

1873 În familia avocatului Nicu Iorga se naşte al doilea fiu, George.

1875 Nicolae face prima sa călătorie mai importană, însoţindu-şi mama la Suceava ; pe atunci Bucovina era încorporată la Austro-Ungaria. *„Româneşte am învăţat din casa părintească, adecă din casa mamei, aşa cum se vorbea : limpede, frumos şi mai ales puternic şi colorat, fără*

www.dacoromanica.ro

amestecul ziarului, discursului şi cărţilor de succes."

Se naşte la Braşov Şt. O. Iosif.

1876 Capul familiei, avocatul Nicu Iorga, moare în vîrstă de 38 de ani (sau 39). Băiatul sau se dovedeşte un copil precoce, dotat cu o inteligenţă scăpărătoare. „*Eu n-am învăţat a ceti şi scrie: sînt lucruri care mi-au venit de la sine. Nu-mi aduc aminte de nici un ceas de pregătire «pedagogică» pentru a descoperi literele şi a le îmbina în silabe, care pe urmă să-mi dea cuvîntul.*"
La şase ani micul Nicolae citeşte *Letopiseţele*, cronicele Moldovei din ediţia Kogalniceanu, ştie pe de rost fabulele lui Florian şi *Orientalele* lui Victor Hugo, parcurge în original pe Champfleury, pe Amédée Pichot şi Emile Souvestre, precum şi diverşi autori români. Mama sa, Zulnia Iorga, îl înscrie în aprilie 1878 la şcoala primară Marchian din Botoşani, vestită prin localul spaţios şi institutorii săi buni, director fiind domnul Bălăşescu. Promovează clasa fiind al treilea în ordinea mediilor obţinute.
„*La umbra unui stufos arbore, mama lucra, cosea, împletea, supraveghind jocul destul de zburdalnic al copilului mai mic. Celălalt — Nicu — stătea lîngă ea, cu o carte în mînă.*" (Din amintirile profesorului universitar Ion Simionescu).

1877 9 mai Este proclamată independenţa de stat a României. Începe războiul împotriva Turciei.
1878 Al. Odobescu îngrijeşte şi asigură apariţia volumului *Istoria românilor sub Mihai-vodă Viteazul* de Nicolae Bălcescu.
1879 Se naşte Grigore Pişculescu cunoscut în literatura noastră sub numele de Gala Galaction.
1880 Se naşte la Bucureşti Tudor Arghezi.
Se naşte la Paşcani Mihail Sadoveanu.

www.dacoromanica.ro

1881 Nicolae Iorga termină şcoala primară şi se înscrie la liceul din Botoşani. *„Slăbuţ, stătea mai izolat. La cea mai mică atingere mai vehementă îl podidea plînsul, probabil din ciudă că nu poate domina şi cu pumnul"* (I. Simione cu).

Se naşte Octavian Goga.
Se naşte Georgè Enescu.
Începe să apară la Iaşi revista *Contemporanul.*
1882 Se naşte Vasile Pârvan viitorul istoric, stralucit elev al lui N. Iorga.
Apare *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie.*
Se naşte Ion Agârbiceanu.

1883 Familia Iorga întîmpină serioase greutăţi materiale. De aceea Nicolae începe să dea meditaţii unor colegi. *„O, chinul de umilire şi de oboseală al lecţiilor acestora, începute aproape de la zece ani!"* Mama sa Zulnia coase, confecţionează lucruri de artă, pentru a-şi putea creşte copiii. *„Nu m-am făcut istoric nici din cărţi, nici de la profesori, nici prin metodele seminariilor ; eram aşa de cînd îmi aduc aminte şi poate şi din ceea ce au lăsat în mine alţii care pe vremea lor au văzut larg istoria ţării, şi au şi făcut-o."*

Apare, sub îngrijirea lui Titu Maiorescu, volumul *Poezii* de Mihai Eminescu.

1884 Nicolae Iorga scrie articole politice în ziarul *Romanul* din Roman, al unchiului sau, avocatul şi ziaristul Manolache Arghiropol, şi îngrijeşte cronica externă a fiecărui număr.

1885 Se naşte Liviu Rebreanu.

1886 Termină clasa a cincea a liceului din Botoşani şi fiindcă i se atribuie, pe nedrept, un act de indisciplină, şi este eliminat pentru 15 zile,

www.dacoromanica.ro

N. Iorga părăsește Botoșanii și se înscrie intern la liceul din Iași.

Charles Diehl publică la Paris primul său volum : *Ravena, Studiu de arheologie bizantină.*

1887 Greutățile materiale îl obligă pe tînărul elev să se angajeze ca pedagog la un internat particular. *„Nu l-am văzut lenevind, odihnindu-se. La Școala normală era cu cartea-n mînă și la mîncare. Cînd alții hoinăreau pe străzile Iașului, el se înfunda în librăria Kupperman.“* (I. Simionescu).

1888 Elev fiind, N. Iorga frecventează cercul socialist din Iași. *„La 17 ani ceteam* Capitalul *lui Marx, făceam conferințe despre dînsul și împărțeam numere din* Revista socială *și extrase din numerele ei...“*
Este din nou eliminiat din liceu, pentru un alt incident avut cu un profesor, dar i se aprobă să dea examenele, pe care le trece strălucit, fără a primi însă distincțiile ce i se cuveneau. În toamnă își ia bacalaureatul, fiind declarat întîiul, după care se înscrie la Facultatea de litere a Universității din Iași, secția istorico-literară.

În țară izbucnesc răscoale țărănești.
A. D. Xenopol începe publicarea operei sale *Istoria românilor din Dacia Traiană.*

1889 La 19 ani, încă student, N. Iorga cere aprobarea să-și susțină licența arătînd că sănătatea sa se află într-o stare precară. Deși întîmpină împotrivirea unor profesori (printre ei Aron Densușianu), cererea e sprijinită de istoricul A. D. Xenopol și aprobată de minister.
În decembrie, după ce susținuse, pentru a obține absolvirea, 27 de examene. N. Iorga își dă exa-

www.dacoromanica.ro

menul de licență obținînd calificativul „Magna cum laude". A. D. Xenopol organizează un banchet pentru a-l sărbători pe proaspătul licențiat, care realizase o performanță cu totul neobișnuita.
În același timp N. Iorga solicită un post de profesor suplinitor la liceul din Focșani. „*Știe foarte bine limbile clasice, cunoaște franceza, spaniola și italiana, mai puțin germana cu care însă se ocupă. El a făcut admirația noastră a tuturora și ar merita să se creeze o bursă anume pentru dînsul*" (Ștefan Vârgolici).
Începe să colaboreze cu studii istorice, articole și recenzii asupra literaturii universale la revista ieșeană *Arhiva*. Foștii săi profesori și alți cărturari ieșeni, care cunosc sărăcia în care se zbate tînărul profesor și-i apreciază excepționalele cunoștințe, talentul, intervin și solicită pentru el o bursă.

In ziua de 15 iunie moare M. Eminescu.
In ziua de 31 decembrie moare Ion Creangă.

1890 N. Iorga se casatorește cu Maria V. Tasu ; la 1 aprilie 1890 a fost numit prin concurs titularul catedrei de limba latină la liceul din Ploiești. Primește bursa de studii, și la 15 aprilie pleacă în Italia. Încep astfel pasionantele sale călatorii în străinătate, care se vor converti în numeroase însemnări, articole, cărți. La sfîrșitul aceluiași an se află la Paris, unde va urma cursurile Școlii de înalte studii (École des Hautes Etudes).
În același an publică poezii în *Contemporanul* și *Revista nouă* și primele impresii de călătorie în *Revista nouă : Din Italia* (Napoli, Veneția, Padova, Vicenza, Verona, Milano, Florența).

www.dacoromanica.ro

1891 A. D. Teodoru, unul din prietenii lui N. Iorga îi cere acestuia poezii şi articole pentru publicaţiile socialiste din Iaşi. Acelaşi lucru îl face, peste un an, Dobrogeanu Gherea.

V. A. Urechia îşi începe publicarea cursului universitar *Istoria românilor.*
Ion Bogdan publică volumul *Vechile cronici moldoveneşti pînă la Ureche.*
Moare Mihail Kogălniceanu.
Karl Krumbacher publică la München *Istoria literaturii bizantine* deschizînd o nouă etapă în istoria studiilor dedicate acestei perioade.

1892 N. Iorga îşi continuă călătoria de studii stabilindu-se la Paris. Trăieşte ca un schimnic, studiază, audiază cursuri. Cu lucrarea sa de istorie universală asupra lui Philippe de Mézières obţine titlul de elev diplomat al Şcolii de înalte studii din Paris.

Se naşte Cezar Petrescu.

1893 Apare la Iaşi prima carte a lui N. Iorga intitulată *Schiţe din literatura română.* Volumul I cuprinde : Alecsandri, Bălcescu, Filimon ; volumul II : Bolintineanu, Ion Creangă, V. Micle, Doi nuvelişti (Slavici şi Gane), A. Naum. În acelaşi an, la Bucureşti vede lumina tiparului volumul *Poezii* (1890—1893), însumînd 130 pagini.

N. Iorga îşi continuă călătoria de studii în Germania, cu popasuri la Berlin, Nürenberg şi Leipzig unde îşi dă doctoratul cu lucrarea : *Tomas III Marquis de Saliices. Étude historique et littéraire, avec un introduction sur la politique de ses prédécesseurs et un appendice de texte,* care confirmă interesul tînărului savant pentru istoria

www.dacoromanica.ro

universală și cea medievala în special. Lucrarea va apare la Paris, în editura H. Champion.
Cu aceste călătorii Iorga începe să caute în arhivele Europei și documente referitoare la români, documente care aruncă o nouă lumină asupra trecutului românesc.

Se înființează Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România.
Apare volumul *Balade și idile* de G. Coșbuc.
Apare la Iași revista *Evenimentul literar*.

1894 După ce funcționează cîteva luni ca profesor la liceul din Ploiești, N. Iorga se prezintă la concursul pentru catedra de istorie medie și modernă de la Universitatea din București.
La 1 noiembrie își ține lecția de deschidere: *Despre concepția actuală a istoriei și geneza ei.*

La 1 ianuarie apare la București revista *Vatra*, sub redacția lui Slavici, Coșbuc și Caragiale.
În primăvară au loc răscoale țărănești în județele Tecuci, Tutova, Fălciu, Bacău.
Se naște Camil Petrescu.

1895 După ce susține un nou concurs, N. Iorga devine profesor universitar titular. Apare volumul *Amintiri din Italia. Giosuè Carducci* (Veneția; Padova; Vicența; Verona; Milano, Turin; Genova; Piza; Roma; Florența; Napoli). Spicuim din prefață: „*Cînd amintirile din Italia au fost compuse, autorul era foarte tînăr, sau mai bine prea tînăr și ele au însușirile și defectele cărților făcute înainte de 20 de ani*".
Tot în acest an publică primul volum din culegerea *Acte și fragmente cu privire la Istoria românilor adunate din depozitele de manuscrise*

www.dacoromanica.ro

ale Apusului. În 1896 și 1897 vor apărea următoarele două volume.

Se naște Lucian Blaga.

1896 N. Iorga pleacă din nou în străinătate, de astă dată pentru o perioadă mai lungă — aproape trei ani. Cutreieră bibliotecile și transcrie numeroase documente privitoare la istoria românilor.

1898 La București, Academia Română îl alege membru corespondent. Iorga publică lucrările: *Cultura română sub fanarioți*, *Lupta românilor cu turcii de la Mihai Viteazul încoace*.

1899 Începînd colaborarea la gazeta bucureșteană *L'Indépendence roumaine* cu o suită de articole, N. Iorga își va alcătui volumul intitulat *Opinions sincères*, *La vie intelectuelle des Roumains en 1899*.
Publică la Paris: *Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades au XV-e siécle*, vol. I și II.

Se naște Tudor Vianu.

1900 N. Iorga reunește în volum *Opinions pérnicieuses d'un mauvais patriote*, altă serie de articole de critică și de istorie publicate în *L'Indépendence roumaine*. Se desparte de prima soție.

1901 Se recasatorește cu Ecaterina Bogdan, sora slavistului și istoricului Ion Bogdan. Pleacă din nou în străinătate. Academia Română îi respinge de la premiere o lucrare de istorie literară. Îi apare *Istoria literaturii române în secolul al*

www.dacoromanica.ro

XVIII-lea, în doua volume. Începe publicarea culegerii *Studii și documente cu privire la istoria românilor* proiectată în 31 de volume. Apar, de asemenea : *Istoria lui Mihai Viteazul pentru poporul românesc, Scrierile Cantacuzinilor, Documente privitoare la Constantin-vodă Brîncoveanu, Fragmente de cronici și știri despre cronicari.*

Apare monumentala monografie a lui Ch Diehl : *Justinian și civilizația bizantină în secolul al VI lea.*
Iese de sub tipar la 2 decembrie primul numar al revistei *Sămanătorul* sub direcția lui Vlahuță și G. Coșbuc.
La 10 decembrie apare la București, *Ro n ' ia ili trată.*

1902 Iorga publica, printre altele, volumul *Sate și preoți din Ardeal* rod al unei calatorii în Ardeal și Ungaria, al descoperirii unor documente inedite. Continuă seria cercetarilor despre familiile Cantacuzino și Callimachi.

Apare la Budapesta revista românească *Li eafarul.*
Iorga se adresează revistei și românilor transilvaneni *„Sînteți în luptă și trebuie să luptați".*

1903 Publica o altă serie de volume din care spicuim : *Cuvinte adevărate* (articole tiparite în ziarul *Epoca*), *Cărți domnești, zapise și răvașe* (3 volume, ultimul în 1904).

1904 Împlinindu-se patru sute de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, N. Iorga desfașoara o susținută activitate publicistica din care rezulta și cartea *Istoria lui Ștefan cel Mare povestită neamului românesc. „O scînteie din această flacără e cartea de față"*, încheie el prefața. Tot în acest an apar : *Pe drumuri depărtate,* note

www.dacoromanica.ro

de calatorie europene, şi *Drumuri şi oraşe din România.*

1905 N. Iorga trece la conducerea revistei *Sămănătorul*, al cărui colaborator constant fusese pînă atunci. Vad lumina tiparului alte carţi de călătorie : *Sate şi mănăstiri din România, Neamul românesc în Bucovina.*
La Gotha apare *Geschichte des Rumänische Volkes im Rohmen seiner Staatsbildungen* (2 vol.). Alte volume : *Inscripţii din bisericile României,* vol. I., *Istoria românilor în chipuri şi icoane* (2 vol.), *Oameni şi fapte din trecutul românesc, Gînduri şi sfaturi ale unui om ca oricare altul.*

La Craiova îşi începe apariţia revista *Ramuri* de orientare sămănătoristă.

1906 Îşi începea apariţia, în aprilie, publicaţia *Neamul românesc* care, cu unele întreruperi, îşi va dezvolta programul pînă în anul 1940. În octombrie, N. Iorga se retrage de la conducerea *Sămănătorului* datorită unor neînţelegeri cu colaboratorii săi. Cu apariţia celor două volume, *Neamul românesc în Ardeal şi Ţara Ungurească*, savantul dezvoltă ciclul notelor sale de călătorie consacrate pămîntului românesc.

1907 În luna ianuarie N. Iorga înfiinţează revista *Floarea darurilor.* Cînd în ţară izbucnesc marile răscoale ţărăneşti, savantul patriot ia apărarea ţăranilor prin scris şi prin conferinţe, face colecte şi trimite ajutoare celor ce au avut de suferit în urma sîngeroasei represiuni ordonate de guvern. Această atitudine curajoasă îi aduce,

www.dacoromanica.ro

ca și lui Sadoveanu, acuzația de „instigator". Este ales în comitetul Ligii pentru unitatea culturală a românilor. Întreprinde o nouă călătorie peste hotare, din care rezultă volumul *Prin Bulgaria la Constantinopole*. La Londra îi apare volumul *The Byzantin Empire*, iar în țară *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea* vol. I (Vol. II și III vor apărea în 1908 și 1909).

La Berlin, I. L. Caragiale scrie vigurosul pamflet *1907, din primăvară până-n toamnă*.

1908 Din acest an, cărturarul editează și *Neamul românesc literar*. Este ales secretar al Ligii culturale, în cadrul căreia desfășoară o vie activitate, donează o bibliotecă însumînd 10 000 de cărți. Stingherit de greutăți materiale se mută la Vălenii de Munte unde va înființa vestita Universitate populară frecventată și de numeroși invitați de peste hotare. Aici, la 21 mai, întemeiază, cu sprijinul prietenilor și admiratorilor, o tipografie de sub teascurile căreia vor ieși numeroase broșuri, calendare, cărți, reviste. La Gotha, în aceeași colecție îngrijită de Karl Lamprecht, apare *Geschichte des Osmanischen Reiches* (5 vol. până în 1913).

1910 N. Iorga creează partidul naționalist-democrat. Începe să apară *Neamul românesc pentru popor*. Văd lumina tiparului: *Istoria armatei românești*, vol. I. (vol. II în 1919), *Balada populară românească*, *Viața femeilor în trecutul românesc*, piesa Doamna lui Ieremia-Vodă, și volumul de însemnări *Țara românilor*, *România. Județul Prahova*.

www.dacoromanica.ro

La 31 ianuarie 1910 se ține, la București, Congre ul de constituire al Partidului social democrat din România

1911 N. Iorga este primit membru activ al Academiei Române. Discursul sau de recepție este intitulat *Două concepții istorice*. Îi apar numeroase lucrări de istorie, *Mihai Viteazul* (schița de poem dramatic), *Cugetări*, *Oameni cari au fost*, scriere care va fi reluata, adaugită și reeditata, *Pagini din istoria culturală*, *Femeile în viața neamului nostru*. Cerînd aprobarea pentru un ciclu de conferințe în Transilvnaia primește din partea guvernului habsburgic un răspuns negativ.

1912 Văd lumina tiparului, la Vălenii de Munte, alte scrieri istorice, precum și volumul *Trei drame (Mihai Viteazul, Învierea lui Ștefan cel Mare, Un domn pribeag)*.

8 9 iunie. Moare, la Berlin, I L Caragiale
21 iunie. Moare Șt. O. Iosif.

1913 N. Iorga participa la Congresul de istorie de la Londra. Publică, printre altele, *Note de drum : Prin Germania* (Colonia ; Spre Bruxeles ; Prin Franța de Nord la Calais ; Rînduri din Anglia : Oxford, Windsor ; Paris, Versailles).

1914 N. Iorga împreună cu V. Pârvan și G. Murgoci înființează Institutul de studii sud-est europene și publicația acestuia *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*. Lucrari mai importante ale savantului : *Venezia în Marea*

www.dacoromanica.ro

Neagră, 3 volume ; *Cinci conferințe despre Venezia*, *O luptă literară*, vol. I (vol. II, în 1916), traduce din Goldoni — *Hangița*, publica de asemenea drama în cinci acte *Constantin Brîncoveanu*, *Histoire des États balcanique à l'époque moderne*, *Pagini despre Serbia de azi*.

Începe primul război mondial.
Savantul se mută din nou la București.

1915 An de framîntări politice, de intensă activitate publicistică. Savantului îi apar alte numeroase lucrări : *Istoria comerțului românesc*, vol. I, *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*, vol. I, (vol. II, în 1916), *Notes et extrais*, vol. IV-V, *Documente grecești privitoare la istoria românilor*, vol. I, (vol. II, 1917).

1916 La 15 august România intra în razboi, de partea Antantei. Savantul desfășoara o amplă activitate de tiparire, pledează pentru drepturile istorice ale României asupra provinciilor aflate în stăpînire străină. Menționam scrierile : *Acte românești din Ardeal, Drumuri și orașe*, ediția a II-a, *Sate și mănăstiri din România*, ediția a II-a.

1917 Refugiat la Iași, profesorul continua aceeași muncă neobosită. Deși lipsit de tiparnița de la Văleni, *Neamul românesc* își continuă apariția, vestejind fărădelegile ocupanților, pe politicienii germanofili trădători, ridică moralul ostașilor și poporului, scoate în evidență ajutorul unor țări aliate dat României.

www.dacoromanica.ro

În paginile ziarului apar îndemnuri pentru soluționarea problemei țărănești. Menționăm dintre lucrările tipărite : *Développement de la question rurale en Roumanie, Documente grecești privitoare la istoria românilor*, vol. II.

Izbucnește Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.

1918 Revenit din refugiu, N. Iorga se stabilește din nou la București. Tipografia, casa, Universitatea populară din Vălenii de Munte, după ce au servit un scurt timp ca spital pentru răniții noștri, fuseseră ocupate de comenduirea germană și transformate în închisoare și lagăr, deteriorate. Cu mari sacrificii savantul începe restaurarea lor.

13 decembrie. Manifestația muncitorească din Piața Teatrului Național este sîngeros reprimată.
Moare George Coșbuc.

1919 Ales deputat, N. Iorga va fi președintele noii Camere. Ține lecții la Școala de război, la Universitate și, un timp, la Academia comercială. Savantul reîncepe prodigioasa sa activitate poligrafică. Văd lumina tiparului : *Brève histoire de l'Albanie et du peuple albanais, Istoria poporului francez, Drepturile românilor asupra teritoriului lor național unitar, Histoire des Roumains de la Peninsule des Balcans, Medici și medicină în trecutul românesc.*

Ch. Dichl face a doua călătorie în România împreună cu misiunea militară franceză.
Moare istoricul Ion Bogdan.
Moare Al. Vlahuță.

www.dacoromanica.ro

1920 Savantul desfaşoară nu numai o vie activitate politică şi universitară, ci şi una ştiinţifică şi literară. Apar : *Histoire de Roumains et de leur civilisation* (2 vol., Paris), *Istoria literaturilor romanice* (3 vol., ultimul în 1925), *Istoria românilor prin călători,* vol. I (vol. II, 1921), *Cantemir bătrînul,* dramă istorică în cinci acte.

Moare istoricul A. D. Xenopol.
Apare romanul *Ion* de Liviu Rebreanu.

1921 Sărbătorit cu prilejul împlinirii a 50 de ani, prietenii şi colaboratorii îi dedică un volum omagial editat la „Ramuri" — Craiova. Printre lucrările pe care Iorga le tipăreşte în acest an se numără : *În Franţa, Drumuri ale unui istoric, Războiul nostru în note zilnice, vol. I, Din opera poetică* (volumul de versuri editat la Craiova), *Tudor Vladimirescu,* dramă, *Pagini de critică din tinereţe, Les latins d'Orient* ş.a.

La 8 mai ia fiinţă Partidul Comunist Român.

1923 N. Iorga rupe colaborarea cu A. C. Cuza şi se retrage din partidul al cărui fondator fusese. În aprilie participă la Congresul de istorie de la Bruxelles. Văd lumina tiparului : *Contes Roumains,* Paris, *L'art populaire en Roumanie,* Paris, *Istoria artei medievale, Le Royaume dace et la civilisation roumaine,* Lyon, *Relations entre l'Orient et l'Occident au Moyen Âge, Rapporti politici tra l'Italia e Romania,* unele din ele fiind lecţiile ţinute la cursurile de la Sorbona.

Moare istoricul D. Onciul.

www.dacoromanica.ro

1924 N. Iorga devine președintele pe viața al Ligii culturale. Cu un an înainte el donase Ministerului instrucțiunii publice casa din București, biblioteca, cărțile, obiectele istorice și de artă *„aflate într-însa, precum și acele ce se vor găsi la încetarea sa din viață"*.
La București se deschid, într-un cadru solemn, lucrarile primului Congres internațional de studii bizantine, dupa care oaspeții sînt invitați la o excursie documentara prin țară.

1925 *1926* Apar, în țara și în strainatate Londra, Paris, Bruxelles, Geneva, Genova — numeroase scrieri ale savantului român : *Coup d'oeil sur l'art roumain* (Geneva), *La littérature populaire, source de haute littérature, Les écrivains realiste en Roumanie* (Paris), *Istoria literaturii românești* (vol. II și III, în 1928 și 1933), *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité,* vol. I Paris, (în 4 volume, ultimul apare în 1928). Scriitorul face călătorii prin țară, ține conferințe, primește oaspeți străini, ia parte ca senator la viața politică (*„Trei ședințe pe zi care ne storc"*). În ianuarie 1926 este în Franța, ține lecții la Sorbona. Urmează o vizita în Danemarca și Suedia, trecînd prin Germania.

Vasile Pârvan tipărește lucrarea sa *Getica* (1926).
7 noiembrie 1926 Se pune piatra fundamentală a palatului Ligii culturale.

1927 Apar alte scrieri : *Guide historique de la Roumanie*, vol. I, *Istoria industriei la români, Essai de synthèse*, vol. II, *Războiul pentru independența României* etc. N. Iorga întreprinde alte călătorii în străinătate : în ianuarie este în Franța

www.dacoromanica.ro

(Paris, Dunquerque, Lille), de aici trece în Spania. Se reîntoarce în țara prin Franța și Italia unde ține conferințe, se întîlnește cu personalități culturale și politice.
Publică volumele : *Cîteva zile prin Spania* și *În Serbia de după război.*

Se stinge din viață Vasile Pârvan.

1928 În februarie se află la Paris unde ține cursuri, conferințe, se interesează de Școala română, înființată de el la Fontenay-aux-Roses. În martie vizitează Spania și Portugalia, ține conferințe, umblă prin muzee : *„La Evara unde aflu o icoană bizantină și un nou portret al lui Mihai Viteazul"* (*Memorii*, vol. V, p. 276).
Reîntors la București susține un ciclu de conferințe despre Portugalia și publică volumul : *Țara latină cea mai depărtată din Europa : Portugalia.*
Vizite prin țară, notații scurte, nervoase : *„4 iunie... Mormîntul lui Mihai Viteazul e acoperit de un praf gros."* 5 iunie. *„La Cobia, gingașă clădire de la 1572, înveșmîntată în cărămizi smălțuite. Apoi la Butoiu, cu resturile unei mănăstiri din veacul al XIV-lea, refăcută supt Matei Basarab, apoi stricată de neglijența egumenilor greci."* În august savantul este la Oslo.

1929 Din nou călătoria obișnuită la Paris, la începutul anului, pentru lecții și conferințe. Reîntorcîndu-se prin Italia semnează un contract pentru înființarea Casei românești din Veneția. În mai, august, noiembrie urmează alte călatorii în Italia, apoi în Spania la un Congres internațional de istorie. Vad lumina tiparului : *Istoria lite-*

www.dacoromanica.ro

raturii românești, Cărți reprezentative, vol. III., *Domnii români două portrete și fresce contemporane, Karl XII och Rumänien. Note istorice asupra editării operei poetice a lui Eminescu, Țări scandinave : Suedia și Norvegia.*

1930 La Paris. La 17 ianuarie se îmbarcă pentru Statele Unite. Vizitează, între altele, New York, Washington, Chicago, Indiana Harbour, Cleveland, Pittsburgh, Detroit, Los Angeles, Baltimore, Philadelphia, Boston. La reîntoarcerea în țară începe un ciclu de conferințe despre America.

La 23 aprilie pleacă în Anglia ; Universitatea din Oxford îi acordă titlul de „doctor honoris causa".

Se întoarce prin Franța, conferențiază la Berna și Zürich. Apar noi cărți de călătorie : *America și românii din America,* Note de drum și conferințe, *O mică țară latină, Catalonia și expoziția din 1929,* note de drum și conferințe, *Privelești elveține.*

În octombrie este la Atena, la cel de al III-lea Congres internațional de studii bizantine. După Congres face o vizită prin Grecia. Întors acasă începe un ciclu de conferințe despre această țară.

Pe ultima filă a *Memoriilor* (1930) notează : *„Crăciun de zăpadă și de moloșag. Lumea e săracă, tristă și fără încredere în viitor."*

1931 Obișnuita călătorie în Franța. Vizite, lecții, conferințe, recepții.

În aprilie se formează guvernul Iorga-Argetoianu. Cu prilejul împlinirii a 60 de ani este sărbătorit, se țin conferințe jubiliare. Este ales

www.dacoromanica.ro

„doctor honoris causa" al Universității din Roma, membru corespondent al Societății de studii istorice din Turin.
Ies de sub tipar : *Anciens documents de droits roumain*, vol. II, *Cărți reprezentative în viața omenirii*, vol. IV, *Les grandes familles byzantines*, *Memorii*, vol. I-II, *Poeziile lui Eminescu*, vol. I, *Vederi din Grecia de azi*.

1932 În fruntea guvernului împreună cu Argetoianu, dar atmosfera politică este extrem de agitată, datorită efectelor crizei, profundelor contradicții sociale declanșate de impozitele apăsătoare, de dezastrul financiar în care se află țara. Este ales „doctor honoris causa" al Universității din Bratislàva. În iunie, guvernul cade. Profesorul e injuriat de *Calendarul*, de *Universul*. În jurnalul său găsim : *16—21 august : „Scriu istoria ultimilor ani din viața României"*, *„18 octombrie : Îmi sosește ediția olandeză a cărții mele* Art et littérature". *„25 decembrie : Sînt ales la Academia degli Arcadi din Roma"*.
Publică : *Memorii*, vol. III-V, *Poeziile lui Mihai Eminescu*, vol. II, *Scrisori de femei*, *My american lectures ;* i se joacă piesa *O ultimă rază*.

1933 Întreprinde o călătorie în Italia și Franța. Se întoarce la 28 februarie. Notează : *„Obișnuita descurajare. Marasmul e în aer"*. Presa scrie furibund despre afacerea Skoda, tulburările organizate de garda de fier ; în Germania, Hitler și-a netezit drumul spre putere și pregătește politica Anschluss-ului. *„26 mai : La Academie adînci jigniri pe care nu le merit"* (*Memorii*, vol. VII, p. 91).

www.dacoromanica.ro

O scrisoare primită de la H. Tiktin, care trăieşte la Berlin şi are 83 de ani, îl emoţionează profund: „*Scrisoarea e frumoasă, sigură, dreaptă, în cea mai bună limbă românească ...Voi căuta să-i dau ceva de la Ligă, de la Institutul meu. Dacă vrea, să-i oferim un adăpost la Fontenay-aux-Roses.*"

În august face o călătorie în Polonia, la un Congres de istorie. În octombrie moare fratele său George Iorga. Istoricul, impresionat de asasinarea lui I. G. Duca pe peronul gării Sinaia, condamnă bestialităţile legionarilor şi avertizează încă odată pe cei care au stat pasivi sau le-au înlesnit monstruozităţile: „*Crima e contagioasă*".

Din cărţile publicate: *Textes historiques du moyen-âge, Istoria literaturii româneşti*, vol. III, *B. P. Hasdeu, Radu Cantacuzino, Argintăriile româneşti.*

1934 N. Iorga e tot mai dezamăgit de „vulgaritatea politicienilor", de injuriile pe care i le aduc o seamă de istorici şi publicişti români. Continuă aspra polemică cu N. Titulescu, pornită atît din motive politice cît şi din resentimente mai vechi. E îngrijorat de atmosfera politică din ţară, unde a început procesul gărzii de fier, dar căpeteniile acesteia, deşi profund vinovate, nu păţesc nimic.

„*18 februarie: Cercetez ruinele de la Tîrşor. O mare parte din fresce cu portretele domnilor au dispărut.*" În martie face o călătorie în Franţa. La 6 aprilie moare mama sa, Zulnia Iorga, femeia energică şi curajoasă, cultă şi harnică, cea care făcuse totul pentru creşterea şi instrucţia exemplară a fiilor ei.

www.dacoromanica.ro

; *16 septembrie. Pe valea Slanicului din Buzău. Pustietate și mizerie.*"
Publică : *Istoria literaturii românești contemporane*, vol. I-II, *Oameni cari au fost*, piesa *Moart a lui Asur*, *Histoire de la vie byzantine*, 3 vol.

1935 N. Iorga desfășoară aceeași activitate multilaterală : ține conferințe, cursuri universitare, se ocupa de ziar, de studenții români de peste hotare, se judecă cu detractorii, își continua neobosit scrierile, primește vizita unor personalități culturale și științifice de peste hotare. În februarie este la Paris. „*11 februarie : A doua conferință destul de cercetată. Asistă Diehl, Collinet, Halphen, d-ra Văcărescu.*" „*12 februarie : Conferința prezidată de Roques, la Societatea revoluției franceze. El spune cuvinte care mă mișcă despre legăturile noastre, netulburate, de treizeci de ani și despre direcția mea, de caracter «universal» în studiile istorice*" (*Memorii*, vol. VII, p. 222). La întoarcere se oprește în Italia unde ține conferințe, vizitează Monte-Cassino, Viterbo, Orvieto, Florența, Perugia, Veneția. I se joaca piesa *Sîngele lui Minos*.

Italia fascista atacă Etiopia.

1936 În ianuarie e la Paris pentru a-și ține cursurile. Continua ciclul de conferințe la Lille, Nancy, Rouen, Bruxelles, Haga, Amsterdam, Utrecht, Leyda, Gand.
Primește, la Paris, Cordonul Legiunii de Onoare. Revenit la București ține conferințe despre Olanda, pregătește deschiderea Congresului internațional de studii istorice, întocmește progra-

www.dacoromanica.ro

mul de vizite al invitaților. Tipărește noi lucrări, începe un ciclu de conferințe la radio, pe care le va publica sub titlul *Sfaturi pe întuneric*, 1936—1938.
Revista sa *Cuget clar*, într-o nouă serie, începe să apară săptămînal, subintitulată *Noul Sămănător — „revistă de direcție literară, artistică și culturală"*. Ține neobosit conferințe la Constanța, Iași, face comunicări la Academie.

Începe războiul civil din Spania.

În toamnă Iorga este invitat la Veneția și la Roma, la congrese de istorie. Continuă călătoria vizitînd Napoli și coasta amalfitană. La cameră, la senat, scandal, busculade, agitație cuzistă și legionară.

1937 Savantul primește numeroase sentințe de condamnare la moarte din partea legionarilor. Este îngrijorat de ceea ce se face cu tineretul de către politicienii iresponsabili și demagogi. *„21 februarie: La Văleni. Mi s-a pregătit un «parastas» de-al gărzii de fier. Orășelul e plin de poliție."*
Prins de nenumăratele sale obligații, își ia un concediu de la Universitate, dar ține comunicări la Academie, se îngrijește de Ligă, de școlile de la Văleni, primește oaspeți străini. Academia de istorie din Chile îl alege membru corespondent. *„22 octombrie: Mehedinți mă atacă iarăși, într-o comunicație de etnografie, ca fiind un dușman al nației mele, un lăudător al evreilor, un impiu care a atacat «Junimea»."* În noiembrie pleacă la Paris, pentru a ține noi conferințe. În decembrie, cînd guvernul ia măsura suprimării unor gazete democrate, N. Iorga notează în me-

www.dacoromanica.ro

morile sale : *„30 decembrie. N-aș putea măcar să rămîn într-o țară condusă de asemenea baze".*

1938 Anul începe cu aceeași febră politică, cu instabilitatea deplorabilă a „vîrfurilor", cu agitații legionare. Se instaurează dictatura regală, se dă o nouă Constituție care încalcă grosolan drepturile omului deși plebiscitul o... aprobă.
Savantul își desfășoară neabătut activitatea sa științifică și culturală. Participă la Congresul internațional de istorie de la Zürich, înființează, la Vălenii de Munte, un teatru în aer liber, publică diverse lucrări.

1939 În țară și în străinătate se petrec evenimente politice care îi dau o legitima îngrijorare. Cel de-al doilea război mondial a început o dată cu ocuparea Cehoslovaciei de către naziști și invadarea Poloniei.
Cărturarul este împroșcat cu invective și amenințări, figurează pe faimoasele „liste negre" în care fuseseră trecuți toți cei ce urmau a fi suprimați. În acele zile grele publică studii, teatru, își strînge opera poetică (al doilea volum va apărea în 1940), scoate o nouă ediție a volumului de călătorii *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească* și primul volum din lucrarea *România cum era pînă la 1918.*

1940 La 30 august i se impune României odiosul Dictat de la Viena, prin care se răpește țării Nordul Transilvaniei. Dictatura regală aduce la putere guvernul generalului Antonescu. Carol II abdică în favoarea fiului său. Statul „național-legionar" instaurează o politică brutală, antidemocratică, o teroare sîngeroasă împotriva co-

www.dacoromanica.ro

munistilor şi antifasciştilor, asupra tuturor celor care îi demascaseră necruţator ca trădători de ţară şi odioşi criminali. În semn de protest faţă de politica guvernului legionar, la 11 octombrie N. Iorga suspendă apariţia gazetei sale *Neamul românesc*. În aceeaşi lună România este invadată, cu consimţământul guvernanţilor trădători, de armatele Germaniei naziste. În ţară teroarea atinge formele sîngeroase ale evului mediu. În noaptea de 26—27 noiembrie, la Jilava, legionarii macelăresc 64 de foşti demnitari printre care s-au aflat Victor Iamandi, fost ministru de justiţie, generalul C. Argeşeanu, fost prim-ministru. În ziua următoare o „echipa a morţii" îl ridică şi împuşcă în pădurea Snagov pe profesorul Virgil Madgearu. La 27 noiembrie aceiaşi ucigaşi îl smulg de la masa de lucru pe N. Iorga sub pretextul ca trebuie sa meargă la poliţia legionara pentru a da o „declaraţie". În noaptea de 27—28 noiembrie savantul a fost supus torturii, batjocorit şi schingiuit în locuinţa primarului legionar din comuna Teişani-Prahova. Cadavrul desfigurat şi mutilat al celui care a fost Nicolae Iorga, savantul de renume mondial, excepţională personalitate a culturii româneşti, a fost găsit aruncat pe o mirişte la marginea şoselei Ploieşti-Strejnic.

Zguduitoarea veste a făcut înconjurul ţării îndoliate, indignate, îndurerate. Aproape 50 de Universităţi din lume, printre care cele din Paris, Oxford, Geneva, Roma, Bratislava au arborat drapele în bernă.

Sfidînd avertismentele legionarilor, cetăţenii capitalei au participat într-un număr impresionant la înmormîntarea marelui cărturar. „*Cînd*

www.dacoromanica.ro

am păşit pe poarta cimitirului «Bellu» din toate tufişurile şi de după morminte ne pîndeau ochi, prieteni de-ai asasinilor sau — cine ştie — chiar vreunul dintre ei voia să treacă în revistă pe cei veniţi să aducă un ultim salut profesorului. Nu erau mulţi. Era frig. Am intrat înaintea celorlalţi în biserică. M-am apropiat de catafalc. Am privit. Nu l-am putut recunoaşte pe bătrînul din acea tristă după-amiază de toamnă, pe bătrînul cu barba fluturîndă în vîntul toamnei. Îl chinuiseră groaznic. Barba îi fusese smulsă, iar chipul căpătase astfel expresia de uimire a unui copil.
Auzeam parcă întrebarea : — Pentru ce ?
I-am privit mîinile, şi sufletul mi s-a crispat : fuseseră tăiate şi rupte ; se vedea osul... Erau mîinile, care, poate cîndva, vor fi mîngîiat frunţile celor din generaţia ucigaşilor săi." (Eugen Jebeleanu, *Din veacul XX*, articolul *Nicolae Iorga, atunci.*)

L. C.

www.dacoromanica.ro

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

În aceste două prime volume editorul reproduce însemnările de călătorie ale lui N. Iorga așa cum au apărut ele în ediția ultimă intitulată *România cum era până la 1918*, I, România „Munteană", tipărit în anul 1939 și volumul al doilea (Moldova și Dobrogea), apărut un an mai tîrziu la Vălenii de Munte. Această lucrare finală a autorului cuprinde într o nouă organizare a textelor, pe provincii și județe, vechile volume *Drumuri și orașe din România* (1904), *Sate și mănăstiri din România* (1905), *Țara românilor, România, Județul Prahova* (1910), precum și însemnările de călătorie publicate în periodice și apărute chiar și după anul 1918, însemnări care n-au fost incluse pînă atunci în cuprinsul unor volume.

Din motive obiective editorul nu a putut reproduce în întregime ultima ediție, excluzînd unele capitole sau pagini. În schimb el a publicat în *Addenda* unele însemnări de drumeție sau materiale — bunăoară din volumul *Județul Prahova* — care n-au fost utilizate, probabil din lipsă de spațiu, în cele două volume editate în anii 1939—1940.

Editorul a corectat tacit unele erori tipografice, cînd a fost cazul. El a intervenit, de asemenea, pentru restaurarea textului ținînd seama de evoluția unor forme fonetice în chiar scrisul autorului, apreciind totodată și frecvența lor, acordînd atenție unor soluții justificate aparținînd altor îngrijitori de ediții tocmai spre a ușura

www.dacoromanica.ro

lectura cititorului de azi. Astfel, am preferat forma *pînă* (în loc de *pănă), țăran* (în loc de *țeran, țerănime,* dar am reprodus forma *țernă* sau *țerm), românesc* (în loc de *românesc),* pentru a nu scoate în evidență, în mod nejustificat, acele cîteva curiozități fonetice, pe care limba română nu le-a asimilat. În schimb, editorul a păstrat formele proprii de limbă care fac farmecul scrisului lui Nicolae Iorga și care își au sorgintea în vechi cronici și documente istorice: *cari* (pentru pluralul masculin al relativului) *li, ni, dinnuntru, înnuntru, mîne, pîne, cellalt, acestălalt.*

Editorul a optat pentru unificarea formelor auxiliarului în cazul *sînt* (față de alternanța *sunt-sînt),* dar a păstrat forma *supt* (și în cuvintele *dedesupt, supțiri, suptsuoară)* ca și alternanța *subt* — considerîndu-le proprii scrisului autorului. Au fost păstrate moldovenisme ca: *adecă, băltace, brănduțe, băiații, baratce, bielșug, catarte, coloare, calău, cîrcimele, coperemînt, crucilițe, congediu, dăunăzi, desprețuită, directă, fășii, epoce, foaste, frumusețâ, feregă, flacările, gemăt, grămăgioarele, hărțăgoși, hrăpită, încunjură, ieftene, întrare, jupănească, laboratoriul, livedea, mănăstire, mântăli, măramă, masline, mînile, micșurează, molfecă, mulțămească, nicăiri, nimărui, păreți, pîni, păstramă, patrahir, păhar, părechea, păserile, peteci, peire, petroliu, preuțimi, privighează, primblă, privazul, propoveduitor, popușoi, răpareață, răpede, rătunde, rămîind, resfrînge, sama, sfărmate, spuie, streșină, strădiță, stîns, smalt, spoveduiască, strajde, stînse, steclind, sprențare, serpelui, șese, slîfuită, stuh, scîrșnii, tatari, tînjăsc, tălhărește, tîriau, tită, trențeroși, țeruși, țesetură, țînta, vremile, vrîstă, văpseală, zimbet, zugrumată, zbenguie* etc.

În transcrierea textelor s-a menținut, ori de cîte ori se justifica, grafia cu majuscule pentru nume de instituții, sărbători etc., s-au reprodus notele de subsol ale autorului sau, parțial, sublinierile prin cursive.

Editorul a preferat, de asemenea, să păstreze și unele nume proprii pe care autorul le-a reprodus într-o grafie deosebită de cea de azi: *Siretiul, Jiiu, Mecin, Agiud* ș.a.

Notele de subsol ale autorului poartă mențiunea (n. a.) și — atunci cînd le-a datat — anul respectiv. Unele explicații pe care

www.dacoromanica.ro

editorul a considerat necesar să le dea figurează în subsolul paginilor cu menţiunea (n. ed.).

Ciclul însemnărilor de călătorie prin ţară ale lui N. Iorga — în curs de tipărire în „Biblioteca pentru toţi", se va încheia cu volumele *Neamul românesc în Ardeal şi Ţara Ungurească* şi *Neamul românesc în Bucovina.*

L. C.

www.dacoromanica.ro

I

ROMÂNIA „MUNTEANĂ"

Tovarăşei mele de drum

www.dacoromanica.ro

PREFAȚĂ LA EDIȚIA I DIN *DRUMURI ȘI ORAȘE*

Sîntem un popor care nu se cunoaște pe sine și nu-și cunoaște țara. Dacă le-ar cunoaște, le-ar prețui și ar căpăta o încredere în viitor care, de fapt, îi lipsește.

Oricine e dator să înlăture pe cît poate această neștiință plină de urmări rele. Am crezut deci că folosesc celor din țara mea și din neamul meu, vorbindu-le despre români și pămîntul românesc, liber sau supus altora.

Voi da întîi pentru fiecare provincie a românimii o descripție, o reproducere a întipăririlor ce mi-a lăsat. Întîi se vor zugrăvi „drumurile și orașele", apoi „satele și mănăstirile". Mi se va ierta dacă amintiri ale mele, nouă sau vechi, multe-puține, vor rămînea împletite cu vederea lucrurilor. Dacă am făcut cartea pentru alții, am făcut-o, așa, puțin, și pentru mine.

Mai științific se vor înfățișa: partea a doua, care va da o privire geografică populară asupra fiecărui ținut românesc, și partea a treia, consacrată trecutului, care — pe lîngă datoria de pietate față de dînsul — nu e mort, ci trăiește în alcătuirea sufletelor

www.dacoromanica.ro

noastre, căci viața unui popor, schimbîndu-se, se continuă.[1]

Încep cu România; celelalte provincii ale neamului vor fi tratate pe rînd, după însemnătatea lor.

Închei dorind ca această cărticică să nu se împărtășească de indiferența ce a primit și a omorît pe altele, ci să răzbată. Nu pentru mine însumi, ci pentru binele pe care sînt sigur că, oricum, îl poate face.

Octombrie 1903

[1] Nu le am mai dat. Dar ei nu mi le a cerut nimeni (ed a 2 a) ! (n. a)

www.dacoromanica.ro

PREFAŢA LA EDIŢIA I DIN *SATE ŞI MĂNĂSTIRI*

Acesta e al doilea[1] *volum din lucrarea ce am plănuit asupra românilor şi ţării lor întregi, libere şi supuse.*

Prin el vreau să fac cunoscut ţinuturile României sub o îndoită înfăţişare: aceea a satelor de astăzi şi a naturii de care sînt încunjurate şi, aceea a frumuseţii istorice, întrupată în mănăstiri şi biserici, cea mai scumpă şi rară, cea mai adevărată şi originală a lor podoabă.

Pentru aceasta am călătorit trei luni de zile, aproape neîntrerupt, cheltuind pretutindeni banii mei şi fără nădejdea unei despăgubiri băneşti din partea publicului, care nu va crede poate că mi se cuvine măcar o despăgubire morală.

M-am întors cu această carte şi cu un sentiment mai puternic despre însuşirile alese ale ţării şi poporului nostru. Amintirile mele despre oameni sînt mai toate bune, şi, dacă am întîmpinat neplăceri, aceasta a fost totdeauna la tîrgoveţi, la fruntaşii lor, şi nu la săteni.

[1] Cel dintîi e *Oameni şi oraşe din România*, ediţia a II-a, Bucureşti, Pavel Suru, 1916. — Vezi mai sus (n. a).

www.dacoromanica.ro

Intre țărani m-am simțit oricînd ca între oamenii cei mai vrednici, mai de omenie și mai gata de ajutor.

Cartea de față ar trebui să îndemne la călătorii în România pe mulți dintre aceia cari cred că numai frumusețile străinătății sînt vrednice de văzut. Cei ce vor fi ispitiți să străbată țara, vor fi mulțumiți. Traiul și drumul sînt ieftine. Dacă se cetesc atîtea plîngeri prin ziare, motivul e numai înfumurarea celor mai mulți călători, cari socot că nici un pat, nici o mîncare, nici o trăsură nu sînt vrednice de niște oameni așa cum sînt ei. Nicăiri poate nu sînt atîția snobi *(adecă oameni cu moșturi) ca la noi, și, dacă snobul supără pe alții, el își strică totdeauna și lui plăcerea. Firește că acel care vine cu gura mare, fornăind cuvinte și batjocurind orice e mai prejos decît în București, va fi rău primit și ușile se vor închide înaintea nasului prea mare și prea supțire. Dar oricine va veni cu cuviință în orice colț al țării nu va avea să se plîngă de ce va întîmpina. Poporul nostru e bun.*

Am scris mai mult pentru acel public care prețuiește și folosește scrierile mele. El nu e strălucit, în el nu se întîmpină oameni bogați și de neam mare, cari n-au nevoie nici de ceea ce spun eu, nici de limba în care spun; în el nu se întîmpină intelectuali fini, cari caută sentimente prefăcute, idei de o falsă originalitate și cuvinte abătute de la înțelesul lor obișnuit, cum se află în bătrînele literaturi europene: acești intelectuali și oameni învățați nici nu înțeleg felul meu de a scrie, care e acela în care s-a scris pînă la introducerea modelor apusene, felul de a scrie al cronicarilor și tălmăcitorilor bisericești, care corespunde felului de a vorbi al poporului. Mă îndrept către cei mulți, umili și săraci: către învățătorul și preotul din sate, către cetitorul de peste munți, om cu inima curată, către tinerii din școlile înalte și către acei ce le-au părăsit de puțină vreme pentru a intra în viață.

www.dacoromanica.ro

Sînt încredințat că aceea ce spun aice e pe înțelesul și pe inima lor.

În anul viitor li voi înfățișa, urmînd desfășurarea planului meu, descrierea Ardealului, a părților ungurești locuite de români și chiar a Bucovinei. [Vor fi retipărite tot de editorul meu, căruia îi mulțămesc îndeosebi pentru îngrijirea sa prietenească (1916)[1]*].*

O lucrare de total asupra Țării Românești și poporului românesc va veni la sfîrșit. O voiți? (1916).

Inscripțiile de la bisericile și mănăstirile descrise aici se dau în cartea mea Inscripții din bisericile României *(București, 1905).*

[1] Vezi mai departe (n. a.).

www.dacoromanica.ro

OLTENIA

www.dacoromanica.ro

I

MEHEDINŢI

1. *DIN JOSUL DUNĂRII SPRE SEVERIN*

[. . . . . .]

În dimineaţa zilei de toamnă cu cerul jos, plumburiu, Vidinul întinde îndoitul său chei alb, dincolo de care bulgarii au clădit sau reparat cîteva oficii greoaie, văpsite în colori triste. Pe lîngă dînsele se desfac strade, printre case mici. Ceva mai departe, în sus, o ciudată biserică, galbenă şi roşie, înfăţişează, izolată, turnuri multe şi mici pe un părete înalt. Iar, în alt masiv, cel din urmă, stă, ca un leu adormit, marea cetate a Vidinului, unde au domnit ţari separatişti ai vechii Bulgarii, pe unde au trecut francesi, germani veniţi în numele Crucii ca să scape Răsăritul de năvălirea, pe atunci nouă, a turcilor şi pe care au fost înfipte pe rînd, de la 1365 la 1369, steagurile cu flori de crin ale regelui Ludovic Ungurul şi bandierele lui Vladislav-Vodă Munteanul. Ce frămîntări de pofte cuceritoare au strîns cu patimă aceste ziduri, înaintea cărora s-a hotărît de atîtea ori soarta întregii acestei părţi din malul drept! La 1877, aproape patru sute de ani în capăt de la cucerirea îndrăzneţului voievod din veacul al XIV-lea, tunuri româneşti au fulgerat de pe ţermul stîng spre Vidinul

www.dacoromanica.ro

atîta vreme stăpînitor, spre cuibul de unde purcesera, cu mai puțin de un secol în urmă, jafurile fără număr ale răsculaților turci călăuziți de Pazvantoglu, stăpînul, împotriva voinții împărătești, al Vidinului! O oaste românească s-a apropiat peste cîteva luni de cetatea raufăcatoare, dar n-a putut să ducă a doua oara steagul nostru pînă sus pe ziduri.

[. . . . .]

Ca un semn al celor din urmă lupte ale noastre aici, malul românesc înalță ceva mai în susul apei un monument. El domina, căci aici malul ne ajută pe noi: pentru întîia oara în acest unghiu oltean al Dunării noi avem înălțimile.

Dar și aici rămînem cu livezile noastre, ai căror arbori, frumoși încă, împodobesc dealul scorburos și taiat de dungi. De la aceste două daruri ale naturii, Calafatul, care e vechi numai ca școlile și nu ca ora, își capătă o parte din frumusețea prietenoasă. Iar altă parte i-a dat-o gustul nostru pentru ceea ce e elegant, drăguț. Cele două biserici sînt frumoase, și pe malul aparat de cheiuri de piatră se văd case placute, vesele, primitoare. Printr-o tăietură adîncă a dealului, înaintează o frumoasă stradă plantată cu arbori. Și din mijlocul unei dumbrăvi privește o căsuță țărănească încăpătoare și curată, ca o afirmare a vieții de sate, stăpînă, de unde pornesc oltenii zdraveni, cu figura nobilă, cari așteaptă la ponton sau păzesc mîndri pe mal, în uniforma oștirii noastre.

Mai încolo numai îmbrăcămintea verde a copacilor face o deosebire între cele două maluri joase, prin care peste puțin rîul sosește, în linie aproape dreaptă, de la Severin.

Cetate. „Cetatea" va fi fost altă dată. Acum e numai un sat, destul de departe de țerm, un mare sat

www.dacoromanica.ro

cu o mare biserică. Dar vaporul austriac se opreşte aici şi, lîngă pontonul lui, înaintează pontonul rival al ruşilor, cari fac pe Dunare negoţul ce nu se vede, ci se simte. Pe mal e o învalmăşeală de cară, a căror îi cărcatură de saci cu grîu o stramută ţaranii noştri pe şlepurile greceşti, italiene, ungureşti, ce se ţin încă lanţ de-a lungul malului jos. În toiul transporturilor, moşiile vecine ale Doljului, Gorjului şi Mehedinţilor ar trimete la această mare şchele de grîne, cea mai mare, mi se spune, pe toată Dunărea, cît să încarce pînă la o mie de şlepuri ale tuturor neamurilor.

De la Cetate încolo — pe malul drept se văd bărci o casă cu mai multe rînduri — ţermul bulgăresc se suie în dealuri de lut goale, care privesc linia şeasa a Ro n niei, mărgenita de păduri sau de grupuri răz- l. e de arbori.

Acest ţerm drept, pe lîngă care trece vaporul, e de o mare frumuseţa. Din dealuri ţîşnesc pe alocurea stîn i goale asupra apei. Lanuri vinete, fîneţe verzi, şiruri maiestrite de copaci se tot schimbă. În mijlo- ul arborilor plini încă de toată frunza lor, gospo- dariile îngramadite, casele de zid cu copereminte de ţigle fac pe calator sa se gîndească la Apusul liber de tiranii rurale. Căci aici exploatatorul, *ciocoiul*, a fo t strainul, turcul, begul, şi prin învierea natio- a a, care a fost şi o revoluţie socială, a fost ade- sea dat peste graniţă. Aceasta s-a întîmplat mai mult, şi de mai multă vreme, în Serbia vecina. Păcat numai ca aici aceşti harnici gospodari de ţară n-au putut da în o sută de ani altă clasă conducă- t are decît nişte incapabili fără inteligenţă şi cinste, fără idei conducătoare şi fără nici un simţ de răs- pundere.[1]

[1] Aşa era în ultimii ani ai Obrenovicilor. Ce s-a întîmplat pe ur ", ştim cu toţii (1916) (n a).

www.dacoromanica.ro

Pe malul nostru, largi întinderi se desfăşoară libere, cu lanuri nemargenite şi parageni, ceea ce arată marea proprietate, care a dat şi satele mai rare şi mai puţin frumoase ale şerbilor de odinioară.

De o parte şi de alta, plutesc mori de lemn pe vase.

După un lung şir de frumoase păduri, pe un mal ridicat, staţia vamală Gruia, lîngă un sat maruntel, prezintă într-un singur front magaziile ei şi vama. Între şlepuri văd unul rusesc, cu numele Chiliei pe dînsul, şi, pe bord, un calmuc urît, cu degetul în nasul său borchinos.

În faţă, cîteva case de piatră înseamnă pe mal Raduievaţul sîrbesc. Doi soldaţi, unul în uniformă de infanterist german, celalt în costumul obişnuit, albastru, cu bonetă cilindrică de aceeaşi coloare, păzesc la ponton. După ce ai văzut pe învingătorii lor, bulgarii, aceşti soldaţi par frumoşi şi bine îmbrăcaţi. Mai în sus se văd însă alte tipuri, care pot da o părere mult mai joasă.

Printre paduri, mai dese pe malul nostru, păduri de toamnă cu verdele stropit de aur şi sînge, printre coaste de arătura proaspătă şi de imaşuri veştede, pe lîngă ostroave părăsite — spre Severin. Casele sînt rare : dincolo albe supt coperişul roşu, dincoace ascunse supt căciulile de stuh ale sărăciei. Drumuri se înfundă înlăuntrul ţării, spre culmile ce se văd în fund, ca un zid cu vîrful muşcat, de un albastru bătut de brumă. Apa se face deodată îngustă, şi nisipul ce-i zăcuse în fund, prelungeşte acuma ţermul. Carpaţii se apropie de Dunăre, s-o stîngă, şi valurile-i strîmtorate se vor lovi dincolo, îndată, în straja Balcanilor. Mîntuirea e numai în săparea adîncului, unde, şi acolo, se împotrivesc stînci ascuţite.

www.dacoromanica.ro

Mai nerăbdători sînt deocamdată Carpaţii. Ei scot mai înainte stîncile lor, învelite cu iarbă uscată, cu arburi şi tufişuri, verzi, roşcate. Ele se dau însă în laturi, şi un cerc se deschide într-un mal mai jos. Pe acesta e prins Severinul, cu nenumăratele-i case în colori vesele, cu grădina-i străbătută de „turnul" vechi — cel mai frumos din oraşele acestei regiuni a Dunării.

2. *DE LA SEVERIN SPRE HOTARUL VECHI*

Ceva mai departe, dincolo de Cladova sîrbească, cu case albe risipite, pe cînd malul românesc, mărginit de linia trenului, stă în faţă înalt, gol, sînt Porţile de Fier. Totuşi malurile nu se strîng aici pentru o încleştare, nu arunca rîul înfuriat în adîncimi care trebuie să-i înceapă restriştea, ci, de o parte şi de alta, ele au înfăţişarea lor de mai înainte. Numai cît apa nu mai are acelaşi curs paşnic de puternic drumeţ fără pripă, ci ea se mînie pe alocurea, se rupe în faşii spumegate, se învîrte în rotocoale. Căci stînca din fund înalţă colţuri ascuţite care cheamă apa la lupta, iar corabiile la peire. Şi, pe cînd micile luntri ale oamenilor dibaci cari locuiesc malurile, bine cunoscute, ale Dunării îşi gasesc drumul printre degetele de piatră ale mînii răpareţe, civilizaţia, reprezintată prin Austro-Ungaria, a deschis un larg canal singur, cu adîncul supus, pentru marile corăbii care duc bogaţiile.

Cînd părăseşti apa disciplinată a canalului, între malul sîrbesc şi cel românesc, liber întîi, apoi cel românesc de supt unguri, un ostrov îşi înalţă din valuri spinarea mîloasă. Ostroave mai sînt pe

www.dacoromanica.ro

Dunăre, dar ca acesta nici unul. În celelalte sînt oameni, pe acesta ratacesc stafiile unui trecut îngropat pentru totdeauna. În Ada-Calè pazesc catanele împaratului din Viena, crai în Buda, dar peste căsuțele vechi, peste gradini și stradițe înguste, stapânește vîrful minaretului. La marile împărțiri de pamînturi, mai dăunăzi, acest colț de mal dunărean a fost uitat în mînile sultanului îndepărtat, care nu poate face alta decît să-și trimeată în fiecare an pomana pentru tovarășii săi de lege rămași între straini. Cealaltă hrană o dă contrabanda.

Vîrciorova a ramas în urmă, pe malul o tru, și acum Orșova ungurilor își oglindește casele albe în apele rîului. Pe stînca din dosul ei, ca o ultimă salutare sau ca un cuvînt de buna venire, o mînă pi a ă a scris cuvîntul de legătură : „România".

3. *TURNUL SEVERIN*

Severin se chema locul : satul lui Sever'n — un nume foarte obișnuit în aceste parți ; Turnu e o amintire a turnului presupus roman pe care-l ține acum o frumoasă grădina publică, ce se coboara spre Dunăre, cu alei, poduri, inscripții încadrate și rămășițe, solid prinse cu ciment ca piatra, ale unor ziduri încunjurătoare din bolovani neregulați și din bucăți de cărămidă — lucru vădit medieval — din care face parte și turnul.

Orașul e unul din cele mai tinere ale noastre : frate cu Alexandria, cu Giurgiul și Braila, fiu al Regulamentului Organic și al gospodăriei bune a celor trei domni munteni de dupa 1829. El s-a dez-

www.dacoromanica.ro

voltat pe acest teren unde odată, în vecinătatea imediată a primejdiosului mal turcesc, nu mai ramăsese nimic decît înalta stîncă goală a malurilor. Ingineri au desemnat piața largă, încunjurată de mari clădiri ale statului, de oteluri moderne și cafenele pentru î frățirea neamurilor, ei au făcut să radieze stradele, care n-au înaintat, deci, de-a lungul anilor după sporirea gospodăriilor și inițiativa capricioasă a ficăruia, ca aiurea. Modelul clădirilor l-a dat iarăși statul, cu oficiile sale administrative, și coloniștii straini, nemții, „șvabii" din Banat, cari au creat în acest unghi românesc o colonie mărunțică a lor, pașnică și zimbitoare, cu sfioasa ei biserică luterană, lîngă care se ridică acum, din subscripții private, o frumoasa biserica catolica. Boierii de prin prejur și-au facut și ei case în orașul nou, de care i-a legat ceva mai tîrziu poli ica unui nou regim de lupte interne. Primblari bogate în arbori, o grădină care stăpînește priveliștea mareață a Dunării calatoare, albă, albastra, trandafirie, sura, după cerurile nestatornice, au crescut pe urma podoaba. Mahalalele nu exista, se poate zice, mahalalele strîmbe, scunde, rau legate — sat degenerat și oraș decăzut — care sînt caracteristice pentru întregul Orient și pentru o mare parte din țara noastră. Oamenii saraci sînt țărani rătăciți, cari i-au schimbat pentru zdrențe frumosul lor port. Sîrbi trecuți de peste larga apă de hotar, țigani cu picioarele goale, negre mai-mai ca o cizmă rau văcsuită.

Un liceu impunator, bine îngrijit, în mijlocul unui parc curat. În el, statuia regelui, cu epigrafe mai mult comice, prin care județul asigură pe măria-sa de „devotamentul" sau („primiți, vă rog, încredințarea considerației mele deosebite"), sau așa ceva. În cancelarie, se poate vedea principele Carol în costum național, intitulat „Carol al II-lea" și — ceea

www.dacoromanica.ro

ce e mai interesant — *imperator Daciae*. O! veche şcoală de copilării trufaşe — decît care ar fi mai bună puţină muncă onestă. Elevii în uniforme, cu grade la mîneci, fac bună impresie, dar prea par mîndri de dînsa şi ar putea crede că vin la şcoală pentru şapcă şi lampasuri. Li place a vorbi prea mult de Tudor Vladimirescu, în privinţa căruia toată lumea are cîte o legendă, — fireşte inedită, şi... neadevărată.

Biblioteca e marişoară. O compun însă mai mult cărţi franţuzeşti, uneori nefolositoare, ba chiar vătămatoare. Literatura românească e mai în coadă. Ştiinţa — ca vai de capul său. Gustul de cetit pare destul de puţin raspîndit chiar între profesori, cari ar trebui să dea exemplul.

[. . . . .]

Ici şi colo cîte un evreu [...]. Mulţi greci, sîrbi în negoţ. Dacă nu lipsesc clădiri frumoase, chiar ale particularilor, praful aşteaptă prea de mult timp o ploaie binefăcătoare. Daca de la Dunăre oraşul se vede foarte frumos, cu turnurile celor cîteva biserici, cu şantierele care cladesc şi dreg vapoare şi luntri, cu debarcaderul bine pietruit, curat şi plin de viaţă — dealul ce suie de pe mal spre oraş e încă sălbatec şi ar trebui înlocuit printr-o privelişte mai potrivită cu însemnătatea oraşului şi cu faptul că e graniţă, o îndoită graniţă, spre sîrbi şi unguri, şi recomandă, prin urmare, ţara.

4. *CERNEŢUL. TOPOLNIŢA.*

La vreo jumătate de ceas de la Severin, peste un şes sămănat rar cu căzărmi şi fabrici, e Cerneţul, răs-

www.dacoromanica.ro

pîndit în neorînduială supt dealuri de lut gîrbove. Azi nu se văd acolo decît căsuțe scunde, cîte o tainiță de țigani potcovari, locuri îngrădite, dar goale, și trei biserici, dintre care una, cea mai mare, a fost făcută de Grigore Ghica în veacul al XVII-lea și, ca și aceea din Dragoslave, înfățișează în mai mic turnul mănăstirii din Cîmpulung. Pe cînd se coseau bălării pe malul unde „turnul" răsărea deasupra Dunării măreț, Cerneții era o capitală de județ. Negustorii țineau prăvăliile în vale ; mai sus, drumul spart, cu fărîme de caldarîm între curți pustii, era cuprins de case, „de amîndouă laturile, ca la Diiu (Vidin)", spune un bătrîn care a mai apucat vremile acelea. Unde e culmea aceea dezgolită, se înălțau curți boierești, căci aici era orașul pentru boierinașii și boierii mehedinteni, Glogovenii, Miculeștii și atîția alții, între cari Tudor însuși.

Dar Alexandru vodă Ghica porunci să se zidească Severinul. Cerneții nu mai putu sta alături, cum [...] Hîrlăul, vechea capitală de județ, mai stă pe lîngă Botoșanii cari i-au luat cîrmuirea și bogăția. Boierii plecară după reședință, negustorii după cîștigul portului. Casele se înroșiră, se înnegriră, apoi căzură în grămezi de cărămidă, care se vîndură pentru cele ce se clădeau în Severin. Azi Cerneții e o mahala răzleață a acestuia, locuitorii n-au pămînt ca sătenii, și, dacă n-ar fi munca la boierul de aproape și scutirea de lucrul șoselelor, ciobanul ar trece cu oile acolo de unde s-a stăpînit trei veacuri unul din județele țării.

În Cerneț răsună un cîntec ciudat. Flăcăii, în haine care nu erau de sărbătoare, mergeau cîte doi, cu cimpoiul la gură sau bătînd din tobă, ca să cheme la nuntă. Ei se cheamă *cumnați de mînă* și poftesc necurmat, des-de-dimineață, din casă în casă, la sărbătoarea care se face abia după-amiazi.

www.dacoromanica.ro

Nici într-un alt județ nu se păstrează atîta ca în Mehedinți viața veche cu toate formele și datinele ei. El mi s-a și parut cel mai la o parte de cursul schimbarilor și înnoirilor.

Pe valea Topolniții, care nu se vede, printre pajiști și lanuri de porumb. Înalțimi g lașe, dealuri împadurite margenesc șoseaua. Deasupra unei culmi, chemați de vreo pradă, vultani plutesc rotindu-se.

Din loc în loc se văd conace urîte ; conace se cheamă și aici, dupa cuvîntul turce c, trecut poate prin sîrbește, locul unde stă domnul pămîntului, curtea din Moldova ; în Gorj se întrebuințeaza alt cuvînt turcesc : *culă*, turn.

Satul Halînga are case bune, printre care se văd unele coperite cu țigle și zidite foarte îngrijit, din caramida. Hanuri cu șoproane și cu trupuri, cu piei de oaie spînzurate. Aici și mai departe sînt multe chipuri puternice, cu fața mare, avînd profilul foarte curat, ochii bine deschiși, nasul drept, mic, buzele fine, bărbia hotărîtă și mîntuită cu o ușoară gu ă, ca în unele profiluri din monedele grecești.

Drumul apucă pe coasta dealului Gradeț, al cărui nume înseamna în graiul slavilor ce au fost prin aceste părți și cari au rămas în Serbia : Cetățuie. El duce la satul Balta. Coborîndu-se însă în vale, întîlnești îndată cursul limpede, veșnic șopotitor al Topolniții, care zorește pe un pat de prundiș, și schitul însuși nu e departe.

Mergi spre el, pe pripoare de piatra, pe poteci catifelate de iarbă, și nu-l vezi. În dreapta ai dealul împădurit, unde ar fi „Cetatea lui Mircea Voda", după spusa locuitorilor, cari știu de scările și de poarta ei, ascunse între arborii de sus. O femeie ne lămurește în această privință, și vorba ei e plină de particularități dialectale și de cuvinte noua, cum e a tuturora

www.dacoromanica.ro

de-aici. Ei zic — ca în Banatul vecin — *carce, parce,* pentru „carte", „parte", *binie* pentru *bine.* Femeia arată pe înălțime o *padină* (rostit: pagina), un *rîf* (platou). Un moșneag care alearga de departe ca să ni mărturisească ce viața grea duce, ca om fără pământ, supus la dijmă, *îndoire* și *întreire* (adecă să dea jumătate sau a treia parte din rodul pământului ce i s-a încredințat ca să-l lucreze), se mai plînge că, pe lîngă zile de lucru, atîtea „la pogon" (pentru fiecare pogon încredințat lui), mai da și zile *de ciubôte* (zile pe deasupra). Același bătrîn rostește: *vorbește, socotește.* Birjarul, un severinean, spune că în anume locuri nu e nici o *țipătă* (țipenie) de om. Din acest grai, ca și din îmbrăcăminte și din clădirea caselor, se desface impresia că aici ești într-un loc deosebit de cele multe care sînt aproape deopotrivă.

Între un deal portocaliu, dezgolit și cu fața năruită, și între altul se zărește un turn alb. Peste puțin ai înainte-ți schitul.

E zidit de căpitanul, apoi aga Buliga, mort în biruința de la Finta a lui Matei vodă asupra cazacilor și moldovenilor, la 1653. Stilul e acela de la Arnota: turn cu zimți, pridvor, ocnițe pe laturi; dar trei muchi răsar din umflătura altarului. Zugrăveala, bună, e făcută de doi meșteri, cari arată ei înșii că au fost unul grec, altul „vlah". Buliga și soția, apoi o fiică a lui, dorm în pronaos, care e despărțit de naos printr-un zid străbătut de o ușă joasă. Ca îndeobște înaintea lui Brîncoveanu, podoabele în piatră săpată lipsesc cu totul.

De jur-împrejurul schitului alb sînt răspîndite ca florile de primăvară multe oi albe, al căror cioban nu se vede. Supt dealurile verzi și roșii, alba Topolniță fuge, în șopote, la vale.

www.dacoromanica.ro

Pe șoseaua, cînd ruptă pe margeni, cînd însemnată cu stîlpi, care merge de la Severin spre apus pe malul Dunării.

Apa nu pare a curge, ci a luneca dintr-o singură mișcare, a înainta într-o singură pornire lină, puternică. În fîșîitura ce întovărășește această mișcare, se amestecă un surd răsunet al adîncurilor.

Dincolo, se văd pe rînd biserica și casele Cladovei, turnurile vechilor ei întărituri. Apoi, aproape unele de altele, sate frumoase, întinse, înfipte chiar pe mal, între livezi. Locuitorii lor sînt tot români, trecuți peste Dunăre în vremuri de restriște. Pînă la Negotin, unde se vorbește și limba noastră, și pe valea Timocului se află încă de acești copii răzleți ai neamului nostru.

Dincoace se înalță sure, într-un șir necurmat, stînci golașe. Creasta lor e zimțuită în forme neobișnuite: colo unde se pare că un om gîrbov vine spre o batrînă așezată pe pămînt, locuitorii recunosc pe Moșul și Baba. Alți „moși" și alte „babe" au fost lîngă dînșii, dar cu vremea piatra s-a măcinat și a căzut la vale în așchii și fărîmături. Tot acolo stă crucea Sfîntului Petru, pe care satenii au furat-o înapoi acum cîțiva ani, de la protopopul care o adusese de la Severin și lasase astfel, după părerea lor, ca seceta să cadă asupra ținutului. E o cruce-pomelnic: alta ca dînsa nu se mai află însă în Mehedinți, unde numai în părțile de sus vezi cîte o cruce de lemn nevapsită, sprijinind două crucilițe supt un coperiș de șindilă.

Satele, Șchela Cladovei, — adecă portul care răspunde acelui oraș — și Gura Văii — locul unde o vale, un rîu, iese din munte — sînt bogate în gospodării bune, întemeiate și cu binefacerile contrabandei. Mai departe, Vîrciorova întinde strada ei cu cladiri destul

www.dacoromanica.ro

de îngrijite. Vechiul sat fusese mai departe spre Orşova, iar cel de astăzi s-a înjghebat în epoca Regulamentului Organic prin sosirea de oaspeţi din multe locuri vecine, şi chiar din ostrovul turcesc Ada-Calè, chiar în faţă. Frumoasa gară [1] nu e însă potrivită cu acele casuţe, în cea mai mare parte puţine şi mărunte.

Un cor de glasuri copilăreşti, care înalţă o rugaciune, cheamă la o clădire care e şcoala. Se începe anul şcolar, şi băncile sînt iarăşi pline de fetiţe şi baieţi, mai curaţi şi mai murdari, mai bine şi mai rău îmbrăcaţi, dar toţi vioi şi foarte bucuroşi că încep din nou lucrul pentru luminarea minţii. Dirigintele, un preot bătrîn, care e nascut aici şi conduce de treizeci de ani şcoala, pe care el a întemeiat-o, ţine o scurtă cuvîntare, şi la sfîrşit imnul regal zboară de pe buzele fragede cu un avînt şi o mîndrie care-ţi umplu ochii de lacrămi.

O stradă de sat, apoi o potecă prin pietriş duce la o ruină de biserică. Zidurile grosolane, de bolovani printre cari se amestecă rînduri de cărămidă, făcînd şi bolţile, stau pe un tăpşan, deasupra rîuleţului limpede, o şuviţă de apă sură. În dreapta, în stînga, în fund sînt munţi acoperiţi cu păduri. Iar, în faţă, malul sîrbesc ridică Gevrinul, care se mîntuie cu un ascuţiş de piatră.

Biserica dărîmată e cea dintîi ctitorie făcută de Sf. Nicodim pe pămîntul românesc, şi deci cea dintîi dintre mănăstirile noastre, Vodiţa. Întemeietorul alese bine acest loc ascuns şi îmbelşugat în frumuseţă, de unde avea în orice clipă înaintea sa ţara de naştere. Clădirea a avut nouăsprezece metri în lung, iar în lat opt alţii. Fără pridvor, ea cuprindea un pronaos, despărţit de naos printr-un părete cu uşă înaltă la mijloc, o absidă şi un altar, a cărui temelie se mai vede.

[1] Astăzi sălbatec ruptă în două, pentru a procura cîştig unui antreprenor (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

Vor mai fi fost adaose şi lucrari în piatră, care s-au fur t sau zac încă acoperite de pamînt.

Vodiţa n-a avut norocul Tismanei. Înca în cea dintîi jumatate a veacului al XV-lea, domnii munteni pierdura Ţinutul Banatului, în care ea fusese aşezată. Ungurii din Severin nu mai avură grijă de biserica ortodoxă. La începutul secolului urmator, turcii smulsera cetatea, şi poate tot atunci ei facură un sfîrşit şi Vodiţei, aşa de apropiate. Cînd Radu Paisie înnoi Tismana şi Cozia, din Vodiţa nu mai era, poate, decît cam ce se vede şi astăzi. Cea mai veche mănastire a românilor îşi încheiase viaţa. Totuşi vedem calugari aici destul de tîrziu în veacul al XVII-lea.

Poporul n-a uitat însă pe Nicodim. La Ialoviţa se arată în altă ruină iarăşi o ctitorie a lui. Iar la Ponoare, pe acelaşi drum al Baii de Aramă, se povesteşte ca locuitorii n-au vrut sa-l lase a cladi, de frică să nu li ia domnul moşiile spre a le darui mănăstirii celei noua. El porni blăstămîndu-i ca nimic să nu li rodească şi să fie siliţi a-şi cîştiga viaţa în rost de cimpoieri, cum s-a şi întîmplat. La plecare, ei ar fi pus chiar o găină în desagii sfîntului şi, făcîndu-se a-l prinde cu furt, l-ar fi şi lovit într-un sat al cărui nume aminteşte această întîmplare[1]. Aşa ar fi trecut Nicodim în Ardeal, unde i se pune în samă zidirea mănăstirii Prislopului. Nicodim şi Mircea n-au perit din conştiinţa mehedinţenilor.

6. *MĂNĂSTIREA STREHAIA*

Calea ferată spre Strehaia merge întîi pe priporul Dunării, într-un vălmăşag de dealuri. Ea se înfundă

[1] După spusa părintelui protopop Galici (n. a.).

www.dacoromanica.ro

apoi într-o vale, mărgenită de înălțimi care puțin se îmbracă într-un veșmînt de pădure țesută des. Strehaia se află aproape de locul unde această vale întîlnește cursul, crescut acum, al Motrului, pe care l-am lăsat la coborîrea de pe culmile gorjene.

Marele sat e la vreun sfert de ceas de la gara. Îl alcătuiește un șirag de case, dintre care unele au tipul gorjean ; se văd și de acelea al căror părete din față înaintează pe o latură, mîntuindu-se cu o fereastră.

Mănăstirea de odinioară e acum biserica din mijlocul Strehaii, biserică foarte bine păstrată și îngrijită. Pe acest loc, supt dealuri, în mijlocul unor paduri din care au rămas numai pîlcuri, un întîi lăcaș de rugăciune fu întemeiat de aceiași boieri cari sînt ctitorii Bistriței : Craioveștii de pe la 1500. Chipurile lor se văd pe pereții bisericii celei noua : întîi, banul Barbu, de la care se și cheamă Livada Banului unul din pămînturile înconjurătoare, care a fost în zestrea veche a mănăstirii, apoi frații lui, vornicii-mari Pîrvu și Danciu. Dar, peste vreo sută cincizeci de ani, la 1645, Matei Basarab a făcut o nouă zidire, înlăturînd și temeliile celeilalte, care va fi fost cu totul dărîmată.

El a pus să se înalțe turnuri ca acela, străvechi și neobișnuit de mare și puternic, pe care-l dresese la intrarea mănăstirii din Cîmpulung. Unul din ele stă și aici deasupra intrării, celalt e turnul bisericii, așezat deasupra pronaosului și făcînd astfel parte din fațadă. Această fațadă a fost apoi tencuită și netezită, puindu-i-se înainte, la 1826 poate, cînd cu noua zugrăveală, un pridvor deschis, cu arcadele răzimate pe zece stîlpi în cinci colțuri. Dar pe laturi se recunosc încă aceleași podoabe de zimți, de ciubuce simple, de ocnițe în două caturi, — cele de sus rotunde, celelalte, pătrate — care se desfac și pe turnuri.

www.dacoromanica.ro

În naos se vede, ca la singura Biserică Domnească din Tîrgoviște, un cafas pentru doamnă, care asculta de la această înălțime slujba. Casele lui Matei erau lipite pe lature cu biserica : cum vor fi fost însă, nu se mai poate ști căci dăunăzi s-au ras și cele din urmă frînturi de zid, rămîind numai beciul și o fîntînă stricată, unde fusese mai înainte un foișor. Dar puternicul zid împrejmuitor cu multe ferești de strajă stă încă și astăzi în ființă, neclintit. Jos o apușoară, Strehăița, se scurge în rîușorul înalt și înverzit de mucegai care se cheamă Uznița sau Puturoasa.

Azi, e ziua crucii, și, cînd treci de ușa frumos săpată în lemn de un „Ghiura meșterul", care și-a însemnat numele pe dînsa, te găsești ca într-o zgomotoasă piață de tîrg. Femei în cele mai scumpe cămăși și opreguri și zăvelce ale lor stau lîngă grămăgioara de struguri, mere, pere, nuci, pînișoare în chip de cruce, lîngă sticluțele de vin, între care stă înfiptă o lumînărică de ceară. Preotul binecuvîntează grăbit aceste daruri ale toamnei și-și ia partea, iar biserica întreagă răsună de dezbaterile nevestelor ce-și împart acum prinosul blagoslovit.

În sus, drumul duce spre Baia de Aramă (căreia i zice aici numai Baia), spre Tîrgul Jiiului și Severin. Dealurile printre care trece sînt acoperite cu păduri mușcate, zdrențuite, foarte îngustate, sau se înalță despoiate. În șesul larg se întind lanuri lungi de porumb, care arată că aici stăpînește proprietarul mare. În dreapta și în stînga, nu în gropi sau în ascunzători, ci pe muchi de dealuri, în vileag, se desfășură sate, care n-au nimic deosebit decît coperișurile de stuh ale unor case. Biserica din Jirov, de la 1833—1835, pomenește pe „împăratul Nicolae Pavlovici", cea din Covrigi are un pridvor cu stîlpi frumoși, cea din Corcova, zidită în veacul al XVIII-lea de Constantin

www.dacoromanica.ro

Strîmbeanu, imitează ciubucele rupte de la Stelea din Tîrgoviște, are ocnițe asemenea întrucîtva cu ale Strehaii, zimți și cadre de piatră sculptată la ferești.

La Tarnița, unde ne așteaptă prietenește familiile Hîrgoiă și Popescu, sîntem, ni se spune, în locul celor mai vechi exploatări de aramă: s-ar cunoaște săpăturile de atunci, și, de o parte și de alta a șoselei, se răsfiră praful pietrei cotlite.

Ar fi fost cîndva aici o mai însemnată așezare. Ziduri de biserică ni se arată în curtea unui satean, și casmaua lui răscolește scăfîrlii galbene, rotunde. Azi însă casele sînt puține, destul de gospodărești însă, dar sărace, cu vetre primitive de lut în odăile fără gătează; ceea ce interesează mai mult în acest tip de clădiri din lemn întreținute și muruite cu lut, cu acoperișul triunghiular ca o glugă, de șindrilă sau de lați, e scara piezișă, care străbate interiorul, ducînd la rîndul de sus, scara vizibilă din afară, cu margenea ei împodobită. Bisericuța de pe muncel e tot ce poate fi mai smerit, cu înjghebarea-i de lemn abia uns, cu „tîmpa" ei de lemn și rîndul de icoane al meșterului rural de la 1799.

Aici e satul românesc. La Baia de Aramă, alături, vezi altceva. Lîngă aceeași iute, veselă, limpede apă a Bulbei, care o năpustește adesea de la un capăt la altul, căsuțele stau îngrămădite între înălțimile pe care le domină, departe, piscurile mari ale Carpaților, cu „piatra" Cloșanilor și Oslea de Mehedinți, care nu întîmplător samănă la nume cu Ossa antichității traco-elenice. Și aici cele două rînduri, cel de jos mai solid, din piatră, celălalt înșeilat în lemn, și aici lipsa cerdacului, și aici gluga acoperișului. Dar prăvălia sămănată printre case are adesea ceva provizoriu, în neisprăvirea și neîngrijirea ei. Se vede omul venit de aiurea, după cîștig, locuitorul neînrădăcinat.

www.dacoromanica.ro

Şi, în adevăr, chiar dacă această Baie, pe lîngă a Moldovei, a Maramureşului (Baia-Mare), a Crişului este foarte veche, deşi la început se va fi lucrat şi mai încolo, către Tarniţa, chiar dacă de aici se va fi scos arama pentru grosolanii bani dacici, imitînd pe ai regilor macedoneni şi dacă romanii au lucrat aici pentru armele lor de bronz, dacă Mircea I se înţelegea cu un sas pentru exploatarea gropilor, dacă, în sfîrşit, într-o vreme mai nouă, supt Matei Basarab, se scotea de aici minereul pentru a-l arde, cum spune călătorul sirian Pavel de Alep, cîrciumarii, negustorii, meşterii par a fi venit de peste Dunăre, din sîrbime, încetăţenindu-se apoi în acest colţ muntean de Oltenie. De aici aspectul tîrgului balcanic, care se menţine.

Supt Brîncoveanu, un „băiaş" de aici, Mîlco, ajutat şi de banul Cornea Brăiloiu, care a făcut danii şi la Tismana, a ridicat, în mulţi ani, cu trudă, de la 1699 la 1703, biserica, a cării aleasă zugrăveală, în care se deosebeşte mai ales Cina cea de taină, se datoreşte unui călugăr de la Tismana, Partenie. Icoanele de pe catapiteasmă sînt strălucite, vrednice de a fi puse alături cu acelea din vestită mănăstire vecină; uşiţa din mijloc, dusă de d. profesor Bărcăcilă la Muzeul din Severin, trebuie neapărat restituită şi pusă la locul ei.

Ce e mai frumos decît tot ce a putut da vechea artă, decît chiar cadrul de natură, aşa de impunător totuşi, e portul sătenilor muntelui. Văzut în oraş chiar sau în alaiul coborît de către Tismana ori lîngă izvoarele ce se joacă pe pietre în Valea Găinii, el dă, în neasămănata varietate a florilor şi liniilor de pe oprege, în nesfîrşitele variante ale rîurilor de la gît, de pe mîneci, de pe piept, o privelişte neuitată.

Regalele cusături se leagănă ritmic, maramele ca spuma joacă în vînt, fluturi şi salbe îşi schimbă jocurile, şi deasupra mulţimii ciobanul cu căciula înaltă

www.dacoromanica.ro

ori cu pălăriuța rotundă ardelenească, bătrînul preot de sat cu barba încîlcită, călări, domină vuietul, străLucirile și scînteierile.

Acești oameni, frămîntați cu mocani de dincolo — dintre cari sînt ctitorii de la Tarnița — au în ei posibilități nesfîrșite de mai înaltă civilizație. În margenea tîrgului, fără învățător și sfătuitor, fără îndemn și fără carte, meșterul Ioan Tortoreanu și-a așezat atelierul, cu imensa roată, lucrată de el, care-l pune în mișcare. E carăraș, cu tot ce se cere de la breasla lui, e morar, e tot ce vreți și mai ales tot ce vrea el. Spune cu mîndrie că are douăsprezece meserii. Și bunul stat român îl încurajează punîndu-l la bir pentru fiecare din ele...

Spre Severin, lîngă apa neastîmpărată, curgînd spre Motru, între sate mai bine înjghebate, dar în care iarăși arta nu e în locuință, ci în veșmînt, Nedanova are un sunet slavon arhaic, care miră, alături de Gheorghieni, de Baloteşti și Călinești, de poeticul „izvor al Berzei".

Deodată în stînga, supt înălțimi se ridică ziduri înalte, ca de cetate spartă și lîngă ele, deasupra căsuțelor satului, un lăcaș bisericesc care te cheamă din drum prin simplicitatea liniilor sale-așa de bine chibzuite, ca și prin covorul viu al zugrăvelilor. E bisericuța cu hramul Vovideniei, al „Ovideniei", pe care a ridicat-o la 1818, a împodobit-o prin talentul lui Matei, lui Fotache și lui Constantin zugravii, în 1837, Ion și fiul său Costache — pe olteneşte : Costaiche — Burnaz. Acești sîrbi de neam intrasera cu totul în viața țării : îmbrăcați în haine de tăietură veche, Ion și Ana, Costache și Ruxandra au lîngă ei copii cari poartă cu mîndrie uniformele celei dintîi școli militare în principatul muntean. Unul dintre meșteri a înfățișat „lenea femeilor" în față cu chipul cumplit al Samodivei legendare.

www.dacoromanica.ro

Din Severin apucăm către satul din care d. Gomoiu vrea să facă pentru ai săi ceea ce-i doreşte inima. Drumul aleargă pe culme deasupra Dunării, care se încolăceşte la vale, strălucitor de albă în răsfrîngerile lumii tari. Ţinut de hrană cu aşezări trainice. Numele arată vechimea, nume din familia celor terminate în *-ova*, care merg de la Orşova pînă la aceste Hinova, Rogova şi se întind într-o mare parte a Serbiei de nord ; gîndindu-te la Berzava dacică, e o întrebare dacă sufixul slav nu s-a aşternut asupra unuia dacic, mai vechiu.

Vînjul Mare, unde sîntem aşteptaţi, Vînjuleţul sînt dincolo de hotarul mîndrelor oprege şi al cămăşilor înflorite. Aici, casa a biruit. Şi tot ea domină aspectul satelor, cu stîlpii de zid solizi, la Viaşu, la Pătulele, unde sufletele bune n-au ştiut ce să mai facă pentru a ne întîmpina. Sufletele bune şi viteze, în osebirile politice de azi ca şi în luptele eroice din alte timpuri — căci vecinele sate Roşiori şi Vînători par a fi vechi[1].

La Viaşu sau Mărdăşeţ, Fratoştiţenii au făcut biserica, de cel mai frumos tip, şi zugravul Petru din Craiova, cu „calfa" sa, Ilie, ni-a păstrat, cu faţa şi haina lor, tot neamul, îmbelşugat al polcovnicului Răduţu, plus un logofăt, un abagiu, un boiangiu, cîte un preot cu o preoteasă lîngă dînsul. Duioasă întovărăşire a unui sat întreg, cu boierinaşul în frunte !

Tot drumul pînă la Olteniţa e pe lîngă case de proprietari expropriaţi, unele pe calea ruinei, îndată după plecarea stăpînului, pe lîngă bogate ogoare de grîu şi porumb. Bogăţia aceasta o cără la Dunăre o linie îngustă făcută de nemţi : acuma — ruşine şi scandal ! — cine vrea îşi ia vergi de fier din şine, şi micuţele vagoane ruginesc. Ai impresia că treci printr-o ţară to-

[1] Nume interesante : la Dârvari („Lemnari"), la Plopşor, la Terpeziţa („Mesuţa") (n. a.).

www.dacoromanica.ro

tal neadministrată. La Pleniţa foarte mare sat, s-a dat de curînd dreptul de comună urbană : atîtea altele aşteaptă aici ca şi aiurea ! Va veni vremea gospodăririi, prin politică sau şi în ciuda politicei ? Aceste locuri, ca pămînt şi ca oameni, sînt vrednice de toate îngrijirile.

7. *PE DUNĂRE SPRE GRANIŢA SÎRBEASCĂ*

Dincolo de Porţile de Fier, Dunărea curge între munţii închişi ai Serbiei şi între înaltul mal bănăţean, pe care liliecii din dumbravă, persicii şi caişii din grădini desfăşură ninsoarea lor albă, roză. Valuri de miresme plutesc o clipă deasupra apelor line şi se împrăştie iute, ca o iluzie.

În stînga, după ce s-a închis păretele de stîncă îmbrăcat cu arbori rari, nici o ţipenie de om nu se zăreşte ; doar cîteva capre se caţără, lunecă, se prind din nou : conducătorul lor rămîne nevăzut. Înlăuntru, e mişcare şi viaţă brută, în minele de aramă de la Maidanpec ; aici, spre apele ce-şi însoţesc alergarea spre strîmtori nimic decît calmul maiestos şi trist al coastelor sure, scrijelate, goale. În dreapta pînă sus pe deal se dischide ogorul, în mersul lin al boulenilor suri. Dar şi în această parte, ca o amintire dăinuitoare a vechilor vremi cumplite, cînd sînge vrîsta apele cu luciu de oţel, casa se fereşte a ieşi la iveală, parcă ar sta să răsară de dincolo din ascunzători tîlharul, piratul de Dunăre. O străveche stare de veşnic război pare să apese încă, după atîtea schimbări şi prefaceri, aceste ape despărţitoare de ţări şi neamuri.

www.dacoromanica.ro

Doar dacă Roma și aici a facut, pe vremile ei, pace, buna pace de munca roditoare. Tablele cu inscripțiile împăraților în clare și supțiri caractere latine sînt încă legate de scheletul stîncilor. Șoselele de azi, de-o parte și de alta, sînt în legătură cu drumurile pe care cazmaua romană în mîni voinice de soldați le-a deschis întîia oară. Se văd încă găurile săpate în piatră de uneltele lor. Amintiri care au chemat i cheamă la refacerea creațiunilor disparute.

Într-un tîrziu, la locul unde rîul se despică pentru a încunjura un ostrov în care se deșteaptă verdeața sălciilor cu crăcile moi, ziduri se înfruntă de-o parte și de alta. Marea operă a Romei a fost ruptă — pentru totdeauna ruptă — și în locul imperiului singur acum, în evul mediu, regate care se pîndesc și se înfruntă lasînd, în rivalitatea lor lacoma, fără stapîn și fără folos, imensul, mărețul drum de apă.

De o parte, suit cu zidurile-i tari pe trepte croiate de stînca tare, Golubațul, „cetatea porumbeilor", Columbaciul își ridică turnurile acum deșerte între pietrele cărora păsări de altă speța decît blîndul „hulub" își strecoară trupul către nevăzute cuiburi. Zidirea se ține încă solid pe malul îngust dea upra căruia poteci încalecă mușuroiul pietros. Aici odată, acum cinci sute de ani în capăt, ungurii dar și polonii lui Zawissa cel Negru, ostași ai lui vodă Dan Munteanul au încercat în zădar să opreasca mersul înainte al trupelor otomane zburînd din găoacea de piatră pentru mai marea glorie a lui Dumnezeu proslăvit simplu în religia islamului.

În față, din cetatea lui „Laios Crai" a rămas un dinte știrb de granit, și din ape se ridică altul, ca și cum l-ar fi pierdut în cale un uriaș clădităr de palate.

Mergînd către acest loc al încleștării oștilor, Duna-

www.dacoromanica.ro

rea freamătă. Un vînt iute o biciuiește în lung, și valurile se întrec, se ciocnesc, se amestecă, se înghit, zvîrlind spume, ca în Mare. E o subită mînie care învălmășește totul, deși din cerul primăvăratec se coboară raze de lumină proaspătă.

Puțin mai departe, malul nostru se umple de clădiri și lume se vede îngrămădită la ponton.

Sîntem la Moldova Veche.

www.dacoromanica.ro

II

GORJUL

1. *TÎRGUL JIIULUI*

De la Severin linia drumului de fier urmează aproape linia despărţitoare între vii, al căror timp de roadă se apropie, şi între şesul, sămănat cu dumbrăvi şi sate, care duce pînă la Dunăre, din ce în ce mai depărtată în povîrnişul ei spre miazăzi şi răsărit. La Filiaşi, două linii laterale se desfac, în sus şi în jos, căutînd munţii şi fluviul, între cari se răsfaţă Oltenia.

Cea dintîi se va opri la Tîrgul Jiiului, fără să-şi ajungă ţinta, pasul Vulcanului, dincolo de care se întinde ţara Haţegului, inima vechii Dacii, a barbarilor lui Decebal şi a romanilor lui Traian. Pe şoseaua ce caută gura de întrare a Jiiului, în pasul îngust al Carpaţilor celor mai încleştaţi, trece numai diligenţa cu puţine scrisori şi puţini drumeţi, mai mult de prin satele munţilor.

Trenul, care nu e deloc grăbit, înaintează printre lanuri de aur, ce se scaldă în lumină, cresc de dînsa şi încep a peri de dînsa, şi supt dunga verde, bine acoperită cu arbori, a dealurilor. Cerul e desăvîrşit de albastru, aerul limpede-limpede: toate parcă se confundă într-o largă fericire luminoasă. Tîrzia vară,

www.dacoromanica.ro

obosită, doarme în mijlocul bogăţiilor ce a cucerit de la soare.

Oamenii sînt vrednici de această ţară şi de trecutul ale cărui urme le acopăr lanurile de porumb, înnoite an de an timp de douăzeci de veacuri. Sînt mîndri, puternici, înfăşuraţi împărăteşte în zeghile lor albe de „munteni" : văd cîţiva ţărani graşi, roşcovani, cum nu se întîlnesc pe aiurea, bătrîni cu chimirul plin şi bogăţia întinsă, cari, din porcii ce nu se mai primesc acum la veşnica graniţă de ură şi din prunele livezilor au făcut banii ce pot sprijini noua viaţă a satelor. Şi portul e mai frumos decît acela ce îmbracă pe mehedinţenii de spre Dunăre. În zare se văd biserici de zid, trainice şi frumoase, ca un semn statornic al hărniciei răsplătite a satelor.

După Cărbuneştii, cari înlocuiesc vechiul tîrg al Gilortului, ce se mai chema şi al Bengăi, pe timpul cînd era stăpînit de boierii Bengeşti, iată tîrgul celeilalte ape, al Jiiului.

Timpurile nouă au adus strade drepte, piaţa, podul de fier, care uneşte acum bietele şuviţe de apă săracă ale Jiiului împuţinat de arşiţă. Ele au mai dat frumosul gimnaziu, în odăile căruia se adăposteşte o bună şcoală de ceramică şi bogata colecţie de pergamente, hîrtii, monede şi pietre însemnate cu vechi scrisuri romane şi româneşti, pe care a strîns-o la un loc un om bun, muncitor şi priceput, institutorul Ştefulescu. Tot aceste vremi de prefacere au sămănat ici şi colo cîte un palat al administraţiei sau oştirii, sau vreun luxos otel care nu-şi găseşte antreprenorul în viaţa liniştită şi retrasă a celei mai mici capitale de judeţ din România.

Dar din cel mai nou trecut, al boierimii Jiiului de sus, se mai ţin în picioare, în curţi largi sau după grădini mirositoare, case cu pridvoare şi lungi streşini,

www.dacoromanica.ro

care-şi încălzesc la lumină casele de piatră, de atîtea ori plouate şi ninse, şi ascund în cutare colţuri nelocuite amintiri sfioase. Şi, oricît s-ar fi clădit şi împodobit, vechiul tîrg e încă tot al acestor vechi case, care fac să nu poată uita pînă şi aceia cari nu-şi îmbogăţesc sufletul prin întrebarea cărţilor.

În mijlocul oraşului, statuia lui Tudor Vladimirescu. Monumentul şi exproprierile locului ar fi costat mai multe zeci de mii de lei. Nu prea face, cu toate gîndurile bune. Tudor se razimă pe o grămadă de bolovani, sprijinită şi ea de o coloană. Un leu straşnic, cu trupul mic şi capul mare — faţă de Tudor însuş el pare un *chien-lion*[1] — se învîrte jos, cu gura deschisă spre ragăt. Eroul, fără asămănare, e lipsit cu totul de mişcare. Sabia şi-o ţine ca un beţişor. Teaca e şi ea desfăcută de trup. Dintr-un oarecare punct de vedere, luptătorul apare ca străbătut de o curioasă armă lungă, cu două tăişuri.

Reprezintaţii teatrale ale unei trupe din Iaşi, care răspîndeşte gustul de teatru şi... dialectul. Roţeta mi se spune că e bună, şi chiar jocul satisface. „Aristocraţia" locală (este, şi are trăsuri pentru un orăşel cît o batistă) se ţine însă de o parte. Chiar cînd au rămas în oraşele noastre de provincie, boierii nu mai reprezintă un element de iniţiativă, de cultură şi de viaţă.

Foarte frumoasă grădina publică, vechiul zăvoi. Viind însă lume puţină ca să se primble (fireşte clasele sociale, într-un orăşel de 6 000 de oameni, ţin să nu se amestece), nisipul şi prundul grămădit se înalţă ca şi cenuşa pe coastele Vezuviului. Unii vechi copaci sînt minunaţi. În adîncurile, nestrăbătute încă de cărări pentru primblare, se ţin chiar cerbi şi ciute.

În faţa luxoasei primării şi de jur împrejurul bisericii Sfinţilor Apostoli — frumoasă, bine îngrijită, cu

[1] Cîine tuns cu coamă de leu (fr).

www.dacoromanica.ro

turnuri înălțate însă prea mult ; înlăuntru, picturi ale unui meșter brașovean de pe la 1830 — se ține tîrgul. Vînzătorii și vînzătoarele stau așezați pe marginea trotuarului. Tipurile sînt energice, figurile pline, arse de soare ; ochii privesc drept, fără sfială. Bărbații poartă pînzeturi albe sau lungi mantale de postav. Fotele, cămășile cusute ale femeilor sînt dovezi de îngrijire și de un gust ales. Toți par mai puternici, mai mulțămiți — cum am zis — decît vecinii lor, mehedințenii. Aceștia din urmă au și altă înfățișare fizică : blonzi, figuri neregulate, curioase ; desigur că în ei trăiește alcătuirea vechiului dac, pe cînd dincoace, pe acest pămînt, care, zgîriat la întîmplare, dă lagăre, marmure, vase și monede romane, romanita ea biruitoare se menține și în chipuri.

Între aceste femei frumoase, între acești voinici bărbați, păzesc o ordine, care nu se prea tulbură, gardiștii, foarte curat ținuți în uniformele lor împodobi e cu roșu. Nici ei nu par frumoși însă, pe lîngă măiestria măsurată a îmbrăcămintii țăranului. Dar mai al s ce sînt pe lîngă dînsa costumele de oraș, rochiile eu o-pene și pălărioarele sau pălăriuțele reprezintantelor culturii !

În oraș e o colonie mică germană. Ea își deschide acum școala ei germană, la care și țăranii noștri î i înscriu copiii. Dacă romanii au avut mai mult ca oricine organizarea de stat, germanii sînt neîntrecuți în organizarea lor națională.

2. *TISMANA*

Șesul oltean pe care-l străbate acceleratul nu samănă cu șesul, revărsat ca o apă, al Țării Românești. Simți că mergi pe o înălțime mai mare, și necontenit,

www.dacoromanica.ro

de amîndouă părţile, pămîntul se înalţă încă. Lăicerele, scoarţele arăturilor proaspete, ale fîneţelor verzi, ale puţinelor lanuri de porumb chircit şi uscat se cufundă şi se ridică în linii blînde. Privirea prinde astfel mai bine satele mari, strîns alcătuite.

Şi rasa e alta, mai bună, mai mîndră. Faţa, albă, e uşor ovală ; fruntea dreaptă, dar nu largă, ochii mici cu liniile ascuţite, nasul puţin coroiat, gura şi bărbia frumos croite tivesc în profil obrazul mare, întins, nu bosumflat, nici osos ca al bulgarilor, cu urechea fin desemnată ; mustaţa e mică, supţire : un „spic al grîului", cum zice în cîntece. Cînd merg călări cu căciulile înalte, tot una de late la bază şi la vîrf, cu mantiile de abă albe plutind în vînt şi acoperind ca un valtrap spinarea cailor mărunţi, ţi se pare în adevăr că vezi ostaşi de lupte sau de răscoală, dintre cei ce au facut vestite aceste plaiuri. Icoana de căpetenie tăcută, cu fruntea încreţită şi buzele strînse, a lui Tudor răsare înainte-ţi, şi pare că-l vezi pornind în ziua de februar, cu un cer de plumb, greu ca acesta de astăzi, cu văzduhul tot aşa rece — cer şi văzduh ca şi cugetul lui de om cu sufletul închis, care grămădeşte ura şi-şi hrăneşte dintr-însa setea de răzbunare — parcă-l vezi pornind, cu cetele norodului, în largi mantale de aba albă, pentru a-şi înfrunta ursita.

Numai portul femeilor e mai urît decît în dealurile şi în munţii Vîlcii : supt ploaie trec ca nişte călugăriţe catolice feţele înfăşurate în broboade, trupurile învălătucite în mantii albe, şnuruite.

Valea Jiiului vine din sus, cu apa largă, ca de argint topit, şerpuind încet, în falduri grele. E, neapărat, mult mai îngustă decît valea Oltului, dar pare mai lată, cu dealurile mai joase şi arborii mai rari, grămădiţi numai în unele părţi. Porumbul s-a cules, şi lunca pare pustie supt ploaia care a gonit ciobanii ; înălţimile sînt mai mult goale, cu pădurile de mult

www.dacoromanica.ro

rase. În această jalnică zi de Sîntămărie, scăldată în apele reci, numai unele staţii mai adună pentru privelişte mulţimi înfăşurate în mantii şi zgribulite. Nu înţeleg cum s-au putut aprinde, cu oricîtă ţuică, cei ce s-au luat la bătaie în marginea unei gări, şi-au spart capetele şi strigă cu înjurături răguşite : „la primărie, la primărie !"

Cu toate ceasurile de noapte înaintată şi posomorîrea cerului foarte negru, Tîrgul Jiiului apare şi acum vesel, bine clădit, gospodăreşte îngrijit, clădit strîns şi cu rînduială, luminos.

Spre ziuă, coviltirul norilor se rupe în şiroaie care duduie ca nişte mulţimi sălbatice alergînd spre pradă şi dimineaţa înfăşurată în neguri se înalţă cu zimbet de ghiaţă.

Drumul de la Tîrgul Jiiului la Tismana se desface îndată din larga şosea care duce la Severin. E tot o şosea, mai îngustă şi mult mai rău îngrijită : ploile au eăptuşit-o cu un strat de noroi apos.

De o parte şi de alta, se văd uşoare înălţimi depărtate ; în mijloc, porumbiştea cu foile îngălbenite. Îndată însă linii de dealuri se ridică-n cale, şi pădurea începe, ca să nu se mai oprească pînă la zidurile Tismanei, care e însăşi mai înecată în păduri uriaşe decît orice altă mănăstire a noastră.

Deocamdată, stejari tineri se înşiră deşi, cu înaltele trunchiuri supţiri. Vechea pădure e sfîrşită, şi pe o culme goală, plină de scînduri clădite, fierăstrăul taie scîrşnind trunchiurile mari jupuite. Apoi vin ochiuri de lumină, perdele uşoare de aburi. Pînă ce, la urmă, stejarii bătrîni te înfăşură, două ceasuri întregi, cu taina lor umedă. Unii au trunchiuri şi crengi tot aşa de copleşite de muşchi verde crescut ca o catifea, şi dungi albe arată pe aceia dintre stîlpii codrului cari vor încheia în curînd supt securea lucrătorilor lunga şi mîndra lor viaţă, lăsînd vlăstarelor loc şi lumină.

www.dacoromanica.ro

Prin pădurea bătută de ploaie trec numai puțini drumeți, supt glugi, cu umbrèle, călări — și țăranii călări au adesea umbrelă — sau în căruțe și trăsuri. Lipsește mai cu totul scîrțîitura înceată a carelor cu boi. În luminișuri și prin curături pasc oi albe, înaintînd cu un clătinat ușor al micilor trupuri rotunde, și vite răzlețe. Jalejul, care a numit odată un județ, se răpède, rîuleț limpede, supt podișca drumului. Încolo, numai pacea întunecoasă a soborului de stejari. Pare că ești prin codrii Neamțului.

Un singur sat pînă la Tismana, Peștișanii. Cele mai multe case sînt încheiate, ca în munții Moldovei, și mai ales acolo, la Neamț, din bîrne grele de lemn aspru cioplit. Cerdacul se razimă pe stîlpi tot de lemn. Două odăi alăturate au fiecare cîte o fereastră și cîte o ușă în față. Adeseaori o garnitură cu zimți împodobește spinarea coperișului și stă și deasupra porții mari, uneori săpată. Încolo, nici zugrăveli pe pereți, nici forme de lut în chenare la colțuri sau în jurul pereților, nici flori pe polițe, ca în alte părți de muncele și munte. Biserica din acest sat e de lemn negru, și nici într-o parte întinderea verde nu e sămănată cu turnuri de zid, ca la alte biserici. Mulți țărani au fața tristă, nemulțămită ; de alminterea și tipul nu mai e acel de jos din margene : vezi obrazuri boțite lîngă capete rotunde, cu părul și ochii negri ca în Muscel. Zăvelcile sînt lucrate mai mult în roșu dungat, însă cea din față e scurtă și îngustă ca o pestelcă.

Lași calea spre Baia de Aramă, vechiul tîrgușor mehedințean, și apuci la dreapta printr-o porumbiște întinsă.

De la o vreme, înălțimi mari, păduroase, se văd în fund. Doi zmei par că se pîndesc înainte de a se înșfăca în ghearele lor de stîncă. Drumul duce spre

www.dacoromanica.ro

dînşii, trecînd prin satul româno-ţigănesc Tismana, şi te cufunzi iarăşi în pădure, care aleargă pe coaste, încunună culmile şi pare că vrea să-ţi taie cărarea, pe cînd crengi se ating deasupra în arcuri de triumf mai frumoase decît acelea ce au rămas de la o primire oficială în tot lungul şoselei. Această pădure căţărată şi coborîtă în adîncuri, acest vălmăşag de trunchiuri şi de frunziş bogat nu se poate asămăna cu nimic din ce am văzut pînă acum. Apa Tismanei, negrie, fuge în necontenite vîrtejuri albe de spumă.

Printre ramurile ce închid zarea priveşte un turn, cercetînd cărarea, apoi el se ascunde iarăşi, şi numai iată că la o cotitură Tismana toată: turnurile amîndouă, o poartă de întrare, zidurile nouă, galbene se văd, înjghebînd o cetate puternică. La picioarele ei, pornind din jghiaburi ascunse, o trîmbă de apă cristalină ţîşneşte şi, arcuindu-se, loveşte un colţ de stîncă învelită cu muşchi, pentru a se coborî apoi prăpăstuit, ca un sul de argint, spre Tismana în vale, unde zac ruine roşii, nouă. La dreapta, verdeaţa se rupe, şi un înalt părete de piatră sură face căpătîi tuturor clădirilor.

În stînca aceasta se arată, tocmai sus, poarta neagră a sihăstriei Sfîntului Nicodim, acel evlavios călugăr sîrbesc care a venit la noi pe la 1370 ca să întemeieze după normele cu bună rînduială din Atos viaţa călugărească a românilor. Cu cheltuiala sa, din banii strînşi de la bunii creştini, şi cu cheltuiala domnului din Scaun, Vladislav-vodă, bunicul lui Mircea, el clădi în acest colţ de rai, unde vara e strălucită şi iarna foarte blîndă, cea dintîi mănăstire mare pe pămînt românesc, cea dintîi durată din zid: Tismana.

Ea trebuie să fi fost mică, dar armonioasă, în felul cum arta bizantină s-a înpămîntenit la sîrbi, sau chiar în felul lavrelor Sfîntului Munte. Aici se îngroapă

www.dacoromanica.ro

sfîntul — pe care-l amintește astăzi o urîtă lespede de pe la 1840 într-un meschin grilaj, lîngă biserica nouă — și tot aici și celalt ctitor, Vladislav-vodă. Din pietrele lor de mormînt, din odoarele dăruite de dînșii, din clădirea însăși n-a mai rămas însă nimic. Dar la 1541, mîntuind în ziua de 14 septembrie, Radu Paisie, care a clădit bolnița Coziei, făcu din nou, în același stil, Tismana, cu o ușă încadrată în flori de crin sculptate și cu pereți foarte înalți, de tot sus boltiți pentru îngustimea bazei. Se poate spune că turnurile de acum, două mărunte zidiri octogonale, nu sînt ale lui Radu, ci au înlocuit pe acestea, care se vor fi dărîmat. Roatele săpate din ocnițe, cadrele ferestilor cu flori cunoscute ar dovedi că și Tismana a primit o nouă prefacere, dar numai în amănunte, pe vremea lui Brîncoveanu. Glogovenii au făcut apoi, în veacul al XVIII-lea, încă o reparație, care li-a dat dreptul — credeau ei — de a-și zugrăvi chipurile de familie, uitînd pe vechii ctitori, și să-și îngroape morții în pronaos. Un pridvor s-a adaus, în sfîrșit, la repartiția din zilele lui Știrbei. O nouă reparație pentru clădirile încunjurătoare s-a făcut dăunăzi, nu pentru cei cîțiva călugări cari au mai rămas, ci pentru un sanatoriu care nu-și poate găsi ocupanții din cauza umezelii și rămîne să fie camere de închiriat pentru vară.

Astfel, pe locul celei mai vechi mănăstiri românești se înalță astăzi o clădire cam deșănțată pe din afară, într-un cerc de case fără arhitectură. Lipsește verdeața, florile arborii, mișcarea unei mănăstiri. Pe pajiștea săracă zac trupuri mărunte de rîndunele fulgerate de frigul timpuriu, pe cînd una din ele se zbate flămîndă în bolțile bisericii, unde și-a căutat un adăpost care-i va întîrzia moartea. Pare sufletul nemîngîiat al bătrînului ctitor...

www.dacoromanica.ro

3. PE VALEA JIIULUI SPRE HOTAR

Cerul e cu totul acoperit cînd pornim pe valea Jiiului spre graniță. În lumina tristă a dimineții reci, umede, se vede lungul șir al caselor din satul Vădeni, în care întri îndată ce ai ieșit din Tîrgul Jiiului. Tot clădiri de bîrne încheiate, copereminte mari de șindilă, zimți de lemn înnegrit deasupra casei și a porții de întrare, înalte pătule de vergi împletite, movile de fîn, coceni și frunzare străbătute de prăjini.

Apoi, cale de două ceasuri, între dealurile mari din stînga și cele, mai mici, din dreapta, se întinde lunca șeasă, aproape cu totul curățită de arbori, mai mult goală de case și sămănată cu pîlcuri de porumb.

Deodată un vîntișor se ridică, și spărturi albastre se fac răpede ca prin minune în pînza lăptoasă a norilor. Soarele nu se vede încă, dar spre răsărit e un frămîntat pripit al negurilor deasupra dealurilor. Departe, tocmai în cellalt capăt al bolții, costișe, văi se aurese ușor de raze al căror drum nu-l înțelegi ; chiar în șes, de tot aproape, vîrfuri de arbori se luminează puțin.

În sfîrșit, un zimbet sfios pătrunde prin norii pe cari vîntul i-a supțiat pe încetul. Soarele înșuși se ivește, întîi ca un șters disc de lună, apoi stăpîn pe întreaga lui strălucire. O mîngîiere caldă atinge obrazul, și în aceeași clipă cîmpul și zările s-au preschimbat. Porumbul zdrențos pare înfășurat în scutece de aur, focuri roșii, galbene, albastre săgetează din roua luminoasă, depărtările se vădesc ca la ridicarea unei perdele, și tocmai în fund apar înălțimile albastre, pe care călătorește o scamă de nori destesuți. Cîte un cioban tînăr stă răzimat în bîtă și se închină puterii de lumină, căldură și viață, care a biruit și-și urmărește dușmanii pentru a-i nimici.

www.dacoromanica.ro

Jiiul nu s-a văzut încă, deşi e foarte aproape, căci curge colo, la stînga, supt acea perdea de sălcii, sarbede, buhoase. Odată el scînteie în frînturi ale panglicii sale de argint. Apoi iarăşi sălciile-l ascund cu totul.

Acum, în stînga coasta se vede bine, acoperită cu păduri şi casele satului Porcenii. În dreapta, Bumbeştii se deşiră în şes, cu case bune noua şi o frumoasă biserică de zid. În faţă, munţi mari, prăvăliţi în neorînduială, par că închid drumul, cu zăgazul lor bogat împădurit.

Trăsura găseşte însă necontenit înaintea ei aceeaşi şosea bună, care se face din ce în ce mai sigură, mai netedă, mai *tare*, „ca ţimentul" zice bătrînul Geană, care mînă gîrbovit, cu un lung ţugui de căciulă ciudoasă pe cap. Cînd s-ar crede că va atinge muntele, ea lunecă pe priporul lui şi stăpîneşte Jiiul. Am întrat „în munte".

Deasupra noastră e un puternic povîrniş drept, pe care pădurea de fagi, plantaţiile de nuci au rămas numai sus, pe alocurea, pe cînd jos se rostogolesc bolovani, se scurge praf de piatră negrie, galbenă, roşie ca sîngele uscat, se înfăţişează lespezi mari în culori întunecate sau aprinse. În faţă, dimpotrivă, stînca sură, care răzbate numai ici şi colo, e înveşmîntată într-o strălucită mantie de păduri şi tufişuri.

Pînă la vamă, drum de trei ceasuri, e aceeaşi strîmtoare, cu un părete rupt de dinamită şi de cazmale, spintecat în răni de rugină şi de arsuri, care s-a revărsat pe margenea apei în clădării sălbatece, şi cu cellalt părete drept, nalt, trist, singuratec, cuprins de sus pînă jos în zarea pădurii.

Între cele două creştete înalte e prins un petec de cer, pe care norii s-au prefăcut acum în destrămături

www.dacoromanica.ro

ușoare, lînoase, care se pierd pe încetul în albastru. Soarele țîșnește deodată rotund pe culmea din dreapta. Sînt unsprezece ceasuri, și la trei el se va coborî, tot așa deodată, fără să lase nici un joc de lumină în urma cufundării sale liniștite.

Jiiul nu mai este aici senina panglică de argint din vale. Umbra pădurilor l-a prefăcut într-un șivoi verde-uleios, care-și schimbă la fiecare cotitură, la fiecare pas înfățișarea, după toanele patului său pietros. Aici el înaintează iute pe un prăvăliș domol, mai departe e tăiat de dungi de spumă ca niște coame albe ce fîlfîie ; îndată el se rupe turbat în șuvițe ce clocotesc nerăbdătoare, cu un fîșîit de răscoală, apoi el lunecă răpede printre marii bolovani ce-l strîng de aproape, se rotește în vîltori, aruncă nisipuri colțurate, prelinge apoi liniștit părețîi unei pietre ce nu se poate mișca din loc, și, în clipa următoare, el se va întinde, aproape încremenit în luciul său verde, ca o icoană a apelor fără curs din umbroasa, reeea țară a morților.

Șoseaua frumoasă e mai mult pustie, căci drumul acesta de stîncă, deși leagă două țări, cu multe greutăți și uriașe jertfe, mai ales din partea noastră, nu schimbă între ele mărfurile lor. Abia a trecut mamina greoaie, umflată, strîmbă, a diligenții, cu conductorul ei galonat, călătorii de toate treptele, bagaje în toate colțurile și un tînăr de la oraș cocoțat în coadă deasupra sacilor cu ovăz. Rareori mai vezi cîte o căruță cu drumeți ce merg *dincolo,* grămădiți cu lăzi, pachete, boccele și burdufuri supt coviltirele gîrbovite. Vreun țăran călare, vreun biet călător sărac, ce urcă pe jos. Încolo, numai lucrătorii de la șosea : români, italieni și nemți, cari dreg în mai-multe locuri drumul prăbușit sau mușcat de ruină, cu șinele de fier, roabele, fierăriile și întunecoasele căsuțe de adăpost ce și-au durat, țărănește, din lemne grosolane.

www.dacoromanica.ro

Odată, şoseaua trece pe malul drept al rîului şi se înfundă în pădurea unde vite pasc risipite supt paza unui moş zdrenţos. Schitul Lainici, o clădire făcută din bani boiereşti amestecaţi în veacul al XIX-lea, supt vodă Caragea, se ascunde aici şi la dus şi la întors am văzut în acest ungher tăinuit de lume mai multe neveste decît monahi.

De la vamă pînă la graniţă, cale de vreo jumătate de ceas, munţii, Jiiul şi şoseaua, deopotrivă de pustii, se prefac întrucîtva. Spinările stîncoase cresc, lespezile spîrcuite la deschiderea drumului sînt mai greoaie şi ameninţătoare ; mesteacănul ia locul fagului, fiind sămănat mai rar decît acesta, şi la sfîrşit se adaugă şi bradul întunecat, care pătează însă numai uneori. Jiiul se zbuciumă acum tot mai în fund, şi, strîns mai de aproape între pereţii de piatră cari-l călăuzesc, el nu mai ştie de odihna verzilor ochiuri de linişte. Iar şoseaua, cu podurile ei de piatră bine netezită şi cu cantoanele roşii ca nişte castele, e o scumpă podoabă pentru o ţară al cării ban s-a risipit fără cruţare.

După cîteva rătăciri, ca a ajuns pe malul stîng. Un munte înalt, gol, cu fruntea ascuţită, răsare înainte. Jos, o gheretă şi o pîrghie tricoloră stau în faţa unui stîlp de hotar văpsit în colorile Ungariei, lîngă care păzeşte un funcţionar cu chipiul înalt. De acolo înainte, prin munţi şi vale, neamul românesc nu mai stăpîneşte ţara sa.

La întors, apusul strălucitor de aur şters, de ruginiu uşor, se desfăşură cînd ieşim din strîmtoare. Şi, în acelaşi timp, în răsăritul siniliu înfloreşte faţa galbenă a lunei. Lunca întreagă, cu umbre mari negre, pare înălţată în lumi de taină.

www.dacoromanica.ro

Tîrgul Jiiului e legat printr-o şosea cu capitala judeţului vecin, cu Severinul. Urmăm această şosea într-o zi de o tristeţă blîndă, cu puţină lumină rece strecurată prin pînza, aşternută de la un capăt pînă la altul, a depărtaţilor nori albi.

După podul peste Jiiu, la capătul zăvoiului, care e grădina oraşului, şoseaua înaintează fără şerpuituri, supt dealuri împădurite, dincolo de care se văd munţii înegurati; de ceialaltă parte, alte şiruri de înălţimi se înşiră învălurate.

Bălţi de ploaie, heleşteie în care femei îşi curăţă pînzeturile, un petec de pădure răriită. Încolo, drum aproape pustiu, îndată ce te-ai depărtat de oraş, porumbişti ce se culeg, arături proaspete înseilate ici şi colo.

Satele nu sînt rare. Pe coastele înălţimilor se ivesc adesea mari biserici nouă, frumos înălbite, biserici de zid cu cîte două turnuri. Dar casele de bîrne sînt foarte proaste şi stau mai prejos decît cele mai rele din Vîlcea. La multe lipseşte şi varul şi lutul; ferestile sînt abia căscate şi le acopere cîte o fărîmă de geam ceţos. Rarcori vreo poartă săpată; niciodată o podoabă, o floare. Uneori sînt adevărate poieţi goale, şi pe dinuntru şi pe din afară.

Dar casa e mai săracă, mai nenorocită şi tristă decît locuitorul ei. Pătulele sînt mari, foarte bine împletite, nutreţul de iarnă al vitelor, coceni şi fîn, stă înfipt în prăjini. Copiii zdrenţuiţi merg „la boi", şi cirezile, turmele de oi şi de capre pasc în jurul caselor. Dintr-o bojdeucă neagră, răsare o femeie bine îmbrăcată, care desfăşură spre vederea unei vecine o frumoasă zavelcă nouă. Portul e bun, şi numai copiii sînt lăsaţi în cămeşuici negre sau zac în casă ca ţiganii.

www.dacoromanica.ro

Aici trebuie, nu pămînt, cît învățătură, lumină, simț de ce este viața și cum trebuie trăită. Pînă și hanurile, ținute pe aici de țărani, și nu de evrei ca în Moldova sau de greci ca în multe părți muntene, samănă cu niște spelunce nelocuite. Țuicarii își beau prea mult țuica, și d. Geană, care ne conduce, e de părere că așa fac și învățătorii, cari ar trebui să stîrpească deprinderile rele.

Un deal de lut acoperit cu pădure desparte Gorjul de Mehedinți, și de pe vîrful lui se desfășură tot ținutul de coaste și văi, cu poteci de verdeață, cu cărări și case ce se ivesc departe. Despărțirea aceasta a județelor prin spinări de dealuri arată caracterul lor neatîrnat din vremuri, fiecare avînd judele său, abia supus voievodului. Astfel aici se hotăra pămîntul lui Litovoi de pe Jiiuri de stăpînirea Mehedinților, a oamenilor cetății Mehadia (*h* e ca în Hamaradia un adaus oltean). De cealaltă parte, e Roșiuța, numită așa după coloarea cărămizie a lutului pe care e întemeiată. Satul e mai bun decît Vîrtopul, cel din urmă sat al Gorjului. Se văd și case cu două rînduri, părcți mai mari cu obloane, boltiri de zid în cerdace ; cîteva sînt zidite din cărămidă. Întîlnești fețe frumoase, rotunde, cu ochii mari. Dar lungul șir de case pe costișa dealului lasă o întipărire neprietenoasă și tristă, prin murdăria copiilor cu obraji galbeni, prin puțina îngrijire a hainelor și a caselor, prin mirosul greoi de bălegar ce se ridică din curțile mocirloase. Așteptăm să se dea hrană cailor, înaintea unui han cu geamuri sparte, clădit țărănește, și supt un coperiș înalt, unde duhlește de o parte grajdul, iar de alta uriașe căzi în care fierbe țuica. O nevastă cinchită pe un scăunel toacă varză cu toporul în piuitul puilor de găină și grohăitul purceilor, pe cînd în crîșmă rătăcește-n papuci hangița, care se cheamă Alexandrina și are fața slabă, palidă a unei mari boieroaice între movilele de

www.dacoromanica.ro

băligar. Un nebun ni tot înşiră de la capăt cîţi copii are şi cu cine este în legătură. „Moş Udrea a murit, încheie el; dac-aş muri şi eu după dînsul!" Iar cîţi vin la han, chemaţi de o femeie grasă cu picioarele goale, au ţuică în cap, zbiară, cîntă şi chiuie.

Motrul curge liniştit în vale printre sălcii, lat ca Ialomiţa lîngă Tîrgovişte. Îl trecem într-o împroşcătură de stropi, şi apucăm la stînga printr-un ţinut verde, cu porumburi şi case albe presărate de-a lungul drumului.

Apoi începe un şir de suişuri şi coborîşuri prin păduri şi văi, tăind de-a curmezişul înălţimile ce tot răsar în zare, albastre. Pînă într-un tîrziu nu se mai văd sate. Dar şoseaua e foarte mult străbătută; ea nu ni aduce numai cîrduri de vite albe, pîlcuri de oi blajine ce fug speriate drept înainte, păstori şi păstorite, unii numai în cămăşi, alţii cu sumane, cojoacele, şaluri, ba chiar cu umbrelă. El mînă înaintea noastră cară, căruţe, trăsuri, ce aduc supt coşuri, covergi şi peteci de abă murdară o lume amesteceată, în care cei mai mulţi la număr sînt săteni. Portul lor se deosebeşte întrucîtva de al gorjenilor: nădragii de abă sînt cusuţi în faţă cu flori şi găitane negre; căciulile albe, negre sînt mîntuite sus cu un triunghi sau se apleacă la o parte în moţuri, ca vechile căciuli războinice din vremea lui Mihai Viteazul. Pe lîngă zăvelcile din judeţul vecin, mai scurte în faţă, se văd fote ce încunjură tot trupul ca acelea din Muscel, dar se desfăşură înfoiate şi scurte, ca rochiile ţărancelor ungureşti; uneori, un şorţ cu acelaşi dungi pe cer roşu ca şi fota împodobeşte şi îmbogăţeşte îmbrăcămintea. Fruntea e la multe încinsă cu cîte o basma cu flori, deasupra căreia, fără s-o acopere, e aruncat largul văl alb. Dar toate acestea se văd în cernutul neobosit al ploii mărunte ce urmăreşte. Oamenii zac în carăle ude, grămă-

www.dacoromanica.ro

diți în mormane greoaie, triste, supt cergi, sumane și cojoace cu căptușala mițoasă întoarsă în afară.

De la o vreme, se văd iarăși sate, în șiruri și pîlcuri de case curate și bine îngrijite. Locuința mehedințeană stăpînește de acum înainte : casa albă cu o fereastră în față și alta pe latură ; pe înaltul, foarte înaltul coperemînt de șindilă neagră se ridică un mare țugui de ogeag, acoperit cu aceiași șindilă veche, ca surguciul puternic al unei căciuli grele. Multe locuințe au șoproane în față, pentru adăpost și găzduire, ca la hanuri, care se deosebesc numai printr-o a doua fereastră din față, mai bine deschisă și înzestrată cu obloane. Mulțime de cară desjugate așteaptă supt aceste uriașe umbrele de lemn.

Un ultim deal se ridică în față, înfășurat în groase neguri lăptoase. Ele se desfac din larga Dunăre, și orașul, în stradele pline de lapoviță ale căruia întri îndată, e Turnul Severin, care-și aprinde luminile în seara posomorîtă, mucedă.

Din altă parte, Gorjul, sărac, se anunță printr-un nume care trezește amintiri istorice. La Țintăreni, venind din sus, Tudor și-a așezat una din taberele în care a stat mai multă vreme. Interesant moment din viața noastră națională și interesant nume de sat, care trimete la un sat de obîrșie, prin cine știe ce părți de baltă, Țintarii. Broștenii sînt și ei veniți din jos, aici ca și în Moldova numele acesta înfățișînd : locuitori de părți mlăștinoase ; Băltenii, ba chiar și Rovinarii, de la „rovine" băltoase, mai departe, au aceeași origine. Contra părerii obișnuite, au fost deci și colonizări de jos în sus. Peșteana corespunde unui sat ardelenesc, iar la Iaș, ca și la alt Iaș din Argeș, se vede că originea vechii capitale moldovenești n-are nimic a face cu iazigii, cărora, de fapt, la unguri (v. Iász- berény, centrul lor), ca și la slavi, li se zice : Iași. E numele întemeietorului, vechi nume ca și al acelor „moși"

www.dacoromanica.ro

cari au dat numele lor la Vlăduleni și Drăgotești, la Românești, din marginea „Tîrgului" de pe Jiiu : Vlădulea, Dragotă, Roman. La Olari, e încă unul din satele, ca Fundenii Prahovei, Potigraful Ilfovului, care dădeau și dau pînă astăzi ceramica în care se întrupează, prin forme și colori, simțul de frumuseță al poporului nostru.

Acest simț se arată în asemenea locuri cu casele mai mult umile, nu în improvizațiile hidoase ale bogătașilor, darnici în colori și în stucaturi, ci în admirabilul port al sătenilor, al femeilor mai ales, care începe odată cu muncelele de supt Carpați. Trupul pare dat însuși, în mlădirea lui gingașă, după aceste cămăși învoalte, după aceste oprege care strîng, după supțirea maramă, albă ori galbenă, care flutură. Femeile așezate pe marginea ceardacului cu furca în mînă sînt icoane de grație patriarhală.

Trecînd prin regiunile de supt munte, a căror tragedie în războiu mi-o descrie emoționat un ofițer al marilor lupte, scriitorul Pamfil Șeicaru, revăd Tismana, care-mi rezervă descoperiri : candelele de argint date în amintirea boierului Vlăduț de la sfîrșitul veacului al XVII-lea și, mai ales, în ușa paraclisului, prefăcut din grajd de vite în capelă absolut nouă, avînd duioasa notă a vitraliilor dăruite în amintirea fiului, mort de accident, al lui Coșbuc, vechiul privaz de piatră al lui Nicodim ctitorul. Sînt ușoare desemnuri înflorite, de o linie dură, fără nimic din pompa celuilalt cadru de piatră, din secolul al XVI-lea, care duce la biserica cea mare.

De aici, de supt stînca amenințătoare asupra vechii ctitorii, din adîncul pădurii de stejari și castani în care vîjîie izvorul și cascada și aruncă necurmatul zbucium, drumul merge spre apus printr-un ținut bogat împădurit, cu înălțimile stropite de pete și străbătute de vine colorate. În fund, amfiteatrul munților se

www.dacoromanica.ro

vădește în cele mai delicate colori, o brumă ușoară părînd că acopere suprafețele sure. Puține și rare așezări omenești, dar cît sînt de vechi o arată numele celei dintîi pe care o întîlnim : Celeiu, corespunzînd în sunetu-i dacic Celeiului de pe malul Dunării.

5. *PRIVELIȘTI GORJENE*

Congresul Ligii, unit cu serbările lui Tudor, m-au adus din nou în Gorj. Serbări prinse de oficialitatea de partid care a anunțat cinci miniștri, doi mitropoliți și cîtă altă lume pentru a-i amesteca fără nici un rost cu aducerea rămășiților Ecaterinei Teodoriu, fiica țăranilor din Vădeni, care a arătat că și o copilă de la țară poate lupta pînă la moarte pe cîmpiile de bătălie, pentru cinstea și apărarea țării.

Orașul nu s-a schimbat deloc : aceeași bună rînduială curată în hotare care nu se pierd, ca în alte alcătuiri urbane, prin lungi mahalale urîte, infecte și nesănătoase. Și astăzi negoțul e întreg în mîni românești : este și o colonie de Mărgineni, din Sălișie, care a primit frățește corul de acasă, cu fachioalele albe fluturînd cochet asupra cîntecelor în care se idealizează iubirea gingașă a unui popor cinstit.

Am străbătut județul în mai multe direcții. Și către Tismana, prin straja aproape neîntreruptă a înalților copaci de pădure cu cea mai ciudată arhitectură : răsfirați în lături, supțiați pînă la vîrfurile rotunjite, alcătuiți din capricioase izbucniri de ramuri. Cea mai bogată înflorire de fîneață acopere poienele în acest început de iunie, cînd vlaga primăverii e încă în toată puterea ei. Iar, seara, la întors, scînteile licuricilor sar în iuți cercuri scurte din mărăcinișul dezmierdat de

www.dacoromanica.ro

lumina lunii care s-a ițiit în crai-nou la colțul orizontului. Văd din nou mănăstirea din fundul codrului, înfiptă pe înălțimea din măruntaiele căreia apa zbucnește căzînd cu zgomot pe pietrele sure. Pe cărările înguste ale pădurii se strecoară acuma, îngînduraţi, refugiații ruși din armata lui Vranghel, ducînd cu dînșii suprema deznădejde a unei cauze poate definitiv zdrobite. Din splendidele uniforme de odinioară au mai rămas numai zdrențe care devin ridicule ; capete întunecate de o tristeță mută apar la ferestile vechilor chilii ; elegantele domnișoare de odinioară mătură terasele cu eărăci rupte din copacii bătrîni.

Cercetări mai nouă au arătat pînă unde se întindeau năvile laterale, „advoanele" vechii clădiri în pur stil sîrbesc al secolului al XIV-lea ; pridvorul actual, fără nici un șart, ține locul vechii încăperi deasupra căreia se ridică un al treilea turn, acuma dispărut. Supt o coșmagă de lemn, se vede piatra cu inscripții din veacul al XVIII-lea, care acoperea odată rămășițile sfîntului izgonit din creațiunea sa : crucea de plumb singură, lîngă cîteva odăjdii, expuse în interior, îl mai amintește.

Cadrul de la 1540, cu flori, e deosebit de frumos, înconjurînd ușa mai nouă, cu săpături frumoase pe care le trivializează o zugrăveală tărcată. Pictura pronaosului, păstrată neatinsă, pe zidul care desparte de biserica principală, e de o foarte mare distincție. E cea mai frumoasă pe care o înfățișează bisericile muntene, întrecînd, prin libertatea mișcărilor ca și prin finețea expresivă a figurilor, chipurile și scenele de la bolnița din Cozia și de la bisericuța Snagovului. Meșterii bisericești, dintre călugări, lucrau și la începutul secolului al XVIII-lea, la tetrapoade care sînt de toată frumusețea. Astfel printr-o însemnare în litere îngrijit săpate cunoaștem numele sculptorului de la 1740, care

www.dacoromanica.ro

continua vechile tradiții alese ale săpătorului în piatră de la începutul veacului al XVI-lea.

Un simț deosebit de artă a durat în acest județ al Jiiului de sus pînă în zilele noastre. Porturile populare, din care colecții splendide s-au făcut cu prilejul sărbătoririi comemorative, au pentru Oltenia aceeași strălucire ca porturile din Argeș și Muscel pentru Muntenia ; aceeași stăpînire triumfătoare a roșului în romburile care se îmbină în unghiuri, dar aurul, argintul sînt mult mai mari, numai pe margeni. Oricum, bogăția acestor cămăși cu înfloriturí discrete pe umeri, pe mîneci și la sîn, a acestor vîlnice vechi și a acestor catrințe mai nouă pare a fi în legătură, și aici ca și peste Olt, cu vechile reședinți ale voievozilor, de la a căror bogăție s-au îndemnat și țăranii, despre a căror obîrșie nobilă va fi vorba mai tîrziu. Ar trebui să se admită deci că aici a fost scaunul lui Litovoi voievod din veacul al XIII-lea.

Este totuși — adaug o paranteză — o întreagă regiune unde portul are cu totul alt caracter : în concurență a biruit veșmîntul „unguresc", cum i se zice. Negrul și albul, amestecat cu dungi de fir, îl deosebesc ; vălul acopere capul, ca la Sălișteː De altfel și numele satelor din aceste părți, sate care, ca Cernădia, se ascund într-un cazan dominat de dealurile împădurite, au un sunet deosebit. Ca în această Cernădie, ca în Ciocîdia, cu admirabila biserică de la începutul veacului al XVIII-lea, finala corespunde aceleia din numele Cisnădiei ardelene lîngă Sibiiu ; e de apropiat cred, cu toată deosebirea de accent, numele rîului ce șerpuiește, larg și álb, printre mărăcini, Amăradia sau Hamăradia (*h* se adaugă în această regiune nu numai odată la un *a* inițial).

Vechile origini boierești se vădesc și în numărul satelor de moșneni, cari țin cu îndărătnică mîndrie la tradițiile lor, chiar atunci cînd, după vechea glumă,

www.dacoromanica.ro

omul, întinzîndu-se pe pămînt, își pune capul pe o țarină vecină și picioarele pe alta. Datinele războinice se perpetuează în *vendetta* care, ca în Serbia și depărtata Corsică, făcea ca familii întregi să se nimicească, răzbunîndu-se pînă la distrugerea totală un omor prin alt omor. Mi se spune că pînă astăzi se urmează așa, fără ca o asemenea crimă să aducă un discredit moral. Se întîmplă și cîte o căsătorie care curmă cumplita ură. Și cu prilejul noilor împroprietăriri capete au fost zdrobite cu ciomagul pentru simpla „încălcare" a unui teren ținut în arendă.

Și Vlădimirii lui Tudor e un astfel de sat moșnenesc. Numele venind de la Vlădimir, „moșul" întemeietor, fără sufixul obșinuit — *ești*, corespunde numele Novacilor (de la Novac, cu același fel de derivație). Mult din sufletul lui Tudor se explică prin acești înaintași războinici. De la ei avea mîndria, demnitatea, cunoștința de drept, hotărîrea iute. Crescut în acest mediu de sărăcie dîrză, el nu putea fi altfel.

În acest colț de lume, cu delulețe învălmășite, supt care lunecă izvoarele, cu bisericuța în care se înșiră sfinții într-o pictură bunicică de la începutul veacului trecut — o urîtă turlă mai recentă amenință să dărîme pridvorul pe stîlpi, cari au crăpat supt greutate — locuințile sînt meschine. Nu se mai vede, ca în Ostrovul dintre Scoarța și Bibești, casa cu două rînduri, cel de jos cuprinzînd depozitele, cel de sus, la care duce o scară transversală, încunjurat pe trei părți cu un balcon sprijinit pe pîrghii oable, și nici locuința bună din împrejurimile Novacilor. O singură clădire, a familiei Gârbea, cu aceleași două rînduri, are cerdacul de zid cu coloane joase de cărămidă, legate prin bolți cu încercuirea slabă. Vechea casă a lui Tudor, mutată ceva mai sus pe aceleași

www.dacoromanica.ro

ponoare acoperite cu pomi, cuprinde, supt coperișul, ca de obicei înalt, cu șindila mare ca niște scîndurele, două biete odăițe care nu comunică între ele, ci dau în același plan smerit la care duce scărița primitivă. În casa din față, d. Aristide Schileru, fiul lui „Nea Dincă", și harnica lui soție au organizat o mică expoziție în care întîlnesc, cu o plăcută mirare, piese din catapiteazma Sărindarului din București și o mare icoană îmbrăcată cu argint a Sf. Ioan Botezătorul, peste care a trecut o restaurație de la 1834.

Oamenii sînt întreprinzători și mîndri. La Cernădia am văzut un tînar sătean întors din America, în pungă cu jumătate de milion de lei, pentru a se însura în satul lui și a îmbrăca vechiul său port. Satele se țin strînse în solidaritatea lor de sînge și nu primesc la horă pe cine se încurcă cu vreun strain, vreo *limbotenie*. Avîntul băncilor populare, pornit de la Banca domnului Gh. Dimitrescu, e încă o dovadă de perpetuare a vitalității gorjene.

Gustul de artă se vede și în ușile de la biserică, sculptate pe mai multe registre cu chipuri de sfinți. Una, din veacul al XIII-lea, cu chipurile sfinților Ioan și Paraschiva, e în posesiunea domnului Schileru, alta, măruntă, cu însemnarea în slavonește, se vedea la expoziția Ligii Culturale. Pe la 1840 cutare pictor de sate imita în propriul lui desemn vechile antimise și făcea pe o bucată mare de pînză, după diferitele picturi bisericești, portretul preotului Roșoga, al preotesei și al copiilor. În acest județ singur s-a încercat încă de mult facerea odăjdiilor preoțești, nu din brocard de cumpărătură, ci din borangic cusut cu cruci și flori de lînă colorată. Un gen în care poate ar fi de lucrat mai departe.

De-a lungul Jiiului șoseaua incomparabilă a îmbătrînit ; pare că poartă urmele rușinii pe care au impus-o țării năvălitorii străini, cari pentru întîia oară

www.dacoromanica.ro

au răzbătut nepedepsiți prin aceste locuri. Ici și colo parapetul de zid încovoiat în arcuri s-a rupt, privelișteа asupra apei, care înaintează în largi unde cenușii încunjurînd de spumă lespezi rotunde culcate ca niște fiare, e oprită de sălciile care au crescut pe mal, îmbulzite. Pe stînca din care se rup fărîmi de piatră galbenă, cresc alături micșunele roșii, clopote albastre pe cotorul înalt supțire; flori galbene mărunte se strîng în mănunchi; toate felurile de mușchi se unesc pentru a căptuși păretele aspru, în spărturile căruia își înfig rădăcinile copacii cei noi. Feregile mari și mici își răsfață frageda frunză ferestruită.

La capăt, spre vama veche, schitul Lainici a suferit mult de pe urma cuibăririi profanatorilor teutonici. O parte din chilii e arsă, egumenul și cei cîțiva călugări se oploșesc abia în cele care au rămas în picioare. Bisericuța, cu elegantul turn de piatră și cu pridvorul pe stîlpi, închis acum în urmă de o zidărie nedibace, are foarte frumoase picturi în registrele de sus, unde se văd arhanghelii încunjurînd scaunul de judecată lîngă care Adam și Eva, în genunchi, își așteaptă soarta.

Inscripția dă data de 1819 și pomenește pe voda Caragea, care e și zugrăvit cu barba albă în rîndul ctitorilor, boieri olteni, mari și mici: Bengești, Brăiloi, și călugări, călugărițe; se pare însă că a fost adausă mai tîrziu în locul alteia mai vechi. În altar rămîn scrijelate numele soldaților germani cari și-au așezat caii în cuprinsul clădirii sfinte; ele trebuie păstrate: și în inima noastră sînt scrijelate insultele anilor grozavi.

www.dacoromanica.ro

III

DOLJUL

1. *CRAIOVA*

Ne coborîm în jos, despre muncele către Craiova. La dreapta, o foarte frumoasă biserică de sat cu mai multe turnuri. În îmbinarea de colori a lor se vede acelaşi gust care a creat haina de la ţară.

Dealurile sînt acoperite de ceaţa prafului răscolit de vînt. Staţia de încrucişare de la Filiaş. Se întunecă.

Craiova văzută noaptea la sosire. Ce e vrednic de laudă, e pavagiul solid şi bine întreţinut, strada larg tăiată. Casele nu se potrivesc între ele, ca de obicei la noi — unde oraşele se dezvoltă din sat, care, acesta, are bordeiele sau căsuţele ţăranilor, cîrciuma neîngrijită a evreului sau a grecului şi falnicele curţi boiereşti ale proprietarului, pe lîngă care se adaugă la oraş splendoarea clădirilor publice înălţate sus şi încăpător din adevărata nevoie sau şi din risipa împrumuturilor şi setea de a părea. Deci, şi aici, biete căsuţe locuite, vile nelocuite (lumea e încă la băi), grilajuri de fier, garduri care cad, cîrciume cufundate în pămînt ; un admirabil palat administrativ, mai impunător ca aparenţă, dacă nu

www.dacoromanica.ro

ca soliditate, decît cutare palat princiar străin (ca să nu-l compar cu modesta căsuță albă a reginei Wilhelmina din Haga).

Centrul, luminat electric, face o mare impresie. Se văd cartiere de case înalte, lipite una de alta, ca „Lipscanii" Bucureștilor. În fața unui admirabil otel care se termină acuma — gust ultra-modern, faianțe colorate, proporții măreațe — mă opresc la unul mai vechi, dar tot așa de încăpător, unde petrec noaptea constatînd că orașul Craiova are pe stradele sale bine pavate, care răsună puternic, pînă la ceasuri înaintate și apoi dès-de-dimineață, o circulație destul de apreciabilă pentru cine ar voi să doarmă și nu poate. Din județul de țărani și moșneni — de țărani mai mult moșneni și moșneni mai mult țărani — al Gorjului, am venit iarăși într-o reședință a boierimii, ca Bucureștii, ca Iașul.

Văzută ziua, Craiova e cum mi-o închipuisem. Două mari strade se taie cruciș. Cea mai mare cuprinde prăvăliile mai însemnate (nu oficiile publice, care nu sînt toate impunătoare și se află, cele mai multe răspîndite, după rău nostru obicei, prin unghiuri puțin văzute și cercetate de călători). Sînt pe dînsa și case particulare de toată frumusețea, în genul vilelor cochete, cu grădiniță în față, pe care și le dorește tot românul și care nu sînt decît floarea bogată, de seră, a umilei floricele de cîmp — casa țăranului. Între ele se ivește, veselă în mijlocul arborilor, o frumoasă biserică roșiatecă, una din cele trei mari biserici, toate modernizate cam în același fel, ale Craiovei.

De la un loc caracterul elegant, european al stradei slăbește, cu toate că pavagiul îngrijit merge mai departe. Aici se văd case mici, risipite, magherniți pe maidanuri goale, locuințe cufundate în pămînt, praf (o! e destul în Craiova șeasă!) — ba chiar o

www.dacoromanica.ro

rîpă cu puţină apă înăbuşită de un gunoi care nu miroase frumos. Dar, dincolo pe podişul peste această gîrlă, lucrurile se dreg.

La capăt e ceva ca o grădină, care nu pare să fie mare. Cînd însă străbaţi mai adînc prin aleile — din care cu timpul, fireşte, va dispărea praful inerent începuturilor — atunci îţi dai samă de bogăţia elegantă a acestei grădini, desigur unică, desemnată de un meşter străin cu idei proprii. Fondul era o veche livadă, cu totul părăsită — cam ca partea nedeschisă publicului din zăvoiul de la Tîrgul Jiiului. Din acest fond bătrîn vin înalţii, frumoşii arbori. Dar între ei şi între multele plantaţii nouă s-au deschis drumuri mari, cărări, poteci ; s-au sămănat chioşcuri şi case de ţară, care puteau fi româneşti în loc să fie sviţeriene, s-au ridicat podoabe romantice, s-au deschis perspective. Grădina se înfundă de nu-i vezi capătul, în cîmpia undulată a Jiiului, pe care e aşezată Craiova : ea trece peste un lac limpede, peste rîul ce porneşte din acesta ; şi, departe, se găseşte chiar un frumos pod peste o adîncitură a terenului. Rămîne acum ca această podoabă să fie îngrijită după cuviinţă, ca drumul spre dînsa să fie de o frumuseţă mai uniformă, rămîne ca gîrla să piară. Lucruri uşoare pe lîngă cele grele ce s-au făcut.

Şi iarăşi rămîne ca lumea din Craiova (nu „lumea bună“ din Craiova, ca unitate omenească deosebită) să se deprindă cu utilizarea parcului, care va fi înzestrat cu tot felul de distracţii. Deocamdată copiii rătăcesc pe alei, „partii-fine“ mi s-au părut că-şi află lăcaşul prin pavilioane, ca în cine ştie ce colţ dubios al Parisului, iar oamenii bogaţi, cu însemnătate, vin, se primblă şi se duc cu trăsura într-o grădină făcută pentru a fi gustată pe jos. Trăsurile sînt, ce e drept, bune, distanţa face să apară naturale co-

www.dacoromanica.ro

lorile așternute pe obraz cu pufurile, ighemoniconul strămoșesc are drepturile sale; în sfîrșit, la București lumea se primblă cu trăsura.

Da, dar în București e șosea, pe cînd aici e parc, grădină — deci altceva.

Una din stradele transversale merită atenție și procură o mare bucurie cui își studiază țara cu interes și dragoste. Pe ea se întind, de o parte și de alta, prăvălii numai românești, ținute, poți zice, de țărani pentru țărani. Ce curățenie, ce hărnicie, ce înțelegere și ce cuviință! Meșterul cojocar își coase cinstit și răbdător, cu gust, cojoacele albe împodobite cu cusături; meșterul căciular tunde pe formă mițele căciulei. Negustori de același fel stau unul lîngă altul fără inimă rea, fără să caute a-și smulge mușteriii, cu gura mare. Cumpără cineva de unde-i place. Și calfele, curate-curate, băieți de țăran, voinici, voioși, cu uitătura așa de senină, așează în lăzi isprăvile meșterului. Întîia oară mi-a fost dat să văd aici o industrie, un comerț românesc izvorîte din vechi timpuri, din și pentru viața satelor, înaintînd în vremi moderne și prosperînd. Cine n-a fost în Oltenia, nu-și poate da seama de armonia ce se poate îndeplini numai prin puterile noastre, fără nici o infiltrație străină, și de caracterul senin în care se îmbracă această armonie.

E curios că în această veche reședință a banilor aproape domni, cu steagul lor — *grapa* — cu divanul lor, cu pecețea lor poruncitoare, că în această semicapitală timp de trei sute de ani, în care trăiește și pînă astăzi un mîndru spirit de conștiință locală, în acest loc de adunare și petrecere a unei boierimi dîrze și aplecate la împotrivire și turburări, trecutul s-a șters cu totul, îngropat în temeliile vilelor de stil bucureștean sau ale masivelor edificii publice. Bisericile, afară de cîte una singuratecă, tristă și uitată,

www.dacoromanica.ro

ca eleganta ctitorie din veacul al XVII-lea a Obedenilor, par făcute ieri-alaltăieri și amintesc numai grija gospodărească de dăunăzi a epitropilor ; casele bogate în streșini, bătrînicele, cu ochi de ferestre mărunte, răzimate pe brațele pridvoarelor, s-au dus, și numai prin cutare stradă pustie, strîmtă, și mai ales foarte strîmbă, care aburcă de la Jiiu către centrul bine pavat și luminat, cu otelurile, cofetăriile, teatrul și prăvăliile sale, se vede, între căpițele de frunze ale copacilor, crescînd în voie cîte o casă boierească, cu geamlîcuri multe între privazuri, astăzi veștede — așa cum se făceau pe la 1830. Avîntul de întrecere cu capitalele mari a strivit acum cu totul moștenirea șubredă a strămoșilor, în care, de altfel, tăiase de atîtea ori negre dungi de distrugere cîte o raită prădalnică a vecinilor turci din Vidin, prin șesul îngenunchiat totdeauna în calea năvălitorilor.

2. *BUCOVĂȚUL. CALAFATUL*

Ieșim din Craiova prin străditze de mahala, care n-au însă, în cea mai mare parte, nici lungimea, nici murdăria, nici înfățișarea păcătoasă a celor ce mîntuie Bucureștii. Drumul străbate un șes întins, foarte verde după atîtea ploi. Din pădurile de odinioară, încîlcite desișuri de baltă, în care stejarul se întîlnia cu fagul și cu salcia pleoștită, n-au rămas decît mici pîlcuri. Primăria Craiovei caută să le prefacă în primblări, legîndu-le cu orașul prin străzi și șosele largi, plantate cu arbori. Așa a făcut cu parcul Bibescu, și văd că tot așa și cu crîngul de lîngă satul Mofleni. Lăfăiat trîndav pe o albie de nisipuri moi, Jiiul, fără disciplina unei albii sigure, se rupe în

www.dacoromanica.ro

cracuri moarte şi aruncă din mijlocul lui ostroave sterpe, goale. Prundişul şi bolovanii i-a lăsat pe drum şi tot acolo şi-a pierdut toată puterea ; aici apele lui se poartă aşa de încet ca faţa suflată de vînt a unei mlaştini. Îl treci pe un pod de lemn, nou, lung şi tremurător. În faţă, se ridică dealuri destul de înalte.

Înspre Craiova e satul Mofleni, azi numai o mahala a oraşului, care se vede din punctele mai înalte, cu liveziie, acoperemintele roşii şi puţinele turnuri, mici, rotunde, tărcate ale bisericilor sale. Casele satului stau mai mult în cîmp, îngrădite cu pari şi vergi ; cele mai multe au un nou tip, obişnuit la şes : în faţă, două uşi, după un cerdac cu stîlpi scos foarte tare înainte ; pe muche, încă două ferești. Coperemintele sînt mai mult de ţigle trainice, aiurea însă, prin vecinătate, mai rele, de stuh, şindilă sau tablă văpsită roşu.

Chipurile sînt foarte amestecate : pe lîngă faţa caracteristică, fină, a olteanului din şes se văd obrazuri umflate de oameni bălani, cu croiala grosolană. Întîlneşti şi cîte un jupîn în giubea, stînd măreţ în fundul carului, dar cei mai mulţi drumeţi poartă mantaua şi potorii de abà, îndeobşte fără fireturi, şi înalta căciulă turtită, fără ţugui, pe care au făcut-o cunoscută tuturora portretele lui Tudor. Ei arată oameni cu stare şi mîndri de neatîrnarea pe care li-o dă aceasta. Femeile au fuste scurte de postav de tîrg şi scurteici : faţa e încunjurată de un văl şi, cînd ochii sînt mari, negri în supţirea faţă albă, ţi se pare că vezi din acele doamne şi jupănese pe care vechii zugravi le înfăţişează în rîndurile ctitorilor.

În Mofleni e vechiul Bucovăţ, una din cele mai vrednice de văzut biserici de la sfîrşitul veacului al XV-lea. Ctitorul e Ştefan-banul, din vremea Mirceştilor, care muri în 1573 şi se îngropă în zidirea sa.

www.dacoromanica.ro

Soţia lui Ştefan, Dobra, fiica, Hrisafina, poate fiul, Pârvu, care e şi dînsul socotit printre întemeitori, îşi aflară locurile de odihnă, pe care o presupuneau veşnică, tot la Bucovăţ. Clădită în chip de cruce, cu cîte o ieşire de zid ascuţită înaintea altarului, împodobită cu zimţi, cu ciubuce şi cu două rînduri de ocniţe, înflorită prin linii de cărămidă foarte roşie, perfect coaptă, care răsar din tencuiala ce acopere pe celelalte, trainică şi îngrijită în toate amănuntele sale, biserica Bucovăţului îşi ridică mîndră turnul deasupra zăvoaielor de sălcii argintii ce mărgenesc cursul Jiiului.

Astfel stătu aproape trei veacuri, şi ruina nu se putu apropia, după acest soroc obişnuit al clădirilor vechi, de zidurile ei. Numai în veacul al XIX-lea egumenul grec Hrisant Penetis, altfel un om binefăcător, prinse frică de năvălirile rîului vecin şi părăsi zidirea lui Ştefan-banul. De trei ori el se puse la lucru, după risipiri şi cutremure, pînă ce izbuti, la 1840, să dea gata clădirea mare, stîngace şi urîtă a noului Bucovăţ, unde veniră şi pietrele ctitorilor. Cel vechi fu lăsat să se dărîme, dar el se îndărătnici să rămîie, aşa gol cum era acuma. Locuitorii, cu rîvna lor de a-şi ţinea în bună rînduială biserica, au putut numai să o strice pe din lăuntru printr-un tămînjitor, care a zugrăvit din nou şi pe Ştefan-banul, zicîndu-i „Ştefan Barbul", şi, neîncumetîndu-se a înfăţişa pe domnul Carol şi pe doamna Elisaveta, li-a atîrnat fotografiile în naos. Biserica aşteaptă încă îngrijirea luminată a timpurilor mai bune, ce au sosit.[1]

Calea ferată spre Calafat face să se vadă încă o dată, pe dreapta, căzărmile întinse, arborii şi ruina

[1] Azi e complect refăcută de Comisiunea Monumentelor Istorice (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

meșteșugită a parcului. Ea străbate apoi o mare livadă verde pe care pasc turmele și vite singuratece: cea dîntîi stație și spune aceasta, prin numele ei, Livezile. O veche mănăstire lîngă un heleșteu, după care i se zice „Mănăstirea de la Balta Verde".

Apoi ne înfundăm în valuri înalte de nisip roșietec, pe care cresc pe alocurea păduri dese. Cînd strînsoarea lor încetează, se răsfață mai multă vreme minunatele lanuri de porumb, de grîu tînăr, petecele de vie din domeniile coroanei Sălcuța — o amintire a sălciilor albicioase, care au perit pentru a lăsa loc grînelor hrănitoare — și Șegarcea, cu una din cele mai luxoase printre gările care puteau costa mai puțin.

În urmă, șesul cuprinde tot, șesul gras cu pășuni și lanuri bune, care dau bogăție multelor sate răspîndite în toate părțile. Apoi cerul se face cenușiu și pămîntul negru. Din cînd în cînd, stații mari se ivesc în noapte. La Băilești, clienți grosolani se luptă pentru „țapii" de bere rece. Într-un tîrziu un șir de lumini se vede, apoi mai departe altele ce tremură — acolo e Dunărea — și sus, și mai departe, un ultim punct strălucitor, care e pe malul celălalt. Sîntem la Calafat, și trăsura ne poartă prin strade drepte, cu case mari, bune, dar aproape cu totul cufundate-n întunerec, oprindu-ne la un mare otel somnoros, a cărui listă de oaspeți cuprinde nume de greci și evrei, grînari, samsari și gheșeftari.

Văzut ziua, Calafatul o creațiune a lui Știrbei-vodă ca și Călărașii, la cealaltă parte a Dunării, se arată ca un orășel vesel. Stradele drepte, șoselele trase după un plan cuminte, se desfășură între clădiri trainice cu coperemîntul de țigle, obișnuit în Dolj, ca în multe părți din șesul care a fost vecin cu turcii. O alee largă e deschisă la mijloc, de la un capăt al tîrgului la altul. Mari magazii de grîne, iar la Du-

www.dacoromanica.ro

năre, acum ca şi în octombrie, ca şi în tot cursul anului, mi se spune, o adevărată flotilă de şlepuri cu nume în toate limbile. În mijloc se desfăşoară o frumoasă grădină publică, împodobită cu elegantul „pavilion" — cafenea.

Amintirile războiului din 1877 dau un interes deosebit acestui vesel port de provincie. Pe deal, vulturul cu crucea în plisc — cei ce l-au făcut par să fi uitat că aceasta e stema *munteană*, şi nu marca României — aşezat pe un obelisc de piatră, arată locul unde trei obuze turceşti s-au spart[...]. În vale, un alt monument pomeneşte pe sergentul Popescu Constantin, cel dintîi ostaş mort în războiul pentru neatîrnare [...].

Spre Vidinul prigonitor, care a trimes atîta vreme jaf şi moarte asupra paşnicelor noastre cîmpii roditoare ne îndreptăm acuma cu vaporaşul ocrotit de tricolorul nostru, care face în cîteva minute drumul, printre ostroave şi sălcii, pînă la tainiţa turcească a vechilor vremi.

De la malul care înşiră debarcaderul pietruit, cetatea — adecă partea dintr-însa care a fost reparată şi e astăzi cazarmă şi zăgaz — şi biserica bizară roşie-galbenă, care e sinagoga, se desface o lungă stradă, întru cîtva modernă. [...]

Dacă vei apuca în dreapta, hudiţe cu frînturi de caldarîm sălbatec te vor duce printre vechi case povîrnite, cojite, prăfuite şi stropite de noroi, printre şcoli creştine cu copii murdari strînşi în învălmăşiri zgomotoase, printre şcoli turceşti cu oarecare demnitate din partea şcolarilor în fesuri. Casele acestea păcătoase au rămas din „vremea turcilor", şi multe sînt locuite chiar de turci, dar, ca oriunde ei se află supt jug creştin şi amestecaţi cu „necredincioşii", aceşti turci ai Diului, urmaşi ai voinicilor lui Pazvantoglu,

www.dacoromanica.ro

se lasă-n voia unei peiri destrăbălate şi mucede. Bazarul cu fereştile chioare e un focar de mirosuri grele; oamenii cu fesuri nu sînt mai curaţi decît ceilalţi, femeile lasă să li se vadă ochii şi nasul şi gura prin deschizătura vălului ponosit; copiii, altfel frumoşi şi avînd acea înfăţişare în acelaşi timp drăgălaşă şi caraghioasă a turculeţilor, par scăldaţi în baltă. [...]

Cetatea întinsă zace în mare parte aşa cum au spîrcuit-o şi răscolit-o obuzele din 1877; poduri de pari vechi duc peste gropile ei sămănate cu pui de găină striviţi şi giubele aruncate la gunoi. Singură biserica poate fi privită ca o clădire mai bună: înaintea ei e un monument pentru unul din ofiţerii ucişi în războiul cu sîrbii. Primăria e o hodoroagă, căreia i s-a adaus un cucurig de lemn. Grădina publică, pustie şi neîngrijită.

Prin potecile acestui Orient pîngărit am văzut şi destui săteni de-ai noştri aşezaţi demult în acest ţinut: cei bătrîni ştiu şi turceşte, tinerii cari au mers la şcoală şi au slujit la oaste vorbesc şi bulgăreşte; ei se căsătoresc numai între ei şi păstrează portul strămoşesc, împestriţîndu-l doar cu cîte o căciulă-fes sau cu nişte ciorapi cu vîrci colorate ca ale bulgarilor. Dar şi fără port i-ai cunoaşte după faţa lor senină şi deschisă, de oameni buni, vrednici şi cuviincioşi.

[. . . . .]

3. *DRUMURI DOLJENE: BRALOŞTIŢA. FILIAŞ*

Ce sărac e drumul care peste costişe aproape cu desăvîrşire despoiate de păduri şi sorindu-şi ţerna galbenă la arşiţa unui septembrie înfocat, duce pe drumece desfundate la Filiaş! Ţinuturi de mare proprie-

www.dacoromanica.ro

tate, care poate să fi fost mîloasă la unul şi la altul, dar în totalitatea ei a fost mai mult decît aspră : nesimţitoare. Şi pentru bieţii de săteni, aşa de buni, aşa de ascultători, sorbind cuvintele pe înţelesul lor, cîntărindu-le, cari n-au în căsuţele ce-i adăpostesc din neam în neam, nici putinţa, nici gustul „boierilor" înşişi. Căci de la un grup de gospodari necăjiţi la altul abia dacă vreo înjghebare urîtă, modernă se ridică deasupra coperişurilor de stuf, de şindilă, de hîdă tablă nouă. Preoţimea, ca părintele Surăianu, din Mihăiţa, care ne primeşte cu atîta prietenie caldă, învăţătorimea, ca tînărul din Braloştiţa, doar dacă reiau astăzi în conducerea satelor un loc care era odată al boierimii oltene.

Şi, totuşi, cînd era vorba de Dumnezeu, dregătorii cei vechi căutau în pungă şi durau zdravene clădiri în care meşterii fără carte ştiau să coboare canonul nescris al frumuseţii veşnice. Nu ştiu dacă, la Coţofeni, boierii care poartă acest nume (satul se cheamă după păsările din pădure, ca Hurezi) şi-au păstrat şi astfel amintirea, la Braloştiţa însă, în margenea satului, aproape de larga şi aici foarte lina apă a Jiiului, vechii Argetoieni, coborîtori din spătarul Mihai Cantacuzino, fratele lui Şerban vodă şi unchiul Brîncoveanului — Racoviţeştii pleacă din altă ramură feminină — au înălţat una din cele mai bine proporţionate şi mai măiestru zugrăvite din lăcaşurile acestor părţi.

Pridvorul pe stîlpi străluceşte de aprinsele colori ale chipurilor şi scenelor sfinte, un brîu cu zimţi, bine potrivit, încinge zidirea, fără sinuri, cu altarul pentagonal, cu un turnuleţ lateral, cuprinzînd scara la clopote, iar turnul cu delicate profiluri ţîşneşte ca un potir de floare din mijlocul coperişului odată şindilit sau acoperit cu olane, pe care-l subliniază alţi zimţi. Înăuntru, o întreagă seminţie defilează pe ziduri : Mihai spătarul şi soţia, Bălaşa, fata lor, purtînd

www.dacoromanica.ro

numele fiicei Brîncoveanului şi al doamnei lui Constantin Basarab, cu soţul, pitarul Constantin Argetoianu din Argetoaia, care e aici în fund, fiul lor, ctitorul bisericii, serdarul Constantin, cu „jupaniţa" fiică a lui Nicola din Slatina. Realismul figurilor arată meşteşugul vechiului zugrav din 1761. Această bogăţie de zugrăveli complectează totala lipsă a sculpturii, ferestile fiind încunjurate numai cu privazuri de lemn (sus, altele sînt zugrăvite).

Odată Filiaşul, al cărui nume trebuie apropiat de Crîngaş, dar rădăcina însăşi nu se desluşeşte, era un sat smerit ca şi celelalte ; boierii Filieşeni sau Filişeni joacă un rol în marea mişcare de boiernaşi olteni care aduce la putere pe tovarăşul lor, aga Matei din Brîncoveni : Matei Basarab. Azi, moşia e a altora, oameni noi, şi o ultimă tresărire de ambiţie a acestui neam de luptători şi de curteni s-a închegat în marea casă de pe deal, într-un stil oarecare, şi în capela pompoasă a cimitirului. Calea ferată a întemeiat tîrgul, ale cărui case trainice, dar fără podoabe, ale cărui prăvălii de toate cele mărgenesc şoseaua.

4. *ÎMPREJURIMI CRAIOVENE : CREŢEŞTII. VIRIŢII*

Tot cuprinsul de dealuri de lîngă Craiova e acoperit de zăpada cojită de ger, care a făcut toate deopotrivă supt platoşa ei, pe care dîri de dezgheţ, prinse din nou în strîngerea frigului, scînteie metalic. Pustie e frumoasa pădure din margenea oraşului, de unde zbugheşte doar un nebun speriat, care se apără, în mişcări răpezite şi exagerate, de nişte cîini ce-şi fac de petrecere cu bietul nenorocit golaş. Pe drumul tare vin femei la tîrg, în fuste învoalte, scurte, de lînă proastă, care

www.dacoromanica.ro

înlocuiesc vechile oprege trainice și frumoase, și pe cap cu albe marame, pe care le păstrează încă. Dese chipuri țigănești, cum și este de așteptat în împrejurimile unui scaun de bănie, cu atîta boierime și atîtea biserici cu chilii și rosturi de mănăstiri. Jos, în valea unde un prăvăliș și o dungă de gheață presărată cu zăpadă mai ușoară arată cursul Jiiului, trecătorii cu piciorul au lăsat o dîră ce se tot lărgește. Necontenit sătenii trec de la un sat la altul peste apa amorțită.

La dreapta se vede, mîndră în decăderea ei, astăzi măcar ferită de ruina desăvîrșită, acea biserică din Mofleni, a vechiului Bucovăț, cu pereții roșii de cărămidă săpați în firide. Ne urcăm către Bucovățul cel Nou din vîrful dealului, mare și urîtă clădire, unde am spus că s-au cărat pînă și mormintele. Sentinele, îmbrăcate bine măcar de hatîrul iernii, păzesc zidurile mănăstirești, care cuprind o temniță. Neapărata cîrciumă pentru paznici și pentru rudele osîndiților își cască ușa în apropiere. Satul , lung, destul de sărac, cu negre curți noroioase îmbulzite de coșare, cu copaci netrebnici în crengile cărora se prinde fînul și cocenii, e urît și trist, lipsit de viață.

După ce l-am străbătut, cotim pe coasta dealului supt un părete de lut, acum cu totul dezgolit, unde odată — și încă pînă dăunăzi — erau păduri minunate, care, între alte foloase, întăreau coasta împotriva Jiiului nesățios, care se răsfață jos, cerînd tot mai mult pămînt pentru mîlurile sale. Într-un loc care se zice „La trei fîntîni", bunătatea de suflet a boierilor din vremuri, stăpînitori în aceste părți, au pus la îndemîna călătorilor trei izvoare ce-și preling apele muind în mocirlă lutul cleios. Acuma însă cursul lor a încremenit, și largul rîu din vale el însuși a prins coajă groasă de iarnă, așa încît nici n-ai putea bănui că acolo, în acea rîpă unde gheața e mai netedă și

www.dacoromanica.ro

zăpada mai tare suflată de vînt, curge şi mai departe, în fundul ce nu se poate vedea, una din apele cele mari ale ţării.

Odată, veneau pînă aici, de poposeau în umbra copacilor, în susurul izvoarelor, pe cînd Jiiul de jos în freamăt de valuri trimetea răcoare bună şi ochiul se pierdea asupra grînelor bogate ce acopereau şesul întreg, trăsurile ce scoteau la plimbare din Craiova lor pe boierii olteni. Acum farmecul de pădure s-a dus, şi numai pe alocurea se văd trunchiurile pe care le încunjură ca într-o teacă de aur muşchiul galben uscat, care nu se teme de iarnă.

În capăt, drept deasupra rîpei, abia cruţată de năruirea ei, care înaintează răpede, se ridică o prea frumoasă ruină de biserică, vrednică de locul unde o minte isteaţă a pus să o clădească. Două turnuri de cărămidă cu arcade prelungi în jurul ferestilor, zid în chip de cruce, cu firidele pe două şiruri, despărţite printr-un ciubuc, acestea se văd încă de departe, arătînd o zidire care nu poate fi mai nouă decît sfîrşitul veacului al XVII-lea. Pe faţa întoarsă către dealul golaş se mai văd unele zugrăveli frumoase, în cel mai curat stil al epocii celei bune de pictură religioasă; înlăuntru, lipsesc ctitorii, cari au fost desfăcuţi de pe zidul de cărămidă roşie, strînsă tare, şi duşi la Craiova, pentru a împodobi casa unui urmaş al acestor evlavioşi boieri [1]. Sfinţii au rămas însă în locul de unde au fost zmulşi puternicii vremurilor: joş, ei sînt şterşi de atingerea oamenilor şi a dobitoacelor, cari au prefăcut în grajd biserica de odinioară, sau scrijelaţi de iscălituri creştine şi necreştine, româneşti şi neromâneşti (cetesc chiar un *„vive Zola!"*). Sus însă, ei se păstrează neatinşi altfel decît prin adînca şi ameninţătoarea crăpătură a pereţilor, cari vestesc

[1] N. Romanescu (n. a.).

www.dacoromanica.ro

apropiata ruină desăvîrșită ; în adîncul turnului ce se în lță deasupra bisericii centrale, chipurile sfinte se desfac în colori puternice, ca și cînd aceasta ar fi un lăcaș de închinare bine îngrijit, în care s-ar mai strînge călugării din chiliile perite fără urmă și sătenii din satele ce s-au risipit. Nu vor trece totuși mulți ani de zile și prezentul, stăpînit de grijile politice de partid și de hărțuielile personale, de poftele unuia și altuia, va lăsa ca această scumpă urmă a vremurilor de artă să cadă cu totul în rîpa Jiiului.

După amiază, pornim drept înainte prin netedul șes de zăpadă. Drumul e acuma pustiu cu totul : sătenii și-au mîntuit la tîrg vînzarea și cumpărarea, și ei sînt pe la jocuri sau închiși în căsuțele lor. Sîntem singurii cari străbatem minunatul pod pe Jiiu, care slujește și trecătorilor și căii ferate, pod solid înjghebat din linii de fier. Șoseaua care merge la el și pleacă de la dînsul e mărgenită, o bucată de vreme, pentru a împiedeca rostogolirea pe povîrnișul prăpăstuit, de stîlpi de piatră, legați cu lanțuri : cea mai proastă gospodărie — obișnuită aproape oriunde în țara noastră de mari cheltuieli zădarnice — lasă însă ca piatră să se desfacă din pămîntul mîncat de ploi, atîrnînd jalnic asupra golului, pentru ca drumeți răufăcători să o spargă și chiar ca bucăți din lanțuri să fie puse în caruță de cine are nevoie de ele.

Peste puțin sîntem în Podari, un sat foarte risipit, cu multe case sărace și murdare, din care nu se ivește mai nici o viață. Dar în curtea de noroi bătut cu pănuși a unei colibe cu ferestuicile mărunte și cu buhosul coperiș de paie, stau, la o scîndură de lemn ce ține loc de masă, mai mulți săteni cari mănîncă cu poftă ; copiii rău îmbrăcați li cară din odaia neagră a colibei vin în ulcele. E un ospăț de mort ? Ai zice, după tăcerea mocnită a flămînzilor ce îmbucă ; mor-

www.dacoromanica.ro

tul trebuie să fi fost însă un biet om îndeosebi prigonit de asprimea soartei atît de păcătoase par toate. Peste cîteva momente aflăm însă că aceasta e o zi de bucurie pentru zdrenţoşii din bordei — căci ei au serbat o nuntă.

Cotim printre gardurile de răchită spre bisericuţă, unde ne întîmpină îndată primarul în sumănaş alb de abà, care priveşte cu ochi bănuitori isprava noastră de a-ceti pe pereţi şi prin cărţile vechi, şi o sumă de săteni, cu aceeaşi îmbrăcăminte oltenească. Biserica are un pridvor, în fundul căruia se văd obişnuitele zugrăveli, înspăimîntătoare pentru credincioşi, ale patimii celor ce n-au ţinut în viaţă datinile bisericeşti ori şi-au îngăduit să înşele pe aproapele, „croitoriul" alături cu zapciii. Pisania de deasupra uşii pomeneşte ca întemeitor pe marele negustor sîrb din Craiova celor dintîi ani ai veacului al XIX-lea, Hagi Mladen Stoianovici, fost proprietar în aceste părţi. Chipul hagiului şi al soţiei lui, el cu fesul de mai multe colori, ea cu o pălăriuţă după moda orientală a timpului, se desluşesc încă în biserică, binişor ţinută ; pomelnicul dă rude de-ale lor cu nume străine şi, totodată, pe sătenii de atunci, cari, cu ce au putut, ţinură să fie ctitori şi ei.

De la umila bisericuţă fără turn, fie măcar şi de lemn, voim să mergem la aceea din Vîrîţi, despre care auzisem că e veche. Ca să aflăm rostul cheii, mergem la preotul din satul acesta, care abia se îndură să iasă la iveală, trăgînd în pripă anteriul pe dînsul. E un tînăr care vine din seminariile noastre — din Seminariul Central din Bucureşti — ni spune el, dar n-are niciuna din însuşirile unui om cult şi nici iubirea pe care de cele mai multe ori ceî fără cultură de la sate o păstrează pentru rînduială, pentru vechime sfîntă.

www.dacoromanica.ro

La Vîrîţi, mergem greu pe un drum aproape dezgheţat, în care foşneşte zăpada moale. Albe întinderi cu totul moarte, rari copaci goi, negri ; satul se vede numai cînd pătrunzi în el ; adevărat un loc de adăpost sigur al „vîrîţilor" de frica turcului de peste Dunăre — căci sîntem pe drumul Calafatului — sau de frica zapciului. În cele dintîi curţi, şi pînă departe încă, vedem numai bordeie. De pe ogeacul de lut curge fumul în valuri, găinile scormonesc pe coperiş, iar înaintea uşii de întrare, care iese deasupra pămîntului cu triunghiul ei de lemn, stă nevasta, altfel bine îmbrăcată şi, de multe ori, plăcută, prin liniile fine ale feţei albe, cu ochii vioi şi veseli. Case adevărate se întind mai încolo, în curţile învălmăşite şi răscolite prin care-şi fac cîte ceva de lucru săteni cu faţa adormită. Nu se găseşte vreo primărie, vreo şcoală. Numai bordeiele şi căscioarele ca pe vremea lui Pazvantoglu, cînd cîrjaliii străbăteau în voie prin toate aceste sate nenorocite, culegînd banii de argint lucitori şi fetele frumoase.

De atunci e şi biserica din capăt, ţinta călătoriei noastre. Clădită, prin anii 1780, de boieri din neamul Zătrenilor, ea se deosebeşte prin marele interes ce-l au chipurile, multe la număr, ale ctitorilor. Pe fondul alb se desfac boierii zugrăviţi cu cea mai mare îngrijire, amănunţit, în culori tari şi limpezi ; fiecare cută, fiecare garnitură în podoaba de pe veşmintele femeilor, fiecare floare de pe mătăsurile aduse de lipscani sînt exact însemnate, spre plăcerea ochilor, dar şi pentru marele folos al celui ce voieşte să urmărească în cursul timpurilor îmbrăcămintea românească.

În amurgul ce se lasă, scotocim după alte urme ale trecutului, care nu se prea găsesc. Şi iată că hainele de abă şi de pînză cusută ale sătenilor ce-şi ţin în mînă căciulile îndesate cu fundul mai larg în palmă, umplu tot cuprinsul bisericii lor, de care sînt mîndri. Ei des-

www.dacoromanica.ro

luşesc cum au strîns bani de-o repară : în adevăr coperişul scînteie de frumoasa tablă lucie albă, pe care o taie şi o pun prin aceste locuri săteni, tinichigii mai buni decît evreii de la oraşe. Aici nu mai e primarul în fruntе, ci un ţăran mai în vîrstă, pe pieptul căruia ţăcănesc medalii şi din ochii căruia străluceşte bucuria de ţuica duminecii, pe cînd limba îndrugă de toate pentru lămurirea „domnului inspector". Din case, din bordeiele mărginaşilor, fumul gîlgîie tare pentru gătirea mămăligii din seara de odihnă.

5. *IŞALNIŢA. ALMĂGIUL. COŢOFENII. BRĂDEŞTII*

Ieşirea din Craiova prin partea vechiului oraş care poartă încă numele de Dorobănţie, fiindcă aici îşi aveau locuinţele dorobanţii cari apărau odinioară pe ban, stăpînitorul celor cinci judeţe de peste Olt. Astăzi, cînd, pe lîngă şcoala de fete Lazaro Otetelişanu, se văd abia nişte slabe rămăşiţi din zidăria mare şi puternică, în zadar ai mai căuta dorobanţi pe aici. Locul lor l-au luat paşnici mahalagii, cari trăiesc din plugărie şi din unele înlesniri electorale. Biserica lor, Sf. Ioan, păstrează, cu toate înoirile, liniile frumoase de la început : turnuleţul alipit la stînga, pentru păstrarea odoarelor, şi marele turn de la mijloc, cu fereasta de mai multe ori sprîncenată.

Lîngă nişte urîte ruini, poate de vechi hanuri din vremea chervanelor de marfă, se iese în cîmp, pe larga şosea bună, făcută de vodă Bibescu, el însuşi un oltean. Deocamdată, întîmpini fîntînile lui Obedeanu, dăruite de acest boier milos drumeţului însetat. Odată,

www.dacoromanica.ro

ele se ridicau deasupra pămîntului printr-o zidărie pecetluită cu pisanie, dar cu timpul n-au mai rămas decît mici grămăgioare de cărămidă, din care gîlgîie încă, harnică, apa și la care poposesc atîtea care și căruțe sau aleargă femei cu ulcioarele mari smălțuite în vechi zugrăveli. Cei noi s-au încercat a face și dînșii fîntîna lor, dar n-au fost în stare să dea altceva decît un turnuleț hîd, acoperit ascuțit cu tinichea, o inscripție împotriva gramaticii, și, mulțumită domnului „specialist" Stanisici, țevi din care nici nu picură.

Pămîntul e slab : tot mîl alb lăsat de ape ; în el se prind mai bine tufele dese de cartofi, pe cînd grîul, orzul, ovăzul se ridică abia de la pămînt în acest mai al celui mai îmbielșugat an ce se poate întîmpla. Nu e șes, ca dincolo, în Muntenia, la această latitudine, ci înălțimi mari întinse în dungi drepte, care aleargă în voie pe unde vreau, în loc să se rînduiască după chipul muncelelor, taie țara în fășii de văi, cu sau fără rîuri în fundul lor.

Apa cea mare rămîne Jiiul, care trece în stînga. În voia țărnei moi, el se zbeguie cum îi place, și ochiul îl prinde prin copacii luncii numai în frînturi lucioase, sămănate fără rînduială, cînd ici, cînd colo. Dincolo de dînsul, un ultim rînd de dealuri închide zarea.

El nu poartă sate. Toate așezările vin din dreapta. Înainte de a se atinge patul de nisip, foarte larg, prin care se poartă șuvițele sărace ale Amărăzii, înainte de a trece podul de lemn cu care se joacă de atîtea ori, rupîndu-l în bucăți, nebuna apă crescută de ploaie, pe cînd nezguduit stă mai încolo înaltul pod alb de fier al căii ferate, care se ivește deodată din mijlocul malului păduros — vezi moșia Ișalnița. În casa boierească de colo din fund, în mijlocul vechii grădini

www.dacoromanica.ro

dese, locuiește o femeie care s-a înstrăinat cu totul de lume, dar știe să trăiască pentru cei săraci și rămași în urmă pe pămîntul ce stăpînește.

Deși e duminecă, deși piața din Craiova e plină de o mulțime curată în mari mantale de pănură albă, tivită cu găitane negre, pe aici păstorul de vite are haine ca pămîntul și fața se zărește cruntă supt scurta căciuliță oltenească fără moț. Dar acești oameni întrebuințați veșnic la o muncă fără cinste și fără plăcere sînt printre cei din urmă ai satului lor.

Mai departe decît Ișalnița, tot pe muchea dealului din dreapta, care închide zarea, se ivește biserica de la Almăgiu, cu înfățișarea veche. Dar șoseaua lată și netedă, mărginită uneori de salcîmi noduroși cu rădăcini uriașe ieșite în față ca niște mușchi căzuți — un dar al bunilor boieri din alte vremuri, cari stăteau pe acasă în satele lor și, împreună cu sătenii, își căutau harnic de țărînă — șoseaua duce drept înainte spre depărtatul Severin și spre graniță.

Într-un ținut unde supt dealuri se cufundă o minunată vale rotunzită, plină de cel mai puternic răsărit de suliți ale grîului, intrăm în satul Coțofenilor. Un neam de aprigi boieri neliniștiți a băciuit aici, și unul din ei, spătarul Mihai, a luat parte la lupta cea mare a boierimii românești de peste Olt pentru scoaterea grecului vodă Leon și pentru ridicarea la domnie a prietenului lor de la Brîncovenii Romanațului, Aga Matei.

Boierii cei mai vechi stăteau de vale, unde, în curtea unui biet om sărac, argat la un bogătaș al satului, se mai înțeleg boltirile unor pivnițe lucrate dintr-o cărămidă deasă, prinsă cu ciment tare.

Și biserica va fi fost lîngă aceste curți. Colo dedesupt, unde se vede încă unul din acele turnulețe de

www.dacoromanica.ro

zid care vădesc în aceste locuri o fîntînă, acolo a fost odată „Fîntîna spătarului".

Apoi alți boieri, dintre aceiași Coțofeni, cari s-au stîns numai dăunăzi, au ales un loc frumos pe culmea de deal, de unde se cuprinde toată această grădină de spice și de copaci a văii mănoase, și au făcut acolo cula lor cea nouă. Străbătem încăperile încă locuite: pridvorul răzimat pe stîlpi, ca la biserică, odăile a căror boltă gotică e înflorită la capete cu crini, pivnițile bune pentru ascunderea armelor și grămădirea mijloacelor de trai în timpul de iarnă și în vremea de primejdie, bucătăria cu hornul adînc care poartă scrijelată data de 1653. De cealaltă parte a clădirii, alt pridvor pe stîlpi, căruia i s-a lăsat vechea înfățișare de cărămidă goală.

Acuma casa e despărțită în două de cei doi proprietari rivali cari au ieșit din dezbaterile privitoare la testamentul sucit al ultimului „singur-stăpînitor".

Astăzi nu mai este aici altă luptă decît aceea pentru fumul sobelor sau pentru țipătul copiilor din amîndouă părțile.

Mai nouă e biserica de astăzi, lucrată însă foarte bine după vechea datină, cu toț rostul ei de pridvor și de abside și cu o zugrăveală de toată frumusețea. Ea cuprinde mormîntul lui Constantin Coțofeanu, răposat în 1826; ctitorul i-a fost însă numai fiul acestuia, Gheorghe păharnicul, care a săvîrșit-o la 1831. Fata lui, Catinca, a fost soția polonului Paznanschi, care din ofițer rus ajunsese a fi, pe la 1830, unul din organizatorii oștirii muntene. Mormîntul lui, de marmură albă, se vede afară, în cimitirul copleșit de buruiană, care a năpădit și mormintele; lîngă el e locul de odihnă al Catincăi, pe care versuri curate o arată:

Soție credincioasă și mumă cu iubire,

www.dacoromanica.ro

Abia s-a mîntuit slujba, şi, cu cîteva clipe mai înainte, întîmpinaserăm cetele credincioşilor cari se întorceau, lăsînd pe lespezi frunzele de copaci din dumineca mare şi grămezile de pîni în forme ciudate. De-o parte, copiii, cei mai mulţi în port de ţară, avînd în frunte un mic dorobanţ foarte chipos. Apoi femeile, fetele, în lungi cămăşi cu cusături negre şi mulţi fluturi ce scînteie, cu cîte un cojocel cusut în flori, cu fuste scurte, în colori vii şi cu frumoasele marame albe, care se lasă lungi pe spate şi flutură în urma stolului ce se pierde pe cărare. În sfîrşit, bărbaţii, voinici, în mantiile de abă, ca nişte războinici gata; faţa rotundă, hotărîtă, cu ochii mici ce se rotesc ca la şoimul ce pîndeşte, cu mustăcioară măruntă, muşcată răutăcios deasupra gurii, tăiate hotărît. E aici multă putere, şi se ascunde multă vitejie pentru ceasurile grele.

Îndată ce ajungi din Coţofeni la Brădeşti, unde un alt vechi neam oltenesc şi-a avut sălaşul: şi un Brădescu a fost în războiul de cucerire al lui vodă Matei. Satul e îndoit: unul în margenea drumului, cu case mai bunişoare, altul, cel vechi, ascuns sus, în valea îngustă care se zice a Brădeştilor — această din urmă parte sărăcăcioasă şi umilă pînă într-atîta, încît nu poţi desluşi bine unde se mîntuie românul şi unde începe ţiganul mărginaş. Dar în multe cerdace atîrnă lăvicere de toată frumuseţea.

Moşia e foarte îmbucăţită şi căzută mult în mîna arendaşilor. D. Mihai Săulescu, unul din proprietarii fărîmilor, îmi arată de pe o muche de deal dintre văi ca acelea din rai, aşa sînt de verzi, de vesele, de mănoase şi pline de privelişti neaşteptate, blînde şi patriarhale în pustietatea lor, locul unde a stat vechea culă, din cărămida căreia s-a făcut o cîrciumă la drumul mare.

www.dacoromanica.ro

Biserica a rămas însă. Ajungi la dînsa după urcarea dealului năpădit de copaci, de lanuri, cu desișurile mari, înalte, de iarbă înaltă, veselă de ploile multe ale unui mai darnic în unde de ploaie. Din vîrf privirea poate urmări tot ce se întinde pînă la depărtatele dealuri de peste Jiiu, tot ținutul triumfător de primăvară deplin desfășurată, prin care sînt sămănate largile frînturi de argint topit al rîului.

www.dacoromanica.ro

IV

VÎLCEA

1. *RÎMNICUL VÎLCII*

Drumul către Rîmnic, vechiul scaun episcopal al celui de-al doilea Severin (după ce întîiul se pierduse către unguri), se desface din marea arteră de comunicaţie a ţării la Piatra, un însemnat nod al căilor noastre de comunicaţie. Între Piatra şi Slatina se trece Oltul, şi calea ferată spre Rîmnic, care, de cîtva timp, duce şi mai departe, spre Sibiiul fraţilor noştri, urmeaza destul de aproape cursul rîului, strecurîndu-se între lanuri de porumb de toată frumuseţa. În stînga, cîmpiile de aur ruginit se opresc în dealuri neregulate, ca acelea ale Gorjului, pe cînd în dreapta ele se încurcă în pădurici cu înalţi arbori supţiratici, sau se pierd în lunci, pe care pasc turme şi vite risipite. În faţă, se înalţă ondulate, închizînd raza vederii, frumoasele dealuri ale ţinutului de peste Olt, ale plaiului argeşean. Înfăţişarea ţării se schimbă necontenit aici, în dreapta, unde ochiul prinde tot lucruri nouă, în mici icoane pe care le înghite răpegiunea.

Drăgăşanii, cu viile-i împuţinate de boală, ale căror frunze verde-închis sînt pătate adesea de albastrul arămii prin care se mîntuie de peire, — cîteva

www.dacoromanica.ro

case mari, moderne se desfac din fondul verde prăfuit — Râurenii, cu bîlciul lor : împrejurimi, haine albe împrăștiate pretutindeni, corturi de pînză, cară străbătînd șoseaua, pe cînd deasupra învălmășelii plutesc răgete, sunete de talăngi, strigăte de chemare. Govora, locul de tămăduire, de la care se vede numai halta, o cărucioară galbenă, un umbrar încununat cu un tricolor, terfelit de soare, de ploaie și de praf, și o șosea, a cării țintă nu se zărește. Sau, în mai mărunt : mica păstoriță pierdută în ierburi, care se uită la minunea fugară a trenului cu niște ochi mari-mari, limpezi ca ai florilor de cîmp între care se ascunde, ciobanul ursuz și mițos, umflat în blana-i de oaie cu părul în afară, făcînd să scrîște opinca-i apăsată prundul unui rîu uscat, grupe de țărance cu fotele mai mult albastru-închis, cu dungi, dar ici și colo mai vesele, mai împodobite, cu fluturi, cu cusături romboidale pe un fond roș-aprins. Dar satele sînt vădit mai sărace ; se vede tipul, pe care Gorjul mai nu-l cunoaște, al casei-peșteră, cu un singur ochi de fereastră strîmb supt coperișul de stuf, căzînd zburlit ca o chică nepieptănată. Din treacăt se prinde o familie, altfel curat îmbrăcată, lucrînd la o astfel de locuință : gospodarul, suit pe coperiș, primește coceni de porumb și buruiene uscate, pe cari-i așează la picioarele lui. Și tipurile au mai puțină vioiciune și mîndrie : nu odată apar copii palizi, cu o căpiță de păr albicios ca fuiorul. Moșnenii au dăinuit aici mai puțin, strînși de boieri mai mulți, mai vechi și mai răi : acest proces istoric apare în toate, și omul n-are aici rara frumuseță a unei naturi alese și felurite.

Se face seară, cu un soare roșu, fără raze, ce se lasă în neguri, pe cînd cerul violiu e ușor învăluit

www.dacoromanica.ro

de praful bogat al drumului, pe care un vînt puternic, un vînt avar, de secetă, îl goneşte în norii fumurii de pe şoselele albe ce străbat lanurile şi dumbrăvile. O gară modestă, în care se primblă doamne în toalete moderne. E Rîmnicul.

Cînd ai intrat în el, plin de fum şi de praf, rămîi uimit. Ai plăcerea de a te găsi într-un juvaier de oraşel, într-una din cele mai curate aşezări urbane din toată România. Trăsura merge pe un drum bine pietruit şi pe care vîntul nu ridică nimic. Poate a plouat ? Nu, e stropit — înţelegeţi bine : stropit. Şi aflu că aici în Rîmnicul Vîlcii se stropeşte tot şi totdeauna. O, minuni ale apei şi ale Noului Severin !

Şi nu-s maidanuri, nici bordeie, ci case curate, ce se înfrăţesc bine între ele, frumoase case gospodăreşti, foarte de aproape îngrijite. Autorităţile au clădiri de gust, pe care nu le îngăduie să se murdărească, necum să se dărîme, ca în atîtea alte locuri. Arborii cresc din bielşug aici ca şi în luncă : drepţi, mîndri, dînd o impresie de viaţă sănătoasă, liberă.

La Episcopie e aceiaşi îngrijire, acelaşi mediu de natură bogată şi prietenoasă. Din verdeaţă răsar : biserica mare, spoită într-o coloare poate prea întunecată, o biserică mai mică, un paraclis. Palatul episcopului străluceşte de alb ce e. La locuinţa arhimandritului, care n-are mobile, dar e curată şi ea, — ca şi feciorii în haine ţărăneşti pe cari-i descopăr, după lungi căutări, undeva în fund, — la această locuinţă de călugăr sărac se ajunge printr-un drum împletit sus cu ramuri, ca într-o arcadă de verdeaţă italiană. Şi ce puţini văd asemenea colţuri de ţară, care înalţă inima, care varsă în cugetul rănit de atîtea dureroase ciocniri ale unei realităţi nevrednice, ca un balsam de mîngîiere !

E adevărat că, seara, aceste lucruri frumoase nu se pot vedea îndeajuns la lumina, pusă prea sus, a unor

www.dacoromanica.ro

globuri care au exteriorul, dar nu și cuprinsul celor de pe bulevardele bucureștene. Dar ajunge și cît se poate privi ziua.

Petrec noaptea într-un otel foarte gospodăresc, proprietatea unei frumoase și vechi biserici. Jos, cîntă muzica într-o berărie-cofetărie, cu același proprietar. Se vede că lumea nu prea vine, căci cîntecul se oprește înainte de 9 ceasuri, cînd se aud limpede sunetele de goarne vestind în căzărmi culcarea.

Biserica episcopală din Rîmnic e reparată de răposatul episcop Ghenadie Enăceanu, scriitor și istoric, om foarte rîvnitor pentru găsirea și îngrijirea trecutului nostru, de care-l lega un interes romantic. În timpul păstoriei sale, el a făcut ceea ce făcu și face în Gorj. d. Al. Ștefulescu : a cerut preoților săi să-i aducă hîrtii vechi, le-a cercetat, căutînd să închege din ele o istorie a eparhiei de care se simțea, parcă, legat pentru totdeauna, a pus să i se zugrăvească icoanele și mai ales chipurile istorice din biserici și mănăstiri, a strîns o minunată colecție de vechi tipărituri, lăsînd în loc preoților de sate cărți nouă, a stăruit fără preget pentru ca monumentele altor vremi să fie păstrate urmașilor. Pe ușa din fața paraclisului, un zugrav l-a reprezintat ținînd în mînă această biserică pe care a dres-o și împodobit-o, făcînd-o din nou așa cum ieșise din mînile meșterilor de la 1751. Chipul său, săpat în lemn, înfățișat pe pînză, se vede pretutindeni în odăile palatului episcopal, care este astăzi așa cum l-a dorit el să fie. Din lucrările lui Ghenadie, *Notele* lui de vizitație, ediția *Condicii sfinte* vor rămînea, dar el va străluci mai ales, în istoria episcopatului român din secolul al XIX-lea, prin nesfîrșita sa rîvnă, prin credința sa către Dumnezeu, căruia i se închina, prin

www.dacoromanica.ro

munca patriotică și spiritul de jertfă pentru înalte ideale. [1]

Catolicii au la Rîmnic o veche biserică, de proporții elegante, într-o curte cu aspect italian. Parohul e de origine din Cioplea, un bulgar care se simte român, un frumos om brun cu înfățișarea simpatică, pasionat pentru biserica sa, pe care a înzestrat-o cu două clopote ce așteaptă încă să fie suite în turn.

Un evreu galițian, în antereu lung, cu barba și perciunii negri-negri, cu ochii visători de oriental, trece ca supt zidurile plîngerii din Ierusalim. Pe stradă se văd nume ca Rabinowitz, Marcovici. La restaurant, trei tipuri gălbui-roșcate, picate cu pistruie, se așează la masă, privind drept în ochi lumea : vorbesc nemțește și sînt iarăși evrei. [...] Orășenimea e alcătuită din boierinași săraci, cu case frumoase, dar fără mijloace sufletești și materiale, din meșteri și negustori — unii din Ardealul vecin — puțini, neluminați, necălăuziți de cine s-ar cuveni să călăuzească, din cîțiva nemți. [...]

Grădina publică, numită și aici *zăvoiul*, e frumoasă, cu podoabe de crengi, cu oale de flori prinse naiv și pitoresc în poartă. Sînt alei largi, podiște, pavilioane, straturi de flori bine îngrijite. Un monument încununat cu vulturul muntean purtînd crucea amintește, într-o inscripție înoită cu litere latine, că vodă Știrbei a dat orașului această grădină largă și frumoasă. Izvoare de pucioasă — în jos și în sus sînt doar Govora, Călimănești, Olănești — curg negre pe margenea cărărilor. Sînt și băi în grădină, dar, în cea mai mare parte din an, ele sînt închise. Aflu cu

[1] O, cîte s-au schimbat de atunci acolo — și nu în bine ! (1905) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

o strașnică mirare că mai totdeauna majoritatea zdrobitoare a locuitorilor nu simte nevoie de ele.

Rîmnicul are — ca unul ce s-a dezvoltat dintr-un tîrg, dintr-o stradă adecă (Episcopia n-a creat nimic în afară de zidurile ei) — numai două artere paralele. Cea mai mare e și cea mai veche, fără îndoială, căci unește Episcopia cu biserica mitropolitului Grigore și e în mai strînsă legătură cu strada transversală, în care sînt prăvăliile, iar mai departe, o hală ce se lucrează acum, hanuri pentru țărani, un pod peste rîu și o șosea prăfoasă care se înfundă înainte, între căsuțe. Ici și colo se deschid strade laterale, împodobite uneori cu case boierești frumoase, vechi sau înoite și care au — ca toate locuințile de aici — flori în față. Unele arată și zidul mai mult sau mai puțin îngrijit al unei bisericuțe ca minunea de eleganță, în așa de mic și de îngrijit, de la Inotești. Pe un deal în față se vede micul lăcaș de rugăciune al Cetățuii, unde săbiile boierilor răzvrătiți au făcut să țîșnească pe icoanele sfinților sîngele lui Raduvodă de la Afumați și al fiului său.

Azi, de Sîntă Măria mică, e bîlci. Țăranii au prins strada prăvăliilor, cu carăle, cu căruțele, ba chiar cu trăsurile lor. Unii călări, oameni grași, foarte negricioși, cu fața rotundă, impun. Dar sînt mulți gușați, mulți schilozi, multe fețe palide, strîmbate, îndobitocite, cu sau fără săculețul hidos de supt bărbie. N-am văzut nici un om și nici o femeie în adevăr frumoși. Cellalt tip, blond, cu nasul, buzele, ochii mici, cu fața supțire, se înalță și el abia pînă la cuviința trupului și figurii. În acest județ, la Călimănești, e, de altfel, cel mai strașnic monstru din România : o figură diabolică de țigan, cu dinții rînjiți, ochii umflați, căutarea piezișă, de hienă, botul scos înainte ca la un chițcan, și, pe lîngă toate, cocoșat și idiot.

www.dacoromanica.ro

Dincolo de podul de pe rîu, Rîmnicul se desfășură în mahalalele pașnice, cu case mărunte, dintre care mai răsar vechi case boierești, solid clădite după datină. Sînt și biserici. Una, Sf. Ioan, e zidită din nou de negustori și alți orășeni din rîndurile mai umile : un Dumitrachi Evoiu, adecă Iovoiul (de la Iova, nume bulgăresc, adus aice cu Compania de negoț a Chiprovicenilor, pe vremea austriacă), un Ioniță Iovipale, mare bogătaș al Rîmnicului din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea și din cele două dintîi decenii ale celui următor, un „logofăt Ioniță al popei Dumitrică" ; numele lor se înseamnă pe o piatră cu slovele frumose, căci, pînă foarte tîrziu, pe aici s-a păstrat meșteșugul săpăturilor măiestrite și al liniilor elegante de scrisoare bătrînă. Un cimitir banal, cu boierii în frunte, împodobiți în locurile lor de odihnă cu monumente fără gust, cruci greoaie, statui și fotografii mărite, și sărăcimea la o parte, în fundul livezii, unde acum frunze moarte au plouat dese asupra țărînei morților. Un arest păzit de soldați în halul de murdărie pe care numai România economiilor îl poate înfățișa.

De cealaltă parte, zărești îndată o turlă supțiratecă, de zid, cu ferestile sprincenate de cadre scoase în relief. Răsare lîngă o casă de modă veche, între cîțiva copaci singurateci, răzimîndu-se de o coastă de deal lucrată în ogoare.

Nu se poate să nu te simți ispitit a merge acolo pentru ca să vezi acest juvaier de mare frumuseță în proporții de o armonie desăvîrșită și printr-o originalitate care nu poate veni decît din mintea unui meșter mare și fin. Dacă arăți însă această dorință

www.dacoromanica.ro

unui localnic, el îți va vorbi de porți închise, de cîni răi, de dispoziția domnului proprietar.

Un proprietar la acest schit al Coziei, clădit de bună samă în cea dintîi jumătate a veacului al XVIII-lea, întrucîtva după modelul Bolniței de cineva care să ție închisă sau deschisă poarta, care să aibă în mînă cheile, care să poată îngriji sau ținea în neîngrijire biserica, avînd chiar dreptul de a chema într-o bună dimineață lucrătorii pentru a da jos aceste zidiri ieșite dintr-o potrivеală cum nu mai e alta?

Da, această minune s-a săvîrșit în buna țară a României moderne și anticlericale, iar, pe lîngă aceasta, lipsită de cel mai elementar simț de gospodărie. Statul avea de vîndut pămînturi de-ale Coziei, și le-a scos la mezat. Pe lîngă coasta dealului, pe lîngă livadă, pe lîngă casa egumenului, intră în socoteală și schitul. S-a întîmplat că fericitul cumpărător, pentru suma de 10 000 de lei, n-a fost [...] altă speță de păgîn, ci un boier dintr-o familie cunoscută, așa încît zidurile stau încă în picioare. Ceea ce nu înseamnă că vor sta totdeuna, căci proprietarul... schitului Inotești e bătrîn, și în tinerimea noastră bîntuie încă setea furioasă a înnoirilor. [1]

Bisericuța de la Inotești are pereți înalți, brîu la mijloc, altar pentagonal. Liniile sînt de o noblețe deosebită. Dar ceea ce-i face originalitatea și frumusețea e că, în locul absidelor din dreapta și din stînga, pentru strane, sînt două clădiri deosebite, două bisericuțe și mai mărunte, și mai gingașe, două jucării de zid pătrat. Și au și ele coperișurile lor, cu streșină umbroasă de șindilă, și, pentru a duce și mai departe această șagă de artist, turnulețe se ridică

[1] Astăzi o moștenitoare plină de evlavie își înțelege datoria (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

pe fiecare, turnulețe cu coperișul lor deosebit, ascuțit, cu cruce mititică în vîrf.

O înnoire care n-a aflat imitatori și care face din zidirea gingașă a Inoteștilor un tip unic în dezvoltarea arhitecturii noastre.

Se va găsi cineva care să fie mișcat prin aceste rînduri și care, printr-o expropriere cinstită, să redea țării mica podoabă de artă, căzută, printr-o neghiobie neiertată, în proprietate particulară?

Întreb: Se va găsi?

Și, întrebînd, mă gîndesc la trei persoane: la ministrul de Instrucție, la d. Kalinderu, președintele Comisiunii Monumentelor Istorice, și la p.s.s. Atanasie, episcop de Rîmnic.

3. *LUNCA OLTULUI. ȘERBĂNEȘTH-DOBRUȘA. STĂNEȘTII. MAMUL. STRĂJEȘTII. DRĂGĂȘANII*

Trei-patru ceasuri în tren, și sîntem la Drăgășani. De o parte sînt dealurile cu vii, cu case boierești, cu pepiniere. Jos, e cîmpia de luptă în care au fost striviți eteriștii greci de la 1821, cari fugeau din răsputeri spre Turnu Roșu și Ardealul de mîntuire și nu căutau cîtuși de puțin să-și dovedească eroismul prin jertfa vieții. Un general grec a pus dăunăzi o piatră amintitoare, a cării inscripție a fost prefăcută apoi și în românește, după cererea primăriei din tîrgușor.

De altă parte, cum ai ieșit din gară, sînt strade curățele și bine pietruite, cu case mici și nu tocmai frumoase, printre care se ridică o școală clădită de răposatul Simulescu, care era din Drăgășani, o primărie, locuința cutărui moșier bogat; într-o mică

www.dacoromanica.ro

piață e o fîntînă frumoasă cu bustul în bronz al aceluiași Simulescu, lîngă care se vede un Ion Brătianu de marmură, care samănă întrucîtva.

Mergem pe o șosea, apoi pe drumuri de țară spre satul Ștefănești, unde ne așteaptă un preot dintre aceia cari învață prin exemplu și călăuzesc spre bine pe țărani, luminatul și gospodarul părinte Teodor Bălășel.

Lunca Oltului se întinde larg, cu plopi strîngîndu-și toate brațele într-un singur avînt spre cer, cu tufani răschirați în ramuri. Satele ce se întîmpină: Zlătăreii, Ștefăneștii, mai departe Șerbăneștii, samănă cu cele din Argeș prin înfățișarea, de cele mai multe ori foarte sărăcăcioasă, a locuinților. Pereții sînt înjghebați din loadbe grosolane ce se încheie la muchi; deasupra e așternut un strat ușor de lut, care uneori nu primește nici o înălbire cu varul, sau bidineaua gospodinei lasă măcar păretelui din fund urîta lui față gălbuie. Ferestile sînt mici, cîteodată cu un singur ochi, astupate și cu hîrtie, sau lăsate așa cum s-a întîmplat să se strice: chiar cele mai bune case se mulțămesc cu două ferești în față, dintre care una, după obiceiul cel nou, se deschide chiar în trei: la dreapta, la stînga și în sus, pe cînd cealaltă e vechea tăietură în zid. Sînt copereminte de șindilă, dar de cele mai multe ori coceni mucezi sînt aruncați peste clădării de fîn înnegrit, ca o chică sălbatecă, scărmănată și smultă. Pătulele sînt numai de vergi și se sprijină simplu pe patru piciore de lemn. Șura, grajdul sînt numai niște coperișuri de paie. Dar împrejmuirea de ostrețe e mai totdeauna bună. Cîni sălbateci se năpustesc asupra trecătorului, rînjindu-și, în lătrături turbate, colții lacomi, gata să sfîșie.

Oamenii cari străbat șoseaua, sau pornesc din curți și cerdace, ori lucrează încă la cîmp, unde se

www.dacoromanica.ro

strînge porumbul și tutunul și se suie cocenii pe crengile sprijinitoare ale tufanilor răşchirați ca niște policandre, sînt cu mult mai presus de tainițile lor. Bărbații poartă o cămașă ceva mai lungă decît a muntenilor de dincolo de Olt, pieptare lucrate cu chenare și uneori pantaloni olteneşti ce se lărgesc jos. Femeile-și înfășură capul cu marame albe, pe care le aștern pe frunte ca tatarcele sau le lasă, potrivindu-le la bărbie, să atîrne pînă la piept, pe cînd argeşencele fac să fîlfîie vălul ca la miresele din oraşe ; unele, la cîmp, își potrivesc cîte un testemel colorat, ca un fesișor, pe creștet. Cămașa n-are de obicei arnici, dar e așa de sinilită — tot așa se face și cu cămașa bărbaților — încît se vede de departe că e albăstrie. Fotele, care, cînd sînt, ca aici, din două bucăți, se cheamă *zăvelci* sau *vîlnice*, sînt rareori de coloare deschisă sau înflorite. Vîlcencele se îmbracă în albatru închis, în negru simplu, cu dungi sau cu pătrățele mai deschise.

Chipurile nu sînt așa de frumoase ca în Argeș. Un tip are ochii înfundați în arcade ciolănoase și toată fața îngustă scoasă înainte ; altul, cel mai răspîndit, se deosebește prin fața gălbuie, lătăreață, de lună plină, în care numai ochii au frumusețea căutăturii blînde.

Acest județ al Vîlcii e plin de mănăstiri cum nu mai este altul, afară de Ilfov în apropierea Bucureștilor. Încep cu Şerbăneștii, care s-a separat chiar acum de Eforia spitalelor, stăpîna moșiei dimprejur. E o frumosă clădire, cu două turnuri de zid, înălțată de un boier din familia Morunglavu la 1746. Casele mănăstirești, drese și ele cu multă dibăcie în podoabe, așteaptă, se zice, să cuprindă un ospiciu de bătrîni.

Se face seară, cu nori grei, pîntecoși. Ei atîrnă pînă în hotarul zării, unde soarele apune, trecînd

www.dacoromanica.ro

printre ei raze roşietece asupra celor mai depărtate coaste de la răsărit. Acea zare de-apus e tivită cu aur supt vîntul scărmănat, şi ca o flacără ţîşneşte deodată şi asupra tristeţii ameninţătoare a norilor. La căderea nopţii, picură de ploaie în bătaia foarte rece a vîntului.

Ziua următoare se începe în lătratul furios al cînilor cari apără pe cetăţenii din Drăgăşani. Dulăii pîndesc la toate porţile, se lămuresc asupra fiecărui trecător şi şi-l dau în primire. Nicăiri harţagul veghetor al acestor „prieteni ai omului" nu poate fi mai neobosit decît aice.

Trăsura ne aduce înapoi spre Ştefăneşti, în bătaia unui vînt de gheaţă care vuieşte peste cîmpia cu porumbiştile şi imaşurile încărunţite de o brumă înainte de vreme. Carpaţii trebuie să fi primit undeva învălitoarea de zăpadă.

Aproape cap la cap cu Ştefăneştii e satul Dobruşa, lîngă o gîrlă ce se poate trece cu piciorul. Din jos, vin casele de români pe care le cunoaştem, mai încolo stă o ţigănime scîrboasă, în case ca nişte poieţi; ea n-are altă grijă decît hrana sărăcăcioasă şi ciubeica, tutunul de toate zilele.

Biserica vechii mănăstiri nu poate fi mai nouă decît veacul al XVI-lea. Acum te primeşte o cruce amintitoare de lemn vechi, deasupra căreia se ridică un turn de scînduri înnegrite, pe cînd altădată erau două turnuleţe de cărămidă. Faţada e prefăcută în chip sărăcăcios, zugrăveala e numai din 1771—1774, catapiteazma o scîndurică abia săpată. Dar lucrul din bună cărămidă aparentă, ocniţile, unghiul ieşit în afară denaintea altarului arată o vechime mult mai mare. Biserica a suferit o întîie înnoire la începutul veacului al XVII-lea şi alta peste vreo sută cincizeci de ani.

www.dacoromanica.ro

Pe șes pînă la o pădure de stejari tineri, cu trunchiul supțiratec și frunzele mărunte. Îndată ești în satul Stănești, și pe neașteptate te afli în fața bisericii fraților Buzești, al căror nume trezește amintirea unor credincioase lupte vitejești, pentru domn, țară și creștinătate.

În vremi mai nouă s-a adaus un pridvor și un rînd de colonete pe fiecare latură. Înainte, bisericuța de cărămidă cu ușile și ferestile tivite în piatră simplă și un singur turn de zid avea o înfățișare mai modestă. Ctitorul ei a fost Giura, bunicul boierilor Buzești, fiul său Mogoș și alt Mogoș, feciorul celui dintîi. În pronaos se află piatra scrisă care acopere rămășițile lui Stroe Buzescu, mort după lupta lui învingătoare cu nepotul hanului tătăresc, la 1602, și marmura, cu pisania ștearsă, care acopere trupul credincioasei lui soții Sima, care s-a așternut bucuroasă la picioarele bunului ei soț. Un săpător destul de dibaci a sculptat pe lespedea lui Stroe lupta cu tatarul : acesta are o căciulă de pîslă, un laț de prins robii, un iatagan ; mustăți strașnice-i taie obrazul. La cizme sînt pinteni ; două tolbe de săgeți au căzut supt picioarele calului, cînd mîrzacul rănit a primit o lovitură ce-l prăbușește. Stroe, cu calpacul unguresc în cap, mantia lungă și picioarele strîns înfășurate, călare pe un cal cu șea, străpunge pe dușman cu o sabie apuseană. „Și nu fu, spun slovele de pe piatră, pre voia cînilor de tătari."

La Lungeștii foarte apropiați e mănăstirea Mamul, reparată de Constantin Brîncoveanu, al cărui neam se înșiră pe zidurile dinlăntru în chipuri de boieri și domni. Clădirea e mare ; ușa se încadrează în ghirlande de trifoi, și ferestile au și ele o podoabă de piatră sculptată. Printr-o lipsă de îngrijire și socoteală de care te crucești, puternicele zidiri ale călu-

www.dacoromanica.ro

gărilor, golite de secularizare acum patruzeci de ani, se năruie pe încetul.[1]

La căderea serii ajungem la Străjeşti, sat cu stradă largă şi case bune, împodobite şi ele la porţi cu săpături în chip de liniuţe şi de rotile. Biserica pare veche; turnul clopotelor, deosebit, poartă vulturul cu două capete: el are o putere ce nu se întîlneşte în lucrările epocilor mai apropiate de noi. Dar e numai o ctitorie a ultimului Buzescu, Constantin, care se intitulează pe piatra cea frumoasă a mormîntului său din 1831: „sfîrşitul neamului său". Zugrăveala pereţilor arată pe paşnicul boier îngiubelat care purta numele strălucit al vechilor frîngători de duşmani.

4. *COZIA*

În această zi de primăvară, cea dintîi ploaie de toamnă, adusă de vîntul rece, cade înceată, în picuri mărunte, din cerul care e numai o mare de leşie. Pe drumul spre Drăgăşani, trec însă vioi sătenii în mantale de abă albă, largi, cu cusături negre la toate margenile, sau în cojocele şi sumane mici ca un pieptar. Femeile lasă fără grijă să li se stropească vălurile supţiri, bogat înfăşurate în jurul capului, zăvelcile care, pentru ziua de sărbătoare, sînt adeseori în colori deschise. Multe au însă în faţă o ţesătură de casă mai urîtă sau cîte o pestelcă ieftină de materie cumpărată la tîrg. Destule sînt cu picioarele goale. Tipurile, mai fără deosebire de urîte... Ele plac însă flăcăilor nu tocmai frumoşi din partea locului, şi în acest colţ de patru-cinci sate lîngă Drăgăşani se

[1] S-au reparat (1916) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

păstrează vechea datină ca gospodarul să-şi fure nevasta, cu voia sau fără voia ei, prin vreo ceată de prieteni, şi să trăiască o vreme necăsătoriţi cu prada vitejiei sale.

Valea pe care o străbate trenul, mergînd în sus „la deal", e lunca Oltului, care se vede din cînd în cînd alb, destrămat în peteci, printre sălciile din dreapta. De o parte ai înălţimile Argeşului, de alta al doilea şir de dealuri, cu şerpuirea mai chinuită. Ele se apropie tot mai mult, făcînd să piară pe alocurea lanurile de porumb, crîmpeiele de vie neîngrădite ale ţăranilor : în locul lor acuma livedea cu iarba fragedă, spălată de apă, zăvoiul sălciilor albicioase, cîteodată şi grădina bulgarului — sau şi a românului, ca pe la Drăgăşani — cu capetele de varză înfoiată.

În tren, care geme de lume, în căruţe, în cară, călări, pe jos, sătenii aleargă spre cîştigul, cumpărăturile şi ispitele bîlciului de la Rîureni. Toată lumea e neobişnuit de gătită : zăvelcile au flori mari strălucitoare, cămăşile sînt bătute cu fluturi, pieptarele scînteie de fir, care atîrnă în firicele dese la capătul fotei. Tîrgoveţele şi-au pus pălăriile cele mai mari şi rochia de mătasă.

Ca un val de pînză albă, sinelie, stropită cu albastru închis, cu roşu, cu negru, boltit ici şi colo de umbrèle, drumeţii de duminecă se coboară, zgomotoşi, la halta bîlciului. Şoseaua e plină, în faţă, de covergi de coceni, de prăvălii trecătoare acoperite cu şindilă, de baratce cu căluşei, de prăjini cu steaguri.

Petrecere bună ! Tot înainte spre Jiblea, de-a lungul Oltului pe care-l treci în Argeş, ca să te întorci iarăşi în Vîlcea. Cu toate ploile din urmă, larga apă lăptoasă, unită într-o singură albie, e mai puţin răsfăţată decît Siretiul, mai puţin vioaie decît Mol-

www.dacoromanica.ro

dova limpede, mai rău împrejmuită, mai slabă decît puternica Bistriță cu malurile rupte. Nici acuma n-aș zice: „Oltul mare".

Jiblea e în Argeș, într-un prăvăliș de dealuri deasupra Oltului. Marea gară de cărămidă aparentă se îndreptățește întrucîtva prin aceea că de aici se merge la Călimănești și Cozia.

De fapt, nici nu sînt trei locuri deosebite acestea: Jiblea, Călimănești, Cozia, cu toate că toanele pămîntului pietros, rupt în culmi cu zimții grosolani, te împiedecă să le vezi în șir.

Jiblea merge pînă în Olt. Case care nu samănă cu cele de la vale, bune case de lemn, cu negre acopereminte țuguiate, din șindilă îngrijit așezată, cu pridvor pe stîlpi și ferești luminoase. Biserica veche, încunjurată cu un zid jos, de bolovani, a fost clădită de iznoavă mai dăunăzi într-un chip încăpător și împodobit: ea se vede din depărtare cu pereții ei galbeni-deschis, cu turnu-i de zid.

Oltul curge între maluri nisipoase, sămănate numai ici și colo cu sălcii. El răsfrînge în valurile-i domoale jalea cerului noros, din care se scurge ploaia, mărunt, îndărătnic.

Pe malul cellalt întri în strada Călimăneștilor, care se întinde de-a lungul apei. Clădiri țărănești cu copereminte întunecate, pereți albi și flori la rînd în cerdace.

Ea trece pe lîngă otelul băilor, clădit în stil elvețian, cu lunga fațadă împodobită din lemn, supt un munte înalt, rîpos, în care se înfig arbori învălmășiți. Stînca goală răzbate pe alocurea, și aceeași stîncă-și rînjește lespezile pe malul argeșean, care e tot așa de înalt și acoperit cu același veșmînt trențăros de copaci tineri. Apoi un alt castel, și drumul merge necontenit printre vile cochete, printre pavilioane și locuri de adăpost. Țărani trec, pe jos și călări — oa-

www.dacoromanica.ro

meri uscați, negri, cu chică. E aici o Sinaie a Vîlcii, cu bolovani adevărați și fără foloasele ce vin pentru Sinaia Prahovei din reședința regală și din gospodăria darnică a Eforiei spitalelor.

Urmăm o cotitură a Oltului, și, după un drum scurt pe șosea, Cozia se arată, cu cele trei turnuri ale ei și zidul alb, dres de puțină vreme, al clădirilor mănăstirești. Oltul e mînios aici și-și frămîntă apele spumegînde pe vîrfuri de piatră, iar, pe un mal și pe cellalt, două înălțimi împădurite, cu frunțile colțurate, par doi zmei întărîtați ce se răpăd unul împotriva celuilalt.

La stînga drumului, pe o înălțime, lîngă o căsuță unde stă urmașul smerit și sărac al falnicilor egumeni de odinioară, și lîngă o vilă nouă pe care episcopul de Rîmnic, Atanasie, a clădit-o mai dăunăzi, privighează bisericuța bolniței, de o fină armonie veche. Supt o frunte cu două rînduri de ocnițe, un stîlp gros, de cărămidă, sprijine pridvorul, din care dă în biserică o ușă împodobită cu săpături în lemn. De jur împrejurul zidirii, în forma îndătinată a crucii, aleargă ocnițile lungăreț prin care se deschid peține ferești înguste, iar sus se întind mai multe rînduri de zimți în cărămidă. Lucrarea toată e făcută din cărămidă pusă în lung și în lat, pe rînd, închisă într-un ciment tare și sămănată cu bucăți de piatră tăiată.

Ea păstrează vechea zugrăveală, foarte frumoasă — asemenea cu aceea de la Slatina în Moldova — din care se desfac, pe partea dinăuntru a piciorului de zid din pridvor, chipurile încununate ale lui Mircea-vodă și fiului său Mihail, care e un copil încă, amîndoi în veșmintele apusene ale vremii lor, luate, de bună samă, după cea dintîi zugrăveală a bisericii celei mari. O panglică de inscripție ce încunjură sus pridvorul spune că întemeietorii biseri-

www.dacoromanica.ro

cuții au fost Petru-vodă, zis și Petru de la Argeș sau Radu Paisie, domn pînă la 1545, și fiul său Marcu, și prin urmare din timpul lor vin sfinții din pridvor și aceia dinăuntrul clădirii care se bolțește puternic supt turnul roșietec. Ctitorii se văd în mîna stîngă a naosului : Petru, în haină verde de brocard de aur, blănită cu cacom, căzînd peste o alta roșie cu flori tot de aur, Marcu, și el încoronat, în brocard albastru, tot așa blănit, peste o haină dedesupt roșie ; doamna Ruxandra, soția lui Radu, văduvă întîi după Radu de la Afumați și deci fata strălucitului Basarab Neagoe, poartă cercei mari de aur, din cari atîrnă lanțuri pînă pe umeri ; haina ei de brocard alb e împodobită la piept cu o placă țesută în fir, și două galoane de fir îi sînt cusute pe umeri ; tot astfel e îmbrăcată și fiica nevrîstnică a domnului, Zamfira, numită așa după o rudă, Zamfira lui Moise-voievod.

Biserica mare e peste drum, în vale, avînd în apropiere Oltul. De jur împrejur o cuprind clădirile de locuință, cu cerdacuri boltite și pridvoare pe stîlpi, care se obișnuiau în veacul al XVII-lea, spre sfîrșit. Acum, eleve din azilul Elena Doamna își petrec aici vacanța, supt o supraveghere care lasă de dorit, și de două luni de zile ciripiri obrăznicuțe răsună necontenit acolo unde cuviința patriotică și omenia ar cere să fie desăvîrșită liniște în jurul mormîntului, vechi de peste cinci sute de ani, al lui Mircea, care a întemeiat Țara Românească. [1]

...Și care a clădit și Cozia, supt pădurile de nuci sălbateci, care au perit demult. Dar clădirea lui „se lipsi" — spune pisania de la 1707 — „den podoaba ei cea dintîi, pentru mulțimea anilor" și ajunse cu

[1] Călugării au revenit demult, dar nu și buna gospodărie (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

totul dărăpănată. Neagoe Basarab fu cel dintîi care se gîndise la ctitoria strămbunului: o mare pictură, de datină apuseană, se aşternu lîngă cea măruntă, în cadre pe fond albastru, din pronaos. O nouă prefacere opri mersul ruinei, la două sute de ani de la întemeiere, în 1580—1590, cînd, supt Mihnea vodă al II-lea, egumenul Amfilohie ridică din nou, pe lîngă biserica mare şi bisericuţa Sfinţilor Apostoli, un paraclis al Adormirii Maicii Domnului, care s-a păstrat pe urmă şi în zidăria cea nouă a chiliilor. Peste cîţiva ani se îngropă lîngă Mircea bătrînul — a cărui piatră de mormînt era, poate, ca şi astăzi, numai un bolovan ros de orice inscripţie[1] — nenorocita mamă a lui Mihai Viteazul, călugăriţa Teofana, moartă cinci ani după uciderea fiului ei.

Apoi Brîncoveanu ajunse domn al Ţării Româneşti şi, luînd în primire scaunul lui Mircea, el făcu pentru lăcaşul de odihnă al acestuia ceea ce nu făcuse celalt mare înnoitor al trecutului în zidirile lui sfinte, Matei Basarab. El se hotărî să zidească la loc cu cheltuiala sa Cozia şi dădu această sarcină unuia care o putea înţelege bine, lui Antim Ivireanul, meşterul cel mare în aducerea la îndeplinire a frumosului. Antim, care stătea pe atunci în apropiere, fiind episcop de Rîmnic, se puse la lucru, orînduind toate după planurile sale. Întrebuinţînd toate cunoştinţile sale despre arhitectura bisericească a românilor, el dură pridvorul boltit, cu patru stîlpi în lat şi cîte doi în lung, făcuţi din piatră vărgată prin săpături în toată lungimea ei şi împodobită sus şi jos cu flori. El refăcu de jur împrejurul bisericii în formă de cruce ocniţile în două caturi, fereştile a căror veche săpătură de vulturi cu două capete ră-

[1] Comisiunea Monumentelor Istorice a refăcut mormîntul (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

mîne totdeauna o minune de închipuire în plan, de gingăşie în lucru, şi cu florile răsăritene ale vremii sale cîrpi ştirbiturile. Dacă nu el dădu ocniţilor de sus un chenar de sculptură cum nu se mai află aiurea şi-l prinse cu plăci săpate, al căror model se află la mănăstirea de Argeş, lui i se datoreşte eleganţa simplă a turnului din mijloc, asupra căruia se opresc privirile acelui ce descopere, în valea ei ocrotită, Cozia.

Astfel s-a mîntuit de peire, prin cheltuiala celui mai bogat şi mai darnic domn şi prin îngrijirea mitropolitului românesc care a înţeles mai bine frumuseţa, ctitoria lui Mircea, sfinţită totdeauna prin mormîntul lui — pe care noi astăzi nu-l mai putem împodobi după cuviinţă, ca unii ce nu-i mai înţelegem preţul.

5. *RÎURENII. GOVORA, MĂNĂSTIREA DINTR UN LEMN. SURPATELE*

Înapoi la Rîmnic în vagoane cu ferestile lăcrămate de ploaie, prin întunerecul negru ce cade grăbit din cerul cenuşiu. Şi iarăşi întipărirea plăcută a curatului oraş cu arbori mulţi, cu frumoasele biserici reparate, împodobite cu turnuri de zid.

A doua zi urcăm pe jos dealul Cetăţuii. A ştiut ce face acel care l-a ales, în veacul al XIV-lea sau al XV-lea, pentru a păzi Noul Severin din vale, care ajunse reşedinţa olteană a domnilor, scaunul obişnuit al banilor şi al celor de-ai doilea mitropoliţi ai ţării. Cărări grele şerpuiesc pe pieptul umflat al înălţimii singuratece, şi cei ce stăteau sus — în ziduri care s-au surpat demult, încă din vremea lui

www.dacoromanica.ro

Radu de la Afumați cel ucis pe această culme, în biserică — puteau prăvăli lesne dușmani în vale.

Acolo curge Oltul, care se desface din desișul sălciilor ca frînturile unei late săbii cu oțelul strălucitor. Iar dincolo de luciul apei se strîng, în paza copacilor, albe, roșii, casele Rîmnicului și multele turnuri. Un soare rece le face să scînteie.

Biserica omorului din 1529 s-a surpat, și nici nu se mai pomenea de dînsa, cînd, pe vremea lui Șerban Cantacuzino, evlaviosul mitropolit Teodosie ridică noua clădire cu pridvorul pe stîlpi și ușa încadrată în sculpturi fără frumusețe, de o piatră tare. Iar ce se vede astăzi e numai o prefacere de mitropolitul Nifon al lui vodă Știrbei. Cei ce au lucrat la reparație crezură că se cuvine a pune vechea pisanie jos în zid și a ridica o alta, care proslăvește pe ctitorul cel nou.

Cerul e burdușit de nori negri cînd apucăm drumul spre Govora. Dincolo de podul peste rîpa seacă, drumul trece pe supt dealurile de nisip, goale sau acoperite în parte cu tufișuri și arbori răzleți. La stînga se vede o bucată de vreme Oltul, pe lîngă care trece linia ferată. Rîurenii întind o lungă panglică de case albe, de copereminte roșii : se văd steagurile ce flutură deasupra clădirilor bîlciului.

Bîlciul e stăpîn pe tot ținutul : urmările lui le vezi pretutindeni, drumurile toate sînt ale lui. De la amiazi pînă în seară am stat, putem zice, în fața bîlciului. L-am recunoscut în raritatea trăsurilor, în prețul de douăzeci și cinci de lei pe zi ce am trebuit să plătim, în zăbava birjarului. Îl văd acum în carele cu doi și patru boi, care se întorc încărcate, în căruțele ce duc popi, învățători, fruntași ai satelor, în natișancele-omnibus, cu coviltire de pînză, pe care le mînă, totdeauna pline, un conductor ce

www.dacoromanica.ro

și-a strîns mușterii sunînd din trîmbiță și strigînd: „Cine mai merge la Rîureni, domnilor?“ El a scos din înfundături de stîncă, din văi înalte, pe mocanii cu căciula cît un știubei, cari, înfășurați în mantii albe, călăresc greoi pe caii mărunți, clătinîndu-și capetele după trap. El a pus pe creștetul țărancelor în veșminte de sărbătoare legăturile cu postavuri, cu pînzeturi și cu cîte altele, chiar cu plapome. El a adus cîrciumărese cochete la hanurile din drumul mare și a făcut ospătării din atîtea case țărănești care se află în calea rîului de oameni. El a ridicat bordeie de lemn pentru țiganii cari potcovesc caii și boii drumeților. El face să se întîlnească aici cumetrii din sate așa de departe unul de altul. El rupe postul cu cîteva zile înaintea Sîntămăriei. El a toropit pe cutare gospodar care zace lîngă șosea, și tot el a muiat picioarele atîtor călători cari vor dormi bine înainte de a se întoarce acasă. El a răspîndit neastîmpăr, bucurie, beție și pagubă între toți vîlcenii.

Prin căsuțele rău îngrijite și cam mărunte ale satului Govora, spre mănăstire. Ea se vede din șosea, cu turnu-i mare, alb la întrare; la dreapta și la stînga lui pare că se revarsă dărîmături sure cu ferești mici negre. De jur împrejur, pe deal și în vale, e un strălucit bielșug de verdeață.

Ai crede că poteca pe care apuci, la stînga drumului, te va duce la o grămadă de ruine, care să mai însemne locul unde a lucrat acum trei sute de ani tipografia lui Matei Basarab. Rămîi uimit cînd vezi că dincolo de bolta turnului alb sînt chilii cu totul curate și întregi, cu ferestile lor drese și stîlpii frumoși ai cerdacelor; malul de nisip e întărit cu lespezi. Biserica, bine păstrată, se ridică albă în mijlocul verdelui tînăr: o alee de viță de vie încărcată cu struguri duce la intrarea ei.

www.dacoromanica.ro

Aici a fost întîi o bisericuță săracă. Apoi Radu cel Mare, cunoscutul domn bisericos, a făcut-o din nou, poate pentru întîiași dată în zid. Temeliile acestei clădiri se văd și astăzi lîngă aceea care a înlocuit-o. Brîncoveanu veni pe urmă, și supt îngrijirea lui Antim sau a lui Ioan, arhimandritul ctitoriei sale din Hurezi, se dură, cu șase ani înaintea Coziei nouă, biserica de astăzi, cu pridvorul ei pe stîlpi, ușa frumos încadrată cu piatră, și ea însăși bine sculptată în lemn, cu brîiele, ferestile-i cu chenare săpate și turnurile cele două de zid — toate în stilul impus de Antim Ivireanul noii arhitecturi religioase muntene. Din vechea zidire n-a rămas decît o piatră de mormînt de la 1570, și tot după ea s-au luat chipurile lui Radu cel Mare și doamnei Cătălina, soția lui. El se înfățișează cu lungi plete buclate, într-o mantie de brocard roșu, blănită cu samur, care cade peste un veșmînt verde, cu guler roșu, brîu roșu și mîneci împodobite cu adausuri roșii, și cu cîte un șir de albe mărgăritare ; cizme roșii, de coloare obișnuită la împărații creștini ai Constantinopolei, îl încalță. Doamna, încununată, își înfășură capul și gîtul într-un lung văl alb ; peste o rochie trandafirie e îmbrăcată mantia de brocard roșu, blănită cu samur. Îndărăt pînă la capătul satului, apoi peste șinele trenului, peste cursuri de apă limpezi, care fug răpede pe prund, printre aceleași case de țesătură de lemn acoperită cu lut. Dealurile se țin de amîndouă laturile. Către sfîrșit, ele se acopăr de păduri, pe cînd în vale pasc nesfîrșite turme de oi, care rup liniștit verdeața ierbei fragede. În fund, peteci de nori albi atîrnă pe coastele munților albaștri ai Bistriții.

O perdea de arbori, care ascunde o pădurice, taie drumul. Și, cînd ai străbătut păduricea, ai în stînga coperemintele de șindilă ale Mănăstirii dintr-un lemn.

www.dacoromanica.ro

Odată bisericuța de lemn va fi fost în adevăr scobită într-un singur trunchiu de stejar uriaș. Matei Basarab o înnoi apoi din zid, și pe urmă ea se prefăcu, după asămănarea bisericilor lui Brîncoveanu, prin dorința lui Ștefan-vodă Cantacuzino de a întrece și în această privință pe nenorocitul său înaintaș. De atunci, din 1715, vin și frumoasele clădiri mănăstirești, cu bolți și stîlpi meșteșugiți.

Apoi tot mai sus, pe rînd pe șosea și pe poteci prăpăstuite, printre maluri de nisip risipite, care pentru aceasta s-au numit Surpatele. Străbați un lung sat bunișor, de români foarte frumoși și de hîzi țigani pleșcari: sunetele tălăncilor și înaintarea celor patru cai înhămați doi cîte doi scot din case pe mai toți locuitorii: femeile privesc la garduri, copiii țigănești umblă gîfîind după gologanul „boiarului", iar o ceată de sătenî vine să vadă oaspetele în curtea bisericii.

Clădirea aceasta se datorește doamnei Marica a Brîncoveanului, și deci tipul de la Mănăstirea dintr-un lemn și din atîtea altele se întîmpină și aici. Țăranii au pus dăunăzi mînă de la mînă și au dres ce se stricase în armonioasa biserică. Dar chiliile sînt mai cu totul în ruină, și e o durere să vezi cum se risipește această veche și scumpă zidărie. Acum douăzeci de ani, călugărițile de la Surpatele se treziră că malul se va ruina: ele căpătară de la cîrmuire voie să plece; pentru a desăvîrși batjocura, aceeași cîrmuire vîndu cărămida zidurilor, ce începeau îndată să cadă, și astfel se ajunse la starea rușinoasă de astăzi. [1]

[1] Astăzi Comisiunea Monumentelor Istorice a refăcut complect mănăstirea (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

În vălurile amurgului cenușiu și trist coborîm dealul *surpat* și, lăsînd la stînga Mănăstirea dintr-un lemn, luăm un alt drum, prin pădurici, care e al Hurezilor. Odată cu noaptea ne găsim într-un sat de case înalte ca acelea din Muscel: e Păușeștii de Otăsău, care trece însă răpede și se pierde în noapte. Cară se întorc, femei și fete aduc vacile acasă, țăranii aprind țigări în porțile de lemn săpat, ciobănașii păzesc lîngă focurile roșii ce pălălăiesc în margenea porumbiștilor înguste. E mișcarea și buna stare a unui sat de vechi moșneni.

O cîrciumă în codru, apoi suiș, în întunerecul prin care se împrăștie cîte o rază slabă de lună strecurată prin nori. Șiruri de cară se tîrăsc pe șosea, în strigătele de îndemn ale drumeților, în glumele grosolane ale celor ce au petrecut la Rîureni; o natișancă, venind tot de acolo, își sună tălăncile în urma noastră: birjarul răspunde printr-un chiot, oprindu-se, unui chiot trist ce se ridică de jos, din pădure. O împușcătură depărtată trăsnește răsunînd. Mai încolo, la o piuă, unde se opresc caii pentru adăpat, se aude în neagra singurătate pustie foșnetul răpezit al apei și bufniturile surde ale maiurilor pe sumane.

— Oamenii sînt buni, îmi spune birjarul, și, în adevăr, în locul unde e mai multă liniște moartă, o femeie singură, strînsă de frigul aspru în mantia-i de abă, mînă încet boii spre casă.

Acum ne coborîm la dreapta, pe un drum de vale. Case țărănești întunecate, ici și colo focuri pîlpîind înaintea lor, gazornițe prinse în cui, luminînd golul cămărușelor. Sîntem, în sfîrșit, la Hurezi. Intrăm pe supt turnul boltit, suim drumul de bolovani între ziduri, vedem lumini fugind, trecem supt alt turn, din-

www.dacoromanica.ro

colo de care, de-o parte și de alta, sînt mari clădiri vechi, și în capul scărilor ne primește maica starița.

Doamne, ce frig a fost afară !

Cel mai bogat și mai strălucitor dintre domnii români, Constantin Brîncoveanu, a voit să întreacă, prin cheltuieli mai mari decît oricare se mai făcuseră pînă atunci pentru mănăstiri, pe toți înaintașii săi, clădind un nou lăcaș, fără pereche. Ruda lui de aproape Pîrvu Cantacuzino, a primit însărcinarea de a supraveghea lucrul zidirii sfinte, al cării loc fusese ales în codrii nestrăbătuți numiți ai Hurezilor sau Huhurezilor, după pasărea de noapte ce se sălășluia în ei și umplea singurătatea neagră de bocete. Vărul domnului dădu gata părețiii în 1692, dar zugrăveala nu fu mîntuită decît după moartea lui înainte de vreme, supt îngrijirea lui Cernica Știrbei, la 1694. Îndată începea lucrul la paraclis, care se sfîrși cu totul peste doi ani, și, ca să fie alături cu soțul ei la fapte bune, doamna Maria sau Marica făcu, tot atunci, din banii ei, bolnița din deal. Peste amîndouă aceste zidiri, inspravnicul fu Ioan, care avu norocul de a călăuzi timp de treizeci de ani ca egumen mănăstirea de călugări a Hurezilor. În același timp, o cingătoare de chilii încunjură biserica, și paraclisul era cuprins între chiliile acestea.

Mănăstirea a avut și timpuri grele, și, odată, în războiul din 1787, caii nemților, ai turcilor, cari se războiau între dînșii pe socoteala și pentru împărțirea noastră, au mîncat fîn hrăpit între zidurile bolniții brîncovenești. Peste aproape un veac, călugării plecau, și locul lor era luat de maicile de astăzi.

Dar, ca nici într-o altă parte, toate s-au păstrat aproape cum le-a lăsat întemeietorul. Și astăzi privești cu admirație biserica în care și-a atins culmea meșteșugul de a zidi de pe vremea lui Brîncoveanu. Pridvorul e sprijinit pe zece stîlpi, mai largi la bază

www.dacoromanica.ro

şi împodobiţi la amîndouă capetele cu foi de acant fin săpate ; în faţa lui stă un amvon de întrare, pe doi alţi stîlpi canelaţi, avînd acelaşi fel de capitele ca şi pridvorul însuşi. Pe faţadă şi de jur împrejurul zidirii sînt linii de zimţi, apoi un rînd de ocniţe rotunde, închizînd cercuri împletite ; după aceasta două ciubuce simple, alt rînd de zimţi, un colac mare sculptat, ca acel de la Surpatele, şi altă tivitură cu zimţi. Pe laturi şi la altar se mai întinde un şir de ocniţe pătrate. Cinci fereşti de fiecare parte, cu cadrul sculptat; sculpturi, mai frumoase decît în orice biserică munteană, are şi uşa, ale cării canaturi sînt din lemn lucrat ca o horbotă. Două turnuri cu ferestuici abia crăpate în adîncul ocniţilor se urmează în lung. Printr-un adaos colţurat înaintea altarului biserica dobîndeşte o lungime mai mare decît cea obişnuită.

După aceleaşi norme de arhitectură, deşi mai ieften şi în hotare mai mici, sînt făcute paraclisul şi bolniţa.

Dar îngrijirea înaltă a podoabei nu se opreşte aici. Stîlpi de toate felurile se găsesc în cerdace şi în salele chiliilor. Cei mai frumoşi, împreună cu alte săpături, sus şi la scară, se adună în cerdacul stăreţiei vechi, care face parte acum dintr-un spital ţărănesc ca vai de capul lui [1]. Aici sînt stîlpi împletiţi, săpaţi cu stema ţării şi cu vulturul bicefal al Cantacuzinilor, sînt lei şi flori şi păsări şi arabescuri, cum nu se poate mai dibaci şi mai elegant întreţesute. Nici Nicolae Mavrocordat la Văcăreşti n-a dus astfel de frumuseţi pînă în odăile de locuinţă, mulţămindu-se a sprijini biserica pe stîlpii săi, şi mai bogat înfloriţi de sculpturi.

Zugrăveala veche e păstrată în toată puterea şi vioiciunea ei, şi pe pereţii din pronaosul bisericii se înşiră, pe lîngă Brîncoveanu, cu doamna şi copiii, în

[1] Apoi s-a refăcut ca reşedinţă regală (1916) şi ea dispărută (n. a.).

www.dacoromanica.ro

portul răsăritean din vremea lor, toate rudele după tată și după mamă, și chiar „moșii și strămoșii", pînă la Neagoe și Laiotă, cu pletele în zulufi și haina de bocard tăiată la piept de dunga de aur a patrafirului.

Iarăși pe drumul ce nu se vede decît la cîțiva pași, între înălțimi sămănate fără rînduială, pe lîngă porumburi înalte, case de țară albe și perdele ușoare de pădure. Mergem, după întoarcerea la Costești, sat mare de munte, cu locuințile larg răspîndite, spre Bistrița. De departe se vede catapiteasma de munte supt care zace mănăstirea ; sus, nori albi se scămoșează, îndesindu-se spre vîrf, pe care-l acopăr cu bumbacul lor albicios.

Cînd ai văzut mănăstirea, ești chiar la poarta ei. Samănă cu Dealul, fiind și aceasta o cetățuie văpsită în galben, cu un puternic turn modern, cu o cupolă de metal care se vede departe. Și acum înnoitorul e Știrbei-vodă, dar, fiindcă domnului îi plăcea să petreacă vara aici, la răcoare, nu numai că s-au înălțat clădiri întinse pentru locuință — odată era în ele școala de subofițeri, iar astăzi orfanii învățătorilor învață clasele primare într-o parte a bogatelor încăperi — dar și biserica a fost pregătită ca biserică a Curții.

În cei din urmă ani ai veacului al XV-lea, frații Craioveşti, stăpîni ai ținutului Jiian și bani olteni unul după altul, întemeiară Bistrița și paraclisul ei : cea dintîi trebuie să fi fost, ca bolnița Coziei, aceasta clădită după vreo jumătate de veac ; cellalt păstrează și astăzi forma de căsuță purtînd în brațe un pridvor. După stîngerea neamului ctitorilor, Brîncovenii, înrudiți cu aceștia, au avut ocrotirea Bistriții, care păstra acele ziduri de cetate ce siliseră pe Mihnea cel Rău a întrebuința tunuri împotriva lor și din care se văd unele urme, alcătuite din bolovani și cărămidă

www.dacoromanica.ro

tare, la margenea zidirilor de astăzi. Încă din 1683, cu cinci ani înainte de a fi domn, marele întregitor al moştenirii de artă religioasă a trecutului Constantin Brîncoveanu, înnoi Bistriţa. Ea ţinu astfel vreo sută şi cincizeci de ani. Reparaţia lui Ştirbei nu are nimic din clădirea lui Constantin, care va fi sămănat cu Cozia. O biserică modernă fu ridicată din temelie ; în ea se păstrează astăzi rămăşiţile sfîntului Grigore Decapolitul, în racla de argint aurit pe care a dăruit-o alt „Constantin Basarab", Cîrnul, în locul celei răpite şi a celei de lemn, făcută din porunca lui Radu Mihnea. Dar piatra de mormînt a puternicului ban Pârvu a fost găsită, şi ea se păstrează astăzi într-o cameră a clopotniţei. Pentru vechiul viteaz şi ctitor nu mai era loc în zidirea de paradă a altor timpuri.

La doi paşi de mănăstire e stînca, înaltă, goală, aspră ; în ea se sapă o peşteră care a scăpat nu o singură dată de tălhari şi de năvălitori străini şi comorile sfîntului şi viaţa egumenului, a călugărilor. Iar, sus de tot, acolo unde atîrnă negurile, deosebeşti prin ele, ca o lungă pată albă, Arnota, care străluceşte de departe, în noapte, călătorului.

Drumul merge prin cărări de sat sărac, prin prăvălişuri de bolovani, prin poteci de pădure rară, nouă, căptuşite cu frunze ruginite. A plouat, şi lupţi, urcîndu-te, nu numai cu răpegiunea coastei, ci şi cu lunecuşul cleiului negru. E o mare tăcere tristă, pe care o rupe numai lătratul hărţăgos al vreunei javre, foşnetul unui mocan căciular, care se suie pe calu-i mărunt. Pentru cîţiva gologani, un flăcău rupe din pomii livezii crengi mari brobonate de prune brumării.

Am ajuns, în sfîrşit. Iarăşi turnul şi zidurile din vremea lui Ştirbei, care stătea prea aproape de Arnota ca s-o poată uita ; dar, mai mult nelocuite — căci călugării au lăsat ca urmaşi numai doi bătrîni paznici — ele cad pe încetul în ruină, abia după cincizeci

www.dacoromanica.ro

Bisericuța, spoită mai dăunăzi, are tipul curat al clădirilor lui Matei-vodă, căci Brîncoveanu a dres aici numai o fîntînă. Pridvorul e închis ; pe laturi, zimți, cîte trei ferești, ocnițe rotunde, deschise sus, iar în rîndul de jos închise ; un singur ciubuc la mijloc, fără săpături. În pronaos doarme într-un mormînt înalt, de marmură, cu săpături ce înfățișează tunuri, tobe, semne de război și stema țării, Matei Basarab, iubitul domn și părinte bătrîn. La picioarele lui stă Danciul din Brîncoveni, ale cărui rămășițe au fost aduse din Mitropolia de la Alba-Iulia, unde Danciul perise pe vremea lui Mihai Viteazul, de fiul său acesta, Matei-vodă. Tatăl și fiul odihnesc singuri, în mica biserică de munte, înconjurată de neguri, bătută de ploi și asigurată, prin greutatea și primejdia potecii ce duce la dînsa, de lăcomia străinilor dușmani. Bătrînul mocan ce întîmpin la întors, suind călare, pare umbra bunului patriarh ce rătăcește încă în această pustietate aspră, prin care Bistrița se izbește ciudoasă, cu iuțile ape de argint.

Apoi întorsul la Rîmnic, printre cară, căruțe și caravane de munteni în mantii de abà, de femei în horbote. La hanuri, țiganii cîntă viersuri de jale, și lume amestecată se înghesuie în odăi. Mîni e Sîntămăria, cînd bîlciul de la Rîureni strînge mai mulți oaspeți decît totdeauna. Șirul de prăvălii și cocioabe scînteie de foarte departe în lunca despădurită a Oltului. Cînd Rîmnicul apare și el, ca un mănunchi de lumini, e noapte de-a binelea, și frig... Încă un ceas, și iarăși cataractele cerului se vor deschide pentru lunga, trista, înghețata ploaie a toamnei timpurii.

www.dacoromanica.ro

Spre graniță. Calea ferată merge întîi pe partea vîlceană a Oltului, se strămută dincolo în Argeș și revine iarăși, către sfîrșit, în Vîlcea.

Oltul... Ce idei măreţe nu deșteaptă el în mintea cui nu l-a văzut niciodată! Marele rîu care dă numele unei țări, care desparte două climate, două înfățișări deosebite ale pămîntului nostru, „Oltul mare", pe care-l trece Tudor din Vlădimiri, Oltul ale cărui „unde spumegate" bat, în poezia lui Alexandrescu, vechiul zid al Coziei lui Mircea Întemeietorul. Aștepți maluri prăpăstuite, sălbatece, hotar adînc tras de natura însăși, aștepți ape învălmășite, vuind, ciocnindu-se de malurile ce se năruie de loviturile îngrămădite.

Ei bine, nu. Chiar fără seceta care i-a îngustat atît de mult cursul, chiar fără arșița celor trei luni de lumină crudă, Oltul nu e „fluviul" visat de atîția dintre noi și cîntat de poeți. El n-are un pat adînc rupt în pămînt, și maluri romantice nu-l îngrădesc cu un farmec sălbatec. Măreția se află la noi numai în triumfala înaintare a Dunării împărătești sau în culmile de piatră goală ale celor mai înalți dintre Carpați. Numai acolo. Altfel natura românească e bogată, felurită, plină de farmec și de noutate, dar bună, prietenoasă, fără sublimități tragice, așa cum e și poporul; vioaie, schimbătoare și luminoasă ca și dînsul. Oltul are țermuri, nu maluri, o albie de prund, iar nu o surpătură a solului sau un întins pat pentru ape largi. Adîncimea-i nu înfioară, și sirene de ispită și nenorocire, Nereide mincinoase, nu pîndesc în fundul întunecat al valurilor, ci numai păsări de apă, micuțe și neobosite, își răcoresc aripile în apele lui mai mult plumburii decît albastre sau de un verde vesel. Abia

www.dacoromanica.ro

ici şi colo spume, unde cursul se ciocneşte de dinţii de piatră ai solului : nici atîta zgomot şi alergare zglobie ca la un torent din valea Prahovei. El trece liniştit înainte.

Ca rîu însă. Ca torent crescut în lunile de primăvară sau de toamnă, e altul : un uriaş nebun, care smulge arborii, care leagănă bolovanii ca nişte jucării, care izbeşte mînios zidurile mănăstirilor ce-i pun stavilă şi ameninţă să rupă panglica de prund acoperită de dungi de fier care formează drumul cel mare al timpului nostru. Dar aceste groaznice dovezi de putere nu le dă el, rîul, din avîntul izvoarelor sale, ci ploaia revărsată din norii darnici şi torentul ce se naşte dintr-însa. E o mare furie străină, trecătoare, pe urma căreia rămîn apele plumburii, curgînd lin pe prund, în albie îngustă, spre Dunăre, care se face aşa de lată prin alte ape, din ţări unde soarele ia mai puţin din rîurile pămîntului.

Nici mănăstirile n-au o înfăţişare întunecată potrivită cu amintirile ce se îndreaptă necontenit spre zidurile lor. Cozia lasă să se vadă un zid alb ciuruit de ferestre, o cupolă acoperită cu tinichea, mai departe o altă biserică, părînd mică. Mănăstirea aceastălaltă, Cornetul, al cării zid face parte din tunelul căii ferate, e mai neagră poate de fum decît de vechime. Cu toată bătrîneţea lor, clădirile acestea puţin înalte, fără puterea de impresie a artei gotice, reparate de pe la 1830 înainte, albe, scînteietoare, sînt mai mult icoane zîmbitoare decît privelişti care să impuie şi să răsune adînc în inimi.

Şi muncelele, munţii, sînt în acelaşi ton împăciuitor al sufletelor. Numai la Lotru vezi stînca goală, compusă din aşezări paralele drepte sau oblice sau din linii întortochiate : galbenă, sură, roşie, ca în anumite părţi de către Adriatică. Înainte pînă la Cîineni — două sate, în Argeş şi Vîlcea, legate printr-un pod

www.dacoromanica.ro

de fier — pînă la Cetatea Lotrului, un turn sur pe malul Oltului, pînă la Turnul-Roşu, ale cărui tencuieli fărîmate par în adevăr stropituri de sînge, în urmă pînă la Rîmnic, muncelele, mai mari ca în Gorj, mai mici decît în valea Prahovei, sînt acoperite de minunate păduri, în care în zădar ai căuta bradul înălţimilor sălbatece, şi adăpostesc sate ale căror case albe se văd strălucind ici şi colo. Eşti în Ardeal fără să-ţi pară că în adevăr ai trecut munţii.

La Cozia doarme Mircea cel Mare, deasupra Oltului, în care i s-au oglindit flamurile, supt pădurile ce l-au ascuns şi adăpostit — adevărată cetate a ţării lui ameninţate. La Lotru se coboară în plute, se suie în vagoane scîndurile cherestelei. O societate anonimă are exploatarea şi strînge folosul. Un „anonim" se află în tren, ducînd pungi de gologani pentru plata lucrătorilor. [...]

Ce graniţă a fost aceea care, odată, despărţea, la Olt, Ardealul de Ţara Românească, de cît mai rămăsese din vechea Ţară Românească liberă, se vede lesne atunci cînd, în alt drum, după război, pe la Turnul-Roşu, treci de pe plaiul robiei de ieri în părţile stăpînirii româneşti seculare.

Dacă n-ar fi deosebirea între vechii stîlpi de pe margeni, ai crede că te afli într-o ţară pe care niciodată vicisitudinile vremurilor n-au împărţit-o. Linia supţire a şoselei trece între aceleaşi înălţimi rotunde, imense muşuroaie asupra cărora, şi de o parte şi de alta, măcar aici, în vileagul oricui, nu s-a întins harnica operaţie distrugătoare a exploratorilor de păduri.

Ieşi din Boiţa, care, vechi punct de graniţă, veche carantină şi vechi adăpost de contrabandişti, are, cu îngustele-i drumece întortochiate, cu sumbrele case mari de lemn, ba chiar cu privirea biruitoare a sătenilor, deprinşi a căuta poteci şi a se feri de pază, un

www.dacoromanica.ro

caracter de cetate închisă, și îndată te prinde pacea solemnă a marilor întinderi nelocuite.

Nimic din freamătul Predealului, din întrecerea excursioniștilor fără ocupație, din răpezirea camioanelor cu marfă, nimic din prietenoasa cale deschisă a Brașovului supt vechiul castel. Nimic, iarăși, din învălmășirea pădurească a Bratocii, pînă la care nu se suie șuvița spumegată a Teleajenului, rămas în rîpă. Aici pare că treci printre străjile încremenite ale vechilor uriași adormiți supt scuturile pe care au crescut aspri copacii codrului.

Impresia pe care o face în aceste părți de supt Sibiu țărănimea românească din Ardeal e a unor oameni bine ținuți de sașii stăpîni pe vremuri, pentru că, făcînd parte din gospodăria lor umană, era bine să fie sănătoși și zdraveni. Mai puțină mîndrie, mai puțin simț de independență — am văzut-o și în alegeri acum cîțiva ani — dar bună stare și, mai ales, dorință de o încă mai bună stare. Dincoace, în Regat, sărăcia se vede de la început, și ea va urma necontenit, pînă jos în șes, dar o sărăcie dîrză, cu foc sălbatec în privire, sărăcia, desprețuitoare de înlesnirile vieții, a ostașului de graniță, pentru care casa de lemn negru, cu cerdacul de stîlpi, e ca un post de pîndă. Sîngele oamenilor lui Litovoi și ai mai vechiului Vîlcea, de la care și-a luat numele județul, fierbe într-înșii. Și femeile au în privire îndrăzneala asprului, macrului om nedomesticit, obișnuit să se zbeguie în libertate, cînd hrănit, cînd flămînd, cînd biruitor, cînd biruit, dar neînduplecat în chiar înfrîngerea sa și gata s-o ieie de la capăt, căci ce preț are viața în sine dacă nu-i smulgi emoțiile tari ale luptei! Și, iată, pe trupul vînjos al rarilor drumeți se revarsă prin această Loviște, în devălmășie cu Argeșul, splendorile veșmîntului arhaic, aur și purpură, din portul domnițelor mărețe; vălul slujbelor de încoronare se

www.dacoromanica.ro

coboară pe umeri tari şi, cum una ţine în mîni floarea roşie a muşcatului — care e în graiul vechi ostăşesc „sîngele voinicului" — ai zice că de pe pereţii bisericii medievale s-a coborît chipul ctitoresc al fetei de voievod ţinînd în mînă flori pentru fecioara hramului.

Într-un luminiş răsare turnul, fulgerat de bomba germană, al Cornetului. Biserica întreagă e spintecată la altar de năpraznica lovitură. Frînturi de odăjdii profanate zac prin colţuri supt praf. Icoanele au dispărut, arse de focul avangardelor degerate. În fund, între zidurile roase de ani ale cetăţii care odată încunjura lăcaşul, celei dintîi cruci ale începutului apărării noastre din 1916. Le-ar putea îngriji băieţii de la silvicultură, cari sînt trimişi la practică în solida zidire de piatră pe care Eforia a pus-o alături de biserica lui Mareş Băjescu.

Inscripţia din 7174 de la Facerea lumii, 1666 de la Hristos, scrisă în piatră, pe vremea lui Radu-vodă Leon, pe popa Stan din Băjeşti, cel „mult greşit", a rămas neatinsă, clară şi armonioasă, cum a tăiat-o în piatră mîna deprinsă a părintelui. Opera de zugrăvire a meşterilor refacerii din secolul al XVIII-lea, Mihai, Radu, Iordache (1761) nu s-a distrus cu totul. De jur împrejurul zidului, care nu s-a rupt de zguduitura exploziei, se înşiră pătrate de faianţă, de coloare închisă, cuprinzînd cercuri rotunde în jurul celor două linii încrucişate de la mijloc. Şi măreţ se ridică turnul clopotniţei la întrare, cu zigzagul de cărămizi supt coperiş, cu punctele rotunde de smalt, care picură arcadele şi se înşiră de-a lungul zimţilor de sus.

La o întorsătură de drum turnurile dispar ca o vedenie, înghiţite în procesiunea fără capăt a pădurilor. Pe margenea şoselei se îmbulzesc în umbra culmilor flori bogate şi rare. Din cînd în cînd, cum înălţimile

www.dacoromanica.ro

se suie, piatra-şi clădeşte singură zidurile de cetate singurateca şi misterioasă.

Din loc în loc semnele calvarului de sînge : crucea soldatului anonim, mort pentru ţară. Au ridicat-o fraţii de suferinţă, neştiind adesea ce să scrie pe dînsa, pe cînd, în satul natal depărtat, cum am văzut-o aiurea, în şes, cruci împodobite cu sfinţi stilizaţi arhaic pomenesc, în amestecul de chirilică şi latină care şi azi se întrebuinţează aici, pe acela care a murit departe fără să i se ştie locul de odihnă, şi, pe alocurea, lîngă fîntîna cu apă bună, în picuratul căreia se adună albaştri fluturi setoşi, tremurînd în zbor ca nişte suflete grăbite, crucile războiului se strîng sărace, smerite, sfioase, una lîngă alta.

Cîte un automobil sperie înceata călătorie răbdătoare a ţăranului vîlcean, cu căruciorul şi căluţul lui — căci aici nu mai e, ca în Moldova, ca în şesul muntean, ca în Prahova, ţara încetelor strecurări ale carelor cu boi albi.

Turnu, zidire înnoită şi îngrijită, apare şi dispare în mijlocul desişului. Mai departe, Călimăneştii aruncă o notă de modernitate, care nu e lipsită de eleganţă în silinţa spre frumuseţă a vilelor nouă, care s-au înmulţit atîta în vecinătatea apelor lecuitoare. La Cozia, unde un nou egumen cărturar aduce griji mai înalte, nu se mai văd epavele omeneşti ale revoluţiei din Rusia, strămutate departe, în ungurimea Orăzii Mari. Vechile clădiri călugăreşti, reparate după dezordinea haotică şi murdăria răspingătoare a nenorocirii acestor oaspeţi trecători, par să aştepte evlavie şi muncă, poate şcoala, de care ar fi atîta nevoie. Deocamdată se lucrează cu cîţiva elevi la săpături în lemn.

La bisericuţa bolniţii ceva deconcertează pe cine o cunoaşte de mulţi ani, cu supţirele, înaltele ei linii moldoveneşti, cu neimitabila frumuseţă a picturii din întîia jumătate a veacului al XVI-lea. Privind mai

www.dacoromanica.ro

de aproape, se descopere, uimit, motivul. Cineva s-a iscusit să închidă pridvorul cu cadre de lemn galben, în care sînt prinse acum geamuri colorate, şi cu dulapuri pentru cărţi... S-au luat măsuri ca să se înlăture caricatura.

Biserica mare, a lui Mircea, la căpătîiul căruia arde făclia prinsă într-o butucănoasă bucată de piatră fără stil, tîrzie, pe cînd un coperemînt nou, bine lucrat, acopere lespedea fără inscripţie, destăinuieşte lucruri neştiute despre originile ei. Pe din afară ca şi pe din lăuntru, reparaţia fundamentală a Brîncoveanului a prefăcut totul. Dar cu atenţie îşi poţi da samă unde a schimbat vechile linii din secolul al XIV-lea, unde centrafacerea a înlocuit originalul. Şi sculpturile în piatra de la fereşti, cu vulturii şi florile bizare, vin de-a dreptul din imitarea stîngace a ornamentaţiei din mănăstirile sîrbeşti, luate ca model.

Şi tot mai adînc la vale pe Olt, care acuma nu-şi mai strecoară unda, cînd larg revărsată, oglindă pentru cer şi codri, cînd furioasă de piedeci, aruncînd izbiri de valuri în piatra mănăstirii care s-a încumetat să-l domine. Vag peisaj, nici de munte, nici de şes. Şi, pe lîngă viile Drăgăşanilor, colecţie de cîrciumi şi de case pretenţioase în jurul unei vechi şi frumoase bisericuţe, care nu se vede din cale, ce şubrede sate şi ce oameni năcăjiţi!

Ce lucru mare e de făcut şi aici, pentru ca demnitatea omului să se ridice la frumuseţa naturii şi la mîndria trecutului...

www.dacoromanica.ro

V.

ROMANAŢI

1. *SPRE CARACĂL*

Drumul la Caracăl duce printr-o regiune plăcută, care nu e cu totul şeasă. Porumbiştea urmează, amestecată cu locuri împădurite. După două staţii — dintre care una are numele, azi hotărît prea arheologic, de Romula — se ajunge la Caracăl.

Ţara Oltului, podoaba regatului român, face aceeaşi impresie bună pînă la acest sfîrşit al ei. Stradele sînt curate, acoperite din bielşug cu nisip : pompierii oraşului stropesc cu o dărnicie care face pe trecători să părăsească şi trotoarele pentru a se adăposti în curţi ; în schimb, stropirea cerească lasă şi aici mult de dorit : după aproape trei luni de secetă se adună, aduşi de un vînt rece, greoi nori suri, din cari ploaia pare că abia stă să se arunce lacomă asupra pămîntului ars, care o aşteaptă în haina de umilinţă a prafului. Dar abia cîteva picături, ca o batjocură, şi apoi „ugerele vacilor lui Indra" se prefac într-un supţire covor cenuşiu care nu dă nici bucuria soarelui, nici bielşugul umed al ploii.

Casele, încunjurate de grădini şi fără pustiul murdar al maidanelor care să le despartă, apar vesele

www.dacoromanica.ro

şi gătite cu flori la fereştre. E Sîntă-Măria mică, şi Precista, care a acoperit drumurile Vîlcii de cară înaintînd agale, de călăreţi iuţi, de drumeţi spre bîlciuri, cu cămăşile albe, mintenele brune şi fotele strălucitoare de fluturi, a scos la fereastră pretutindeni chipuri frumoase, pline de vioiciune, de ţărance, mahalagiţe şi doamne. E, într-adevăr, asupra întregului oraş, afară de unele vechi curţi boiereşti ferecate şi părăsite, o zi de serbătoare creştinească, foarte patriarhală.

Ca pretutindeni, statul a înălţat, din cheltuiala cam cu risipă a împrumuturilor de odinioară, clădirile tipice pentru o capitală de judeţ: se vede un „palat al Justiţiei" sau mai bine faţada masivă, cu totul disproporţionată, a unei case cu două rînduri, deloc mare, unde se dă dreptatea de reprezentanţii zeiţei cu cumpenele în mînă, care stă cocoţată pe faţada greoaie a micii clădiri. Apoi un gimnaziu încăpător, pe frontispiciul căruia se ceteşte cu o adevărată uimire acest ciudat titlu, care trebuie să dispară cît mai curînd: Gimnaziul „Joniţă Asan". *Ioniţă* şi *Asan*... Ce să fie această ciudată împărechere de nume într-o ortografie ciudată? Abia se dumereşte omul că e vorba de împăratul vlaho-bulgar Ioniţă, care, dacă era fratele lui Asan, n-a fost numit niciodată şi de nimeni Asan. Iar acel care a fost Asan nu se chema Ioniţă (nici „Joniţă") şi nu ne priveşte deloc. Şcoala profesională de fete e o căsuţă cu chirie, în care te întrebi cum pot încăpea elevele (care probabil că sînt) şi profesoarele (care sînt desigur).

Particularii şi-au modernizat în parte casele, ceea ce nu e totdeauna rău. Un bogătaş din localitate a clădit un frumos otel. Un sîrb a dat micului oraş un bun restaurant, unde în acea sară ofiţerii de călăraşi şi roşiori, reuniţi la manevre, petreceau frăţeşte în sunetul muzicii militare din grădină, amestecată cu co-

www.dacoromanica.ro

ruri de soldaţi din regimentele lor. Înfăţişarea mesei era frumoasă, şi lipsea poate numai şi o suflare de ideal, ca aceea care, la mesele ofiţerilor austro-ungari, îi face să se ridice toţi, stăpîniţi de un sentiment mai puternic decît oricare, în clipa cînd muzica începe *Gott erhalte* [1] şi cîte un bătrîn colonel sau general pronunţă numele venerat al împăratului. [2]

Timpurile vechi de tot se pomenesc în împrejurimi; în Romula, sus, iar jos, spre Corabia, portul dunărean, şchela spre Bulgaria, în Antina ; apoi în legenda cărturărească a cezarului Caracalla, erou eponim al localităţii, de hatîrul împărăţiei căruia statul, şcoala şi limba literară scriu : Caracal, în loc de Caracăl. În sfîrşit, prin ruinele de curţi domneşti : ziduri de cărămidă care a încăput, în timpurile lor de întemeiere — cînd mai erau numai cîteva gospodării de ţărani şi mai multe case de bulgari, fugiţi de peste Dunăre, unde-i aştepta pedeapsa turcilor pentru isprăvile prădalnice — odihna de după lupte a lui Mihai Viteazul.

În grădiniţa din mijlocul oraşului, revizorul şcolar a organizat o expoziţie de produse agricole, care arată minunile cele mai vrednice de luare aminte pe care le-a săvîrşit gospodăria învăţătorilor. Cîţiva dintre dînşii sînt acolo, de aşează lucrurile aduse de dînşii şi, cînd li vorbesc de nevoia de a se strînge şi de dînşii rămăşiţele trecutului bogat în datine proprii ale noastre, hîrţoagele moşneneşti a căror lumină de înţeles arde încă la mormîntul altor vremi, chipurile lor se luminează de o sinceră bunăvoinţă. Cu adevărat în mîinile acestora stă buna sămînţă a viitorului, pe care

[1] Începutul imnului naţional german pînă în 1933 (n. ed.).

[2] Şi aici s-a petrecut una din marile schimbări fericite ale timpului : astăzi armata este cel mai nobil corp constituit în societatea românească, şi nicăiri nu se consacră o muncă mai metodică idealului înţeles în forma cea mai înaltă şi mai grea (1916) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

ei o aruncă departe de ochii răsplătitorilor, şi cîtă deosebire între aceşti săraci, în cari începe a se trezi spiritul apostolatului, şi între trufaşul profesor de gimnaziu, de liceu, boierul care face politică şi bani, crede că n-are nimic de învăţat şi mulţămită căruia, înainte de toate, spiritul unei culturi sănătoase, unei reforme morale, unei solidarităţi roditoare, spiritul modern şi patriotic al muncii orînduite şi avînd o ţintă vrednică, *nu* pătrunde în oraşele provinciei noastre, al căror suflet se hrăneşte cu gazete ca *Adevărul*, ca *Universul* şi cu intrigi mizerabile. [1]

Uitam teatrul din Caracăl, împodobit cu stucaturi şi inscripţii, teatru cochet, care cheamă trupe rătăcitoare şi e o intenţie bună de care trebuie să se ţie samă.

2. *MĂNĂSTIREA BRÎNCOVENILOR*

Drumul către Brîncoveni pleacă din staţia de legătură Piatra lîngă Olt (numită de aceea „Piatra Olt", deşi e, de fapt, o Piatra Romanaţi), unde marea linie munteană veche se taie cu linia nouă care de la Cîineni duce, de-a lungul apei Oltului, la Corabia.

Staţia, plină de zarvă şi de amestecul porturilor, e departe de comună. Pe drumul de iarnă între nesfîrşitele cîmpii albe, pe care le-a netezit, le-a făcut cu totul şi cu totul deopotrivă bogata zăpadă de Sfîntu' Nicolae, pînă la zările pierdute ca într-un fum albastru, greu, fără poezie, trece calea împărătească pe care austriecii au dăruit-o, acuma două sute de ani, Olteniei. Pe margene răsar jigăriţi copacii

[1] Aici am prea puţin de schimbat. *Universul* s-a prefăcut, însă, cu vremea într-o cetire serioasă şi profitabilă (1916) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

pe cari i-a impus o circulară ministerială dăunăzi. Nici unul nu pare să se fi prins ca să facă vreodată podoabă drumului şi umbră călătorului în zilele calde ale verii ; pe alocurea nu e decît groapa săpată în zădar. Cîte una din vărguţele înfipte în pămînt e frîntă chiar, aşa de-o plăcere, de trecătorul care nu i-a putut înţelege rostul.

E ca o icoană a nestatorniciei administrative, a neîngrijirii, a lipsei de înţelege, sus şi jos, pentru lucrurile de interes şi folos obştesc.

Lîngă copăceii aceştia fără noroc iată însă alţii cari au putut creşte sus de tot şi cari sînt păstraţi, îngrijiţi cu sfinţenie : ei despart moşiile a doi proprietari mari sau împrejmuiesc cîte o vie a aceloraşi. Aici interesul particular al celor puternici are rădăcini vînjoase şi ţinteşte cerul cu ramurile sale cele mai îndrăzneţe.

Săteni trec în această zi de luni. Bărbaţii au portul oltenesc obişnuit : în mantie de abă albă cu şireturi negre, cu înalta cuşmă turtită sus ; au cizme mari pînă peste genunchi. Femeile se înfăţişează elegant şi ciudat, de o sprintenie orientală în papuci, cu fustele lor scurte, o catrinţă ce aleargă în jurul trupului întreg, în pieptare strîmte şi pe cap adeseori cu fesuri roşii de carton pătrate, peste care e aruncată o străvezie maramă cu flori, după gustul fiecăreia, ţesute într-însa.

E o urmă a portului cadînelor din cetăţile dunărene stăpînite de-a dreptul şi locuite chiar de turci. Dar ea nu se vede în toate satele : mi se spune că femeia care ar veni cu fesul în cap la bîlciul din Ştirbei ar fi arătată cu degetul şi luată în rîs. Despărţirea între satele unde se poartă fesul şi cele care nu-l cunosc, nu s-ar putea face printr-o linie — aceasta în urma deselor amestecări şi strămutări.

www.dacoromanica.ro

Piatra e un mare sat, cu cîteva clădiri de tîrg. Pe o baratcă e o inscripție care amintește că. acum cîtva timp, învățătorii alcătuiseră o brutărie cooperativă, care a perit răpede, după dorința unuia din grecii de acolo și cu binevoitorul concurs al primăriei, „liberale" ori „conservatoare".

Felul de a se zidi casele e interesant. Un cerdac se întinde de-a lungul fațadei, și undeva, mai mult la o parte decît în mijloc, el înaintează printr-un cafas asupra curții; e iarăși o veche datină răsăriteană adusă prin turci; și unele case domnești de pe la mănăstiri se poate să fi slujit însă ca model. Dedesupt, se deschide pivnița. Gospodăriile par bine înjghebate; femei harnice, care și acasă poartă fesul acoperit de maramă, diretică printre rosturile obișnuite ale casei și curții țăranului nostru. Oamenii cari privesc din cerdac sau din porți, ca și cei ce trec pe jos sau cu carăle încete, privesc drept în ochi și nu scot din cap căciulile. Vechi moșneni sau șerbi scăpați de jug, ei se împărtășesc din marea bogăție a pămîntului acestuia minunat și-și țin viața mai ușor și mai vrednic, ceea ce-i însufletește și înalță.

Iarăși alba cîmpie netedă, din liniștita zăpadă a căreia ies țepii negri-negri de coceni din bogăția de porumb a anului care s-a încheiat. În mai puțin de un ceas începe strada cea mare a satului Brîncovenii. Nu se zărește mănăstirea, ascunsă jos în linia Oltului, și vechile case boierești și domnești pe care te-ai aștepta să le vezi, nu răsar nicăiri: o căsuță în mijlocul unui parc întins le înlocuiește, adăpost de arendași greci multă vreme (pe unul, care a stat un șir lung de ani aicea, sătenii l-au făcut din Schedarezi: Schidărescu), iar acum singuratec lăcaș de părăsire. Dar felul cum sînt lucrate casele țărănești arată vechea viață istorică din acest loc: cărămizile tari pe

www.dacoromanica.ro

care o gospodărie slabă nu le acopere cu tencuială sînt scoase din ruinatele ziduri străbune.

În margenea satului, pămîntul începe a se scormoni, prăvălindu-se spre lunca „Oltului mare", unde, mai departe ceva, copacii negri se înalță din giulgiul alb, și apoi se zbate printre sloii lui decembre. Peste aceste rîpi se întinde zidul de cărămidă care încunjură mănăstirea, roșu zid întreg, la colțurile căruia păzesc turnurile înălțate din bielșugul de bogăție, totdeauna binefăcătoare, a lui vodă Brîncoveanu. Abia se zăresc turnurile bisericii de astăzi, pe cînd frumoasa turlă de la întrare, cu două rînduri de firide, răsare uriașă, supțiindu-se spre vîrf.

Deocamdată mergem însă la biserica răzleață care stă în afară de zid, drept deasupra rupturii de coastă, către adîncimea albă între copacii negri unde lunecă apele albastre. Aceasta e neatinsă, așa cum 'au lăsat-o lucrătorii din timpurile cînd se țineau cu scumpătate, cu evlavie, datinile bune. În zile bătrîne de tot, aici a fost unul din cuiburile Craioveștilor, ale acelor fii ai lui Neagoe vornicul : Barbu, Preda, Danciu, Pîrvu, Mircea, Radu, cari au umbrit tot locul oltean și jiian : la Caracăl, unde se pomenește numele lor în biserica ruinată a Sfîntului Gheorghe, la Craiova, care li-a dat numele și unde biserica Sf. Dumitru e a unei „bănese" de-a lor, la Bistrița și Strehaia, unde ei se înseamnă între ctitori. Bisericuța de zid din veacul al XVI-lea era însă pe deal, la mănăstirea de mai tîrziu, unde Matei-vodă a înălțat-o din nou. Dincoace, Brîncoveanu făcu cel dintîi o bolniță pentru îngropăciunea călugărilor din ctitoria lui cea mare și nouă. Aceasta o spune inscripția din 1700, așa de bine, de curat păstrată, fără umbră din negreala vechimii, ca și cum numai ieri meșterul de slove chirilice și-ar fi luat de pe dînsa ciocanul. Zugrăveala e neatinsă : unele chipuri de sfinți sînt de toată frumu-

www.dacoromanica.ro

seța, iar pe părețele de întrare, în partea din lăuntru a lui, se ivesc încă slăviții ctitori : căruntul Danciul vornicul, tatăl lui Matei-vodă, apoi Matei însuși, ținînd în mînă crucea cu trei ramuri, Preda vornicul din Brîncoveni, cu plete lungi bălane, fiul său Papa postelnicul, cu titva rasă, din care atîrnă, după moda turcească, un singur moț negru ; în sfîrșit Constantin-vodă, fericitul ziditor al lăcașului, fiu al lui Papa, nepot de fiu al lui Preda, și doamna Marica, în rochie albă, peste care e aruncată mantia de brocard de aur cu margenile negre.

Pe două uși numai se întră în altarul îngust, și o scrijelătură pe zugrăveală destăinuiește una din pățaniile călugărilor de odinioară : gonirea lor în 1721 de catanele nemțești ale lui Pivoda, care s-au așezat în chiliile golite. Și aici în toate părțile nume amestecate între ele sînt scrise cu vîrfuri ascuțite care erau uneori ale unor săbii ce vărsaseră sînge.

Încunjuri zidul lung ca să ajungi la poarta cu turla cea măreață galbenă, pe care e făcută o stemă neînțeleasă, din care se deslușesc numai niște aripi de vulturi. „E chipul lui Mahomet", zice lîngă noi, cu un oarecare fior de frică și de indignare pentru vechea profanație, dascălul care-și iubește bisericile și știe slova veche. „Da, da, așa cum zic eu ; acolo sus e Mahomet."

Curtea e foarte largă. De o parte, se văd zidurile grajdurilor dărîmate, care se fărîmă pe încetul. De alta, se întind odăițele cu un singur cat ale unui ospiciu de bătrîni și de schilozi, din care ies nenorociții, tîrîndu-se sau strîmbîndu-se, la sunetul clopotului de amiazi, care vestește marea plăcere a hranei rămășițelor lor trupești. În stînga cum întri, sînt mari surpături : pereți cari au lunecat cu totul, aripi care au rămas aproape întregi, gropi mari de întunerec, în care zac gunoaiele vremurilor. Dar, lipită chiar

www.dacoromanica.ro

de turnul întrării, este o parte păstrată bine a locuinţii celei vechi, din domnia lui Matei încă : jos, pivniţa adîncă, sus cămări de locuit, unde vor fi petrecut domnii la venirea lor aicea. Se văd brîiele de tencuială şi cărămidă rotundă, peste care sînt zugrăvite flori ca la bisericî; pe un fond galben care s-a păstrat bine, apărat fiind în acest colţ de toată furia necruţătoare a ploilor izbite ori spulberate de vînturile mari ale luncii ; gingaşe flori de piatră închid gîrliciurile în locuri unde va fi fost haznaua grînelor şi altor bunătăţi, sau temniţa celor greşiţi faţă de vodă.

Biserica, pe care o puteai aştepta cu atîta bucurie, e stricată printr-o reparaţie neghioabă, al cării păcat nu cade însă asupra celor de astăzi, ci asupra egumenului grec din 1837, „chir Teodosie Trapezuntios", din Trapezuntul Mării Negre, care se laudă cu isprava sa într-o urîtă pisanie zugrăvită în dosul uşii de întrare. De la el vin stîlpii corinteni şi nepotrivitele coloane false de stuc care înlocuiesc vechile firide, ce au trebuit să fie asemenea cu acelea de la turnul porţii. Străinul cu bună rîvnă, dar cu puţină pricepere a rosturilor noastre, e îngropat în pridvorul bisericii.

Dar din vechea clădire făcută în veacul al XVI-lea, dreasă la 1632 de Matei şi făcută din nou la 1699 de Brîncoveanu, a rămas inscripţia cea frumoasă de deasupra uşii, au rămas florile săpate în piatră, care încunjură fereştile, şi mormintele.

Sînt două, aşezate în partea dreaptă a încăpătorului lăcaş. Una poartă în slove ieşite în relief povestea peirii silnice a celor doi Brîncoveni, tatăl şi bunicul lui Constantin-vodă : cel dintîi s-a prăpădit de mîna ostaşilor răsculaţi împotriva domniei lui Constantin Cîrnul : cellalt, bătrînul, a perit din porunca avarului şi nebunatecului grec, din care lăcomia de bani a Porţii făcuse un nou Mihai-vodă

www.dacoromanica.ro

Mihnea, domn al Țării Românești. În vorbe frumoase îi plînge piatra : „Li s-au întîmplat perire : întîi Papei postelnicului în zilele lui Constandin Șerb[illegible] voievod, pe vreame ce s-au rădicat dorobanții, călărașii, hoțește asupra domnu-său..., fiind leat 7163 (1655), iară pe tată-său, Preda vornicul, l-au ucis Mihnea-vodă cel Rău, în casele domnești în Tîrgoviște, nefiind vinovat nimic".

Tînguirea vine de la văduva lui Papa, o Cantacuzină, bogată și cuminte, Stanca. Patruzeci și patru de ani a trăit în văduvie cinstită pînă ce plecă și dînsa din lume, cu credința că merge să-și vadă soțul, părintele, frații — atîția morți de moarte grozavă, taiați, zugrumați, otrăviți, pe urma cărora era să vie, pe aceeași cale a uciderii, fiul ei Constantin, Brîncoveanu și nepoții ei, descăpățînați cu aceeași secure a gealatului din Constantinopol. Atunci însă, la sfîrșitul ei, Brîncoveanu era domnul fericit al Țării Românești, și, după ce el petrecu pe maică-sa la locul unde i se părea că ar fi mai dulce pentru dînsa lungul somn al morții, după ce puse a se sculpta în marmură pomenirea ei, așa cum se vede pînă astăzi în litere ce se înfundă fin în piatră, el dădu vornicului Radu Golescu grija de a face biserică mare, luminoasă, vrednică de a cuprinde în ea mormintele unui tată, unei mame, unui bunic de voievod. Tot atunci s-au făcut și casele din fund, „odăile den spre miazăzi", unde, în farmacia ospiciului, se vede încă stema vulturului muntean cu inițialele brîncovenești.

Cînd s-a stricat bogata fericire a neamului, moșia a rămas totuși neînstrăinată. Constantin cel nou, nepotul de fiu al domnului jertfit, a stăpînit-o. De la el a trecut apoi la fiu și la nepotul de fiu, banul Grigore de la începutul veacului trecut. În podul casei mai găsim, între multe sfărîmături, bustul banului, al soției sale și cîteva frumoase acte privitoare la Brîn-

www.dacoromanica.ro

coveni : o danie de-a lui Şerban Cantacuzino voievod, fratele Stancăi, către nepotul său cînd era numai boier, o hîrtie de împărţire a doamnei văduve Marica, întoarsă după îndelungate suferinţi prin Constantinopol şi Asia, alte învoieli privitoare la marea avere de odinioară. Şi începătorul Brîncovenilor celor noi, Grigore, fiul lui vodă Bibescu, înfiat de bătrînul ban, a lăsat aici urme ale vieţii sale ; prin el au venit zapisele şi privilegiile ctitoriei brîncoveneşti a Hurezului.

Dacă tînărul fiu al celui de-al doilea Grigore, d. Constantin Brîncoveanu, s-ar hotărî să dea o viaţă nouă acestui glorios colţ de părăsire impie din partea civilizaţiei româneşti de astăzi, el n-ar îndeplini numai o datorie de familie, ci o imperioasă datorie naţională.

Judeţul lui Roman, vechiul *jude,* judeţ bogat în ruinele Romulei, din această Dacie „malvensă", a Malului, şi în amintirea romană a Antinei, nu străluceşte prin podoaba altor mănăstiri pe care domnii, marii boieri nu le puteau ridica în calea năvălirii lor. Dar la un capăt de drum mărunt, la Călui — ceea ce ar putea să însemne : cărare — neastîmpăratul neam, dornic de pămînt şi de glorie totodată al Buzeştilor şi-a făcut mărunta, dar atît de gingaşa ctitorie, în a cării umbră răsar şi chipurile încoronate ale lui Mihai şi Petru Cercel, aventurosul şi tot aşa de nenorocitul frate al Viteazului.

www.dacoromanica.ro

MUNTENIA

www.dacoromanica.ro

I

ARGEȘUL

1. *CURTEA DE ARGEȘ*

Spre Curtea de Argeș, drum prin aceleași ținuturi de păduri bogate ca și pînă acum, din care păduri răsar case și turle. Calea ferată e cea vestită prin luxul ei, cu gări ca locuințile de vară ale unor mari bogătași : cărămidă roșie la suprafață și turnuri măiestrite : ultima înflorire în acest domeniu a risipei noastre cu bani de împrumut.

Tîrgul Curtea de Argeș — ceea ce înseamnă, în limba de astăzi, reședința domnească de pe Argeș e o adunătură săracăcioasă de case cu cîte unul sau două rînduri, altfel destul de curate, și de livezi, pe care o străbat străzi cu pietrele ieșind pretutindeni la iveală, răzvrătite. În stînga se vede pe o înălțime o biserică destul de mare, sprijinită în pîrghii : ea poartă în limba poporului, pe care istoricii au încercat apoi să o tălmăcească prin ipoteze silite, numele lui „Negru-vodă". E curioasă această răspîndire — dacă este o adevărată răspîndire — a poveștilor despre închipuitul întemeietor : și aici, la Curtea de Argeș, ca s-ar lămuri poate prin amestecul, în graiul unor oameni ce nu par a-și deschide gura tocmai

www.dacoromanica.ro

bucuros, a numelui vreunui voievod „negru", din timpurile întunecoase cu aceea care e vrednic a se pomeni totdeauna în aceste părți, al binefăcătorului, iubitorului de frumos, evlaviosului voievod Neagu, Neagoe.

Biserica bătrînă, ce se sprijină în cîrjile reparațiilor noastre, are o formă neobișnuită la noi; ea desfășură, în șiruri de bolovani încadrați de cărămizi supțiri, linii de bazilică bizantină, redusă la proporțile sărace ale începuturilor domniei muntene. Nicolae Alexandru-vodă a înălțat-o, pe la 1350, pentru mitropolitul nou ce adusese de la Măcin, pentru Iachint Grecul. Meșteri din Constantinopol au întins o zugrăveală în stil mare, cu puternice figuri izolate, vînjoase, luptătoare, în cupola centrală ca și în altar, și astăzi, în 1915, ele au ieșit la iveală, prin osteneliile inteligente ale pictorului Norocea, de supt straturile de nouă picturi așternute rînd pe rînd în cursul a cinci sute de ani. Pe un stîlp din cele ce fixează trei împărțiri în lungul bisericii, ctitorul apare în armură de luptător, iar deasupra ușii el se vede îngenunchiat, oferind prinosul evlaviei sale. Morminte mai nouă, din al XIX-lea veac, s-au așezat sfios în umbra umedă de la întrare. [1]

Pe altă înălțime apare, părăsit, dar trezitor de vechi amintiri, care nu se mai pot desluși de nimeni, turnul de la Sîn Nicoară. Dacă — și presupunerea nu pare fără temei — Nicolae-vodă, zis și Alexandru, de la care pînă astăzi s-a strecurat mai mult decît jumătate de mileniu, e acela care a sfințit ca biserică nouă, pentru iertarea păcatelor sale, pietrele ce se dărapănă acum supt picăturile ploilor, în bătaia vînturilor reci de iarnă și în munca veșnic reînoită

[1] Astăzi, mulțămită arhitectului Cerchez, strălucita biserică e deplin salvată, spre admirația celor de acasă și a străinilor. Și d. Virgil Drăghiceanu a scos la iveală însuși trupul lui Basarab ctitorul (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

a buruienilor de ruină — atunci acest străbun al şiragului voievozilor mai noi se preface din slavoneasca moartă a epitafului său din biserica de la Cîmpulung într-un viu Nicoară, voievod şi *gospodar* pentru sîrbii şi bulgarii din cancelaria lui, dar pentru ai săi, dregătorii şi arcaşii şi ţăranii, domnul Nicoară, Nicoară-vodă.

O şosea prăfuită, între mici căsuţe urîte. În fund se vede un coperiş ce se încovoaie în arcade spre patru stîlpi albi, iar mai departe, în dreapta, nişte turnuri ce par galbene şi nu se deosebesc prin nimic. Arată a fi ale unei biserici destul de mari.

Dar iată că priveliştea se deschide. Trăsura se opreşte înaintea unei bariere de lemn alb. Mă cobor, înaintez puţin — şi înainte-mi se desface supt cerul albastru, între înalte dealuri acoperite de păduri, printre care curge apa Argeşului, mănăstirea de la Argeş (nu de la Curtea de Argeş, cum se zice greşit astăzi).

Patru turnuri : două drepte, mai mari, urmîndu-se în lungime, pe cînd în lat se apleacă unul spre altul încă două, strîmbe. Împărţită în patru registre, osebite prin brîuri sculptate, biserica, spre întrarea căreia duce o scară îngustă, e de un desăvîrşit echilibru al frumuseţii. Aşa au croit-o pentru Neagoe-vodă şi doamna sa Despina, vlăstarea de crai sîrbeşti, meşteri de ţară şi străini la începutul veacului al XVI-lea, toată din frumoasă marmură albă.

Astăzi, după restaurarea d-lui Lecomte de Noüy, spre luminile şi gustul căruia s-a dus stîngăcia noastră barbară şi veşnicul despreţ de noi înşine, se văd pretutindeni fonduri de azur şi flori de aur, păsări care ar fi să sune din clopoţei cînd bate vîntul (dar nu sună), coperişuri verzii deasupra turnurilor. La lumina soarelui, clădirea pare a se scălda într-un aur, care, cînd norii răpesc razele, se arată pe multe locuri

www.dacoromanica.ro

negriu ; pe alocuri şirloaiele ploii au luat cu ele albaş-tru şi aur, lăsînd dungi întunecate pînă şi în inscripţia aurită-aurită a lui Neagoe-vodă.

Armonia deplină stăpîneşte şi înlăuntrul clădirii. Stîlpi înalţi se ridică, sprijinind bolta ; în faţă, catapiteasma închide întrarea sfîntă a altarului. Chipuri de sfinţi se înalţă sus, în aurul fondurilor ; jos se înşiră ctitorii, ale căror pietre de mormînt sînt acoperite, după nu ştiu ce obicei, cu perdele de catifea roşie cusută cu aur, în etichete a căror slovă nu e, adeseori, nici latină, nici cirilică, ci un fel de gotică apuseană. De o parte şi de alta se văd : Regele Carol, care nu samănă deloc şi n-are atitudinea smerită a unui ctitor aducîndu-şi darul înaintea lui Dumnezeu, şi regina, al cării talent poetic e simbolizat printr-o atitudine de extaz care nu întră, iarăşi, în normele, bine statornicite, ale picturii bizantine sau bizantino-române. Un înger stă lîngă regele ; lîngă regina o madonă *catolică*, purtînd pe Isus în braţe, pe cînd jos se văd crini. Nori încunjură pe cele două fiinţi cereşti ; nori cari, drept spuind, nu samănă a nimic.

Şi cu aceasta orice cunoscător al vechii noastre arte, orice iubitor al frumosului şi adevărului istoric, vine de la sine la aprecierea puţin admirativă a *restaurării*. E deosebire între un lucru care se învaţă, care se studiază şi altul care se depune pe încetul în minte prin vederea necontenită a aceloraşi obiecte. Întipărirea în ceasul dintîi poate fi mai conştientă, dar în cellalt e mult mai adîncă, mai trainică. Pentru a reface o biserică de la care vremuri rele au răpit mult în desfăşurarea lor, trebuie familiarizarea deplină cu biserici de acest fel, şi mai trebuie o legătură intimă de amintiri, ce merg pînă în fundul copilăriei, cu sufletul care locuieşte în aceste clădiri de smerenie şi de închinare. Şi, fiindcă o artă adevărată se adaptează pretutindeni, se traduce în limba sufletească a fiecă-

www.dacoromanica.ro

rii rase, se cere iarăşi ca arhitectul învăţat şi meşter care îndrăzneşte să învie din rămăşiţi şi potriviri o frumuseţă vestejită, să fie unul din copiii cei mai plini de iubire fiască ai pămîntului pe care se va ridica a doua oară minunea.

Cred că la noi în ţară se găseau, şi atunci cînd am adus pe arhitectul francez, oameni cari, măcar strîngînd cu toţii cunoştinţile lor într-un mănunchi, puteau să ni dea îndărăt, cu toată priceperea şi cucernicia, vechea mănăstire a lui Neagoe-vodă. În locul caselor din Franţa, caselor din Viena, se puteau afla meşteri de-ai noştri cari mai încet (dar nu mai scump) ar fi dat podoabele dinăuntru, delicatele lucrări de zugrăveală, de săpătură şi chiar de turnătorie. În acest caz, n-ar mai fi nici catapiteasmă de metal, cu flori, nici vulturi heraldici apuseni, nici slove care nu sînt buchi şi nu sînt litere; n-ar mai fi, mai ales, acea bogăţie cam sălbatecă, aş zice: orientală, de aur şi de colori puternice. Ai noştri ar fi lăsat, ca nişte duioase amintiri dintr-un trecut care a fost numai odată şi nu se poate comanda, cu orice sacrificii bugetare, în făcătoarea de minuni străinătate, acele stîngace icoane şi sculpturi vechi, al căror grai de cinci sute de ani, venind din depărtările credincioase şi eroice, ni spune cu cît mai mult decît jargonul internaţional al momentului. Şi ar fi fost mai bine.

Acestea nu sînt, de almintrelea, singurele privelişti triste ce se pot culege aici, în umbra mănăstirii modernizate şi înstrăinate. Mai sînt şi altele, tot aşa de triste: acei stîlpi crăpaţi, mergînd spre ruină cu toată tinereţea lor, acei stîlpi de cărămidă acoperiţi cu moluz cari încunjură nevrednic biserica de marmură; acel palat episcopal, prefăcut acum în palat regal, clădire monumentală, aspră şi goală în faţada-i de cărămizi roşii, cu totul în alt stil decît al bisericii, şi ale cărui odăi par încă pustii, nesfîrşite, în căutarea unei

www.dacoromanica.ro

destinații definitive. În biserica veche, la restaurarea atît de distrugător radicală, s-a găsit chipuri de sfinți în cari meșterii altor timpuri și-au zugrăvit adevărata, nemărginita evlavie, s-au găsit colane de argint greu cu stîngace săpături de slove ieșite din întrebuințare, s-au găsit potire și odăjdii pe care au scînteiat pietrele în care se adună-n cel mai mic spațiu cea mai mare lumină și cea mai mare bogăție ; s-au găsit apoi și sfinte stofe care au învălit oase ce s-au făcut cenușă. Unele din aceste comori de artă au fost aduse la București pentru a face parte dintr-un muzeu abia orînduit și abia deschis. [1]. Celelalte se trec la catastif acuma, cînd noua casă a Bisericii trebuie să știe ce stăpînește ; apoi ele vor rămînea uitate în dulapuri, închise în lăzi. Și te gîndești atunci la acele *fabriche* care se găsesc în apropierea marilor, frumoaselor biserici ale Italiei : ateliere și muzee, în care se păstrează ceea ce a dat jos vechimea de pe clădirea măiastră, iar, alături, meșterii lucrează, în măsură ce se simte nevoia, la desăvîrșirea, la ținerea în bună stare a monumentului. Da, însă acolo nu se încredințează grija lucrurilor întreit respectabile, fiindcă sînt vechi, sînt frumoase și sînt scumpe, unor mîni străine, ci arhitectul de talent și de știință, ca și umilul lucrător ce-i îndeplinește gîndul, simt că lucrează la ceeace face mîndria și cinstea țării lor. Și sînt acolo și alți factori, cari la noi se cred nedreptățiți de lumea laică, își lasă ogorul nelucrat și rătăcesc pe unde nu e chemarea lor, lăsînd subalterni fără direcție și o turmă fără păstor. Unde ni sînt oamenii de rîvnă, oamenii de jertfă, binefăcătorii și gospodarii, aceia cari pot fi „sarea pămîntului", dacă înțeleg ce trebuie să fie ?

[1] Astăzi obiectele neprețuite sînt găzduite în palatul boieresc care e Muzeul de artă religioasă din București (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

Episcopului de Argeș, între atîtea dregeri și înnoiri, i s-a făcut loc în dosul palatului regal, unde se ridică o clădire ciudată, care poate fi asămănată și cu o casă de porumbei, și cu un turn de foc, și cu multe alte edificii practice. Sfinția sa e în munți, la Turnu, o mănăstire al cării ctitor este. În palatul regal locuiește un bun bătrîn, părintele arhimandrit, care stă aproape singur în aceste imense încăperi, supt paza lui Dumnezeu, căci a oamenilor lipsește cu totul. Protoiereul, un tînăr cult, preoții, cei cîțiva călugări stau unul ici, altul colo, de amîndouă laturile șoselei ; paza lor e aceiași. Spre Curtea de Argeș, unde nu sînt soldați și fac strajă numai patru gardiști, duce șoseaua pustie care se învălește parcă de groază la căderea nopții. Cînd mă întorc, întovărășit de bunii mei oaspeți, e un desăvîrșit întunerec, și din stelele care sclipesc departe-departe pare că picură frig. Un singur sătean trece, fără a face loc și fără a saluta pe cei doi clerici, dintre cari unul cere să fie respectat și pentru vîrsta sa înaintată. E poate vreunul dintre țiganii ai căror strămoși au robit odinioară mănăstirii și cari alcătuiesc o oarecare parte din poporația foarte săracă a orășelului. La „otel", un biet han primitiv într-un tîrg neobișnuit încă a primi, stăpînește același aer de singurătate murdară și tristă, care se mîntuie, pe lîngă case dărăpănate și biserici sprijinite în paiante, la acel aur de risipă din fundul șoselei.

2. *PE DRUMUL VOIEVOZILOR*

Într-una din ultimele mele călătorii la Curtea de Argeș (sau Curtea Argeșului, capitala din Argeș, fiindcă aceasta înseamnă cuvîntul) am dorit să refac,

www.dacoromanica.ro

călăuzit de amintirile eroicei vremi a începuturilor politice românești, drumul pe care acum peste șase sute de ani l-au făcut voievozii întemeietori, aceia cari, de pe Poienari, unde era „Cetatea de Argeș", s-au coborît la această „Curte" pentru a se îndrepta apoi către Cîmpulungul colonilor catolici de peste munți — opera românească substituindu-se așezării străine, mare și capital fapt în istoria neamului nostru — drumul lui Băsărabă cel Mare — căci așa i-ar fi zis bătrînului Basarab — care se odihnește în ctitoria sa din Biserica Domnească, drumul lui Nicolae-Alexandru, fiul lui, care stă, neatins încă de cercetările noastre, supt lespedea simplă din biserică de cetate cîmpulungeană.[1]

Printre zidul bisericii lui Neagoe, de care s-a alipit barbar cimitirul, cu înfățișare turcească, al germanilor năvălirii și profanării, și îngustul încunjur al bolniții, cu mormîntul, pecetluit de marmură neagră și năpădit de buruieni, al lui Lecomte de Noüy, se începe calea care duce la Albești și la acea Vale a lui Dan, care pomenește poate, numele altuia dintre domnii cei mai vechi. Apoi apucăm la dreapta, ca să tăiem pe rînd muncelele, care îndată vor da numele lor județului învecinat cu acest istoric Argeș.

Rar am făcut o călătorie mai singuratecă. Pare că numai amintirile trec la adînci ceasuri de noapte în sunetul zalelor pline de mucegaiul mormintelor, și singurul sunet care rupe tăcerea sacră e al arhaicelor chiote de bătălie ce se întorc din stînca în care s-au oprit acum peste o jumătate de mileniu. Multă vreme nici măcar drumeți țărani, din acei români ai ținutului de întemeiere, uscați, oacheși, cu o negreață roșietecă, de aramă, cari au fulgerări ciudate din ochii foarte negri, cu căutătura cruntă — neam de neîn-

[1] Cercetările d-lui Virgil Drăghiceanu nu i-au putut descoperi rămășițile (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

duplecații ostași, dintre aceia cu ochii clăcuți o țară și o țin împotriva tuturor primejdiilor. Să-i vezi călări pe caii mărunți cu traista merindelor la coapsă, ai căuta arcul și măciuca de care au fost copleșiți și striviți ostașii lui Carol Robert, încercînd, la 1330, să facă din Țara Românească o provincie de hotar a Ungariei regale. Cînd, la poalele unuia din dealurile care se urcă greu prin lunecușuri de ploi îndărătnice, din pletele codrilor neatinși, am întîlnit însă un automobil care se înomolise, îmi venea să întreb pe acest intrus cu îmbrăcămintea ciudată ce caută în dreapta domnie a stăpînitorului nostru vodă-Basarab, care nu sufere în oblăduirea sa decît voinici viteji și femei frumoase.

Singuratecă și tăcută cale. Deasupra, sprijinit pe coama pădurilor, neclintitul coviltir de nori. Nu se desface și nu picură încă: e învelișul trist al mărirîlor care s-au dus cînd țara s-a mutat la vale, lăsînd în urmă pe ctitorii și apărătorii cei dintîi. Numai la capăt, în Cîmpulung, șivoiul se va răpezi din nou drept în apele spumegate, vuind a răzbunare și nimicire.

3. *PITEȘTII*

Pînă la Costești, drumul străbate încă șesul. De aici înainte, se înalță muncelele acoperite cu șiruri de arbori supțirateci, ce încunjură uneori întreaga vedere. Lîngă sate apar livezile de pruni. În josul dealurilor țîșnesc verzuile izvoare ca în munte. Schimbarea portului oamenilor corespunde schimbării de înfățișare a naturii. În locul hainelor greoaie, urîte,

www.dacoromanica.ro

ale locuitorilor ţesului, apar acum albele veşminte strînse pe trup ale „munteanului".

O grămădire de frumoase case de ţară, cu acoperemînte de şindilă încă nouă, vestesc, după un ceas de cale printre muncele, Piteştii.

Piteştii — un oraş pe care l-ar fi putut dori cine ni-ar fi voit mai bine. O regiune de dealuri bine împădurite încunjură capitala Argeşului. Strade drepte, case frumoase, cît se poate de bine întreţinute, desăvîrşită lipsă de praf. Lumea nu stă închisă în casă ca la Rîmnic, ea circulă pretutindeni, gătită, dar nu prea mult ; vioaie, veselă. Clădirile statului : liceul, şcoli primare, sînt deosebit de frumoase. În mijloc, o grădină publică, cu arbori bătrîni, avînd din toate părţile clădiri mari şi un otel foarte frumos, vrednic de a fi într-o capitală. Încotro te uiţi, vezi hărnicie şi pricepere, însuşiri nedezlipite de rasa noastră, acolo unde e curată şi n-o împiedecă nimeni în dezvoltarea ei.

Cîţiva evrei se află şi aicî : unul a zugrăvit pe păretele tainiţii sale de pîndă un mare anunţ că la el e mai ieftin decît oriunde. Da, fiindcă, de bună samă, e şi mai prost.

Piteştii, spre cari încep a veni astfel de oaspeţi, nu sînt o creaţiune nouă a ultimului avînt românesc, care a creat regatul. Încă din vremuri îndepărtate, saşii Sibiiului îşi trimeteau mărfurile prin pasul Turnului Roşu, care ducea de-a dreptul la Rîmnic, dar putea să hrănească prin bogăţia adusă de dînsul şi un tîrguşor de drumul mare, în calea spre Bucureşti, ca Piteştii aceştia. Odată, viind de la Bucureştii lui Ştefan-vodă Cantacuzino şi mergînd spre Cîinenii din pasul Oltului, a trecut printre căsuţele Piteştilor un oaspete aşa de mare şi de neobişnuit ca regele viteaz şi nebun al Suediei eroice, Carol al XII-lea, învins şi fugar.

www.dacoromanica.ro

Pe de altă parte, ținutul de plaiuri al Argeșului avea nevoie, în izolarea sa, de o piață, și această piață trebuia să fie spre margenea șesului cu alte produse și alte trebuințe. Piteștii primiră astfel la zilele de bîlci și de tîrguri de săptămînă călărețiii, carăle și drumeții cu traiste și toiege din toate cotloanele văilor împădurite; ei atîrnară șomoiagul de paie înaintea cîrciumelor primitoare, durară prăvălii și tarabe. Dar boieri nu prea se așezară aici mai demult. Boierul în Argeș e un sătean cu mai multă stare, un stăpîn de munți, un îngrijitor de livezi — mai ales aceasta: un *țuicar*.

Din toate aceste împrejurări, ce nu se află tocmai așa nicăiri, se alcătui chipul frumosului orășel, grămădit între muncele. Nici sărăcie și nici risipă, ci o fericită stare de mijloc, harnică și econoamă. Și astăzi încă, dacă lași la o parte ce a întemeiat statul, pentru a-și mobila capitala de județ, ai ca bază tot căsuța curată, cu acoperișul de șindilă, umbrind cu strașina, a săteanului cu stare — cel mai trainic stîlp pe care se poate răzima clădirea complicată a României moderne.

Afară de grădina din centru, Piteștii au una dintre cele mai frumoase primblări din țară. Pe o șosea bine întreținută te ridici printre chioșcuri cochete, dintre care unul — o lăptărie — îmbracă forma unui schit, spre schitul *real* Trivale, ctitoria unui mitropolit mazil din veacul al XVII-lea, al cărui nume se pomenește într-o inscripție pe piatră, care e astăzi răzimată de zidul din afară al clădirii. Fundația vlădicăi Varlaam, mitropolit de partid, păstorind în timpuri de luptă, nu înfățișează, de altmintrelea, nimic deosebit prin proporții sau prin eleganță.

Trenul pleacă într-o dimineață înghețată, pe cînd o lumină cenușie cuprinde încă dealurile în mare parte goale, care-și arată lutul prin lipsurile verdeței, ca

www.dacoromanica.ro

o piele murdară prin coate şi genunchi rupte. Spre vagoanele roşii de clasa a III-a se îndreaptă nişte cerşitori în halaturi zdrenţuite, avînd pe cap o bucată de postav murdară cu cusături roşii. Ţigani slabi, ţărani săraci, cari par tot aşa de dezgustaţi şi merg tot aşa de strîmb, de lălîu. Iar bucata de fier ce atîrnă la coapsa acestor oameni, e arma cu care se apără România, căci aceşti ticăloşi — orice alt cuvînt nu şi-ar ajunge scopul — sînt... ostaşii patriei. Pentru Dumnezeu, ce s-o fi învăţînd în căzărmi, ce gînduri se vor fi coborînd în mintea acestor oameni — ţigani cum sînt — pentru ca ei să aibă această înfăţişare, care e în aşa de strînsă legătură cu un suflet adînc înjosit! Ori oamenii nu văd în această ţară, nu *prevăd*, şi nu-i doare inima cum mă doare pe mine, care, totuşi, n-am răspunderi şi plîng numai nenorocul nostru, *nedestoinicia* noastră![1]

4. *GOLEŞTII*

Trei ceasuri de aşteptare la Goleşti. Un sat destul de înstărit, mulţămită şi vecinătăţii gării, care dă de lucru la mulţi dintre locuitorii lui şi li ajută să-şi mai înalţe şi rotunjească gospodăriile. Într-o stradă laterală ce porneşte din marea arteră a aşezărilor, descopăr şcoala, spre care se îndreaptă un cîrd de băieţaşi şi de fetiţe, foarte drăguţi în portul lor de ţară. Şi iată vine şi domnul învăţător, un om mai mult bătrîn, care mă conduce la biserică, la parcul de la curte, în care dorm Goleştii de la '48 şi cei dinaintea

[1] Observaţii de acestea am făcut anul trecut, şi vai, în marea înflorire războinică a lumii de acuma, trebuie să fac şi azi (1916) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

lor, revoluționarii visători și boierii doritori și răspînditori de lumină, supt arborii înalți a căror rădăcină se cufundă adînc în pămînt și adînc în trecut și dintre cari unul — acel de colo, de lîngă gardul parcului — ar fi văzut, spune poporul, pe „domnul Tudor" căzînd în mînile dușmanilor cari-i voiau moartea, și i-o dădură.

Domnul învățător și atîția domni învățători ca dînsul, și mai bătrîni și mai tineri, samănă în largul țării, de la munte la Dunăre și la mare, umila sămînță a luminii, umilă, dar adevărată, din care răsare apoi noroc, putere și mîndrie. La bătrîneță acum l-au prins și pe el reformele pe care le introduce cel mai bun ministru de instrucție ce l-am avut și-l putem avea, d. Haret; și s-a dus deci la Cîmpulung ca să învețe țesutul paielor, în care va deprinde acum și pe micuții săi ucenici și ucenice. În cercurile de lectură ale învățătorilor, în bibliotecile satelor el crede, și se va folosi de dînsele. Vorbește încet și așezat, fără sfială și fără mîndrie, dar mai ales fără nici o nemulțămire cu soarta sa, de faptul *nou* că școala prinde, că săteanul o caută cu ochii în planurile sale de viitor, că învățătorul, ajuns folositor, se face în sfîrșit o putere. O putere binefăcătoare, pe lîngă atîtea care fac și vor face încă multă vreme răul. Și, în măreața pace a acestei grădini, în care se odihnesc oasele unor oameni buni, cari și-au iubit neamul, mi se pare că aud crescînd tot mai puternic, mai sus, ca o senină muzică de îngeri, acoperind toate zgomotele de dușmănie ale adîncurilor blăstămate, glasurile curate ale zecilor de mii de copii cari, dintr-un capăt pînă la altul al țării, învață în această clipă *carte*, sfînta carte care rupe lanțurile, risipește negura minții și întemeiază popoarele. Și din sufletul meu mulțămit se ridică un *aleluia* de recunoștință tuturor acelora, mari

www.dacoromanica.ro

şi mici, cari lucrează la cea mai rodnică, mai bună faptă a zilei de astăzi.

Mai bucură ceva la Goleşti. De jur împrejurul curţii nu găsesc ziduri de trufie pe care să le bată cu învierşunare ura celor săraci şi nedreptăţiţi. Spre vechea casă boierească au drum deschis şi durerea, şi boala, şi nevoia sătenilor. Aici găsesc ca să-i sfătuiască, să-i aline şi să-i mîngîie pe o coborîtoare a boierilor cari timp de veacuri au înflorit aice. Domnişoara Felicia Racoviţă, care a văzut timpurile fericite ale idealiştilor ce îndrăzneau să se uite mai sus decît noi, la o parte de zgomotul zădărniciei, dar ascultînd cu o pătrunzătoare luare aminte, din singurătatea-i, glasurile timpului, se încunjură de recunoştinţa binefacerilor sale. [1]

Acum în sus, spre Cîmpulung. Iată, în dreapta, pe „malul frumos", un şir de case ce se ridică spre o înălţime, unde o biserică nouă se vede pe un tăpşan desverzit şi arbori înalţi încunjură o casă de ţară. E Florica [...]

Livezi de pruni, case curate acoperite cu şindilă, un ţinut de idilă dulce.

Din loc în loc, apar pe margenea drumului ridicat eroii pictorului-poet Grigorescu: ciobăneii şi ciobăniţele, în haine albe-albe, cu ochii de lumină bună, stînd în mîndra lor simplicitate ca nişte fii de împăraţi schimbaţi de haine, pierduţi în codri de urgia unei vrăjitoare care va peri însă mîne d un braţ răzbunător, al nevinovăţiei, şi atunci ei, ciobăneii şi ciobăniţele, cu toiege şi fuioare, se vor arăta cu adevărat, în bucuria mulţimii, drept voievozi oacheşi şi bălăioare domniţe.

[1] Ea s-a dus demult la ai săi cari au fost (1914) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

O apă mică, dar fără astîmpăr, pripită, spumegată: femei îşi înmoaie ruſele în undele reci şi clare. E rîul Tîrgului, şi iată Cîmpulungul.

5. *MĂNĂSTIREA VIEROŞUL*

De la Cîmpulung în jos, calea ferată trece printr-o largă vale, între muncele verzi. Cîte un pîlc de pădure se coboară pînă în margenea şinelor. După vreo două ceasuri ai ajuns la Gropeni, pe hotarul dintre muncele şi cîmpia bogată în sămănături.

Călătorii lasa aici trenul pentru a merge la Piteşti fără înconjur şi aşteptare, mai răpede, cu trăsura. Cei trei birjari cari cer doi lei pentru un drum de vreun sfert de ceas sînt luaţi fireşte cu asalt ; al nostru are o trăsură slăbită din toate balamalele, la care sînt înhămaţi doi cai slabi. Un individ nepofuit, gros şi roşu, cunoştinţă a birjarului, s-a aburcat pe capră, spre nenorocirea şi mai mare a dobitoacelor. Dar biciul năpraznic al stăpînului, grăbit să găsească alţi muşterii, dă aripi gloabelor deznădăjduite. Şi, astfel, într-o licărire fulgerătoare trec pe lîngă noi urîte căsuţe sărace, cîrciume chioare, cu drumeţi ce se uită chiondorîş, cară de departe, ţărani în portul fără frumuseţă al şesului, ţigani tămînjiţi prin praf. În urmă întri în frumosul Piteşti prin urîte străduţe de mahala şi ulicioare de tîrg, cu cîte un evreu pocit de pare că nu crezi că e viu sau o bătrînă evreică cu faţa uscată pe oasele ascuţite de te înţeapă numai cînd te uiţi la ele...

Seara, urmăm bulevardul Ferdinand şi aleea care duce la Trivalea, printre biete case de mahala, dintre care unele încă netencuite, cu cărămida goală, dar

www.dacoromanica.ro

îndată, printre desișurile de arbori frumoși, sămănate cu chioșcuri și alte podoabe. Abia cîțiva piteșteni se primblă prin acest minunat decor; două-trei birje așteaptă la bufetul abia luminat; muzica militară-și cîntă marșul de plecare. Sus, Trivalea-și înalță turnurile, încunjurată de o trainică tăcere; asupra vechii biserici de peste două sute de ani picură lumina slabă din stele și din cornul nou al lunii.

Pînă tîrziu noaptea răsună, trezind pe somnoroși, trîmbițile și tobele muzicii militare, căci în grădina publică se dă, cu un scop pios, o „serbare artistică și literară dansantă", din care cei ce nu plătesc aud numai armonia războinică.

În dimineața rece, pătată de nori suri, scîlciați peste tot cerul, un birjar bătrîn, gîrbov, cu fața smolită ne duce încet-încet spre mănăstirea, — foarte veche aceasta — a Vieroșului, căreia i se mai zice și Vierăș, pe cînd astăzi localnicii nu știu decît de Vierăș, Giereș.

Același drum ca la sosire, aceeași „grădină universală", aceeași stradă Eliade Rădulescu, în porțile căreia se ivește, din cînd în cînd, statueta de bronz a unui țigănuș gol ca napul. Iarăși trecem Argeșul răsfirat, a cărui apă-ajunge abia la butucul roții carălor oprite în mijlocul lui. Lunca se desfășoară bogată în tufișuri și grupe de copaci. Pe șoseaua prăfoasă acum trec în șir olteni, cu panerele pline de prune și struguri, și femei cu coșuri pe cap, aducînd orașului legume și fructe. Unele sînt țigance murdare, altele sînt îmbrăcate cu rochii de cit; puține poartă cele două fote roșii, prinse de brîu, care deosebesc țărancele din acest județ al Argeșului. Se văd puține fețe frumoase.

Iată acum atelierul țărănesc al lui „Domenico Ertegoviț", un hertegovinean italianizat, iată halta roșie și galbenă a Gropenilor, cu cele trei birje ce aș-

www.dacoromanica.ro

teaptă călători pentru Piteşti. Pe cînd dunga largă a drumului mare trece spre stînga, ducînd la Cîmpulung, apucăm la dreapta prin luncă. O vale largă, sămănată cu arbori, cari se înşiruiesc în perdele, se chircesc în tufişuri şi suie coastele în pădurici. Trăsura taie cursul lat, desăvîrşit de limpede, al Rîului Doamnei, în care caii se înfundă cu sfială. Apoi un suiş dulce spre satul Vieroşului.

E o ţigănie urîtă şi săracă. Din vergi, din lemne şi lut, din cărămizi smulse zidurilor şi clădirilor mănăstirii, robii ei de odinioară şi-au durat coteţe rău învelite cu stuf, mai arareori cu şindilă; ferestile mărunţele au mai deseori hîrtie murdară, scînduri sau astupători de cărămidă în locul geamurilor, care, şi cînd le vezi, sînt crăpate sau cu lipsuri. Feţe smolite răsar din toate părţile. Şi copiii mîzgăliţi, trenţeroşi, buhoşi cîntă de răsună satul întreg.

Mănăstirea, părăsită la secularizare de călugării greci, e într-un hal jalnic. Lîngă fîntîna satului se vede o frîntură din vechea cişmea. Aceasta, pe coasta dealului, poartă între sculpturi elegante chipuri de grifoni şi o neobişnuită stemă a ţării în care corbul nu ţine crucea în plisc, ci-l apleacă plin de hrană către doi puişori ce se întind lacomi spre dînsa. E, pe o veche temă de folclor, ca o glumă drăgălaşă a vechiului meşter din veacul al XVII-lea.

Mai sus, ziduri de cărămidă cu ferestuici de piatră, astăzi în deplină risipă, şi bolţi, şi alte bolţi, supt frînturi de pereţi şi deasupra unor beciuri înfundate de dărîmături. Chiar în vîrf, e o bisericuţă care a păstrat, cu coloanele sculptate la bază, ce o despart în lăţime, toată vechea ei simplicitate. În cuprinsul împrejmuirii dărăpănate se află însă lăcaşul de căpetenie.

El a fost ridicat încă din veacul al XVI-lea, dar în starea de astăzi, cu fronton ascuţit şi stîlpi sculptaţi

www.dacoromanica.ro

jos. în adînciturі, biserica de la Vieroş arată numai gustul sfinţiei sale arhimandritului „năstavnic“ Samult Tărtăşescu, care a durat la 1834 o nouă clădire în locul celei vechi ce se ruinase aproape cu totul. În cuprinsul bisericii moderne dorm încă morţii cei de demult supt lespezile lor săpate : copiii lui Stroe Leurdeanu şi cei şi mai depărtaţi de noi : logofătul Udrea al lui Alexandru-vodă Mircea, Irina, fiica lui Miloş, fratele acestui voievod, Albu clucerul Golescu, care a cruţat de peire, perind el însuşi, pe Alexandru, în lupta cu străşnicul Ioan-vodă cel Cumplit. Pe marmură e înfăţişat viteazul călare, cu coiful pe cap, buzduganul în mînă şi mantia fluturînd în bătaia vîntului, ca în acea zi sîngeroasă din anul 1574, cînd, murind, el a scăpat cinstea învinşilor.

www.dacoromanica.ro

II

OLTUL

SLATINA

La Slatina ajung noaptea. E grozav de urît şi de sălbatec. Un lung drum printre felinare strîmbe, chioare, stinse, rupte. În dreapta şi în stînga, nimic : pămînt gol, ars pe nişte muncele. După o lungă orbecăire în praful birjilor ce-mi merg înainte, iată — ce ciudat mi se pare ! — un glob de lampă electrică, apoi altul. Se văd ceva case pe laturile drumului. Apoi iar straja obosită a vechilor felinare gîrbove.

Abia într-un tîrziu, lumina electrică apare din nou, destăinuind cu cruzime locuri virane, case în ruină, uluci rupte — şi toate acestea sămănate din loc în loc, la distanţe mari, pe strade care, desigur, dacă pămîntul nu va da aur şi pietre scumpe pentru vagabonzii civilizaţiei, nu se vor umplea niciodată. Văd o piaţă convenabilă, cu un palat frumos, care adăposteşte administraţia : în faţă se rotunzeşte o grădiniţă, care ziua apare plină şi ea de praf şi de o şi mai tristă podoabă : burghezimea din partea locului, care, în loc să coase cojoace, ca puţinii cari au rămas în „Lipscanii" Slatinei, cască gura în haine nemţeşti

www.dacoromanica.ro

murdare și face politică. Pentru asemenea oaspeți aș încl ide orice grădină — căci nu o merită !

Otelul e mare, destul de bun și curat : înlesnire care, cum se știe, nu se găsește în partea, și mai nenorocită, a Moldovei.

Văzută ziua, Slatina, vechiul tîrg oltean, care adăpostia adunările de răzvrătire ale boierilor munteni, patria lui Vintilă-vodă feciorul lui Bragă, ce a fost „județ la Slatina", în același veac al XVI-lea, apare deplorabil. Se mătură în strada din mijloc, dar așezările sînt așa de multe, de răspîndite, de sărace, încît, nestabilindu-se o rază potrivită a orașului, nu se poate face aproape nimic pentru curățirea, împodobirea, modernizarea lui. Pe lîngă cele două strade paralele, dintre care una se termină printr-o țigănie, vrednică de numele și de locuitorii ei, iar cealaltă înșiră prăvăliile, se deschid altele : unele din ele au bună perspectivă, dar nu cuprind alta decît maidane, livezi cu totul neîngrijite, mici case umile și triste.

Dacă prin aceste strade ar trece țărani curați, dacă s-ar înălța fum albastru printre arborii bătrîni, dacă, în locul cînilor ce rătăcesc flămînzi după hrana lăturilor, ai vedea caii, vitele și cobăile din părțile harnice și bogate, te-ai mulțămi oarecum cu priveliștea unui întins sat. Dar țăranii ce trec sînt numai oaspeți veniți la tîrg. Și ei, aproape toți, contribuie la întipărirea neplăcută pe care o culegi pretutindeni. Se mai văd la unele sătence fote țesute cu gust, dar altele se înfățișează numai în alb, cu un văl aruncat peste un conciu ce samănă la formă cu scomănacul călugărițelor, iar la coloare cu fesul balcanic. La cei mai mulți țărani, vezi îmbrăcămintea dunăreană, deosebit de urîtă : căciulă fără țugui, un cămășoi lung, itari ca niște izmene largi. Tipul, mai regulat decît în Vîlcea, mai bine croit în ceea ce privește trupul, e vulgar, greoi ; lipsesc la cei mai mulți fețele supțiri ce se

www.dacoromanica.ro

află aiurea (mă gîndesc la Gorj, la ținutul Sibiului, la munții Neamțului), lipsește statul înalt și mlădios, agerimea în mișcări.

Se văd două biserici de curînd drese : una pe o înălțare a terenului, cealaltă, mai mare, într-o grădină, care arată îngrijire. În biserici, Slatina întrece Caracălul, precum îl întrece, cu mult, în trecut. Păcat numai că acest trecut a ieșit încă puțin la iveală. Un institutor local, de la vechea școală Ionașcu, a adunat ceva, tipărind și o mică monografie. De la rîvna lui ar fi ceva de așteptat, dar nădejdile-mi sînt puține pentru acest oraș unde viața bate încetinel într-un trup amorțit de multă vreme.

www.dacoromanica.ro

III.

TELEORMANUL

1. *IN TELEORMANUL ŞES*

Un tren care pleacă din Piteşti urmează linia principală pînă la staţia Costeşti, şi de aici are drumul său deosebit spre Dunăre. Îl străbat într-o dimineaţă de toamnă morocănoasă, în ploaia din neguri a căreia se ascunde parcă, totuşi, pentru mai tîrziu, o făgăduială de lumină călduţă, de puţin senin mîngîietor. Se văd pînă la restrînsa zare alburie nemărgenite lanuri de arătură proaspătă, negre în bura de ploaie care le stropeşte; movilele pe care le taie drumul, îşi destăinuiesc cuprinsul de pămînt negru şi roşietec, darnic de hrană. Păşunile pe care se răsfiră grupe de oi, cai mărunţi şi vite greoaie, cu coarnele larg arcuite, sînt mai puţine. Păduri abia dacă se găsesc arareori, în margenea vederii. Teleormanul, desişul sălbatec de sălcii şi fagi al vremilor barbare — *Deli-Orman* — n-a păstrat nici atîta frunziş cît Ilfovul: cultura mare, pentru hrana popoarelor depărtate, i-a cerut toată ţărîna de bielşug.

Nu e pretutindene un şes, dar nu se poate vorbi de dealuri, nici în partea mai ridicată, ce vine după

www.dacoromanica.ro

Roşii de Vede, de unde o altă linie pleacă spre celălalt tîrg al Teleormanului, Alexandria lui Alexandru Ghica-vodă. Faţa pămîntului se cufundă şi se ridică, se încovoaie şi se gîrboveşte, într-un ocean încremenit, cu valurile blînde. În locurile mai priincioase, s-au desfăşurat sate, cu livezi pline şi căsuţe bune, supt coperemînte de şindilă sau de tablă roşie, care arată o agonisită ţărănească precum nu se găseşte pretutindeni. Mîne e hram mare : Sfinţii Arhangheli, şi pe cărările de lîngă sate merg în şir ţigani, măhăloşi şi îndesaţi, cu ţigănci înfăşurate într-o manta cusută tocmai ca o plapomă, ţărani în scurteici albastre, brune, cu mîneci verzi, în şalvari greoi, cu ţărancele lor, îmbrobodite ca turcoaicele în lungi valuri albe şi ţiind uneori în mînă, ca pe vremea patriarhilor, toiege de cale. Pe margenea drumului, se văd cherestele, o moară de lemn cu trei rînduri a unui bogătaş evreu. Le gară se deosebesc şi tipuri vădit bulgăreşti, şi în vagon un domn foarte gras vorbeşte cu unul foarte slab în limba arendaşilor : greceasca.

2. *PE DUNĂREA TELEORMĂNEANĂ*

Înălţimile balcanice coteigesc uşor şi se înfundă în lăuntrul ţării, unde dispar liniile lor rotunzite. În faţă, un alt şir de muncele face margene apei. Pe malul nostru, dintre păduri, răsare un ponton cu un steag rupt, ce flutură în vîntul puţin mai potolit ; pe aproape aşteaptă şlepuri străine. Zimnicea, la care ne oprim, e, ca şi Piua Petrei, ca şi Călăraşii şi Giurgiul,

www.dacoromanica.ro

departe de țerm, la ascunzătoare și adăpost, unde n-o descopăr privirile.

Dinpotrivă, pe culmile goale din față, pîndesc drept peste rîu rămășițele de cetate veche, din care au străjuit odinioară, pentru încălcări și pradă, turcii sișteveni, cari au lăsat ca urmași de legea lor pe acei hamali cu picioarele goale, pe acei săteni în haine rupte, cari înroșesc cu fesurile lor debarcaderul. Sișteovul de astăzi, care e și acel de ieri, al decăderii turcești, răsfiră multe case mici, albe, fără livezi — pe cînd livezile întovărășesc neapărat orice veche așezare românească — pe trei dealuri și pe adînciturile prăpăstuite dintre ele. Pare un zbor încremenit de porumbei albi. Cîteva clădiri mai bune : vama, un otel, care-și dă firma și în românește, se înșiră pe chei : înaintea lor trec, patru cîte patru, într-o alergătură de oi gonite din urmă, rezerviștii bulgari cu bietele lor haine fără coloare și sacii albi pe umăr — umili reprezentanți ai stăpînirii de astăzi. Geamii ale turcilor nu se arată, dar uite o bisericuță cu turnul ascuțit, probabil a catolicilor, iar altele două, mai în sus, pentru pravoslavnici. Mult timp încă frumoasa priveliște te urmărește prietenos de pe coastele galbene ale țermului — pe cînd vaporul lunecă între țermuri joase.

Șișteovul se fălește cu întinderea sa, nica Zimnice se sfiește să se arăte. Temeiuri adînci se află supt aceste deosebiri ale malurilor, care deosebiri nu se întîmpină numai aici. Țermul bulgăresc nu se teme de Dunăre, care poate numai să-i radă jos învelișul de verdeață ori să sape scorburi în lut, să dea la iveală stînca. El privește de sus rîul. În țermul românesc, dinpotrivă, stăpîna, tonoasă și răufăcătoare, e apa, care șuguiește înecînd și dărîmă la mînie. Pămîntul, slab,

www.dacoromanica.ro

e venit din Dunăre și se supune chemărilor ei, coborîndu-se iarăși ca mîl în adîncurile rîului. Dar ce nu pot face nisipul, lutul, țerna, singure, poate îndeplini același material cînd e ținut în adînci rădăcini împletite. Aici copacul e prietenul, apărătorul, și este sfînt pentru omul pe care-l ajută. Dincolo, n-au nevoie de dînsul, și-l taie de pe pămîntul tare în care n-a putut să-și înfunde mult ghearele căutătoare de hrană.

Pe urmă, malul drept a fost, din vremea romanilor pînă acum, un mal de cetăți, chemate să domine șesurile supuse din față. După strecurarea barbarilor cari au înecat de pe țermul nostru, el și-a luat iarăși rolul de dominație, supt turci: noi, cari pierdusem puținele noastre întărituri, ne piteam înaintea stăpînului, tiranului, hrăpitorului, căutam să ne facem uitați de dînsul, cu ce bogăție putuserăm strînge, pe cînd el ne căuta necontenit cu ochii crunți, nesățioși, din toate turnurile marii sale cetăți dunărene. Astăzi însă, vîntul de la miazănoapte i-a măturat departe flenduritul steag de jaf, și urmașul tînăr al bătrînului uriaș scos din scaun pune totuși, printr-un șir de mici acte de dușmănie, încă odată vechea întrebare: de pe ce mal va veni stăpînirea — dacă nu asupra apei, peste care au drepturi atîția — asupra pămînturilor străbătute de dînsa?

3. *TURNUL MĂGURELE*

Turnul Măgurele și Nicopol. Orașul românesc se manifestă în noapte numai prin luminile pontonului și ale șlepurilor îngrămădite la acest punct de la gura Oltului: veche cetate, veche șchele, dar așezare oră-

www.dacoromanica.ro

şenească dintre cele întemeiate la 1829. Iarăşi o reşedinţă oarecum înfloritoare, care se pare că nu vrea să înainteze prea mult către rîul peste apele căruia i-au venit în 1877 ghiulele de aprindere şi omor ale vecinilor din Nicopol. Abia un colţ din oraş apare ceva mai departe, într-o regiune unde din toate părţile se frămîntă corăbii.

Aici însă şi vechea cetate de stăpînire osmanlîie se pitulează în cuibul ei de pe munte pentru a vedea mai bine şi a lovi mai sigur. Nicăiri grămada de piatră, strînsă ca o fiară ce se pregăteşte de o săritură ucigaşă, nu e mai măreaţă. Tocmai în vîrf, tremură lumini depărtate, pe cînd de-a lungul ţermului abia cîteva felinare risipite aruncă în întunerec o rază care înseamnă locurile mai mult decît luminează în adevăr. Apoi înălţimile se potolesc, fugînd tot înainte.

Peste un ceas însă Samovitul, de unde porneşte linia bulgărească spre Sofia (cealaltă duce la Rusciuc şi la Varna), se află într-o regiune mai mult şeasă.

Turnul Măgurele a fost o străveche strajă războinică, a romanilor-latini, a romanilor greci, a barbarilor, a turcilor la sfîrşit, cari, din acest „Nicopolis cel mic", aveau în mîna lor, pînă foarte departe, satele dijmuite sau aduse în robie. Acum, *turnul* temut atîta vreme nu mai e nicăiri, nici măcar ca o podoabă de grădină, cum e celălalt *turn,* de la Severin. Orăşelul nou, crescut de pe la 1830 încoace, contemporan în modernitate cu Brăila, Călăraşii, Giurgiul şi Severinul, se ascunde vederii între arborii săi încă verzi.

De la gară întri într-o stradă bine pietruită, dreaptă, şi acest caracter al reţelei de drumuri din Turnu rămîne pînă la sfîrşit. Arată să fie şi bine luminat. Desfăşurarea stradei mari dă la iveală întîi o minunată catedrală nouă, din piatră, cu acoperişul turnurilor de

www.dacoromanica.ro

aramă roşie, cu tăietura generală şi podoabele săpate ale Curţii de Argeş : nici o capitală de judeţ n-are un aşa de impunător monument religios, care să fi fost numai în timpurile noui. Pe urmă, într-o piaţă largă, se rotunjeşte o grădină, frumos croită şi nu se poate mai bine îngrijită. Ai acum, în dreapta şi în stînga, un palat administrativ foarte chipos, un tribunal ce se mîntuie de clădit acuma, şcoli. Prăvăliile, mai mult scunde, poartă firme româneşti, care ascund de multe ori o provenienţă bulgară a proprietarului ; nume evreieşti nu lipsesc nici ele, şi mi se spune că mulţi dintre grînari se ţin de neamul pe care Iehova l-a binecuvîntat spre înmulţire şi îmbogăţire, şi pe pămîntul nostru.

O şosea duce spre port, între sălcii cu trunchiul borchinos, bolfos, spîrcuit de ramuri strîmbe, ce se răşchiră fără frumuseţă. Jos, malul dunărean e acoperit de buruieni de apă, pe care le-a sîngerat, ucizîndu-le, toamna, de porumbişti brune, de păşuni pentru vitele îmbielşugat cornorate. Linia trenului, aproape paralelă cu şoseaua, se deapănă înainte, pe podişca ei pleşuvă. Între drumul de fier şi cel de piatră, cărări se strecoară prin ierburile uscate : dungi negre, umede, pe care lunecă mai uşor roţile micilor căruţe ce se întorc goale după descărcat. Pe cînd altele pline, căruţe cu cai şi cară cu boi, înaintează încet pe şosea, în lungi şiruri, ducînd, supt acoperişul de coceni care-i fereşte de ploaie, sacii umflaţi de boabe. Mînă mahalagii din Turnu, bulgari romanizaţi ca limbă, ori măcar ca port, căci au părăsit tichia şi scurteica de abă cafenie pentru vesta neagră sau albastră, de postav, şi căciula pătrată. Bulgari de peste Dunăre, lucrători ce se întorc cu simbrie românească în buzunar, după ce au prins carne din borşul gol cu care se mulţămesc, sau hamali de la port, trec în hainele lor de acasă prin vălmăşagul de roţi.

www.dacoromanica.ro

Şi, pe lîngă marsul lor sfîrgaci, pe lîngă faţa lor bugedă, cu fălcile mari, se desface ager şi aristocratic ciobănelul cu ovalul alb, blînd, supt mărea cuşmă mitoasă, cu zeghea zvîrlită împărăteşte pe umeri, mocanul pribeag, fudul ca un *pileatus*, vechiul „căciular" al dacilor străbuni, dorobanţul cu ochii isteţi supt cocheta-i bonetă de serviciu.

Jos, se întinde acuma portul : vamă, magazii, pontoane, pîrghii, cară ce se frămîntă : pînă în această tîrzie toamnă friguroasă dăm lumii aurul holdelor noastre. Şlepuri aşteaptă pe Dunărea de ardezie.

În faţă, stînca Nicopolei răsare, iarăşi, pînditoare din valuri. Largi tăieturi prin verdeaţa uscată îi arată măruntaiele de piatră albicioasă. Într-o adîncitură, casele tîrguşorului sărăcăcios şi sălbatec se înfig în rîpă, risipite ca o turmă de oi, pe cînd faţada lor de clădiri mai mari, oarecum europene, se opreşte în margenea ţermului. De acolo vin turcii supţirateci, în haine albastre, roşii, galbene, cari apar în portul şi pe şoseaua Turnului, ca o amintire a altor timpuri şi a altei lumi. Deosebită ca loc, precum e şi în timp şi în rost deosebită, cetatea de odinioară a Nicopolei, supt zidurile căreia a căzut pentru creştinătate, pe la „anul patru sute", în mormîntul măcelăriţilor sau în robia asiatică, floarea îndrăzneţilor din cavalerii apusului, înalţă tînguitoare, în singurătatea-i, ruinele şi monumentul funerar al minaretului.

La întors, oraşul nostru se vădeşte, în sfîrşit, cu ce are mai fraged şi mai frumos, cu livezile, cu biserica splendidă, cu casele albe, cu întinsele cazărmi acoperite cu table roşii. O nevastă în port ardelenesc stă înaintea unei căsuţe. Alături se pleacă încet cumpăna unei fîntîni de ţară. Iar din curtea cazărmilor te salută armonios şi mîndru sunetul reunit al tuturor goarnelor care deprind cîntece de luptă.

www.dacoromanica.ro

De la Rușii de Vede în jos, prin mijlocul satelor mari ca orașele, cu case dese, acoperite cu tablă roșie, printre lanuri de grîu și rapiță, întinse în largul șesului, se ajunge, de la o gară luxoasă la alta, la Zimnicea.

Vechiul sat de pescari dunăreni s-a prefăcut cu totul în epoca Regulamentului Organic. S-a desemnat o piață centrală, s-a împrejmuit și plantat o grădină publică, în care se dărapănă monumentul ridicat în amintirea trecerii Dunării de către ruși și rămîne în părasire un cochet casino, s-au tras razele drepte ale străzilor. Speranțele puse în aceasta șchelă nouă nu s-au prea îndeplinit însă : negoțul n-a înflorit de ajuns pentru a da Zimnicii bogați în număr mai mare, iar sătenii au rămas cu întinsele lor curți nelucrate și fără o singură floare — cine va pune o taxă pe pămîntul nelucrat? — cu casele lor de pămînt bătut care crapa și se dărîmă lesne supt coperișul de stuh, lîngă construcții mai trainice acoperite cu olane în albie, de o coloare roșietecă ștearsă, pierzîndu-se în galben-suriu. Sali întregi din școala primară sînt goale ; rari copii ai mahalalelor se pot înfrupta de cultura elementară ; frumoasele fete umblă dumineca și serbătorile cu părul ascuns în broboadă și cu picioarele goale ; sus, pe malul Dunării vechea cazarmă ce pîndea asupra apei s-a prefăcut în cărămizi de construcție care s-au furat ori s-au risipit. Numai acum în urmă s-a legat cu un preafrumos pod tîrgușorul cu portul cel nou, în care se ridică albe clădiri în stil românesc, pentru a adăposti organele administrative, lîngă ponton. Și, prin silințele unor bătrîni veniți din vremuri mai bune și unor tineri de viitor, „Liga Culturală" și-a ridicat steagul de învățătură deasupra unei modeste biblioteci poporale.

www.dacoromanica.ro

Drumurile la port ori la vechea cetate romană în ruine sînt de toată frumusețea. Unul duce sus, între sălciile învoalte, a căror floare galbenă îmbălsămează delicat în serile de primăvară umedă. Cellalt taie lanuri de rapiță ori de grîu, sămănate în țernă fărîmicioasă, surie ca o cenușă. Dintr-un loc și din altul, Dunărea se vede largă, bine strînsă în maluri, cu adîncuri primejdioase cînd vîntul aspru încrețește valuri din apa-i de ardezie ca licăririle de plumb proaspăt.

Dincolo, malul e și mai prăpăstuit. Pe povîrnișuri rotunzite spre apă se înșiră multe case mărunte, peste care se ridică marea clădire a gimnaziului, catedrala cu proporțiile impunătoare, încă două biserici, un supțirel minaret de moscheie pentru turcimea nevoiașă, pe cînd la mal e gara de curînd zidită.

[. . . . .]

www.dacoromanica.ro

IV

MUŞCELUL

1. *SPRE CÎMPULUNG*

Nu bagi de samă, în necontenita încălcare a înălţimilor rotunde cu prăpăstuite povîrnişuri, din margenea răsăriteană a Argeşului, cînd treci de la un judeţ la altul. Aici, şi cu un adaus la apus al Vîlcii pline de mănăstiri, dar fără locuri de luptă, e în adevăr o ţară, o singură ţară. La răsărit este Dîmboviţa plană, cu drumuri oable, netede, regiune de adevărată „descălecare" spre odihnă : la nord, dincolo de toată această încîlcitură de păduri, stă păretele de stîncă al Făgăraşului, semeţ, pustiu, inabordabil. Acolo e cuibul vulturului ; aici el îşi destinde aripile.

În valea cu bisericuţă, unde se găseşte iutea apă de munte, se lucrează la fierăstraie, şi trunchiuri mari călătoresc, negre, mucede, ca nişte capete de ipopotami ieşite să soarbă răcoarea. Apoi, iarăşi, pe lîngă casele durate din lemn, cu pivniţa supt ceardacul cu stîlpi şi înaltul coperiş de şindilă deasupra, peste podeţele zguduite, ori de-a dreptul prin apa rîuleţului, spre suişul altei culmi, între prunii ogoarelor cu bielşugul de roadă ca nişte mari flori albastre.

www.dacoromanica.ro

Ce-or fi aşteptînd fetele cu fota de roşu şi aur, care stau înaintea uşilor de stejar vechi? Nu s-a întors încă solul de biruinţă al măriei sale ca să li se spuie că s-a isprăvit şi că în groapa de la Posada, supt lespezi pe care nu pot să le ridice acei ce le-au prăbuşit, zac, sfărîmate, oasele episcopului latin lîngă ale celui din urmă secui de la hotare!

Şi deodată Cîmpulungul, de pe vîrful ultimei culmi, ni-a răsărit neted şi alb, prins de ţermul apei Tîrgului, alergînd iute către acel rîu alb al Doamnei, care nu vrea să spuie vechea poveste romantică a numelui său.

Dar, ca să treci la Dîmboviceni, mai e drum.

El încunjură înălţimi rotunde, dincolo de care se ascund străvechi aşezări rurale cu nume scurte, rude. ca al Măţăului. Se învîrte, se strecoară, şi dincolo de frumosul sat de moşneni unde păstoreşte cu glas dulce şi cu glumă isteaţă părintele Cotenescu. Ne-am înfundat într-un aspru şi măreţ defileu de munte: o cheie de descuiat cu sabie tare se pune în calea întregitorilor de ţară.

Dîmboviţa, venind din sus, de la Măţieşul sumbru, trece tulbure în albie de piatră. Durerile cele vechi pe care le alintă fîşîitul trist al undelor ei nu mai sînt ale acelor boieri şi ţărani ieşiţi în calea năvălitorilor medievali, ci noi înşine am fost marturi îndelungatei jertfe fără noroc de pe coastele Mătieşului, unde am îngropat un prinţ străin, venit pentru pradă. Morţii cari încunjură aici i-am văzut şi ne-au văzut, li-am vorbit şi ni-au vorbit; în împărtăşirea sufletului nostru am cuminecat.

Sus, în faţă, pe cărare de căprioare, s-au suit schivnicii la schitul care nu se vede mai mare decît un cuib de pasăre. Jos, un archeolog sapă la temeliile unei mai vechi biserici îngropate. De la un creştet la altul pare că se întinde acea punte udă de lacrimi şi cruntă de

www.dacoromanica.ro

sînge care e viața acestui neam de luptă și de suferințe.

Departe, în acest ceas spre amurgit, la mormîntul din Dealul Tîrgoviștii, al lui Mihai Viteazul sună clopotele de pomenire.

La capăt, bisericuța din Goleşti, satul lui Gole, al urmașilor lui, boieri ostași, buni cavaleri și cărturari buni, de la Ivașcu și Albu la Radu și Dinicu, mărunt lăcaș de mari amintiri, la care se adauge aceea a trădării olteanului Tudor, domnul poporului în arme.

Județ arhaic, cu colțuri tăinuite, făcute parcă anume pentru a nu se răzbate la dînsele, cu drumuri înguste și întortochiate, tinzînd spre munte, călărind dealurile spre Cîmpulung, strîngîndu-se lîngă șuvițe de torente mîncătoare spre Rîmnicul Vîlcii, în cealaltă țară, care, o bucată de vreme a dominat Argeșul.

Pe aceste drumuri, printre frumoasele înălțimi totuși îmbrăcate încă, în ciuda hoților de păduri, totdeauna privilegiați, ajunge cineva la mănăs irile cele mai puțin cercetate :

Cotmeana, croită de Mircea „cel Vechi", refăcută și adausă supt Brîncoveanu, apoi supt fanarioți, fără a i se fura bănuții de smalt de supt coperiș, mănăstioară domnească din vremi eroice, de la care n-a rămas decît această bisericuță ;

Valea Danului, impunătoare cu adaosul de supțioară, cu catapiteasma care a venit de la însăși biserica episcopală din Argeș ;

Tutana, cu măreața biserică, prădă ă în lăuntru, dar rămasă în zidurile-i puternice, între acei puținței oameni săraci, așa cum au făcut-o, din porunca tinerelului domn Mihnea, care era să fie turc, însuși Mihai, care, el trebuia să ajungă domnul cel viteaz ;

Bascovul, la capătul unui sat săracut, căruia i se furi fetele cele mai frumoase și mai deștepte de către mănăstirea secolului al XVII-lea, cu modestul lăcaș de

www.dacoromanica.ro

închinare și căsuțele de adăpost, unde, supt buna supraveghere din vremea mai nouă, se lucrează harnic la covoare.

Sus, pe dîlma prăpăstuită stă cetatea Poenarilor, adevărata „cetate a Argeșului", de care se leagă crunte legende în legătură cu Țepeș.

Numai în jos spre Pitești timpurile apropiate au deschis larga cale domnească.

Și oamenii se potrivesc cu această natură care nu e aspră, dar cuprinde în ea o melancolie de trecut și de părăsire. Parcă ar fi cu toții odrasle de voievozi acești bărbați și femei, cu prelunga față smolită, cu ochii negri adînci în cari se zbat, peste lipsurile de astăzi, flăcările eroice. Din ființa aici a domniei au rămas strălucitele veșminte femeiești, numai din purpură și aur.

2. *CÎMPULUNGUL*

E ceea ce-i spune și numele : un „cîmp lung", o vale prelungită între dealurile din dreapta și cele din stînga, o vale pe care și-a găsit drumul întîi o apă, sufletul satelor și al orașelor, și pe urma ei s-au luat, înșirați de bolborosirea cîntăreților de munte, oameni : străini, călugări viteji, cu crucea pe haină și spada în mînă, teutonii, cînd, în zorile noastre, anii erau abia o mie două sute ; apoi oaspeți cu negoț și meșteșug. Sași mai ales ; în sfîrșit, din văi de munte, din șchele de hotar, din guri ale Carpaților, țăranii noștri, cari atunci ca și acum străbăteau drumurile în trăgănarea carelor ce lasă sufletu-n voia gîndurilor și viselor, ori în mersul sprinten al cailor. De-a lungul cîmpului s-au întemeiat atunci căsuțele albe, încunjurate de roadele

www.dacoromanica.ro

hărniciei ; morile vorbăreţe, bisericuţele cu crucea înfrăţitoare. Apoi şi domnii şi-au durat aici curţi şi mănăstire, mănăstire pravoslavnică, înaintea turnului măreţ al căreia s-a prăbuşit cloaşterul *(Kloster)* catolicilor, străinilor. Şi azi se vede acest turn, temeinic ca un descălecat de ţară : el domină şi ascunde biserica, nu tocmai mare, şi de el se leagă un şir de case cu două rînduri, străbătute de ferești înguste — care samănă cu cele de la Cozia. Şi casele vor fi fiind din timpurile întemeierii, înainte de „o mie patru sute", dar turnul e desigur un vechi străjer. Căci nu Mateivodă Basarab, restaurator aici unde lucrase din temelie alt Basarab poate, dintre domnii veacului al XIV-lea, ar fi strîns, în timpurile sale de întindere a ţării şi de supunere a ei către turci aceste puternice rînduri de piatră, ce alcătuiesc turla măreaţă, pe care se rotunzesc unul deasupra altuia şirurile de ocniţe, pe cînd, sus, încununează totul acoperişul rotunzit. Nu, aici nu sînt urme de decădere ; din acest masiv turn se desface acelaşi spirit de mîndrie tînără ca şi din piatra care, supt jilţul fin sculptat al Vlădicăi, poartă săpată în slove adînci, drepte, fără legături de cochetărie tîrzie, amintirea mormîntală a lui Nicolae Alexandru voievod, fiul „marelui Basarab voievod — care să se pomenească în veci" — acel Nicoară Alexandru care pripi fuga ungurilor prin trecători sîngerate şi adormi liniştit, în siguranţa pazei bune, acum şase sute patruzeci de ani, deschizînd calea vremilor.

Astăzi, cu desăvîrşita îngrijire a caselor sale înflorite, a stradelor sale bine pietruite, a primblării sale, cu adăoşagul nou al şcolilor vesele (nu voi zice şi cu statuia, puţin apocrifă a unui erou, Radu Negru, cu totul apocrif), cu mişcarea din zilele de tîrg a unei ţărănimi harnice şi vioaie, Cîmpulungul e vrednic de a se număra între cele dintîi oraşe ale României : vile

www.dacoromanica.ro

cochete, instalațiile de băi ale Eforiei Crețulescu aduc vara haine elegante, pe persoane care aparțin cosmopolei franco-române ; dar, dacă nu-i auzi, poți să admiri uneori fețele rămase de o frumuseță românească, cu toată înstrăinarea sufletească a fericitelor ce le au. Iar, drumul de schimb cu Ardealul, care odată trecea prin Rucăr și Dragoslavele, deci pe aici, mergînd acum prin valea Prahovei, și liniile căii ferate locale oprindu-se la Cîmpulung, orașul, puțin cercetat de negustori, va rămînea, mult timp încă, cruțat de capitalurile străine de la Azuga sau din Lotru [...] În el toți aceia ce au nenorocul de a vedea scăderea neamului lor față de cavalerii aurului sau de microbii gologanului de aramă vor găsi mîngîietoarea priveliște a unui mare ideal *sat* românesc, a celei mai bune gospodării de țărani ce se află în cuprinsul românimii.

3. *RUCĂRUL. DRAGOSLAVELE. GURA DIMBOVICIOAREI*

Una lîngă alta, pe laturile șoselei, care e prăfoasă, cîteva zile abia după ploile cele mari, case cu două rînduri, avînd cinci-șase odăi, cerdace cu stîlpi și foarte adeseori șiruri de oale cu mașcat înflorit pe polițe. Mulții copii voinici privesc din umbra porților de lemn săpate, asemenea cu ale românilor din Șchei. În curți, sus în cerdace ori pe margenile drumului răsar femei al căror port țesut în arnici, în fluturi, în flori de fir de argint și de mătasă pe fota roșie de aur nu-și poate afla părechea în cît ținut locuiește românimea.

Aici ești încă în Cîmpulung, dar, cînd ai trecut de hotarul orașului și te afli acum, nu pe o stradă, ci pe drumul mare, care se cheamă aici „Valea Mare", vei întîlni, pînă la șchelele de odinioară, vechile vămi de

www.dacoromanica.ro

munte, pînă la graniță, aceleași fel de case, țesute din vergele de lemn, pe care le acopere lutul nisipos al muncelelor, aceleași curți pline de toate cele de nevoie unei bune gospodării țărănești, aceleași fețe oacheșe, frumoase, cu ochii negri, mari, aceleași veșminte cu toate florile cîmpului și stelele bolții. Înțelegi cum din acest ținut de mîndri oameni voinici, harnici, cuminți au putut să plece acum cinci sute de ani descălecatul, începutul unei țări.

„Drumul cel mare" e o șosea foarte frumoasă, netedă ca șoselele Dobrogei ; parmaclîcuri de fier, elegante, apără pe alocurea trăsurile sau drumeții înoptați de primejdiile prăpăstiilor sau ale adîncurilor mlăștinoase.

Ele se strecură întîi ca o panglică albă pe coasta muncelelor. Modîlcile, umflăturile, cazanele răsturnate înjgheabă la un loc aceleași coșcovituri uriașe ale scoarței de lut, nisip și pietricele albe. Deocamdată ele nu se deosebesc bine în țesturi gîrbove, ci se învăluie necontenit cît cuprinzi cu ochiul. Dar veșmîntul lor de catifea verde e mai sărac ; ici și colo ies la iveală luturile și nisipurile galbene, roșieteca piatră de var, ba chiar colțuri de stîncă, unele mărunte, abia răsărite, altele puternice, țîșnind sus în colți de piatră sură. În locul gardurilor ce hotăresc bine moșia, care e scumpă din multele jertfe ce a cerut, în locul livezilor cu crengile vinete de prune îngrămădite, se văd rămășițe încă bogate din vechea pădure seculară și tufișuri dese. Departe pe povîrnișuri se desfac case albe, mici, ca niște flori sămănate pe pajiște. Mănăstirea Nămăiești se zărește, după vreo jumătate de ceas de călătorie, într-o înfundătură, îmbielșugată în copaci, din mijlocul cărora se înalță copereminte roșii și trei turnulețe nouă.

www.dacoromanica.ro

Dîmbovița lunecă printre sălcii în fund, supt mun-cele strînse împreună, care abia lasă a trece această călătoare tînără și zglobie. Îndată mergem pe malul ei. Uneori rîul e spîrcuit în șfichiuri dezbinate, alte-ori el aleargă prins în jgheaburi de lemn ; în sfîrșit, el se scurge la vale fără piedici și unit cu sine, gîlgîin-du-și apele limpezi, care răsfrîng în colori de ardezie cerul ușor acoperit de nori. Roți încărcate de cutii-îi fură necontenit apele ca să le verse în treucuța de unde ele se aruncă în canalul care hrănește sămănă-turi. Mai departe, un fierăstrău trăiește din puterea ei, făcînd să se miște fără întrerupere, în sus și în jos, pînza de fier cu colții lacomi.

Supt Piatra Dragoslavelor — căci acum movilele pietroase au înălțimea munților, și poporul li zice Pietre — înfloritorul sat întinde de-a lungul drumu-lui casele-i albe ; o biserică, zidită de cel dintîi Gri-gore Ghica, în veacul al XVII-lea, are înaintea zidu-rilor modeste ale naosului un turn strivitor, care e făcut în mult mai mic după acela al mănăstirii Cîm-pulungului, pe atunci de curînd dreasă de Matei-vodă Basarab.

Pe aici era odată trecerea mărfurilor brașovenești, în care dușă încet și greu, pe drumuri rele, spre atîtea orașe ale țării și spre locurile de peste Dunăre. Dru-mul de astăzi nu e întocmai cel vechi, care merge prin vale ; dar și acesta se înrămurește între calea Tîrgo-viștii și a Cîmpulungului. Cea dintîi se desfășură la vale, de-a lungul Dîmboviței.

Încă trei kilometri, și sîntem în șchela cealaltă, Rucărul, ale cărui turnuri și case albe se ivesc îndată, la locul unde se întîlnesc trei Pietre mari, dintre care una poartă brazi pe coastele ei.

Ruçărul adăpostea odată pe vameșii domnului mun-tean, oameni siguri și cu multă trecere. Astăzi, el are o școală, o primărie foarte mare, un otel cum nu mai

www.dacoromanica.ro

poate arăta alt sat din România, o frumoasă și lungă primblare pe lîngă rîulețul prins în maluri îndreptate și pietruite și foarte multe case de o gospodărie aleasă. Noua biserică se înalță mîndră într-un colț, pe cînd cea veche se ascunde într-un cimitir întins, unde o cruce se ajunge cu alta. Doi meșteri din Cîmpulung, plătiți de un negustor grec din părțile Castoriei, ginere de boierinaș muscelean, au clădit acest lăcaș foarte cuvincios, cu pridvorul răzimat pe stîlpi de cărămidă. Zugravi cu imaginație au înfățișat în acest pridvor judecata cea de pe urmă, cu mulți draci negri ca țiganii și cornorați ca boii, cari au nume pline de înțeles: Zorilă, Negrilă, Trăgilă, Cocoșilă și Zghidarcea. Frumoșii copii din sat însă li-au spart frunțile, li-au scos ochii și li-au deschis burțile cu pietre, și grozăviile iadului nu par potrivite cu o așa de blîndă țară, avînd atîta putere în oameni, atît mîndreață în îmbrăcăminte, atîta seninătate nevinovată în cuget. Crucea unui mormînt proaspăt e încă împodobită cu bradul înfășurat în flori și în motocei care a fost dus înaintea tînărului adormit, și pajiștea e stropită împrejur de flori căzute ce nu s-au vestejit încă precum veșted e acela care a fost coborît jos.

După cîteva văpăi roșii, trecătoare, pe culmea Căpitanului, noaptea cade aproape dintr-odată. În lipsa străinilor, cari nu mai vin în Rucăr, de cîtva timp, strada se face îndată pustie: luminile, abia aprinse, se stîng la toate ferestile; și hanul se închide ceva mai tîrziu. Pînă și șuierăturile caraulei contenesc, și tăcerea nopții negre e sfîșiată numai de hărțăgoasele lătrături ale cînilor paznici, cari pîndesc zgomotele tainice din singurătatea muntoasă.

Dimineața a coborît neguri ușoare pe coastele muncelelor, pe care numai ici și colo le străbate o săgetare roșietecă de raze. Sînt opt ceasuri acuma, și răcoarea nopții stăpînește încă văzduhul limpede. De

pe toate cărările și potecile izvorăsc în strada albă țăranii cu sumane negrii și cojocele cusute, țărance a căror bogăție de fluturi și podoabe e acoperită în parte de mântăli cafenii ; unele dintre dînsele poartă strengărește pe albul fin al vălului ce li înfășură fața oacheșă o pălăriuță bărbătească. Caii trăsurii ce ne va duce la graniță, înhămați în lung, doi cîte doi, scuturâ capetele copleșite de muști și de vespi veninoase, făcînd să bodogănească tălăngile greoaie. „Domnul Avram" — prin aceste părți oamenii se cheamă Avram, Moise, Sălăvăstru, Ghedeon, Aron, Izichil — așteaptă pe capră, făcînd să fluture în șagă largul bici care pocnește îndemnător.

Strada pe care o urmăm se cheamă pe o placă de lemn „Strada Frontierei", și ea urmează pînă în graniță, legîndu-se și cu șoseaua ce vine de la Pitești. Acest minunat drum a fost mîntuit în 1891 supt conducerea a doi ingineri români, antreprenorii fiind italieni. El se razimă adesea pe puternice întăriturî de piatră, străbate poduri desăvîrșite și e apărat prin vergele de fier unde se deschid rîpe. Nu e o linie care să se înfunde drept înainte între firele telegrafului, care aici are altă cale, ci, încolăcindu-se ca o biciușcă răpezită, el înfășură deal și munte cu panglica-i albă. În urmă nu-l mai recunoști în șuvița zburdalnică care se joacă prin fundurî de văi și se prinde de gîtul aspru al stîncii ; înainte, cînd îl vezi alergînd nebunatec în veșnice rotocoale, nu-ți vine a crede că în curînd vei fi colo sus pe înălțime. Aici, prin chefurile-i neașteptate, drumul însuși e o mare plăcere.

Soborul de uriași se ține și mai departe. În față, în urmă, la dreapta, la stînga, unde privești, fără o singură spărtură — căci drumul se strecură și nu cutează să taie, iar bietele rîuri sînt mulțămite că-și pot căuta de cale — vezi ceaunele răsturnate, căciulile cu tuguri, tablele întinse, zimții, spinările ciolănoase. Sînt movile

www.dacoromanica.ro

de nisip curat, în care scînteie puncte de mica, mari movile umflate, pe care nu se prind decît fire de iarbă săracă, sînt mormane de piatră, acoperite cu arbori rari. Dar piatra răzbate pretutindeni ; uneori numai, ea e acoperită de crînguri şi păduri de brad, de mesteacăn morocănos, cu frunzele pleoştite, de fag, care-şi răşchiră pînă departe ramurile cu frunze lucioase ; codrii adînci şi negri, stăpînii peste toate, nu se văd nicăiri ; pînă departe către hotar, unde sînt vîrfurile mai înalte, pădurea e numai o rămăşiţă a trecutului ei falnic, căci nevoia de bani a moşneanului a pus-o la biruri grele şi a schilodit-o pentru totdeauna, fără s-o radă însă cu totul ca în ţara de muncele ruinate a Sovejei. Prin coviltirul uşor al ierbii, printre trunchiuri şi mai presus de ele, ţîşneşte însă piatra stăpînitoare : ici, ea se risipeşte în fărîmi albe, galbene, roşcate, care fac moşinoaie în margenea şoselei curate, dincolo, ea seamănă coasta sau adîncul cu frînturi şi lostopane ; aiurea, ea străjuieşte drumul cu plăci înnegrite, murdare, lucioase, sau cu lespezi clădite în bună rînduială ca de mîna dibace a unui meşter uriaş ; de multe ori, în sfîrşit, ea încununa toate cu cîte o mîndră creastă sură sau ia în stăpînire întreg muntele. Lîngă Păpuşa verde, clădită ca o movilă, stă în faţă, peste valea Dîmboviţei, lungul părete sur, adînc, scrijelat, gol, sterp, trist, al Pietrei lui Craiu, numită aşa după unul din făloşii regi cari se întorceau cu fuga acasă la dînşii, lăsînd în urmă steaguri rupte, arme frînte şi voinici morţi, căzuţi în mormane sîngeroase sau sămănaţi pe coaste şi prin văile înguste ca frunze roşii, veştede, de toamnă.

Iată, cam la jumătatea drumului, cazanul Posadei, care aminteşte o zi ca aceea, de strălucită biruinţă ciobănească asupra boierilor mari ai străinătăţii cotropitoare. O groapă se rupe supt munţi ; acolo în fund, unde strălucesc case albe, e Dîmboviţa, care trece

www.dacoromanica.ro

ușoară, limpede pe prundul curat; mai în față rîpa goală, pustie, cu arbori-și mărăcini. Odinioară prăpastia era împădurită, și, numai ca o îngustă crestătură răzbătea calea negustorilor pașnici, pe care acum, spre sfîrșitul veacului al XIV-lea, ajunseseră a trece aspri ostași cu siguranța că au biruit și supus. Și, deodată, dintre trunchiuri năpădiră săgeți fulgerătoare, și această furtună de ucidere împinse oameni și cai mai în adînc, tot mai în adînc la stînga, unde sînt cheile Dîmbovicoarei, strașnica strîmtoare prin care fuge sfios rîulețul, ca o șopîrlă ce lunecă pe coiful uriașului adormit. Din pereții înalți de pare că ajung cerul, căzu atunci strivitoarea ploaie a bolovanilor mîniei și răzbunării unui neam prea multă vreme călcat în picioare. Măciucile striviră țestele fudule. Cei ce se învredniciră de această primire abia mai găsiră, împuținați și acoperiți de răni, drumul de mîntuire al Brașovului. Mărire ție, Posadă cu adîncurile răsplătitoare, care ne-ai ajutat să păstrăm pînă astăzi viața frumoasă, albă, bună care înflorește de-a lungul veacurilor pe munții și cîmpiile noastre; mărire ție, mormînt de dușmani pecetluit cu roșia pecete a biruinții noastre!

Urmăm calea de stîncă înaltă, îngustă, întunecată, în care, apoi, țăranii lui Vlad-vodă, muscelenii aceștia cu fața rotundă, ochii negri și trupul vînjos, au toropit pe ungurii măriei sale puternicul crai Sigismund, care a fost apoi și împărat. Un val de aer rece ne lovește în față. E sufletul aspru al strîmtorii, precum Dîmbovicioara grăbită e seninul și bucuria ei. De o parte și de alta a cărărușii pietroase, apărată cu parmaclîcuri de lemn, pereții nemărginit de înalți ai stîncii pustii sprijină o șuviță de cer albastru-șters. Brazi detunați atîrnă de-a lungul scoarței sure, cu jalnicele lor crengi uscate. Iar în cîte un loc ca prin minune un mîndru fag hrănit de apa limpede își deschide brațele verzi, răstignit pe stînca dreaptă. Ca o amintire a pajiștilor

www.dacoromanica.ro

mirositoare, a cîmpiilor înflorite din locuri senine, cîte un clopot vînăt se iţeşte din smocul frunzelor mărunte.

Măreaţa temniţă se deschide acum : e un ochi de lumină, de verdeaţă. Dîmbovicioara se încălzeşte la soare, înainte de a pătrunde în grozăvia strîmtorii ; apoi încă odată aceasta o cuprinde în braţele ei zdrenţoase de aspră stîncă cenuşie. Acuma sîntem liberi.

De la căsuţa albă de colo, la capăt, se deschide un drum înverzit, care suie pe nesimţite la peşteră. O ţărancă bătrînă, adusă de spate şi sfrijită pe oasele ei ţapene, a adus lumînări ; şi pe lîngă dînsa se adună, văzîndu-ne oameni de omenie — căci altfel se tem de nemţii, de ungurii cu vorba neînţeleasă şi aspră, cari se sprijină în ciomege cu vîrfuri de fier — o droaie de copii. Înainte păzeşte un băieţel cu genunchile goale prin iţarii rupţi, cu o cămăşuică înflorită de arnici negre : şi ce mai căciuloi ţuguiat pe părul lui bălan, tuns scurt ! Apoi vin două fetişcane care mărturisesc că sînt în clasa a patra ; cu cozile pe spate, o cămăşuică înflorită mult în arnici negre şi fotă roşie ; şi mai la urmă altă fetiţă tot aşa, cu ochii negri şi părul bălan, zburlit şi dîrz, pe care celelalte o pumnesc pe ascuns fiindcă prea se amestecă în toate rosturile. Tocmai la capăt, unde, deasupra scărişoarelor de lemn, se deschide înalta poartă ce pare săpată de mîni de om, se adauge o altă bătrînă, grasă, roşie şi vorbăreaţă, care porneşte a spune că aici sînt oameni buni, cari se ceartă, adevărat, „pentru văcuţa dumitale care a întrat în curtea mea", dar se împacă a doua zi chiar, căci nu pot sta doar aşa prea multă vreme.

Acum în peşteră ! Băbuţa sfrijită şi gîrbovită, care tace, scoate bucăţi de lumînări albe, de făclioare galbene, şi le întinde fiecăruia : „Ţine !".

Întîi, întunerecul din fund îţi cam ia ochii. Vezi atît, că te înfunzi într-un negru beci sălbatec, cu pereţii coşcoviţi, buboşi. În dreapta şi în stînga sînt alte

www.dacoromanica.ro

adîncituri, închise, pe cînd, înainte, lumina descopere într-una gurguie grosolane, crengi groase, strîmbe, chipuri grosolan cioplite, împărțite în două, lungi guri de iad, de pe care picură, *asudă* prelingeri lenește de apă. „Acestea sînt *închipuiri,* ca berbecele, ca mielul, ca cerbul, ca boul". — „Jucării ale lui Dumnezeu." — Da, zice bătrîna oftînd, că el face toate, și pe noi. Și, uite, aici e altarul, cum îl vedeți, cu masă, cu scaune: aici a stătut pustnicul, de mult, dar de atunci au mai stricat oamenii."

Ne întoarcem: pasul lunecă pe bolovanii umezi, luminile zboară roșii pe pereții îmbrobonați. Și deodată în fund năvălește un sul de albă lumină rece, care văpsește crud colțuri de piatră; pare faptul unei zile de iarnă. Și la cîțiva pași mai departe poarta se înfățișează închizînd în pătratul ei ca o tablă de argint luciu, care e lumina cea bună a zilei.

Și iarăși suișul șerpuitor, ocolirea necurmată a „pietrelor", a munților din ce în ce mai acoperiți de păduri. Case nu sînt, decît numai într-un punct singuratec o vilă zîmbitoare pe care o clădise un moșier pentru fiul său bolnav, care s-a stins de oftică la douăzeci de ani și de atunci zăvoarele au căzut la ușa de intrare. Valea Dîmboviței, cazanul Posadei au perit de mult în urmă, și nu se mai văd alte văi, alte adîncituri, alte locuințe. Păpușa, înconjurată de neguri care vestesc ploaie.

— „Păpușa are neguri; mîne cu siguranță plouă", spune domnul Avram. Luciul scrijelat al Pietrei lui Craiu se ivesc, apoi pier, și iar se arată din nou, înșelînd, cum înșeală orice îndepărtare, asupra locurilor și depărtărilor. Muntele Giuvala se ascuțește cu creștetul pe care dăunăzi au ars pădurile, lăsînd țerna sură și frunzișuri ruginite de flăcări. Jos, e vama românească cu acoperemîntul de tablă roșie, iar după cîteva învîrtituri de roată, la un luminiș între muncele, lîngă

www.dacoromanica.ro

crîşma lui Aron Românul — cu bere de Feldioara şi chelneriţă cu fotă roşie — stîlpul cu cele trei colori ale Ungariei, care înseamnă stăpînirea străină.

Întorsul se face răpede, în abia două ceasuri ; priveliştile ce se desfăşuraseră în răgaz la suiş se amestecă în goana coborîşului. Abia ai plecat de la Podul Dîmboviţei şi eşti în Rucăr, a cărui frumoasă biserică nouă îl vesteşte de departe prin turnurile ei.

Şi acum, cu toate prevederile de furtună, se lasă o minunată seară caldă, cu cerul senin, a cărui catifea negrie e ţintuită cu stele tremurătoare. Cînd se închide hanul cu două rînduri şi cîrciumele-şi sting luminile şi trăsurile se duc în drumurile lor şi lumea s-a culcat prin casele albe, nu se mai aude decît clocotul apelor rîului fără astîmpăr, limpede acum în atîta linişte.

A doua zi drumul spre Cîmpulung e plin de căruţe şi cară. Pe o înălţime scociorîtă de cazmale, femei duc pietrele cu vagonete ; la acest lucru, la clăditul caselor şi la atîtea munci grele, ele sînt prin aceste părţi tovarăşul neobosit al muncitorului, tatăl sau bărbatul lor.

Iată acum iarăşi Nămăieştii (de la Nemoiu), cari, văzuţi în faţă, sat şi mănăstire împreună, dau o întipărire mai puternică şi mai bogată. Pe o cărare pietruită te urci spre o biserică al cării pridvor singur, prefăcut dăunăzi, e de zid, în afară, pe cînd stranele, catapiteasma şi altarul se află în stîncă. O peşteră mică a fost scobită şi mai bine şi netezită pentru a primi zilnic rugăciunile maicilor, care sînt astăzi vreo treizeci şi nu vor fi întrecut niciodată acest număr. Deasupra creşte iarba, înfloresc florile şi se înalţă arbori, şi pretutindeni în acest dulce colţ de pustietate aromită, pe margenea drumului, de-a lungul îngrăditurii, pe cerdace şi pe poliţi, la ferești, în tot lungul arhondaricului trăiesc, an de an, bucurînd privirile maicilor şi ale drumeţilor, maşcatele roşii şi trandafirii, garoafele catifelate, sfioşii toporaşi cu inima de aur, ochiul-boului

www.dacoromanica.ro

deschis spre lumină, condurașii de ceară, gura leului cu potirul închis și învoaltele nalbe cu trunchiurile înalte. Și ele fac rugăciunile lor, care nu sînt mai rele decît altele.

4. *GENERALITĂȚI MUSCELENE*

Muscelul, un județ mic și puțin cercetat de alții decît de bolnavii cari vin să-și ceară însănătoșirea de boli molipsitoare la Cîmpulung și Rucăr, trecîndu-le în sama sătenilor și mahalagiilor de acolo, n-are numai o însemnătate istorică prin aceea că în el se află acea veche vamă a Dragoslavelor și Rucărului, cu biserici mari — dintre care cea din Dragoslavele e ctitorie domnească, a lui Grigoraşcu Ghica — apoi prin aceea că în Cîmpulung dăinuiește încă, deși într-o formă schimbată, „cloașterul" catolicilor, biserica-mănăstire latină făcută pentru cei dintîi orășeni, nemți și unguri, de legea apusului și în care se mai poate vedea cea mai bătrînă piatră de mormînt din toată țara, a străinului care era județ de Cîmpulung la 1300 ; prin acea biserică domnească, prefăcută cu totul în veacul al XIX-lea, dar care înfățișează mormîntul lui Nicolae Alexandru voievod, mort în 1364, cea mai străveche lespede de mormînt din toată România, și care e încunjurată încă, măcar în parte, de un zid și un turn străvechi ; în sfîrșit, printr-un număr de biserici și mănăstiri care-și numără anii cu sutele. Muscelul nu se deosebește numai prin frumusețea adîncilor văi șerpuitoare, rotundelor muscele blînde, de la care-și ia numele, a bogatelor fînețe smăltate cu flori, a drumurilor

www.dacoromanica.ro

întortochiate, care aleargă albe la picioarele lor. Acest județ a păstrat mai bine decît oricare altul mîndria nevinovată, demnitatea morală a omului de pe vremuri ; în el trebuie să vii ca să vezi pe țăranul cu strălucit port de aur, roșu și alb, pe țăranul cu moșia lăsată din vremea celor dintîi domni, pentru cari neamul lui a luptat și a biruit, pe țăranul cu ograda bine îngrădită, cu curtea plină de coșere și de vite, cu trainica locuință înaltă supt coperișul ascuțit de șindilă, cu pridvorul pe stîlpi, cu adînca pivniță dedesupt, care îndeamnă la păstrare, case cu două rînduri, cu multe încăperi, în care cămările de oaspeți așteaptă cu plocatele și țesăturile lor oaspetele primit în prag de țăranca nobilă, cu părul bogat și frumoșii ochi negri, bine deschiși.

Cîtă vreme literatura noastră dădea numai chipuri de țărani falși sau de țărani ideali, cari erau din toate ținuturile și din nici unul, țăranii lui Alecsandri scăldați în fericire și înfloriți de un dulce zîmbet ca pe pachetele de ciocolată sau pe tablalele zugrăvite anume, ori țăranii altora mai noi, oameni de patimi, răi, de avînturi sălbatece, vînjoși, crunți și apucați, mușcîndu-se în dragoste și dumicîndu-se la o răzbunare, întocmai ca fiarele munților, țăranul muscelean, o mîndrie a neamului, zăcea uitat în acele frumoase clădiri albe din curțile de bielșug, supt mușuroiul despoiat de pădure al muncelelor ocrotitoare. Astăzi, el iese la iveală, uimind prin noutatea, ca și prin frumusețea lui.

Dacă ar fi vrut să-l descopere pentru public un scriitor din altă parte, i-ar fi trebuit multe și grele călătorii. Țăranul român de oriunde se dezvăluie greu acelui pe care nu-l cunoaște, chiar aceluia care, vorbind limba lui și purtînd portul lui, vine din alt sat. Dar cel din Muscel, chiar dacă ar voi să se împărtă-

www.dacoromanica.ro

ţească unui drumeţ literar, ar trebui să-i dea atîtea lămuriri nouă despre atîtea lucruri deosebite — căci datinile şi rosturile lui, vechi ca lumea, nu se mai pot mîntui de arătat — încît acesta nu s-ar fi simţit niciodată cum se cuvine în subiectul său.

Trebuia un fiu al Muscelului, un fiu de la ţară, din marile sate luminoase, cu aierul tare, care ridică în obraji acel sînge mult şi pune acea flacără tare, pentru a vorbi după cuviinţă despre „casa din Muscel". După cuviinţă, aceasta înseamnă şi cu adevăr, şi cu nevinovăţie, ca naivitatea caracteristică acestor oameni şi cu o curăţie fără pereche, cu o măsură ţărănească precum afli, de alminterea, în toate ţinuturile noastre.

El s-a găsit. Un flăcău din Boteni, unul din mulţii Ioneşti ai Muscelului, băiat de moşnean, nici prea bogat, nici prea sărac. S-a născut şi a copilărit în sat, s-a întors acolo de la şcolile înalte din oraşele mari, a iubit şi el trup frumos, slobod, în cămaşa albă cu flori, a ţinut ca o cinste că e de acolo şi a cinstit pe oamenii săi pînă şi în veşmîntul lor, pe care la orice prilej a fost bucuros să-l poarte. Astăzi îşi are diploma de licenţiat în litere, e profesor de liceu — şi a căutat să fie acolo în Muscel, la dînsul acasă; el va fi printre fruntaşii vieţii ţinutului de unde a plecat ca să se întoarcă mai luminat şi mai mare. Iar, cînd simţul adevăratului scriitor îl îndeamnă să puie ceva pe hîrtie, de ce ar putea el vorbi decît de Muscelul său, de tot ce-şi aminteşte, de tot ce-şi închipuie potrivit cu realitatea, de tot ce ştie despre el şi simte pentru dînsul?

Un timp, au apărut prin *Sămănătorul* schiţe care se deosebeau printr-o cumpătare şi precizie minunate în fixarea unei vieţi patriarhale cu totul nouă. Astăzi, jertfind, fără cuvînt, acele pagini frumoase, d. Ionescu-Boteni — de ce şi-o fi zicînd acum Ion Boteni? — apare cu un volum, acest *Casa din Muscel*, tipărit, fi-

www.dacoromanica.ro

reşte, tot la Cîmpulung, şi nu undeva prin „străinătate".

Cu el facem o călătorie în Muscel. Deodată, de la cei dintîi paşi, aerul se schimbă : eşti în alb lămurit şi albastru tare ; un vînt de înviorare vine de la pădurile graniţii, culegînd miresme din multele flori pe care le atinge pe coasta muscelelor supuse. Vite albe pasc iarba mirositoare ; oile mocanilor trec în sunet de clopot. Apele curg limpezi, înguste, repezi, de-a lungul „cîmpurilor lungi" ; copii se zbeguiesc pe mal : cîte unul samănă cu scriitorul, cu călăuzul. Coasele scînteie în soare, prin locurile unde se lucrează cu mulţămirea celui ce are supt opinci pămîntul său. La unele garduri, femei frumoase se apleacă spre drumul pe care a plecat sau vine gospodarul uneori, alte ori dragostea. Se aud vorbe, sigure, puţine, prin care ca printr-o străfulgerare vezi în adîncul unor suflete foarte serioase, cu un adînc simţ al datoriei şi chemării vieţii. Ascultă vorbele, şi vei înţelege un popor întreg.

Iată o peţire :

— A dumitale fata, neică Nicolae ?

— A mea Ghicuţă, a mea. (Şi atît.)

Un dor :

— Ţi-e dor de-acasă, mă băiete ?

— De ce să-mi fie ? Nu mi-e. (Şi, ştiţi, toată inima plînge în el.)

O „ţîră" de curte :

— Da' cine e aici pe locul mieu ?

Apoi :

— Bună ziua, fată mare.

— Mulţămim d-tale, nene Ştefane. Uite, noi eram ; înălbim pînzele astea.

— Bine, bine. Numai că o să vă pui la dare, şi nu ştiu, zău, de-ţi avea cu ce plăti. (Fata e bogată.)

— Acù...

www.dacoromanica.ro

Şi cîte cuvinte ca acestea nu iese din suflete de-a dreptul pentru cine e cuminte, şi printre cărturari, ca să le înţeleagă !

De ce le-aş mai înşira în zădar ? Doar cartea, calea stă deschisă.

Poftiţi cu Boteni la drum, şi, ce-ţi vedea, mi-ţi spune. Dar rău n-o să vă pară că aţi plecat cu dînsul.

www.dacoromanica.ro

V

DÎMBOVIȚA

1. *TÎRGOVIȘTEA*

De la Titu, așezat la vreo două ceasuri de Pitești, în șesul dunărean acum, o linie de drum de fier se desface spre nord, paralelă cu linia Slănicului și cu celalt drum, marele drum internațional din valea Prahovei. Dar această cale din valea Ialomiței nu urmărește nici o legătură cu străinătatea, care e și aici Brașovul, ce se atinge prin Predeal. Ea nu poartă, ca linia Slănic, bogății din adîncul pămîntului României. E o linie locală, care unește cu centrul capitala județului Dîmbovița, o linie de folos militar, fiindcă atinge, mai departe, fabrica de pulbere de la Lăculețe și, vara, o linie pentru bolnavii cari se duc la băile Pucioasei.

Și, în sus, străbați tot șesul, un șes fără daruri deosebite ale naturii, așa încît satele ce-și împlîntă casele în pomii livezilor păstrează mai toate vechea căciulă de sărăcie a stuhului și cocenilor. Ici și colo se văd risipite poteci de pădure sau întinderi de desișuri încîlcite.

Deodată o linie albastră se înalță la stînga supt cerul nehotărît al sfîrșitului de toamnă, o linie dințată de vîrfuri. Undeva în fund vor fi Carpații, pe cari aerul nu e destul de limpede ca să-i arate. În față sînt însă

www.dacoromanica.ro

muncelele, a căror împărăție de vii și livezi începe aici. Din ce în ce, ele se desluşesc, goale, scrijelate de dungi, sau păstrînd încă frînturi roșii și galbene din velința lor, pînă dăunăzi verde de o puternică viață.

Iarăși o vîrcă de arbori în jurul înălțimilor. Ea nu piere însă înaintea vederii, pripită de mersul trenului. După micile căsuțe, vine un turn de biserică mare, apoi altul și altul. Ele se grămădesc în sfîrșit, împreună, la un loc cu clădiri orășenești învălmășite. E Tîrgoviștea, fosta capitală pe care o acopere giulgiul de aur învechit al amintirilor, e Succava Țării Românești, dormind în umbra bisericilor sale, care-i sînt strălucite monumente funerare.

Cînd te cobori însă de la gară, în mijlocul multor călători, între cari cu deosebire țărani, pe cari-i aduce trenul de dimineață, n-ai crede că te afli pe pragul mausoleului. Un bulevard lung, drept, bine pavat, peste care atîrnă, între stîlpi, lămpi moderne, iar, de o parte și de alta, vaste locuri goale, grădini, livezi bine împrejmuite, vile foarte cochete. S-ar părea că această stradă curățică inaugurează un oraș nou al viitorului.

Strada duce mai departe, între clădiri cu două rînduri, unele noui, altele refăcute : cîteva case arată limpede un trecut care e însă cel de alaltăieri abia. Aici sînt prăvălii, aproape numai românești, cîteva berării. Mai încolo, pe lîngă o mare școală ajungi într-un cartier de oameni bogați, cu case care au o bună înfățișare : întocmai precum Calea Victoriei, comercială în cea mai mare parte, se mîntuie cu vilele boierești dintre Calea Griviței și Șoseaua.

Acesta e însă numai salonul de primire actual, locul de primblare, sediul autorităților : o primărie, o prefectură și un tribunal, care ar ședea bine oriunde — și taraba negustorilor de astăzi. Oriunde te-ai uita însă, în dreapta ori în stînga, vezi rămășițile, umile sau glorioase, întregi sau ruinate, ale vechii cetăți.

www.dacoromanica.ro

În dreapta, urmele sînt mai rare și mai puțin însemnate. Ai totuși biserici din al XVII-lea veac, cu turnuri de zid, ale căror ferești înguste, tivite cu brîne săpate, arată o înrudire cu minunea de la Curtea de Argeș sau cu aceea, mai puțin scumpă, dar nu mai puțin frumoasă, care se află aici, în vecinătate. Casele parohienilor de altă dată ai acestor biserici au rămas pe alocurea în picioare. Coperemintele ţuguiate, de veche șindilă neagră, se razimă pe stîlpii suptțirateei ai pridvoarelor umbroase, pe cînd o prelungire ca un sfîrșit de coif ocrotește cămara și bucătăria.

În dreapta, încă din vecinătatea gării, răsare, în haina strălucitoare a unei reparații, trandafirie și albă, Mitropolia Tîrgoviștii, total prefăcută, cu pridvorul ei așezat pe șase stîlpi, cu turnul unic, prea suptire, ridicat pe o temelie înaltă. În față, e un turnuleț stricat, și o poartă de lemn, pecetluită cu numărul unui ordin al Ministeriului, închide întrarea prin vechiul zid de cărămidă. Un arsenal e în coasta bisericii, a cării reparație e oprită în loc de lipsa de bani și de lipsa, mai puțin scuzabilă, de socoteală. În față se desfășură, mărgenită de mici prăvălii urîte, o piață nespus de murdară.

Iată, într-o străduță transversală, armonia simplă în proporții vaste a bisericii Stelea, pe care Vasile Lupu a înălțat-o în ceasul împăcării, pe pămîntul Capitalei muntene, unde nădăjduise atîta vreme să între ca dușman biruitor. Pe acest loc trebuie să fi fost însă înaintea o clădire mai veche, căci la o poartă lîngă zidul turnului masiv, străbătut de două ferești de pază, văd o piatră ce pare să fie de supt Radu-Vodă Șerban (1601-11), și ruinele de case ce se ridică din pajiștea cimitirului sînt, după tradiție, rămășița locuinții celor mai vechi vlădici tîrgovișteni. Dar biserica de astăzi e întreagă a lui Vasile-vodă și a isteților lui meșteri moldoveni, cari au făcut stîlpii, liniile șerpui-

www.dacoromanica.ro

toare şi îndrăzneţe ale brîielor de podoabă din faţadă, cari au încunjurat turnurile de cingătoare cu boabe de smarald a frumosului smalt verde.

Mai departe, după desfăşurarea stradei Domneşti, curată şi cu casele cuviincioase, apare Biserica Domnească, o clădire adeseori arsă şi prefăcută, puţin schimbată pe din afară, în această ultimă înfăţişare a ei, şi încununată cu trei turnuri mari ce se îndeasă unul în altul. Apoi, chiar lîngă dînsa, cuprinsă parte în curtea bisericii, parte în a noului spital, Curtea veche.

Acum se văd, din acest rar monument al arhitecturii noastre laice, încăpătoare, trainice şi modeste — după însăşi firea poporului nostru — numai pivniţi adînci, unde, în puterea unui contract cu primăria, bragagii sîrbi şi-au făcut gheţăriile, odăi mari şi mici, care n-au niciodată mai mult decît trei pereţi şi cărora li s-a spulberat de multă vreme acoperişul şi li s-a năruit fruntea pereţilor ; apoi o culme prin care se crapă două fereşti moarte. Un mare turn rotund, al Chindiei, de unde se pîndeşte focul, arată în mijloc zidurile-i prefăcute în veacul trecut. Iar, în dreapta şi în stînga, despărţind curţi, întrînd în case mai nouă, cu sau fără spoiala varului, boltindu-se peste strade urîte, strîmte, noroioase sau plîngînd în singurătatea pustie, acele ziduri de cărămidă trainică, pusă în lung şi în lat, îmbinată cu bolovani, înaintea cărora seimenii turbaţi de bielşug au oprit pe bătrînul patriarh Matei, stăpînul lor şi domnul ţării [1].

De atunci înainte, de la uciderea sfetnicilor de căpetenie ai domnului care zăbovise prea mult între ai săi, de la închiderea porţilor cetăţii înaintea celui ce se cuvenia să-i aibă cheile, de la moartea lui Matei în mijlocul părerilor de rău, ca un blăstăm apasă asupra vechiului scaun de domnie. În 1655, la Bucureşti, sei-

[1] Azi, d. Virgil Drăghiceanu a găsit în adînc palatul de cărămizi al lui Mircea întîiul (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

menii seceră ca grîul copt capetele celor mai mulţi dintre fruntaşii ţării: lăcomia lor despoaie casele şi pîngăreşte bisericile, care rămîn cu pereţii goi. Peste trei ani, Preda Brîncoveanu e tăiat aici, în „casele domneşti", de armaşul păgînului Mihnea-vodă. Peste cîteva luni, beşliii turceşti ai aceluiaşi tiran aruncă pe ferestile care s-au făcut ţărnă pe urmă, trupurile zugrumate ale multora dintre cei rămaşi în viaţă, şi dorobanţii le calcă în picioare, pe cînd odăile răsună de cîntecele de triumf ascuţite ale muzicii turceşti.

Apoi calăii se duseră şi ei, spre pribegie şi nenorocire. Străjile părăsiră locurile lor de pază. În curtea măcelurilor se făcu linişte, linişte. Şindila putrezi, şi cărămizile căzură în sălbăteca împleticire a buruienilor, crescute din pămîntul frămîntat cu sînge.

Dar iată că soseşte domnia de bielşug şi strălucire a lui Constantin Brîncoveanu. Pompa stăpînirii se întoarce iarăşi în odăile cu totul prefăcute. Sînt din nou sfaturi, serbători, muzici; cu toate că, în vremea de înjosire şi supunere, zidurile, ajunse zădarnice, nu se mai apără. În toamna anului 1713 vin încă la Tîrgovişte, în vremea culesului viilor din deal, bătrînul voievod, doamna, coconii, nurorile şi micii nepoţei, împreună cu obişnuitul alai. Dar, la Paşti, aceiaşi oaspeţi veseli pornesc, cu cenuşa pe cap, spre temniţile şi pieţele de ucidere ale Constantinopolei.

Curţile domneşti se înmormîntară iarăşi, şi an de an încheieturile lor de piatră se desfăcură. Spiritul plecase de pretutindeni, şi nu mai era nici o milă pentru amintiri. Poeţi romantici veniră numai, la începutul regeneraţiei noastre, să cheme umbre prin cîntecele lor şi, pentru dînşii, glasuri tainice, răsunetele durerilor şi bucuriilor, şoptiră prin spaţiile goale. Bibescu-vodă, căruia-i plăcea să se îmbrace ca Mihai Viteazul, dură din nou Chindia, întru pomenirea trecutului şi pentru locuinţa pompierilor. Şi apoi iarăşi geniul distrugerii

www.dacoromanica.ro

se puse la lucru, îngropînd, răbdător, casele celor ce s-au îngropat.

În cutare unghi apoi, Sf. Nicolae din oraș se înalță încă bolți înegrite de focul lui Sinan Paşa [1].

La Sf. Constantin, care e altfel întreagă, solidă și frumoasă, cad ploile și se îngrămădesc zăpezile iernii prin coperișul sfărîmat, pentru punerea la loc a căruia lipsesc deopotrivă banii tuturora și ai fiecăruia [2].

Lîngă bisericile mari, altele mai mărunte, cu turnuri de lemn și tablă, și cimitire înflorite cu cruci proaspete. O nouă biserică a catolicilor, într-un ungher de mahala puțin locuită, o biserică fără venituri, pentru credincioșii cari au fost altă dată mai mult decît pentru săracii ce sînt acuma.

Din stradele ce merg alături cu cea mare, una străbate printre două șiruri de căsuțe mici și se ridică pe platoul unde stau căzărmile de la Teiuș. De jur împrejur privirea se oprește în păretele albastru al înălțimilor roditoare, al muncelelor împădurite. Trăsuri, breakuri, cară se urmează necontenit pe pietrele șoselei; companii trec în sunetul goarnelor, grupe de țărani cu fața rotundă, aspru tăiată — amintind chipul caracteristic al lui Eliade Rădulescu, căruia i s-a înălțat un monument lîngă gară — sau de urîți țigani din sălașele de robi ale mănăstirilor de odinioară, vin din toate părțile sau se odihnesc pe marginea drumului ori lîngă carele desjugate.

Apuc în dreapta, pe lîngă linia căii ferate. Jos, într-o luncă de arbori deși, trece Ialomița, ruptă în șuvițe ce scînteie albicios supt cerul nehotărît al dimineții de toamna. De-o parte mărgenește o rîpă înaltă, de alta, patul de pietriș răs olit se înfundă în tufișuri uscate.

---

1 O reparație idioată a înlăturat tot acest sacru trecut, și ea este o rușine pentru ignoranții cari au tolerat-o (1916) (n. a.).

2 Azi e acoperită de Comisiunea Monumentelor Istorice (1939) (n. ae).

www.dacoromanica.ro

Vite rătăcesc printre moşunoaiele malurilor, şi chiotele păstorilor caută să le adune de pe cărările lor de rătăcire. Cîţiva muncitori îşi fac de lucru prin porumbiştile care se înfăţişează brune ca sumanele acelor ce în primăvară o să li aibă grija.

De la un mare pod de fier prin care se mîntuie strada ce vine de la Curte, o şosea se desface în sus, spre dealul de vii, în fruntea căruia se ivesc din cea mai mare depărtare frontoanele galbene ale caselor Mănăstirii Dealul. De amîndouă laturile drumului bine pietruit bătrîni copaci îşi apleacă ramurile spre o înfrăţire dătătoare de umbră, binecuvîntată în lunile de arşiţă. Cîte un canton, cîte o berărie părăsită acum în toamnă, o cazarmă pentru călăraşi cu schimbul. Apoi şoseaua prinde a şerpui în linii largi printre viile despărţite de garduri de nuiele şi spini, sămănate de căsuţe. Acestea sînt „viile" boierilor mari şi mici de altădată, şi biserica de pe culme e „Sfîntul Nicolae din vii".

Deodată-i vezi numai vîrful turnului celui mare, precum şi o bună parte din cel de întrare, făcut din nou, în forma apuseană de la Tismana, pe vremea domnilor Regulamentului Organic. Clădirile din faţă, foarte bine îngrijite, cuprind şcoala copiilor de trupă, viitorilor sergenţi, şi micii soldaţi se adună tocmai pentru a primi mîncarea de amiazi în vechi chilii de unde au plecat călugării, cu hrana şi băutura lor îmbielşugată. Sunete de trîmbiţe se răsfrîng, lovindu-se de zidurile galbene. [1]

În mijlocul curţii interioare vezi în sfîrşit biserica de îngropare a domnilor vechimii.

---

[1] Acum e, în loc, un colegiu de exerciţii fizice ca în Anglia şi de disciplină militară. Clădirile sînt însă incontestabil urîte şi masa lor, încunjurînd prea de aproape biserica, o copleşeşte. Ca de obicei, zidim fără orientare în mediul natural ori în acela al edificiilor anterioare (1916) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

Lespezi mari de piatră prinse cu scoabe de fier alcătuiesc pereți de o putere neobișnuită în grosime și-n înjghebarea lor de stîncă. Două turnulețe octogonale în față, unul mai mare la mijloc. Cele mai delicate și mai felurite horbote de piatră încunjură pisania împărțită la dreapta și la stînga ușii de întrare sau împodobesc baza, tivesc ferestile turnurilor. Gustul cel mai ales s-ar opri fermecat înaintea acestei armonii durate pentru o mie de ani.

Radu-vodă, mare prin credința sa și prin felul regal cum își înțelese domnia, voise să facă din această minune a artei orientale locul de veșnică odihnă, domnescul sepulcru al său și al famiei sale. Dar norocul nu aduse împlinirea visurilor lui de trăinicie întemeiată. Războiul hotărî asupra moștenirii lui, și urmașii pe cari i-i dădură luptele, se strînseră între străini sau de moarte silnică. Alții ținură, ca Neagoe, noul Basarab, să-și aibă mormîntul în ctitoria lor. Doi singuri coborîtori ai lui Radu, doi tineri voievozi nenorociți, sînt ascunși supt lespezile de la Dealu, pe cînd capul, dezgropat, al întemeietorului chiar, un craniu fin, de formă lungăreață, stă astăzi pentru priveliște, „împodobit" cu slove lămuritoare, într-o meschină cutiuță de sticlă.

Lîngă el, purtînd pe luciul său de fildeș aceeași naivă batjocură, se vede o altă hîrcă. Fruntea fuge puțin spre creștet, clădind o înaltă boltă pentru gînduri neobișnuite, al căror zbor s-a curmat de trei sute de ani. Gropile ochilor sînt largi. Rădăcina nasului pornește într-un unghi mic. Oasele obrazului răsar înspăimîntător de ieșite. Bărbia e mică însă, blîndă. Acest cap a fost desfăcut cu sabia de pe un trup hăcuit cu barda. El a stat aruncat pe cîmp într-o zi ticăloasă. Sus inima ! E singura rămășiță ce se poate vedea din Mihai Viteazul, și neamul românesc n-are destule bogății pen-

www.dacoromanica.ro

tru a răsplăti printr-un strălucit mormînt cinstea ce i-a făcut-o acest om. [1]

De pe terasa înaltă de piatră, supt care se zice că ar trece un măreț drum boltit supt pămînt, se vede, în lumina blîndă a amiezii de toamnă, largul șes, străbătut de dunga sclipitoare a Ialomiței, casele, turnurile albe ale Tîrgoviștii și, mai aproape, vîrfurile, rîpile dealurile acoperite cu verdeață urcată din care răsar arborii golași ai livezilor ce încep a-și dormi iarna.

Orașele noastre vechi se alcătuiesc toate dintr-o cetate pe o culme de deal și dintr-un tîrg care se desfășură în vale. Se caută mai ales astfel de dealuri care se ridică deodată în mijlocul unei cîmpii netede. Apa care curge de-a lungul acestei cîmpii e privită ca un neapărat adaus, de siguranță, în același timp, și de frumusețe. Astfel, lîngă apa Sucevei, care se desfășură larg printr-un șes mănos, se înalță dîlma de lut galben ; care poartă Suceava, cetate. Pe malul jos al rîulețului Bahlui, pe care-l soarbe de atîtea ori căldura verii, se ridică movila rotundă a Cetățuii, supt paza căreia s-a strîns la un loc, în cursul veacurilor, orașul Iașului, scaun de domnie. Nu au altă înfățișare nici Bucureștii : jos, întinderea de pămînt bun de pășune și de arătură ; Dîmbovița-i poartă încet apele îngreuiate de mocirla locurilor joase ; pe dealul de la Mihai-vodă, unde a fost odată palatul domnesc, înnoit și în timpuri mai nouă, s-a pus, prin cetatea Bucureștilor, temelia marelui oraș care era să se dureze cu timpul. Craiova olteană are Jiiul în vale ;

[1] Mormîntul cel nou, de marmură, în stil arhaic, e gata. L-a făcut Ministerul de Război. El așteaptă însă gol ceasul cînd vom fi vrednici să coborîm în el, pentru odihna de care e vrednic, în giulgiul de glorie ce-i trebuie, pe strămoș (1916). S-a făcut cu toată cinstea cuvenită [...] 1939 (n. a.).

www.dacoromanica.ro

pe înălțimile ce poartă astăzi case sărace, vor fi fost cele mai vechi clădiri de apărare ; satul de supt ele a strîns negustori, țărani mărginași, slujitori, slugi, robi de la curțile boierilor, de la deosebitele lăcașuri bisericești, și a putut ajunge oraș. Dintre scaunele dintîi ale domniei muntene, Argeșul poartă și astăzi pe o culme fărîmile bisericii Sf. Nicoară, care era paraclisul Curții în veacul al XIV-lea ; casele se înșiruiesc de vale și, dincolo de linia copacilor, trece între țărmurile rupte, destul de înalte, Argeșul, care e aici încă o apă mică. La Rîmnicul Vîlcii, unde se întîmpla să poposească domnii de peste Olt — unul a fost și omorît aice — o bisericuță păzește pe un vîrf de deal, arătînd unde au stat odată străjerii domnești ; casele, livezile se strîng apoi în jurul episcopiei, clădire mult mai tîrzie ; ceva mai departe linia Oltului se taie adînc. Dacă la Cîmpulung e astfel, aceasta se lămurește prin faptul că aici voievodul a fost numai un oaspete într-un oraș mult mai vechi, făcut pentru negustori la un cap de țară, în gura unei trecători a Carpaților.

Deci și Tîrgoviștea a trebuit să înceapă de pe acel frumos deal, îmbrăcat astăzi că și acum patru-cinci sute de ani în veselul veșmînt al viilor și încununat cu ctitoria lui Radu cel Mare, cu odihna lui Mihai Viteazul, Dealul prin excelență. Despre vechea biserică, de lemn întîi, apoi de piatră — poate chiar dintru început de piatră — care a fost acolo, n-avem firește, nici o știință. Cînd, la 1500, Radu cel Mare, om de o evlavie deosebită, se hotărî a face în Tîrgoviște o biserică asemenea cu care să nu se mai afle una în tot cuprinsul țării, el trebui să dărîme aici, înainte de „a zidi și a înnoi și a ridica din temelie". Din clădirea umilă și fără frumuseță de la început, vine mormîntul lui Vladislav voievodul din

www.dacoromanica.ro

veacul al XV-lea, mort deci și îngropat în Tîrgoviște, căruia-i ridicară un ciudat monument în formă de sicriu Craioveștii, Barbu și Pîrvu, împreună cu frații lor, pentru că Vladislav făcuse din tatăl lor, Neagoe din satul Craiovei, un boier al țării.

Această biserică a Radului-vodă e de o frumusețe deosebită și nu stă mult mai prejos decît cea de la Argeș. Clădită de meșteri răsăriteni, după norme bizantine, totuși, în proporții și în podoabe, cu un pronunțat amestec de înrîurire a Renașterii (desigur că venețieni au săpat frumoasa inscripție care se desfășoară de amîndouă părțile ușii), ea trebuie să fi avut însă altă înfățișare în cele dintîi timpuri. Astăzi, ea sufere de înălțarea prea mare, de căptușirea cu prea multe clădiri a zidului de împrejmuire, unde e acea școală a copiilor de trupă, clădită în vremea domnilor Regulamentului Organic, și, pe lîngă aceasta, ea a fost cu totul despoiată și prefăcută în lăuntru, scoțîndu-se și oasele morților, capetele lui Radu-vodă și lui Mihai Viteazul, din morminte.

Necropola aceasta a fost înlocuită însă îndată prin cea din Argeș, făcută de Neagoe, urmașul lui Radu, pentru neamul domnesc cel nou. Dar Pătrașcu cel Bun, din neamul lui Radu, se îngropă aici, adus de la Rîmnicul-Vîlcii, unde murise, și tot aici s-a adus capul lui Mihai, fiul Pătrașcului. În sfîrșit, un tinerel domn dintre Movilești, Mihăilaș Movilă, ginerele lui Radu Șerban, se odihni și el la Dealu.

Pe la sfîrșitul veacului al XVI-lea însemnătatea trece de la cetatea de sus la orașul din jos, unde Mircea cel dintîi făcuse biserica îngrijită, ale cării însemnate urme s-au descoperit de d. Virgil Drăghiceanu.

Aici, încă din depărtate vremuri, stăteau amestecați unguri, sași și români, poate, încă din veacul

www.dacoromanica.ro

al XV-lea, raguzani chiar, din depărtatul oraș de la Marea Adriatică. Toți aceștia erau în tîrgul adaus pe lîngă domneasca cetate, în „tîrgoviștea" acestuia. Aveau în fruntea lor pe obișnuiții pîrgari și județ, cari lucrau și scriau în numele „tîrgoveților". Românii începură de la o vreme, prin veacul al XVI-lea, a birui și cu numărul și cu bogăția și cu însemnătatea : județ era pe la 1530-40 un Mitrea, care scria brașovenilor, arătînd că tîrgoviștenii sînt gata să lase vechile legături de negoț cu Sibiiul și să vie în acestălalt oraș de margene, dacă li se va învoi a duce mai departe la clienții lor de pînă atunci marfa care nu s-ar putea vinde la Brașov în curs de două săptămîni.

Biserica ungaro-săsilor, așezată în margine, Sf. Francisc, precum și o altă biserică, tot catolică, aveau de la o bucată de vreme numai foarte puțini credincioși, deși Mihnea-vodă, din anii 1577—91, întărește vechile privilegii de scutire și stăpînirea asupra unor moșii din acest ținut, precum era Șotînga. În schimb, răsar în deosebite locuri biserici de piatră ori numai de lemn ale românilor de lege răsăriteană. Se numără multe — pînă la patruzeci chiar : din cele făcute de negustori sau de boieri (căci domnii de la Mircea Ciobanul încoace lăsaseră Tîrgoviștea, trecînd la București, unde puteau fi mai ușor apărați și răzbunați de turcii giurgiuveni). Din ele, cunoaștem numai Sf. Nicolae de jos, care păstrează toată vechea ei înfățișare.

Unul din domnii acestui veac al XVI-lea care avea aplecări față de creștini, din apusul cărora venea — tocmai din Italia, a cării limbă o vorbea în versuri, și din Franța, unde fusese un curtean prețuit la curtea lui Henric al II-lea — Petru Cercel, își făcu pentru întîia oară case de locuință în oraș și

www.dacoromanica.ro

pentru el, pentru Curtea sa clădi lîngă ele o biserică. Aceasta trebuia să fie așa-numita „Biserică Domnească".

Din case ca și din biserică n-a rămas nimic.

La 1595 răscoala lui Mihai Viteazul aduse după sine năvălirea vizirului Sinan și cucerirea Tîrgoviștii de turci. Aceștia voiau să rămîie. Deci ei prefăcură bisericile în moschei. În același timp vechiul scaun de domnie fu întărit puternic. În locul vechii îngrădituri de pari bătuți în pămînt — felul obișnuit de a se împrejmui orașele noastre — în cîteva săptămîni se înălțară, prin mînile atîtor ostași, cele dintîi ziduri. Ele fură făcute după tradiția turcească, așa cum se poate urmări în Constantinopol, prin atîtea locuri, din bolovani înecați în ciment și încadrați cu cărămidă. Două porți, căptușite cu fier, apărau întrarea. Apa Ialomiței fusese adusă în trei fîntîni pentru vreme de asediu.

Cînd Mihai se întoarse din munți cu Sigismund Báthory, principele ardelean, el încunjură noua Tîrgoviște turcească și-i bătu zidurile timp de trei zile cu tunurile sale. O cuceri la urmă, dar în ce stare! Focul arsese atîtea din biserici — și azi se vede [1] fumul la biserica Sf. Nicolae. În nici un lăcaș dumnezeiesc nu se mai putea face slujbă: cînd trebui să jure credință, în 1598, trimeșilor împăratului creștin, Mihai îi duse la Dealu, dar poate că o făcu și pentru a sta în biserica familiei, înaintea mormintelor tatălui și bunicului.

Ca un învietor al Tîrgoviștii trebuie privit Matei Basarab. Desigur că el a prefăcut biserica lui Cercel, deși inscripția mai tîrzie nu spune aceasta. Aici s-a îngropat el întîi, pînă i se duseră oasele la Arnota

[1] Se vedea. O reparație stupidă a distrus și această urmă a unui tragic trecut (n. a.).

www.dacoromanica.ro

— aici, unde-şi coborîse oasele singurul său copil, ce purta acelaşi nume, şi unde dormea un somn de veci, care n-a fost tulburat decît de mînile hoţilor de morminte, cumintea lui Doamnă Elina. Tot atunci Vasile Lupu, împăcîndu-se cu Matei, dădu Tîrgoviştii biserica, aşa de deosebită, moldovenească şi cu podoabe gotice, a Stelei.

Constantin Basarabul, urmaş al lui Matei, arată aceeaşi iubire vechii reşedinţe. Doamna lui, Bălaşa, făcu din temelie biserica Sf. Vineri. Aici se petrecură ticăloşiile răscoalei celei de-a doua a seimenilor, care nu jertfi numai o sumă de boieri, între cari bunicul lui Constantin Brîncoveanu, ci dezgoli de podoabe toate bisericile, lăsîndu-li numai piatra zidurilor, cum se plînge un contemporan.

Biserica Sf. Nicolae, zisă Simuleasa, are drept ctitor pe un vel-căpitan de sîrbi al lui Constantin-vodă, pe cînd biserica, azi dărîmată, a Buziucăi purta numele unui sluger, apoi clucer al lui Matei-Vodă. În zilele acestuia se astrucau morţi în Biserica tîrgului. Mai veche e biserica din Mahalà, unde zac boierii din Cornăţeni, neamul vestitului Socol Cluceru din întîia jumătate a veacului al XVII-lea.

Cînd nu se ţinea de războaiele sale îndrăzneţe şi nesocotite, grecul care-şi zicea Mihail şi pe care lumea l-a poreclit pentru totdeauna : Mihnea cel Rău, locuia aici în bunele case ale lui Cercel, drese şi adause de Matei cel gospodar. Din porunca lui, aici se măcelăriră alţi boieri fruntaşi, în sunetele de sălbatecă bucurie ale tabulhanalei turceşti, care „zise", înăbuşind ţipetele de moarte, „pînă-i isprăvi pe toţi". Apoi, în 1658, turcii, tatarii, veniţi să pedepsească pe vinovat, nu cruţaseră Tîrgovişteа nevinovată, şi ei răscoliră pînă şi cenuşa omenească din fundul gropilor.

www.dacoromanica.ro

Ceva din aceste stricăciuni s-a dres de Grigoraşcu Ghica, domn grec de neam, care nu locui însă mai ales în Tîrgovişte. El a pus să se înveleaşcă biserica şi casele domneşti.

Prin Brîncoveanu, nepotul lui Matei, Tîrgovişteа îşi avu ultimele zile glorioase. Biserica domnească fu făcută din nou, după regulele arhitecturii definitive din acest timp, la 1698-9. Tot aşa, la mitropolie acelaşi bogat şi binefăcător ctitor ridică din nou ziduri mai largi. Căsele domneşti, de la care au rămas numai ruine neîngrijite, beciuri adînci, fereşti goale, negre, lîngă turnul chindiei, al străjii şi cîntecelor de seară, păstrat din multe reparaţii, pentru nevoia pompierilor, aceste case domneşti au fost clădite tot de el, Brîncoveanul, care-şi împărţia vremea între Bucureşti, Tîrgovişte şi moşiile unde-şi clădise palate ce mai trăiesc încă.

Pe vremea lui Constantin Mavrocordat, un foc pustii oraşul părăsit de cîrmuire. Fără bunătatea lui Grigore Ghica al II-lea biserica domneacă s-ar fi dărîmat. Fără Mihai Şuţu din 1785 şi soţia sa, Sevastia Callimachi — românсă după mamă şi după tată — ploaia care curgea prin coperemînt ar fi distrus din nou biserica : Ienachi Văcărescu, poetul, sfătui pe cele două persoane domneşti să cheltuiască pentru o reparaţie nouă.

E ultima oară cînd un domn vrea bine Tîrgoviştii. Un alt Şuţu, Alexandru, cel din preajma revoluţiei de la 1821, voi să iea oraşului moşia şi îndîrji pe locuitori împotriva lui.

Vremurile nouă n-au dat Capitalei părăsite pentru totdeauna decît şoseaua lui Bibescu, de la marginea oraşului la Dealu. De la dînsele, Tîrgovişteа aşteaptă încă pietate şi îngrijirea ce i se cuvine.

www.dacoromanica.ro

Ieșire din Tîrgoviște prin lungi mahalale curate. Spre Cîmpulung pornește o largă șosea, care va fi deseori întreruptă de drumuri desfundate și grunzuroase, de poduri pe care le-au luat apele de munte. Deocamdată însă linia albă se desfășură dreaptă și netedă, străbătută de cară ce se întorc de la tîrg cu deșertul, și merg încet-încet în pasul legănat al boulenilor mărunți cu ochii mari supuși. De-o parte și de alta, pajiște nouă, sămănată uneori cu cicoare și flori galbene desfășurate în rate, ca niște stele. Porumburile sînt înalte, vii. În dreapta, valurile albastre ale muncelelor; apoi pădurile se apropie, cu copacii în front des, prin care nu pot răzbate privirile. Dar sînt numai pîlcuri tinere, puțin înalte, care nu se pot asămăna cu vechii codri moldoveni, cu desișurile de brad ale Prahovei sau cu adîncimile de stejar ale Buzăului.

Mici sate rare, în care locuințile nu sînt deopotrivă. Găsești și coperișuri de stuh cu ochiurile sălbatece de geamuri mărunte ce se potrivesc cu dînsul. Dar de obicei șindila clădită țuguiat acopere păreți de gard și lut cenușiu, bine neteziți. Mai pretutindeni sînt împrejmuiri. Și aici roșul florilor de mușcat strălucește de departe pe polița dintre stîlpii cerdacului. Nu e ca în satele de moșneni din Buzău, dar e bine, mai bine decît în acelea dintre satele Prahovei care sînt departe de valea muncitoare a rîului.

Locuitorii au cel mai frumos port din țară. Dacă țăranii din Neamț se înfățișează asemenea cu plăieșii timpurilor eroice, în cojoacele lor ca o platoșă și supt pălăriile lor cît o roată de car, aceștia din Dîmbovița, purtători de veșminte albe de pînză, bine strînse pe trup, și de pălăriuțe rotunde, sînt icoana cea mai de-

www.dacoromanica.ro

plină a românului din munte, sprinten, vioi și isteț. Unele cămăși sînt ca de borangic, și au dungi galbene în lung. Femeile se acopăr pe cap și se înfășură supt bărbie cu valuri de pînză sau mătasă supțire ; cămașa, vrîstată cu roșu la umăr, e înnegrită de arnici și luminată de nenumăratele puncte de aur ale fluturilor. Fota, încheiată înainte, e de o bogăție și de o felurime de linii în lung și de podoabe, toate în culori vesele : roșu, galben-deschis, cum nu mai poți găsi nicăiri. Și simțul firesc pentru artă se simte și în unele înfloriturî în relief ale caselor, care acopăr pereții întregi și dau forme pe care noua artă secesionistă a apusului se căznește a le descoperi astăzi.

Ca și în Neamț și Suceava, săteanul e și aici de o cuviință prietenească care înseamnă pretutindeni neamul nostru cînd e curat de amestecuri și n-a fost schimbat în suflet de destrăbălarea orașelor : în „bună-ziua" pe care ei o dau călătorilor nu e însă sfiala, umilința fricoasă a sătenilor din șes, deprinși să aibă stăpîni, cărora li sînt cu totul supuși. Cu cît înaintezi mai mult și te bucuri la vederea acestor alese însușiri, cu atîta ținutul s-a împărtășit mai întins de viața cinstită, timp de mai multe veacuri, de sufletul mîndru și războinic, foarte simțitor pentru dreptate, al moșneagului.

Ca și în părțile Buzăului, sînt aici multe cruci de piatră pe marginea drumurilor. Nime nu se atinge de ele, pentru sfințenia semnului îndeplinit în ele și, tot așa de mult aproape, pentru evlavia ce se cuvine față de strămoși, al căror gînd și ale căror nume sînt săpate acolo în slovele lor bătrîne pe care nimeni nu le mai înțelege, dar pe care tinerii trecuți prin școli le știu că sînt cele din cărțile bisericești. Se pomenesc în buchi întemeietorii, aceia cari au „ridicat" piatra, soțiile lor, rude, părinți, domnul din scaun. Unele sînt foarte vechi, și, lîngă fîntîna

www.dacoromanica.ro

de la Gemenea, am găsit o înaltă piatră, desăvîrşit păstrată, care a fost pusă acum trei sute de ani, în 1597, de fraţii Buzeşti, cari amintesc în pisanie de Mihai Vodă cel Viteaz, de doamna Stanca şi de tînărul fiu de voievod Petraşcu, care a domnit peste doi ani şi el supt numele de Nicolae-Vodă. Dacă te opreşti şi începi a ceti, eşti sigur să vezi apropiindu-se stăpînul locului unde stă crucea, vreun înalt moşnean, bine clădit, cu faţa triumfătoare de sănătate, de putere şi de blîndeţă, care-ţi va da o „bunăziua" sigură şi nobilă şi te va întreba cu interes despre înţelesul slovelor pe care nu i le-a desluşit încă nimeni: el va înţelege perfect cele ce-i vei spune şi va fi adînc stăpînit de măreţia vechimii. Uneori va veni patriarhul în mijlocul familiei sale, rumenii băieţi zdraveni cari au făcut şcoala şi albele fete în haine bogate, care rîd strengăreşte de vechile date şi de Voievozii de demult. Dar astfel de pietre nu se mai ridică aici ca pe la Buzău, unde mai ales călugării urmează vechiul obicei al trainicelor pomelnice sculptate. Ca în Prahova, dîmbovicenii şi muscelenii durează pentru sufletele lor şi ale răposaţilor lor mici paraclise de lemn, foarte văpsite şi pe din afară; se mai văd aici, supt mici coperemînte de şindilă, cruci cu cîte două aripi, tot de lemn, care se ridică din pămînt odată cu lemnul din mijloc, de care se tot depărtează: toate trei scîndurile sînt acoperite de icoane grosolane — jos stă Adam făcătorul de rău, începătorul păcatului — şi de nume care se înădesc necontenit.

Ne oprim pentru amiazi la cîrciuma unui sat unde, dintr-o casă însemnată cu inscripţia „Proprietar Popescu", ni vin necontenit sunete de clavir puţin aşteptate într-un colţ aşa de depărtat.

Se culeg prunele din marile livezi care sînt aici, mai mult decît păşunile şi lanurile şi pădurile, ca-

www.dacoromanica.ro

racterul deosebitor al ținutului. Crengile, încărcate ciorchină, ale prunilor cu frunze aspre, fără strălucire sînt ușurate de podoaba rodului lor. Săteanul, nevasta și toată casa sînt prinși la lucru. Coșurile se răstoarnă în carul ce așteaptă dincolo de gardul de nuiele sau de ostrețe foarte bine rînduite și prinse în cuie. Și e o bucurie pe vespile de aur, care, bete de zeama dulce, zbîrnîie și înțeapă, și e o bucurie pentru copiii numai în cămașă care-și umplu burticica de prune !

Unii, cari au strîns mai de cu vreme, au și întins prunele pe uscătoare. Alții, tot așa de harnici, au vărsat coșurile în buțile încăpătoare și înalte, unde fructele fierb și ridică deasupra spuma roșietecă. Iar alții, cei mai înaintați, au și gustat din țuica nouă și-ți dau lămuriri de-ți poți rupe gîtul cu ele, ca acel moșneag care descria ca un drum „boboc" o coastă pe care puțini cai ar fi în stare să urce o trăsură plină.

Dincolo de Gemenea treci Dîmbovița. Vechea noastră cunoștință bucureșteană, slabă, gălbăgioasă, împodobită cu poduri meschine și scumpe cheiuri pe părețîi cărora cresc însă buruiene sămănate cu hîrții murdare — e cu totul altfel aici, unde ea este încă țăranca vioaie, iute, cu sufletul curat. Nu o apă ruptă în șuvițî ca Ialomița, ca Prahova ; într-un singur curs ea se azvîrle peste prund și bolovani, împistrindu-se de spumă, sare peste piedeci albă de furie, mișcă mori jucîndu-se și amintește, prin neastîmpărul din vara liniștită turbarea ce o cuprinde în primăvara cu toane, cînd cară pietroaie întregi, înecă toată albia, sare de năruie șoselele și vuiește amenințătoare la pragul caselor clădite înalt. De o parte, spre Muscel, o stăpînește un munte de piatră cu stratele albe, galbene, roșietece, sure, așezate așa de drept ca și cum o mînă de om dibaci, de uriaș cu bună rînduială, ar fi fost la mijloc. Iar, dincolo, o

www.dacoromanica.ro

tîmplă de deal verde, împădurit, stă ca o sentinelă în fața celei din oastea dușmană. Satul Lăicăi (urmașii lui Laico sau Laicău) arată case gospodărești, foarte trainic clădite : ele au mai toate cîte două rînduri, amîndouă pentru locuință, cerdace înalte, trepte de piatră. De la frumosul stat pornesc doi călărași, pe cai focoși cari zburdă, trezind șăgalnici nori de praf : cînd și cînd, la răspîntii, la margenea lanurilor, la întretăierea drumurilor, pînă la ceasurile de noapte, cînd călătorești cu mîna pe revolver, vom avea acești tovarăși de cale, pe lîngă cari s-a adaus un brigadier îmbrăcat țărănește, care face pe jos drumul de la Văleni la Cîmpulung, îngrijind de calul său bolnav.

Acum sîntem în Muscel, și îndată înțelegi numele acestui ținut. Muscelul înseamnă același lucru ca „muscel", adecă munticel, munte mic, deci deal înalt, pietros. Și așa și este de aici pînă la Cîmpulung, un *singur* muscel. Nu sînt dealuri de lut ca aiurea ci treci pe pămînt negru frămîntat cu pietricele. Nu se văd risipituri, crestături, ruine, alunecări, ca în acele părți, ci pretutindeni ușoara plisă verde-deschis acopere totul, afară de îngusta linie jupuită a șoselei. Nu poți deosebi deal și vale, șiruri limpezi de înălțimi ; toată întinderea e necontenit boțită, coșcovită, în cocoașe, mari, care au nume și sînt numai cîteva, și în cucuie mici, care sînt fără număr, care răsar la tot pasul și n-au nici un nume, firește. De cele mai multe ori sînt numai umflături rotunde dar pe alocurea vezi și dungi, drepte ori strîmbe, muchii ascuțite ca o spinare de vită ; îndeobște însă, pare că-ți stă înainte o mare închegată în toanele frămîntate ale clocotului. Păduri nu se află nicăieri, livezile sînt numai în sate sau în raza lor, dar copacii răzleți, grupe, per-

www.dacoromanica.ro

dele se înalță pretutindeni, dînd viață frumosului ținut.

Sate mari nu se strîng, ci casele sînt presărate în toate părțile, stropite pe verdele dealurilor. Din vreme în vreme, trec cară încete, dar adevărata podoabă românească a Muscelului sînt călăreții, bărbați și femei, cari răsar pe o creastă și se pierd îndată într-o groapă, din care se ivesc iarăși în clipa următoare; în ei par că învie priveliști din vechile vremi ale luptelor pentru domnie, purtate în mare parte cu acești țărani. Turme de oi, cîteva vite albe sînt sămănate pe priporul drumului mare, și băutura o dă rîulețul ce fuge nebunatec, în adîncitura din stînga șoselei.

Se face seară în singurătate. Soarele a scăpărat după nori vineți. Încă odată, toate se aprind de o trecătoare lumină roșietecă, de o fantastică tristețe. Apoi din cerul rece întunerecul cade ca o ploaie de cenușă. De pe vîrful unui deal se vede încă o înălțime verde, și, mai sus de dînsa, munții de hotar, în linie vînătă. Între dealul cel din urmă și Carpați e deschis „Cîmpul cel lung", care nu se zărește încă.

Urcăm dealul în noapte, pe jos, pe cînd caii, în urmă, aburcă din greu trăsura, sunînd încet din tălăngi. Întunerecul creează păduri și prăpăstii de-a lungul urcușului care nu se mai mîntuie, cu șerpuirile șoselei pustii. Arareori, un car înnegrește înaintea noastră, venind din sus, și trece mai la vale fără nici un zgomot, ca o fantasmă. Un singur greier țîrîie de două ori, ca de spaimă, în iarba săracă. Secera lui Crai nou e înghițită îndată de norii vineți pe cari-i aduce de la munte vîntul iute, rece.

Și iată că de sus Cîmpulungul apare cu șirurile-i de lumini, într-o îngustă linie dreaptă scînteietoare. Mult deasupra, pe înălțimea de dincolo, păzește o singură lumină de păstor, roșie.

www.dacoromanica.ro

Şi spre oraşul care asigură acum, de aşa de departe, coborîm drumul albicios printre livezi negre, printre case rar luminate şi drumeţi ce se strecoară tăcuţi. Şi trecătorii de pe podul deasupra Rîului Tîrgului, soldaţi, femei, par umbre rele, care pîndesc şi aşteaptă. Numai lumina întreagă a centrului împrăştie norul de nelămurită tristeţă care a învăluit pe încetul sufletele.

3. *VIFORÎTA. MĂNĂSTIREA DIN DEAL*

Seara spre Viforîta, o mănăstire din vale, care nu se vede, pe cînd zidurile galbene ale Dealului stăpînesc peste toată întinderea ; ţi s-ar părea că mortul de aici şi-a ales singur acest lăcaş pentru a cuprinde şi mai departe cu ochii, domneşte, pămîntul pe care l-a apărat cu sabia cruntă.

Drumul se înfundă pe lîngă dealul cu viile şi mănăstirea Sfîntul Nicolae, printre casele de ţară ale satului Viforîta, mărgenit de copacii bogaţi ai livezilor de pruni. Noaptea se coboară încet în lina învăluire a întunericului răcoros, care însenineazâ sufletul.

Încunjurată de înălţimile verzi, înfăşurată de livezi, vii şi pădure, mănăstirea-şi grămădeşte într-o adîncitură pătratul de ziduri, biserica nouă-nouţă în reparaţia ei de deunăzi şi căsuţele răzleţe. E o veche ctitorie a lui Vlad-Vodă din 1530, dar din zidirea de atunci n-a rămas altceva decît zidul foarte gros, a făcui formă încă a fost adeseori prefăcută. Un cutremur aduse clădirea din nou de pe la 1830, şi acesteia i s-a dat acum cîţiva ani, cu cheltuiala Casei bisericii, spoiala din urmă. Icoana doamnei lui

www.dacoromanica.ro

Leon-vodă, înaintaşul lui Matei Basarab, îmbrăcată în argint suflat cu aur, destul de slab lucrată însă, această lucrare din 1631 nu se potriveşte, cu toată găteala nouă ce s-a uscat abia.

Afară de această icoană, Vîforîta are cel mai bun arhondaric din ţară, întemeiat de banul Grigore Brîncoveanu, cu multe odăi de dormit, un larg salon şi o interesantă odaie turcească.

Petrecusem seara în acest cadru de veche eleganţă a boierilor noştri, pe cînd stareţa, înspăimîntată de singurătatea-i fără apărare, istoriceşte pătanii de tîlhari, lungul şir de prădăciuni şi călcări din partea locuitorilor fără frica lui Dumnezeu ai satului vecin. „Uite, domnule, nici băieţii cîni nu ni i-au lăsat în pace: unul umblă în trei picioare, altul hîrcîie de tusă, pe al mieu l-au împuşcat ca să-şi răzbune."

E priveghere în ajunul Tăierii capului Sf. Ioan. Policandrele cele mari sînt stinse în biserică; numai înaintea cîtorva icoane chemate mai des în ajutor ard lumînările de ceară galbenă; altele luminează pupitrele unde maicile cîntă rănfoind cărţile de rugăciuni. Chipurile veşnic cernite sînt mîncate de umbră. Troparele se ridică mai mult nesigure, false, obosite, într-un lung cîntec fornăit care sfarmă toată frumuseţa tremurătoare sau mişcată a glasului de femeie. Zidurile groase parcă izvorăsc întunerec şi o apăsătoare jale, din care se desfac numai acele puţin elumini sfioase şi plînsul acela monoton al glasurilor obosite, şterse, ce vin ca de supt pămînt.

A doua zi, căutăm prin pădurícea nouă, prin viile ţărăneşti, pe poteci şi potecuţe, pe care dimineaţa le-a bătut cu firele de mărgăritar fără număr ale rouăi, calea la mănăstirea din Deal. Vederea se deschide, cînd în stînga, asupra strugurelui de clădiri al mănăstirii, cînd în dreapta, asupra turnurilor multe

www.dacoromanica.ro

ale Tîrgoviștii, ale căror copereminte de tablă nevăpsită scînteie la soare, într-o veșnică tremurătură de arginț. Sălcii dese ascund cu totul cursul Ialomiței. Iar clădirile galbene care cuprind acele moaște tragice, capul tăiat, dezgropat al lui Mihai se înfățișează tot mai aproape, în sunetul de chemare al vechilor clopote, care vestesc astăzi tăierea capului marelui mucenic pe care biserica-l numește Înainte-Mergătorul — cum numim și noi, cînd visăm mai mîndru, pe mucenicul nostru, care a fost în ceasurile sale de mărire „domn al Țării Românești și Ardealului și Moldovei".

A POTLOGII. GĂISENII. CĂSCIOARELE

Cînd trenul se oprește mai mult la gara Titu, înzestrată cu vestite plăcinte și crafle, cînd, mergînd la răzleața Tîrgoviște sau întorcîndu-te de acolo, rămîi să-ți îngîni urîtul așteptării cu acest titlu de glorie al localității, îți închipui că numele de Titu, care, pe lîngă toate, sună și roman, acopere cine știe ce tîrgușor curățel, cu strada lungă și dreaptă a prăvăliilor încunjurată de tufoasa verdeață a copacilor bătrîni în cari se ascund ochiurile albe ale căsuțelor de țară.

Ci lasă aceste gînduri de poezie română și romană, călătorule, care, după gustarea neapăratei plăcinte, nu te întorci pe peronul cunoscut de toată lumea, ci ieși pe ușa ce se deschide asupra cîmpului neted din această margine argeșeană a județului Dîmbovița.

O alee de copaci vînjoși duce la o fîntînă cu cumpănă, și de aici încep să se înșiruiască bietele și puținele căsuțe care alcătuiesc tîrgul. Tot clădiri strîmbe de prin anii 1850—60, cînd satul începea să prindă

www.dacoromanica.ro

aripi care n-au mai crescut de atuncea. Rareori cîte o grădiniță de flori sau altă podoabă arată îngrijire, gust de gospodărie bună. De-altminterea, numărul caselor în care locuiesc particulari e foarte mic. În cele mai multe din aceste cocioabe cu acoperișul deșelat sînt „autorități" sau așezăminte : școala, banca rurală, „plutonul jandarmeriei", cu movili de fîn în curte și mașcat roșu la fereastră, farmacia, judecătoria, o primărie cum nu se poate mai dărăpănată. Prăvălii cu titluri mărețe se sprijină în față pe patru pari ca un moșneag cerșitor pe cîrjă ; firește că nu li se zice altfel decît, ca la orașe, în limba cea nouă, suptire : „manufactură de fier", „magazin de coloniale" ; prăvălia bărbierului se recomandă mușteriilor ei țărani ca „salon de ras, tuns și frezat".

În fiecare duminecă e la Titu zi de tîrg pentru țărănimea din împrejurimi. Așa e, deci, și astăzi. Slujba în biserica, zidită la 1863—64, cu un coperiș de lemn care se năruie, s-a isprăvit răpede și degrabă ; lăcătul e pus la curtea buruienoasă cu modîlci de morminte, cruci ieftene și cîte un frumos „monument" adus de la București pentru vreun mort de familie bogată. Tot așa de bine lăcătuite trebuie să fie la acest ceas, puțin înaintat, de dimineață și celelalte patru biserici, din satele ce sînt alipite la această comună.

O parte din sătenii de acolo au năvălit pe singura stradă, cu patru prăvălii „moderne", de la Titu. În marginea drumului, lîngă niște arii de grîu, s-a întins, supt șoproane și în cruda lumină a soarelui de august, marele tîrg de pepeni, cari zac pe lăvicioare, așteptînd cumpărătorii, alți țărani, cari-i drămăluiesc în mîini și-i ciocănesc cu luare aminte. Astfel s-a strîns o lume întreagă în albul port sprinten al muntenilor, în cămășile bătute cu fluturi scînteietori și foarte îmbielșugat cusute cu arnici roșu, în fotele tărcate și stricate de modă ale femeilor și fetelor. Altfel, nu e

www.dacoromanica.ro

bucurie şi mulţămire, deloc mîndrie şi foarte rareori frumuseţă. Despicînd mulţimea oamenilor slabi şi pepenilor rotunzi, înaintează, întrecîndu-se biruitor cu aceştia, trei fruntaşi ai vieţii politice locale, rostogolindu-se mîndru printre supuşii lor. Îmbrăcămintea femeiască a oraşelor e înfăţişată numai de o fetiţă care rupăie elegant pe marginea şoselei, într-o rochie scumpă. Iar ca un semn al rînduielii ar fi, nu jandarmul plin de osînză care trece pe un cal ce se îndoaie, sămănînd şi prin aceasta, ca şi prin mersul său potolit şi în marea căldură, a cămilă, ci prin postaşul curat şi vioi care găseşte că e de folos să se grăbească pentru a împărţi corespondenţa, aruncată de accelerat, a acestei „urbe" Titu.

De fapt, avem aici icoana unui sat căruia i s-a stricat rostul. Satul cel vechi, numit Titul după strămoşul ce s-a aşezat aici în lunca Argeşului, putea fi sărac şi mic fără să-ţi vie a rîde de dînsul ; la tîrg nu te poţi uita fără să zîmbeşti. [...]

După ce am văzut toate măririle Titului şi chiar cupeaua prăfuită care aştepta înaintea unui „magazin de coloniale" unde se vinde vin acru şi salam deochiat, ţăranul de pe capra vechii trăsuri de oraş care ne duce arată că „s-a terminat".

Ciudată vorba aceasta străină în gura birjarului de ţară ! Ai zice că a venit de la Bucureşti cu trenul, prin vestita gară. Dar omul are un fiu care învaţă acolo, la Bucureşti, şi, zice tatăl, se îndeletniceşte acum cu „teza de licenţă". De alminterea şi celălalt vizitiu, care duce pe tovarăşii noştri, ştie să vorbească după moda nouă şi, odată, el spune suspinînd că lumea nu mai e cum a fost odată, ci „s-a modificat". Deci, nu se strică numai, în acest timp de năvăliri şi de amestecuri, portul, ci şi limba : vechea limbă curată se împestriţează prin vorbele care sosesc deopotrivă din şcoală, din oaste, de la toate

www.dacoromanica.ro

dregătoriile, de la toate afacerile şi de la curtea proprietarului sau arendaşului. Şi, precum polcuţa, fusta, barişul nu sînt mai frumoase decît cămaşa înflorită, foia sprintenă şi maramele, tot astfel acest jargon al civilizaţiei, care începe a pătrunde pe încetul şi în sate, nu se poate asămăna cu hotărîta şi mlădioasa limbă, plină de sunet şi de înţeles, a veacurilor trecute.

Cum ieşi din hardughiile tîrgului în largul cîmp de mirişti şi de înalte porumburi, deasupra căruia se ridică arbori, răzleţi sau în uriaşe mănunche, pînă la pădurile ce vin din jos către lunca Argeşului, te afli între oameni şi mai săraci, între locuinţe şi mai umile. Cel mai apropiat cătun, Cornetul, are numai căsuţe strîmbe, cu pereţele din faţă prăvălit ca fruntea unui cap ţuguiat, cu ferestile fără nici un fel de formă, tăiate în două, în patru, de lemne înnegrite sau de bucăţi de hîrtie, care se întind uneori într-atîta, încît abia dacă rămîne neacoperit un colţişor de sticlă; fin, paie, panglici de scoarţă scorojită fac un vîrf frămîntat şi miţos pe care te miri cum nu-l spulberă vîntul cînd trece peste această şubredă calicie. În astfel de împrejurări, ar fi în zadar să aştepţi o podoabă, o grijă a frumuseţii. Pe văruială, care lipseşte şi ea uneori, se desfac doar numai urîte pătrate de margeni, tămînjite roşu şi albastru. Împrejmuirea lipseşte de cele mai multe ori. Casele sînt numai nişte înjghebături ţigăneşti de verigi şi de lut. Cîte o văcuţă rătăceşte, un porc urît scurmă. Cu toată dumineca, abia găseşti cămăşi curate, şi puţină lume va fi plecînd din cătune de acestea, făcute cu pribegii şi nenorociţii de pe aiurea, spre marile sate vecine unde e horă şi dragoste şi zburdăciune.

Şi încă sîntem acum în vremea bielşugului celui frumos al naturii, cînd frunzele fără număr ale munţilor, copacii fără roadă acopăr suferinţa şi ticăloşia. Ce trebuie să fie însă în goliciunea mîrşavă a

zilelor de toamnă, ori în revărsarea de ape a dezgheţului !

„Modernitatea" e însă şi aici reprezintată. În capul cătunului, nu pentru el, ci pentru drumul mare, se răsfaţă un număr de zidiri trainice şi frumoase ale negustorului român din partea locului, care cheamă lumea la „rachiu japonez", mai scump, deci mai supţire decît cel obişnuit, şi la „salonul de dans", care e o şură cu ferestile sparte.

Cu satul ce urmează, Odobeştii, încep însă casele, mai bine clădite şi mult mai bine îngrijite, ale vechilor locuitori, strînşi în sate mai mari ; coperişurile sînt de şindilă măruntă neagră ; pereţii drepţi, mai înalţi, sînt străbătuţi de adevărate ferești luminoase ; între stîlpii pridvorului de lemn se prinde ici şi colo o poliţă pe care se răsfaţă maşcatul cu florile îmbujorate, de un roşu catifelat, luminos, vesel. Tencuiala e prinsă în forme de un gust ales şi foarte felurit, care amintesc săpăturile din piatra vechilor uşori de biserică. Foarte deseori vezi coşare înalte, încăpătoare, clădite, în acelaşi timp, practic şi elegant,

Odobeştii se numesc aşa după strămoşul Odoabă (numele, deşi rar, se mai întîlneşte în hîrtii vechi sau se poate descoperi în nomenclatura unor sate de astăzi). De aici mai curînd decît din Odobeştii moldoveni ai Putnei şi ai Bacăului va fi pornit acel Ioan Constantin Odobescu, gealep, vînzător de vite, care călătorea deseori la Braşov pe la începutul veacului trecut. El a fost tatăl generalului Ioan Odobescu, din care s-a născut Alexandru Odobescu, scriitorul.

La cîtăva depărtare de acest sat întins, cu multe livezi, trăsurile noastre se opresc amîndouă la un stejar uriaş, cu trunchiul borchinos, pe care mai nu-l poţi cuprinde, cu braţele rănite, rupte, drese, din care însă tot mai ţîşneşte în fiecare an verdeaţa nouă a frunzelor multe.

www.dacoromanica.ro

— Ăsta, zice vizitiul nostru, e stejarul lui Brîncoveanu. De aici începe moşia satului său de pe vremuri, Potlogii.

Şi moşul de pe capra trăsurii celeilalte începe, în graiul său cam îngăimat, o lungă poveste încurcată, în care voievodul mucenic, de a cărui moarte în depărtare ştie ceva, e pus în vremea ruşilor de la 1830, şi de la 1850, cari au lăsat pînă aici urme de groază. Brîncoveanu, crede el, era foarte bogat şi a lăsat acolo, în curţile sale de la Potlogi, multă avere ascunsă în pămînt. Era şi un om cuminte şi pătrunzător, care-şi făcuse supt tot pămîntul acesta un lung gang de fugă şi adăpostire, care nu l-a scăpat totuşi de peire.

— Pe-atunci, încheie el erau oamenii mai puţini şi era mai bine ; trăiau mai larg.

Iar vizitiul nostru, grăbind sfîrşitul poveştilor tovarăşului său, încheie rîzînd :

— E ! de astea ştie el destule. Pare că ar fi un vraci.

Un vraci, adecă un medic şi un găsitor de averi furate şi un dezgropător de comori, un om cu multe cunoştinţi în lumea lucrurilor ascunse.

Satul care vine în capătul gardului copacilor înalţi nu e însă Potlogii, ci înaintaşul moşiei brîncoveneşti din timpuri, Văcăreştii, cărora li se zice, pentru apa care curge în margene, brăzdînd cu şuviţa ei neorînduită şesul gras de pămînt moale, Văcăreştii ot Răstoacă, Văcăreştii după Răstoacă sau, în limba de astăzi, Văcăreştii de Răstoacă.

Casele sînt ca şi cele din Odobeşti, decît care acestălalt sat mi s-a părut mai mic. Către apă, un vechi zid de cărămidă dărăpănată încunjură o frumoasă biserică, al cărui turn roşu e, neapărat, de lemn învelit cu tablă. Deşi părăsită, pentru stricarea coperişului,

www.dacoromanica.ro

ea nu e atinsă, nici în zidurile, nici în zestrea ei de cărți. Pisania de deasupra ușii arată ca întemeietor al ei pe un boier evlavios și bun din timpuri, harnic gospodar al moșiei pe care o cauta singur și cruțător cu simțire creștinească al oamenilor car-i fuseseră încredințați prin voința întîmplării. Îl chema Constantin Nenciulescu și avea boierie de mare-pitar, pentru care și satului i se zicea mai demult „Pitarul". El a durat clădirea de piatră în 1784, dar și înainte de aceasta era aici o biserică, și, încă din 1764, cu douăzeci de ani în urmă, dăruia acestei biserici de lemn o *Evanghelie* din 1760 același Nenciulescu, pe vremea cînd, în tinerețe, el era numai un fost logofăt al treilea.

Fiu al lui Constantin Nenciulescu va fi fost Alexandru sau Alecu, un cunoscut boier, care fu pe rînd, pînă după 1830, vistiernic, vornic de poliție al Bucureștilor și, la urmă, caimacam al Craiovei. Se pare că acest nou stăpîn al moșiei a fost cel care a trecut-o unui tovarăș de divan, lui Filip Lenș, foarte bogatul credincios al lui vodă-Caragea, căruia îi plăceau oamenii cari știu să afle, pe orice cale, banul, pentru domnie și pentru ei înșiși. Astfel satul, fericit supt Nenciulești, boieri de viță mai nouă, ridicați din mijlocul sărăcimii, încăpu în ascuțitele gheare ale omului răpareț, care nu știa în toată țara mai bogați decît el, afară de bătrînul Brîncoveanu și de bancherul Hagi-Moscu, cei cu pungile multe. Deși avea la 1828 titlul de postelnic, Lenș nu se uita atîta la cinste, cît la folos, și averea-i crescu încă prin meșteșuguri ca arendaș al poștelor și ocnelor și ca mare cămăraș al celui dintîi domn pămîntean.

La 1813, spun însemnările de pe cărți, Lenș, un om care știa și el să gospodărească, făcea la Văcărești vie și livadă de pruni. La 1819, zic aceleași notițe, el adause viei o cramă și încunjură cu gard acele

www.dacoromanica.ro

curți ale Nenciuleștilor, care se ridică și astăzi în coasta bisericii, adăpostind pe sîrbul Țvetco, care ține locul arendașului Panait Iacov, și el un sîrb, care petrece însă pe aiurea. Tot atunci, în 1819, el „meremitisi sfînta biserică" și o acoperi din nou cu bună șindilă de „lemn de brad". Astfel și Lenș avea tragere de inimă pentru biserică, și pe una din foile cărților vechi își scrie numele, ca unul dintre cetitori, la 1825, fratele lui Lenș — frate după mamă, odivoiancă mi se pare, cununată sau necununată cu Lenș bătrînul — Mihalache Teodorache, pe care trecerea lui Filip îl făcuse epistat al agiei.

Sătenii s-au adunat pe încetul, și biserica e plină de veșmintele lor albe. Se uită la străinii cari au venit între ei, și ascultă cu multă luare aminte ce li se cetește și ce li se spune, amestecîndu-se și ei în vorbă cu plîngeri îngînate, pe care le oprește răpede o uitătură de mustrare a vecinului său, șoaptele, țistuiturile de frică, care răsar din toate părțile, ba poate și vederea unui tînăr sătean care poartă lanț de argint la ceas, vorbește „de modă nouă" și pare să aibă un rost mai mare.

Printre bătrîni mai ales, se stîrnește îndoiașare și se înalță cuvinte de pomenire, cînd ei aud cuvintele lui popa Preda din 1830, care știa bine că „degetele sale vor putrezi" și, de aceea, se ruga a fi pomenit de cine-i va întîlni numele pe cartea de slujbă.

— Popa Preda ? Eu am apucat pe popa Preda, zice unul.

Și ține morțiș la siguranța lui, deși cîte unul mai tînăr începe a-l lua, cu porecle, la vale.

Acuma, urmașul popei Preda nu se vede ușor și nu-i mai vine gîndul să ceară de la nimeni cuvinte de pomenire.

Sîrbii de la curtea cu ziduri înalte, cu cîni răi și strașnice contracte de muncă, nu se mai uită către

www.dacoromanica.ro

biserica robilor români din această Țară Românească a lor. Buna înțelegere, avîntul spre întemeieri și adăugiri s-au pierdut între săteni. Trebuie ca statul să vie cu planurile și devizurile sale, pe care sătenii se grăbesc să ni le arate, bucuroși că, într-un viitor oarecare — căci lucrurile acestea de la cîrmuire vin tîrziu și merg încet — vor avea și ei unde să se închine lui Dumnezeu milostivul.

Îndată după ieșirea din Văcărești, se atinge Potlogii. Multe case, cu livezile bogate, acopăr o mare întindere. Deasupra lor cu mult se ridică două turnuri văpsite în albastru și uriașele ruine ale palatului brîncovenesc, privind bielșugul holdelor, încăpute pe alte mîni acuma, cu întunecații ochi ai ferestilor goale.

Nu mai poți privi nimic, nici buna clădire a caselor curate, nici zidurile mai mari, foarte bine ținute, în care se află spitalul, primăria, mai departe cele două școli, pînă nu te afli în trecutul domnesc, foarte fericit întîi și prăbușit la urmă într-o nenorocire fără samăn de grozavă.

Biserica e vădit dreasă, Totuși recunoști semnele meșteșugului de zidărie din aceste vremuri. Iată pridvorul pe șase stîlpi, cari au fost numai legați între ei cu zid, la reparația modernă. Iată cele două rînduri de firide, care se urmează pe toată întinderea pereților, și iată frumoasa panglică împletită a zidului: cei care au dres, s-au mulțumit a așterne văpseală galbenă peste o nouă tencuială și a vărga cu dungi roșii ciubucul încunjurător. Iată altarul cu cinci muchi. Iată, în jurul tuturor ferestilor înguste, cadrele de piatră săpată în flori și dunguțe, ca în împrumuturile de înpodobire gotică din Moldova. Și turnurile de lemn și tinichea, ridicate pe un temei de zid, par destul de potrivite, cu toate că unul din ele e adaus, iar celalt a fost înălțat cu cîtva. Înăuntru însă, nu te mai simți

www.dacoromanica.ro

deloc în arhitectura brîncovenească : stîlpii cari despărţeau pronaosul de naos au fost înlăturate, şi astfel s-a deschis un mare loc gol ; în locul vechilor chipuri, care mi se spune că ar fi fost cu totul înlăturate pînă în vremea reparării, se văd icoanele largi şi rare pe care cu multă bunăvoinţă le-a aşternut cum l-a tăiat mintea pictorul italian Marchetti, care a lucrat şi în Bucureşti, la biserica Amzei. O catapeteazmă nouă pare săracă, joasă şi şubredă. Iar ediţiile Sfîntului Sinod au înlocuit cărţile cele vechi ieşite de supt teascurile unui meşter ca neîntrecutul Antim Ivireanul.

Greşelile se iartă însă, şi în locul lor vezi numai o mare vrednicie necunoscută şi nerăsplătită cînd afli că preotul mai tînăr din Potlogi, N. Mihăilescu, ajutat de primarul-notar, care e primar supt conservatori şi notariu supt liberali, au cules pretutindeni, cu panahidă, banii ce trebuiau pentru a ridica din dărăpănare, murdărie şi părăsire frumoasa clădire a lui Constantin-vodă Brîncoveanu. Şi, dacă rămîne o vinovăţie, ea nu e de partea acestor harnici oameni simpli, cari nu s-au gîndit că moştenirea morţilor se poate păstra numai, iar nu adăugi şi preface, ci a cîrmuirii neghioabe, totdeauna neghioabe, care s-a deprins de mult a nu mai înţelege trecutul, de unde pleacă viaţa de astăzi, a nu-l mai respecta şi a nu se osteni cîtuşi de puţin să-l păstreze ; e vina cîrmuirii de înstrăinaţi cu sufletul smuls din pămîntul acestei ţări.

Brîncoveanu era numai spătarul-cel-Mare al Ţării Româneşti în anul 1684, cînd, fiind încă domn unchiul său Şerban Cantacuzino, el înalţă pe moşia sa Potlogii această biserică, închinînd-o, ca o căpetenie a ostaşilor ce era, izvorîtorului de mir Sfîntul Dimitrie ostaşul. Tot atunci şi-a făcut el, desigur, şi strălucitul palat din preajma lăcaşului de închinare.

www.dacoromanica.ro

Un palat-cetate, din care se poate duce un adevărat razboi împotriva slujitorilor domnești sau a năvălitorilor străini. Cea mai bună cărămidă deasă a fost întrebuințată, în rînduri așternute și prinse cu ciment tare, pentru a face un zid de o putere neobișnuită. El se vede în fața bisericii, aproape neatins, străbătut în această latură a sa de o portiță prin care treceau, în diminețile de toamnă, cînd spătarul, apoi logofătul, domnul petreceau sărbători întregi la Potlogi, de culesul viilor, treceau, elavioși în strălucitele lor veșminte de mătasă și catifea, stăpînul, soția lui, Marica, nepoata lui Antonie-vodă, și copiii cei mulți cu cari fusese binecuvîntată căsătoria lor, băieții tuspatru: Constantin, Ștefan, Radu, Matei, fetele cele șapte: Stanca, Maria, Ilinca, Safta, Ancuța, Bălașa, Smaragda, precum și tot alaiul obișnuit să meargă pe urmele unui puternic ca acesta; treceau și se înfundau în biserica plină de mirezme și de cîntări.

În colțul dintre acest zid de către biserică și cel de fațadă se înălța pînă acum vreo zece ani un puternic turn de strajă, căruia localnicii îi ziceau „temnița" și despre care știu încă să spuie că era strașnic, întunecos, cu totul lipsit de ferești. Nimeni nu s-a gîndit să-l ție și mai departe, așa încît astăzi mari lostopane de cărămidă desprinse din el zac deasupra gunoaielor cu care vacile și porcii deosebiților arendași ai familiei Băleanu (cel de ieri era macedoneanul Goga, cel de astăzi e tot un sîrb) au acoperit locul, toată întinsa curte dinaintea caselor, care trebuie să fi fost pe vremuri un rai de grădină, ca în depărtatele țări ale răsăritului.

Un turnuleț boltit stă deasupra întrării; cămări pentru slujitori sînt potrivite într-însul. Zidul din stînga duce prin cîteva portițe într-o altă curte mai mică, unde vor fi fost grajdurile, șurile, locuințile argaților. De o parte și de alta a curții, case mari

www.dacoromanica.ro

erau răzimate de înalta cărămidă a zidurilor. Astăzi ele zac în țernă sau au perit fără urmă.

Cum întri, ai în față măreața clădire de locuință a stăpînilor. E alcătuită din două rînduri ; trei ferești sînt deschise în cel de jos, supt care se scobeau adînci pivnițe și ganguri lungi duceau pînă departe, tocmai pînă la vîile de odinioară, se crede. Deasupra sînt trei ferești de mijloc și cîte două pe lături. Rînduiala odăilor se deosebește foarte bine. Pînă și podoabele se pot înțelege deplin. Pe păretele din față chiar, se văd zugrăveli de foi făcute cu negru, apoi altele așternute pe tencuiala goală albă cu un fel de migmă negrie. Înăuntru, deasupra ușilor și aproape pretutindeni întîmpini frumoasele ridicături în relief ale aceleiași tencuieli, prin care se închipuesc trandafiri, frunze cu toate vinișoarele lor și tot felul de ramuri alergînd în voie. E același fel de lucru care se vede pe pereții bisericii de la Fundeni, în margenea Bucureștilor, clădire a vărului brîncovenesc Mihai spătarul Cantacuzino, dar dincoace, la Potlogi, podoaba e făcută cu un gust mai ales. Sus, în fațadă, se păstrează desăvîrșit cele două bucăți de stîlpi cu frumoasele capitèle, care sprijină un balcon de priveliște.

Astfel avem înaintea ochilor casa strălucită în care, acum două sute de ani, își petreceau zilele cele mai liniștite și pline de mulțămire unul dintre cei mai însemnați stăpînitori ai țărilor noastre : pînă și dulapurile din părete, cotloanele pentru păstrarea hîrtiilor și sculelor stau neatinse. Pare că a fost un mare cutremur care a gonit pe stăpînii domnești, poate adăpostiți undeva pe aproape, de unde se vor întoarce sigur pentru a vedea ce a rămas în picioare din bunul adăpost al sfintelor bucurii casnice cu care se hrănea sufletul lor, al tuturora. Pare că abia a trecut acel cules al viilor din 1713 care a strîns pentru cea din urmă oară pe copii în jurul bătrînului părinte, pe care

www.dacoromanica.ro

tot în mijlocul acestor fii îl aştepta moartea pe depărtate ţermuri străine.

Şi totuşi cine se abate pe aici ? Doar cîte o familie care caută vilegiatura ieftină. Un arhitect priceput şi de gust, d. Clavel, a fotografiat acum în urmă curţile brîncoveneşti. Despre ele însă nu s-a tipărit mai nimic. Ca şi pentru biserică, statul n-a arătat nici un interes pentru palatul care nu vrea să se dărîme ca să se facă din cărămida lui lui cotețe pentru porcii arendaşilor.

Şi altfel Potlogii sînt un sat ca nealtele. Tăiat de strade drepte, bine şoseluite, alcătuit din bune căsuţe albe supt streşini negre lipite strîns una de alta, ţinut, în sfîrşit, foarte curat de la un capăt pînă la altul, luminat de felinare bune şi păzit de sergenţi cu pălării de vînători, el lasă cea mai bună amintire. Cu părere de rău îl vezi în urmă, luînd acuma drumul spre Găiseni.

Şi Cărpenişul, care vine întîi în cale, e un sat bun. Biserica veche, de prin 1830, clădită de un polcovnic Orescul, e astăzi o dărîmătură cu coperişul căzut şi cu însemnarea din frunte în parte sfărîmată. Icoanele atîrnă încă pe pereţi şi se mai deosebesc chipurile ctitorului, soţiei lui şi al unei fete, Smaranda, care, fiind menite peirii, ar fi, în altă ţară, copiate de tineri pictori cu înţelegere pentru rosturile ţării lor.

Satul are, în casa cea mai frumoasă din margenea drumului, un proprietar român, ridicat din straturile adînci ale poporului, şi povestea, foarte răspîndită, spune că la obîrşia bogăţiei lui ar fi descoperirea unor chiupuri cu bani, cu bucăţi de aur de cîte „trei livre", pe care d. D... ar fi avut norocul să le afle în pămîtul curţii brîncoveneşti de la Potlogi.

La Găiseni, ai în faţă ziduri de mănăstire, încunjurate de o întinsă livadă cu pruni, cu aluni turceşti

www.dacoromanica.ro

și aluni de țară, cu vie acum închircită și căzută în sălbătăcie, cu înalte suliți de floarea soarelui, ce-și întorc spre lumină rotocoalele de semințe între razele de aur ale florilor mari. Pe aici lucrau odinioară călugării schitului cu sălașele lor de robi, cari s-au amestecat astăzi, între sătenii din casele curate sau trăiesc de o parte, în locuințe mai tot așa de îngrijite. De cînd însă ultimul călugăr s-a stîns și preotul a rămas singur în cuprinsul vechilor ziduri, gospodăria care a fost aice s-a stricat și irosit fără să mai fie nădejde că se vor întoarce vremile cele bune de muncă înfrățită cu rugăciunea.

Biserica de astăzi are cu totul altă înfățișare decît aceea pe care au înălțat-o, pe vremea lui Neagoe Basarab, jupînul Vintilă și Jupîneasa lui Anca, ale căror mici morminte, frumos săpate, dar cam șterse de picioarele ce le calcă de patru sute de ani, se văd unul lîngă altul în partea dreaptă a pronaosului. Despărțirea prin stîlpi între tindă și naos s-a înlăturat cine știe la ce reparație ; zidurile chiar au fost prefăcute. Și, în sfîrșit, Eforia spitalelor civile, de care atîrnă biserica, deoarece ea are moșia, a făcut neghiobia și păcatul de a da zugrăveala cea nouă în sama unui meșter jidov, care, pe lîngă toate, nu se pricepea de loc, așa încît poate că în toată lumea creștină nu se află un al doilea lucru așa de hîd. Cît mai iute ar trebui suprimat acest scandal fără pereche.

Afară de mormintele întemeietorilor se află, de o parte și de alta a pronaosului, ale urmașilor lor, răposați în același veac și în cel următor, pînă la Stroe Mare-ban de Craiova supt Matei Basarab. Un grec dintr-o epocă mai nouă se află rătăcit lîngă dînșii.

Ca mai toate bisericile muntene, ca o mare parte din cele cuprinse între hotarele României, și aceasta e lipsită de odoare mai vechi. A avut însă noroc de egu-

www.dacoromanica.ro

meni buni în timpurile din urmă, așa încît poate să arate cîteva lucruri scumpe : un policandru, o *Evanghelie* care vin de la dînșii. Prin anii 1820-30 se afla în frunea schitului un Climent arhimandritul, din Pantelimon, care se laudă că „a făcut multe lucruri vrednice de pomenire" : el a fost apoi episcop de Argeș. Unul din urmașii lui a fost călugărul Iosif Naniescu, un tot așa de bun gospodar ; el ajunse Mitropolit al Moldovei : bunul, cucernicul, iubitorul de cetire mitropolit Iosif care s-a stins ; împovărat de ani, de binefaceri și de datorii, în anii din urmă, lăsînd amintirea curată a unui om sfînt.

Acum chiliile călugărilor sînt goale : o parte din ele, mîncate de umezeală la temelie, se apleacă spre ruină ; în altele stă preotul tînăr ; una din odăi cuprinde o arhivă care începe cu registrele bine alcătuite și cusute de Climent ; școala are, în sfîrșit, și ea o încăpere : pe tabla, cu totul roasă, se văd ultimele socoteli trase cu multă greutate de școlari și școlărițe pe scîndura albă de mult ce a fost scrisă și ștearsă.

Satul Găisenii are oameni voinici și frumoși, cari au păstrat și în îmbrăcămintea femeiască o parte din vechiul port. El s-ar înfățișa desigur și mai bine dacă blăstămul stoarcerii prin arendașii străini n-ar fi căzut de multă vreme și aici. Cel care ține astăzi în chirie brazda și pe robii ei e un grec, care nu-i mai bun decît ceilalți ; pentru administrație însă, firește că e român macedonean și om foarte cumsecade. Dacă Eforia n-ar cere douăzeci de mii de lei pe an pentru o așa de îngustă moșie, astfel de stoarceri ar avea și mai puțină îndreptățire.

Argeșul desparte vatra satului de a satului vecin, Căscioarele, una din așezările ce-și iau numele după

www.dacoromanica.ro

„căscioarele", căsuţele ce se vedeau la începuturile lor.

Călătorii cu trăsuri merg, cale îndelungă, pînă la pod. Dar ţăranii trec necontenit de pe un mal pe celalt cu uşoarele lor căruţe, cele mai multe înjghebate numai din lemn. Alegem şi noi această cale, cu mult mai scurtă.

Ei între ei, oamenii, se duc unii pe alţii pentru cîte un gologan. Nouă, ca străini, nu ni se cere nimic, rămîind să dăm cît vom crede de cuviinţă. După multă alegere, căci trecerea nu e uşoară, ne oprim în sfîrşit asupra unei căruţe sprintene pe care o trag doi căluţi de rasă românească, mici, încălaţi şi nespus de răbdători. Pe drumuri moi, la o parte de prundul şoselei care scutură, sîntem îndată lîngă Argeş.

Apa a crescut mult prin ploile din urmă, dar s-a întors simţitor în albie, lăsînd mari întinderi de nisip umed, în care încep a se prinde roţile. Lin, supt crengile copacilor bătrîni, foarte frumoşi, de pe malul celalt, unde totul e ascuns de perdeaua lor întunecată, rîul călătoreşte prin uşoare încreţituri pe luciul său de argint. Abia ajunge pînă la genunche, dar, îndată ce ne prindem în el, putem preţui puterea lui, care face aproape să se poticnească picioarele cailor ce luptă şi cu adîncimea cleioasă a stratului de mîl în care ei şi căruţa se prind îndată.

Doi dintre ai noştri trebuie să sară în altă căruţă, care vine tocmai la timp, încărcată cu o familie de săteni: bărbatul, om tînăr şi îndrăzneţ, femeia, bălaie, zdravănă şi frumoasă, şi un băieţaş cu căciula lungă, căruia nu-i pasă de nimic pe lume. Astfel credem că am împărţit bine greutăţile.

Dar e o greşeală: tovarăşii trag prea mult. Pe cînd, după multe pocnete de bice crude şi multe opintiri deznădăjduite căluţii noştri au urcat malul Vlaştei, în lunca de copaci înalţi, cealaltă căruţă stă îno-

www.dacoromanica.ro

molită în tină, de o bat încet apele. Atunci, fără zăbavă și fără sfială, iată că femeia frumoasă se coboară în rîu, sumete cămașa înflorită de dumineacă și duce caii de capăstru, călcînd sigur cu mușchi de fier. Ce frică poate să-i fie și de ce i-ar fi rușine? Pare că-ți trece înaintea ochilor, în această străbatere de vad singuratecă, luminată de razele roșii ale soarelui ce apune, o priveliște din cele mai vechi timpuri ale acestui pămînt, cînd marile însușiri biruitoare erau vitejia și frumusețea.

Pe mal se întorc la noi prietenii, și căruța cealaltă pleacă iute fără să ceară nici o plată. Era vorba să mai vie la trecerea îndărăt a vadului, însă n-am mai văzut-o niciodată.

Dar nu s-a mîntuit încă dezbaterea cu apa. Sîntem într-un ostrov numai, care e al copacilor uriași din liniștita luncă de poezie. Un alt braț, acesta îngust, ne așteaptă în curînd. Și iată-ne acum înaintea altei vechi mănăstiri, în care iarăși n-a mai rămas nici unul singur dintre călugări.

Și aici este o livadă, și mai sălbătăcită și mai părăsita decît dincolo. O îngrijea și o îmbogățea odată profesorul Cordescu din București, care, în vremea lipsei celei mari a școlilor de sate, făcuse aici un așezămînt de învățătură pentru copiii de țărani, un fel de Pomîrlă munteană, cu școală primară și doi ani de gimnaziu. El își așezase băieții în chilii, pe care le prefăcuse după nevoile de astazi, dar atît de șubred și de proaspăt, încît ele sînt cu totul pierdute astăzi.

În cîteva odăi s-a oploșit însă arendașul, care e un bulgar, de alminterea om politicos și șiret, care, mi se spune, face plecăciune adîncă și înaintea pădurarului și are șampanie gata pentru orice oaspete de cinste și de folos. Fără nici o socoteală și nici o dreptate, i s-a lăsat în samă toata curtea mănăstirii, unde tocmai o potaie de cîne de vînat luase la goană un

www.dacoromanica.ro

bou cu năravi de împuns. Sălbătăcia de la Găiseni cu sfinții jidovești are o pareche în salbatăcia de la Căscioare, unde dulaii se zbeguiesc pe pietrele de morminte.

Una din acestea, lîngă zidul din dreapta, poartă o însemnare în versuri care pomenește pe ultimul stăpîn care a stat la moșie, între fiii pămîntului, Grigore Zădariceanu, mort la 1838. Înainte de dînsul, la 1722, statuse aici, pe lîngă călugări, un Balotescu, clucerul Mușat, care e îngropat de cealaltă parte a bisericii, împreună cu Dumitra, soția lúi. Iar în pridvorul deschis se odihnesc, supt strălucite lespezi lucrate cu înfloriturí în cel mai bun stil, Neagoe stolnicul, mort la 1505, și jupînul Radu, al cărui sfîrșit a fost ceva mai tîrziu, la 1545.

Fi trebuie să fi fost ctitorii. Biserica veche a fost însă simțitor schimbată la 1753, cînd egumenul grec Partenie a făcut, din veniturile bisericii, un „meremet". Acesta va fi fiind acel călugăr foarte bogat despre care povestea spune că a fost omorît de hoți, care ar fi aflat la el mulți galbeni ce-i agonisise, turnați la un loc în chip de om. Domnul de atunci, unul dintre feciorii lui Grigore Ghica, precum și un ajutător, boierinașul Ivașcu, sînt zugrăviți în locul ctitorilor celor de la început. Sevastos, unul dintre cei din urmă egumeni greci, e înmormîntat în biserică, supt o piatră ce poartă anul 1829.

Trecem, întorcîndu-ne prin satul bulgarului, unde, lînga monumentul cu inscripție mîzgălită din badana[1] a satenilor căzuți la 1877 pentru liberarea țării străinului de la curte, un evreu ține cîrciumă și mărunțișuri — „manufactură", cum se zice pe aice. Întîlnim iarași, în sărăcia încruntată și doritoare de a se răz-

[1] Bidinea (n. ed.).

www.dacoromanica.ro

buna, oameni vînjoși cu foarte frumoase fețe. Într-amurg, luptînd iarăși cu mîlul adînc și cleios, trecem Argeșul înapoi.

Pe la Românești, veche moșie a lui Barbu Știrbei, locuită acum numai de țigani, și printr-un întreg șir de sate frumoase, se poate ajunge în vreo două ceasuri la Ghergani. E stație de tren, care arată călătorului castelul lui Ion Ghica, parcul bogat ce cuprinde mormîntul lui și, la gară, cea mai jalnică priveliște de chipuri țărănești șterse și stoarse.

Dar vizitiii noștri vreau să se întoarcă la Titu, și astfel strabatem iarăși, în noaptea ce se lasă, drumul de cîmpie lină ce l-am făcut pînă aici. În cale, Potlogii strălucesc încă de lumini, și la han, unde s-a început jocul țărănesc îndată după plecarea noastră, în amiazi, se învîrt încă, la sunetul arcușelor, perechi în haine de tîrg, în veșminte albe, în fuste învoalte, foarte bătătoare la ochi, și în cămăși cu fluturi, tîrgoveți, calfe, negustori și oameni ai cîrmuirii, cari, aceștia, n-au să se scoale înainte de ziuă pentru a îndeplini munca sfîntă a cîmpului spre hrănirea păcatelor aproapelui pe care l-a facut bogat și stăpîn norocul.

www.dacoromanica.ro

VI

VLAŞCA

1. *PE DUNĂREA DE JOS SPRE GIURGIU*

La pontonul Cernavodei, supt horbota de fier a uriaşului pod, aşteapta vaporul austriac, încunjurat de spuma furioasă a Dunării, care răsfrînge în apele ei de leşie murdară cerul pătat de nori negri. E mai mic decît vaporul de reclamă al ungurilor şi n-are ca acesta, două coşuri. Vine din Galaţi şi serveşte mai ales la ducerea călătorilor bulgari, cari n-au la îndămînă o linie ferată. Uneori pe podul şi prin coridoarele lui îşi află locul peste o mie de lucrători de cîmp şi hamali, cari vin, după ce şi-au încheiat munca la noi, înapoi spre ţara lor săraca.

Trecem supt linia podului, de la care atîrnă, îndreptînd înainte corăbiile, felinarele ce se văd departe ca două stele călăuze, pe cînd dunga de lumină a trenului e înghiţită mai iute de largul spaţiu întunecos. Abia se mai zăreşte încă, în această clipă a înoptării, cărcia-i lipseşte farmecul apusului înroşit de soarele dispărut, dunga joasă, mărgenită de arbori, a Munteniei, linia mai înaltă, goală a Dobrogei. Printre micile insule de nori supţiaţi, crai-nou trece sfios cîteva clipe, şi în urma lui fulgere orbitoare luminează năprasnic de la o zare pînă la alta

www.dacoromanica.ro

sau îşi răspund, depărtate, slăbite, de la un colţ al bolţii la cellalt. Cîrmaciul, asupra cabinei căruia se răpad şiroaiele pentru care se deschide îndată cerul, deplin acoperit acuma, pipăie cu greu cu privirile în noapte, şi în tremurăturile moi ale vasului se simte lupta necontenită cu valurile învalmăşite ale rîului.

Malul muntean rămîne nepătruns, mut, cel interesant e tot al Dobrogii. Rasova-şi raspîndeşte luminile pe o coastă de deal, pe cînd din casele-i împrăştiate răzbate lătratul de pază, de frică nelămurită, al cînilor. Peste vreun ceas, două am trecut de Ostrov (de unde merge vaporul la Călăraşi), şi pe malul bulgar avem Silistra, care arată numai cîteva vechi case luminate, în întunerecul brăzdat de ploaia zgomotoasă.

Iarăşi cîteva ceasuri de întunerec şi potop. Pe o înălţime, luminile chiorcoşate ale Olteniţei arată o mare schelă care trece răpede, lăsînd vaporului doi drumeţi români, cari comentează cu gust articole glumeţe din *Veselia*. Ceva mai depărte, Tutracanul bulgarilor [...]. E o Hîrşovă mai mare, care scînteie pînă foarte departe cu nenumăraţii ei ochi de lumină. Se aud cîntece de triumf, care se mîntuie în noapte şi încep iarăşi, cu toate că vaporul s-a depărtat de mult de ţerm. Pe coverta[1] s-au suit aice două sute de rezervişti din Rusciuc, adunaţi odată pentru războiul ameninţător cu turcii şi licenţiaţi acum, după încheierea învoielii de dezarmare mutuală treptată cu aceştia. Îi văd uitîndu-se uimiţi la mişcarea minunată a braţelor de oţel ale maşinii: oameni mari, groşi, cu faţa spăriată, îmbrăcaţi în sarici de ţărani, cu căciula pe cap sau în halaturi de postav odată cenuşiu, iar acum de un gălbiu şters, murdar, cu şapca rusească trîntită pe ceafă. Arată

[1] În original: *copertă* (n. ed.).

www.dacoromanica.ro

puternici și ascultători, și, așa urîți cum sînt, la un război s-ar bate bine. Printre dînșii sînt și români de pe malul drept, și a doua zi un cerc al nostru se formează, din care fac parte un artilerist român cu opinci, un sergent de linie, bine călit, cîțiva țărani și un vînător bulgar, care povestește în limba lui de acasă, care nu e a Bulgariei, pățaniile lui de ostaș al străinului.

Ceva mai încolo, ploaia învinge, și vaporul, care nu-și mai poate găsi calea, cu toată experiența și energia cîrmaciului, aruncă ancora pentru așteptarea pînă în ziuă.

Abia se supțiază noaptea, la șase ceasuri din ziua următoare, cînd heliciile începe a se învîrti din nou. Arareori cele două maluri, care încep a se deosebi, se asamănă. Podoaba de păduri, o păstrează și de aici înainte mai mult al nostru, pe cînd întinderi lungi de țerm bulgăresc sînt goale, înnegrite, spălate de apa. F șes de o parte și de alta — șes pustiu.

2 *GIURGIUL*

Deodată, din partea noastră, încep a se vedea remorchere cu steagul țării, șlepuri purtînd nume românești și inițialele N.F.R. (Navigația Fluviala Română). Pe mal, grămezi de mărfuri, vagoane, movile de cărburi. Iar încolo, cîmpia goală, brațe de Dunăre rătăcind prin nisipuri, bălți.

E Giurgiul.

Agenția austriacă și-a strămutat pontonul aici, aproape — dar *numai* aproape, peste ceva bălți și mocirle — de o șosea bunișoară, ce vine de la orașul care, de la ponton, e invizibil. O legatură în acest

www.dacoromanica.ro

punct nu trebuie să se facă, deoarece, după starea apelor rîului, pontonul va rătăci aiurea. Drumul nostru merge spre alt loc, unde se lucrează de cîtva timp, cu lovituri de milioane, portul în canalul dunărean de lîngă oraș, dar apa, așa cum e fluviul astăzi, fără îndreptări făcute anume, nu vrea totuși să vie. Se vorbește, însă, pentru timpuri apropiate, de brațe de apă ce vor fi tăiate, de poduri ce vor fi întinse și vor învinge la sfîrșit natura, aducînd corăbiile drept supt înălțimea de argilă a orașului.

O birjă duce într-acolo prin nisipuri și știoalme, iar apoi peste șoseaua largă, care despică terenuri joase, în care, una după alta, gîștele albe vîslesc cu pieptul, legănîndu-se de plăcere. De la o vreme, în fața unui dîmb drept, paralel cu malul, și pe capătul de către noi al dîmbului o biserica încununată cu două turnuri semnalează orașul.

El începe cu străditе ce se ridică la deal, cu pietre mari albe risipite, între căsuțe de mahala bucureșteana. Apoi, pe măsură ce se înalță casele, pavagiul se adaugе cu elemente mai egale, mai puțin zguduitoare. Pînă ce, în sfîrșit, sus de tot, te afli într-un complex de strade cu desăvîrșire drepte, ca unele ce au fost croite în același timp pe dărîmăturile vechii cetăți turcești care a ținut piept creștinilor pînă la 1828 : un granit desăvîrșit le acopere deopotrivă, mărgenit cu elegante trotoare de bazalt. Clădirile sînt uneori frumoase, în cele mai multe cazuri curate. Prefectura e un impunător monument. Sînt case particulare ce apar destul de îngrijite și de armonioase în seninătatea lor, încît să poată aminti părți din strada Domnească a Galaților. În mijloc, un turn de observație, ca un minaret uitat, răsare dintr-o grădină publică pe care o încunjură zidurile pieții centrale. Orașul s-a pregătit, desigur, bine în așteptarea mișcării comerciale ce se va desfășura în curînd la

www.dacoromanica.ro

picioarele lui. Caci grînele noastre muntene nu iau toate de-a dreptul drumul Brailei, deci al străinatății cumpărătoare, ci găsesc mai ieftin drumul mixt: pe uscat pînă aici, la Giurgiu, și de la Giurgiu înainte pe șlepuri către marele liman al exportului nostru.

Giurgiul are în față o insulă, unde au fost întărituri, pe care le acopere astăzi însa, ca pe o țernă obișnuită, care n-ar fi stropită cu sîngele luptelor pentru lege și putere, învălmășeala sălciilor bogate în frunziș. Cînd vaporul atinge capatul ostrovului, Dunărea, împuternicită, îi cere silinți mai mari pentru a tăia valurile ce se zbat în voie pe întinderea largă. Iata acum cîteva case albe cu coperemintele roșii, care pătează singuratatea malului drept, pe cînd, pe cel stîng, Giurgiul se înfățișează acum întreg, cu luntrile care lucrează dedesupt la bogația viitorului. Și pe țermul strain se vad acum șlepuri ale serviciului nostru de navigație, un vapor românesc prin care comunica malurile, linii de drum de fier pe care sînt înșirate vagoane pentru transportul călătorilor, fragmente de chei întărind malul și o pîrghie de ridicat mărfurile din vapoarele ce vin spre ponton. Mai departe ai o foarte frumoasa cladire care e un spital și altele mai mici, acoperite cu placi de tinichea roșie. E „statia" marelui oraș bulgăresc Ruse [...] al doilea oraș poate după capitala: Sofia.

Din adevăratul oraș se ivesc: o frumoasă biserică a catolicilor, mai departe, cîteva case mari în stilul obișnuit la noi și, printre ele chiar, strade înguste. Pe coasta de lut, căruțe; hamali turci și bulgari își trag cu greu opincile din noroiul îndărătnic. La ponton, cîțiva soldați în uniforme șterse de soare, un vînător, și el în manta de aceasta murdar-cenușie, cu fundul căciulii și lampasurile verzi, cu sabia încîrligată, un ofițer și lume amestecată. Iar pe urmarea

www.dacoromanica.ro

liniei de dealuri se gaibără fară orînduială vechiul Ru ciuc al turcilor, strabatut de minarete. Doua corăbii bulgăreşti de războiu stau în port.

Apoi iarăşi Dunărea curge între malul carpatic jos şi verde şi înaltul mal balcanic, cu muncele gîrbove, pe care le acopere o plisă moale de verdeaţă veştedă.

De-o parte şi de alta a vaporului trec şlepuri greceşti, ungureşti, în şir. Iar în sala cea mare, pe lîngă evrei ce vorbesc în româneşte şi ungurii navigaţiei austriece, bulgari slavi, bulgari greci şi bulgari semiţi, deosebiţi după lungimea şi forma nasului lor, vorbesc unui român ce nu poate zice şi despre ieftinatatea otelurilor din principat, unde doi oameni pot sta cu doi lei pe zi, despre bunatatea pîrjoalelor şi „mititeilor" din Bucureşti, despre intrigile ruseşti din care ar porni măceluri ca acelea din Belgrad[1] şi despre meritele lui Stambulov[2], căruia i se spurcă şi strică necontenit mormîntul fiindcă a trimes pe lumea cealaltă un număr de compatrioţi prea mic...

3. *COMANA. DOBRENII. FIERĂŞTII*

Trenul străbate părţi din Bucureşti, cîmpii drepte. modîlci de lut, iarăşi case risipite, se opreşte la Cotroceni, în Dealul Spirii, face un popas mai lung în gara întinsă, modern alcătuită, a Filaretului şi, în sfîrşit, îşi ia avîntul de-a lungul şesului, larg, fără

[1] În noaptea de 10 spre 11 iunie 1903 regele Alexandru şi regina Draga au fost asasinaţi în palatul din Belgrad împreună cu mai mulţi membri ai familiei Obrenovici (n. ed.).

[2] Om politic bulgar (1854—1895), un timp regent, preşedinte al Consiliului de miniştri, asasinat în anul 1895 (n. ed.).

www.dacoromanica.ro

de margeni, care duce în jos, prin Vlașca, spre Dunăre, la Giurgiu. Arături oacheșe despart lanurile pe care grîul tînăr, bine răsărit acuma, după ploi, în octombre, se întinde ca un moale covor fraged, luminos și vesel. Cerul cenușiu, blînd, cu norii înalți, se bolțește liniștit și trist.

Cele cîteva stații sînt înțesate de țărani: preoții spun că, de cînd cu trenul, ei lasă bucuros slujba pentru a se grămădi înaintea vagoanelor zorite care aduc chipuri nouă. Vezi multe croieli de trup și de față foarte străine: pe lîngă linii fine, ochi buni cu tăietura aleasă, mustăți rare și supțiri, un stat mlădios, par și mai neplăcute făpturile scurte, îndesate, cu picioarele arcuite, cu fața boțită, fruntea mică, ochii înfundați, neînțelegători sau crunți, fălcile ieșite, mustățile groase. În port se vede la toți înrîurirea bulgărească: căciula înaltă, deopotrivă sus și jos, ca un știubei, se înfundă pe ochi, un mintean albastru de lînă învește coșul trupului; brîul roșu, lasat în voie, împodobește mai mult decît încinge, șalvarii mai mult bruni se strîng în falduri grei și urîți, atîrnînd în jos ca o traistă: ciorapi, albi sau colorați, se ridică peste șalvari; podoabele sînt în cusături și găitane, roșii și verzi. Toate femeile au haine de oraș, în care nu se amestecă nimic din vechea îmbrăcăminte țărănească, părăsită de multă vreme aici, pe cînd ea mai trăiește încă în Teleorman, Olt și în șesul Romanaților și Doljului.

Pe o înălțime stăpînitoare, un puternic castel nou, din cărămidă aparentă, se desfășură nemîntuit încă: el amintește risipa nechibzuită a unui coborîtor dintr-un vechi neam, care s-a ruinat, s-a pîngărit, a fugit și a căpătat în urmă osînda tribunalelor. Încă puțintel, și, pe o altă culme din acest șes de priveliști neașteptate, zidurile ruinate ale Comanei, cù spîrcuiri roșii ca sîngele, se oglindesc în apa, mai cu totul

www.dacoromanica.ro

netedă, a Neajlovului. Două turnuri cu niște cupole grele rasar din cadrul, zimțuit și spart de negre ferești moarte, al dărîmăturilor [1]. În față, spre rîul lat, alb ca de argint, înaintează sus, la catul al doilea, un balcon, cu patru stîlpi de piatră lucrați la bază și la creștet.

Zidurile aceste erau, în vremuri, de o mare putere, și lucrul lor e foarte îngrijit, din caramizi bune și din puțină tencuială tare. Turnuri boltite păzeau din loc în loc asupra marii întinderi ușor învaluite, sămănată odinioară cu păduri dese — acolo unde acum sînt de multe ori copaci răzleți. Radu-vodă Șerban, urmașul lui Mihai Viteazul, le-a făcut să se înalțe, și tot el e și ctitorul bisericii. Fgumenii greci, cari au prefacut într-o casă de locuit, și ea dărîmată, astazi, o parte din zidurile acestea cu turnuri boltite, arcade și chilii, au schimbat însă cu totul biserica, supusă întîi unei înnoiri din partea lui Șerban, fiul lui Drăghici Cantacuzino și strănepot al lui Radu-vodă, încă din 1699-1700. Astăzi mormîntul care cuprinde rămășițile celui dintîi întemeietor, ale lui Drăghici, apoi, și, în sfîrșit, ale unui fiu al acestuia înfațișeaza singurul frumos lucru vechi în clădirea meremetisita așa demult, încît nu se mai poate recunoaște nimic. Radu-voda a fost adus aici din străinătate, unde murise ca fugar, fiind îngropat întîi, cu voie de la împăratul, în catedrala vieneză a Sfîntului Ștefan, apoi și fiul „Viteazului", Pătrașcu.

Coborîm dealul mănăstirii, care se înfățișează altfel, dar totdeauna impunător de romantică, atunci cînd o privești din locuri și depărtări deosebite. Satul e mare și foarte bine ținut : casele cu căciuli de trestie frumos clădite, cu fațade de stîlpi supțiri, albăstriți, cu ferești multe și mari, sînt din cele mai bune ce se pot găsi în șes. Pătule de vergi, date cu lut în

[1] De atunci bine reparate(1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

partea de jos, împrejmuiri îngrijite. O şcoală nouă, mare, şi un monument al soldaţilor din 1877 pe o piaţă cu două cîrciume, dintre care una se intitulează „restaurant". Ţăranii pierd timpul duminecii strînşi în mijlocul drumului, mai sfătuind, mai certîndu-se. Puţini beau la grecii cîrciumari, dintre cari unul vinde friptură de porc şi un tulburel acru care te dă în boală a doua zi. Văzîndu-mă cercetător de lucruri vechi, el îmi oferi cu multă gravitate, pentru suma de şaizeci de lei, acea „carte veche" care e *Les Misérables* de Victor Hugo, şi se arată foarte jignit cînd o refuz. Cineva, spune el, a vrut să-i dea patruzeci de lei pe dînsa şi n-a primit... aşteptîndu-mă pe mine!

În căruţe cu paie, care zguduie amarnic, mergem spre satul Coeni, unde mi s-a spus că e o biserică veche şi ale cării vechi stăpîne, jupînesele Ana şi Maria, au fost mama şi bunica domnului care se odihneşte la Comana.

Îndată ne coborîm ca pe nişte trepte uriaşe prin pădurea Comanei, vestită printr-o luptă de acum un veac şi jumătate. Ruşii, în fruntea cărora se găsea bogatul, ambiţiosul boier muntean Pîrvu Cantacuzino, au fost prinşi aici de cetele turcilor şi prăpădiţi cu desăvîrşire.

Pe locul vechilor stejari cari fură străpunşi atunci de gloanţe şi stropiţi de sînge[1], sînt astăzi copaci tineri. Numai în unele adîncuri, în care şoseaua trece printre două prăvălişuri adînci, trunchiurile fug mlădioase pînă la înălţimi mari, răsărind dese din ţerna grasă pe care mucezeşte aurul şters al frunzelor moarte.

Sîntem apoi iarăşi în şes, şi deodată un dulce tablou de vioriu şi albastru depărtat se deschide între

[1] Ce imensă jertfă a noastră mai aşteptau aceste locuri fatale (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

coastele a două dealuri joase, la stînga. Apoi ne apropiem de margenea rîpei, și de aici se desface o strălucită priveliște.

Acolo la stînga sînt tot dealuri de acelea blînde în liniile și în coloarea lor. Drumuri albe, înguste, se strecoară la picioarele lor, și ochiul deosebește prin acest văzduh limpede de toamnă punctele albastre, negre ale femeilor ce merg la horă spre alte sate, precum e, colo jos, Goștinarii. Printr-o largă albie moale, lipsit de maluri și aproape fără straja obișnuita de sălcii a țermurilor noastre, Argeșul se răsfață în ochiuri mari, care par lacuri de lumină albă. În locurile unde adîncimea e mai mică, se văd pete viorii foarte delicate, și, îndeobște, rîul e așa de scăzut, cu toate ploile de dăunăzi, încît drumeții de duminecă îl trec cu piciorul fără să-și primejduiască hainele cele bune. Nu se poate o mai liniștită, mai veselă desfășurare de ape.

Pe mal chiar, stăpînă peste minunata vedere, stătea din vechi curtea celor două doamne. Astăzi au rămas din ei trei rînduri de pereți sau stîlpi în ruină, dintre cari cel din fund, foarte înalt, cască, în al doilea cat, două mari ferești goale. Pînă și beciurile, unde, mai dăunăzi încă, se păstra vin, s-au astupat pentru totdeauna.

Amintindu-și de zîmbitorul ținut în care-și trăise zilele tinere, Radu Șerban făcu și o biserică, pe care o drese după vreo jumătate de veac fiică-sa cea mică, Elena, soția lui Constantin postelnicul Cantacuzino, și copiii ei mai tineri. E o lungă clădire destul de înaltă, cu pridvor ogival, cu un singur turn, fără strane ieșite în afară, și cu un altar poligonal. Ferestile și ușa au frumoase cadre de piatră săpată și de jur împrejur aleargă brîie de zimți, ciubuce, firide prinse cîte două.

www.dacoromanica.ro

Înlăuntru, din nenorocire, totul e văruit și distrus. Ne luptăm cu „ctitorul", un țăran beat, care, încunjurat de o droaie de alți bețivi, țipa la noi și ni explică, lovindu-se necontenit cu podul mînii că tatal lui, Petcu, a făcut biserica, că e a lui, ca e frumoasă și că trebuie să i se dea lui moșiile întemeietorului. Fața ca și purtarea îl arată bulgar, ceea ce nu-l împiedecă să spuie că în sat nu sînt decît români: „numai rumâni, domnule — aici o lovitura de afirmație cu podul mînii — nici sîrbi, nici țigani — nici țigani, măi, strigă el către un consătean care pretindea că tot e și cîte unul negricios — numai rumâni!" Cît privește limba — firește că da.

De la Vidra, o stație pierdută în mijlocul cîmpului, pe calea către Giurgiu, o căruța cu fîn pe care s-a prins cu cercuri de fier o băncuță luată din vreo trasură sfărîmată, ne duce prin valea Sabarului. Rîuleț nu se vede decît o singură dată, în dreapta ca un petec de iaz alb spîrcuit. Dincolo de dînsul, sînt cladite lungi dealuri drepte, care mărgenesc cursul Argeșului depărtat.

Drumul stabate un lung sat, Bragadiru, apoi altele, mai scurte: Dobrenii și Varaștii. Cel dintîi înșiră case foarte bune și deosebit de îngrijite, cum se mai afla numai prin părțile Buzaului; coperemintele de stuf sînt frumos clădite, și printre ele se află și cîte unele de tablă. Cerdacele se razimă pe suptțirateci stîlpi albaștri; pe prispă, în jurul ferestilor și ușilor, brîie de aceeași coloare, care e și a mintenelor purtate de țărani (aceleași ca la Comana și Coeni); desemnurile facute cu tiparele puse peste tencuială cuprind flori și cîteodată două găini sau rațe caraghioase care stau una în fața celeilalte. Și aceste podoabe sînt date uneori cu albastru. Curțile sînt mari, bine împrejmuite, pe alocurea cu ostrețe de lemn care

www.dacoromanica.ro

pot sluji de model ; pătulele arată aceiași gospodărie aleasă.

Dobrenii e destul de aproape, căci în această vale numai mici petece de cîmpie dreaptă, acoperită cu catifeaua tînără a lanurilor nouă, despart curțile lipite una de alta. Și aici la porți, la cîrciumă, de-a lungul șoselei vezi sătenii gatiți de duminecă : bărbații foarte curați în hainele lor urîte, femeile îmbrăcate cochet în rochii și polcuțe ca la mahala, în toate colorile bătatoare la ochi. Bețivi nu se văd nici în acest sat, nici în cele din apropiere. La capătul Dobrenilor se întinde hora : deocamdată, bărbații singuri își destind picioarele tropăind și chiuind, supt ochii rîvnitori ai fetelor gătite, cu cîte o floare roșie pusă de după urechi.

Dintr-un desiș de arbori supțirateci și înalți, avînd la picioarele lor vechi cruciulițe albe de piatră, despărțite prin ruginii frunze moarte, se înalță biserica, mare, puternică, frumoasa. Turnulețul de lemn și tablă, pridvorul de zid prost sînt adause în vremi cu totul nouă. Vechea clădire cu ocnițe și fără abside, împodobită încă la ușa de întrare — pe cînd podoabele de la ferești, cadrele lor de piatra cioplite, au căzut — e zidită de zămislitul din flori al neastîmpăratului copil din flori de la Comana, domni și unul și altul. Numai cît lui Șerban, care și-a zis Radu-voda, drepturile de stăpînire îi veneau de la mamă, de la bunică, și nu de la tatăl necunoscut, pe cînd Constantin Cîrnul, odrasla sălbatecă a acestui Radu-vodă, era născut numai din aceea care a fost poate preuteasa de pe la 1600 a acestui sat al Dobrenilor.

Constantin Șerban făcu biserica pe cînd era numai serdar al lui Matei Basarab. Locul era al lui, care stăpînea toată moșia dinprejur și-și durase și niște case de toată frumusețea, cu turnuri, „icoane de

www.dacoromanica.ro

sfinți și înfățișări de lupte". De jur împrejurul acestei așezări trainice a lui se întindea, ca o podoabă, ca un ajutor pentru masă și ca un minunat mijloc de apărare, marele heleșteu de care vorbesc călătorii. Aici se zice că domnul fugar și-ar fi cufundat comorile, viind apoi în năvălirea primăvăratecă din 1660 ca să și le ia înapoi. Un foișor se vedea pe un mic ostrov în mijlocul luciului de argint al apelor adînci.

Acum biserica e despoiată de vechile odoare și prefăcută cu totul pe dinăuntru, unde singurul lucru neschimbat e marea piatră de mormînt, cam grosolană, care acopere rămășițele „maicii" domnului întemeitor, preuteasa ibovnică de domn, care muri fără să vadă coroana lui Radu Șerban coborîndu-se asupra părului cărunt al lui Constantin-vodă, feciorul ei. Heleșteul întinde numai o față de noroi pe jumătate secat, și-l încunjură bordeie sălbatece făcute din împleticiri de vergi unse cu lut. Aici, în aceste ciudate coșcovituri galbene-verzi, locuiesc țiganii turcești așezați mai dăunăzi. Fostul mitropolit Ghenadie i-a botezat în acest heleșteu, care fusese odată vistierie de aur și pietre scumpe, și amintirea acestui fapt e păstrată și într-un urît petec de hîrtie mîzgălită cu iscălituri fudule, care atîrnă, încadrat sărăcăcios, pe pereții bisericii.

Un alt grup de sate, Vărăștii, Valea Dragului, Fierăștii, au în parte, pe jumătate sau în mare parte, locuitori bulgari. Odată stătea aici logofătul Radu din vremea lui Mihai Viteazul, care avea un fiu învățat în străinătate, pretențiosul pedant Udriște, Uriil, Orest sau Iorest — își zicea în toate limbile și în toate felurile — Năsturel și două fete. Ilina fu soție bună și cucernică lui Matei Basarab, părintele țării; cealaltă avea la Vărăști o casă de piatră, cu

www.dacoromanica.ro

trei caturi, de care nu se puteau minuna de-ajuns călătorii, chiar cei ce veneau din rasăritul bogat în clădiri. Elena și Udrișteștii zidiseră la Fierăști și una din cele mai trainice biserici ale ținutului.

Năsturelii sau Fierăștii avură și mai departe satul de obîrșie, pe cînd în Vărăști, ca și în Dobreni, stăteau Ilinca și Constantin postelnicul Cantacuzino, moștenitorii lui Radu Șerban. Mai tîrziu, acum vreo șaptezeci-optzeci de ani, prințul sîrbesc fugar Miloș, fostul porcar liberator al țării sale, luă de la banul și generalul Heresciu și de la alții cele trei moșii care s-au pomenit mai sus. Pe atunci granițile noastre se deschideau pentru exportul de grîu și cîmpiile românești se acopereau de holde menite străinătății. Proprietarii aveau nevoie de multe brațe [...]; Miloș punea să i se aducă bulgari dintre acei cari răbdau, peste Dunăre, prigonirea turcească. La Fierăști, unde erau — zice bătrînul preot — numai vreo douăzeci și trei de familii românești „și taică-meu prindea iepuri cu fierul, aici lîngă casă, din mijlocul pădurii", se ridicară cu gramada case pentru cei de alt neam. Românii se păstrară însă deosebit, și astăzi bulgarii încep a deprinde bine limba țării pe care bătrînii ajung abia să o mai poceească. În această operă școala-și are datoria ei, și harnicul învățător, ginere de nepoată al preotului bătrîn — un învățător care sapă în lemn și crește albine după sistemele cele noui — o îndeplinește după cuviință. Înaintea purtătorilor de poturi, cari se întorceau de la o nuntă serbată după alte datine, boscorodind bulgărește, un băiețel vesel și deștept îmi cetește fără greșeală din jurnalul pe care i-l întind. Astfel, și așa cum sînt astăzi, locuitorii par oameni de omenie, strîngători, curați și feriți de patima beției. Ei se vor îndemna poate cu timpul după bunele exemple ale muncii aducătoare de bogăție, ale prosperității pa-

www.dacoromanica.ro

triarhale ce se vede în casa preotului, care e și a învățatorului.

Apusul soarelui îngheață văzduhul limpede, umed de ploaia zilei trecute. Pare o seară de novembre, și luna zvîcnește deodată în cerul siniliu, galbenă, fără strălucire, avînd lîngă ea luceafărul păzitor.

4. *ÎNTRE RUINELE GIURGIULUI* (1920)

Voiți să resimțiți pînă în adîncul sufletului ceea ce ne îndeamnă pe cîțiva să nu putem ierta anume umiliri și suferințe ce ni le-a adus un razboi pe care, dacă nu l-am voit noi, trebuia să-l facem pentru izbîndirea drepturilor noastre?

Poftiți numai la Giurgiu. E așa de aproape de Bucureștii fără memorie, dacă nu fără demnitate, și poate da atîtea învățăminte!

În locul strazilor centrale mărgenite odinioară de înalte cladiri cochete, în care se cuprindea atîta bogăție de mărfuri și acel complet confort al locuinții care constituie la nația noastră o dovada strălucitoare a simțului pentru civilizație, nu sînt decît ziduri frînte pe care focul și-a lasat urmele ori înjghebări provizorii, în care coperemîntul de tablă e la jumatatea nivelului atins de clădirea dărîmată. Noile clădiri par să se strîngă de rușine și de sfială față de ce au fost odinioară. Numai ici și colo silinți desperate au izbutit, pe aceste vremuri de scumpete, să refacă întreaga zidărie, și albele case răsar ca niște sprinteni ghiocei de primăvară în mijlocul ruinelor unei ierni îndelungate și grele.

Mi se asigură că [...] aici mobilarea e redusă la cele mai simple elemente. Sînt oameni odata înde-

www.dacoromanica.ro

tulați cari n-au în casa lor mai mult decît două că mași, atît de cumplită a fost urgia.

Numai școala de la 1860, care păstrează în fruntea ei vechea stemă a țării, înlocuită astăzi printr-o așa de săracă imitație a nu știu cării pajuri jumulite, prusiene, sîrbești sau polone, a fost cruțată, nu înțeleg cum, și de ghiulelele bateriei neobosite de pe malul din față [...]. Și urîtul turn central, atît de turcesc în rasărirea lui stingheră, s-a păstrat neatins.

Lîngă edificiul, cam curios, care s-a ridicat mai de curînd pentru ca sa adăpostească pe platforma lui, peste stîlpii striviți, serbările orășenești, o aspră cruce de piatră pomenește trecerea liberatoare a soldaților francezi. E un exemplu de simplicitate și de discreție, de la care am putea învăța mult. Și desigur că și incripția trebuie sa aibă aceeași concizie militara. Din veac în veac se va aminti astfel pătrunderea în Muntenia torturată doi ani și jumătate de „execuția" năvalitorului, a mărunților soldați în mantăli albastre, cari fără un Napoleon în fruntea lor dăduseră lumii cea mai greu cîștigată și de aceea cea mai onorabilă din victoriile pe care le cunoaște istoria.

Pentru întîia oară văd rămășițele cetății turcești care a dăinuit patru sute de ani pînă la cucerirea rusească din 1828 și alipirea teritoriului demilitarizat la pămîntul Țării Românești, de care atîta vreme fusese desfăcută pentru a fi adăpostul paznicilor și jăfuitorilor noștri.

Zidul vechi se urmărește foarte bine, și de-a lungul lui s-ar putea face săpături care ar da interesante fragmente din trecut. Construcția de piatră sură în lespezi mari, ca în veacul al XVIII-lea, cînd încunjurul palancei a trebuit să fie refăcut, samănă cu sistemul de zidire pe care l-am văzut în cetatea turcească a Hotinului. Într-un punct, cărămida roșie

www.dacoromanica.ro

alternează cu acest material sumbru: s-ar crede o frîntură de zid românesc, după normele noastre deosebite, luate din arhitectura bizantină. Mi se dă însă asigurarea că ar fi vorba de o simplă cîrpeală făcută mai aproape de noi.

Biserica Sfîntului Nicolae, numita astfel după ţarul biruitor în 1828—29, e moscheia apărătorilor păgîni ai cetăţii. Solidă construcţie, în care lespezile pătrate, de un lucru foarte îngrijit, se sprijină în straturi simetrice. Înscripţii ruseşti şi româneşti prinse în ambele ziduri, la dreapta şi la stînga, comemorează succesul armelor ruseşti. Cînd au întrat, aici, avangardă demnă de a conduce barbaria ce se îngrămădea pe urmele ei, turcii ca să străpungă cu vîrful baionetelor chipurile de sfinţi, rămase aşa pînă astăzi, marmura ruşilor a fost respectată de bulgari, asociaţii lor [...].

Şi, de fapt, după tratatul din Bucureşti, aici trebuie să fie domeniul de exploataţie germană.

La Ramadan, alături, vremurile au adus schimbări. De o parte se ridică gîrbova spinare imensă a şantierului pe care germanii voiau sa-l aşeze ca semn al stăpînirii lor pe Dunărea de jos, în ciuda instalării tovarăşilor lor, austriecii, la Severin. Am ajuns noi stăpînii acestei construcţii impunătoare, şi desigur am avea altceva de făcut decît s-o pazim bine fără a o putea întrebuinţa. Ni se spune că materialul de maşini aşteaptă în nu ştiu ce fabrici din Germania. Sper că nu aşteaptă întoarcerea acelora cari şi astfel voiau să se impuie aici. Ar fi — dacă nu putem noi înşine — un mijloc de a atrage aici capitaluri mai puţin primejdioase pentru însăşi viaţa statului român.

La dreapta se grămădesc vasele, gata de a fi întrebuinţate, ale Lloydului bavarez, care se judecă împotriva confiscării cu statul român şi se pare că

www.dacoromanica.ro

instanţele noastre judecătoreşti au dat dreptate duşmanilor de ieri. Dreptul, evident, n-are nimic a face cu însăşi grija conservării şi dezvoltării naţionale... Iar unii oameni îşi închipuie că, orice am fi iscalit cu privire la regimul Dunării, ar mai putea flutura în bataia vîntului dunărean steagul care e picurat de sîngele poporului nostru.

În faţă, insula de pe vremuri, legată azi de ţerm printr-un istm, după ce cursul Dunării a fost răspins mai departe, acel curs care odată umplea de apă şanţurile de încunjur ale cetăţii.

Aici întîi, în acest ostrov îngust, cocoşat şi rătăcănos, din adîncul căruia se scoate piatra de var şi pe cei cîţiva metri pătraţi de pustiu rătăcesc cînii paznicului, am înfipt noi sulita vechilor ostaşi munteni în ţermul dunărean. De aici au privit ochii întemeietorilor de ţară asupra Dunării largi ca o mare, încingînd şi apărînd teritoriul, de străveche moşie, pe care ei se ridicaseră domni şi pe care nu înţelegeau sa-l împartă cu nimeni. Pe acest punct de înaintare îndrăzneaţă am afirmat că n-avem numai muntele nostru înalt, ci şi rîul nostru cel mare, ducînd la întinderea mării, unde nici un drept nu poate să înlăture pe acela, firesc, al nostru.

Cînd, la 1445, cruciaţii supt steag papal şi supt flamura burgundă veneau pe Dunare să întîlnească, în sus, pe Iancu Hunyadi cu cetele lui de luptători, ca sa caute ori să răzbune pe regele Vladislav, bătut la Varna şi dispărut în vălmăşagul înfrîngerii, ei au dat de Vlad Dracul, feciorul lui Mircea care stăpînise şi Silistra şi toată Dobrogea pînă în zarea acelei Varne, fatală pentru creştini, şi, între asprii lui luptători, chiuind a bucurie şi a moarte în descărcarea asurzitoare a bombardelor apusene, vodă Românul a spus neobişnuiţilor oaspeţi cîte pietre de sare l-a costat pe tatăl său clădirea cetăţii din Giurgiu.

www.dacoromanica.ro

Din această cetate, care a durat multă vreme, și pînă în zilele lui Mihai Viteazul, cînd, cu ajutor ardelean și cu iscusința inginerilor militari veniți din Toscana ca să ajute la apărarea crucii, el scotea din Giurgiu rămășițile oștirii învinse a vizirului Sinan, abia au mai rămas cîteva ziduri rupte. Am pe masa mea cînd scriu frînturi din ele : bucățile de cărămidă tare, de o deasă alcătuire ce pare a fi antică, sînt prinse într-un ciment ca piatra, care cuprinde în încleștarea lui prunduri dunărene. Pînă acuma nimeni n-a săpat aice pentru a vedea ce ni păstrează pămîntul, și nu s-a încercat măcar a se desluși resturile de construcție. Pe aceste locuri de străveche amintire pioasă cînii latră în margenea gropilor de var.

Supt vîntul de iarnă aspru, care taie, Dunărea se odihnește închegîndu-se pe alocurea undele biciuite de șfichiul crivățului. [...]

www.dacoromanica.ro

VII

PRAHOVA

1. *PLOIEȘTII*

Ploieștii i-am văzut întîi întrînd într-o mulțime de studenți, la un congres al acestei bresle, în sunetul muzicii și supt ochii îndreptați asupra noastră ai curioșilor și frumoaselor curioase de la ferestrele caselor de o curățenie care pe noi, moldovenii, „jidoviții", cum ni se zicea, ne umplea de o uimire admirativă. Otelul „Victoria" — falnic nume! — ni oferi o ospitalitate care ni se păru, cu somnul nostru adînc de adolescenți, splendidă. Am văzut statuia Libertății — o cocoană mică de bronz, într-un colț de piatră — și, pe cînd unul sau altul se aprindea la taifas revoluționar, noi, cari știam ce rol a avut în dezvoltarea noastră drama de operetă care s-a jucat aici la 1870, am rîs din toată inima supt nasul grecesc al zeiței. Am văzut case drăguțe, curți pietruite, strade pe care frumusețea locală nu se încumeta să calce decît prea rar pentru sociabilitatea noastră expansivă, *burghezi* foarte cuminți și practici, cari nu se credeau deloc îndatoriți a cuprinde pe cîteva zile în cercul familiei lor pe vreun reprezentant al celor mai necoapte clase din „inteligența" națională. Știu iar că într-o stradă oarbă, înaintea unei căsuțe abia luminate, am făcut ovații — nu mai știu cine ne

www.dacoromanica.ro

pusese și cine se lupta să ne împiedice — bătrînului politician Grigorescu, care mi se pare ca nu s-a ivit și nu ni-a vorbit nimic.

După mulți ani, am văzut cu alți ochi Ploieștii, cu singur și fără ca orașul să aibă decorul festiv de atunci. De la gara largă, cu aripi întinse, o adevărată *avenue* între plantații, apoi între biserici și cladiri administrative. O piața, de unde porneau strade spre mahalale, în care casele aveau și geamuri murdare, trotoarele erau prea ascuțite pentru picioarele mele și totul părea prea vulgar, hotărît prea vulgar.

Un tîrg statea încă acoperit de pănuși de porumb și alte rămășițe ale mișcării de cară din timpul dimineții. Mi s-a parut un oraș urît care începe frumos.

Poate că acum, în comparație cu alte reședinți de județe, Ploieștii, cu mărimea și mișcarea lor, mi-ar parea altfel, dar atunci așa l-am vazut.

Și cred sa nu-l fi văzut rau, nedrept. Ploieștii e, în adevar, un oraș nou : înainte de Mihai Viteazul, care l-a facut tîrg, nu era aici decît un sat, al urmașilor lui Ploie. Pe atunci chiar, el n-a însemnat nimic. Pînă mai dăunazi, analele trecutului nostru nu-l știu. Amintiri istorice nu se leaga de el.

Pe urmă, Ploieștii nu s-au alcatuit din prisosul unor mari sate vecine. El nu s-a ridicat iarași prin aplecarea boierilor către el. E un oraș de colonizare, cel dintîi dintre ele. Orășenimea lui, adusa de marele voievod întemeietor, îmbogățită mai tîrziu prin imigrari, îi dă acest caracter de colonizare, ca, oarecum, în Alexandria, în Turnul Măgurele, în Giurgiu și Braila. Iubirea pentru zgomot, îndăratnicia față de guvernele de orice coloare, oarecare brutalitate în apucături amintesc și ele această origine. Ceea ce nu înseamnă că e îndreptațit cineva să desprețuiască un mare oraș, cu poporația astăzi mai pe întregul românească și care prin munca ei practică îmbogățește și întărește țara.

www.dacoromanica.ro

De fapt, e un oraş mare ca poporaţie, ca bogaţie, ca mişcare. El nu şi-a găsit însa pîna acum nici hotarele, nici caracterul. Se pierde în mahalalele curate şi înflorite, pe alocurea, în ţigănii flamînde şi tălhăreşti, prin alte parţi, în livezi închise, în maidane, în străzi pe care ploaia le preface în canale ori băltoace noroioase, pe cînd, aiurea, fabrici nouă, „atenanse" şi ateliere ale gării uriaşe, fabrica de petroliu Vega, noua Gara de nord spre Văleni, îi fac margenea. Grădini publice, parcuri, piete lipsesc prea mult. Are un mareţ liceu şi o prefectura în casă închiriată, o primărie amestecată printre prăvălii, căzărmi mizerabile, nici un teatru şi abia o sală de conferinţe şi întruniri [1].

Putea să fie, cu puţină supraveghere şi ajutor al guvernelor de pe vremuri, un mare centru de gospodărie românească, ardeleni veniseră de luaseră loc în piaţă cu prăvăliile lor.

Au venit, au luptat, în mare parte au căzut, ei de ei, cum li-a fost norocul. Clasa politica avea altă grijă : îşi făcea palatele de pe bulevard, înzestrate cu toate rafinamentele civilizaţiei pariziene. Din Bucureşti, de o parte, din Moldova, de alta, s-au abătut evreii : negustori şi samsari. Au luat o parte din piaţă şi luptă s-o ia şi pe cealaltă. Afacerile de petrol, ridicînd în sus o clasă de advocaţi care nu-şi merită bogăţia şi nu ştie ce să facă dintr-însa, căzînd răpede în imoralitatea luxului de îmbrăcăminte, femeiesc şi chiar bărbătesc, şi al sporturilor de paradă, a umplut văile de străini de toate neamurile, cari au stricat şi preţurile şi moravurile. Ei muncesc, speculează, cîş-

[1] Arhitectul Toma Socolescu a avut mai de curînd, nobila ambiţie de a da oraşului său un Palat de Justiţie şi hale de caracter monumental, precum şi o nouă catedrală (n. a.).

www.dacoromanica.ro

tiga și se duc ; de viața sociala a românilor, pe care o despreţuiesc, se ţin departe [...]

Mihai Viteazul era în Ploiești, „în curtea sa din Ploiești", la 7 iunie, apoi la 6, la 23 iulie 1598, acum ceva mai mult de trei sute de ani. Între 23 și 25 octombrie 1599, tocmai trei sute șaptesprezece ani de atunci, au plecat de aici cele trei cete ale oștirii lui, de multe mii de oameni, spre pasul Branului și spre pasul Buzaului — această din urmă ceata cu el însuși în frunte — ca să ia Ardealul.

Pe locul unde a stat marele viteaz, Matei Basarab, unul dintre tovarășii săi de luptă de atunci, a facut „sfînta și dumnezeiasă biserică din temelie", a Sf. Apostoli, pe care apoi, la 1742, o zugrăveau meșterii plătiți de un brașovean, mare negustor, Avram, a carui soție Ilinca își zicea „paniță", jupîniță. „Biserica Domnească", rău prefacută, trăiește și pînă astazi.

Negustori și meșteșugari pămînteni ca și tovarășii lor veniți din Ardeal au ridicat apoi în *epoca românească*, de tîrg cu cîștig și economie așezată, cu dragoste de biserică și școală, care ține de la 1800 pînă dupa 1850, bisericile Sf. Pantelimon, Sf. Nicolae cel Vechi, Sf. Dumitru, Buna Vestire, Sf. Voievozi, Sf. Gheorghe, cu frumoșii stîlpi de lemn din pronaos, la care timpul nostru pretenţios și fără gust a adaus cîteva contrafaceri după biserica de la Argeș, tip, consacrat de ocrotirea oficială, al bisericii românești de lux, pentru oficialitate și lumea bogată.

Lîngă Ploiești, de unde te duce o bună șosea, se află pe șesul bogat, în vederea muncelelor împădurite, schitul Ghighiu, căruia i se zice și mănăstire, și cu drept cuvînt. Frumoasa biserică e încunjurată de pașnice clădiri gospodărești, cu coperemîntul de șindilă subțire, bine așezată. În față e o curte de întrare, cu arbori bătrîni, înalți. În fund, unde curge limpede

www.dacoromanica.ro

un „izvor al tamaduirii", se înşira pomi roditori şi via se mladie pe haragi. Un gard trainic — dincolo de case numai pe o mica întindere mai sînt ogoare manăstireşti — încunjură colonia de batrîni : unul dintre cei mai vechi de zile, înfaşurat în petece de şaiac, ca o scoarţă de trunchi secular, dă drumul, ca portar veghetor ce este, rarilor vizitatori.

Ghighiul, a cărui biserică e prefăcută în timpuri de tot noua, n-are un trecut însemnat. N-a fost aici vreun ctitor vestit ; în cămăruţele caselor şindilite n-a lucrat nici un carturar cunoscut ; de aici n-a pornit nici o opera literara, nici un manuscript frumos. Dar cercetatorii culturii monacale din secolul al XVIII-lea ştiu că a existat un schimb literar necontenit între deosebitele mănăstiri, că a fost o circulaţie vioaie a manuscriptelor învaţatoare şi moralizatoare. Activitatea desfăşurata la Neamţ a îndemnat astfel la lucru pe părinţii din Cernica, şi am găsit chiar manuscripte nemţene în această din urmă mănăstire. Tot aşa călugării veniţi din centre mănăstireşti mai mari, mai luminate şi mai harnice, au adus la Ghighiu cărţi, tipărite şi scrise cu mîna, uneori de o însemnătate deosebită. Cele mai multe au fost dăruite pe la 1830 ; celelalte au venit în deosebite timpuri de la persoane deosebite [1].

2. MĂRGINENII. DRUMUL TÎRGOVIŞTII

De la Ploieşti o largă şosea, foarte bine ţinută, duce spre Mărgineni şi Tîrgovişte, tăind şesul pe care ploile l-au acoperit de cîteva zile cu vesela catifea

[1] Numele se scrie şi Ghighen. E luat după al tîrgului bulgar cu acest nume (vechiul Oescus la Dunăre) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

verde a primăverii tinere. Porumburi se mai păstreaza încă, înviorate și ele de tîrzia binecuvîntare îmbielșugată. Prin miriștile de grîu se înalță ierburi fragede. În fund, la stînga, muncelele se urmează cîtva timp, albastre-închis în aerul limpede.

Frumoasa șosea e cu totul pustie. Numai lîngă Ploiești trec, în neorînduiala oboselii, soldați cari se întorc de la exerciții : ei sînt urmașii acelor vînători cari s-au aratat vrednici prin vitejia lor de monumentul de bronz ridicat din partea orașului Ploiești bunilor luptători din războiul pentru libertatea, pentru numele cel bun și viitorul tuturor. Bluzele sînt pătate și rupte, mersul în voie n-are puterea de a impune a marșurilor de paradă, flăcăii nu caută sa cîștige prețuirea nimăruia. Dar din uitătura lor fără sfiala, din alcătuirea mușchioasă a trupurilor deprinse cu munca se poate gîci că ei n-ar rămînea mai prejos decît înaintașii lor, veșniciți în bronzul recunoștinții.

Prahova se trece pe un lung pod de fier cu vergelele albe. Nu e un rîu strîns în maluri, un bun gospodar cu socoteală, ci un risipitor nebunatec, care-și împrăștie la întîmplare bogăția ; șuvițe largi de apă adîncă aleargă un timp alături, apoi se contopesc, desfăcîndu-se mai departe, pentru a găsi alți tovarăși de șerpuire neastîmpărată, brăzdînd astfel în toate chipurile larga albie de prunduri ușoare. Un păstor și-a oprit oile pe țermul cu iarba proaspătă, și el mînă prin valuri, țiind-o de după gît, o oaie, căreia i se curăță lîna îmbielșugată.

Satele sînt puține. De la cel dintîi se văd numai cîteva case din care nu alegi nimic : e Tîrșorul cel mic, pe cînd cel mare, în care astăzi clădirea de căpetenie e închisoarea militară, se vădește în stînga prin copereminte și turnuri de tablă roșie. Peste cîtva timp, vine însă un sat deplin, un sat mare : sînt în el și copereminte destul de posomorîte, ca părul buhos al

www.dacoromanica.ro

unui copil ce a plîns, sînt case a căror curte n-are nici un hotar, dar vezi destule cladiri de carămidă, din cărămidăriile ce se întîmplă uneori în margenea drumului; pereții sînt împodobiți cu forme de tencuială, care înlocuiesc, cu mai mult gust, stucul de la orașe; ferestile sînt bune; curtea, împrejmuită cu gard de nuiele sau și cu uluci, cuprinde șuri, grajduri, pătule, bine cladite din pămînt sau cărămida și lemn. Crucile de lemn ale cimitirului se gramădesc într-o mica îngrăditură.

Acum o padure mărgenește șoseaua, o pădure frumoasă, înaltă, deasa și mută. Arborii se cațără la dreapta pe povîrnișul unor muncele joase. Ei par să se întindă pînă departe în zare, dar în curînd o poiană se deschide în mijlocul lor, la Mărgineni.

Odata slujitorii unui domn rău călăreau grăbit prin potecile acestei păduri, închisă încă drumeților, pentru a căuta și a da morții pe un bun boier bătrîn, postelnicul Constantin Cantacuzino. El afla însă și trecu munții în siguranța Ardealului, care adăpostea și lăsa pe fugari să se întoarcă. Precum a făcut mai tîrziu, în împrejurări tot ca acestea, fiul său Șerban, postelnicul mulțămi lui Dumnezeu făcînd o mănăstire în mijlocul pădurii prielnice; dar el nu clădi din nou, ci *înfrumuseță* numai vechiul schit al lui Udriște din veacul al XV-lea. Lîngă dînsa erau curțile încăpătoare ale bogatului urmaș împărătesc și ginere de domn.

Înzestrată cu multe moșii, mănăstirea a dus o viață asigurată, pînă ce un cutremur îi dărîmă zidurile la începutul veacului al XIX-lea. Ea se ridică din nou altfel de cum a fost; egumenii greci îi dădură, atunci și mai tîrziu, pînă după 1840, colonete de tencuiala, o vapseală bătătoare la ochi, icoane nouă și scumpa catapitezmă de marmură nesculptată. Dar ei nu-i putură întregi liniile armonioase de la început,

www.dacoromanica.ro

și din ceea ce au fost atunci Mărginenii nu se mai vede decît frîntura de inscripție cu vulturul împărătesc, ce zace într-un colț, după ce s-a prăbușit prin cutremur din fațada dărîmată, o tavă de la Radu Paisie și cutare potir care înșiră, în bun lucru ardelenesc din veacul al XVII-lea, proorocii și sfinții sai de argint suflat cu aur.

În locul călugărilor, hoții locuiesc astăzi încăperile mănăstirești, ei lucrează pretutindeni în grădini și lanuri supt paza baionetelor țintite spre dînșii; ba unul dintre ei păstrează — și nu fără credință — scumpele odoare ale bisericii. Convoiurile dezgustătoare se înfundă pe drumul ce încunjură zidurile puternice ale penitenciarului, și în tot locul vederea și lucrul îți sînt tulburate de ușorul sunet metalic al lanțurilor supțiri care stăvilesc setea de avînturi a osînditilor ce se întrebuințează la servicii mai lesnicioase în lăuntrul temniții. Dar ei s-au deprins, și desigur nu li mai aud sunetul.

Iarăși pădure deasă și singură. Apoi muncelele apar foarte aproape în dreapta, înaintînd în drepte linii șerpuitoare, verzi pe acest timp, de arbori razleți, de tufișuri, de iarbă luminoasă. Un nesfîrșit lan de porumb se întinde ca o mare pînă la poalele înaltimilor. De cealaltă parte, sînt zăvoaiele din lunca Ialomiței, un nesfîrșit prăvăliș de sălcii schiloade, care ascund în cea mai mare parte cursul răpede al apei crescute. Satul pe care-l străbatem e încă mai bine întemeiat decît cele din Prahova, și un hangiu român face să se zidească în margenea drumului o casă de oaspeți care poate sluji de model.

În fund răsare acum dealul care poartă în frunte mănăstirea Sfîntului Nicolae, unde se arată oricui, român sau străin, caraghios sau om de omenie, ca o

www.dacoromanica.ro

jucărie interesantă, deșănțată, capul lui Mihai Viteazul [1]. Un alt drum aleargă pe cîmpie spre o biserică ascunsă între arbori, lăsînd să i se vadă numai cele două turnuri albe. Cotim spre apus, unde soarele săgetează ultimele-i raze fără căldură cu care aprinde rugul de lumină al serilor de vară. Trasura taie pe rînd șuvițele adînci ale Ialomiței, împroșcînd stropi fără de numar, ce scîrțîie. Prin cufundări de mal se ajunge la un sat cu casele risipite și îndosite de vederi, din care au izvorît copii foarte balani, cu ochii albaștri-deschis, limpezi ca o picătură de rouă : ei nu aleargă după trăsuri zbierînd ca puii de evrei din Calea Vacarești lor, ci privesc cu sfiala, mărindu-și ochii frumoși, sau zbucnesc deodata într-un rîs de argint, care e cea mai buna salutare ce poate dori călatorul.

Parinții lor sînt la lucru într-o gradina lunga de mai multe pogoane ; toți satenii par sa fie gradinari, înlocuind astfel pe sîrbii din alte părți. Aerul miroasa a marar și a ceapa, și în verdeața cîmpiei se străvad punctele de roșu înfocat ale arderilor, lînga care varza cu frunza cărnoasă dă colori de verde lăptos, de albastru vînăt, catifelate ca acelea de pe gușa porumbeilor.

Din acest sat care hrănește orașul vecin strabați în bunele mahalale tîrgoviștene, neschimbate din trecutul lor departat. Lîngă prăvalia vreunui „cirezar de vite", lîngă casuța moderna a unui advocat popular care se intitulează „apărător", vezi, abia prefacute prin cîte o spoiala, casele vechi ale boierilor, cu ferestile sus de tot și coperemîntul de șindrilă, livezile multe, și vîntul serii trece slobod asupra amestecului pestriț de căsuțe, de case boierești, de arbori, de biserici cîrpite cu tabla modernă. Peste puțin ai trecut de

[1] Acum cuprins într-un măreț sarcofag (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

cingătoarea de odinioară a zidurilor şi te afli în lumea de mari biserici, de ruine şi de clădiri nouă, foarte îngrijite, a Tîrgoviştii adevărate, Tîrgovişteа domnilor şi mitropoliţilor trecutului, a boierimii nouă de funcţionari.

3. *TÎRŞORUL*

La vreun ceas depărtare de Ploieşti e un vechi „tîrguşor", care a fost odată şi reşedinţă a domnilor călători pentru judecăţi şi războaie : acelui loc i se mai zice încă Tîrguşorul, Tîrgşorul, Tîrşorul.

Înşiri întîi căsuţele joase şi strîmbe, acoperite cu paie, scînduri, şindilă fină rotunjită şi uneori şi tablă colorată, ale mahalalei ploieştene Sf. Tănase, cu o bisericuţă de sat, nouă. Apoi tot înainte printre grîiele înalte cu spicele de bronz şi adîncurile de aur roşietec, străveziu. Snopi zac pe alocuri în miriştea gălbuie. Departe, în dreapta, învăluiţi de negurile ploilor de dimineaţă, se gîcesc totuşi munţii.

Doi stîlpi arată înainte drumul la Tîrşorul *Nou* şi la stînga acela care duce la *Vechiul* Tîrşor. Amîndouă se înfundă în bogăţia lanurilor coapte, cu liniile de prăjini ale telegrafului.

Dacă-l iei pe acesta din urmă, te vei găsi de la o vreme în lunca foarte largă a Prahovei, care e şi pînă acuma de un verde foarte tînăr ; copaci rotunzi, singuratici şi în mici tovărăşii dese îl împestriţează. Mai mult sălcii moi, blînde. Printre dînsele se strecoară, rănindu-le, ramuri din Prahova iute, care se risipesc aici, stropind ierburile cele multe şi îngînînd viaţa satelor rare.

www.dacoromanica.ro

Pe un tăpşan uscat, clădit din vechi dărîmături de piatră şi cărămidă, se vede încă de departe o biserică albă, care se pare nouă. În fund, la dreapta, alta mai mare, mai tristă, venind din timpuri şi mai îndepărtate. Mai încolo sînt copaci de livezi, cîteva coperemînte roşii. Găseşti, înaintînd pe drumul de ţară, căsulii coperite cu stuf şi curţi împrejmuite cu răchită, pe care se razimă copii năcăjiţi şi femei cu rochii de tîrg, roşii. Nu văd cîrciumă, nici semne de horă, de petrecere a dumineci. O biată biserică urîtă, la ulucele căreia se îmbulzesc porci flămînglosi, e numai de dăunăzi, de pe vremea mitropolitului Calinic Miclescu.

Toate la un loc fac Tîrşorul cel vechi de astăzi, un mic sat fără de noroc, pe o moşie a eforiei, arendată la exploatatori ; abia e un sat, şi odinioară a fost un tîrg, care a avut cinstea de a găzdui pe domnii ţării din vremurile luptelor celor mai mîndre. Aceasta o spun cele două biserici părăsite, şi iată ce se află de la dînsele.

Cea din vale, de la care s-a smuls o frumoasă inscripţie din vremea lui Vlad Ţepeş, arată prin ţesătura ei de cărămizi care formează desemnuri în ciment, prin brîiele de altă cărămidă rotundă şi de cărămidă în colţuri, prin frumuseţea absidelor exagonale, că a fost înălţată, aşa cum se vede, în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, cînd norme moldoveneşti stăpîneau arhitectura munteană. Pe atunci, în epoca Mirceştilor şi a lui Mihai Viteazul, Tîrşorul nu mai era demult ceea ce fusese : domnii nu mai stăteau aici, ţintuiţi fiind în Bucureşti de bănuielile turcilor. Izvorul de bogăţie al negoţului secase şi el. Dar Tîrşorul era încă destul de însemnat pentru ca să se simtă nevoia de a ridica din nou, în altă formă, biserica orăşelului de lîngă Prahova.

www.dacoromanica.ro

Îndată însă veniră furturile sălbatece ale tatarilor porniți împotriva lui Mihai Viteazul, și Tîrșorul fu măturat de pe fața pămîntului.

Biserica din vale, care arsese, rămase pustie pînă în ziua de astăzi, iar pe dîlmă mucezea cetatea domnilor luptători.

Peste vreo șaizeci de ani însă ajunse domn muntean un boier din aceste părți. Antonie-vodă din Popești era fiul unui căpitan Neagoe, care slujise prin aceste părți lui Matei Basarab. Era un bun bătrîn cucernic, trăind în sărăcie și frică, supt privigherea fiului său numit tot Neagoe. Își îndura domnia și-și aștepta moartea. Spre a i se pomeni numele și cîrmuirea, spre a rămînea totdeauna în amintirea acelora din cari pornise spre culmi primejdioase, el acoperi cu o biserică maldărul vechilor dărămături de cetate.

Dar nu trăi să-și vadă gata ctitoria. Biserica fu mîntuită numai după vreo douăzeci de ani de acel bogat și rîvnitor Constantin Brîncoveanu voievod, care ținea pe Maria, fata lui Neagoe și nepoata de fiu a lui vodă Antonie [1].

Nu trecu mult însă și ruina cuprinse și această clădire. Ea a mai fost dreasă după 1800, precum dovedesc ieftenele podoabe de tencuială văruită ce se văd încă pe din afară. Dar ele nu împiedecară risipa. Astăzi turnul e căzut, coperemîntul spart; pe încetul se șterg de ploi chipurile lui Antonie, cu căciula ostașului în cap, lui Neagoe, care poartă un calpac de căpitan cu surguciul înalt, pe cînd brocardul cu flori de aur îl înfășură în falduri, al soției lui, al copiilor, al fiului Pană, care a fost boier mare, al fiicei Maria, doamnă, și, lîngă ușă, al lui Constantin-vodă Brîncoveanu însuși, purtînd încă o frumoasă barbă neagră, rotundă,

[1] Aproape totul a dispărut azi (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

Jos în vale pasc vitele între răchiți și un ciobănaș orfan, sălbătăcit de singurătate, le chiuie și le fluieră, pe cînd, cocoțat pe o fereastră spartă și despoiată, el urmărește de aproape isprava de cetire ce facem.

Un bulgar de la o grădinărie ni spune, cu un glas ce-i iese greu din gîtlej, pe unde se merge la Tîrșorul cel Nou. E pe drumul cel nou, foarte pietros, de prund proaspăt, care aleargă în margenea păduricii.

Drumulet pustiu, cu prundul înalt și neorînduit; pădurice măruntă, mută; de o parte și de alta, lanuri vesele de mei, păsăresc sau „prighie". Cel mai minunat bielșug de flori înalte de toate colorile, învălmășite în uriașe mănunchiuri sălbatece. Numai așa un an de îndurare poate îmbrăca atît de darnic cîmpul supt umbra copacilor tineri.

Dincolo de vîrful pădurii începe satul cel nou al Tîrșorului. E mult mai mare decît celalt, are și gospodării bune; dar și aici sărbătoarea nu trezește nici o bucurie.

În fund, vechiul zid, păstrat în întregime, de cărămidă tare și deasă, încunjură o biserică făcută din temelie pe la 1860, în forme ieftene și slute, pe locul unei clădiri a lui Matei Basarab. Mai departe, lîngă o poartă, se vede o grupă de soldați și un ofițer, care se dovedește cel mai îndatoritor călăuz.

— Aici, spune birjarul, e închisoarea militară pentru soldați din toată... Europa!

Vedem această nouă mănăstire pentru înfrînarea, pînă la doi ani, a soldaților nedisciplinați, a dezertorilor, a țiganilor care nu-și pot păzi, pentru motive străine de dînșii, nici gura, nici picioarele. O curte e plină de dînșii, cari par oameni cumsecade în cea mai mare parte, băieți fără minte și fără noroc. De jur împrejurul unei mari curți cu buruieni se deschid porțile atelierelor de fierărie, pielărie, „ciorăpărie",

www.dacoromanica.ro

unde ei lucrează pentru a-şi trece vremea şi pentru a folosi soldaţilor celor amărîţi.

Drept înainte, prin satul „Străjnicilor", ceea ce pare să însemne aici al paznicilor, trecem spre Ploieşti în căldura ce prinde să se deştepte la amiazi. De la nobila capitală moartă trecem la marele centru de negoţ puţin cam vulgar.

4. *LA LEAGĂNUL FILIPEŞTILOR*

Pe marea întindere netedă din margenea Ploieştilor un drum de ţară îngust fuge, alb, printre porumbiştile însemnate în margene cu var ca să sperie ciorile flămînde. Oraşul s-a pierdut răpede în urmă, cu turnurile de biserici şi uriaşele coşuri de rafinării. În dreapta, în stînga, nici urmă de sat. Rar, cîte un om în cale. Apoi cîteva case şi o cîrciumă în margenea Prahovei : e Nedelea. Apa curge pe largul pat pietros, mai largă şi albastră decît toate cele care udă aceste povîrnişuri şi line şesuri care se numesc după dînsa.

Pe cellalt mal începe a sui un tîrg de ţară, asemenea cu Vălenii de Munte, prin înfăţişarea sa patriarhală, prin buna linişte, pacea creştină şi românească din el. În margenea lui însă, o uriaşă ruină de cărămidă merge pînă în rîpă. Se înţelege bine rînduiala celor două caturi, împărţirea odăilor, rînduirea celor două aripi pe laturile clădirii de căpetenie care înaintează asupra drumului din tîrg. Vezi chiar deasupra ferestii noi din faţă cîteva linii rămase din vechiul cadru de tencuială tare.

Adunătura de prăvălii, dintre care se ivesc şi case boiereşti cu două rînduri, se cheamă Filipeştii de

www.dacoromanica.ro

Tîrg, în deosebire de alţi Filipeşti, cari, aflîndu-se supt codrul ce mergea pînă la muntele hotarului — bun pentru pribegirea iute şi sigură a boierilor mari, urmăriţi de avanii domni străini, lacomi şi sîngeroşi — se zic : Filipeştii de Pădure. Cît priveşte măreaţa ruină, n-ai decît să întrebi pe oarecare din „jupînii" ce stau la tejghea, şi el îţi va spune răspicat şi cu mîndrie :

— E casa Filipeştilor.

Dacă vrei, acum, să înţelegi şi mai bine, lasă „strada mare", şi, încunjurînd conacul ascuns în pomi, în iarbă, în flori, al arendaşului — doar n-o fi cine ştie ce fost slugoi boieresc, pătimaş, bădăran şi crud ! — întră pe drumul ce se strecoară între noul „spital jubilar", încă în construcţie, şi biserică.

Aceasta pare nouă dintru-ntîi. Nimic în stil sau în podoabe nu spune vechimea. Dar trei cruci împrejmuite cu grilaj de fier arată cum s-a mutat altarul. Iar, dacă întri în biserică, afli cărţi de la Răducanu Slătineanu de prin 1780, care se mîndrea că vine, prin Cantacuzini, din domniţa Elina, fiica lui Radu Şerban ; afli un exemplar din strălucita *Evanghelie* greco-românească de la Snagov, din 1693, pe care mîna meşteră a învăţatului boier şi scriitorului original Constantin stolnicul Cantacuzino a însemnat leatul cînd a făcut acest dar. În sfîrşit descoperi într-un colţ din pridvor o piatră, cu săpături de evanghelişti şi sfinţi, care spune povestea clădirii.

Deci, întîiul ctitor aici a fost *bătrînul* Cantacuzino, postelnicul, soţul acelei domniţe a vechiului domn viteaz : al lui a fost desigur şi acel palat pe care nu-l dărîma arşiţile, ploile, ninsorile. Tovarăşi la clădirea lăcaşului de închinare i-au fost vecinii de moşie : cei dintîi Filipeşti mîndri, bogaţi şi puternici, cari prin jocul banilor se oploşiseră la Bucov ca şi la Comarnic, ca şi, în sfîrşit, aice în Filipeşti, de

www.dacoromanica.ro

la care şi-a luat numele Dumitraşcu şi fiul său, Pană. Acesta ţinea atunci, în 1632, pe o Preda, dar peste puţin el luă pe fiica atotputernicului Cantacuzino, pe Marica. Şi cronicarul căpitan a fost fiul lor.

La doi paşi se ascunde în verdeaţa mulţilor pomi bătrîni, în aromitoarea năvală a florilor, în pacea umedă şi cam tristă, casa în care a stat omonimul acestuia, vistierul Constantin Filipescu, boierul lui Constantin Ipsilanti, mîna dreaptă a ruşilor ocupaţici, prigonitul, surgunitul, deposedatul lui Vodă-Carageà. Paraclisul — mai vechi decît dînsul — în care se închina acest boier cu multe legături, rosturi şi unele păcate, e păstrat încă fără nici o schimbare, şi pe altar stă o altă *Evanghelie* din 1693 a lui Antim, *Evanghelie* strălucit legată, pe care se înfrăţesc pecetea cu leul a străbunului şi însemnarea pusă de mîna strănepotului.

Supt încă unul cu acest nume, moşia s-a pierdut. Casa e lăcătuită : doarme cu storurile trase. Slugile neplătite se îndeasă în odăile din curte. Peceţile sechestrului se văd pretutindeni. Şi cei de acolo se întreabă pentru cine s-a strîns şi se va strînge bogăţia recoltelor anului.

La ieşirea din sat, se văd în dreapta coşurile de fier şi rezervoriile din Băicoi [1], cu o bisericuţă mai veche pe moşia Ghiculeştilor, cu gara în margene ; în stînga, se deosebesc bine Filipeştii de Pădure, cu lăcaşul pe al cărui părete interior se înşiră în cea mai bună zugrăveală chipurile membrilor familiei. În faţă, zăreşti peste puţin casele, foarte bune, ale Călineştilor.

Biserica de aici datează din vremea lui Matei Basarab, cum spune, deasupra uşii, o ştearsă inscripţie-pomelnic, care dă nume fără însemnătate.

[1] De la moşul Baciu, Băicoi (n.a.).

www.dacoromanica.ro

Peste puțin și acest pămînt ajunse cantacuzinesc, ca și o parte din Filipești, ca și Floreștii apropiați. În cimitir, neînțeles de părăsită și lipsită de îngrijire, se vede piatra de mormînt a unei copile din acest neam, moartă în 1857.

S-au adus reparații esențiale clădirii, care s-a făcut mare, înaltă, cu trei turnuri de fațadă. Dar o minune a făcut ca arhitectul reparator — de prin 1840 — să fi înțeles că în această țară este o artă, ale cării învățături trebuie urmate și datinile ei respectate. Jocuri de cărămidă aparentă, discuri de smalt verde, de o formă particulară, fac din biserica de la Călinești, deși prefăcută, o clădire frumoasă [1].

5. ÎN ÎMPĂRĂȚIA PETROLULUI: ȚINTEA I BĂICOIUL FLOREȘTII

De la Lipănești, pe valea Teleajenului, drumuri cotite duc la șoseaua cea mare a Predealului.

Apa se trece într-unul din cele mai frumoase puncte ale cursului ei. Sălcii bătrîne își mișcă în freamăt pletele de argint deasupra rîului care curge limpede, într-un mers lin. Pînă departe se înfundă, în dreapta și în stînga, zarea pustie.

Apoi dincolo de Plopeni, cu case sărăcuțe, puține, răzbați prin pădurea de înalți stejari drepți, în umbra cărora flori de cîmp se îndeasă supt cerul de secetă care aici, în răcoarea codrului, și-a pierdut puterea

[1] Am găsit-o încuiată. Parohul era la Ploiești. Fusese înștiințat în zădar. Alte lămuriri n-am putut deci să iau, și nici ce este în lăuntrul interesantei biserici nu pot să știu. Voi fi poate mai fericit altă dată (n. a.).

www.dacoromanica.ro

istovitoare. În revărsări de apă se scaldă sălcii tinere și mulțime de flori roșii. Toporul „nemților" a rărit desișul, și vor trebui mulți ani pînă să se înlocuiască uriașii căzuți. Taina adîncurilor s-a luminat, dar și după risipa războiului stejărișul păstrează înfățișarea lui de templu imens al puterilor nevăzute și nenumite.

La capăt răsar vîrfurile de șchele din Țintea, pădure seacă și puturoasă a industriei moderne, lacomă de cîștig iute, chiar și cu distrugerea naturii. Acolo omul se îmbogățește prin lefi mari, se „cultivă" cu îmbrăcăminte de tîrg [...].

E de mirare cum la atîta spor al producției satul, care se împărtășește de lumina electrică transmisă prin înaltele eșafodaje de fier de-a lungul șoselei, n-a folosit mai mult. Ici și colo case noi, cu numele proprietarului săpat în lemnul porții frumoase. Încolo vechea alcătuire în paiantă, pe care o înfrumusețează și aici, ca în tot ținutul dintre Teleajen, Doftana și Prahova, întipăririle pe tencuială : linii împletitice supt coperiș, privazuri la ferestri, frunzișuri răsfirate între dînsele. Uneori gospodinele au avut ideia nenorocită de a vărsi toată această împodobire în colori tari : albastru, verde, roșu.

Dar n-am văzut nici biserică frumoasă, nici școală mare, îngrijită, nici casă de sfătuire și petrecere pentru oamenii prin cari strîng atîția bani exploatatorii cu firme românești și franceze, cari — adesea iubiții noștri nemți dinaintea războiului, cari și acuma „nu știu românește" — calcă, întrînd în exploatări, cu pasul sigur al „plantatorului" american de odinioară, domn peste negrii lui. De Sîntă Măria Mare nimic care să arate sărbătoarea decît un grup de codane cu fețele pe care s-a așternut gros sulimanul. Ce lucruri

www.dacoromanica.ro

mari şi bune s-ar putea face aici, cu iubire pentru acest popor bun şi răbdător !

La Băicoi urmează terenul de ocupaţie economică străină, cu toate consecinţile lui. Din vechea curte unde a stat Alexandru-vodă Ghica şi care a trecut pe urmă asupra princesei Trubeţkoi, o Ghiculeasă prin naştere, nu s-a păstrat decît puternica, impunătoarea încunjurime de ziduri. Locuinţile de astăzi sînt nişte şubrede construcţii moderne, în care locuiesc funcţionari de la societăţile de petrol. Strada a tăiat în două parcul frumos de pe vremuri : o parte a rămas legată de biserică.

Această biserică însăşi a fost refăcută în stil... gotic. Piatra de deasupra uşii trenţuită de vremuri, e prinsă în zidul din stînga : se desluşeşte că pe locul clădirii primitive, din 1787, s-a ridicat o alta la 1828. Astăzi, după trecerea civilizaţiei germane, nu e decît o biată ruină, pe care proprietarul actual, d. D. Sfetescu, n-a avut vremea s-o repare. Icoane stau zvîrlite pe jos, şi zidăria se desface. Afară, cai, boi, pasc din plantaţiile grădinii domneşti. Se pare că în localitate, unde este şcoală, nu se află nimeni care să se îngrijească de lucruri atît de puţin însemnate. Am relevat două inscripţii de mustrare ale unor vizitatori simpli : unul aminteşte proprietarului datoria lui, cellalt spune că, şi în ruină, tot casa Domnului este aici.

Mai departe, prin dumbrava de sonde care vîjîie şi pufnesc, se trece în curmeziş pînă la o pădurice de stejari înfiptă în pămîntul roşcat, sfărîmicios. Iar tocmai la capăt, unde Floreştii desfăşură un front de fabrici şi cazane de petrol în faţa livezii bogaţilor proprietari — aici se înfige societatea „Sospiro" lîngă „Columbia" de dincoace — pe cîmpul cel ars de soare se întinde, după o datină care e probabil încă din veacul al XV-lea, cînd şi domnii veneau pe aici şi făceau scrisori datate Floreşti, *zborul*, bîlciul de Sînta-Mărie.

www.dacoromanica.ro

Din toate părțile aleargă fetele gătite ca de petrecere, mai toate după „moda nouă“ (sînt unele care se laudă că au acasă și cîte cinsprezece asemenea produse ale croitoriei rurale „elegante“). Pe o mare întindere de loc neted se grămădesc căruțele cu cai mărunți, ici și colo cîte un car cu boi, pe lîngă măgărușii țiganului înhămați la vehicule informe, pline de borfe murdare și de copii mai nespălați și decît dînsele. Etalaje improvizate înfățișează pe prețuri mari ceea ce au mai prost prăvăliile din Cîmpina, și în jurul lor se adună fetele noastre cu obrazul pudrat, cu coafură și cu rochiile trandafirii, albastre, lîngă negrele cărturărese cu fețele tuciurii, cu cîlții încîrlionțați și cu fotele roșii. Supt frunzele veștede s-au instalat cîrciume provizorii, unde vînzători, cumpărători, pungași și cerșitori suspină, icnesc și chiuie în sunetul vioarelor unor lăutari din speța cea mai flămîndă. Industria rurală e reprezintată prin fluiere strîmbe ori prin panere nepiepănate. Iar spectacolul îl dau panorame înjghebate din nimic și bojdeuca unde se oferă admirației publice boul cu „două guri“, legat supt fălci ca să poată mînca, și calul „care dă bonjur“.

Din vechiul „zbor“ pitoresc, cu numele slav milenar, cercetat de săteni și sătence în porturile îndătinate și chiar de patriarhalii boieri din împrejurimi a rămas, supt paza vreunui jandarm pleșcar sau idiot, această țigănime...

Nu se poate zice că educația poporului nu înaintează. Dovadă și tineretul din Cîmpina cu floarea roșie a socialismului la chiotoare și publicul „burghez“ internațional și interlop care, cu șăpci, ochelari, voaluri, mutre și boturi, vîjie cu automobilele turbate pe șosea, mergînd să facă la cazinoul din Sinaia, reședință regală, un pontaj la „jocurile“ pe care ni le-a trimis apusul...

www.dacoromanica.ro

Cîmpina nu se vede, ca și cele mai multe din vechile așezări românești — și aceasta e foarte veche, trecutul ei se coboară pînă în străvechile vremuri ale slavilor, căci, cu toată aparența, numele de „Cîmpina" n-are nimic a face cu *cîmpul*. De la gară, o șosea bolovănoasă, plină de prund adînc, duce în sus, apare o culme de lut goală, pe lîngă începuturi sărăcăcioase de fabrici, pe cînd la dreapta malul se rupe prăpăstuit, lăsînd privirea să străbată în adîncul din care răsar gîturile negre ale sondelor uriașe, ca turnuri cernite ale unei strașnice capiști a diavolilor răi. Din sus, vin șiruri de care încărcate, și din jos, de la tren, suie altele, ducînd mari cocioabe de lemn cu un rost nelămurit. Rar, cîte un drumeț pe jos face să scrîșnească boabele mari ale pietrei de rîu, care nu se va preface lesne în drum ușor și tare.

Un mare și frumos pod se ridică la înălțime asupra cursului sfîșiat în șuvițe de oțel albăstriu al Prahovei, ce se zbeguie în pietriș, curată pare că nu s-ar revărsa în preajma ei duhorile negre ale păcurii care pătează totul, în margenea liniei, cu murdăria ei grasă, îndărătnică. Și aici, afară de clădirile prundului pe drumul cel nou, trecutul a rămas stăpîn pe drepturile sale, și stăpînesc încă vremile patriarhale, limpezi și line. Deși e o zi de lucru, sătenii cari-și mînă boii domoli au portul neatins de înrîuririle altei munci și altor scopuri decît ale lor : fluturii scînteie în soarele puternic pe bătătura albă a cămășii învoalte, în care e prins mlădiosul trup al fetelor.

Aici e încă lumea lui Dumnezeu și, pe pămîntul nostru, lumea lui Grigorescu. Undeva, este o căsuță cu două rînduri, cu cerdac deasupra pivniței, cu coperișul de șindilă țuguiat, cu ferestile mici, vechi și

www.dacoromanica.ro

cu gardul de împrejmuire dărăpănat ; e o casă, nu o vilă. Acolo şade singurul nostru pictor în adevăr mare. De cîte ori se sălăşluieşte el în cămăruţa bătrînească, ea îi aduce — cum e deprinsă demult şi cum va face totdeauna, cît timp va fi aici un ochi strălucitor, care vede, şi un cald suflet, care simte — îi aduce din biel-şug albastrul blînd al cerurilor, fumuriul zărilor prăfuite, verdele amestecat cu mult albastru şi cu stropi de sînge al pajiştilor, veghea singuratecilor copaci, alaiul carelor călătoare, cu ochii sticloşi şi paşnici ai boilor albi şi tot cîrdul de feţi-frumoşi sprinteni şi trandafirii, tineri ca floarea, al ciobanilor şi ciobăniţelor, cari sînt copiii de casă pe lîngă acest împărat bătrîn al celei mai mari şi mai simple frumuseţi.

Şi la întrarea în orăşel nu vezi semnele timpurilor de astăzi. De pe culmea cu povîrnişurile prăpăstuite, întri în lungi strade de sat mare, cu multe căsuţi mărunte, aţipite supt cuşmele sure de veche şindilă, cu cerdacele scoase înainte deasupra ferestuicilor din faţă, care par nişte ochi mici de moşneag supt sprincene stufoase ; în curte văd pomi răzleţi de livadă lăsată în voia Domnului ; clădirile gospodăriei sînt aceleaşi ca ale unui ţăran mai cu chiag ; legături de ardei şi de pătlăgele atîrnă din ştreşină în salbe roşii şi vinete. Abia vezi cîte un sătean mergînd inimos către piaţă.

Dar din sus vin oameni cu pete unsuroase urîte pe cămaşa înfoiată ; în cîte-o căsuţă s-a oploşit muşteriul străin, care se anunţă, prin tabla prinsă de supţiratecii stîlpi de lemn, ca fierar şi lucrător de orice fel de unelte pentru sondaj ; ba cîte unul din oaspeţii aduşi de bogăţia ascunsă a păcurii şi-a durat pentru acest meşteşug, cu cît mai presus de vechea bătaie din ciocan a ţiganului faur, o lungă magazie de scînduri, pe

www.dacoromanica.ro

care, iarăşi, o împodobeşte inscripţia românească nouă-nouţă.

Strada centrală poate fi privită însă ca „un dar al petrolului" Şi tot aşa prăvăliile de haine gata pe care încep a le deschide evrei moldoveni cu numele nemţeşti. Fabrica de bere Bragadiru are aici o sucursală, într-o casă pe jumătate ca de oraş, pe jumătate ca de sat, care trebuie să fie plină de lucrători din toate neamurile în zilele zgomotoase şi sălbatece de duminecă şi de sărbătoare, cînd cutare rege al rafinăriilor zvîrle sute de lei în mîna ţiganilor lăutari, înnebuniţi de bucurie.

Stăpînirea aceştor cuceritori prin ban cuprinde un colţ întreg din Cîmpina modernă, care se ridică din curăţirea de bogăţii a adîncurilor pămîntului nostru. Treci pe lîngă încăpătoarea, chiar luxoasa clădire pe care e scris numai în nemţeşte, ca în Orientul turcesc sau asiatic, unde nu se ţine samă de ţara găzduitoare : „Şcoală germană". Un drum care era pînă deunăzi o cărăruşă printre livezi, se deschide acum, şi pe o lature a lui se înalţă un şir din cele mai frumoase vile, clădite de un german foarte bogat, vile care se adaugă la contrastele celelalte.

Căci totul e alcătuit aici din contraste. La cîţiva paşi de la aceşti pareţi în toate colorile, pe cari-i înfăşură iedera bogată şi-i încunjură grădina scumpă, se lucrează la o biserică a cultului catolic, pentru atîţia credincioşi pe cari i-a adus şi-i aduce tot vîntul aventurii. Dar din acest loc se văd cele patru turnuri ale bisericilor noastre, dintre care una, cu un stil frumos, se arată a fi veche, pe cînd cealaltă ar fi, mi se spune, numai un dar al unui localnic care a vrut să mulţămească astfel lui Dumnezeu pentru binele venit pe neaşteptate asupra lui. Un altul din aceşti aleşi ai norocului şi-a făcut numai o reşedinţă de prinţ, care şi ea se înalţă sus de tot peste umilele locuinţi ale

www.dacoromanica.ro

tîrgușorului trezit din liniștea lui seculară de șuierul mașinilor și de izbitura ciocanelor greoaie, de frigurile scormonirii pămîntului după zama neagră ce se preface în aur, în plăceri, în risipă și în stricăciune, în strigătoare nedreptate pentru munca grea a săracului.

Cine ar crede că un astfel de loc e, nu numai adăpostul unui pictor mare, care a descoperit aici altfel de bogății, din acelea ce aduc veșnica bucurie a oamenilor prin înălțarea sufletelor lor, dar și odihna a doi oameni de știință, dintre cari unul e numai harnicul și inimosul doctor Istrati iar cellalt însuși B. P. Hașdeu!

Acestelalte vile, care vin după ale petroliștilor din străinătate și din țară, se descopăr mai greu. A bătrînului istoric, cugetător și poet e pe o culme, la capătul unui șir de căsuțe, locuite de străini în haine de lucrători, cari s-au cuibărit în locul vechilor gospodării de țărani. După grilajul de fier cu simboluri mistice, vezi o grădiniță cu copaci înalți și fațada casei de o formă neobișnuită, pornită din mîngîietoarea credință a unei lumi mai senine, mai curate, mai depline decît a noastră, unde albele fantasme ale morților trăiesc o viață de gînduri limpezi și bune, din care trimet solie de cuvinte înțelese acelor ce plîng pe urma-lor și nu-și află odihna în sălbateca părăsire desăvîrșită a iubiților lor. Cînd se lasă, răcoroasă, suflarea sfîntă a serii peste dealurile de lut, înfiorînd verdeața ce mai trăiește încă în împărăția oțelului și fumului, cînd glasurile se desfac de tot limpezi în aerul învăluit de taină, cînd pe cărări sună clopotele celor din urmă turme din această lume a iadului, cînd se potolesc în vale uriașele turnuri ale celei mai moderne rafinării de petrol din lume, poți vedea în pridvorul casei care vorbește încrezător de nemurire și de frăție între lumea celor ce vor muri și a celor ce au murit, cum bă-

www.dacoromanica.ro

trînul, curăţit acuma de patimile ce l-au zguduit în viaţă, priveşte cu ochi obosiţi asupra podoabelor acestui pămînt despre care a zis mai mult decît odată că el „nu-l atinge decît cu piciorul".

7. SINAIA

La Ploieşti încă te afli în margenea muncelelor de pruni şi de vii, şi-n zarea din sus se străvede într-un albastru nelămurit zidul despre Dunăre al cetăţii Carpaţilor.

Una din cele mai străbătute linii de drum de fier duce pe aici către dînşii : de la capitala şesului bogat în oameni şi în roadă la cea mai înaltă întruchipare a muntelui pustiu — de la Bucureşti la Bucegi.

Întîi apar, în dreapta, spre Buzău, înălţimile mai blînde pe care le străbat rădăcinile pomilor hrănitori. Livezi, case albe, bine clădite : o înfăţişare de Arcadie îmbielşugată şi mulţămită. Linia e cuprinsă îndată pe amîndouă părţile de aceste culmi supuse hărniciei omului, deprinse a fi dijmuite în fiecare toamnă.

Dar de la Băicoi înainte pămîntul îşi pierde veselia de verdeaţă puternică. El apare răscolit, pîngărit de pete negre. În locul şirurilor disciplinate ale pomilor, se înfig pîrghii din care se scurg picături întunecate ; ţevi de fier aruncă pripit împuşcături de fum alb. Piramide de scînduri se înalţă. Case de piatră şi de lemn se strîng în adunări care nu erau ieri mai nimic şi care se poate să nu mai fie mîne nimic decît ruine : acum însă, ţărani de-ai noştri şi chipuri străine, blonde şi roşcate, în uniforma civilizaţiei, se poartă grăbiţi în stoarcerea unui cîştig pe care pămîntul nu voia să-l destăinuiască pînă dăunăzi. Pe catalige de

www.dacoromanica.ro

lemn se strecoară canalul conducător al prețiosului lichid pe care-l dă, de mai dăunăzi abia, valea Prahovei.

Din nemărginitele păduri care au putrezit în adîncimi apoase, atunci cînd nu apăruse încă inteligența neastîmpărată care era să stăpînească lumea, din putregaiul vieților stinse s-a revărsat, în bazine bine tăinuite, zama neagră care poate da înapoi lumina cuprinsă odată în izvoarele ei. Ici și colo țăranii găsiseră taina și săpau puțuri de păcură pentru a-și umplea poloboacele de această rășină a pămîntului, care li era întrucîtva folositoare în viața lor simplă și săracă. Dar industria modernă vrea hrană pentru mașinile ei, și tot petrolului i se cere lumina de pe masa tuturora. Producția noastră, mult prețuită și bine plătită, a căpătat un îmbold puternic. Pămîntul e încercat pretutindeni, și vagoanele de petrol apucă tot mai multe drumul graniței.

Dar, după ce ai lăsat în urmă Cîmpina, prefăcută aproape într-un oraș prin noua bogăție neagră, poezia, săracă și curată, reîntră în drepturile ei. Vădit se înalță pămîntul. Pădurile iau locul livezilor, dar nu ele stăpînesc vederea. Cît cuprinzi cu ochiul, se amestecă între ele înălțimi capricioase, ale căror modîlci nenumărate se simt supt verdeața sau aurul ierbii ce ascunde foarte puțin alcătuirea lor ciolănoasă. Între dînsele se rotunjește uneori un larg cîmp de prund, pe care l-a lăsat în urmă ca pe o jucărie părăsită același rîuleț albastru, limpede, care fuge acum în jos spumegînd pripit peste piedeca bolovanilor, atunci cînd el era un mînios șivoi, care îneca văile, rupea malurile și legăna bolovani smulți de valurile sale tulburi în mînia fecundă a primăverii. Cîte o tăietură din vechi lovituri de secure ale naturii arată suprafețe verzui, roșietece sau negrii, sămănate de pietricele. Mai departe însă, aceleași deschideri în trupul mun-

www.dacoromanica.ro

telui nu mai vădesc decît rîndurile de piatră, îngrămădite în nemărginita scurgere a veacurilor moarte, pe cînd deasupra triumfă în voie pădurile dese.

Iată, între ceilalți arbori, pe cari-i dezbracă vînturile reci ale toamnei, vînjosul, impasibilul brad, atît de supțiratec și atît de trainic. Alte înălțimi, și mai mari, ridică mai presus de cingătoarea lui totdeauna verde tufișuri de copaci închirciți, cărora abia dacă li îngăduie stînca această viață săracă. În fund stau unul lîngă altul, ca o manifestare a celui mai adînc trecut, a celei mai nefînvinse puteri și a celei mai înalte întrupări a măreției, Bucegii: Vîrful cu Dor, Jepii, Caraimanul. Zăpada unei împărătești bătrînețe li acopere culmile ascuțite, creștetele de stîncă.

Jos, vile se prăvălesc pe o înălțime mai mică, supt ziduri acoperite de brazi, întunecate ca o veșnică amenințare, chiar atunci cînd razele soarelui se joacă pe ascuțișurile mai îndrăznețe. E Sinaia: mănăstire, castel regal, stație de aer pentru lumea cea mai bogată, așezare industrială și sat.

Mănăstirea e cea mai veche. Sfințenia pustietății, păzită de vulturii stîncilor, de urșii greoi ai peșterilor, nu era străbătută decît de pasul prevăzător al haiducului ce-și cînta cîntecul de libertate și răzbunare între brazi, cînd un mare boier muntean, plin de evlavie și împovărat de prisosul bogății sale, Mihai spătarul Cantacuzino, nepot și unchi de domni, clădi aici un lăcaș, întru mărirea numelui lui Dumnezeu, întru iertarea păcatelor sale și pentru ajutorul drumețului. Se întorcea de la mănăstirea muntelui sfînt al Arabiei, unde se dăduseră tablele vechii legi, și el numi deci cuitoria Sinai, iar lumea țăranilor din împrejurimi îi zise românește Sinaia [1]. Două secole, armonioasa clădire de piatră cu turnuri frumoase răsună

[1] După „Mănăstîrea *Sinaii*" (n. a.).

www.dacoromanica.ro

de cîntări și se pătrunse de sfinte miresme, pe cînd zidul gros al chiliilor și turnurilor din unghiuri supt căpița lor de șindilă neagră asigurau de dușmanii din pustiul măreț : dobitoace și oameni.

În jurul mănăstirii s-a strîns cu vremea un sat, satul țiganilor Sinaii, satul țăranilor adunați din vecinătate, sau dintre românii chiar al Sinaii, dintre sufletele românești dăruite odată cu moșiile. Satul acesta e originea așezării de oameni săraci care se găsește mai sus de stradele cu vile și de parcul și pădurea regală.

La sosirea în țară a principelui Carol, noi i-am oferit, pe lîngă palatul din București, o casă boierească prefăcută și mărită, chilii de mănăstire, pentru a petrece în ele timpurile de nemilostivă arșiță ale verii din șesul dunărean. La Cotroceni mai stătuse vodă-Cuza, Sinaia nu primise însă niciodată un oaspete strălucit, și nici n-avea unde să-l primească. Chiliile erau puține și dărăpănate. În clădirile care se-cheamă astăzi biblioteca și în care harnicul și inimosul arhimandrit Nifon și-a strîns frumoasa colecție de cărți, monede, odăjdii, icoane, inscripții [1], două odăițe primiră pe principe și pe principesa Elisabeta, care a lăsat ca amintire a zilelor petrecute aici acele schițe cu creionul ale notabilităților timpului [...]. Înăuntru poate să fi fost umezeală și întunerec ; de afară însă se vede cea mai frumoasă priveliște din România și una din cele mai frumoase ale lumii.

Apoi vremile se schimbară. În codrul ce suia muntele, începu să se clădească, pe malul spumegătorului Peleș, un castel care pe pămînt românesc amintește de țara de unde a venit acela care-l stăpînește. După cîțiva ani se văzu, supt paza codrului păstrat în toate drepturile lui străvechi, o clădire de poezie îndrăz-

[1] Azi e un muzeu public, orînduit de Comisiunea Monumentelor Istorice (1939) (*n. a.*).

www.dacoromanica.ro

neață și capricioasă, ascunzîndu-și mărimea și bogăția supt înfățișarea unei simple case de vînătoare. [. . . . .]

Strălucirea Curții și legăturile neapărate ale Curții au adus în Sinaia vie a lunilor de vară miniștri, diplomați și cîți se socot prin numele sau bogăția lor a sta în fruntea poporului nostru. Lîngă un otel care e, desigur, cel mai frumos din țară, răsăriră una după alta vilele cochete ale puternicilor, alcătuind strade de lux, care iernează în părăsire după ce strălucesc de lumini și răsună de zgomot vesel vara.

În același timp, marele curent de viață economică, pornit de la granița apropiată a Ardealului, de o parte, iar de la București, de alta, acel curent învietor care a creat Azuga ceva mai sus, atinse și Sinaia. Ea făcu parte din lanțul de așezări harnice și înfloritoare, muncind de-a valma în jurul coșurilor de fabrici, care mărgenește vioaia vale a Prahovei și tinde a o preface într-un singur roi de muncă aducătoare de bogăție și civilizație. Sătenii de pe munte găsiră și aici de lucru, și satul lor crescu și din acest motiv.

Dar Sinaia, frumoasa, lăudata Sinaie nu este și nu poate fi un oraș. Răcoarea cheamă la dînsa și frigul timpuriu o pustiește. Oaspeții ei vin la București cînd nu trec granița.

Căci se văd și aici marile neajunsuri ale clasei bogate de la noi. Fiecare trăiește pentru sine și pentru clipa prin care trece. Atîtea vile n-au creat nimic comun pentru locuitorii lor. Nici un loc de întîlnire culturală, nici un teatru, nici o bibliotecă[1], nici măcar un șir cuviincios de prăvălii pentru toți bogătașii aceștia, cari vin cu munții lor de cufere. Și astfel durabil, logic, normal e aici numai ce nu pornește de la dîn-

[1] Nici azi, afară de teatrul legat de o casă de joc (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

şii : mănăstirea cu biserică nouă, destul de frumos [1] reparată de dd. Mandrea şi Pompilian şi aşa de luxos împodobită — e şi lumină electrică ! — apoi clădirile curţii regale, fabricile şi, pentru ele şi pe lîngă ele, căsuţele satului ţărănesc. Ei, eleganţii Sinaii, sînt spuma care nu foloseşte şi se împrăştie.

Peste vreun ceas eşti la Predeal, trecînd prin căsuţele de vară ale Buşteniilor, alt adăpost de bucureşteni, şi prin fabricile Azugăi. Graniţa e tăiată prin codrul muntelui înalt, graniţă grea de trecut şi aspră...

8. *DOFTANA, BREBUL*

Un tren încetinel, cu vagoanele pitice, foarte înguste, duce, printre rupturi ale coastei lutoase, în cîteva minute la Doftana, alt loc al „dohotului", al păcurii, după care s-ar putea chema, ca alt sat din aceiaşi Prahovă, şi „Păcureţii".

Aici a fost odată o vestită ocnă, unde osîndiţii se coborau pentru a desface lespezi din stînca de sare. Apa a năvălit cu timpul, şi galeriile, şi fără de aceasta sărăcite, s-au închis. În prăpastia cea veche a întrat pămîntul, astupînd-o în parte, pe cînd cea nouă se poate vedea încă în părăsirea ei desăvîrşită. Iar „ocnaşii" sînt astăzi numai muncitorii în deosebite ramuri, cari lucrează supt puşti sus pe mal colo, unde, din bogăţia copacilor paşnici, se desfac marile acopereminte de tablă roşie.

Altfel, Doftana are numai ulicioare ce suie greu pe dealul sfărîmicios, căsuţe de ţărani săraci, ai căror co-

[1] Dar cu totul împotriva stilului local şi cu odioase chipuri pe turnul de întrare (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

pii rătăcesc după cîte un gologan pentru orice fel de slujba — unul, neputînd face alta, îmi mîngîia, sărmănelul, ghetele neprăfuite — în prajma gării. Undeva, de vale, departe, e o biserică din vremuri. Şi, dacă este o mişcare în această gară, dacă linia nu e părăsită ca ocnele pustii, aceasta vine numai din faptul că la Doftana sosesc carele ce aduc păcura din alt imens rezervoriu al ei, Buştenari — odinioară tăietorii buştenilor din munte — unde, peste căsuţe şi colibe, peste holde şi livezi, peste nevinovăţia curată şi mulţămită s-a năpustit acelaşi avînt de lăcomie care a prefăcut Cîmpina.

În sus, pe lîngă apa răşchirată a Doftanei, care se strecoară în viţe pe întinsa albie de prund, se ajunge într-o jumătate de ceas de mers iute la marele sat de munte al Brebului, întemeiat cîndva nu de un strămoş Brebul, care n-ar fi greşit alegîndu-şi aice, pentru el şi tot neamul său, locul de sălăşluire, ci după un „breb", un castor, rar animal spre peire, vrednic să fie pomenit astfel. O mare bogăţie de livezi îl încunjură, şi lunga stradă curată îl taie prin mijloc.

Biserica Brebanilor e o veche mănăstire. La margenea satului se ridică un strălucit turn bătrîn care se poate asămăna doar cu al Cîmpulungului. Răzimîndu-se pe frînturi din zidurile care, scăzute, încunjură totuşi întreg cuprinsul mănăstiresc cu perdeaua lor, străpunsă de ferestile menite puşcaşilor de odinioară, el desfăşură cu avînt liniile cărămizii tari, împodobite cu şiruri de firide. Şi astăzi sună de sus clopotele din arama pe care au dăruit-o domnii evlavioşi ; clopotarul ţăran mai suie treptele tremurătoare, speriind şopîrlele mărunte care dau o viaţă veşnic înnoită ruinelor sărutate de arşiţa soarelui de vară.

Biserica a fost făcută de însuşi Matei Basarab, în 1650. Se pare că bătrînul domn cucernic voia să facă

www.dacoromanica.ro

loc aice vreunor rude moarte mai demult, căci zidirea are încă o încăpere, pe lîngă pridvorul de stîlpi, pe lîngă pronaosul ce sprijină prin frumoase boltiri două turnulețe și pe lîngă întinsul și luminosul cuprins al naosului : e cămara de îngropare, unde astăzi nu se mai vede însă nici un mormînt de ctitori.

Altfel, numai această formă generală a bisericii a rămas ca pe vremea întemeietorului ; pe afară chiar, i s-au adus unele schimbări. Zugrăveala e nouă, deși foarte bună, lucrată în linii mari, cu un deosebit bielșug de aur. Toată zestrea de odăjdii și odoare s-a risipit și a fost înlocuită. N-avem astăzi nici măcar acelea care au fost date în loc la reparația din 1834 sau la cea mare, din 1843. Cea dintîi a fost făcută de un harnic egumen, Isihie, care a clădit turla cea nouă, destul de bună ; le cea de-a doua, săvîrșită supt vodă Bibescu, în vremea secularizării averilor acestei mănăstiri de țară, s-a ostenit un arhimandrit Teodor, care venea din școala de credință și muncă de la Cernica, a obștejitenilor, călugărilor trăind împreună, ca ostași ai rugăciunii, ai cetitului și scrisului.

Tot la 1843 s-au dres și „casele domnești", clădirile cele mari prinse între chilii, acele încăperi de umbră în margenea grădinii largi, unde se odihnea, în mersul său prin țară, după cercetări, judecăți și vînători, căruntul vodă Matei. Astăzi, ca și la turn, la zidul de împrejmuire, și aici roade necurmat ruina[1]. Prin rînduielile secularizării, pămîntul, cu moșie cu tot, a trecut la eforie, care arendează, cui dă mai mult, lanurile, iar aici a făcut, pentru nimenea, o grădină de pomi și de flori pe care o îngrijește și stăpînește un neamț singuratec. El e urmașul Basarabului în

[1] Biserica s-a reparat de Comisiunea Monumentelor Istorice (n. a.).

www.dacoromanica.ro

casa ctitorilor, din ferestile căreia se revarsă prisosul florilor din glastre.

Locuitorii ar voi să puie aici şcoala ; li s-ar putea da pivniţile uriaşe pentru a-şi ţinea butoaiele ; grădina întinsă ar putea să fie cea mai frumoasă grădină şcolară din România.

Dar cum poate ajunge pînă la cel mîndru şi puternic dorinţa celui umil şi supus ? Un ultim proiect al eforiei prevede dărîmarea unei părţi din vechile chilii, deşi prin nimic ele nu cheamă această măsură, fiind mai mari decît o zidire nouă de astăzi. Dar veacul care nu mai poate întemeia simte bucuria dracului să dea la pămînt !

9. *OCNA VECHE DIN SLĂNIC*

Slănicul-de deasupra ascunde bogăţiile de sare ale adîncului.

Ocna veche, pustie, e una din minunile neştiute ale acestei ţări, ce nu se cunoaşte pe sine şi caută aiurea cu mărunţiş ce are acasă din bielşug.

Mulţi ani, robii au săpat puţul de sare, lărgindu-l în măsura în care el se cobora printre straturile tari, strălucitoare, în adîncuri ce nu se puteau măsura, nici prevedea. Meşteşugul inginerilor nu venise încă pe la noi, şi fiecare chibzuia după mintea lui, după experienţa ce adunase. Odată socotelile acestea simple au dat greş. Apele au năvălit, şi de atunci ele sînt stăpîne.

Apele de jos, care-şi sapă tot mai adînc, prin topirea îngeată, răbdătoare, cazanul uriaş, par adormite, moarte. Faţa lor verde, fără un tremur schiţat, acolo unde nu răzbat mişcările văzduhului liber, o simţi

www.dacoromanica.ro

grea. Dobitoace, crengi, gunoaie o pătează fără să se poată cufunda.

Sus, ploaia a fost un meşter neîntrecut. După ce a măturat repede lutul galben, ea a început lucrul sării gingaşe, ici tăind dîri adînci, dincolo scrijelînd uşor, prefăcînd de la o vreme muntele întreg într-o fantastică şi minunată cetate, cu vîrfuri, turnuri, peşteri, care cîndva, prin pătrunderi trădătoare, se poate nărui în clipa vreunui cutremur, lăsînd numai lacul verde, cu apa grea şi respingătoare, care samănă cu acele suflete blăstămate, ce nu pot să cufunde, ascunzîndu-le în uitare, nimic din ceea ce împrejurările ucigaşe, ruinătoare ale vieţii aruncă asupra lor.

10. *UN VECHI TÎRG STÎNS: BUCOVUL*

Dacă laşi, la marele sat al Lipăneştilor, drumul de la Văleni la Ploieşti, te înfunzi între mari lanuri de grîu, pe o moşie foarte întinsă. Tocmai se treieră: patru locomobile lucrează de zor la înghiţitul snopilor, din cari desfac hrana bună, paiul zădarnic şi pleava, praful ce zboară în vînt. Proprietarul cel nou al marii moşii e un evreu, care a cumpărat-o de la un înaintaş român ruinat în parte prin lux. Dar grîul ce se alege în maşini nu e al lui, ci al sătenilor. Ei s-au înţeles între sine pentru a-şi aduce nemţii cu meşteşugul lor. Fiecare îşi are într-o mică arie produsul muncii sale, dar între ei se vede cea mai bună înţelegere, şi niciunul nu încearcă a trece înaintea celuilalt sau a-i încălca, oricum, drepturile.

Îndată se ajunge în străditele întortocheate ale unui sat mare. Două curţi boiereşti întinse, cea din dreapta foarte frumoasă, amintind prin potrivirea aleasă şi

www.dacoromanica.ro

modestia, discreția ei, vechile timpuri de gospodărie netrufașă, mărgenesc drumul, care se deschide apoi, cuprinzînd în mijlocul său biserica.

Frumoasa încunjurime trainică de cărămizi, zid de strajă și de luptă. Clădirea însăși se ridică dintr-un mare cimitir plin. Dintre toate mormintele ies la drum cîteva, cu cripta lor supt sticlă, cu marmura lor, cu fotografiile lor șterse. Te apropii, și afli că acolo se odihnește Procopie Filitis, „născut în Turcia", și urmașii lui, cari locuiesc în casele acelea solide pe care le-a lăsat vechimea.

Pereții sînt din cărămidă înnegrită ; forma, cea îndătinată. O inscripție de la începutul veacului trecut nu spunea nici un cuvînt despre vreun Filitis : ea pomenește o întîie zidire de însuși cronicarul muntean Constantin căpitanul Filipescu — care a fost deci și întemeietorul caselor proprietății — și de fratele acestuia, aga Matei ; tace asupra temeinicei reparații îndeplinite de nepotul de fiu al lui Constantin, Pană, de la care s-au păstrat o sumă de însemnări, pe cărți și pe odoare ; în sfîrșit ea amintește că un nou Constantin Filipescu, acesta mare vistier, a înnoit ctitoria înaintașilor săi.

Acum se lămurește schimbarea de stăpînire. Acest Constantin vistierul a fost om bogat, puternic, cu multă înrîurire în zilele sale, acum o sută de ani. Supt Constantin-vodă Ipsilanti, el se bucura de o trecere deosebită la curte, iar, cînd rușii luară în stăpînire Principatul, pe timpul războaielor napoleoniene, toate atîrnară de la dînsul. La 1812, Țara Românească se întoarse însă supt turci, și noul domn, Ioan Caragea, socoti că fostul ajutător al rușilor e un om primejdios, care trebuie prigonit. Îl trimese dar în surgun la țară — surgun din care se întoarse bătrînul cu totul zdrobit, numai ca să moară — și totodată puse mîna pe moșiile lui. Aceasta fu dată lui Costandie

www.dacoromanica.ro

Filitis, episcopul de Buzău, pe care-l adusese ruda sa, mitropolitul Dosoftei, și, la rîndul său, și Costandie chemă „din Turcia" pe un al treilea Filitis, pe Procopie, acela al cărui chip se și răsfață singur pe peretele ctitoricesc de unde au fost izgonite chipurile Filipeștilor vechi și noi.

Pe aceștia îi pomenește numai pisania, astăzi neînțeleasă, însemnările de pe cărțile ce au dăruit — una poartă subțirile slove delicate ale Căpitanului scriitor — și o icoană, pe jumătate putredă, pe bogat fond de aur, supt care vezi rugăciunea scrisă cu roșu pentru mîntuirea unui Constantin-vodă care e Brîncoveanu.

Bucovul era odată reședința ispravnicului, sameșului și logofeților cari cîrmuiau județul Săcuienilor ; ei, ca și boierii de la curte, tocmiau și dascăl pentru tîrgoveți. Dar, în veacul trecut, județul, „sud Saac" al documentelor, a fost desființat. Casele de bîrne se ruinară, ulițele se acoperiră cu țernă de ogoare. Satul de astăzi e făcut ceva mai tîrziu.

El e al proprietarilor, orientali prin sînge, apuseni prin cultura lor pariziană. Mai sînt și greci în Bucov. O fabrică a adus evrei, cari sînt mulți [...]. Ba chiar un italian și-a făcut sălașul printre țărani, și *donna* lui umblă în portul leliților din partea locului. Altfel, printre ai noștri obișnuita sărăcie, obișnuitul întunerec ; încercarea de a le schimba, pe care o face preotul, trece, firește, drept instigație.

11. *URLAȚII*

Un scurt drum pe șoseaua ce se întinde dincolo de pustietatea pietroasă a Cricovului face să se vadă pe dealul din stînga ciudata „culă" cu clopotniță de

www.dacoromanica.ro

biserică și livezi întinse a familiei Belu, grecește Bellios, cu titlul austriac de baronie, căpătat după ce vistierul cu acest nume al lui vodă Caragea întemeiase, pe o cale care a rămas în amintirea poporului, și o vistierie proprie. Acest colț de belșug boieresc și de mîndrie stăpînitoare face parte din Urlații, cu numele-poreclă indescifrabil.

Aici, în gura Urlaților, în locul unde Cricovul scapă din strînsoarea dealurilor și prinde a se zbegui pe întinderi șese, aici a stat la 1711, în vară, Constantin-vodă Brîncoveanu, cu cea din urmă oștire a Țării Românești, mii de boieri, boierinași, ostași de curte și „slujitori" țărani; a stat el așteptînd să vadă cum hotărăște norocul războaielor la Prut, ca să știe dacă rămîne cu turcii ori merge să se închine împăratului celui nou al muscalilor. Acuma însă, pe malul drept al Cricovului, se răsfiră case de țară, din care se ivesc două sfioase bisericuțe din veacul al XVIII-lea, cu copereminte și turnulețe de tinichea văpsite, urît, în roșu închis.[1] Iar două, trei străzi alcătuiesc tîrgul Urlaților.

N-are a face cu Vălenii, deși locurile sînt foarte frumoase. Aici n-a fost nici boierime localnică veche, nici popas de negustori și cărăuși din Brașov.

Tîrgul s-a făcut în vremi mai nouă, răpede și rău. O stradă îngustă îndeasă hanuri primitive, băcănii, farmacie, oficiile administrative. Tot trecutul s-a dus; noul stil hîd domnește în voie. Biserica mare, într-o piață, a fost ticăloșită, în stil nou, pretențios, cu un pridvor căzut și cu zugrăveli proaste, care se șterg.

[1] Biserica galbenă, cu vechi fresce, scoase la lumină de supt pictura în ulei a lui Tătărescu, a fost complet reparată de Comisiunea Monumentelor Istorice (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

O cocoană în multe zorzoane înaintează maiestos, se întoarce în urmă pentru a constata impresia; şi trece mai departe.

E complementul „civilizaţiei" urlătene.

12. *LA MĂNĂSTIREA ZAMFIRA*

Triste şi vulgare împrejurimile în această zi de sfîrşit al iernii, cu soarele călătorind pe jumătate ascuns prin deasa negură rece. În capătul mahalalei cu casele rare şi murdarele strade înguste, răsar cazanele uriaşe ale distilăriei de petrol „Vega", cu lungul minaret fumegător al coşului. O împrejmuire de lemn urîtă, pripită, pare că vrea să tăinuiască toate cele ce se petrec înlăuntru şi din care nu răzbate nimic prin portiţa dată în lături, deşi chiar în zi de duminecă viaţa nu va fi încetat cu totul în acest izvor de bogăţie pentru neamuri.

Mai încolo, o prelungire de căsuţe de ţară cu înaltul coperiş de şindilă mărunţă, rotunjită, rînduită ca solzii unei zale — aşa cum se obişnuieşte numai prin aceste părţi prahovene. E mahalaua mahalalei, prelungirea prelungirilor din urmă ale oraşului. Ploieştii cel mic, al ţăranilor de odinioară, al lucrătorilor de fabrică de astăzi, încă murdari şi vitioşi — Ploieştiorii.

În Ploieştiori, lîngă o bisericuţă din care am deşghiocat frescele de un palid galben şi roz, casa puternică din veacul al XVII-lea, cu cotloane ascunse şi pivniţe adînci, dăinuieşte.

Şi, mai încolo, la Scăieni, mari clădiri vechi, înnegrite şi dărăpănate, într-o livadă pustie, unde printre copacii răzleţi se tîrăşte o ciudată apă de leşie : e

www.dacoromanica.ro

fabrica de hîrtie — de hîrtie ordinară — a unui evreu. Această temniță a muncii e pecetluită de odihna dumineci, și numai unda cenușie care hrănește mașinile se prelinge peste pajiștea înghețată, cotropită de zăpadă.

Acuma iată un sat prahovean adevărat. În margenea drumului, foarte cercetat, dar foarte rău ținut, multe cîrciume părăsite, moarte, cu ferestile goale, șoproanele pustii și obloanele căzute de mult. Biserica, sclivisită și văruită, are în părețele din dreapta o piatră, săpată cu multă răbdare în întortocherea, suprapunerea, îngrămădirea slovelor, care spun că zidirea e numai din anii 1830, de supt mitropolitul Grigorie cel bun și harnic. Dar zidul care încunjură o curte largă, zid făcut din bolovani suri puși în cadru roșu de cărămidă, cum se vede în zidurile tîrgoviștene și în atîtea împrejmuiri de moschei din Constantinopol, vorbește de o vreme mai veche, cînd biserica era de lemn.

Se slujește : oamenii abia încap înlăuntru ; femeile poartă îmbrăcăminte de tîrg, curată, cu colorile vii ; portul bărbaților e cel obișnuit la munte. Un cîntăreț, foarte aprins, dă atîta glas de zbîrnîie ferestile.

— Cîntă tare psaltul !

Un tînăr în haine orășenești, care s-a luat după noi, de cum ne-a văzut în ușa bisericii, zîmbește de vorba noastră, și nu se poate ține a nu spune :

— Cel care cîntă, e psaltul din strana stîngă, măcar că azi e în dreapta.

Stă apoi un timp, se cugetă și întregește :

— Că în dreapta-s eu. Dar azi nu pot : sînt răgușit.

— ?!

— Da, răgușit ; așa-s eu totdeauna cînd beau.

www.dacoromanica.ro

În margenea satului coreşti pe dreapta, şi te cobori în rîpă pentru a trece Teleajenul. Sus aleargă înjghebarea, prea uşoară în aparenţă pentru a fi măreaţă, a unui pod nou pentru linia, încă nestrăbătută de locomotive, ce duce de la Ploieşti în sus şi ale cării cantoane, ce imită case de ţară, înlocuind greoi cu ţigle coperişul de şindilă revărsat slobod în jos, se văd răspîndite pe cîmpie. Apa şi-a rupt de cîteva zile prinsoarea de gheaţă, lăsînd din ea false ţermuri sticloase; e aşa de mică, încît cursul ei limpede nu acopere măcar roata trăsurilor noastre.

Un al doilea sat are o prăvălie a cărei firmă urează în versuri tot răul aceluia ce ar dori rău stăpînului ei. La cîrciumă se face popasul ţuicei calde. Cîrciumarul ţine şi odăi de oaspeţi într-o căsuţă nouă, alăturată, pe care a zidit-o ca pentru domnii din oraş. O mare primărie încăpătoare iese cu toată siguranţa la drum. Iar, în stînga, o cărare îngheţată fuge, prin ogoarele înzăpezite, către biserica făcută în vremea cînd boierii stăteau la ţară şi aveau acelaşi Dumnezeu cu ţăranii lor. Crucile de morminte, foarte dese, au margenile scrijelate în tot chipul de aspri meşteri săteşti; cîte una ţine pe piept o cutiuţă de lemn pentru candelă, în lipsa căreia păsările cerului îşi fac toate rosturile în ea. Ulcelele sparte lîngă cărbunii risipiţi arată grija curăţirii de păcate, prin miresme, a sufletelor zburate.

De-acolo încep Lipăneştii: cel din jos, mai în vale — şi prin el trecem — cel din sus, mai departe, către munte. Mulţi dintre locuitori sînt moşneni, cu pămînturile lor vechi: aceasta se cunoaşte şi după mărimea şi buna rînduială a caselor bine şindilite, alcătuite din mai multe încăperi, cu pridvorul de lemn pe stîlpi, cu tot felul de lucruri scoase la aer, între care foarte frumoase scoarţe. Numai răsar în porţi

www.dacoromanica.ro

pruncii golași și descuiți de prin atîtea alte sate, ci omuleți bine apărați de frig, cari au fața unor copii deprinși să mănînce. Sătenii privesc în față și nu se căciulesc a bună-ziua după datinele șerbilor și clăcașilor de pe vremuri.

Ziua de astăzi îi strică însă prin frigurile petrolului. Adulmecătorii de cîștig au răzbătut și în această vale a Teleajenului, și, dacă nu se ridică pînă acum sondele, dacă brazda nu e spurcată cu zeama neagră a pămîntului adînc, toate măsurile sînt luate pentru a începe, poate chiar în primăvară, scormonirile de încercare. [1] Cei mai mulți dintre oameni s-au lăcomit să-și vîndă ogoarele, ba unii și-au înstrăinat chiar, prin lungi arende, vatra casei, din care nici așa nu se pricepeau ce să facă.

Un drum îngust, printre îngrăditurile de nuiele ale unui sat sărac, duce la Mănăstirea Zamfira. Apropierea lăcașului de adăpost al maicelor se simte prin ivirea cîte unui culion de călugăriță în curtea unei gospodării de țară cu copii mulți. Satul a fost odată al schitului, și oamenii se arată smeriți la datul binețelor, pe cînd copilăretul scoate chiote lungi și strigă glume pentru „nemții" cu petrol din trăsură.

În mijlocul unei mari livezi se pierd clădirile mănăstirești, din care se descopăr mai departe numai turnurile de lemn și tinichea văpsită ale bisericii celei mari și noua. Cum ai trecut poarta, se vede însă vechea ctitorie a jupănesei Zamfira, soția lui Mano Apostolu, omul de încredere al Brîncoveanului, păzitorul juvaierelor lui din străinătate, și a[l] nurorii sale, Smaranda Bălăceanca, urmașa lui Constantin aga, cel mort la Zîrnești, luptînd pentru creștinătate și pentru ambiția sa, în rîndurile nemților, și, prin bunica

[1] Astăzi e una din schelele cele mai bogate (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

sa, mlădiță a lui Șerban-vodă Cantacuzino. Îndată, pe străditе întortochiate, răsar căsuțele maicelor sărace, de la margene. Aristocrația celor optzeci de ființi despărțite de lume, care li se pare zgomotoasă și încurcată, stă, în față, în cercul de case bune, minunat de sîrguitor îngrijite, care încunjură biserica de căpetenie, unde zi și noapte sînt îndatorite a merge pentru închinăciune. În cea mai frumoasă locuință șade o călugăriță care a scris și cărticele de cîntări și ar fi avînd o bibliotecă moștenită de la două din înaintașele ei. E prea bolnavă însă ca să ni fie îngăduit a vedea vechile cărți ce se află în păstrarea ei.

Biserica din mijloc e un dar al mitropolitului Nifon, care era ploieștean. A fost zidită în stilul de încăpătoare hală ce se obișnuia prin anii 1850. E bine mobilată și încălzită cu sobe de teracotă; păstrează picturile, de o minunată seninătate curată, ale lui Grigorescu tînăr, pe catapiteasmă. Interesant diaconul, un teolog tînăr, care e de părere că șoarecii au drepturi ce nu se pot atinge, asupra cărților vechi.[1]

Vrednică de toată luarea aminte e însă ctitoria Zamfirei, de la care am găsit însemnări și într-o veche carte din anii 1730, în biserica cea mare. Meșterii plătiți de dînsa, supraveghiați de un preot, au lucrat după planul îndătinat al crucii; frumoase săpături înflorite încunjură ușa și ferestile. Urme de zugrăveală bună se văd pe unde s-a cojit brutala murueală de var. Icoana întinsă credincioșilor se sprijină pe un pupitru măiestru lucrat în lemn, și alte două, cu încrustări de sidef, țin cărțile din strane. Într-o înnăditură e bolnița, și multe căpățini galbene se înșiră pe rafturi sau se amestecă în sicriașe cu alte frînturi de oase, din care se ridică de obicei o cărămidă pe

[1] De atunci a venit în locul lui un diacon învățat, părintele N. Popescu, cercetător priceput al vechii muzici bisericești. El a suit toate treptele carierei de preot și cărturar (n. a.).

www.dacoromanica.ro

care a scrijelat în cirilice, care nu s-au părăsit încă în acest rost, numele răposatei.

Biserica slujește acuma satului sărac. Năsălia de lemn negru e răzimată de pridvor. Crucile săpate aspru curînd tot micul cimitir în care se coboară din cînd în cînd și trupul maicilor adormite. Un mormînt e de tot proaspăt, o fetiță din sat care a fost adusă deunăzi; cărbunii rugăciunilor pentru iertarea sufletelor nu s-au împrăștiat încă de vînt, și bradul cununiei cu îngerul morții e încă verde; panglicile, florile de hîrtie, semne de bucurie zădarnică, se clatină trist la fiecare suflare.

13. *VĂLENII DE MUNTE*

De la Ploiești o linie apusă spre Slănic într-o vale îngustă, printre gospodării țărănești bune, cu livezi bogate. Mari înălțimi cu liniile blînde, acoperite de verdeața grădinilor, a viilor, a pădurii tinere închid de aproape vederea.

Ne oprim la Poiana, un singuratec colț de țară, unde în afundăturile dintre frumoasele muncele prietenoase trebuie să fie un sat.[1] Trăsuri din Vălenii de Munte așteaptă. Cu una din ele facem scurtul drum de vreun ceas, pînă la marele sat de vechi boieri ai Teleajenului.

În urmă rămîne amestecul de culmi rotunzite, din care cele mai depărtate înfățișează un albastru dulce ca și al cerului. Într-acolo e valea Slănicului și tîrgul de munte cu ocnele și osîndiții lui, cu plăcerea ușuratecă a oaspeților de vară, printre cari sînt mulți, tot

[1] Frumoasă biserici mai nouă, în această Poiană (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

mai mulți evrei, și mai bogați și mai sărăcuți chiar. Mergem pe un drum înalt între miriști de grîu des și ogoare de porumb țărănesc închircit și rămas în urmă.

Bune case de bîrne, frumos văruite și acoperite cu un înalt coperiș de șindilă măruntă, foarte strîns prinsă ; unele au două rînduri, dintre care cel de jos cuprinde pivnița, ca în Muscel, în Argeș. Vechea răzeșie se simte, și după ea, după buna ei orînduire curată și vrednică s-au luat și clăcașii de odinioară. Împrejmuiri bine făcute și îngrijit ținute cuprind liniile prunilor, pe cari însă în anul acesta năvala omizilor i-a lăsat fără roadă.

Șoseaua prăfoasă pe care o urmăm de la un timp, șoseaua de la Ploiești, merge acum alături cu o linie ferată nouă, cam slăbuță, la care se lucrează încă. Vagoane de încercare sînt oprite lîngă o gară, care, pentru că e acoperită cu greoaie, dar cochetă țiglă trandafirie, pentru că are turnulețe și cerdace și stîlpi de lemn, pretinde să fie în „stil național", ceea ce dezmint armonioasele clădiri de bîrne cu netezii pereți albi, cu ferestile mici și rare, cu trainicul coif negru al coperișului de șindilă.

Intrăm în „urbe", căci Vălenii sînt comună urbană, cu judecătorie, spital, trecut și ambiție. Prăvăliile n-au nimic „modern", dichisit și pretențios, pe de o parte, neserios pe de alta. Datina veche a rămas neschimbată, și, uitînd gara sură-roșie, unde n-a început încă viața cea nouă, ți se pare că te-ai strămutat deodată în vremile de acum cincizeci sau o sută de ani, cînd pasul Predealului era străbătut numai de cîțiva păstori mocani cu oițele bîrsane, cînd la Sinaia, după un lung drum de măreață sălbătăcie, numai clopotul de utrenie și vecernie al călugărașilor rupea, dimineața și seara, pacea muntelui ascuns, iar pe dincolo, pe la Bratocea, necurmat veneau, pornite din Săcelele ro-

www.dacoromanica.ro

mânești, carăle ce duceau marfa de Brașov pe drumuri mai lesnicioase, pe suișuri și povîrnișuri mai dulci, pînă la acest popas dintîi, după două, trei ceasuri, al Vălenilor, unde așteptau hangii și negustorii greci, veniți de prin Macedonia și Albania, unde tîrgoveții erau gata de un ajutor care li pria gospodăriei și unde boierii cari nu se duceau bucuros aiurea priveau de sus din cerdace la venirea chervanelor cu bogăție „evropenească".

Acuma bogăția s-a dus, deși poate nu pentru totdeauna, căci acest pămînt de sare și de păcură făgăduiește mult pentru viitor și pămînturile neatinse ale statului și eforiei mai pot înțoli o samă de oameni, pe cari-i dorim să fie români.

Dar ceea ce-a rămas, e omogenitatea poporației românești [...].

A rămas iubirea, respectul pentru datină, care se păstrează în bolta joasă a negustorului, în căsuța frumoasă a tîrgoveților, în marea curte, cu două caturi, cu împrejmuire de zid, cu pază de sălbateci zăvozi înaintea acareturilor bătrîne care nu cuprind mai nimic. E o datorie ca viața de mișcare ce se pregătește să nu se atingă de aceste scumpe scule, care dau farmecul acestui colțișor de lume. A rămas buna viață țărănească, de oarecare bielșug, a satelor vecine, de unde vin la bîlciuri, mai ales la cel de Sîntă-Mărie, dănțuitori din șapte sate în șapte porturi, a căror potrivire ar fi în adevăr strălucitoare. [1]

Într-un „centru" sînt prăvăliile, înșirate pe o singură stradă, grădina publică plină de colțuri de umbră, unde se pot aduce lăutari și bere bună [2], cîteva

[1] Obicei dispărut. Din bîlci a rămas mai ales un prilej de beție populară, cu pepeni verzi aruncați pe stradă, o chermesă (n. a.).

[2] Acuma grădina fundației „Cuvîntul" pentru cărți populare, iar grădina e frumosul parc pe locul maidanului murdar al pieței săptămînale (n. a.).

www.dacoromanica.ro

din curţile cele mai vechi, prin multele încăperi ale cărora rătăcesc umbre de boieroaice sărăcite [1]. Şi acolo e şi Mănăstirea Vălenilor, de unde a plecat tîrgul tot, aşa precum din Mănăstirea Sinaii a plecat tîrgul, reşedinţa regală şi locul de vilegiatură al Sinaii de astăzi.

Dăunăzi, clădirea, de la sfîrşitul veacului al XVII-lea, era în decădere, dacă nu în ruină. Fusese dărîmată întîi de cutremurul cel straşnic de la 1802, apoi o înălţase din nou, împreună cu clopotniţa şi chiliile, cu ajutorul unui polcovnic dintre tîrgoveţi, egumenul grec de atunci, din 1802—1809, care ocîrmuia acest mitoc al Cotrocenilor. Apoi şi după această reparaţie biserica a început să-şi piardă puterea. După multe stăruinţi ale unui preot cu intenţii bune, primarul „conservator", un harnic ţăran, care a putut să ajungă în rîndul şi chiar în fruntea celor dintîi gospodari ai tîrgului, Pisău, s-a înduplecat să dreagă cele stricate şi să înnoiască şi unde nu era nevoie. [2]

S-au şters inscripţii — aceea a lucrărilor de după 1802 — s-au făcut din nou, fără a le fotografia măcar în întregime, chipurile ctitorilor, s-au văpsit cu uleiuri, într-o urîtă coloare cafenie, cei doi stîlpi rămaşi din obişnuita colonadă care despărţea tinda femeilor de biserica propriu-zisă, s-au făcut sfinţi noi în genul „modern". Totuşi, cu înalta clopotniţă, care poartă încă, sus de tot, o însemnare grecească, tămînjită cu cenuşiu, cu larga curte plină de morminte între zidurile de piatră, cu armonia liniilor arhitectonice, cu inscripţia cea veche săpată deasupra uşii, cu uşa şi stranele lucrate frumos de un maistru care şi-a însemnat numele, cu multe cărţi mai vechi, mănăstirea, aşezată pe un tăpşan, care se vede bine din toate păr-

[1] În timpul războiului s-a stins ca şi bunul mare proprietar Cereşanu şi septuagenara doamnă Zănescu (n. a.).

[2] S-a spălat pictura în ulei şi au reapărut păturile succesive ale frescei (n. a.).

www.dacoromanica.ro

ţile, face încă impresie, deşi una mai mică decît în vechile vremuri, cînd în jurul ei se aduna toată viaţa din aceste părţi.

Ceva mai departe, după un număr de case albe şi mari livezi de pomi, un pod de piatră înalt [1] trece apa ce se răsfiră uşor pe un larg pat de prund peste care atîrnă crăcile sălciilor.

Peste apă sau „vale" — i se zice Văleanca — e casa apelor, un chioşc după moda turcească, unde gîlgîie izvoarele la care vin locuitorii cu sticlele şi cofiţele lor. După obiceiul străvechi, modă de Constantinopol, o cafenea simplă e înjghebată în jurul locului de unde pleacă undele răcoritoare şi, tăcuţi, stau pe bănci ceasuri întregi, cu ceşcuţa goală înainte, oameni cari nu ştiu ce-i lucrul şi timpul şi ce lume se mişcă în jurul liniştii lor de aţipire. [2] Apoi, tot mai în sus, aceeaşi „stradă mare" trece între clădiri publice, între bărbierii mai mult goale şi între prăvălii de cîteva feluri, în care, agale, negustori şi meşteri români îşi fac, foarte curat, rostul de cîştig.

Strade înguste, printre uluci şi ziduri, duc la mahalale, pe lîngă aceleaşi bune case paşnice supt coperişurile ţuguiate de şindilă neagră, ce pare că nu poate putrezi. O biserică se află în mijlocul fiecăreia. Colo, biserica Bercenilor, o imitaţie, de la începutul veacului trecut, a mănăstirii, cu o ciudată inscripţie în care slovele săpate au ductul celor arhaice întrebuinţate de turci; apoi biserica lui Filip, bunul treti-logofăt Filip, care era privit ca un binefăcător în toate privinţile al ţinutului şi pe care l-a pomenit într-o frumoasă cuvîntare simplă profesorul gorjan, traducătorul *Halimalei* (după el au venit tot dascăli distinşi, ca David Almăşanu, latinistul din Braşov, şi viitorul arhimandrit Ilarion Puşcariu, alt ardelean). Mai de-

[1] Lărgit frumos astăzi (n. a.).
[2] Acest colţ de Orient a dispărut (n. a.).

www.dacoromanica.ro

parte, într-un ţinut ca de ţară, bisericuţa Berivoieştilor, pe care mahalagiii o cred veche de trei sute de ani, se repară cu cheltuiala lor ; în apropierea ei se ridică o cruce de pomenire din veacul al XVIII-lea. Supt bătrînul pom de ocrotire, vrednic de pomenire ca şi atîţia nuci centenari, Sf. Ioan, mai aproape de centru, pe drumul ce scoate din Văleni spre nord, e prefăcută cu totul, fiind chiar în începuturile sale foarte nouă. Şi, în sfîrşit, tocmai la capăt, în Tabaci, o biserică de prin anii 1830, cu bune zugrăveli ce par încă proaspete, lîngă grădina unde se face o singură dată pe an, la Paşti, hora pentru popor. [1]

14. *DRAJNELE* [2]

De la biserica, aproape catolică, a curţii din Drajna de Jos — data aceasta văd chipurile, zugrăvite mai ieri, ale ctitorilor, cu mîndrul Alexandru Nicolae, mort în 1852, aşezat, mărunţel, cu *toupet cochet* [3] şi lungi mustăţi drepte, între măreţia işlicelor, giubelelor, bărbilor de protipendadă : a lui Nicolae, tatăl, a lui Pană, bunicul, şi văd şi marele mormînt de marmură săpată care cuprinde pe ultimul boier de moşie din acest loc — de la această biserică, al cării zid de împrejmuire şi a cării clopotniţă sînt mai interesante decît arhitectura, suim printre căsuţele satului. Rînduiala cea mai bună, curăţenia cea mai desăvîrşită îţi zîmbesc de pretutindeni. Fericit colţ de lume !

[1] Toate bisericile vechi, la care s-a adaus cel mai bogat muzeu de folclor bisericesc, au fost refăcute de Comisiunea Monumentelor Istorice (n. a.).

[2] Între „Drajna" şi „draniţa" de coperemînt este desigur o legătură (n. a.).

[3] Moţ, smoc de păr (fr.). (n. ed.).

www.dacoromanica.ro

Cotim la stînga, lăsînd drumul cel mare ce duce la Chioajde, sate cu numele foarte vechi, şi apucăm calea mai îngustă prin care se ajunge la altă Drajnă, cea de sus, pe care, între sămănături cu ogoare mici — căci, dacă pămîntul Filipeştilor merge pe dincolo pînă în hotar, aici ne aflăm pe locuri „moşneneşti", ale moştenitorilor — o atingem în vreo jumătate de ceas.

Moşnenii au biruit pe clăcaşii din vale, de carî vorbesc cu dispreţ, în felul de a-şi clădi şi ţinea locuinţile. Curţile sînt pietruite frumos, stîlpii sînt lucraţi ici şi colo ca o horbotă ; pe poliţile dintre dînşii zbucneşte în frunzele de catifea floarea, de un roşu aprins, dar mîngîios, a maşcatului, „muşcatei", cu mirosul fraged ; pe lemnele încovoiate ale bolţilor sau pe pridvoarele acestor mîndre case cu două rînduri se zgreapţănă cîrceii de viţă. O firmă proclamă minunea băncii bogate, cu un capital de două sute de mii de lei. E meritul învăţătorului, pe care-l şi zărim în treacăt, un liniştit om în vîrstă.

Biserica e mai mult nouă. Deşi e departe în dimineaţă, se face încă slujba. Prin întunerecul sămănat de lumina roşie a făcliilor se poartă multă lume. Spre biserica mai veche din vale ne duce unul din ctitori, pe prăvălişuri de bolovani şi peste ramuri albastre de Teleajen.

O clădire cu firide pentru sfinţi, cu o încercare sărăcăcioasă de ciubuc înfăşurînd părereţii joşi. Şi aici e slujbă. Afară, femei merg pe la morminte şi aprind candelele, şi curăţă florile, şi fumegă cu tămîie deasupra movilei, aruncînd cărbuni stinşi ca şi viaţa de dedesupt, în bielşugul ierbei. De departe a venit părintele s-o facă ; murgul mărunţel, cu şeaua pe dînsul, paşte evlavios buruiana cimitirului.

Răpede, mi se aduc cărţile cele mai vechi, care, în lipsa unei pisanii, deslușesc rostul întreg al bisericii şi rostul mai nou al satului. Zidurile s-au înălţat la sfîr-

www.dacoromanica.ro

ştiul veacului al XVIII-lea, şi cel dintîi preot a fost popa Stanciul, care ajunse pe urmă şi proiestos şi a cărui iscălitură, măiestru încondeiată, odată pusă şi în criptogramă, se vede pe toate vechile tomuri chirilice. Sătenii cari s-au strîns — sînt, la o parte, şi femei, dar fără port românesc ; lîngă „centru" am văzut chiar o grupă de fete în rochii de oraş, trandafirii şi albastre — ascultă cu multă luare aminte şi recunosc : pe popa Stanciul, pe vechii ctitori, străbuni ai celor de faţă, pe cutare mocani din Ardeal cari şi-au trimes cărţile de danie. E o deşteptăciune, o siguranţă, o prietenie veselă care te încălzesc la inimă. Unul a ştiut să afle rostul criptogramei, pe care n-o puteam desluşi.

Şi iată vine de se amestecă la mica şedinţă de istorie locală, pe temeiul documentelor, şi părintele. Să aibă vreo şaptezeci de ani ; barba albă curge în valuri, părul se revarsă în plete încă sure ; sprincenele negre fac umbră deasă deasupra ochilor buni. Aude şi vede ca oricare din tineri. Şi parc-aş vrea să-l văd călare pe murg, pornind spre casă sau apucînd, în această zi de duminecă, drumul Vălenilor, ca unul din popii războinici de pe vremuri, cari biruiau pe satana şi cu ascuţişul sabiei, cu glontele flintei.

15. *MĂNĂSTIREA VERBILA*

Ieşim din Vălenii de Munte pe lîngă şoseaua pietroasă care duce la Ploieşti, ici şi colo, alături cu linia ferată nouă, la care lucrează de zor ţărani din împrejurimi şi urîţi „specialişti" sîrbi şi bulgari. Cel dintîi sat bine rînduit pe margenile drumului are o biserică nouă : la poartă e atîrnată o cutiuţă pentru sărmani ; am zărit pe preotul tînăr în foarte frumoase odăjdii,

www.dacoromanica.ro

care-şi făcea prin sat „zi-ntîia" de august ; la o mare distanţă se tîra un dascăl amorţit de vrîstă.

Ceva mai deoparte răsare dintre copaci frumoasa casă de ţară a unuia dintre proprietarii mari ai ţinutului ; lîngă Ploieşti un evreu i-a luat locul, pe urma datoriilor. Aici el se mai ţine deocamdată.

Pe malul stîng al Teleajenului răsfirat în limpezi pîraie albastre pe un pietros cîmp de prund grăunţat se întinde, cu case mai slabe decît cele de la munte, dar în mari livezi de pruni, satul Măgurelele, numit aşa după păduri care s-au prăpădit de atunci. Are două biserici : una din anii '30, iar cealaltă de la sfîrşitul veacului al XVIII-lea, clădiţă de soţia unui boierinaş, mamă a unui copil care nu purta numele soţului ei, moştenitoare a Cantacuzinilor, cum spune însăşi, cu mîndrie. Preotul e şi învăţător, şi are şi un han : face politică şi, pe lîngă interesele lui, se zice că apără şi pe ale ţăranilor, cari au de lucru cu proprietarul de viţă nouă din casa cea frumoasă încunjurată de un parc des.

Aici lăsăm drumul Ploieştilor, care duce îndată la satul Filipeştilor şi cotim pe lîngă un curat han românesc, clădit în stil vechi, la stînga. Mult timp rătăcim pe cîmpul pîrlit de soare, unde porumbul închircit ridică struţeni slăbănogi. La girezile de grîu, şi aice a început treierul cu maşina pentru boieri, pe cînd oamenii lucrează prin curţile lor, după vechea datină, călcînd grîul cu caii mînaţi în jur de sfîrcul biciului, sau strivind spicul supt picioarele încete ale boilor ; prin unele ogrăzi, gospodarii au început a-l şi vîntura. Toată casa are de lucru ; femeia e acum de valoare mare, pe cînd, spune vizitiul, un ţăran din Văleni, iarna nu e bine să o ai în casă, căci hrana e puţină şi lemnul scump.

www.dacoromanica.ro

Păduri se văd pe coastele din stînga şi satele albe cutează pe-aici să se răsfire în vileag, pe povîrnişurile lor sau chiar pe culmea liniei de dealuri.

Un han deschide satul Mehedinţa, căruia i se zice şi Podenii de Jos. Hangiul bătrîn, român sau grec, vinde măsline, vin prost şi bere rece, din pahare cărora murdăria îngrămădită li dă o coloare specială. Ceva mai departe, o bisericuţă de bîrne te pofteşte să întri prin versuri naive, scrise pe stîlpii de lemn ai pridvorului. Inscripţia zugrăvită arată ca înnoitor pe un grec arendaş de dăunăzi, al cărui chip se şi vede zugrăvit în portul lui răsăritean. Un biet copilaş străveziu de slab şi cu ochii adînciţi în cearcăne negre, bolnav de friguri rele rătăceşte printre mormintele cu cruciliţi de lemn, căutînd parcă locul în care curînd el însuşi va merge să se odihnească de nedreptatea acestei lumi.

Satul se mîntuie cu case ţigăneşti, abia înjghebate: movili de lut murdar între porumburi înalte. Copiii goi îşi arată pielea ca arama şi pîsla creaţă a părului stufos. Nu ies la drum, nu fac tumbe, nu cer de la „boieri" „gologanul". E un început de aşezare, de plugărie, cu alte moravuri. Sătenii, cari au pepeni verzi pe ogorul lor şi-i scot în vînzare pe mesele de lemn din mijlocul cîmpului, adesea nepăzite de nimeni, nu par să aibă ca muşterii pe-pîrliţii haramini.

Drumul mai înşiră un sat, apoi, pe lîngă rîpa Cricovului cu apa săracă pe obişnuita albie largă de torent, sămănată cu pietrişul de ieri şi cel de sute de ani, din malul înalt de lut nisipos iese, în oblojeala lor de scînduri, conductele de fier, ţevile pline de petrol ale americanilor cari-şi au sălaşul la Apostolache. Cărări ascunse prin porumburile înalte suie acelaşi deal, pe culmea căruia se răsfiră cărările drepte ale viilor nouă. Pe ele vin alene dintr-un sat, ascuns pînă întri în el, ţigancele tuciurii, cu puzderia copiilor pe lîngă poale. Este deci în apropiere un sat mănăsti-

www.dacoromanica.ro

resc ai cărui locuitori de astăzi, urmaşi ai vechilor robi, întrebuinţează mai bine sau mai rău — oricum, nu pentru o adevărată gospodărie statornică — libertatea, „sfînta" libertate ce s-a dat părinţilor şi bunicilor lor.

Abia se vede, foarte de aproape, mănăstirea de care, sute de ani, a fost legat neamul lor. Dintr-o piaţă largă, ca de sat ardelenesc, vezi o întrare dărăpănată, prinsă într-un zid ca de cetate tare. Deşi, cum spune o fărîmă de piatră zvîrlită în curte, acest brîu de piatră a fost înnoit cu totul pe vremea lui vodă Caragea, acuma un veac numai, de un egumen grec care avea interes să locuiască bine şi dorea să nu fie prădat, dar ştia să-şi economisească banul, vezi înalte clădiri de cărămidă tare şi de piatră prin care se crapă ferestuici pentru împuşcat în duşmanul ce ar veni de undeva din luncă, din vii, din păduricile vecine. Buruiana sălbatecă năvăleşte curtea; nici preotul, pe care nu ştiu cine zicea că l-a găsit dormind în altar într-o zi de foc ca aceasta, nici dascălul, care a trimes cheile printr-un băieţaş bălan în cămaşă neagră, care nu ştie să zică decît un „hî" de întrebare şi un „hîhî" de răspuns, nu-şi dau osteneala să facă, în acest bielşug de putere vegetală, măcar o cosire de fîn. Stăpîne peste tot locul întins sînt numai albinile şi poate şerpii de ruină, cari şi-ar avea bune culcuşuri între bîrnele dislocate ale locuinţilor călugăreşti părăsite.

Întîi s-ar părea că biserica are o formă ciudată. Te lămureşti însă îndată dacă ceteşti pisania cea veche, în două bucăţi de piatră aruncate deasupra lespezilor scării, apoi cea nouă, stîngaci scrijelată de un rău cunoscător al limbii noastre şi al meşteşugului său, dacă-ţi opreşti ochii pentru ca să admiri uşa bătrînă, care a scăpat neatinsă de tragediile naturii şi de prostia de comedie a oamenilor, dacă, încunjurînd prin bălăriile ce-ţi vin pînă la brîu, mînînd înainte un ade-

www.dacoromanica.ro

vărat roi de gîze îndîrjite, priveşti acelea din ferești care au rămas în ființă.

A fost un lăcaş frumos şi trainic, mic, dar plin de armonie, ridicat pe vremea lui Radu Călugărul, Radu fost Paisie, odinioară fecior de domn adăpostit la Mănăstirea Argeşului, de către boieri cari pe vremea lui nu mai aveau trecerea, puterea, boieria de fapt de care se bucurase supt alt Radu, care, dacă n-a avut niciodată cîrja în mînă, a ştiut să învîrtă bine buzduganul : Radu de la Afumaţi. Una din pietrele, frumos şi original săpate, în linii rotunde italiene, în dibace legături de slove, numeşte pe ctitori : Dragomir spătarul, Toma banul şi pe mai micul lor tovarăş care poartă numele vechi de Caraciu (Carapciu). Alta va fi venind de la vreun schit sau de la o bisericuţă adausă, prinos al celui dintîi egumen, Antonie.

Biserica de căpetenie a fost înălţată după datinile moldoveneşti, lăsîndu-se la o parte încercarea, unică în felul ei, a lui Radu cel Mare, la Dealu, şi a rămas încă, înaltă şi îngustă : ferestile samănă prin tăietura liniilor cu acelea din Moldova, dar, sus, aceste linii se mlădie încovoindu-se, iar jos cadrul se opreşte înainte de sfîrşitul deschizăturii, printr-o întrerupere cochetă. Uşa e însă fără pereche : două linii curbe care se taie în ogivă străbat o întreţesare de linii drepte care formează pătrate mărunte : pentru varietate s-a făcut cîte o scobitură în fiecare din pătratele acestea.

Soţia lui Dragomir, Caplea, îşi pregătea, încă fiind în viaţă, piatra de mormînt, pe care n-a întregit-o nimeni la data lăsată în alb. Ea a rătăcit, după moartea soţului, multă vreme în Ardeal, dar tot aici a venit să moară, tot supt piatra ei s-a întins trupul pentru odihna nimicirii. Lîngă acest mormînt, foarte bine păstrat, e altul mai şters, mai neîngrijit, săpat. Supt el se adăpostesc rămăşiţile unui mare boier căzut în luptă împotriva domnului său, în oastea unui domni-

www.dacoromanica.ro

şor tînăr şi voinic, venit de peste munte. Stanciul, marele vistier, vreo rudă a lui Dragomir şi a Caplei, a perit în octombre 1544, la cea dintîi ciocnire între credincioşii lui Radu Paisie şi tovarăşii lui Basarab, zis Laiotă, drept „moştenitor" de ţară şi căpetenie de năvălitori.

Cutremurul din 1802 a găsit biserica din Verbila rău ostenită de veacuri, căci niciunul dintre domneştii înnoitori ai vremilor mai tîrzii nu s-a fost gîndit la dînsa. Zidul cu uşa şi fereştile frumoase a rămas în picioare, dar coperişul, fruntea au căzut, în acelaşi timp cînd frînturi din cetatea de împrejmuire se desfăceau în zgîlţîirea-grozavă a scoarţei de lut. Un egumen grec a dres cum l-a tăiat capul, zvîrlind pietrele de ctitorie pe o scară nouă, înaltă, potrivind un pridvor de zidărie proastă, peste care se caţără un cerdac de privealâ pentru sfinţia sa, puindu-şi apoi numele pe acea lespede grosolan tăiată care s-a cocoţat deasupra uşii şi acoperind pereţii cu o zugrăveală nouă, în care Radu Paisie şi Stănilă „Filipescu" — alt ctitor, sau o „fandacsie" grecească — au inscripţii în noua limbă sfîntă şi primesc ca vecin pe egumenul reparator şi pe colegul său de la mănăstirea Mărginenilor. [1]

16. *OGRETINUL. STARICHIOJDUL. POSEŞTII. CĂRBUNEŞTII*

De la Drajna în sus, Ogretinul, cu amintirea luptei lui Radu-vodă Şerban împotriva tatarilor — un deal zis al „Domnului" se vede în dreapta — păstrează bisericuţa făcută sau refăcută la începutul veacului al

[1] Biserica s-a reparat de Comisiunea Monumentelor Istorice (n. a.).

www.dacoromanica.ro

XIX-lea, cu frescele populare de afară, scăpată de ruina părăsirii în mijlocul îngrămăditului cimitir sătesc, şi cu casa bătrînă de pe modîlca de pămînt încunjurată şi astăzi cu zidul cel vechi. Mai departe, Rîncezii, atinşi de molima adventismului, amintesc coborîrea oamenilor din munte între aceşti „cojani" mai din jos, cari nu şi-au dorit astfel de tovarăşi. De aici înainte, ai de ales între drumul Chiojdului şi acela care coteşte la dreapta către Poseşti şi Cărbuneşti, cuiburi de veche moşnenie.

Era odată, pe întîiul drum, din muchea dealului, o privelişte fără pereche în toată ţara peste pajiştea cu toate florile, ca un covor al raiului, care se zicea, cu un sunet de silabe dulci ca o mireazmă din potirele lor de taină : a Zeletinului. Acuma împărţirea pămînturilor a tăiat ogoare mărunte, în care nu mai are ce să caute acea nesfîrşită floare.

După cărarea din dreapta, ducînd la un sat de plugari înstăriţi, Chiojdul. Lîngă curţi boiereşti care-şi păstrează aroma de trecut, în stăpînirea urmaşilor neamului Macovei, bisericuţa de lemn care biruie întrecerea cu cea de cărămidă mai de vale. O zugrăveală arhaică e plină de pricepere şi de poezie naivă.

La Poseşti, satul lui Posca, tocmai sus pe o culme bogată în pomi, altă biserică de lemn dăinuieşte lîngă fudula ei urmaşă, ascunzînd supt tavanul ei jos lespedea de mormînt a ctitorului ; moşnenii nu s-au clintit de pe cinstita lor agonisită şi ei îţi aduc înainte hîrtii de-ale bătrînilor cari ştiau şi în cel din urmă sat slova frumoasă şi stilul ales, însufleţit de simţire. Şi, dacă birui prăpăstiile bolovănoase tăiate de şivoaie, ajungi la odihna gospodărească din cascle înalte, curate ale urmaşilor moşului Cărbune, Cărbuneştii.

www.dacoromanica.ro

De la Starichiojd (Starchiojd zic localnicii [1]), drumul apucă în stînga pe lîngă vechea cruce de pomenire de pe la 1730 — obiceiul crucilor e pretutindeni, ca în Buzău ; una, răsturnată, e din vremea lui Brîncoveanu — spre Valea Anei.

Valea Anei e rîul, gîrla. Sprențară, ea aleargă prin nisipuri, peste bolovanii pe cari tot dînsa i-a cărat în zilele ei mari, cînd se zbate, torent, între maluri lărgăiate. Deasupra, pădurea spartă de locuințile răzlețe, perdelele singuratece de anini. Cu țipete de prunc părăsite păsărele sure-albe se joacă din zbor deasupra pietrelor sămănate de potopul primăverii. Li zic prundari, iar, cînd joacă a glumă din codițile supțiri ca niște surguciuri de domnițe : codobîte, în loc de codobature.

Aștept în luminiș după descoperitorul lespezii cu inscripție de pe Dealul Corbului, unde „se pomenesc tatarii". Deplină tăcere, una așa de mare, încît îți pierzi simțul că ești o ființă deosebită de copacul care fîșîie la vînt, de floarea care soarbe soarele, de iarba care mereu crește. Redevii o parte anonimă a naturii.

Sunet de clopoței. Peste gîrlă trece și se pierde în depărtări nunta.

Pomul cu panglică și zorzoane de hîrtie se scutură la hopuri, steagul se zbate în a doua trăsură, cosițele unse ale druștelor se coc la soare în celelalte, pînă la gîturile de cobză care ies obraznic din carăta țiganilor.

Satul răzleț, o sută de case, seamănă pe margenea apei, pe povîrnișul dealurilor vechile sălașuri, cu prid-

[1] Munții au nume ciudate : Roma, Zimbrarul, Benia, Macrea ; îmi spune d. Tache Macovei = Macobeu ; vezi numele biblice din Buzău și din Secuime (n. a.).

www.dacoromanica.ro

vor și fără, cu înaltul coperiș țuguiat, cu amestecul de șuri și de hambare ; poverni se ridică pe îngrămădirea pietrelor culese din „valea" de dedesupt.

O lume sprintenă și frumoasă. Vrednice femei care au crescut cîte zece copii — Dumnezeu știe cîți au răzbit ! Prunculeți cu părul de aur și negrii ochi atenți. Săteni cari, cu patru clase primare, scriu răvașe capabile de a avea o notă de trecere la bacalaureat. Flăcăi pe cari nevoia de bani i-a oprit la capătul gimnaziului. O nesfîrșită dorință de a învăța, dar și setea de leafă. Au adus cu truda lor un învățător intermitent. Dorință de a ști și minte deschisă. Femeia de cincizeci de ani, care a ridicat o întreagă familie, povestește ce a pățit pe vremea nemților, cînd, din două cazane, pe unul îl dase, iar pe cellalt îl ascunsese într-o groapă, sădind și un copac deasupra. Lumea a pîrît-o. „Că așa e lumea acum, numai coarne n-are ; dar i-or crește și coarnele." Au venit cu topuzul; cazan sau: „pușcă". Și al ei s-a îmbolnăvit și a căzut mort a treia zi. De aceea nu-i bun războiul. Acum e vorba să fie între Franța și Italia. Păcat ! Și de s-or adăugi și alții...

Mergem, cu un grup întreg de săteni de toate vrîstele, spre Piatra Corbului, unde un copil rătăcit a găsit într-o adîncitură, față în față, două pietre cu litere pe ele. Și o flacără verde țîșnea din pămînt. Să nu fie acolo comoara tatarilor ? Fiindcă povestea știe că a fost un sat de tatari, oameni cumpliți, cari, de la o vreme, s-au tot dus pe Valea Bîștii de nu s-au mai întors. Și au rămas Chioajdele astea slobode. N-o fi amintirea ungurilor cari au dat numele acesta de Kővesd, ținutului ?

Pe pripoare înguste, sărind peste deschizăturile deasupra apei unde se ihîrjonesc copiii goi, ajungem la locul misterului.

www.dacoromanica.ro

De o parte şi de alta lanuri sărace, grupe de pruni. În fund un ciudat deal vînăt, plin de pădure deasă, cu un vîrf ca un deget spre cer. Acolo e Cetăţuica.

Şi iarăşi un colţ de istorie învăluit în brumă se ridică înainte. „Cetăţuica" e, ca şi Cetăţuia, totdeauna vechea aşezare preistorică.

Lîngă noi, Piatra Corbului. E o imensă clădărie de pietre sure care ar părea anume şlefuite şi aşezate. Suprafeţe plane, muşcate şi pişcate de ploi, cu crăpături simetrice, cu săpături naturale şi unghiuri. Aşa e şi în adîncitura unde ploaia singură a săpat capricioasele zigzaguri. Gol, uscat, ars, fără un muşchi, monstrul cenuşiu priveşte spre verdele viu al Cetăţuicei...

Ne întoarcem. E vorba de lipsa de grijă, de încurcăturile ţării. La aceşti domni ai sufragiului universal e un nesfîrşit dezgust pentru alegerile care „ţin două luni pe ţărani numai într-o beţie".

Asemenea convingeri fac cît comoara visată pe Piatra Corbului — unde tatarii n-au scris nimic.

18. *LA SCHITUL PRAHOVEAN AL CRASNEI*

De la Izvoare, în Prahova, apa Crasnei apucă la stînga, strînsă din ce în ce mai mult între dealuri pietroase, care par despicate numai pentru a lăsa să se strecoare această şuviţă de argint viu. Drumul înalt duce printre fîneţe ce se cosesc de oameni cari au venit pentru aceasta de departe şi se adăpostesc noaptea în preajma caselor mari risipite pe pajiştea dezgolită. De foarte departe se văd turnuri de biserică, dar pădurea în mijlocul căreia se află, pare să le înghită.

În sfîrşit, iată că într-o adîncitură un vechi gard de nuiele împrejmuieşte o mare livadă sălbătăcită : e

www.dacoromanica.ro

pădurea care ispitea din depărtări. O poartă de jitar închide drumul. O dai în lături singur, căci nicăiri nu se vede nici o viață. Ba da: rîsete vesele de copii răsună din dosul altui gard de răchită, dar cei ce rîd se ascund bine. Acuma e un mare loc deschis, sămănat cu copaci bătrîni. O clopotniță puternică se vădește în stînga: întrarea pe supt dînsa e astupată de crengi îngrămădite.

Sărind pîrleazul, ceea ce, se vede, fac și sfinții părinți de la schitul Crasnei, unde sîntem acuma, te afli într-o frumoasă poiană. De jur-împrejur, case de țară, cu înaltele coperișuri de șindilă, care, lucrate mărunt și îngrijit, au, la soarele de seară, răsfrîngeri mătăsoase. În mijloc e biserica, fără frumuseță și însemnătate în stil, dar desfășurîndu-se minunat din fondul de verdeață al pădurii pe care se razimă. În față, apa gîlgîie într-un bazin de piatră, și un înalt copac, din vremea întemeierii, întinde o mare umbră tristă asupra acestui colț care amintește răsăritul bucuros de apă.

Un biet călugăr bătrîn, orb, pipăie cu mînile noduroase pentru a găsi întrarea la căsuța lui năpustită de toate borheiele; unul tînăr, care vede bine și mănîncă bine, și nu petrece rău — trimes de la Mănăstirea Sinaia pentru pocăință — ni iese somnoros înainte, după ce i-am cercat în toate felurile ușa. E ca un fel de stareț, avînd supt el pe orb, pe alt moșneag și, poate, femeile satelor vecine.

Cu dînsul întrăm în biserică, unde nu e măcar o candelă aprinsă. Însemnări pe cărți și pe odoare arată că avem a face numai cu un schit făcut de boierii izvoreni (i se zice și: „Izvoranu") pe la 1828.

„Starețul" asigură că numai vîntul rătăcit prin cutare geam spart a stins candela, că în fiecare duminecă și serbătoare se face slujbă. Iar, cînd ajungem la poarta de spre drum, auzim clopotul care sună la schit. Sînt cinci ceasuri trecute, dar cine vrea, poate

www.dacoromanica.ro

crede că acum se fac rugăciunile de vecernie. Şi părintele doreşte ca domnii din Bucureşti să creadă aceasta.

Călugărie, călugărie !

E încă devreme cînd ieşim din Izvoare, şi, deci, în loc să apucăm prin Homorîciu, spre Văleni, cotim la stînga spre Drajna.

Unul după altul se trec, într-o lume de albastru şi auriu, idilică şi sălbatecă, ramuri, din Teleajen, care încunjură, supuse, bolovanii pe cari tot mînia lui i-a cărat aice. Apusul înfocat aruncă luciri de sînge pe apele albastre, între dealurile pietroase.

Un urcuş lin, lîngă pajişti mărunte, foarte verzi, duce pe drumul satului. Îl începi cu acea biserică foarte bine îngrijită, dar clădi ă din nou în cel mai bun stil catolic. Am spuş că ea cuprinde mormîntul unor Filipeşti mai vechi, cari au stăpînit aici şi al căror şir s-a stîns, lăsînd numai o moştenitoare.

Curtea spre care, de partea cealaltă, întri supt un arc cu inscripţie chirilică, e adîncită în copacii unui strălucit parc, cu grădinar francez. Arendaşii sau vechilii locuiesc înăuntru. Şi acesta e un sat părăsit de de aceia cari-i au folosul. [1]

În mijlocul lui e biserica, mai puţin latinizată, a sfîntului Nicolae. E numită astfel după Nicolae Filipescu, care era stăpîn aice la sfîrşitul veacului al XVIII-lea. Peste o jumătate de veac de la întemeiare, un francez, Colson, rudă cu scriitorul, atîrnă în păreţi tablouri religioase în genul său. Era începutul ; astăzi se poate vedea sfîrşitul. [2]

Şi e o frumuseţă în această noapte cu lună plină în străditile curate ale satului de munte, prin care trec

[1] Acuma Curtea e locuită de urmaşul Filipeştilor d. Vartiade (1939) (n. a.).

[2] Biserica a fost trăsnită şi se reface de Comisiunea Monumentelor Istorice (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

tăcute gospodinele ce se întorc la vatra ce fumegă ; e o poezie în strecuratul neobosit al apei care prinde luciri din aurul lunii ; o nelămurire tainică în trecerea pe drumul de țară a călătorilor cari se văd și totuși nu se văd bine ; e o binecuvîntare și o sfințenie în toate...

Și cum pot fi sufletele care nu înțeleg, și nu se lasa robite, și nu se fac mai bune !

19. *LA MĂNĂSTIRILE SUZANA ȘI CHELA*

Din Văleni, spre șoseaua dinspre miazănoapte, către mănăstirile de la munte și către vechea vamă a brașovenilor.

Întîi, cale ușoară și frumoasă printre sămănături ca acelea de la cîmp. Sînt boieri pe aice : astfel, Cereșenii, cari au moșie în celalt capăt și au înnoit rău vechea lor casă din Văleni, iar, mai în sus, livezile cu margenea lor despre drum sprijinită pe zid și plăcutele case de țară în stil vechi sînt ale bătrînului domn Ștefan Greceanu. Treci printre casele unui bun sat, Homorîciul — de la *homor*, ca și Homorodul ardelean (și *hlmul* balcanic, muscel), în care-n zădar ai căuta o gospodărie mai rău îngrijită, o livadă mai prost ținută, o casă mai rău clădită și învelită. Biserica, foarte mărunțică și plină de umbră rece, are în frunte o inscripție din veacul al XVIII-lea, care-i pomenește ctitorii, boierinași de munte, însurați cu bogate fete de negustori greci de prin tîrgurile vecine. În curînd ai ajuns la patul pietros al Crasnei, care se răsfață în șuvițe pe un pat de pietriș imens, supt mîluri rîpoase pe care cresc sălbatec copacii : drumul se tot cațără, se învîrte, stăpînind ne-

www.dacoromanica.ro

conținut întortocherile îngustei ape vii pe larga întindere de pămînt mort supt prund, supt bulgări și pietroaie din timpul revărsărilor. Acesta e satul Izvoarelor. Casele sînt cu adevărat minunate. Fațade curate, umbroase, cerdace de lemn, largi grădini, în față; în fund, frumoase livezi. Cei mai bogați inovează nenorocit prin galerii de sticlă stropite cu flori văpsite.

Femei cu strălucitoare cămăși albe, sămănate cu cusături negre, bogate, dar fără altă urmă a portului, înlocuit cu o fustă de tîrg; frumoși, bărbați în portul sprinten al muntelui. Merg, vara, departe, la cîmp sau la baltă, bucuroși că pot căpăta doi lei pe zi la secere — i-am văzut întorcîndu-se de acolo, hămesiți și slabi, către bunele lor sate de munte; altfel, se țin din lucrul livezilor și din cărăușie. Știu strînge însă și îngriji bine. Pe străini, de orice fel, chiar pe românul din alte părți, cu altă înfățișare și alte obiceiuri, nu-l sufăr. „Civilizația" a dat doar cîteva rochii de oraș, a căror vedere nu face, desigur, cît de puțină plăcere. Alte sate, numai la Mîneciu — un *La Manche* românesc, pentru pasul muntelui ca o „mînecă" — împărțit în Mîneciu-Pămînteni, vechi locuitori din „Țară" și Mîneciu-Ungureni, mocani trecuți de peste graniță.[1] Casele unora și altora, fără nici o deosebire între ele, se deapănă cale lungă pînă în marginea pădurii, al cării rînd a venit, în sfîrșit.

În modîlci de pămînt nisipos, care se desface în pîlcuri albe, se înfig bătrîni copaci de dealuri, strînși unul în altul. Numai la Orății, pădurarii eforiei încearcă o pepinieră de brazi, cari, deocamdată, în tufe mărunte, își strîng frunzele dese. Prăpăstii mari se deschid în dreapta, și dincolo de dînsele alte dealuri rotunde se ridică supt alt veșmînt de păduri pînă

[1] Și la Poșești e tot așa (n. a.).

www.dacoromanica.ro

la culmile din zări, care zimbesc, albastre. Jos, Teleajenul tulbure vuiește mînios de vale.

Turnuri răsar din desiș, și îndată te afli înaintea bolții de întrare a Mănăstirii Suzana. Un cerc de bune case curate ca păharul încunjură o bisericuță gătită. De mult încă, din veacul al XVIII-lea, erau „maice călugărițe", de aici și de „dincolo", în codrul din valea Teleajenului. Numai în veacul nostru, biserica s-a făcut de piatră, la 1840, iar peste patruzeci de ani s-a înnoit cu ajutorul a trei brașoveni. Starița însăși era brașoveancă, precum este și cea de astăzi; o bună parte din maice, care lucrează la dulcețuri de zmeură, la scoarțe și la desul mohair negru, sînt fete din Ardeal, dar nu din țărănime chiar, ci din ceea ce s-ar putea numi „aristocrația" Săcelelor.

După ce s-a isprăvit pădurea, drumul duce tot printre minunate pajiști înflorite, de care încă nu s-a atins coasa la acest sfîrșit de iulie. Drept înainte, el țintește, printre căsuțele unui sat mai mic și sărac, la pasul, tăiat în lutul dealurilor împădurite, al Bratocii [1]. La dreapta, o cărare șerpuiește printre flori pînă la Mănăstirea Cheii.

Te-ai aștepta la una din tainițile de murdărie și neîngrijire care sînt astăzi, prea adesea, mănăstirile călugărilor. Îndată ai însă o plăcută surprindere. Totul e în bună stare și arată un spirit de rînduială desăvîrșită. Deasupra ușii, o inscripție cu slovele frumoase, bine săpate, arată cum s-a ridicat clădirea pe moșia banului Mihalachi Ghica, frate a doi domni și stăpîn pe acest pămînt de hotar — însuși tatăl femeii, de o cultură universală, care a fost scriitoarea în mai multe limbi Dora d'Istria. Se pare că la început se pusese numele banului între ctitori, deși el nu se îndurase a da pămîntul fără plată: un rînd a

[1] E un nume de om; cf. Obrocea (n. a.).

www.dacoromanica.ro

fost, în adevăr, şters şi înlocuit cu altul, care vorbeşte de cumpărătură.

Cei dintîi călugări de aici, cari au venit cu cărţi multe, cu unele manuscripte bune [1], cu icoane şi portrete de învăţători ai lor, au pornit de la Căldăruşani, unde, ca şi la Cernica, pătrunse spiritul de reforme, de hărnicie disciplinată, de iubire pentru carte, de bună înţelegere frăţească al Paisienilor din Moldova. În arhondaric se înşiră chipul de bătrîneţă ale lui Paisie, acela al lui Calinic de Cernica, ajuns apoi episcop de Rîmnic, şi ale altor clerici din aceeaşi direcţie. Calinic e înfăţişat şi mort, înveşmîntat în scumpele-i odăjdii arhiereşti. Se vede şi un portret al mitropolitului Dionisie Lupu, ocrotitorul lui Lazăr şi părtaşul la întemeierea celei dintîi şcoli înalte româneşti în capitala principatului muntean.

Azi paisianismul, sîrguincioasa şi rodnica obştejitie s-a dus. Dar îi vezi încă urmele în cuvioasa înfăţişare a lucrurilor şi oamenilor : bătrînul stareţ voinic, eclesiarhul cu lungă barbă neagră, priceput în ale zugrăviei bisericeşti. Nu s-ar putea învia oare din asemenea urme vechiul curent folositor bisericii si culturii ?

[1] Unul trebuie să se afle acum în biblioteca lui I. G. Duca (n. a.).

www.dacoromanica.ro

VIII

ILFOVUL

1. *BUCUREȘTII*

Călătorul venit dintr-un oraș de provincie, unde Bucureștii sînt lăudați peste măsură, batjocuriți din disprețul pe care-l avem pentru tot ce se ține de noi și pornește de la noi, sau invidiați pentru răpedea lor înflorire pompoasă, drumețul plin de evlavie, care sosește, cu mintea luminată de un ideal, dintr-un colțișor ardelean sau bănățean, ori din Bucovina — unde totuși e mai puțină încredere în silințele noastre — e lovit de meschinăria gării. Vechea clădire neîncăpătoare și fără față era să fie inlocuită, cît de răpede, printr-un măreț edificiu, al cărui proiect a fost însă înlăturat prin vremile rele de deunăzi, așa încît am rămas cu ceea ce era mai înainte. [1]

Nu numai gara a fost înălțată fără gust, dar locul ei chiar a fost ales fără nici o socoteală alta decît a interesului practic, care nu merită totdeauna locul întîi, cînd e vorba de o Capitală. Ploieștii, Piteștii, și mai ales Galații, impun de la început prin larga, frumoasa, moderna stradă care se deschide în fața celui

[1] O gară nouă, modernă, luminoasă și aerată, dar fără caracter monumental, s-a ridicat pe urmă (1939) (n .a.).

www.dacoromanica.ro

ce părăsește gara. Aici te afli înaintea unui trunchi de alee încunjurată de plantații, din care se ivește monumentul inginerului Duca. Apoi întorci în dreapta și, mai puțin cotită decît în alte părți, vezi Calea Griviței.

Odată era aici, înainte de zidirea gării și strîngerea în acest punct a firelor de fier ce mijlocesc transportul, o mahala-sat, o uliță de tîrg dunărean, cu hanuri ale căror curți rău îngrădite adăposteau, într-un amestec de pănuși și băligar, cară și căruți, cu crîșme de drumul mare ispitind la turburel botezat și la mititei dați prin cenușa de supt grătarul lor de frigere, cu maidanuri pentru cîni fără stăpîn și pentru murdăriile vecinătății. De atunci s-a făcut aliniarea, s-a întins unul din cele mai bune pavagii de granit, s-au înfipt felinare a căror lumină „Auer" scînteie pînă departe, s-au pus șine pentru tramvaie. Noaptea, șirul lung de birje minunate, ce mărginește trotoarul cît vezi în zare, strecurarea grăbită a mulțimii în toate părțile, mulțime care știe să meargă și știe să se îmbrace. Lunecarea luminoasă a vagoanelor de tramvai, defilarea răpede a trăsurilor, printre care se amestecă echipagii boierești cu livrele și roțile învelite cu cauciuc [1], strigătele, care sînt unul din cele mai sigure semne de recunoaștere ale Bucureștilor, gardiștii cu înfățișarea militară, cari îndreaptă șivoiul ce se tot revarsă — acestea toate iau ochii și auzul, și cuceresc.

Altfel e însă ziua. Cu toată lărgimea și circulația ei îmbielșugată, Calea Griviței nu e deloc monumentală și n-are nici un caracter lămurit. Taraba populară, boltă orientală, învelită cu tinichea, pretinde să stea în rînd cu casa ce are două, trei etaje cu vila, cu palatul; și anumite considerații, foarte omenești și foarte politice, cruță această rămășiță de barbarie să-

[1] Dispărute în epoca tracțiunii mecanice (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

racă, pe care se poate însă ţintui o cartă de alegător în colegiul întîi. Statul a dăruit acestei „căi", ce răsună toată ziua de huruitul trăsurilor, Şcoala de poduri, a cării faţadă polihromă răsare şi mai frumos vara din mijlocul verdeţii arborilor, dar frumoasa, întinsa Şcoală de meserii, din apropiere, se ascunde în ramura laterală din stînga, strada Polizu. Tot de la stat vine, mai încolo, Şcoala de aplicaţie, cu faţada severă, goală, o clădire de pe la 1860, din era cazărmilor lui Cuza — mult inferioară Şcolii militare din Iaşi, încunjurată de atîta aer şi de atîta lumină. Curtea de conturi, care se vede ceva mai departe, tot în stînga, e nouă, dar face o impresie împovărătoare prin greoiul coperămînt de tablă care o striveşte, şi e lipsită de orice frumuseţă. Numai la capăt, se văd parte din marile ziduri galbene, bătrîneşti ale Ministerului de Finanţe, care pătrunde strîmb în întretăierea Căii Griviţa cu Calea Victoriei.

Comuna, din partea ei, a găsit că aici e locul să aşeze o hală, şi, pe cînd Calea Buzeştilor, dreaptă, largă, dar întunecoasă, fuge în stînga, în dreapta e învălmăşeala precupeţilor, scaunelor de carne şi căruţelor, care strică începutul curatei strade a Berzei.

Pînă aici Calea Griviţei părea să se dezvolte ca o stradă comercială, progresînd de la cocioabele cu restaurante ieftine la înaltele clădiri care adăpostesc mai departe prăvălii moderne. Dar de la această încrucişare urmează mai departe un amestec de case de locuit — ca în toată România o casă pentru o familie — de băcănii, de băi, de magazine, de ateliere. Casele sînt mai toate curate, dar numai ici şi colo se poate vorbi de frumuseţă. Un tip sarbăd de construcţii de speculă se repetă mai des, ca şi în alte părţi ale oraşului. Laudă s-ar cuveni numai acelor ce au reparat cu toată cuviinţa biserica Sfinţilor Voievozi, la o nouă întretăiere de strade laterale, făcînd din această clădire

www.dacoromanica.ro

cochetă şi din şcoala comunală de lîngă dînsa un colţ pe care ochiul îl caută cu mulţămire, sau gustului care a condus clădirea casei Lahovary de lîngă Curtea de conturi. În total vorbind, Calea Griviţei, care e totuşi o parte aşa de importantă a Bucureştilor, se termină fără să-şi fi găsit rostul.

În jurul ei se grupează însă un întreg cartier, fără distincţia sau luxul boieresc, care nu dă muncă şi nu face schimb, dar care înfăţişează partea cea mai sănătoasă şi mai cuviincioasă a cartierelor de case de închiriat pentru funcţionari : o curte îngustă, două fereşti în coastă la stradă, şi apoi un şir mai lung sau mai scurt de odăi ce se prelungesc în aceiaşi direcţie, încheindu-se prin bucătării cu tavanul mai jos. Tramvaiul circulă pretutindeni prin stradele, drepte uneori, dar mai adesea încolăcite, sau mai bine formînd necontenit unghiuri cu o nouă linie de aliniare. Unele — cele mai mari — au o alee de bulevard, iar cele mai mici cuprind aceiaşi arbori în mica livadă cu care se mîntuie curţile în fund. Lumina e neîndestulătoare, dar pavagiul se menţine bun. Această parte din Capitală a fost creată prin nevoia de funcţionari ai statului întemeiat pe o bază centralizată şi de răspîndirea profesiilor libere. A prefăcut astfel pe cît era cu putinţă vechea mahala deşirată, deslînată, strîmbă, sămănată la întîmplare prin şesul cel fără de hotar, bogat în arbori fără întrebuinţare, în praf de vară, în noroi de primăvară şi toamnă, în zăpadă murdară de iarnă.

În Calea Griviţei, care a fost stradă fără a fi fost „pod", nu se întîlnesc amintiri ale unui trecut boieresc sau domnesc. Dimpotrivă, marea arteră de lux, de strălucire, de primblare, de cofetării şi cafenele, de comerţ supţire : mode, mobile, cărţi şi „delicatesuri" de băcan, a avut o îndelungă şi însemnată viaţă înaintea botezului ei cu cele două neologisme, care n-au

www.dacoromanica.ro

gonit însă din întrebuinţarea poporului vechiul nume secular de Podul Mogoşoaii, adecă al nevestei boierului Mogoş, care şi-a cîştigat faţă de această parte a Bucureştilor drepturi de recunoştinţă de mult uitate.

„Podul" de scînduri era mărgenit odată între pădure, una din pădurile răsărite din pămîntul gras al mlaştinilor secate în jurul oraşului, şi între rîpa lutoasă a Dîmboviţei, care, ca un Bahlui ceva mai mare, părea că are apă numai pentru a nărui primăvara, în săptămînile ei de şivoi umflat, urîtele maluri, pentru a da umezeală veşnică tuturor caselor risipite de-o parte şi de alta a ei şi pentru a îneca din cînd în cînd pe cele mai apropiate de dînsa. În faţa lungului „pod", mai şerpuitor şi mai îngust decît oricare altul din ţară poate, se înălţa, pe una din movilele malului drept, Curtea Domnească, dreasă din piatră, poate de Matei Basarab, desigur de Brîncoveanu, Vasile Lupu muntean în ceea ce priveşte iubirea pentru clădiri, lux şi strălucire, şi de Alexandru Ipsilanti. De la o vreme, încă din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, boierii în lungi haine orientale se deprinseseră a nu mai sta pe la moşiile şi viile lor, ci se îngrămădeau cît mai aproape de ocrotitoarea streaşină a lui vodă. Podul Mogoşoaii căpătă astfel viaţă : case de piatră pentru stăpîn şi pentru numeroasa sa tagmă a robilor cari făceau toate meşteşugurile casnice, se durară în mijlocul curţilor noroioase, grădinilor bogate în flori, livezilor cărora nu li se mai dădea de capăt, pierzîndu-se tocmai în sărăcia umilă a mahalalelor. Arcuşurile fermecate ale ţiganilor meşteri prinseră să se audă în cerdacele de privelişte şi de sfaturi. Şi butcele vechi, caleştile mai nouă duruiră pe scîndurile şi bîrnele de care era acoperită cea mai mîndră din stradele Scaunului domniei.

O mare schimbare suferi „podul", cînd Kiselev, muscalul „filosof" şi filantrop, care făcu şi puse în aplicare Regulamentul Organic [...] făcu în pădure

www.dacoromanica.ro

Şoseaua — ca drum, prelungit apoi de domnii ce urmară după el, pînă la Ploieşti, şi cu boschete de arbori. Înainte se mergea după aer, care era şi în livada fiecăruia, pe malul Dîmboviţei, pînă la ostrovul sfîntului Elefterie, pînă la Herăstrău, puncte de răcoare umedă şi de bogată vegetaţie băltoasă, aşezate „la ţară", departe de margenea risipită a oraşului. Lucrul de căpetenie era însă legănatul molatec pe pernele caleştei. O plăcere pe care au găsit-o şi în noua primblare, care n-a fost, multă vreme, cercetată decît de oamenii purtaţi pe sus, şi astăzi încă nu e gustată pe cît se cuvine. Între noua „şosea" şi oraş se întindea pînă dăunăzi un capăt de mahala, făcut pentru a primi ţărani drumeţi cu carăle. Dar, cu toată păstrarea vremelnică a acestui ostrov din trecut, Bucureştii erau încheiaţi în această parte care era să vadă, mult mai tîrziu, bizarul amestec de mari case luxoase de toate stilurile, confundate uneori în aceiaşi clădire, dar în mediu vesel de verdeaţă, al nòului cartier Filipescu. [1]

Peste o întreagă jumătate de veac de la Kiselev şi îmbunătăţirile lui, Dîmboviţa, „dulcea" apă cu chefuri rele, întră în sfîrşit supt stăpînirea omenească. I se puseră stavile de maluri adînci, săpate în gropile rîpei, dar fără altă verdeaţă decît a buruienilor răpănoase sămănate cu mătreaţa hîrtiilor murdare şi a inundaţiilor, şi poduri de piatră înlocuiră deasupra rîului canalizat vechile podeţuri de lemn, cum sînt acelea care se pot vedea şi astăzi în Moldova, peste urîta gîrlă a Bîrladului.

Acum începu gloria Podului Mogoşoaii, peste care trecînd, în 1878, oştiri româneşti învingătoare, ele-i schimbară numele în Calea Victoriei. Boierii începură

[1] S-a adaus fumuseţa Şoselei Jianu şi noul cartier creat supt primarii din urmă, de la d. Donescu la generalul Dombrovschi (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

a-şi preface casele, înşirate mai ales de către Şosea, unde arborii schimbau mai mult aerul. Casele unora dintre dînşii, vîndute guvernului sau particularilor, deveniră Academia Română, alcătuită cam stîngaci din două gospodării boiereşti, dintre care una e şi ceva mai înaltă decît cealaltă [1], Ministerul Justiţiei, proprietate a Academiei, pensionatul călugăriţelor franceze, unde e şcoală de multă vreme [2], legaţia germană, liceul Sf. Gheorghe. Puţine vechi locuinţe păstrară curtea lor de igrasie, coperemîntul lor ţuguiat, ferestile lor mărunte, aşa cum se văd la casa Moruzi, pe ruinele căreia, mîne, va fi aşternut pavagiul unei strade noua.[3] Gheorghe Vernescu începu cu înălţarea de admirabile palate, pentru boierimea veche sau nouă, şi după dînsul cartierul întreg se împodobi cu clădiri măreţe, potrivite cu bogăţia, cu mîndria proprietarilor şi cu aspiraţiile moderne ale României şi capitalei sale : casele Grădişteanu, Olănescu, Cerchez [4], enorma clădire, făcută din toate materialele, în toate culorile şi cu toate stilurile, masiva coroană de suveran oriental, prin care beizadea Grigore Sturdza aduse cel puţin marele serviciu de a distruge un întreg ungher de magherniţe ; în sfîrşit, noua casă Cantacuzino. Pe locul unde, în 1891, se vedea un vechi arc de triumf uitat, cu stîlpii lui de lemn de pe cari se cojea hîrtia poleită, între mici bărbierii şi cîrciume de sat turcesc, se rotunzeşte o piaţă mare, singura în Bucureştii fără perspectivă şi fără aer. De o parte domină, izolat în trufia sa, acel palat Sturdza — azi Ministerul de Externe [5] — cu auriturile

[1] S-a adaus marile clădiri din fund (1939) (n. a.).

[2] Acum pensionul Moteanu. Călugăriţele, prin grija noastră de a ni creşte străin copiii, au un palat aiurea (1906) (n. a.).

[3] A putut fi salvată şi e un muzeu al oraşului (1939) (n. a.).

[4] Şi-au schimbat proprietarii (1939). V. şi cartea mea, *Istoria Bucureştilor*, 1939 (n. a.).

[5] Menit peirii, ridicîndu-se în loc altă clădire (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

şi emblemele sale ; în faţă, o altă frumoasă clădire, a funcţionarilor publici, în stil vechi românesc, cu coperemînt ţuguiat, ocniţe, brîie de smalt şi lemnării săpate, scobeşte cele trei rînduri ale sale, cuprinzînd berării, spiţerii, sanatorii şi cochete apartamente.

Şoseaua porneşte în faţă, cu mulţimea nesfîrşită de trăsuri luxoase ce se înfundă în verdeaţă, în amurgul zilelor de serbătoare, supt paza splendizilor jandarmi călări, ca nişte statui de bronz, pe cînd mahalalele-şi răsfiră pe alei cocoanele pretenţioase, în haine bătătoare la ochi prin coloarea şi croiala lor, şi lumina bună a soarelui darnic în aur şterge neegalităţile şi greşelile de gust, curăţind şi înfrăţind toate într-o frumuseţă felurită şi vioaie. Vechile şosele în care, de pe la 1870, se încingea oraşul, Şoseaua Bonaparte, Şoseaua Basarab, Şoseaua Filantropiei, îndreptate întrucîtva în ceea ce priveşte umilinţa clădirilor scunde, se desfac pierzîndu-se în zare. Iar, ca strade nouă, de o parte strada Buzeştilor, aliniată, împodobită cu arbori de bulevard, străbătută des de tramvaie ce vin de la gară, din strada Berzei, iar, de alta, noul bulevard al Colţei, început pe vremea de mari clădiri şi deschideri de strade, în clipa celui mare avînt de înnoire, prin anii nouăzeci. Cea mai largă din stradele Capitalei, despărţită în două printr-un şir de castani tineri, ţinteşte drept înainte spre strada Romană, între minunate vile cu două rînduri şi între locuri încă goale, care aşteaptă clădiri asămănătoare. Iar strada Romană, care scade în frumuseţă înaintînd, duce, la capătul ei, spre fundul de mahalale care s-a păstrat încă mai îndărătnic, în partea opusă gării civilizatoare : mahalaua Teilor şi a Icoanei, care, începînd prin zidiri nouă, se mîntuie între căsuţe bătrîneşti cu zaplazuri putrede, cu streşina peste ochi mărunţi de geamuri, cu gospodari în papuci, gospodine legate la cap şi puzderia cînilor răi cari

www.dacoromanica.ro

apără de pungaşii aruncaţi pe strade în pripa civilizaţiei avutul unor oameni cari nu pun uşor în mişcare banii strînşi cu greutate şi bine tăinuiţi.

Tăierea Dîmboviţei n-a găsit destule puteri şi destulă iniţiativă pentru ca rîpile, prefăcute în strade destul de largi, în „splaiuri", cum li se zice pe urîte table albastre pătate, să ajungă a fi strade locuite, strade străbătute, strade bine pietruite. În sus, spre gară, malul stîng n-are alte podoabe decît o nouă cazarmă, în mijlocul unui maidan pe care pînă ieri vuiau minavetele panoramelor, dulapurilor şi menageriilor, şi spaţioasa clădire pătrată, roşie-galbenă, a Imprimeriei statului [1]. Malul se duce apoi, pe lîngă unele case particulare frumoase, către o regiune de cazărmi, de spitale militare, de mici străduţe înguste, unde nu e măcar o mahala cu bune obiceiuri vechi, ci o ţigănie prăfoasă şi noroioasă, din care te strecori cît mai iute ca să poţi răsufla în larg.[2]

În jos, privirile întîlnesc pavilionul de fier al halei celei mari, cu pivniţele ei adînci, cruşite de sînge pe trepte, cu împrejmuirea de depozite de mărfuri ce nu mai încap în cuprinsul de metal. Apoi, pe lîngă căsuţe, suite uneori pitoresc pe înălţime, „splaiul" merge să se piardă în regiunea de mahalale pe care am întîlnit-o şi înainte : funduri joase cu căsulii urîte, peste care se năpusteşte, la anumite timpuri ce se prevăd, dar nu se înlătură, şivoiul ploilor mînioase.

Dar, dincolo de acest zid de case ale malului, pe care-l sfarmă ieşirea spre Dîmboviţa a Căii Victoriei, se întinde ceea ce nu e, în Bucureşti, nici mahala, nici sfat boieresc, nu are nici petrecerile smerite ale mitocanilor, nici risipa, în gust franţuzesc, a claselor stăpî-

[1] Frumos refăcută de directorul Bunescu (1939) (n. a.).
[2] Noile prefaceri au înlăturat-o în sfîrşit (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

nitoare. De la Calea Griviței pînă la „Hôtel de France" — de la care pînă la rîu se întind măreţele clădiri ale Casei de depuneri şi Poştei şi masivul casei Prager — domneşte viaţa de negoţ, puternica viaţă de bazar a Bucureştilor.

Calea Victoriei înaintează, ducîndu-se necontenit, fără unghiuri de întrerupere, de cîrnire, dar aproape fără perspectiva ce i-ar înzeci frumuseţa, între mari clădiri, mai ales cu două rînduri, dar înălţîndu-se de atîtea ori mult mai sus decît atîta. Aici, după casele boierilor, sînt magazinele, sînt o parte din marile oteluri. Stradele înguste ce se desfac nu cuprind, afară de singura stradă Regală, foarte scurtă, decît vile şi case de locuit, printre care se văd unele şcoli şi clădiri oficiale. Viaţa politică şi culturală e reprezentată prin Ateneul cu linii antice, strivit azi de un mare otel în beton armat care vămuieşte pretenţiile indigenilor şi străinilor în luxul său trufaş, prin palatul regal, de cărămizi, văpsit galben, simplă clădire fără valoare, dar şi fără pretenţii arhitectonice [1], prin Fundaţia Universitară a regelui Carol în faţă, iar mai jos prin teatrul, clădit cu vreo jumătate de veac în urmă, dar crescut mult prin înnădirea în anii ultimi a unor spaţioase anexe. [2] Urîtele biserici cu turle de lemn — căci Bucureştii sînt aproape lipsiţi de biserici vrednice de acest nume — care pătau partea boierească, Sărindarul, a fost înlocuită printr-un parc, care era însă cît se poate de rău îngrijit, pentru ca apoi să se înalţe pe el liniile simple, dar măreţe, ale Palatului ofiţeri-

[1] Înlocuit de măreţele construcţii noi, după focul care-i cuprinsese partea principală (1939) (n. a.).

[2] Şi aici, în faţa palatului, betonul armat şi-a ridicat un monument, de aceeaşi lipsă de stil şi de gust: Palatul Telegrafului şi Telefoanelor (1916) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

lor, a cărui frumoasă fațadă a fost stricată însă de facerea unor trepte exterioare inutile.

Aici o nouă și largă stradă, plantată cu arbori, luminată cu globuri de lumină electrică, străbătută de masive vagoane de tramvai tot electric, taie vechea cale a noii Victorii. Sînt bulevardele.

Amintirea bulevardelor pariziene, pe care le-a deschis baronul Hausmann și care în cel mai scurt timp s-au acoperit de clădirile cele mai strălucite ale Parisului, dorința respectuoasă de a da suveranului o legătură dreaptă, largă între reședința sa de iarnă din București și cea de vară, care era atunci la Cotroceni, mai sus de Dîmbovița, și, în sfîrșit, convingerea că noul București trebuie clădit pe ruinele mahalalelor, a făcut, pe vremea Războiului de Independență, să se dischidă, prin exproprieri costisitoare, Bulevardul Elisabeta. S-a uitat însă un lucru : că o stradă nu e nimic fără case și fără locuitori și că aceștia nu vin decît atunci cînd strada se despică între regiuni care căutau neapărat și de multă vreme o legătură. Însă viața Bucureștilor nu se dezvoltă înspre Cotroceni și nici o aglomerație mare nu se făcuse acolo, trebuind a fi unită cu centrul. Deci particularii n-au clădit, și pînă astăzi se văd de-a lungul bulevardului, chiar în părțile lui mai apropiate de Calea Victoriei, locuri virane, de multe ori neîngrădite, vechi dărîmături, clădiri nelocuite. Această nepăsare a bucureștenilor pentru frumosul drum nou putea fi compensată de stat, care avea atîtea edificii de înălțat încă. Ceva s-a făcut. Pe cînd Eforia spitalelor civile își clădea palatul băilor și otelul „Bulevard" se ridica în coastă, cîrmuirea zidea, în fața grădinii pe care Bibescu o dăruise orașului pe locul de băltoace al Cișmegiului (sau Fîntînarului), Imprimeria statului, apoi Ministerul de Lucrări Publice (în stil românesc cu coloane

www.dacoromanica.ro

egiptene). Era vorba de alte clădiri mari, dar criza ultimilor ani opri lucrările și — greșeala pe care statul a făcut-o la noi numai și continuă a o face — atîtea edificii grandioase, în loc să fie grupate pe aleile de căpetenie ale circulației, fură aruncate în unghiuri neprielnice, unde abia dacă le zărește călătorul sau chiar bucureșteanul.

Un alt primar, Pache Protopopescu, om cu cele mai bune intenții, pentru care i s-a și ridicat o statuie de bronz, cum n-o au un Eminescu, un Alecsandri, socoti că un bulevard al nordului cere după dînsul și un bulevard al sudului. Acesta fu adus la îndeplinire frumos și răpede. De la clădirea severă și liniștită a Universității — în care însă senatul și muzeul ghemuiesc sălile de curs într-un singur colț [1] — linia noii străzi străbătu vălmășagul mahalalelor, tăind case în două, prefăcînd dosuri în fațade, lăsînd grădini spîrcuite pe margenea trotoarelor de bazalt artificial. Această stare era un provizorat, care trebuia înlocuit în cel mai scurt timp. Bulevardul mergea spre Calea Moșilor, cu oborul ei așa de cercetat, cu tîrgul anual din timpul verii — care s-a dezvoltat în ultimii ani pînă la un mare bîlci, pînă la o expoziție populară — cu mahalalele ei înțesate de locuitori săraci, țărani și lucrători de la fabricile din vecinătate. Dar regulamentul prevedea clădiri mari, scumpe, proprietarii țineau la prețuri neauzite, și pînă atunci se respecta cocioaba lor sălbatecă, în loc de a o arunca la pămînt și de a împrejmui locul gol, ca aiurea, cu uluce înalte, ce s-ar fi acoperit de afișe. Se zidi aici, în fața casei cu chirie pe care o ocupa Ministerul de Război, un costisitor și baroc Minister de Domenii.

[1] Senatul a fost mutat pe Bulevardul Elisabeta (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

Ici și colo, cîțiva particulari strînseră în pustietate palatele lor, arătînd în acele locuri ce ar putea să fie acest bulevard. Unele colțuri zdrențoase fură curățite, rotunjite, lăsînd să se vadă mici strade laterale plăcute. La întretăierea cu strada Colței, unde se veșnicește cea mai păcătoasă din primării [1], iar, de cealaltă parte, marele spital modern întinde fațada-i dungată — un masiv grup de bronz și piatră, cu alegorii franceze greoaie, fu așezat întru amintirea [...] lui Ion Brătianu. În altă piață rotundă, mai sus, se făcu loc unui Rosetti în jilț, pe cînd o a treia cuprinde comemorația în bronz a lui Pache Protopopescu însuși. Dar, cu toată existența acestor oaze, bulevardul rămînea o alee de triumf printre căsuțe de tîrgușor.

Între acest bulevard și Dîmbovița se întinde adevăratul cartier de comerț. Strada Colței duce în larga piață a Sfîntului Gheorghe, cu o mare biserică în mijloc. Aceasta poate fi privită ca sîmburele Bucureștilor ce vînd. Insula zgomotoasă, cu mărfuri atîrnate pe pereți sau expuse în vitrinele înaltelor case, lipite, ca în apusul zgîrcit de spațiu, una de alta, e străbătută de trei lungi strade: strada Doamnei, strada Lipscanilor, unde vindeau grecii și bulgarii ce-și aduceau marfa din Lipsca, de la vestitul iarmaroc; strada Carol, cu piața Sfîntului Anton, unde se vînd florile. În lat, se coboară spre Dîmbovița strada Șelarilor și strada Bărăției. Iar în fund Calea Moșilor, Calea Călărașilor, cu aceeași înfățișare de suburbie vieneză, merg spre mahalalele din margene. Tot pe acolo e Calea Văcărești, și stradele, ulicioarele vecine adăpostesc, pe lîngă cafenelele, halele lor de lucruri vechi, sinagogele lor, evreimea săracă, care

[1] Dărîmată de atunci, dar nu înlocuită. Un loc viran deschis binevoitor privirilor publicului se răsfață în locul ei (1916). E întrebuințat pentru mici expoziții (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

se împiăştie din acest mare negoţ variat cu mărunţişuri. În Orient, pînă la Constantinopol nu mai e un bazar ca acesta.

În faţă cu acest Bucureşti e un altul, vechi, sărac şi mort. Începutul oraşului de astăzi e cetăţuia pe care Mircea-vodă o întemeie în secolul al XIV-lea pe locul unde sînt astăzi Arhivele statului, desigur pentru a supraveghea ce se petrece în largul şes băltos ce merge pînă la Dunăre. Celelalte curţi domneşti, dintre care cea din urmă, a lui Alexandru Ipsilanti, a dat temelii şi fragmente de ziduri şi palatului ce se ridică astăzi, al Arhivelor, după ce ruinele din secolul al XVIII-lea adăpostiseră încă de la crearea instituţiei rămăşiţele documentare ale trecutului, se vor fi urmat pe acelaşi pămînt, cum era obiceiul. În acest caz, biserica lui Mihai-vodă va fi înlocuit o alta mai veche, mergînd pînă la timpurile depărtate ale întemeierii.

Acest vechi sîmbure al Bucureştilor se dezvoltă întîi către sud. Alexandru-vodă ridică în al XVI-lea veac încă o nouă biserică, pe un al doilea deal, acea biserică ce primi, la restaurarea ei de nepotul de fiu al întemeietorului, numele de „Radu-vodă", după acest Radu Mihnea, un bun creştin şi un om cu apucături mari. Apoi, în împrejurimi, alţi domni ai aceluiaşi veac dădură lupte şi înfipseră în pămînt mari cruci de amintire. Pe cînd oraşul trecea Dîmboviţa, el înflorea pînă departe în lungul apei, aruncînd tot ramuri nouă de mahalale. Prin anii 1650, Constantin Şerban clădi pe vîrful dealului celui mai înalt, dar celui mai depărtat de rîu, mitropolia, care putea fi socotită pe acea vreme ca o clădire frumoasă. În ultimul şfert al acestui secol al XVII-lea, Şerban-vodă, care, ca prigonit al domniei, căutase mîntuirea în colţul de vechi codru ce rămăsese la Co-

www.dacoromanica.ro

troceni, își făcu mica, dar armonioasa mănăstire, socotită pe atunci ca o minune a artei, într-o curățitură de pădure. El însuși, cînd moartea-l smulse înainte de vreme, și ai lui găsiră odihna lor aici. Cu mănăstirea Cotrocenilor și cu mahalalele tăbăcarilor din capătul opus, vechiul București își ajunsese hotarele la miazănoapte și miazăzi. La răsărit, el n-a fost niciodată foarte întins, ci s-a pierdut îndată în șesul sămănat cu căsuțe.

Viața s-a depărtat astăzi de acest țerm al cărui rost samănă, oarecum, cu al Iașilor. Începînd de la creațiunea lui Șerban-vodă Cantacuzino, șoseaua care se ridică de la Dîmbovița, despicînd un teren mlăștinos, pe care l-au curățit aici canalele de scurgere, are la dreapta întinderile cu boschete, straturi, sere și pavilioane, vastul parc științific al Grădinii Botanice, cu înălțările și scufundările lui. De cealaltă parte, se îndesesc arborii bătrîni ai parcului princiar, cari duc la frumosul castel nou, cu fațada primitoare. Pe lîngă el, biserica, dreasă în ultimele luni, a Cantacuzinilor, apare ca o capelă de curte, iar turnul de întrare, pe care se amestecă stema domnească veche și cea nouă, stă ca o curiozitate istorică măruntă, cruțată încă. Căci în chiliile călugărilor și-a făcut loc întîi reședința princiară de vară a lui vodă Cuza și vodă Carol. [...]

În fața castelului e o mică gară, care-l deservește. Apoi mai în sus, șoseaua desparte căzărmi și stabilimente militare mai ales, cu care sînt în legătură și casele de locuit din mica mahala, înaintea căreia se oprește, lîngă rîu, linia tramvaiului electric.

Știința e vecină cu arta din palatul și parcul princiar. Pe un nou bulevard, încă aproape gol de clădiri, care duce de la Dîmbovița la poarta sudică a parcului, ea a clădit Facultatea de Medicină, îna-

www.dacoromanica.ro

intea căreia se ridică acum statuia inițiatorului învățămîntului medical român, doctorul Davila. Și apoi pe mal se înșiră : Școala de veterinărie, cu fațada luată după a Imprimeriei statului, marele Institut bacteriologic, unic în Europa, al doctorului Babeș, Institutul de chimie al doctorului Istrati. La doi pași de Facultatea nouă, clădirea mai veche, din vremea lui Cuza, a Azilului Elena Doamna, astăzi școală reală de fete și internat, desfășură fațada-i severă.

Într-a doua linie vin acum cazărmile : cazărmile lui Cuza, ce se văd de la Dîmbovița, păzind singuratece în cîmpie, cazărmile nouă din Dealul Spirii, care se încheie jos cu zidurile Arsenalului armatei, după ce înfățișează eleganta siluetă a monumentului de bronz pentru pompierii căzuți la 1848, luptînd, fără scop și mai mult într-un năcaz, contra turcilor veniți ca suzerani și prieteni.

De la acest cartier militar înainte, pornește altul, care cuprinde mai mult rămășițe istorice, dintre care multe sînt adaptate nevoilor vremii noua. Lîngă palatul lui Ipsilanti, pe deal, stau acum Arhivele statului, clădire masivă, puternică și sigură, al cării coperiș de țigle roșii se vede de departe, de pe malul celălalt. Biserica lui Mihai-vodă își are și astăzi slujba în curtea Arhivelor. Biserica Doamnei Bălașa, în minunata ei grădină, Spitalul Brîncovenesc au ca interminabil vecin Palatul Justiției, în măreția căruia lipsește numai măsura. Prin singura stradă largă a Bucureștilor vechi, Calea Rahovei, se ajunge la cea mai mare biserică din București, înaltul Sf. Spiridon al Ghiculeștilor. Mitropolia lui Constantin Basarab e încă mitropolia noastră, pe atît de strălucitoare, pe cît de fără strălucire se înfățișează în afară. O clădire nouă lîngă dînsa adăpostește Camera Deputaților, și o alee de stîlpi cu vulturi de stuc (nu de

www.dacoromanica.ro

piatră, nici de marmură) duce, nu atît la mitropolie, cît la locul unde se face gălăgia care întovărăşeşte múnca de toate zilele a statului.[1] Cealaltă coastă a dealului, pe unde nu vin trăsurile miniştrilor şi deputaţilor[2] e, prin urmare, cu totul părăsită, năpustită de arbori, în cari se pierde micul palat metropolitan. Din vechea biserică a Radului-vodă a scăpat de o reparaţie fără socoteală, făcută, totuşi, în vremea marilor, învăţatelor restaurări ştiinţifice, numai splendidul turn greoi, care ameninţă să se dărîme; biserica însăşi a fost nevrednic de prefăcută, şi cine-o ştie cu cîţiva ani în urmă n-o mai recunoaşte astăzi; vederea ei de la Dîmboviţă e ascunsă printr-o mare clădire fără stil, care e internatul Facultăţii de teologie. La doi paşi de aceste prefaceri regretabile, bisericuţa din veacul al XVIII-lea a lui Bucur, în care mulţi au văzut pe presupusul cioban ce ar fi întemeiat Bucureştii (numele însă vine de la un Bucur *strămoş* de sat), se năruie în împrejurări de părăsire şi murdărie orientale. Din pietate şi din simţ pentru frumos, vechiul oraş merita o soartă mai bună pentru monumentele lui.[3]

[1] Vechile cămăruţe umbroase, cu puţina lor solemnitate stîngaci improvizată, au fost dărîmate dăunăzi pentru a face loc unei enorme clădiri de piatră care porneşte de jos din vale prin substrucţii de risipă pentru a-şi odihni frontul, somptuos şi banal, în faţă cu pereţii elegantei Mitropolii vechi. Înlăuntru asfixia fizică e în proporţie cu asfixia morală (1916) (n. a.).

[2] Aici s-a lărgit şi împodobit, la 1932, aleea ce duce la Mitropolie şi la Camera Deputaţilor (1932). Palatul metropolitan a fost adaus, fără mult gust (1939) (n. a.).

[3] O reparaţie a fost începută şi lăsată în drum — aici ca şi aiurea (1916). A fost terminată apoi de Comisiunea monumentelor istorice. Pentru toate vezi lucrarea recentă: N. Iorga, *Istoria Bucureştilor*, 1939 (n. a.).

www.dacoromanica.ro

Aceştia sînt Bucureştii, mari ca întindere, ca populaţie, ca siliniţi zilnice, ca bogăţie a edificiilor publice şi a locuinţilor particulare privilegiate, ca rost politic şi cultural, dar amestecînd mărimea lor cu meschinării la fiecare pas, şi încă mai mult cu o lipsă de gust care e din partea statului un adevărat sistem. Natura nu li-a dat nici o apă mare, nici adevărate înălţimi, nici împrejurimi în totul frumoase, căci uneori şi prin sate de ţigani şi bulgari trebuie să răzbaţi ca să ajungi, în şesul pătat de bălţi [1] şi păduri, la mănăstiri, care mai aproape ar fi o fală (ca, pentru Iaşi, mănăstirile din margenea lui).

Şi, pe lîngă acestea, norocul n-a dat încă oraşului un om care să aibă totodată şi gust, şi putere de muncă, şi entuziasm, şi răgaz, pentru a stîrpi locurile virane, pentru a nimici cocioabele, pentru a distruge necurăţenia, pentru a restrînge raza oraşului, a-l completa în cuprinsul ei capabil de o bună gospodărie, a masca neajunsurile şi a scoate la iveală însuşirile, care există, şi a da astfel României o capitală de care să poată fi mîndră, *cu totul* mîndră.

2. *PLUMBUITA. VĂCĂREŞTII*

Şoseaua Colentinei, care duce la moşia ce a fost a lui Grigore Ghica, domnul de la 1822, îngropat chiar în biserica de sat, se desface din şoseaua Ştefan cel Mare, cu fabricile ei puternice, uriaşi de cărămidă goală înnegrită de fum. Aceastălaltă şosea însă nu-i samănă. E un depărtat colţ de Bucureşti, în care trecerea timpurilor a adus numai schimbări de

[1] Azi curăţite şi legate între ele. (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

tot mici. Pe malul de lut pe care-l taie drumul, se văd, cînd mai sus, cînd mai jos, căsuțe strîmbe, sărace, pe care chiar cea mai harnică bidinea de gospodină nu le poate îndrepta, nici înveseli. Toate sînt foarte urîte, dar urîciunea uneia nu e de același fel cu urîciunea celeilalte, ci fiecare se poate lăuda cu o nepotrivire, cu o lipsă, cu un cusur pe care nu-l împarte cu nimeni. Aici nu se mai clădește, ci numai rămășițile obosite ale trecutului, de sat oriental, pirotesc de căldura soarelui sau se posomorăsc la ploaie, ca niște găini bătrîne, cu penele căzute.

Dar mulțime și zarvă și mișcare și lucru — acestea sînt de ajuns. Femei stau pe pămîntul gol cosînd din degete și din limbă; copiii se amestecă prin toate; simple războaie de țesut se învîrt pe prispă, porcii guiță cu furie împotriva unor dușmani nevăzuți, sacagii mînă la deal cai sfîrșiți de zile, a căror spinare ciolănoasă sîngeră supt biciul sălbatec, rotari încheie căruțe în mijlocul drumului, cîni se răpăd înviersunați asupra trăsurilor, țigani bat fierul în colibe; supt frunzare, în prăvălii cu pereții de coceni uscați, mustarii vînd ghiudem uscat și rodul cel nou, dulce și amețitor, al viilor.

La dreapta și la stînga, vederea aleargă slobodă peste tăpșane învălurate, pe care le acopere deopotrivă noua catifea verde răsărită din dărnicia ploilor. Nu e un șes și nu sînt dealuri: pare că toate aceste case depărtate, aceste împrejmuiri de zid, aceste desișuri de copaci au fost anume desfășurate spre vedere, ca de mîna unui copil ce se joacă. În trei părți se văd biserici: una, mare și nouă arată unde avea de gînd un proprietar să facă un oraș de vile care nu s-a putut înjgheba; dincolo de apa de pîrău a Colentinei, alcătuită ieri-alaltăieri din șivoaicle norilor, se vede de-o parte biserica din Tei, iar de alta Plumbuita.

www.dacoromanica.ro

De departe, pe muchea unei înălțimi din cele mai modeste, se descopere un mare turn de clopotniță și o bisericuță pătrată cu coperemîntul roșu și cu un turnuleț scund, ascuns ca o căpușor fricos de broască țestoasă. De aproape se deosebește înfățișarea, vădit nouă, a turnului de la poartă și frumusețea, puterea zidului împrejmuitor, care a crăpat în zdrențe roșii de cărămidă. În timpuri, el alcătuia însă o puternică cetățuie de apărare, cu stratele-i despărțite prin var tare, cu creasta-i acoperită, nu cu oale, ca la Mărcuța, ci cu cărămizi culcate pieziș. Din casele și clădirile călugărilor greci s-au păstrat în trei colțuri trei ruine. De la una se vede o cămară sprijinită pe stîlpi rotunzi de cărămidă, cealaltă înșiră un rînd de alți stîlpi frumoși, cari sprijină bolți deasupra beciurilor adînci. În fund, trapezăria e mai bine păstrată : o încheie un turnuleț jos, acoperit cu tichie de țigle. [1]

Biserica însăși, foarte trențăroasă, se deosebește mult, în unele lucruri, de clădirile religioase obișnuite din aceste părți. Pe fațadă, ocnițe se arcuiesc între două brîie de triunghiuri scobite : două ferestruici se crapă la dreapta și la stînga ușii împodobite cu un sistem simplu de ciubuce de piatră. Încolo, e o clădire oarecare, și aceasta vine din multele prefaceri ce a suferit biserica : din vechea zidire a lui Petru-voievod (Radu Paisie) n-a rămas ca ornamente decît cutare urmă de piatră pe care am mai semnalat-o ; de la reparația lui Alexandru-vodă Mircea se va fi păstrat cadrul cu ciubuce al ușii, de la înnoirea lui Matei Basarab ocnițele și brîiele de triunghiuri (care, amîndouă, samănă cu podoaba bisericii, de formă munteană, de la Cașin), iar toate celelalte elemente vin de la reparația făcută, în urma cutremurului celui mare, în cei dintîi ani ai veacului al XIX-lea.

[1] Fundamentale reparații se fac azi (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

Înapoi, prin învălmășeala șoselei cu căsuțele bătrîne. La tăierea șoselei Ștefan cel Mare, se văd chioșcurile părăsite ale Moșilor. Apoi *Oborul* înșiră prăvăliile-i joase, din care năvălesc asupra stradei donițe, lucruri de fier, căciuli, sumane și șalvari, în teancuri și movile. Dîmbovița apare lîngă clădirile întinse ale turnătoriei Lemaitre. De acum înainte Calea Văcărești se tîrăște spre barieră: tipuri evreiești se strecoară pe stradă, pe cînd copii murdari aleargă după trăsură, strigînd și arătînd cu degetul; o dărîmătură în mijlocul unei curți împovărate cu tot ce se poate arunca de altfel de oameni poartă firma, românească și evreiască, de „casă de rugăciune" și arătarea că acolo locuiește un haham. O bucată de vreme vin la rînd case mai bune, unde se sălășluiesc, desigur, creștini. Apoi nu mai vezi decît cîrciume de cele mai proaste, prăvălii părăsite, maidane, case fără nici un fel de împrejmuire și copii lăsați în voia lor.

Pe neașteptate, după o ușoară coborîre — așa încît această jalnică prelungire a Bucureștilor se poate cuprinde deodată cu o privire care zărește mai mult verdele viu al arborilor — ai zidurile albe ale cetății puternice care e temnița Văcărești.

Poarta greoaie se deschide, și înaintezi prin mari curți pustii, dincolo de zidurile cărora se aud comande scurte, pașii apăsați ai trupei și, pe lîngă aceasta, un necontenit urlet prelung, în care se amestecă strigătele și rîsetele celor cinci sute de întemnițați, cari se închid în sălile și chiliile lor pentru odihna, pentru somnul dobitocesc, pentru gîndurile rele și mușcăturile de căință ale nopții.

În acest cadru de ticăloșie, pedeapsă și nenorocire — totuși curat, orînduit, senin în clădiri, ca o școală de fete — răsare înalta biserică a lui Nicolae

www.dacoromanica.ro

Mavrocordat, a cării fațadă puternică îți cucerește sufletul.

Supt triunghiul de piatră de sus, un rînd de ocnițe lungărețe, tivit jos cu un brîu împletit ; zece supțiri coloane închid un luminos pridvor. Niciodată din vremile lui Neagoe Basarab nu s-a cheltuit un astfel de material și atîtea silințe pentru a împodobi o biserică : stîlpii sînt canelați, împodobiți la bază cu flori și încununați sus cu strălucite capitele corintice, alți stîlpi corintici împodobesc fațada paraclisului din fund, făcut de Constantin, fiul lui Nicolae-vodă, alții se văd ceva mai departe, în fruntea unui cerdac din clădirea încunjurătoare, ale cării chilii de pace s-au prefăcut în celule de blăstăm. Dar aceia cari nu-și află pareche în țară și cari, pentru vremea cînd au fost săpați, sînt o minune, se află în pronaos, unde, ca la Cotroceni, ei sprijină arcuirea bolților și despart de naos : de sus pînă jos, numai o sculptură înflorită, un brîu de frumusețe îmbielșugată, care se împleticește urcînd pe piatra greoaie. Ușa e lucrată și ea după modelul celei de la Cotroceni, pe care o întrece însă ca bogăție și mărime : altfel, sînt aceiași lei, aceleași flori, aceiași serafimi în zbor ; sus de tot, deasupra pisaniei, coroana plutește peste stema îndoită a vulturului și a zimbrului. Și ferestile au același cadru de sculpturi. În planul de clădire, în felul zugrăvelii — care aici e păstrată așa cum a fost la început și impune tot atît de mult ca la Slatina, în Suceava — se vede înrîurirea bisericii care a slujit de îndreptar. Însă, precum toate sînt aici mai mari și mai scumpe, nu un singur turn, ci patru : două în față, două mai în fund spre altar, se ridică deasupra clădirii, pentru care sînt însă prea mici, dacă nu prea ușoare.

Înlăuntru — și tot astfel în paraclis — se văd supt coroane sau işlice de blană neagră părinții lui

www.dacoromanica.ro

Nicolae-vodă, soția, cei patru fii: Scarlat, Alexandru, Iancu, Constantin și nora; îi acoperă caftane blănite de mătasă sau catifea obișnuită fără florile de aur ale vechilor brocarde venețiene. Ctitorul doarme supt înalta placă de marmură din dreapta, cu slovele săpate și acoperite apoi cu un ciment roșu, care alcătuiesc versuri eroice, în vechi metre clasice, întru pomenirea dreptății și învățăturii voievodului mort.

Trăsura nu se întoarce prin ticăloasele căsuțe de sat, ci trece înainte prin întunerecul păzit de stele limpezi. E o șosea cu totul pașnică, în care te afunzi, lăsînd în urmă strălucirea electrică a imensei temnițe. Abia cîte o căsuță cu lumina chioară, lătrat de cîni, țîrîitul clopoțelului le la o bicicletă militară ce lunecă spre oraș. În dreapta, zidurile moarte ale marelui cimitir Belu, unde oaspeții stau dedesupt și n-au nevoie de nici o lumină după ce au părăsit sfînta lumină de soare a zilei. Apoi prin lunga alee netedă, cu înalți copaci negri, care pare că plîngă acum toate durerile ce a văzut trecînd pe drumul morților — spre strălucirea clară și zgomotul vesel al Bucureștilor de seară.

3. *PALATUL LUI VODĂ BIBESCU* [1]

Domnia de șase ani a lui vodă Bibescu, nesigură, tulburată și, în multe privinți, nehotărîtă pînă astăzi înaintea cercetătorilor, a lăsat în preajma Bucureștilor un mare palat neisprăvit, în măreția planurilor

[1] *De curînd dărîmat fără autorizația Comisiunii Monumentelor Istorice (n. a.).*

www.dacoromanica.ro

căruia, ca și în dărăpănarea lui de astăzi, se poate vedea un simbol.

Pentru ca să ajungi la dînsul, trebuie să străbați marele vălmășag de strălucitoare deșertăciune a Șoselei. Trăsura de drum se strecoară printre trăsurile de plimbare, smăltate cu toate colorile și toate scumpeturile lumii. Pe încetul, lunga alee printre copacii bătrîni se face o șosea ca oricare, și apropierea Bucureștilor se simte numai prin cîte un velocipedist care trece cu gîtul întins, zîngănindu-și clopoțelul, sau prin vreo liniștită ceată de nemți, cari se duc tacticos la răcoare și la „Natur".

Iată Băneasa. Într-acoace vin școlile care fac marșuri de duminecă, școlile cele nouă cu apucături militărești și mîndrie în exercițiile gimnastice. Prin crîngul acela se înfundă din cînd în cînd domni ofensați cari vin să-și cerce pielea, căci sîntem pe terenul clasic al duelurilor prin care se cîrpește „onoarea", chiar dacă obraznicul și ticălosul iese învingător și-și mai adauge un penaj la trufie.

Numele vine de la o văduvă de ban, văduva Brîncoveanului adecă, lui Grigore Brîncoveanu, cred. Mai de mult încă decît adăpostirea ei la această moșie din margenea scaunului de domnie, Văcărești ar fi stăpînit aice și peste pămînt și peste oameni, într-un timp cînd ei nu erau despărțiți de dînșii. Bisericuța curată ce se vede încă aproape de drum, clădire bună de pe la sfîrșitul veacului al XVII-lea, atunci cînd Ienachi Văcărescu cel dintîi era o rudă de aproape a lui Brîncoveanu, care domnea, se pune în sama lor. Așa spune, după amintirile altor preoți, preotul de astăzi, care slujește pentru un sat mic și sărac. Inscripția nu se va fi pus poate niciodată ; acuma nu se mai vede nici locul ei.

Lîngă biserică sînt case pentru lucrul moșiei, o ghețărie mare acoperită cu stuf ; se vede că stăpînul

www.dacoromanica.ro

nu locuieşte aici şi că orice viaţă mare, mîndră, s-a dus. Frumosul lac cu apele răsfirate pînă departe nu e încunjurat ca în alte vremuri de înalta verdeaţă a copacilor bătrîni, cari-i dădeau farmec şi poezie. De jur împrejur, bălării pe care le sfarmă şi le vestejesc umbletele vagabonzilor de cari destui se înnădesc aici, din marele oraş vecin, pentru ca să se răcorească în apele prăfuite. [1]

Şi în această părăsire murdară, în această înjosire practică, un palat uriaş întinde două rînduri largi de cărămidă strînsă, cu multe ferești mîndre, încadrate în piatră lustruită, care se deschide deasupra norilor şi a seninului. Ani de lucru ar fi trebuit aice pînă ce clădirea ar fi fost gata în toate amănuntele ei şi s-ar fi arătat vrednică de a fi ceea ce o menise începătorul ei : leagănul unei d'nastii. Dar vîntul revoluţiei europene a anului 1848 bătu şi aici, şi lucrările meşterilor se opriră pentru totdeauna. Castelul de trufie rămase încremenit — mort fără să fi avut, o clipă măcar, viaţă.

Din pivniţile adînci se ridică duhori grele ; un zarzavagiu îşi îngrijeşte de marfa lui ascunsă prin încăperile lor şi un mare cîne sălbatec adulmecă după hrana murdăriilor.

4. *COTROCENII. CIOROGÎRLA*

Cotrocenii, la cari ajungi după un scurt suiş de la Dîmboviţa, printre cîrciume joase ţărăneşti şi mici gospodării, e o mănăstire care nu s-a văzut niciodată.

[1] Acum inginerii români, cari au ridicat deasupra apelor frumoasa biserică de la Rebegeşti, a Creţuleştilor, au făcut Bucureştilor o cingătoare albastră de ape line (n. a.).

www.dacoromanica.ro

Era odinioară o nestimată ascunsă în inima codrului, a codrului aceluia de înalți arbori supțiri, de *baltă*, între cari și-a găsit adăpostul fugarul logofăt Șerban Cantacuzino, care era să fie peste puțin Șerban-vodă cel nou al Țării Românești. Codrul mergea pînă în malul apei, întinzînd în ea șfichiurile sălciilor sale, el urca mai departe dealul și se răsfira larg în dreapta și în stînga, împrăștiind miasmele mlaștinilor în timpurile de călduri și sufiînd adieri răcoroase asupra cîmpiei încălzite. Frumoasa clădire de mulțămită pe care Șerban o durase într-o poiană, rămînea supt straja codrului care ocrotise așa de bine și pe ctitor în ceasurile de mare primejdie. Drumețul ce va fi trecut pe poteci, aici ca și la Ciolanu, în muncelele Buzăului, nici nu se va fi gîndit uneori că-i stă așa de aproape adăpostul cel bun al călugărilor, în chiliile lor primitoare. Numai cînd, la cele patru slujbe din fiecare zi, undele de sunete porneau din turnul cu clopotele la poartă, se simțea în deal și în vale că rugăciunea orînduită, munca gospodărească în numele lui Dumnezeu s-a săvîrșuit în adîncul codrului. Apoi sunetele se răreau, slăbeau din putere, și, la ultima lovitură de clopot răzleață, pădurea se învăluia din nou în vechea ei taină. Bucureștii se aflau încă departe, supt dealurile celelalte, al Spirii, al Mitropoliei, al lui Radu-vodă și al lui Mihai-vodă; el nu trecuse încă Dîmbovița, așa încît nu era pentru Cotroceni decît un oraș *vecin*.

Vremurile nouă revărsară marele oraș în creștere și peste granița de pace a mănăstirii. Cîtva timp ea părea menită să iasă la iveală, ajungînd însă numai una din multele biserici ale capitalei muntene, apoi capitală a României unite. Dar cel dintîi domn după Unire, Alexandru Ioan Cuza, ceru pentru odihna sa de vară cîteva chilii călugărilor greci, pe cari-i goni îndată, și de aici, și din alte stăpîniri ale lor,

www.dacoromanica.ro

pașalîcuri adevărate pentru egumenii străini. Cotrocenii fură și supt Cuza și supt principele Carol o reședință înainte de toate. [...] Apoi, după un lung șir de ani, noul palat al principilor moștenitori se ridică iute în prajma mănăstirii, care mucezea cam uitată pînă la reparațiile de dăunăzi, care i-au dat măcar înfățișarea cuviincioasă, dacă nu strălucirea, viața, mîndria din veacurile încheiate.

Astăzi turnul de la poartă ține pe pieptul său marca țării; ea se înfățișează întîi celor ce pătrund în curtea stapînită de pereții cocheți ai palatului modern, și numai dinăuntru se văd cuvintele de îndemn pe care Șerban-vodă le îndrepta către aceia ce veneau să cerceteze mănăstirea lui: slovele au căzut pe alocurea și înțelesul vechilor învățăminte se întunecă prin lipsuri. Biserica, pe timpurile ei o clădire falnică, pare sfioasă, cam umilită, față de strălucirea vieții mirene de lîngă dînsa.

Dar cine nu s-ar opri înaintea ei ar dovedi puțină pricepere pentru frumusețea simplă și trainică a clădirilor din trecutul nostru. Cu adevărat, Șerban-vodă a înălțat aici o zidire măiastră.

Un pridvor luminos, ușor, se razimă pe șase stîlpi de piatră octogonali, sculptați la bază. În fund, ușa se deschide în mijlocul unui cadru încă mai frumos săpat, în flori ce pornesc de la leii de jos și se împleticesc bogat pînă la aripile desfășurate sus ale heruvimilor de strajă. Pereții laterali se înfundă puțin, înainte de a se rotunzi în absidă: ferești mărunte, cu frumoase rame de ciubuce tăiate în piatră, îi străpung. Un turnuleț de zid încununa coperemîntul.

Înăuntru, bolți se razimă unele pe altele; doisprezece stîlpi sculptați închid în pronaos un pătrat mai restrîns și despart acest pronaos de înaltul, limpe-

www.dacoromanica.ro

delc naos, pe părețîi căruia se văd încă vechile zugrăveli îngrijite care sînt măcar din veacul al XVIII-lea ; în fund, fața de săpături aurite a catapiteasmei e de o bogăție neobișnuită. Înaintea ei atîrnă încă, după atîtea prădăciuni păgîne, candelele cele mari de argint care poartă stema Cantacuzinilor : vulturul împărătesc cu cele două capete. Mormintele au fost și ele scormonite, descoperite și pîngărite în cursul vremilor fără putere și apărare, dar marile lespezi de marmură săpate în flori împodobite și în slove clare arată încă locurile unde s-au coborît în pămînt trupurile lui Matei, lui Iordachi, lui Răducanu Cantacuzino și ale altora dintre ai lor. Șerban-vodă, ctitorul, se odihnește pe înaltul postament de supt candela nestinsă, acolo unde pomenește marmura pecetluită cu pajurea împărăției răsăritului.

Șoseaua care duce înainte străbate un adevărat oraș militar : cazărmi, magazine de echipament, depozite de arme, ateliere, pirotehnia, mari clădiri bine îngrijite și foarte tăcute la acest ceas de dimineață, cu toată munca încordată ce fierbe dincolo de ferestuicile închise ; garduri de lemn văpsite cu negru, gherete, sentinele care păzesc cu ochii în zări, bulgari cari dau tîrcoale cu covrigii și plăcintele lor murdare.

Apoi satul Militari, întemeiat abia de cîteva zeci de ani : casele, unele bunișoare, altele mai rele, sînt răspîndite cam în toate părțile. Prăvălii mari cu mîtitei „renumiți" și băuturi îmbielșugate se ațin la drumul pe care-l privesc lacom din ferestile lor cu gratii. Căci drumul acesta e bun, cu atîtea cazărmi aproape, cu atîția muncitori pe cari ele-i adună, cu atîția drumeți de zi și de seară. Necontenit trec că-

www.dacoromanica.ro

ruțe cu fel de fel de lume, mai ales căruțe cu pui, pe cari Bucureștii îi cere pentru hrana „boierilor" săi.

Ploaia a făcut să răsară pretutindeni vesela iarbă nouă. Ea e presărată ici și colo de mici lanuri de mei cu frunza deasă, bogată, de pîlcurile galbene ale porumburilor uscate. Copacii răsar singurateci sau în grupe, în pînze, acoperind fortificații ale aceluiași București, care nu se mai vede acum demult, dar se simte prin atîtea din nevoile sale.

Intrăm în satul Ciorogîrlei. Ca toate așezările țărănești din împrejurimile Bucureștilor, el arată taine țigănești, căsuțe păcătoase și cîteva gospodării mai bune, unde stăpînul a țesut o împletitură de vergi în jurul curții (pe care cei mai mulți locuitori o lasă vraiște, cu toată calicia și mîndria răsfățate țigănește în mijlocul drumului), iar nevasta a făcut din văpseli și din potrivirea lutului în forme ieftene sculpturi sau zugrăveli în colori tari. Cele mai adesea ori, florile ce se desfășură pe pereți sînt lucrate cu gust, și fiecare meșteră caută să dea alte podoabe și alte legături.

Mănăstirea o vezi numai cînd ai ajuns la poartă. E o clădire din 1808, de două ori prefăcuta pînă acum. Mai lată decît lungă, avînd cîte două rînduri de străni, sprijinită pe stîlpi de lemn cari o despart în trei, ea nu samănă deloc cu tipicul și e simțitor mai urîtă decît acelea care-l urmează. Oarecare frumusețe se poate găsi numai în săpăturile stîlpilor și catapitearsmei și mai ales în cadrul de verdeață care încunjură biserica. În fund e, iarăși, un mic cimitir pentru bucureșteni.

La întors, drumul dintre căzărmi e ca un bîlci. Oltenii, țăranii desfac în grabă struguri și prune; cîrciumele de pe margene sînt pline de oaspeți, cari

www.dacoromanica.ro

beau, mănîncă iute, se frămîntă, vorbesc, pe cînd alte roiuri izvorăsc din toate porţile atelierelor şi fabricilor militare, şi codane care au familie merg încetinel spre casă, rîzînd între ele, şi mai ales în dreapta şi în stînga. E ceasul de odihnă, de înviorare şi de zgomot al amiezii, care liberează o clipă mulţimile muncitoare.

5. *MOGOŞOAIA BRÎNCOVEANULUI*

Bucureştenii cunosc Mogoşoaia, care e mai aproape de dînşii decît alte locuri de primblare. Mergi prin aleia de morţi săraci ai Căii Griviţa, care trece pe lîngă urîta poartă funebră a cimitirului Sf. Vineri: mai totdeauna vei întîmpina carul hîd cu cununile, birjile ce şchioapătă pe caldarîmul rău, femeile care plîng în tăcere sau zbucnesc în chiote, pe cînd pe laturile stradei stau fete de mahala cu cocuri înalte şi flori şi bărbierii eftini cu şorţul alb înainte; oaspeţi de cîrciumă cu ochii tulburi se uită nepăsători la priveliştea durerilor. Florari, pietrari pentru morminte, buchete grele, cruci albe cu slovele aurite...

Un cîmp întins, care, cînd se duc înaltele semănături ale primăverii, are înfăţişarea unui maidan. Mai departe, linia fortificaţiilor trece pe lîngă perdelele de copaci deşi cari o ascund: căzărmi se sapă în pămînt, cupole, care ascund tunuri gătite, îşi încălzesc liniştit pălăriile de tinichea roşie-ştearsă, grupe de căsuţe albe, paşnice, cuprind soldaţi. Mulţi ţigani foarte curaţi, adecă foarte negri, pe cari căldura i-a lustruit, i-a spoit. Cîte un umbrar unde zdrăngănesc

www.dacoromanica.ro

cobzele și în zilele de serbătoare se văd părechi cuprinse de brîu.

O linie de tramvai cu aburi duce la o biserică mare, nesfîrșită, la un parc frumos, la două grădini de bere, unde servesc țigani foarte „naturali" și unde lumea venită pentru răcoare se încălzește în „serbări populare", la care se zgîiește toată împrejurimea oacheșă, îmbătată de muzici și de zgomot. Un glas țigănesc răgușit — trebuie să te uiți ca să vezi că e o femeie, și încă nici atunci nu ești sigur — întinde silabele idioate ale unui „cîntec de lume" din ziua de astăzi, unui cîntec de „hamo-o-o-or". Pe șoseaua prăfoasă stau brecuri deshămate, din care s-au coborît nemți cari caută berea, indiferent de împrejurările în care se bea. Necontenit vin vagoanele grecoaie, care înaintează maiestos pînă înaintea țiganului... țigancei care cîntă despre „hamo-o-or". La dreapta, la stînga cîte o vilă goală, cu slugi răsfățate pe mobilele terase, cu bălării în grădini. Cîte o cîrciumă cu obloanele închise și băncile mucezite. Cîte o casă gospodărească, dar fără gospodari. O mare fabrică le bere, cu coșul înalt. Toate acestea se cheamă Bucureștii-Noi și reprezintă proprietatea unui profesor de la universitate, de la Facultatea de drept. Noroc bun, collega! Berea d-tale e bună.

Încă pe atîta pînă la Mogoșoaia. Aici e un sat adevărat, cu mulți români și destui țigani. Căsuțe albe, neîngrădite; cîrciumă, în care astăzi, de Rusalii, zdupăie hora, cu ușoara mișcare de fîlfîire, în care steclesc toți fluturii și tremură toate panglicile și florile, mișcare pe care, oricît ai vedea-o, tot ți se pare mai frumoasă decît învîrtirea nefirească a bărbaților care țin femeile în brațe ca niște perini; valțul orașelor. Un

www.dacoromanica.ro

mare parc, o lungă pădure nobilă, închisă, astupată, lăcătuită. Urmaşi ai lui vodă Bibescu locuiesc în această insulă aristocratică, despre care geografii ar putea spune numai cu greu că este în comuna Podoleni, în satul Mogoşoaia, din judeţul Ilfov al României.

Ne oprim înaintea porţii castelului [1], şi prin crăpăturile ei putem zări cîte o fereastră arcuită, bucăţi de ziduri roşii, un cerdac pe stîlpi. Îmi pare ciudat gîndul că această clădire ar fi pornit cîndva de la Constantin Basarab Brîncoveanu, domn a toată Ungro-Vlahia şi cel mai darnic ziditor de biserici şi mănăstiri, cel mai măreţ bogătaş domnesc ce-a fost vreodată prin aceste locuri, cel mai măreţ închinător al lui Dumnezeu şi binefăcător al oamenilor de pe pămîntul său. Ce bucurie de oaspeţi va fi fost în vremuri pe aice...

Chiar lîngă înaltele ziduri care izolează castelul, între nuci bătrîni şi un belşug sălbatec de buruieni, se vede o biserică, bună biserică smerită, dreptcredincioasă, din timpurile vechi. Un mare acoperiş de şindilă se mlădie, ca în vechile lăcaşuri bucovinene, după liniile zidirii, şi din el răsare un turnuleţ de lemn. El e pus la o parte, deasupra unei umflături a zidului, în stînga pridvorului pe stîlpi. E o orînduială nouă, care n-a prea fost urmată aiurea. Altarul e în cinci muchi, stranele nu se desfac în abside rotunde. Un brîu împarte pereţii în două : jos sînt pătrate ca nişte cadre, sus linii de înfloriturâ se împleticesc original în formă nouă, ca vărguţele prin care se împrejmuiesc straturile în vechea mea Moldovă.

[1] Azi cu gust reîntregit de soţii George Valentin şi Marta Bibescu (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

Ting-ting, ting-ting face clopoţelul din turnul de lemn, tras de o mînă de copil, de ţigănuş. În pridvor e răzimată o năsălie acoperită cu postav curat. Se aude cîntîndu-se veşnica pomenire. Şi prin uşiţa joasă apare preotul în odăjdii, paracliserul smolit, o femeie cu pomenile prinse într-o legătură şi cîţiva ţărani cari poartă pe umeri în sicriul lui de lemn un bătrîn cu căciula îndesată pe liniştita faţă de ceară.

Ting-ting, ting-ting...

Nici jale, nici pripă, nici frică. Moşul merge înainte. pe sus, cu ochii închişi supt căciula mare, cu gura mută supt mustaţa albă, supţire.

— De ce a murit bătrînul ?

— A zăcut trei zile şi-a murit... Aşa i-a fost lăsat lui. E de bătrîneţă...

Ting-ting, ting-ting... Dumnezeu să te ierte, moşule!

Logofătul Constantin Brîncoveanu a isprăvit această biserică în luna lui septembrie 1688, în domnia unchiului său Şerban Cantacuzino, cu cîteva săptămîni înainte de a fi domn el însuşi. Zugrăveala s-a făcut cînd ctitorul era acum Constantin-vodă, şi în pronaos se vede el, voievodul, cu patru fii, doamna cu şase fete — neam binecuvîntat ca în vremea patriarhilor. Se mai află jilţul cu prag de piatră săpată, unde stăteau soţii domneşti, încunjuraţi de bogata lor odraslă.

Şi acum ? Pereţi smoliţi de fum, strane de lemn prost, fereşti de pe care au căzut pe alocurea cadrele de piatră înflorită, icoane nouă supt frumoasa catapitesmă veche, un biet paracliser ţigan, poporeni săraci. Poate că mîni se va dărîma lăcaşul şi de pe părete va cădea chipul domnului, românului, moşneagului de odinioară, care va muri astfel încă o dată.

— Dumnezeu să te ierte şi pe măria ta — moşule !

www.dacoromanica.ro

Spre Moşi, unde totdeauna sînt rămăşiţe din serbarea cea mare a lunii lui mai, cînd bîlciul se desfăşură şi cheamă la el lumea de pretutindeni. Străzile întortocheate, cu case văpsite ciudat, duc spre întinderile, acum goale, ale zgomotoasei petreceri populare. Apoi mahalaua se desfăşură mai departe, pînă ce ea se restrînge la căsuţele ce mărginesc şoseaua. Tot cuprinsul omenesc al micilor locuinţe smerite s-a revărsat astăzi pe marginea drumului mare. De o parte şi de alta a acestuia, mucezesc apele ploii din urmă, şi copii slabi, palizi, cari se uită sfioşi, cu ochi de bolnavi, mărturisesc şi aice despre faptele rele ale apelor moarte.

Am trecut acum în stăpînirea grîului primăvăratec şi a păşunilor ce aromesc, stropite cu florile galbene ale lui april, care fac lacrimi de soare în mijlocul bogăţiei veşnic noi a pămîntului. În fund se ridică nori albi, călătorind în bătaia vînticelului supţire, răcoros.

Întîi răsar în cale două mănăstiri, de-o parte şi de alta a drumului, Mărcuţa şi Pantelimonul, cu năcazurile şi aiurările lor.[1]

Dincolo de oazele suferinţii, începe iarăşi împărăţia sfîntului bielşug al cîmpului.

Pe o mică înălţime, frunzişul des al sălciilor de argint cuprinde ca pe o floare ziduri albe ce se razimă pe un fond verde-clar de păduri. Drumul coteşte ; el trece acum deasupra tufişurilor de papură înfipte într-o mocirlă, din care se ivesc potirele aurite ale nuferilor, apărate de noroiurile adînci. O poartă de mănăstire, păzită de un omuleţ în zdrenţe, care, neputîndu-şi scoate comănacul călugăresc, face multe te-

[1] Vezi mai jos descrierea lor (n. a.).

www.dacoromanica.ro

meneli și plecăciuni, bolborosind binecuvîntări. Un pridvor de livadă pustie se deschide acum. În stînga, lacul, străbătut de podețe, se vădește în pete neregulate, iar mai departe o biserică mai nouă. Chiliile se află într-o clădire aproape cu totul stricată și fără nici o frumusețe ; arhondaricul e foarte sărăcăcios, cu pereții goi și paturile de scînduri acoperite cu cit. O pitărie veche are deasupra o bibliotecă, de unde cele mai bune cărți și manuscripte au plecat la Academie, unde ele pot fi întrebuințate. Case călugărești deosebite abia se văd prin drumurile înguste care rătăcesc aici mai mult decît la orice altă mănăstire. Părinții sînt oameni săraci, și în frumoasa biserică, înălțată de Cernică Știrbei, pe la anul 1600, dar adeseori prefăcută, se văd aproape numai chipuri de țărani bătrîni, cu totul îndobitociți. Un călugăr cărunt, cu mersul prea sprinten al oamenilor cam țicniți, ține afară o mică prăvălie de lucrișoare de lemn săpat pe care și el le-a cumpărat de la București : e un om învățat, spre care ceilalți se uită cu respect. Căci el a fost la Athos pe o corabie care merge fără vîsle — tot: bum-bum, bum-bum ! — și e cît o casă ; la întrebări, el lămurește că țara noastră nu mai dă *embatic* [1] turcilor și că așa zic domnii cari vin de la București că ar fi neatîrnată : cu toate astea nu se poate ști bine.

Ce cimitir de minți moarte, dintre care unele n-au trait niciodată ! Și totuși cimitirul a fost odată un loc de muncă și de lumină. Călugării de la Cernica spre lucrul cu gîndul al călugărimii ; ei au scris și au au întrat în marea mișcare paisiană de îndreptare spre lucrul cu gîndul al călugărimii, ei au scris și au tălmăcit, îmbogățind literatura noastră din veacul al XVIII-lea. Între dînșii a trăit Macarie gramaticul, care avea o mare faimă de învățat și a îndreptățit-o

[1] Formă de arendare a unei proprietăți pe termen lung sau bir (n. ed.).

www.dacoromanica.ro

prin lucrări multe și felurite. Pînă în veacul ce s-a închis abia dăunăzi, Cernica, păzind cu scumpătate o mare bibliotecă, a dat încă prinosul ei literaturii românești : aici și-a petrecut ultimii ani dintr-o viață întrebuințată pentru a învăța pe alții Naum Rîmniceanu, cronicarul cel din urmă al Țării Românești.

Astăzi, Cernica primește morți din orașul vecin, de luminile căruia nu se împărtășește deloc. Din jos de biserică, e un lung și încurcat cimitir, în bogăția florilor sălbatece, supt seninătatea cerului albastru, care înlătură orice gînd de moarte, orice semn de jale. Monumentele fără gust, fotografiile șterse, cununile de mărgele negre și de flori decolorate, inscripțiile, stîngace sau trufașe, nu ating inima. Și te primbli pe această țernă care apasă deasupra celor ce au fost oameni cum te-ai primbla prin cine știe ce colț fericit, uitat de lume, al unei mari grădini sălbatece. [1]

7. *ÎMPREJURIMILE BUCUREȘTILOR*

Împrejurimile Bucureștilor n-au fost cercetate pe atîta pe cît se spune de rău de dînsele. Dumineca bucureștenilor din popor și burghezie — „lumea bună" se încuie în casă sau străbate vulgul, în trăsuri bogate — se încheie pe stradă, în grădini, la berăriile de afară : Luther, Oppler[2], prin crîșme și cafenele ; Șoseaua cheamă pînă tîrziu noaptea, în timpul frunzelor, adecă al răcorii și tainei, drumeți singurateci, părechi bucuroase de umbra aleilor și zgomotoase familii în haine ce nu se poartă-n toate zilele. Herăstrăul a murit aproape cu totul, și el adăpostește numai aventuri,

[1] Astăzi e tipografie și gimnaziu monahal (1939) (n. a.).
[2] Și ele mai părăsite acum (1916) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

beţii şi, întîmplător, bătăi şi sinucideri : mai dăunăzi otrăvile unei fabrici goliseră iazul de peştii cari formau una din iefinele atracţii gastronomice ale localităţii.[1]

Aiurea nu se merge. Mănăstirile, care erau, în alte timpuri, şi ţinte de primblare pentru butce şi caleşte, au acum alţi locuitori decît călugării, şi porţile lor se deschid nenorocirii omeneşti de tot felul, iar nu dorinţii vesele de a pierde cîteva ceasuri supt albastru, în mijlocul verdeţii. La Văcăreştii lui Nicolae-vodă Mavrocordat, o minune de artă în vremea ei, sînt hoţii ; la Mărcuţa nebunii, la Pantelimonul lui Grigore al II-lea Ghica, un simulacru de castel vechi apusean înălţat în acest răsărit pe la jumătatea veacului al XVIII-lea, sînt incurabilii. Hoţii au stat mai demult şi în frumosul ostrov din lac, în care vreun domn de la începutul secolului al XV-lea a înălţat juvaierul de mănăstire al Snagovului şi, în urma făcătorilor de rele, îndreptaţi spre alte temniţi, ruina şi-a întins mrejele de rădăcini sălbatece şi ploaia a curs, pînă la reparaţia de dăunăzi, prin spărturile mortale ale acoperişurilor prăbuşite. Cernica Ştirbeilor, veche de patru sute de ani şi ea — încă o mănăstire în „baltă", cu toate că aici iazul, năvălit de rogoz, e fără frumuseţa celui de la Snagov — s-a făcut un cimitir, pentru înalţi clerici şi pentru familii care iubesc pompa cavourilor, dar nu pot cheltui mult. Rămîn Căldăruşanii, cam dosiţi, şi mănăstirile de maici : Pasărea, Ţigăneştii, unde puţinii oaspeţi sînt cele mai deseori tot aşa de sceptici în materie de cuviinţă ca şi în materie de religie.

Dar această regiune şeasă, în care se opresc apele rîurilor de care nu mai simte nevoie Dunărea apropiată, nu e nici monotonă, nici fără caracter şi poezie. Vara, şoselele şi drumurile şerpuiesc prin lanuri

[1] Opera de refacere s-a întins şi aici (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

mănoase și înalte pășuni, și pe ele se strecoara, în raza de viață puternică a marelui oraș, trasuri, cara și căruți, dintre care unele, încărcate cu scînduri și lemne lucrate, se coboară tocmai de la munte, gasind mai lesnicioasa această cale ieftenă. Pădurici rasar din toate părțile, cruțate de civilizația care n-ar trebui să se atingă nici de acum înainte de acești arbori frumoși și binefăcători, ale căror frunze, păturite an de an în mlaștină, au făcut pamînt bun de hrană și în stare să ție sate și orașe. Satele sînt dese și mari.

Niciodată însa aceste împrejurimi ale Bucureștilor nu sînt mai frumoase decît în delicateța tristă a zilelor de toamnă. Tufișurile, balariile nu mai ascund vederea cu verdele lor prea exclusiv în stăpînire. Se vad locuințile risipite, turmele rătăcitoare prin aurul șters al imașelor moarte, pe care-l pătează, ici și colo, de un verde îndrazneț, vioi, o buruiană mai îndaratnica sau un colț de rîpă ferit de arșița și de veștejirea pașilor. Lîngă miriști, lîngă porumbiștile presarate de cioturile frînte ale strujenilor, arătura noua, vînăta de măruntele ploi dese, arunca vîrfuri fragede de verdeață din semănăturile anului ce va să vie. Iar padurile cu brațe negre sau înfășurate înca în stralucite zdrențe roșii, ruginii, galbene, cuprinse de frigul iernii ce se apropie, par că se apara prin negurile în care se înfășura.

8. *MĂRCUȚA. PANTELIMONUL. PAȘIREA*

Mărcuța se află tocmai în fundul aleilor și curților închise ale casei de nebuni. Cum vii de la București, ți se înfățișează dărîmăturile de rugină ale zidurilor și vîrfurile turnurilor fără frumuseță.

www.dacoromanica.ro

Pînă la bisericuța de cărămidă străbați însă — cu o jale care nu te poate împiedeca totuși de a rîde uneori, așa de ciudate sînt unele vorbe, așa de neașteptate anumite mișcări — mulțimea totdeauna neliniștită și mai plină de noutate, de originalitate, decît orice altă adunătură de oameni, a nebunilor. Oaspeții Mărcuței, „bolnavii", cum spun gardienii, cari arată oameni blînzi și miloși, samănă numai prin trista haină pe care o poartă ; încolo, fiecare se depărtează în alt fel de omul care trăiește în tovărășie libera cu semenii săi. O învățătoare țupăie ca o vrabie, mlădiindu-se pe șolduri ; un ofițer palid comentează cu glas puternic și rar știrile despre războiul ruso-japonez pe care le culege din gazeta deschisă în bătaia vîntului : e mîndru, pare că ar fi fost și el pe acolo. Chipuri pașnice, umile, zgribulite, fricoase trec șoptindu-ți că au nevoie, o *neapărată* nevoie de cinci bani : ba unul cere *douăzeci și cinci* (mai puțin, nu). Un biet băiat merge lîngă părinții lui bătrîni, gîrboviți de vrîsta și de nenorocirea lor, cari împart cîte un gologan fiecărui tovarăș de boală al copilului lor (ofițerul refuză, ridicîndu-se elegant : „Sărut mîna, doamnă ; eu primesc bani de acasă"). Un flăcău care s-a smintit fiindcă i s-a cerut de ai lui să învețe mai mult decît îl taie capul șubred, merge neobosit, căutînd cu ochii lui aprinși de mînie pe acela care l-a nenorocit. Ce falnic trece ungurul care e încredințat că trăiește în India și că vînează lei și tigri : el înfruntă în treacăt pe supraveghetor pentru că obișnuiește a fierbe oamenii (el însă nu va lăsa, o, nu !). Un om cult, un scriitor se uită cu ochii îndobitociți, întreabă unde se află regele și regina și se plînge că în vacanța aceasta n-a putut merge nicăiri. De peste un zid răsună cîntecul de o patimă strășnică, sălbatic, ascuțit, care pare desprins cu silinți uriașe dintr-un gîtlej sîngerat, al unei femei care se întoarce necon-

www.dacoromanica.ro

tenit asupra acèluiaşi şir de sunete. Iar o bătrînă, într-o familie de moşieri, stă într-un colţ, adîncită în gînduri negre ; apoi se ceartă, batjocureşte, se face a lovi, a arunca pietre ; se ridică în sfîrşit ca o fiară ce stă să se răpadă, şi peşte o clipă joacă zîmbind cancanul înaintea ofiţerului, care o priveşte despreţuitor; încă o clipă şi păru-i, despletit în şuviţe albe, flutură într-o curte între nebuni ce fug speriaţi, pe cînd pumnii ei strînşi bat pieptul ei galben dezgolit.

Abia se deschide poarta din zidul înalt de cărămidă tare, şi ajungi în curtea bisericii. Clădirea e veche, fiind făcută întîi cu cîţiva ani înainte de Mihai Viteazul, din evlavia acelui logofăt Dan, în casa căruia au fost ucişi, la 1594, turcii din Bucureşti, de către oştile răzbunătoare ale voievodului răscoalei. Pe atunci ea era numai mănăstirea logofătului Dan ; în vremea lui Brîncoveanu, la vreo sută de ani de la întemeiere, o coborîtoare a ctitorului, fata armaşului Marcu (sau Mărcuţă), Vişana, a cheltuit pentru înnoirea zidirii. Dar, dacă de atunci vin cele două rînduri de ocniţe, stîlpuşorii rotunzi de cărămidă cari întră în făptura lor şi tot planul cu abside octogenale, pridvorul cu doi stîlpi, zugrăveala, întîia clopotniţă, cadrele frumos sculptate ale uşilor şi ferestilor pornesc de la altă înnoire, supt Grigore Matei Ghica, un mare ziditor de clădiri sfinte, ctitorul Frumoasei şi al Pantelimonului, lîngă cele două capitale. Chipul domnului, al doamnei Zoiţa, ale celor cinci copii se văd făcute în biserică, la dreapta, de un foarte bun meşter, care a dat o înfăţişare dulce feţelor cuminţi ale beizadelelor. Peste vreo patruzeci de ani, Alexandru Ipsilanti, alt domn bun din vremurile rele, înalţă şi mai sus turnul şi dură zidul din lăuntru, paralel cu zidul de împrejmuire, şi pentru aceasta părete din stînga al bisericii poartă chipul lui şi al doamnei Ecaterina. Din timpuri mai nouă vine ten-

www.dacoromanica.ro

cuiala groasă, spoiala trandafirie care s-a așternut peste vechea cărămidă, precum și turnulețul de lemn de pe coperiș. Iar din vremea noastră este ruina care jupoaie și năruie acuma toate.

Pantelimonul a fost totdeauna o clădire de gospodărie bună, de milostivă alinare a suferinților ; sfîntul tutelar, harnicul și blîndul doftor fără de arginți, a ocrotit bine zidirile ce i s-au închinat de un domn evlavios.

Odată fusese aici numai o umflătură a pămîntului din marele șes băltos cu drumuri mocirloase sau prăfuite. Grigore Matei Ghica făcu să se ivească toată frumusețea de astăzi, ca printr-o năprasnică minune.

De la el vine parcul ca o pădurice, care urcă dealul, străbătut de alei și de cărări, de drum pentru trăsuri și sămănat cu foișoare vechi și nouă, cu semne amintitoare și cruci. Deasupra, oglindindu-se în heleșteul care nu lipsește mai de la nici una din mănăstirile acestui ținut, zidurile de vechi castel, multe, înalte, impunătoare, în care e așezat astăzi unul din cele mai curate, mai luxoase spitale din milostiva Românie. Treci printr-un mare turn înalt și împodobit, în gustul, cam fiștichiu, al veacului al XVIII-lea, și acum vezi biserica. Reparațiile nu-i vor fi schimbat mult întîia înfățișare, care e foarte simplă : pereți puțin înalți, cari se taie în unghiuri drepte. Frumusețea o găsești însă, pe de o parte, în minunatul pridvor boltit în toate părțile, printre stîlpii supțiri cu capitele săpate, lăsînd lumina să bată asupra strălucitei uși de piatră, frumos lucrată, care nu-și are părechea. Ușa de lemn sculptat, cu bourul Moldovei și vulturul împărătesc, e vrednică de acest cadru. Înăuntru, două morminte domnești pironesc luarea-aminte : o lespede de marmură împodobită, pe un înalt postament, cuprinde laudele în stihuri ale lui Grigore Ghica, ale cărui rămășițe se odihnesc aici, împreună

www.dacoromanica.ro

cu ale doamnei lui, Zoița, moartă nouă ani după „iubitul" ei soț. Iar un urmaș al lui, Alexandru-vodă, domnul de pe vremea Regulamentului Organic, caimacamul dinaintea Unirii, e astrucat în față, în sicriul răzimat pe vulturi cu aripile desfășurate, deasupra căruia stă, ca pecete, coroana, și mantia domnească cade în faldurii grei ai marmurei de Carrara.

De la Cernica o largă șosea (șoseaua Brăilei), printre arături proaspete și pajiști pe care ploile de o săptămînă întreagă au trezit, după seceta îndelungată, un verde nou, tînăr și vesel ca acela din april ce se trezește. În zarea vînătă se zăresc copaci răzleți.

Apoi altă șosea, mai îngustă, se desface „la maici", adecă spre mănăstirea *Paserea*. În curînd, ești prins de pădure, înaltă, deasă, cu trunchiurile tinere strînse unul lîngă altul, ca trestiile bălților. La capăt, un sătuleț cu casele foarte păcătoase, strîmbe, joase, goale; o crîșmă unde benchetuiesc niște cărăuși foarte dîrji, pe cari-i așteaptă cară cu scînduri. Apoi mănăstirea se vede răsărind din pădurea nouă, cu turnurile ei roșii, verzi, albăstrii-sure.

E o zidire de tot nouă, întemeiată de evlavioși călugări de la Cernica, în zilele de strălucire ale marii mănăstiri vecine. Nu e nimic frumos în stil, dar cuprinsul e larg supt boltirile înalte, și icoane strălucitoare de argint nou, sămănate cu pietre scumpe, se văd în toate părțile. Un cimitir curat cuprinde cîteva monumente costisitoare ale morților bogați aduși din București, de unde vine, zilnic aproape, atîta lume pentru a petrece cu mai multă sau mai puțină cuviință — ceea ce maicile arată că nu pot împiedeca, așa fiind datina.

Ce întors de strălucită taină! Soarele a căzut peste hotarele zării, lăsînd în urmă capetele mantiei sale de trandafiri, viorele și aur șters, care atîrnă încă

www.dacoromanica.ro

multă vreme în văzduhul umezit de ploi și măturat de vîntul furtunos. Arăturile sînt negre ca miezul nopții, și imașurile de un verde untdelemniu se întunecă treptat, cu drumeți ca umbrele, cu turme ce trec tăcute, cu mișcări line ca ale spicelor supt adiere. Crengile arborilor taie cerul cu aspre dungi cernite.

Și, pe șoseaua care nu se liniștește, trec spre București olteni cu coșurile pline de struguri, baietani obosiți, moșnegi ce pipăie calea cu toiegele, căruțe de măcelari care duc porci zvîrliți pe scînduri și vite ale căror gîturi atîrnă, harabale cu viței, velocipediști cari se opresc la restaurantele cu cîte două rînduri din margenea șoselei, trăsuri de piață întorcîndu-se grăbit, cu oarecare frică, printre toată această mulțime de țigani, de sîrbi (adecă bulgari) și de orășeni rau năravițI. Frumoasele sate cu coperemințe roșii nu se mai deosebesc, dar Pantelimonul negru e încins de brîul luminilor electrice. Mai departe, prin drumul fără felinare al șoselei, prin stradele bune și cele rele, prin nesfîrșita piața a Oborului, cu rămășițile de paie ale ultimului tîrg și scheletele de chioșcuri ale Moșilor, ajungi în Bucureștii de lumina și zgomot al centrului european.

9. UN ADĂPOST DE DOMN. PIȘCANII

Pe cine nu-l vei auzi vorbind cu despreț de împrejurimile Bucureștilor, care ar fi lipsite de felurime, de noutate, de poezie, de orice frumuseță ! Și toți cari zic așa, nu le cunosc fără îndoială. Căci altfel n-ar spune, n-ar putea să spuie așa. Atîta bogăție a pămîntului darnic trebuie să fie și frumoasă, și nu în zădar în toate colțurile sînt răspîndite — aici unde

www.dacoromanica.ro

au calcat prieteni și dușmani, unde s-au încleștat lupte mari și mici, unde s-au strecurat zilnic pompa, munca și nenorocirea — amintirile istorice. Chiar dacă n-ar fi nimic alta, pretutindeni ne-ar întovărăși amintirile acestea, cele de bucurie și cele, cu mult mai multe, care sînt duioase.

O invitație a lui Nicolae Filipescu m-a făcut să descopăr, pentru mine și pentru cine obișnuiește să ma cetească, un nou capăt de drum pentru cei ce vreau să călătorească în jurul Bucureștilor : Pașcanii.

Într-acolo duce un drum paralel cu șoseaua, care se găsește la stînga. Abia ai ieșit din amestecul hîd al mahalalelor marelui oraș neorînduit și nemărginit, și o darîmătură de veche biserică se ivește, frumoasă și cu totul părăsită, osîndită, dintre straturile și jghiaburile unui zarzavagiu. Un turn cu ferestile lungărețe, sprincenate, un singur turn, căci altul care era înaintea lui a căzut. O clădire în cruce, cu brîu și cu firide, care se mîntuie sus cu înfloriturî colțurate. Strane și altar în unghiuri. Din arcul rupt al pridvorului privirea se cufundă printre alte arce ca acestea, oprindu-se numai în zugrăvelile ce mijesc încă în fundul altarului. Frumoase și îngrijite chipuri de sfinți, cu inscripții românești, din veacul al XVII-lea, cam de pe timpul Brîncoveanului. Se mai văd patru ctitori, dintre cari doi cu ișlice boierești. Crăpături adînci prevestesc ruina, și fire de buruiană se clatină sus în vîrful turnului descoperit. Lovituri de pietre au nimicit fețele întemeietorilor.

Aici se zice: „la Floreasca". Odată era desigur un sat, ai cărui locuitori s-au ridicat cu timpul mai sus, spre București, lăsîndu-și în urmă morții și biserica, menită să moară și ea. Acum lumea știe de „Floreasca" pentru frumosul lac larg, pe care tremură ostroave de mușiță stropite cu flori galbene de nufăr, pe cînd pescarii țărani își înfig prăjinile voloacelor și cu-

www.dacoromanica.ro

treieră, în luntri uşoare, pe urma jigăniilor de ape. O grădinuţă de bălării, cu scaune şchioape, şi o biată tărabă de cîrciumă saracă se laudă cu „peştii vii" şi racii ce pot da oaspeţilor veniţi din Bucureştii aşa de apropiaţi. Cu apa întinsa înainte, cu mirosul nufarului în floare, cu depărtările verzi ale Colintinei, e un loc potrivit pentru facatorii de chefuri ieftene, cari au cetit şi carţi despre frumuseţile naturii. Poduri de lemn trec peste rîpele umede, pe care le mi luiesc ploile. În stînga, o mare clădire de cărămida, roşie, e fabrica de glucoza a unor belgieni. Glucoza şi zarzavatul, mai mult decît doritorii saraci ai „peştilor vii", au mîncat biserica.

Uriaşe grîne, în care se pierde omul, un ocean de spice grele, din care copacii zarilor rasar înjumatăţiţi ; o nesfîrşită gîrbovire verde a lanurilor. Ce bielşug de binecuvîntare ! Familii razleţe sau cete întregi în veşminte albe, ca o depărtata samanare de flori, praşesc rabdători porumbul, care-şi rasfaţa cele dintîi frunze lungi şi fragede. Demult s-au dus cele dintîi flori ale primăverii şi rămîne în locul lor, învingatoare, boamba ghimpoasa a spinului, stropita cu o pată de sînge, supt frunzele mari cu ţepuşe ; sfioase flori de muşăţel se strîng în manunchiuri bogate.

De la oraş vin mitocani cu docare, moşuleţi cu favorite sure, caruţi supt covergile carora se scutura un întreg neam de oameni ; pîlcuri de ţigani. La Bucureşti sînt Moşii, şi ce de oale, şi ulcioare, şi ulcele, şi doniţe, în mîni, în spate, sus în căruţă, se duc spre satele şesului !

Mai departe, numai cară încete se tîrasc în arşiţă, cu ţarani adormiţi. Copilandri smoliţi pazesc negre rînduri de bivoli răpănoşi şi spurcaţi de tină. O samă dintre urîtele dobitoace zac într-un baltoc, unde se bucură în voie, ca păsările într-un cuib sau politicianii într-o comisie budgetară.

www.dacoromanica.ro

Unde se vede în fund acea cunună de arbori pecetluita pe albastru, e Pașcanii.

Un sat undeva, din care nu întîmpini decît o primarie. Biserica, dreasă daunazi, cu podoabe de lemn și zugrăveli catolice, de „pictori" din zilele noastre, n-are nici o însemnatate. De la vodă Alexandru Ghica, domn de la 1834 la 1841 și caimacam înaintea Unirii, i-a rămas numai o *Evanghelie* cu icoane de smalt, lucru rusesc.

Aleia cea frumoasă, în fundul căreia se vede casa înaltă, albă, „palatul", a facut-o același domnesc locuitor de acum cincizeci de ani. Copacii bătrîni, înalți, stau ca o „gardă veche" a domnului lor. În fund tot el a pus să se taie prin pădurea necercetată lungi alei, cu vederi minunate, cu scoborîșuri și ascunzători — o stralucire de parc princiar ! Un lac rîde în lumină, și pe argintul lui mișcat de un tremur veșnic trece o luntre cu vîslele domoale, mînate de un țăran tînăr.

Casa a primit mari și scumpe împodobiri, pîna si în lunile din urmă. Dar în durarea ei harnica, în zidul ei ca pentru vecie, ca și în luxul ales, ca o amintire din elegantul veac al XVIII-lea, se vede întiparirea ființii acelui ce a clădit-o. Pretutindeni el e pomenit, în chipuri, lucruri și scrise. Colo, deasupra ușii biroului, se văd portretele în acvarelă ale Ghiculeștilor din această ramură : sus, banul Dumitrachi bătrînul și fratele său, Grigore Alexandru-vodă, pe care l-a înjunghiat la Iași trimesul sultanului. Apoi trei frați în işlice, cu barba roșcata, foarte înălbită la doi dintre dînșii ; cel din mijloc are fund alb la işlic și a fost domn, va să zică. Sînt : Grigore Dimitrie-vodă de la 1822, om bun, ocrotitor, pașnic și cu multă evlavie, și frații săi, Scarlat și generalul Constantin, mort în Ardeal. Acum în alt rînd vine un om frumos, distins, cu ochii foarte mari, negri, mustața răsucită cu o

www.dacoromanica.ro

strengăric de veşnic tînăr, cu alba faţă prelungă, mică, între cîrlionţii şi tupeul romantic. Acela e însuşi stăpînul, veşnicul stăpîn al casei, oricine ar veni în urma lui. Lîngă dînsul, spătarul Constantin, şi el în uniformă modernă, rusească, foarte strălucitoare de aurării şi decoraţii, şi, în frac civil, alt frate, Mihai, care a fost arheolog, numismat şi a avut de fiică pe frumoasa scriitoare Dora d'Istria, scriitoare de gînduri, şi nu de poezie. Se mai văd două femei, două surori, în rochii, de modă uitată.

Şi dincoace şi dincolo apar în portrete mari banul bătrîn şi cei trei fraţi mai tineri, cu uniforme şi frac. Ceasornicul acela de cristal de rocă între două sfeşnice din aceiaşi materie limpede arată prin învîrtitura neobişnuită a stîlpilor groşi şi prin semilunele aurite din vîrf că e un dar al padişahului. Supt el e întinsă strălucitoarea sabie, care nu s-a luptat niciodată şi n-avea voie să se lupte. La masa aceea scria în timpuri măria sa, şi în saltarele ei se amestecau *viedomoşti* — rapoarte — ofişuri pregătite şi scrisori de dragoste în franţuzeşte — căci frumosul domn fără doamnă a iubit pînă tîrziu. Încă un dar turcesc, lighianul cu ibric de cristal şi aur, colo. Cusături cu vulturul muntean, cu crucea în gură şi cu cununa domnească pe cap, fel de fel de lucruri de masă, cum nu se mai fac astăzi. În aceste două odăi largi, luminoase, care sînt un muzeu locuit, se văd chipuri regale şi împărăteşti, dăruite de aceia chiar pe cari-i înfaţişează. Ba iată şi un tablou turcesc, lucru nou pe la 1830: sultanul Mahmud, foarte caraghios, stîngaci şi tărcat, trece fudul pe dinaintea nizamilor săi, creaţi în locul ienicerilor măcelăriţi, şi ce cuminte e şirul acestor ostaşi europeni, cari-şi arată însuşirea lor de civilizaţie stînd ca nişte scobitori înaintea păpuşii împărăteşti, călare pe un cal de lemn!

www.dacoromanica.ro

Bibliotecile adună cele mai bune cărți franceze clasice, multe opere donate, scrieri românești de ale timpului, pecetluite cu stema pe care o țin doi lei.

Și dacă te duci în cutare șopron, vei găsi, între multă lemnărie veche și fierărie ruginită, marea caretă de gală, cu roțile uriașe, hamurile bătute cu stema aurită, aurării sculptate deasupra, cu îmbrăcăminte de mătasă roșie țesută cu coroane și inițiale. Astăzi însă așa de sfărmată, crăpată, ștearsă, uitată — ca și cum n-ar mai fi fost vremea alaiurilor de altădată, când acel om supțiratec și mlădios, cu ochii mari adînci, părul negru buclat și mustața de cavaler, era domnul țării: „Io Alexandru Dimitrie Ghica voievod și domn"!

Și uite parcă-l văd prin cărarea ce se furișează între vechii arbori cari-l cunosc și-l ascund de alții, cari n-au grija morților. A lăsat casa plină de oaspeți, ale căror aurării și pietre scumpe sticlesc la lumina policandrelor grele, și a plecat în umbră. Ce măreață priveliște de noapte, ce strălucită desfășurare de alei, ce măreție a lacului, ce dulce răsunet de muzică; ostașii miliției pășesc apăsat de jur împrejurul reședinții. Alexandru-vodă se simte mîndru, vesel, tînăr: e domn!

Dar deodată un gînd îl întunecă, brăzdînd frumoasa frunte înaltă, albă: e gîndul cutăruia care e acum în salon acolo, mai încunjurat decît dînsul, mai măgulit, mai curtenit de toți, și care e excelența sa consulul Rusiei. Și, ajungînd la capătul aleii, domnul privește asupra lacului întins în depărtarea neagră — ca viitorul lui, ca viitorul nostru... Mazilie, batjocură, robie.. Va fi o dimineață măcar pentru această țară, dacă nu pentru domnul ei îmbătrînit?

Și, înainte de a merge să doarmă în mormîntul imens de marmură la Pantelimon, el a văzut acea zi,

www.dacoromanica.ro

și carul funebru l-a dus prin stradele Bucureștilor României unite supt alt Alexandru-vodă, Cuza. Poate însa că el ar fi dorit : supt dînsul...

13. PLUMBUITA. CĂLDĂRUȘANII. TIGĂNEȘTII

Bucureștii se mîntuie prin drumuri bune intre case rele. Sînt mahalalele-șosele, care înșiră locuințl sărace, sprijinite strîmb în stîlpi gîrbovi, bojdeuce ce se chiorcoșează la soare prin ferestuici turburi, ca niște pisici bătrîne. Astfel e și șoseaua Colintinei.

Ea aleargă drept înainte, tăind un șes cu modîlci de movile, asupra căruia aprll a zvîrlit acum mantia-i de rege tînăr, numai în catifea verde și în flori albe. Apoi șiragul de căsuțe e alcătuit tot mai rar, pînă ce singură dunga cenușie a drumului desparte nemarginea cîmpiei învălurate.

În stînga se văd acum doua grupe de arbori și de cladiri în jurul a doua biserici. Biserica dintîi e veche și o împrejmuiește un zid de căramidă ce se risipește pe încetul. E Plumbuita, care înșiră încă toată împrejmuirea de acum trei sute de ani, pe cînd biserica, păstrînd la jețul domnesc rămășițe în piatră de la începutul veacului al XVI-lea, stele cu multe ramuri, lei săpați grosolan, se acopere cu zdrențele unei reparații ieftine. Aici, de o parte și de alta a șoselei, pamîntul e mai frămîntat decît aiurea. El pare facut pentru ascunzători viclene, pentru rapeziri prăpăstuite asupra dușmanului. Și cu adevărat o luptă s-a desfășurat acum aproape trei sute de ani, în octombrie 1632. Matei Basarab, domn nou ridicat pe scutul unei răscoale, era între Dudești și manastirea lui Mărcuță sau a Mărcuței. Dușmanul lui, Radu-

www.dacoromanica.ro

vodă, domn legiuit, cu tuiuri de la împăratul turcesc, își așezase tabăra între Obilești și această Mărcuță, căreia i se zicea atunci mănăstirea lui Dan, vistierul lui Mihai Viteazul. Lupta s-a dat lîngă Plumbuita. Matei, pe care-l dorea țara, învinse pe aceste locuri, a căror verdeață palidă de toamnă a fost smăltată cu floarea neagră a sîngelui.

Astăzi clopotnițile scînteie vesel supt focul vioi al soarelui de dimineață, cirezi străbat în fund pășunea grasă și din adîncul crengilor care adăpostesc pe cîntăreți se înalță cîntece pentru lupta de iubire prin care se ține lumea. Ce puțin e pentru atotputernicia naturii o vărsare de sînge ca aceasta, care ține două zile și se încheie, lăsînd numai gropile proaspete pînă la cea dintîi țîșnire de iarbă și hoituri uitate pentru corbii unei singure ierne!

Am ieșit demult din București, dar amintirile lui se văd încă ici și colo. În mijlocul cîmpului, o foarte frumoasă biserică tînjește singură fără preoți, fără poporeni. Un cutezător din timpurile de beție a goanei după cîștig a socotit că pînă aici va pătrunde capitala în revărsările ei de mlaștină neorînduită. A pus deci pe un arhitect priceput să înalțe o clădire ca aceasta, care ar împodobi orice colț bucureștean. Dar veni clipa de sărăcie și timpurile de înfrînare, și biserica rămase singură. Vizititul mai vorbește de un meșter evreu care ar fi căzut de pe coperemînt și ar fi murit pe lespezile clădirii sfinte, profanînd-o. De aceea s-ar fi oprit slujbă pe nu știu cîți ani. Ei vor trece însă, și viața nu se va deștepta în această ruină nouă-nouță — sentinelă pierdută către Bucureștii unui viitor care nu va sosi poate niciodată.

În dreapta și în stînga se înalță păduri, tivind margenea, sprijinind în vîrfurile lor învălmășite marea întindere de albastru zimbitor.

www.dacoromanica.ro

Două sate în cale : Vărăştii şi Moara Săracă ; căsuţele gospodăreşti se înşiră albe în mijlocul curţii încunjurate cu garduri de nuiele. Pe un ogor, mulţimea se strînge în jurul prapurilor ce se ridică în cerul albastru al dimineţii. E slujba pentru roada cîmpului : binecuvîntarea ogoarelor.

Într-un loc, pădurile par a se atinge, împrejmuind cu totul zările. Cîmpia se prăvale dreaptă într-o „căldare", o „căldăruşă", în care izvoare puternice au întins o pînză de apă ce se înnoieşte, sorbită deasupra de soare. Lacul se înfundă în malurile înalte, înfige în ele mici golfuri ascuţite : din loc în loc, ostroave mărunţele îşi arată ţepii de rogoz şi ierburi înalte : li se zice *cociocuri,* şi în desişurile lor se prind peştii cari fac ici şi colo vîrtejuri luminoase cînd se zbat de bucurie în apă călduţă. Luntraşi cu comănace şi haine de şaiac cafeniu vîslesc în vechi bărci dintr-un singur lemn, înguste, scorojite şi brăzdate de adînci tăieturi de bătrîneţă.

Părinţii pescari, cari urmează pilda lui Petru Apostolul în luntri care nu sînt mai bune decît ale ucenicului credincios al Mîntuitorului, vin de la frumoasa mănăstire care se desfăşură mîndră în faţă. Pe fondul de păduri dese şi înalte, pe care le-a cruţat pînă acum vremea noastră de speculă fără mustrări de cuget, se desfac zidurile înălţate de Matei Basarab şi turnurile de lemn de la trei biserici.

Într-o prin livida catifelată, sămănată cu flori galbene răşchirate în raze, cu măciulii de puf înstelat care zboară la fiecare pas şi atîrnă scînteietor în aer, cu petale cărnoase ce se desfac albe din merii în floare. O turmă paşte, într-o necontenită clătinătură moale a blănilor sure şi negre, pe cînd măgarii cari o întovărăşesc în rătăciri, măgari groşi, buhoşi, foarte neţesălaţi, smulg lacomi iarba vînjoasă. Un cioban cu

www.dacoromanica.ro

comănac, închircit şi cu mutra îndobitocită, se lasă în genunchi, făcînd cruci şi mătănii înaintea egumenului de la Căldăruşani, care ni arată îngustul pămînt pe care-l stăpîneşte astăzi după secularizare mănăstirea lui Radu Mihnea şi a lui Matei Basarab, care s-a hrănit odinioară din rodul a „patruzeci de moşii".

Biserica de la Cocioc şi biserica din cimitir sînt nouă. Biserica mănăstirii e prefăcută de iznoavă, în 1838, cu geamlîcuri în faţă şi sfinţi simandicoşi, cum nu-i ştia vechea zugrăveală religioasă.[1] Dreasă după gustul timpurilor noastre şi bolniţa, din care răsare cîte un moş bătrîn care-şi mişcă abia picioarele în mijlocul bucuriei primăverei ce se vădeşte în lumină şi cîntece. Din vremile Regulamentului Organic sînt, aşa cum se văd astăzi, şi casa stareţului şi casa de oaspeţi şi atîtea case particulare, ale călugărilor înstăriţi. În aceea din margene stă, cînd nu-şi mîngîie, călătorind, ambiţia rănită fără de leac, vestitul fost mitropolit primat Ghenadie. Mitropolitul Iosif a fost la stăreţie în timpul cînd Ghenadie se afla în scaunul păstoresc din Dealul Mitropoliei. Un alt mitropolit a locuit aici, atunci cînd el era numai smeritul diacon Grigorie, fiind totuşi una din luminile bisericii româneşti, şi la Cocioc se arată clădirea ruinată unde prin ostenelile lui se tipăreau cărţi prin anii 1820. O amintire încă, pe care o lasă vremea noastră — şi aceasta e o amintire frumoasă — este, supt coperişul de tablă al unei fîntîni, o pînză de Nicolae Grigorescu. Atunci cînd el era un tinerel zugrav de icoane de şaptesprezece ani, mîna lui, pe care n-o călăuzise nici învăţătura, nici sfaturile, a înfăţişat cu o deplină siguranţă, în prejama sfinţilor stîlciţi ai bizantinismului corcit de dăunăzi, scena Izvorului tămăduirii:

[1] Şi acuma s-a aşternut o nouă reparaţie odioasă, cu pictură în ulei şi adaus barbar la însăşi cinstita pisanie artistică a lui Mateivodă (1916) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

Maica Domnului de sus, sfinții de lîngă dînsa, cutare chip de împărat bătrîn sau de femeie prezic un maestru [1].

Vechimea trăiește în zidurile de apărare și de locuință care ascundeau biserica de la început. Un mare turn ca acela de la biserica din Cîmpulung păzește spre București: în el vor fi fost de atîtea ori străjeri la apropierea turcilor sau în timpuri cînd se mișcau hoții în aceste păduri care sînt cele, vestite, ale Vlăsiei. De la el pornește clădirea, cu două caturi: cel de jos are arcade de piatră, cel de sus își sprijină arcurile pe bețișoare înnegrite ca în cerdacele de demult.

Erau odată cinci sute de călugări aici, și dincolo de gratiile de fier ale ferestilor trăia o viață de adevărată credință, de adevărată mustrare a cugetului și uneori de adevărată muncă a minții, căci aice, de pe la 1780 înainte, cînd Căldărușanii s-au îndreptat după poveștele lui Paisie Rusul, reformatorul din Moldova, s-au scris și s-au tălmăcit, de Macarie și de alții, multe cărți, în limbi felurite. Acum vreo patruzeci de bieți călugări nevolnici, și unii dintre dînșii dezgustător de murdari, rătăcesc prin întunerecul încăperilor goale, avînd de tovarăși cîni flămînzi, țigani vagabonzi și pisici sălbatece [2]. Ei merg și acum la slujba de zi și cea de noapte, dar gîndul lor fuge la gazetele din București mai mult decît la ceasloave. Marea clădire care cuprindea pe frați la masa lor împreună, e pustie. Adevărata viață e aceea a rîndunelelor negre care-și au cuiburile supt arcade și taie

[1] Acuma, în micul muzeu, Grigorescu e reprezintat prin mai multe icoane (1939) (n. a.).

[2] Se zice că o reformă ar fi intervenit (1916). Astăzi buna disciplină a părintelui egumen Atanasie Dincă, om tînăr, de înaltă cultură și nobile scopuri, tinde a da altă viață mănăstirii (n. a.).

www.dacoromanica.ro

văzduhul, neprecurmat, cu trupurile lor supţiratece şi cu strigătele lor ascuţite [1].

Drumul spre Ţigăneşti trece prin marea comună Lipia-Bojdani, vestită prin răzvrătiri. Locuitorii, împrăştiaţi prin mai multe sate, sînt atîţia cîţi ar face cinste cutărui oraş de provincie ; numărul lor n-ar fi mai mic decît 10 000. Între gospodării, multe înfăţişează o căsuţă în mijlocul buruienii care creşte an de an de la sine şi nu foloseşte nimănui. Ici şi colo însă, pămîntul e lucrat pentru sămănături. Mai pretutindene e o bună orînduială curată. Locuitorii cari stau în cerdacul primăriei arată, aşa cum li-a mers vestea, hotărîţi şi dîrji.

Ceva mai departe, un pod peste o gîrliţă duce la un adevărat colţ de rai ; flori, pomi roditori, stupi şi o casă de ţară acoperită cu şovar, peste pereţii de pămînt ai căreia, mai înalţi decît de obicei şi mai încăpători, se caţără sfîrcurile verzi ale zorelelor. Din dumbrăvile apropiate răsună cîntări, calde ca soarele de amiazi, şi zborul harnic al albinelor e risipit pretutindene. Un funcţionar bucureştean la pensie a întemeiat această oază de civilizaţie foarte înaintată, de care se depărtează încă prea mult casele satului vecin. Prin locuri ca acestea se face bogăţia care înfrumuseţează şi duce înainte ţara.

11. *ÎN MARGENEA SNAGOVULUI*

Satul Turbaţi, aşezat aproape de Snagov, era altădată pe moşia, foarte întinsă, a vechii mănăstiri, care începuse a strînge pămînturi încă din veacul al

[1] Mitropolitul Ghenadie a refăcut-o în totul (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

XIV-lea. Atunci, cu bogăţia sa mare, cu zidurile sale puternice, cu mulţimea de călugări ce roiau în chilii, cu cărturăria şi tipografia mănăstirească, Snagovul era puternic faţă de sătuceanul ce-i era supus. Astăzi lucrurile s-au schimbat. Satele locului, de la Izvorani — unde sînt izvoarele — pînă la Coadă şi la Fund, abia se ţin dintr-o zi pe alta, din plata arendaşului bălţii şi din vînzarea peştelui prin părţile vecine; în case neîngrădite stau laolaltă români şi urmaşi ai ţigănimii egumenului. Iar Turbaţii sînt un sat mare şi înstărit, unul din cele mai bune ale ţării.

La întrare chiar, ai o mare biserică nouă, făcută cu banii sătenilor de bătrînul preot, fiu şi tată de preoţi, care, cu barba-i albă şi părul cu totul negru, e o înfăţişare originală. Apoi încep gospodăriile, care nu ies la stradă, ci sînt despărţite de dînsa printr-o curte, care e şi aici părăginită. Locuinţile au măcar două încăperi, frumoase cerdace de lemn, şi prin uşa deschisă se vede marele horn bine văruit. Pe alocurea, sînt livezi mari, cu mulţi salcîmi vechi ce se amestecă între pomi. Şi drumurile sînt pline de copaci cu lemnul tare şi crengile presărate cu ghimpi cornoşi. Între gardurile de lemn, foarte bune, cărări şerpuiesc într-un ţinut de lină idilă.

La şcoală se face alegerea, în folosul unui om de afaceri îmbogăţit, care învîrte lucrurile supt partidul său. La una din cîrciume se desfăşură hora, în care stau prinşi de mînă flăcăi în haine albastre cu găitane şi pantaloni largi — vechiul port orăşenesc — şi fete pieptănate şi îmbrăcate întocmai ca la oraş. Supt adăpostul salcîmilor, s-a oprit o căruţă de ţigani: bărbatul, răzimat de casa-i călătoare, trage din ciubuc, femeia diretică, iar fata, în fustă roşie, leagănă încet dănciucul mărunţel, care e prins într-o plapomă veche şi atîrnă printr-o funie de doi copaci bătrîni.

www.dacoromanica.ro

La capăt e vechiul schit al Turbaților, prefăcut astăzi într-o bisericuță de cimitir, sau, cum se zice pe aici : chimitir. Din mijlocul crucilor de lemn înnegrite, cu forme noduroase și schiloade, din mijlocul mormintelor proaspete, pe care mai freamătă crengile încărcate cu hîrtiuțe și panglici, se ridică ziduri joase, făcute, vădit, după modelul Snagovului, de egumenul Rafail de prin 1780 și de stareța maicilor de aici, care avea pînă atunci numai o bisericuță de lemn, clădită de oarecari voievozi ai vremilor bune.

Și aici sînt chenare de cărămizi cu vîrful scos în afară, sînt firide — sus, dar nu și jos — sînt ciubuce. A fost și un pridvor, care se stricase, și în locul căruia preotul a făcut o oblojeală urîtă de scînduri, care strică toată fațada. Pentru a da mai ieftin impresia pe care o dau la Snagov cărămizile amestecate cu tencuiala împietrită, s-au zugrăvit aici pe tencuială linii roșii în legături armonioase.

Înlăuntru, e întunerec și goliciune. Abia se zăresc urîtele chipuri încoronate, cu ochii bulbucați, care ar închipui pe cei dintîi întemeietori domnești. Pentru părintele ca și pentru alții, moșneagul bărbos ar fi Mihai Viteazul, iar femeia din partea stîngă, doamna Stanca. Firește, închipuiri.

Mai găsesc unele cărți de la Rafail. Mai vechi nu sînt, nu puteau fi. Minunata *Evanghelie* legată cu plăci de argint aurit, pe care ies în relief sfinți și flori, *Evanghelie* păstrată la biserica nouă, e mutată de la Snagov, căreia i-o dăruise, pe la 1750, marele boier cu pofte de domnie Constantin Dudescu.

Și într-aceasta deci satul mic a moștenit mănăstirea cea mare, culegînd odoarele care se desfăceau din sărăcia acesteia.

www.dacoromanica.ro

Nu trece multă vreme, şi vederea se deschide asupra unui lac, pe care păduri vechi îl mărginesc de o parte. Apele de oţel albăstriu se înfioară de vînt, prelingînd malul buruienos al unui ostrov rotund. Din el se ridică, printre cărămizi şi pietre risipite de mîna vremii, care se joacă ironic cu clădirile trecătoare ale oamenilor, un turn puternic, pe care anii l-au scrijelat adînc cu dungi de rugină. Dintre aceleaşi dărîmături se iveşte armonioasă şi clară o biserică. E mică, precum sînt mici toate clădirile sfinte ale vechimii noastre, menite să strîngă la un loc pe credincioşii unui sat sau ai unei singure mahalalele puţin locuite. Şiruri de stîlpi împart în trei spaţiul cel îngust al lăcaşului. Minunate picturi din cea dintîi jumătate a veculuì al XVI-lea acoper zidurile : pe lîngă marile icoane ale Adormirii Vovedenici. Întrarea în biserică — deşi se spune că a fost cel dintîi hram — ni înfăţişează de două ori, la dreapta pronaosului şi pe faţa de către altar a vechiului părete despărţitor, pe Mircea Ciobanul şi familia lui, în care deosebeşti pe Chiajna — nu femeia strașnică din nuvela lui Odobescu, ci o faţă rotundă, tînără, cu păr bălan, sămănînd cu Ştefan cel Mare, bunicul.

Aceasta a fost biserică la mănăstire, şi călugării vor fi încăput numai bine în cuprinsul ei întunecat, care miroase acum a mucegai şi mort, a tărînă şi a mormînt. Mai demult, forma era o cruce, al cării mîner îl alcătuia un pridvor cu stîlpi rotunzi ; un singur turn se ridica înaintea punctului unde se umflă în dreapta şi în stînga absidele căptuşite cu strane. Podoaba o făceau două rînduri de ocniţe : cele de jos, lunguiețe, întregi, cele de sus în arcuri ; în turn, ele mergeau de sus pînă jos, coprinzînd în boltirea lor

www.dacoromanica.ro

ferestuicele înguste, ca niște mari sprincene încondeiate deasupra unor ochi mărunței.

Cine a fost ctitorul dintîi al celei mai vechi din cele trei biserici de aice nu se poate spune, dar desigur că un om din veacul al XIV-lea, care în Țara Românească, ca și în Moldova, a dat operele de arhitectură religioase cele mai frumoase în spațiul cel mai mic, și fără îndoială și lucrurile cele mai originale ale meșteșugului clădirii la români. Piatra de pomenire a întemeietorului a căzut, s-a distrus, dacă nu va fi zidită undeva în încurcăturile reparațiilor de mai tîrziu.[1] Cronica țării scrie însă așa: „Vlad-vodă Țepeș, acesta au făcut cetatea de la Poienari și au făcut sfînta mănăstire de la Snagov". Țepeș a putut fi ctitor aici ca și Matei Basarab la Căldărușani, ducînd mai departe ceea ce altul începuse; căci mănăstirea capătă daruri încă de la înaintașul său Dan, fiul lui Mircea. Ziditorul cel vechi pare a fi un boier sau domnul însuși, încă supt Mircea. Locul era bun și pentru apărare, cînd se ridicau podurile și năvălitorii fără luntri, după fuga pescarilor mănăstirii, se găseau înaintea zidurilor înalte și groase pe piatra cărora se linciuriau apele line, cu funduri adînci și mîloase. Poate că aici s-au adăpostit boieroaicele și copiii cînd sultanul Mohammed al II-lea însuși a venit să vadă ce viteji cresc pe acest pămînt sălbatec.

Dacă Țepeș a stat aici, și sîngele a trebuit să curgă, sîngele care era pentru sufletul acesta tiran ca un vechi vin ce încălzește inima și iuțește mersul gîndurilor. Așezată lîngă București, mănăstirea a primit din cînd în cînd trupuri de boieri mari, fiind socotită ca un loc de îngropare ales. Astfel se odihnirâ aici pe rînd — lîngă vechii boieri din vremea lui Neagoe: Pîrvul din Craiova, marele vornic, și logofătul Ican,

[1] S-a găsit o piatră; ea trebuie să fi fost pusă în amintirea reparației de Brîncoveanu (n. a.).

www.dacoromanica.ro

ajuns prin pocăință un smerit monah — cu ajutorul călăilor lui Mircea Ciobanul și lui Alexandru, fiul acestuia, toți fiii lui Dragomir postelnicul și ai soției lui, Marga. După uciderea celui dintîi, mama cuprinsă de durere părăsi plăcerile zădarnice ale lumii și îmbrăcă veșnicul doliu al călugăriei, numindu-se de-acum înainte monahia Eufrosina. Ea se îngriji ca fiecare dintre copiii ei iubiți să fie acoperit după datină cu o piatră frumos săpată, în care i se pomenea fără nici un fel de plîngere chipul morții. Apoi cîndva — căci pe groapa ei n-a lăsat să i se însemne clipa plecării către ai săi, pe cari-i dorea de mult — bătrîna călugăriță muri zimbind, căci i se va fi părut că zărește prin negurile sfîrșitului omenesc strălucirea înțelnirii voioase cu fiii cosiți în tinerețea lor plină de îndrăzneală. Ea se culcă la picioarele celor patru morți tineri, ca o slugă care e gata să se deștepte și să ajute pe acel ce sufere, și lespedea ei suptire, îngustă pomenește numai că acolo se odihnește, în sfîrșit, o „mamă plină de durere pînă la moarte", o mamă ai cării patru fii au fost tăiați, și o călugăriță [1].

Cîteva zile după uciderea turcilor din București, Mihai Viteazul îmbogăți și el cu un trup descăpățînat gropnița Snagovului. Oamenii domnești aduseră la mănăstire rămășițele sîngerînde ale lui Dima, fost stolnic supt Ștefan-vodă Surdul și trădător față de domnul cel nou.

Apoi liniște se făcu în țară, și mănăstirea nu mai primi astfel de daruri domnești. Ea îmbătrînise puțin, din timpurile lui Mircea pînă în acelea ale lui Matei Basarab, care-i dădu o rivală în Căldărușani, care fusese pînă atunci numai un schit în mijlocul șesului. Clădirea tragică a lui Țepeș și a lui Mircea Cio-

[1] La o reparație care a înzestrat ostrovul și cu o ridiculă și nelocuită casă de preot, cărămida care rostea atîta durere s-a distrus ori s-a furat ! (1916) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

banul, mîndra mănăstire domnească, pentru care se culesese dijma pe atîtea moşii şi se pusese de o parte banii vămii de la Prahova şi vămii din Brăila, văzu trecînd aiurea norocul ocrotirii şi al daniilor.

Veni însă o zi cînd Snagovul, care primise pe morţii ce căzuseră aiurea de urgia domnească, fu însăşi locul unui omor din porunca stăpînitorului. Grigore-vodă Ghica bănuia pe postelnicul Constantin Cantacuzino, om bătrîn de vreo şaptezeci de ani, vestit de bogat, de învăţat şi de bun, că-i sapă domnia. Dărăbanţii veniră noaptea de-l ridicară din aşternut, într-o sîmbătă spre duminecă. Un rădvan duse pe prins între arme la Snagov, unde luntrea mănăstirii îl primi pentru a-l trece spre moarte. Moşneagul ascultă a doua zi liturghia căzut în genunchi, ca unul care ştia pe ce drum se află şi ce aproape-i este sosirea. El îşi mărturisi păcatele şi primi împărtăşania înaintea altarului care nu mai păstrează nimic din comorile de artă din vremuri. Acolo unde astăzi florile galbene bogate în raze se bucură de fericirea primăverii calde, se ridicau zidurile în care călugării îşi aveau chiliile, iar oaspeţii odăi de primire de care-şi aduceau aminte cu recunoştinţă. Ele închideau o curte pietruită, în care se aflau cele două bisericuţe ale Bunei Vestiri şi Adormirii Maicii Domnului [1], precum şi trapezăria. Cînd se făcu sara, în apropierea cinei, la care el nu mai era să ia parte, marele postelnic fu zugrumat de un stîlp, la 20 decembrie 1662; streangul se strînse şi albul cap căzu pe piept, pe cînd clopotele din turnuri sunau rugăciunea morţilor.

[1] Dar vezi, mai sus, observaţiile despre pictură. Mărturia e a lui Pavel din Alep, la jumătatea veacului al XVI-lea. O piatră adusă de aiurea în biserica de acum, arată că la 1588 mitropolitul Serafim a făcut biserica Bunei Vestiri. Dar piatra lui de mormînt se află acum dincoace (n. a.).

www.dacoromanica.ro

Sicriul fu așezat în biserică supt lespezile careia se odihneau jertfele domnilor celor vechi, trădătorii din alte timpuri și cei ce muriseră de jalea morții lor. O fată de domn, Ilinca, soția bătrînă a bătrînului postelnic, și toți fiii ei, șase la număr, căpătară voia să-și ia mortul. În acest loc îngust au stat ei cîteși șase, lîngă tatăl culcat pe perna somnului fără tulburare și lîngă maica plecată în genunche. Îl vezi parcă pe lespezi, deasupra oaselor fără capete: Drăghici, menit morții de ciumă, Șerban, care era să fie domn și să moară tînăr, cu bănuieli de otrăvire, Constantin, care era să fie și el zugrumat, la cele Șapte Turnuri din Constantinopol, Mihai, al cărui cap ușuratec va cădea în Adrianopol, de aceeași urgie turcească, Matei și Iordachi, cari fură culeși încă în floare, de o moarte bună, care zimbește tinerilor ca o iubită. Și luntri trec apoi pe lac, ducînd spre malul de sus, către Ploiești, către mănăstirea Mărgineni, sicriul acoperit cu stofe scumpe și alaiul de îngropare.

Cîte nu se schimbă înaintea zidurilor neînțelegătoare! Încă treizeci de ani, și Snagovul cernit de atîtea amintiri e acum un roi de harnice albine. Un străin a venit de departe, de foarte departe, unde stîncі spintecă pămîntul și se azvîrl izvoare despletite, cu țăndări de piatră în apa lor nebună, unde nu sînt zări întinse, de verde dulce și aur curat supt cerul albastru, unde lacul nu se zbate de mulțămire între trestiile înalte. Antim din Ivir era un meșter de predică, un meșter de scrisoare, un meșter de tipar, un meșter de zugrăveală, un suflet curat și o voință neobosită. Constantin Brîncoveanu, acel domn strălucit prin binefacerile sale, l-a primit ca pe un trimes ceresc și i-a dat pe mîni Snagovul. Totul se schimbă în cuprinsul și între hotarele mănăstirii: pămîntul dădu mai mult, oamenii își făcură mai deplin datoria, iar, mai bine decît toți, Antim însuși. În chi-

www.dacoromanica.ro

liile sale, buchile frumoase, zugrăvite şi turnate de dînsul, se aşezară în tipare şi însemnară pe hîrtie cărţi pentru slujbă, cărţi pentru îndreptarea vieţii. Uite acolo unde se soreşte şopîrla verde peste cărămizile calde, va fi stat adeseori într-un jeţ căruia tot el îi va fi adaus săpături alese, părintele, privind apusul răsfrînt în apa liniştită. Cina s-a mîntuit, călugării închişi în chilii se pregătesc de odihna care va fi prea repede întreruptă de slujba tainică a miezului nopţii ; argaţii mînă pe malul din faţă vitele care se întorc la adăpost, cu un prelung ragăt de chemare ; chiuiturile lor îşi răspund de la o cărare la alta. Printre sălcii se ridică fumul albastru al mămăligii de seară, şi un caval răsună de la stînă. Soarele a trecut de pragul care pentru noi e noaptea, şi razele lui din urmă, roşii în cer, se îndulcesc trandafirii în apa lacului paşnic. Antim priveşte cu ochi umezi această frumuseţă care-i prinde sufletul întreg, sufletul lui de poet, cu multe răsunete ; el se ridică şi face semnul crucii spre mulţămire şi binecuvîntare.

Antim ajunse mitropolit şi luă cu dînsul zilele cele bune ale Snagovului. Şi această străveche mănăstire ajunse pe mîna călugărilor greci. Locuitorii ei se împuţinară, fiindcă hrana lor nu trebuia să scadă veniturile Locurilor Sfinte ; chiliile se ruinară, biserica tot aşa, pînă ce se repară într-un chip care părea nepotrivit înainte de ultimele descoperiri şi constatări.

Acea fiică bună a stoarcerii prin călugării greci care a fost secularizarea, duse lucrul mai departe. În locul hoţului în mantie de arhiereu venit ca să simtă plăcerile pîntecelui şi mulţămirea grămezilor de aur, veni acum hoţul în uniformă de puşcăriaş, închis ca să-şi ispăşească păcatele printr-un trai de pedeapsă. Un pod mişcător uni malurile pentru nevoile închisorii ; odată el lăsă în adîncuri un convoi întreg din ei, pe care lanţurile-l traseră la fund : cru-

www.dacoromanica.ro

cea de lemn de pe malul din față arată unde stau, iertați acum, cei pe cari oamenii, cari nu pot ierta, îi pedepsiră. Biserica mai cuprindea odoarele vechi : ele au fost luate însă cînd ruina amenința să se surpe asupra preotului și credincioșilor. Zidurile din prejur avură o soartă și mai rea : închisoarea se strămută aiurea, și clădirea pe care ea o pîngărise se dădu la pămînt. Reparația Snagovului s-a făcut dăunăzi de așezămîntul nou al Casei bisericii : înlăuntru și pe lături însă pustietatea, care moștenește pe toți, n-a fost încă scoasă din drepturile ei.

Satul Snagovului făcea parte odinioară din stăpînirile întinse ale mănăstirii : astăzi locuitorii lui se hrănesc greu din munca pescuitului, la care li s-au alipit cîtva timp și lipoveni, aduși de la gurile Dunării, oaspeți nu tocmai iubiți pentru acei ce din neam în neam au vînat balta aici. Ca și lacul din Căldărușani, și acesta ascunde pești de mai multe feluri și raci foarte gustoși, cari, în partea locului, să mănîncă, nu numai fierți, ci și fripți, puindu-li-se spinarea pe grătar. [1] Lacul e, ca toată vechea moșie snagoveană, a statului și e căutat în antrepriză.

Îndată ești în șoseaua ce duce la Țigănești. Satul, foarte mare și risipit, se vede după puțină vreme pe largul șes verde, în care grînele acum, în april, încep a undula mătăsos.

Înaintea noastră vine alergînd, ca la un atac, o ceată de soldați în haine de vară, fără arme și cu bidoanele de tinichea în mînă : ei se îndreaptă spre puțul cu cumpănă, de al cărui lanț de fier atîrnă donița ce se coboară în adînc. Alte grupuri ostășești sînt risipite pe șosea. În curți se văd piramide de arme. Cîte

[1] Demult, scursorile fabricilor vecine au otrăvit apa, devenită stearpă. Nu știu ce urmări va avea în această privință „asanarea" la care se lucrează astăzi (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

un *leat* pașnic stă pe prispă între moșnegii casei, cari-i erau străini pînă acum zece minute, și vorbește cu ei cum li-ar vorbi lui taică-său și maică-sa de acasă. Alții ajută la focurile care pîlpîie în groapă, supt cazanul în care fierbe mămăliga pentru unul mai mult, un român, un frate și, zic cei de-acasă cu milă, un soldat. Lîngă un gard de nuiele, un chipeș ofițer blond înoadă un sfat cu o fetiță din sat în haine albe ca zăpada : fata stă dreaptă ca o statuie și urmărește cu luare aminte, dar fără neplăcere, cu un zîmbet poate în colțul gurii, complimentele de la oraș, care se ascultă, dar nu se cred.

Îndată întri în pădure, o veche pădure de mănăstirea pe care a cruțat-o secularizarea. Soarele se lasă spre asfințit, și în desișul de trunchiuri înalte e o tăcere... Huruitul roatelor, cîte un cuvînt schimbat răsună clar și prelung. În dreapta și în stînga privirea se oprește în pînza străvezie, însuflețită de lumină, a verdelui tînăr, pe unde străbate numai ici colo cîte o săgeată de rază roșie, pe care veșnicul arcaș o aruncă în urmă, plecînd.

De la o vreme, pădurea se preface într-un parc neasămănat : se văd alei prunduite, bănci. Cîteva căsuțe în stil elvețian, foarte cochete, se înalță în stînga : ele formează administrația unui ocol silvic. Puține învîrtituri de roată încă, și drumul merge acum între căsuțe gospodărești, acoperite cu solzi înnegriți de șindilă, avînd ferești mari, cerdace și pridvoare de sticlă, iar, în față, meri înfloriți și sumedenie de flori, în straturi și tufișuri înalte, care toate slujesc în această clipă liturghia de arome a serii. Cunosc acest fel de case și astfel de grădini : în ele și între ele am copilărit în Moldova mea rămasă în urmă. Dar acolo, la acest ceas de vorbă potolită, ca înaintea cuiva foarte mare, de care te sfiești să ți se audă glasul, sînt în cerdace și grădini stăpîne de case, și fete mari, și copii.

www.dacoromanica.ro

Aici nu se vede nimeni, deşi perdelele sînt date în lături ca să nu se piardă nimic din ceea ce poate aduce drumul. Numai un biet copil rahitic, sucit în toate încheieturile oaselor sale, priveşte către desfăşurarea trăsurilor.

Sîntem în faţa Mănăstirii Ţigăneşti, şi în căsuţele acelea, aşa de paşnice la înfăţişare, dar în care de atîtea ori fierb şi intrigi şi păreri de rău şi chiar, se spune, uneori, moravuri care cer îndreptarea, stau maice.

Pentru dînsele nu sînt ca pentru călugări ziduri înalte, roiul de piatră străbătut de nenumărate chilii. Fiecare gospodină ţine să-şi aibă gospodăria ei, şi în largul arc ce încunjură biserica nouă, şi înnoită încă, se orînduiesc, în curţi mărunte, cu grădiniţa în faţă, aşezări călugăreşti curate ca floarea ce le încunjură. Altele sînt desigur sămănate pe de lături. În fund, se vede cîmpul cu desăvîrşire şes, fără modîlcile de movile prin care trece drumul Căldăruşanilor şi al Colintinei. Şi lacul lipseşte aici, şi numai o mlaştină năpădită de rogoz taie drumul la spatele căsuţelor : o podişcă de scînduri îngustă duce drumeţii de ţară, cari se strecură unul după altul, pe cînd undiţi încearcă sărăcia apei noroioase.

Ţigăneştii nu povestesc nimic : frumoasa clădire cu cu două rînduri care primeşte oaspeţii e ridicată abia pe vremea, priincioasă pentru mănăstirile neînchinate, a Regulamentului Organic. Biserica nu se deosebeşte prin nimic de atîtea altele : e foarte bine ţinută de femeile închinate lui Dumnezeu, şi turnul de lemn — căci bolţile sînt prea rău făcute ca să poată primi altă încoronare — e văpsit cu îngrijire.

Întru la slujba de dimineaţă a duminecii. Biserica se înfăţişează veselă, cu atîta aur pe catapiteasmă, pe icoane, pe greoaiele cadre de stuc în care ele sînt aşezate, pe odăjdii, cu atîta aur viu care năvăleşte pe

www.dacoromanica.ro

ferestuice și se joacă uneori pe fruntea sau pe bărbia albă a unei maice îngenuncheate. Stranele și lespezile de jos sînt acoperite de chipuri îmbodolite în postav negru, cu faldurii nelămuriți. Mai mult chipuri puhave sau costelive de bătrîne cu ochii morți, înlăcrămați ; maicile mai tinere par să fi părăsit lumea fiindcă ea nu putea să li dea fericirea unei gospodării, și în anume ochi adînci de fată săracă și fără noroc se și vede o părere de rău. Chipurile liniștite de madonă fără vîrstă, obișnuite în mănăstirile apusului, lipsesc aproape cu totul aici : eu am văzut una singură, care avea obrajii trandafirii supt bruma celor patruzeci de ani, vorba foarte aleasă, ca a unei înalte doamne, și glasul ca de argint. Corurile sînt rele, și în nepotrivirea glasurilor domnește acela, obosit și răgușit, al bătrînelor.

Pe șosea, între grîne tinere, pe un șes ca o apă, cu fața de un verde fraged, umed, luminos, spre Periș. Satul se vede îndată, și-i străbatem lunga stradă, bine aliniată. Perișul e moșie a coroanei, și urmele unei bune administrații se văd în toate. Casele sînt împrejmuite și împodobite. În această zi de duminecă răsar din uși, în cerdacele umbroase, femei și fete ca acelea din mahalalele unui oraș în dezvoltare. Iată acuma hora, pe care o îndeamnă doi țigani, cu vioara și dibla, care strigă pătimaș și bîzîie, ca un bas de albine. În lumină, hora lovește pămîntul, și dintr-un nou avînt ușor se duce mai departe : cosițe bălaie se amestecă în mulțimea cosițelor negre și fotele scînteie de bucurie din toți fluturii lor de aur ; femei cu copii de mînă, fără o gîteală și cu capu-mbrobodit, se uită cu jind de departe la ispita prin care oamenii se aduc spre împlinirea nevoilor mari ale vieții, pe cînd cîte o codană căreia nu i-a venit ceasul să se prindă în

www.dacoromanica.ro

dant aruncă pe furiș o căutătură și se strecoară iute cu picioruşele goale, ducîndu-și coșa la fîntînă.

Perișul e o gară, și peste puțin ești iarăși la București.

13. *SPRE GHERGHIȚA*

De la Periș prin grîiele catifelate, prin lanurile înalte cît omul, de secară țepoasă, de orzuri aplecate supt greutatea spicelor pletoase, de rapiță albăstrie, scuturată de podoaba aurului șters al florilor — la hanul de la Țigănești. În stînga, e pădurea mare, deasă, cuib al sutelor de privighetori, care nu mai știu acuma ce e ziuă și ce e noapte și în umbra adîncă a frunzelor, în aroma îmbătătoare a salcîmilor dulci, a teilor cu suflări de smirnă, cîntă o patimă ce parcă se avîntă nesățioasă spre moarte și urmărește totuși veșnica strecurare mai departe a vieților. Albastru limpede și soare potolit, care se iveşte mai mult ca să strălucească, ca să deștepte puterile de viață de pretutindeni, pe care nu le topește și nu le seacă. Un soare de zimbet într-un cer de nevinovăție nesfîrșită.

La București se vor fi îngrămădind astăzi să vadă care cal scump fuge mai iute decît altul, la București se vor fi gătind de parada cea mare a vizitelor și a Șoselei — adecă „rochia mea e mai frumoasă decît rochia ta" — la București se vor fi cetind la umbră cărți proaste în limbi străine, despre iubiri bolnave și păcătoase.

Pe oamenii de acolo nu-i poate chema această mare strălucire curată, care-ți premenește sufletul pentru săptămîni întregi. Mulți nici n-or fi știind că este. Nici o trăsură de acelea corecte, neagră, lustruită, cu

www.dacoromanica.ro

oameni bățoși și pe capră și înlăuntru. Prin desimile sălbatec de frumoase în care luptă să se întreacă toate, dar toate florile primăverii, busuiocelul vînăt, albastra miere a ursului, strugurei de aur, aglicele, clopoțeii și cîte altele, flori mari triumfale, flori mici care par un strop de sînge întunecat, prin buștenii de măcieși albi, trandafirii, roșii ca focul, prin această dumnezeiască sămănătură de colori și mirosuri — asupra cărora se zbat fluturii albi, cei dintîi ai anului tînăr — nu se joacă nicăiri frumoșii copii șubrezi, ținuți la o parte de atingerile cu oamenii și de atingerile cu această lume mare, nemărginită.

Sînt aceste rînduri o plîngere în felul acelora pe care le înălțau scriitorii unui vechi veac ușuratec, veacul al XVIII-lea, cînd blăstămau orașele și chemau lumea la țară, la țară... unde nu fuseseră nici cîntăreții cari o proslăveau ? Nu, nu aceasta, ci numai încă odată constatarea unei înstrăinări fără leac, înstrăinarea față de neam și față de țară, adîncă necunoaștere, desăvîrșită neînțelegere a acelor multe lucruri frumoase și bune care se găsesc în unul și în cealaltă.

Noi unii, cei cari stăm în trăsurica veche, dar foarte curată, a moșneagului slab, țăran din Periș, cu căciula mare, plete sure și port alb de vară, noi cei cari înaintăm încetinel, potrivit cu silințile a trei căluței rău hrăniți și prinși cu funii în loc de hamuri, noi aceștia cari n-avem nici un gînd de „societate", ci trecem numai printre marile căruțe cu covergi, trase de boi pitici și în care e clădit un neam întreg mergînd „la lucru", noi ne simțim foarte fericiți.

Deși e duminecă, și ieri a fost marea sărbătoare a tuturor Linelor și Ilenelor, hanul din răscruce, pe care-l știu bine acum, nu prea are oaspeți. Acesta nu e un ținut de beți și nu sînt pe aici „pierde-vară".

www.dacoromanica.ro

Stau numai supt umbrar cîţiva băieţaşi, doi ţigani foarte frumoşi şi un român foarte îndrăzneţ, care nu mă lasă să-i iau chipul decît cu ţigara în gură, pe cînd ţiganii, sfioşi de cîrîituri, după ce se ascund prin toate ungherele, se învoiesc a sta pe loc pentru cinci bani. Şi atunci stau drepţi, serioşi în ochii lor adînci supt genele lungi arcate, serioşi în trupurile lor slabe, învelite cu zdrenţe, care sînt aşa de multe şi de felurite, încît par o horbotă ciudată alcătuită pentru haina de triumf a unui împărat al calicilor.

Drept înainte mergi spre lacul cel lung şi minunat de albastru, spre lacul trestiilor mari şi racilor gustoşi ai mănăstirii răsărite din apă ca o minune ce nu poate să ţie decît o singură noapte de farmec. Pe acolo te duci la Snagov.

În stînga, e Ialomiţa, largă, cufundată în adînc, gălbuie de mîluri lutoase, apă nestatornică, şerpuind în cercuri mari peste nesfîrşita cîmpie de roadă. O trecem pe un mare pod vechi, lîngă care se lucrează la altul de o lume întreagă de fierari şi de muncitori, adăpostiţi prin încăperile dintr-o curte întinsă, plină cu tot felul de drugi de şine. Sîntem şi mai departe pe şoseaua netedă care duce la Ploieşti.

O urmăm pînă la un alt han de drumul mare, care-şi razimă coperişul de tablă roşie pe tot felul de pari şi de sprijinitori, înfăţişîndu-se de departe ca o namilă de vechi ramuri cîrligate. Lîngă dînsul biserica nouă din Gorgota îşi desfăşoară turnuleţele de lemn pe margenea unui pîlc de pădure.

Cotim la dreapta prin pămînturile coroanei, cu păduri bine ţinute şi de aproape îngrijite, cu nesfîrşite alei de salcîmi, ale căror crengi împovărate lasă să cadă ca un omăt leneş florile albe lăptoase, de care sînt pline drumurile şi cu care se amestecă albul fluturilor strînşi pe margenea neagră a lăculeţelor de

www.dacoromanica.ro

ploaie. „Şi aci, şi aici tot coroana", zice badea, care e, ca un perişan ce este, cunoscător al măririlor şi a văzut şi pe „regele cel bătrîn" şi pe „regele cel mic" şi pe „regina" şi se va fi minunat şi el, ca şi cutare preot, care-mi vorbea de petrecerile acestui colţ de pămînt, cînd miniştri şi cei mai strașnici oameni de la oraş au prins a vorbi „în limba dumnealor" (aici era vorba de franţuzeşte, dar „limba dumnealor" există şi atunci cînd cred că vorbesc româneşte).

Iată, de la cutare fîntînă din drum, între copaci, fîntînă încunjurată cu crăci şi în care se coboară cu o mişcare gingaşă uşoara ciutură de lemn vechi, iată acum un sat de toată frumuseţa. E mîncat tot de verdeaţă, de verdeaţa salcîmilor şi a marilor nuci vînjoşi şi a altor pomi şi a bălăriilor trufaşe şi a grădiniţilor, ce se văd ici şi colo. Toate curţile sînt încinse cu garduri bune de răchită. Casele au supt stuhul bine păturit, supt tabla roşie, pereţi albi, pe cari mîna gospodinei a făcut din tencuială tot felul de roate, de chipuri, de cadre. Cîte una a dat pe deasupra cu var albăstriu, pe cînd cele mai multe au şi zugrăvit în colori tari, bine potrivite. Sînt astfel stele albastre cu cîte un colţ roşu, sînt oameni şi păuni vineţi, la zugrăvirea cărora s-a înlăturat tot ce e amănunt, lăsîndu-se numai şerpuiala liniilor decorative.

În fiecare curte, pe prispe, în fîn, în cară ce se încarcă, în cuptoare împrejmuite cu răchită, se văd oale. Unele sînt smălţuite, peste tot sau numai în parte, în picături. Sînt oale obişnuite, care se vînd cu „cinci parale", cînd sînt de cele mijlocii, şi cu „un ban", cînd sînt mai încăpătoare ; dar alte oale au fost croite după frumoase tipare vechi, cu linii de amfore antice, pe care ochiul le urmează cu plăcere. Fiecare-şi are numele, şi aici s-ar putea cerceta cu folos despre vechiul meşteşug al olăriei româneşti, căci din moşi

www.dacoromanica.ro

și strămoși în acest sat cuprins și vesel se lucrează la pregătirea pămîntului pentru vase, la învîrtirea lui pe roata olarului, la coptul lutului pînă se rumenește, la acoperirea lui cu coaja strălucitoare a smalțului galben, vînăt și verde. De aceea se vor fi pricepînd și nevestele să tragă dungile de împodobire în tencuială și să potrivească vapseaua pe pereții pregătiți astfel. De aceea în acest sat de meșteri și în cele vecine, care cearcă uneori și ele acest meșteșug, e atîta cuviință și omenie la fiecare : toți, pînă și frumoșii bătrîni înceți, spun „bună ziua" drumețului, pe care sînt gata să-l ajute la orice nevoie și la orice dorință, și dinaintea porților, unde stau pe margenea șanțurilor înflorite, se ridică femeile cu fețe senine, gătite de duminecă în cămăși ca laptele și în catrințe ca florile.

— Cum se cheamă satul ăsta ?

— I se zice la Potigraf.

— La... Potigraf ?

— Da, așa.

Așa-i, într-adevăr, Potigraf. Toate satele de prinprejur știu de Potigraf. Dacă ai nevoie de oală, de strachină, apoi ți se spune că ai greșit locul, întrebînd la dînșii :

— De astea, domnule, sînt la Potigraf. Aici nu e la Potigraf.

Și se știe care anume din meșterii Potigrafului face cutare fel de oale.

Sînt și nume urîte prin aceste părți. Chiar lîngă Snagov se înșiră, cu o biserică din vremea lui Mihai Viteazul, Turbații. Mai încoace, pe unde sîntem noi, se ascund Ciumații. Dar drept în calea noastră spre Gherghița sînt tot nume frumoase sau istorice pentru satele care au fost sămănate odată în mijlocul huceagurilor din lunca Ialomitei. Din Curcubeu dăm

www.dacoromanica.ro

în Balta Doamnei, unde pescari domneşti vînau peştele pentru „gospojda“ [1], Balta Turcului, cumpărată cine ştie cînd de vreunul din cei cîţiva turci aşezaţi în ţară.

După ce am ieşit din casele puţine ale acestui sat, iarăşi cîmpia ialomiţeană — judeţul însă e al Prahovei — se desfăşură cu mănunchiurile ei de flori şi cu bogăţia de roadă înaltă. În această zi de sărbătoare nu e ca pe şoseaua care duce necontenit de la munte lucrători pentru bielşugul şesului. Nici căruţele cu covergi, nici drumeţi răzleţi. Fiecare sat se odihneşte acum pentru dînsul şi, curînd după îmbucătura de la amiazi, vor începe petrecerile, tot numai pentru dînsul, după vechea datină. Nu e altă mişcare decît a norilor ce se strîng pe margeni pentru trăsnetele şi şivoaiele obişnuite înspre seară, decît valul de mătasă argintie ce trece peste creştetele holdelor la uşoara atingere a vîntului, decît zburătăcirea fluturilor albi, însetaţi de drumuri lungi, şi picurarea florii de salcîm ce moare. Departe, se văd şoproane pentru adăpostirea plugarilor. Vite pasc în cîte un colţ ce se adînceşte între sămănături. Tocmai în fund înainte se văd iarăşi, albăstrind slab, munţii.

Acum sîntem la „ferma Gherghiţa“ : şiruri de hemei cătărat sus pe prăjini groase, lăptărie, hambare, o insulă de coperemînte roşii în oceanul verde. Apoi prin întinderile strălucite ale acestuia ne îndreptăm spre sat, care e colo, unde arborii stufoşi întind supt albastru o dungă întunecată în curmezişul drumului.

Domni au stat aici, coborîndu-se prin Tîrgovişte, în veacul al XV-lea. Era şi un loc potrivit pentru privigherea oştilor, pentru apărarea ţării. La Gherghiţa, în acest punct de supt muncele, se întîlneşte valea

[1] Acolo, o bisericuţă de lemn, interesantă (n. a.).

www.dacoromanica.ro

Dîmboviței cu valea Ialomiței, din care venim. Mai sus ceva e Cricovul. De la Tîrgoviște chiar, de la Buzău, din Moldova pe aici trecea calea veche către București, cea mai nouă dintre capitale. Deci se pecetluiră hrisoave ce purtau însemnarea: „din scaunul domniei noastre din Gherghița". Roși de țară, grănicerii cei de demult, și-au avut aici cetele. Mulți printre căpeteniile lor erau boieri. Și pe urma domnului veniră, și stătură apoi pînă tîrziu în veacul al XVIII-lea, dar tot mai puțini, mai săraci, tot mai țărani, negustorii de la casele de cărămidă cu tarabe de lemn: greci, sîrbi, sași.

Acuma „coroana" își are clădiri de administrație și de primire și tot ce mai trebuie unei mari gospodării moderne (și chiar ce nu trebuie, căci am văzut pe o masă — îmi permit a pîrî d-lui I. Kalinderu acest abuz — o murdară revistă bucureșteană, pe care nici un om cinstit n-o poate ținea în casă). Locuitorii, vreo opt sute, cu toate cătunele: și Velicioaia și Ungurenii, cuprind cîteva străduțe cu casele rari și fără multă îngrijire. Tîrgul de odinioară e astăzi măcar un sat mare, un sat de frunte.

Dar amintirea trecutului n-a perit cu totul din mințile acestor oameni săraci cari n-au nici ùn meșteșug, cari-și arendează la cîrciumari și alți stăpîni ai cametei bucățelele de pămînt și trăiesc numai de pe urma „coroanei", de la care primesc și așteaptă totul. Intrăm într-o curte, unde a fost așezată o cruce găsită în ogor, pe care au cioplit-o pe vremea lui Matei Basarab căpitanul Lăpădat și fiul său Neagul. Gospodarul a pus-o cu îngrijire la loc bun și o păzește cu scumpătate. El și-a scris pe parte goală a crucii pomelnicul. Nevasta lui ne primește cu oarecare conștiință că la dînsa nu e o casă de rînd. Și după cîteva clipe soțul ei alergă înaintea noastră ca să ni arate o diplo-

www.dacoromanica.ro

mă de la Bibescu-vodă, în care se recunoaşte că tatăl său a fost moşnean sau, cum scrie acolo, spre marea bucurie a omului nostru : „boier de neam".

În calea spre biserica din Ungureni, trecem pe la una din cîrciume, unde se face horă. Foarte frumoasă priveliştea oamenilor frumoşi, sănătoşi, senini, curaţi fără osebire. Aici e rasă românească, din cea mai bună şi mai sigură.

Portul pare amestecat : nici tocmai ca la şes, nici ca sus, în munte, dar nimeni printre cei ce au venit la danţ nu e nevrednic de dînsul. Unele fete păstrează cîte ceva din vechea datină de îmbrăcăminte, dar cele mai multe şi-au pus rochii de oraş, podoabe tot de acolo, ba s-au şi pudrat ; despre aceia însă tot sînt frumoase, şi acelea care ştiu mai bine aceasta se desfac din rînd şi privesc mîndru trecerea drumeţilor străini.

Acesta e însă hora cea dintîi. În celălalt capăt al satului s-a început hora a doua, unde vin oameni ceva mai săraci. Ţiganii joacă de-o parte (şi se poate să nu fie ţigani unde a fost domnul şi boierii ?). Dar şi ţiganii sînt tot oameni din sat : ei fac hora a treia. Iar cea de-a patra e făcută pentru cei mai dispreţuiţi „adunăturile" venite din toată lumea.

Toate bisericile sînt prefăcute, adecă stricate, şi totuşi sînt vechi pe acest pămînt istoric. Cea de lîngă administraţie a fost sfinţită într-o lună mai ca aceasta, acum două sute de ani în capăt ; un căpitan de roşi a înălţat-o pe vremea Brîncoveanului. Biserica lui Matei Basarab însuşi a fost întîi o ruină, apoi sătenii au făcut-o din nou, prin veacul al XVIII-lea, îngustînd-o cu mult şi înlăturîndu-i marele pridvor deschis, pe stîlpi. Pisania rămăsese însă deasupra uşii, şi se mai vedea şi alta, pusă de ispravnicul care a îngrijit clădirea — firește tot un căpitan. Dăunăzi s-a

www.dacoromanica.ro

făcut însă o reparație pestriță și împopoțonată, cu zugrăveală nouă: inscripția cea mare a fost prinsă în zid, iar cea mică a căzut la pământ. Se zice că de curînd s-ar fi luat hotărîrea de a se ispăși acest păcat printr-o nouă reparație, care ar scoate la lumină ce ar mai fi rămas din vechime.

În sfîrșit, în fund, unde se așezaseră fugarii din Ardeal, ungurenii — bătrînii tot își mai aduc aminte de această obîrșie — s-a făcut o bisericuță de lemn, după chipul celor de cărămidă de atunci, în anul 1793. Și ea e rău întreținută.

Părintele din sat e un gherghițean de baștină, neam de neamul lui tot din Gherghița. Bătrîn, frumos, cu ochii albaștri și barba albă, bogată. Tocmai se întorcea de la congresul băncilor rurale, ce s-a ținut la Bacău, și nu mai poate de bucurie.

E adevărat că n-a găsit hanuri creștine decît unde i s-a pus în mînă o lingură de lemn, „cum nu le țin aici nici țiganii' ... [...]. Cînd și cînd n-a înțeles moldovenește și s-a uimit dacă în loc de „nițel porumb" i s-a spus „o lecuță de păpușoi", dar bucuria tovarășilor, frumusețea caldă a cuvîntărilor nu-i vor ieși din minte. Și mai ales alaiul lui Ștefan-vodă și a lui Țepeș... „Calul alb, frumos, el în haine scumpe, bălan, cu plete lungi, mîndru... Ce, domnule, pot să zic că am văzut și eu pe Ștefan-vodă!"

Ne întoarcem spre Crivina, stație mai apropiată decît Perișul. Cu un leu mai mult decît ne învoisem, moșul primește să ne ducă acolo.

În dreapta, în stînga, a plouat potop, din norii surii, apăsători, cari se strînseseră într-o clipă, mînați de vînturi ale înălțimilor, pe care noi le simțim. Aici n-au căzut decît puține picături, care ne închiseră în biserica lui Matei-vodă.

www.dacoromanica.ro

— N-o să plouă, domnule; aci la noi nu plouă. Așa e blăstămată Gherghița. O să spunem și „coroanei", să știe.

Și aflăm că, atunci cînd s-a dat pămîntul sătenilor, ei n-au vrut să le ia pe lunca Ialomiței, cum hotărîse egumenul de atunci. El s-a supus cererii lor, dar, la plecare, fiind în trăsură, a legat cerurile deasupra Gherghiței.

Și, de atunci, aici nu mai plouă.

La Gherghița, nu, dar pe drumul nostru din cînd în cînd se răpede o bură iute, care gonește fluturi și păsări și face să fugă prin șanțuri cîte un arici cu ghimpii ca sulițile.

De unde lăsăm drumul Perișului — aici suspină moșul, care vede că întîrzie și zice încet: „Uite, pe aici aș merge eu la Periș"! e o uimire ce sate și ce case sînt, de la care ni vin înainte pe drumul larg fetele îmbujorate de danț — hora, dar și... „țarina" — flăcăii mergînd solid, încet și cîte un „leat" scăpat o clipă pe acasă. Nu se poate un sat mai rînduit, mai îngrădit — cu răchită, dar și cu frumoase uluce de lemn săpate — un sat mai cuprins și mai mulțămit decît Gorgota. Visul nostru al tuturor celor ce n-au inimă numai pentru ei, pentru așezămintele și orașele lor, e împlinit aice. Tocmai se mîntuie petrecerea de duminecă, tocmai se despart cunoștințile, prieteniile și iubirile, așa se deschide în păretele alb fără o pată; ocólul primește vitele mari, frumoase, ce se întorc încet de la pajiștea înflorită, aplecîndu-și capetele cu coarne lungi ca ale cerbilor. E o nemărginită pace senină.

Aproape tot așa și la Crivina, unde au trecut — sau au fost mai demult — aceleași datini bune. Cine dintre călătorii acceleratului care nu se oprește la căsuța cu

www.dacoromanica.ro

însemnarea „Crivina" știe ce comoară de bună viață românească se ascunde aici?

La gară, băieței curați, frumoși și cuminți vînd sparanghel sălbatec, cules de pe cîmp în această zi sloboda, și buchete de aglică și de soc alb cu floricele mici, așa de puternic mirositoare. Trenul vine plin de excursioniști beți, cari nu se mai pot răcori și de femei ușoare care zbiară cîntece proaste, cu accent evreiesc.

www.dacoromanica.ro

IX

BUZĂUL

1. *BUZĂUL*

Buzăul e vecinul de stăpînire județeană al Ploieștilor, de care e despărțit printr-un scurt drum în marginea muncelelor, ce trece pe lîngă vechiul loc de oprire al cailor de „menzil", vechea stație de poștă a Mizilului. Dar cele două capitale nu samănă. Buzăul e mai sărac, mult mai la o parte de drumul bogățiilor, dar mai aristocratic și mai românesc. Această inferioritate și aceste însușiri i le-au dat împrejurimi deosebite și un alt trecut. Așezări sătești mai însemnate nu se află aici, și pasul care duce spre Ardeal e cel mai puțin cercetat din toate. E un ținut de moșneni, și unii dintre ei, urmași ai războinicilor din vremile de necurmate lupte, au, pe lîngă aristocrația vechimii pămîntului, și pe aceia a îndelungatei mînuiri a săbiei — dar bogăție multă nu pare a se mai găsi în mînile acestor cavaleri cu căciule și sumane.

În schimb însă, boierimea neastîmpărată a Buzăului, boieri de margene către Moldova, cari știau ce li se cuvine, pentru că îndeplineau greaua sarcină a apărării micii patrii, se frămîntă înaintea noastră, de cum putem străbate mai adînc în intimitatea trecutului nos-

www.dacoromanica.ro

tru. Prin boierii de Buzău se fac și se răstoarnă domnii în anumite timpuri ale veacului de pretendenți la tron: al XVI-lea — după veacul întemeierii și acela al apărării față de turci. Și mai tîrziu cîte ceva amintește pe buzoienii ce țineau să fie întrebați la premenirea domnilor.

Deci Buzăul a fost din capul locului o reședință trecătoare a vultanilor feudali din împrejurimi, pe lîngă cari era și tîrgul, de o înființare mai veche, probabil străină, ca în atîtea alte locuri.[1] Și azi se vede aceasta. În afară de stradele sale bune, Buzăul se poate mîndri mai ales cu cartierele boierești, lungile strade drepte, largi, de o parte și de alta a cărora se înșiruiesc vile încunjurate cu arbori și straturi de flori. Pînă foarte departe, acest lanț de cochete adăposturi ale unei vieți de familie înfloritoare se menține.

Buzăul e, iarăși, o episcopie, o destul de veche episcopie, cu toate că, între celelalte ale Țării Românești de odinioară, ea vine tocmai la urmă, după ce Tîrgoviștea avea o mitropolie și Noul-Severin al Rîmnicului se putea mîndri cu o păstorie a sufletelor. Episcopia e frumoasă — deși o reparație din veacul trecut face să nu se poată recunoaște pe deplin înfățișarea ei de la început: ctitorie a lui Matei Basarab, arsă de „năvălirile varvaricești" și refăcută de vlădica din 1740; palatul episcopal, palatul oficiilor sînt mari și curate. Episcopul, pe care desigur că nu-l laudă nimeni prea mult[2], stă totdeauna în reședința sa, și aceasta-și are foloasele. Se văd și cîteva biserici mai mari, dintre care una cu o icoană făcătoare de minuni, a banului, clădită de Andriana, văduva lui Șer-

[1] Deși s-ar părea a fi o poreclă românească: buză = Buzău; ca în: coadă = Codău, numele e vechi slavon, ca la Brașov, Rîșnov etc. (n. a.).

[2] Era Dionisie Climescu, acuzat de cumpărarea Scaunului și de vînzarea parohiilor (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

ban Cantacuzino vornicul, dar și de noul ei bărbat, în 1722, a primit acum de curînd un coperiș de olane colorate și un pridvor de geamuri, care-i dau un caracter așa puțin cam ciudat, deși, în mijlocul unui parc bogat înverzit, această clădire nouă-nouță face o întipărire modernă, apuseană.

Avînd fericirea — atît de rară! — de a păstra același primar într-un lung șir de ani [1], Buzăul s-a folosit ca puține alte orașe românești de bielșugul vremilor noui, de ploaia de aur a împrumuturilor. O pădure de stejari mărginașă, un sălbatec crîng prăfuit s-a prefăcut în parc frumos, cu multe alei și largi perspective, cu chioșcuri și statui. În capăt se vede, alcătuind astăzi mijlocul precis al orașului, noua primărie, cu un înalt turn, o lungă fațadă în stilul țării — toate în piatră, ici și colo sculptată. Cînd clădirea va fi gata, ea va fi, neîndoielnic, cea mai frumoasă primărie din țară și o podoabă de mare preț pentru Buzău.

[. . . . .]

2. *CIOLĂNUL. RĂTEȘTII*

Străbătusem cu trenul șesul Siretiului, mărginit necontenit în dreapta de culmile Vrancii și dealurile de la picioarele lor, cotisem spre dreapta, în județul Rîmnicul Sărat, cel dintîi județ muntean, străbătusem pășuni arse, trecusem printre lanuri de porumb moarte și printre întinse miriști de grîu, cu păiușul fără verdeață, întîlnisem Buzăul rupt în mici șuvițe pe albia-i largă și prăpăstuită, și, prin verzi grădini de zarza-

[1] Constantinescu (n. a.).

www.dacoromanica.ro

vat, bine udate, revenisem în oraşul Buzău. Un otel evreiesc ni dase adăpost pentru somnul tulburat de soneriile furioase ce anunţă accidentul de trăsură întîmplat unui comisar care petrecuse prea mult.

O „trăsură dă podu", adecă o birjă de piaţă, întitulată astfel pe tăbliţă, ne duce în faptul zilei spre mănăstirea Ciolanului. Mahalale cu case mici, pe laturile şoselei foarte prăfoase: negustorii din aceste părţi către barieră sînt uneori de acelaşi neam cu aceia cari au pus stăpînire pe piaţa mare: cetesc numele, romanizate, cum se vede, ale doritorilor de cetăţenie Ţinner, Buiumescu şi alţii ca dînşii.

Apoi şesul din marginea munţilor se întinde, cu nesfîrşite mirişti, uscate şi pustii, pe care să odihnesc cirezi de vite flămînde. Porumbul urmează în mici lanuri ţărăneşti, nimicite de dogoare; bieţii oameni seceră buruiana mare ce foşneşte din frunzele-i galbene şi clădesc triste maldăre de sărăcie, din aceea ce era să li fie hrana şi bogăţia.

Şoseaua e plină de drumeţi, cari nu samănă între dînşii. Unii, cei mai mulţi în aceste părţi, sînt ţărani cu înfăţişarea de mahalagii ai oraşului; ei poartă pălării mici sau căciuli scurte, apoape ca nişte fesuri, pantaloni largi din stofă de tîrg şi scurteice de postav: roşii, vinete, albastre, care sînt în legătură cu trecutul de luptători călări, de roşi ai lui vodă, pe care l-au avut înaintaşii acestor ţărani. Alţii sînt ţigani foarte urîţi şi zdrenţoşi, cu cîte o lungă căciulă ţuguiată, ca un simbol al nepăsării acestui neam pentru toate ale lumii. Rareori cîte un muntean în cămaşă şi iţari de pînză albă, încins cu brîul roşu şi purtînd o pălăriuţă sprintenă. Femeile, aproape fără deosebire, sînt îmbrăcate ca la oraş, cu polcuţe, fuste şi pestelci; un tulpan li acopere capul. Mai adesea vezi feţe neplăcute, late, umflate, cu ochii mici, care arată puternicul amestec cu străinii din valea Dunării.

www.dacoromanica.ro

Cel dintîi sat e boieresc, adecă locuitorii muncesc boierului, luînd o parte din roadă, care nu e nici cea mai mare, nici cea mai bună. În Simileasca se vede clădirea bătătoare la ochi a unei bănci populare, dar, casele sînt puţine, urîte, sărace. Îndată însă Verneştii înfăţişează altă privelişte.

E un sat de moşneni, cari din cele mai vechi timpuri, de cînd strămoşii lor erau boieri de Buzău, şi-au avut pămîntul. Casele sînt sămănate în cea mai mare neorînduială, încunjurate de sămănături împrejmuite şi de întinse livezi de pruni din care seceta a dat jos cea mai mare parte din rod. Aici locuinţa nu se mărgeneşte la cele două odăi clasice ale ţăranului român. Dar clădirea, mult mai încăpătoare, nu e totdeauna croită în acelaşi chip. Vechimea şi gustul fiecăruia se oglindesc în alcătuirea casei. Cei mai mulţi şi-au durat-o dintr-o foarte deasă ţesătură de vergi, peste care a fost aruncat pămîntul lutos care e temeiul terenului, şi uneori frînturi de cărămidă rotunde. Şindila veche a coperemîntului, formele, ce nu se mai întrebuinţează, ale ferestilor, arată că timpul de întemeiere e depărtat ; unele case vin din vremea lui Bibescu sau Ştirbei, altele, cerdace de zid deasupra beciului, cu ferestile înalte şi mici, de *culă,* sînt şi mai vechi. Se găsesc pe aici şi unele zidiri de cărămidă, împodobite bătător la ochi mai dăunăzi. Întipărirea generală e o veche bună stare, care nu înaintează decît la foarte puţini, şi neprietenia unuia faţă de celalt, nevoia hursuză şi pizmătareţă de a nu vedea pe vecini, de a nu sămăna cu dînşii, marele păcat al micilor proprietari de pămînt din moşi-strămoşi.

Îndată am ajuns la o *gură. Guri* se cheamă în Buzău, în Prahova deschizăturile prăpăstuite prin care dau în şes văile adîncite ale muncelelor de lut şi de nisip. Gura Nişcovului se numeşte aşa după apa de

www.dacoromanica.ro

torent în care se strîng primăvara revărsările înălțimilor ce și-au topit zăpada.

Satul acesta, ca și cele următoare, Siliștenii și Halești, nu e nici moșnenesc, nici țărănesc : în el ca și în cele mai multe din județ se amestecă vechiul proprietar și împroprietăritul cu acel ce nu are pămînt și cu țiganul de mănăstire. De aici marea deosebire a locuinților, care, de almintrelea, fiind cele mai multe nouă, se orînduiesc, ca în Moldova, de-a lungul șoselei. Țiganul stă trîntit într-o rînă pe prispa de lut a unei case cu ferestile goale, sau sparte, sau cîrpite cu lut, în care coperișul e de stuf rar și nepieptănat ; împrejmuirea lipsește ; în vreo pădure din apropiere, baba sau fata păzesc, pe jumătate goale, o vită piperniciță. Țăranul se mulțămește cu două odăi, acoperite cu stuh și încunjurate cu un urît gard de spini prăfuiți ; dar curtea lui e împărțită cu socoteală după nevoile gospodăriei ; o a doua locuință, dărîmătură sau cocioabă, slujește pentru oplosirea vitelor, uneltelor ; un coșar, care nu e, ca în Moldova, împletit din vergele, ci alcătuit mai statornic dintr-o împletitură deasă unsă cu pămînt și dintr-un fel de cerdac de lemn, deasupra păstrează grînele și boabele. Cuptorul mare, larg boltit, foarte curat ținut, e așezat în sala care desparte cele două odăi sau el se află de-o parte în curte, ca o clădire deosebită. Partea slabă a acestor case e coperișul, din stuh prost, vechi, stricat, în așezarea căruia nu e acea pricepere de a păturî rînduri și de a face o streșină deasă, trainică, pe care o vezi la țăranul moldovean sau la acela din încunjurimea, bogată în bălți, a Bucureștilor ; ferestile sînt apoi mai proaste decît la casele nouă din Moldova : acolo ele se cumpără gata de la evreul din tîrg sau din oraș și clădirea se potrivește după dînsele, pe cînd aici, dacă se întîmplă vreo stricăciune, trebuie să se aștepte sticlarul ardelean, care vine prăfuit, alungînd cînii cu

www.dacoromanica.ro

bățul, cu strigătul său obosit: „jamùr, jamùr", iar, pînă ce vine acest rar oaspete, cercevelele se umplu cu hîrtie albă ori cu zdrențe de ziar, de se întunecă în odăiță.

Casele cele mai bune și, aproape în toate aceste sate, și cele mai multe, au trei-patru odăi într-o clădire care nu e totdeauna aceiași. La ferești flutură perdele albe, în locul șervetelor cusute ce se văd la țărani, clădării de scoarțe minunate se aerisesc în cerdacul măiestru săpat în lemn, cum n-am mai văzut aiurea ; flori în oale se înșiră pe polițile dintre stîlpi, alcătuind, de altfel, singura grădină. Împrejmuirea e de scînduri, însă numai uneori de bună ostrețe drepte, fiind mai adesea o cîrpeală din ce a găsit omul la îndămînă. Gustul de a împodobi e vădit pretutindeni : colonete cu tencuială săpată în flori se razimă de păretele din față, bagdadia coperemîntului — care este de șindilă, cîteodată de oale — e și ea lucrată ca o horbotă ; cutare chiar și-a înfrumusețat ușorii porții cu cîte o statuetă de ceramică luată de la oraș. Dar nu se văd acele mari porți de lemn lucrat, cu streșină și ușori puternici, care fac frumusețea atîtor case din Putna muntoasă, din Gorj, din Vîlcea sau din Ardeal.

Bisericile sît mici și urîte : peste o clădire oarecare, făcută din cărămidă, se înalță unul sau două turnuri de lemn acoperit cu tablă văpsită albastru-vînăt sau roșu ca sîngele uscat. O turlă de zid se pomenește ca o minune. Bisericile cele bune din Moldova le-au făcut în cea mai mare parte proprietarii, și micile mijloace ale moșnenilor, strînse la un loc, n-au putut isprăvi dincoace cît bogăția risipitoare a unui singur om dincolo.

Dar cimitirele sînt ca o florărie, bine îngrădite și sămănate des cu cruci văpsite tare. Îngrijirea morților e un semn deosebitor al locuitorilor din aceste părți, și cu sutele răsar la răspîntii, în marginea, în mijlocul drumurilor, în poienile pădurilor, pe vîrful

www.dacoromanica.ro

înălțimilor, crucile mari, tăiate în lespedea aspră și grăunțoasă a munților Buzăului. Unele negre, șterse de vreme, săpate cu vechi litere chirilice pe care nu le mai înțelege nimeni, altele cu inscripții latine, cu vărpseli și aurituri cîteodată: ele amintesc o moarte năprasnică, sau sînt pomelnice ale răposaților dintr-o familie, sau, în sfîrșit, măturisesc despre evlavia unui călugăr care urmărește pe această cale iertarea păcatelor sale, știute și neștiute, cu voie sau fără voie.

Toate mănăstirile din acest județ sînt înnoite cu totul sau clădite chiar din nou: pe fondul gălbiu al dealurilor, pe verdele pădurilor, ele zugrăvesc vesel pete roșii și albe, care se văd foarte departe, făgăduind drumețului de o stare mai bună răcoare, apă rece și o primire prietenească, iar bietului sătean obosit o cană cu apă la fîntînă și poate cîteva rămășițe din prînzul, ce se ia aici totdeauna împreună, al călugărilor și al călugăriților.

Mănăstirea Barbu, la care se ajunge printr-un mic drum învălurat, între porumburi bune, e făcută pe temeliile unui vechi schit, al cărui ctitor dintîi a fost un vel-căpitan de margene. Din întîia clădire a rămas numai pisania, pe o tare piatră de Buzău, cu fața aspră.

Un drum în pădure duce la mănăstirea Ciolanul. Muntele lutos e prins întreg de fagi supțirateci și de stejari măreți, cu trunchiul scrijelat și ramurile vînjoase, larg întinse ca ale unui policandru. Seceta a nimicit pajiștea bogată de la picioarele uriașilor, și numai un luciu de aur palid, ca un mușchi, îmbracă pămîntul înaintea stîlpilor înalți, negri, pe cînd adîncurile sînt pline de giulgiul roșiilor frunze moarte. Aici nu sînt nici poiene, nici case, nici drumeți singurateci: pacea desișurilor e nemărginită.

Am ajuns pe un tăpșan păzit de o cruce de piatră. Într-o adîncitură neașteptată, stă mănăstirea.

www.dacoromanica.ro

Chilii de o exemplară îngrijire — case-model pentru orice viață împreună a oamenilor — încunjură cele două biserici cu urîte turnuri de lemn și tablă roșie. Cea mare e înălțată „din temelie" de episcopul de Buzău, Chesarie, între 1822, anul întoarcerii domniei pămîntene, și 1828, cînd, spre marea bucurie a sfinției sale, țara stătea în mîna „armiei preaputernicii împărății a toată Rosiia". Clădirea n-are, firește, nimic deosebit, dar un cleric care-și amintea tradițiile de artă ale vremurilor bune a săpat cu o mare măiestrie cadrele ușii și ale ferestilor, în flori care samănă, de te înșeală, cu acelea ce se lucrau din daltă în veacul al XVII-lea.

O reparație de mai dăunăzi — 1857 — a stricat cu totul înfățișarea micii biserici vechi, a cării ctitori ar fi însăși doamna Neaga, soția lui Mihnea Turcitul, înaintașul lui Mihai Viteazul. Numai colonetele fine mai amintesc întrucîtva ce a fost această zidire.

Prin poteci lunecoase ce se înfundă în marea pădure pustie, ajungi la un înalt punct de privire. Un singur călugăr păzește noua biserică din Cetățuia, unde desigur că au stat odinioară ziduri, ca întemeietor al cărora e arătat Matei Basarab, unul din domnii cari au făcut danii Ciolanului. Biserica e încheiată toată din piatră tare, care nu ține nici zugrăveala, așa încît a trebuit să se întrebuințeze plăci de zinc.

Zugrăveala aceasta are și ea o însemnătate: afară de aeea de pe catapiteasmă, ea e făcută de un călugăr al Ciolanului, părintele Eftimie Georgescu, care a învățat la Tătărescu și la unchiul lui, „dascălul Nicolae, cel mai bun zugrav de biserici ce am avut", mărturisește și astăzi ucenicul lui. Părintele Eftimie, om tînăr cu ochii buni, vii, lungă barbă neagră și mînile albe, fine, trăiește o adevărată viață de artist în atelierul său, la care duce o alee de butuci de vie, cu struguri ce atîrnă, ca în Italia, din bolțile verzi. Județul Bu-

www.dacoromanica.ro

zău îi e foarte bine cunoscut, în toate lucrurile de artă ce cuprinde, și pe care le înșiră cu dragoste : mormîntul de la Izvoranu al mitropolitului Luca, biserica de la Berca din deal, cea din Bradu, cea din Aluniș, pe care o crede foarte veche, mănăstirea lui Mircea Ciobanul, ușile de la Cislău...

De pe vîrful Cetățuii, întreg ținutul se desfășură, în ceața gălbie a prafului ce plutește pe alocurea. Muncelele dorm supt soare, ca niște fiare sătule. În unele părți, verdele pădurilor acopere liniile blînde, ce se supțiază pe alocuri în piscuri ca gurguiele ; de cele mai multe ori însă, lutul gol, împistrit numai de dungile și petele tufișurilor și copacilor mărunți răzleți, are înfățișarea țestului unei broaște uriașe ce se odihnește. În vale, Buzăul se sucește alb supt pareții goi ai malului. Grupe de case albe, puncte de mănăstiri cu coperemintele roșii sînt sămănate în această împărechere de galben șters, de verde prăfuit, care dă impresia munților chirciți ai unui pustiu.

Pădurea se prăvale acum într-un coborîș iute, șerpuitor, pe care se încearcă o șosea. Doi boi albi, dintre cari unul se cheamă Tîrzian, bun nume pentru acest răbdător drumeț, trag încet la cale trăsura, pe cînd caii, duși de frîu, trec înainte, umplînd desișurile de sunetul tălăncilor. Apoi, iarăși cu caii, te înfunzi tot mai mult în povîrniș, cu hurducături și scuturături năstrușnice, cînd lutul s-a surpat în gropi sau bolovani rup cărarea. Schitul Nifon, acum un spital, încunjurat de pruni și copaci sălbateci, înseamnă un popas de lumină în codrul fără poiene.

Îndată sîntem în șoseaua care încunjură apa Buzăului și duce, pe lîngă un frumos han cu oleandri, pe lîngă casele răsfirate ale unui sat sărac, la Rătești. Copii bălani aleargă înaintea cailor, țărani foarte blînzi

www.dacoromanica.ro

scot pălăriile înaintea noastră — adecă a trăsurii noastre — cei ce n-au pălăriile pe cap, pun mîna la frunte: femeile apleacă elegant capul.

Salcîmii se înşiruiesc de-a lungul gardurilor de vreascuri şi spini ; marea nevoie de nutreţ a făcut pe locuitori să li se ciocîrtească toate ramurile, şi trunchiul ciung se ridică jalnic în văzduh ca o icoană a mizeriei. O pădure cu trunchiurile rare ne încunjură o clipă. În stînga — şi iată schitul.

Deşi are şaizeci de maice, deşi în cercul căsuţelor-chilii străluceşte frumoasa biserică nouă, care a împlinit abia cincizeci de ani, pare că te găseşti mai curînd într-o staţie de aer. Oaspeţii se văd mai mult decît maicele, şi unele din locuinţele acestora sînt mai mult nişte vile în stil nou. E departe vremea cînd, la 1784 întîi, Mihai-vodă Şuţu hotărea ca săracele călugăriţe strînse la Răteşti în jurul schitului le lemn să aibă un număr de şase scutelnici, scutirea de dijmărit şi vinăriciu, precum şi 78 de lei, dintre cari 45 pentru „15 bucăţi abă neagră dă îmbrăcămintea maicelor", iar alţi 9 „pentru 12 perechi papuci cu meşi" !

Întorsul în seara blîndă, lăsînd în urmă soarele roşu care se cufundă în dosul dealurilor goale. Cîrlomăneştii — satul urmaşilor lui Cîrloman — se deşiră în margenea marii şoseli prăfoase, care coboară încet la vale. Se ajunge la o vale de pietriş, unde fuge o apă săracă. Deasupra, pornind de la cîteva căsuţe, care vin înaintea satului, un mare părete de lut se ridică deasupra văii ; pe vîrful lui se vede o biserică veche, lîngă o lungă perdea de zid ruinat, cu ferestile oarbe.

Satul se cheamă Berca, un sat de munteni săraci cari se coboară la cîmp să cîştige, cîteva luni din an, patruzeci de bani pe zi. Niciodată el n-a putut să aibă vreo însemnătate, dar un domn, poate Matei, patriarhul cu domnie lungă, a făcut aici o mănăstire ; zidul de încunjur e clădit dintr-un rînd de cărămizi

www.dacoromanica.ro

puse în lat și din alt rînd de bolovani de rîu prinși în cărămizi puse în lung, sistem care se vede și în zidurile Tîrgoviștii. Biserica avea un pridvor răzimat pe doi stîlpi cu podoabe săpate de flori și struguri ; stîlpi ca aceștia despărțeau pronaosul de naos. Cele două ferești de pe laturi, fereasta mai mică a absidei pentagonale, fereasta altarului, alt pentagon, fură cuprinse în cadre de sculpturi alese, deosebite de la o fereastă la alta.

Egumenii de mai tîrziu au pus un zid grosolan în locul stîlpilor pridvorului, cari au fost surguniți să sprijine un cămin. Ei și-au făcut case încăpătoare într-o formă fără stil. Apoi, acum vreo cincizeci de ani, și ei se duseră, și ruina puse stăpînirea pe zidurile de locuință și de încunjur : în anumite zile, un singur preot slujește în biserica frumoasă.

Se face noapte cînd ne oprim la hanul mare al unui sat de moșteni. Hangiul ni dă ouă proaspete și caș sărat, pe care-l fierbe pentru a-l muia ; plata e foarte mică. În fața satului adormit și marilor întinderi doborîte, din care se ridică o duhoare caldă, el vorbește de anul rău, de bolile ce bîntuie în mocirlele ce au fost bălți, de lipsa de porumb și de nutreț, de greșeala ce crede el că o face statul impuind băncilor populare garanția, ruinătoare pentru ele, a împrumuturilor de bani ce vor face sătenii, de zădărnicia împiedecătoare a formelor ce se cer de la țăranii cari au nevoie de frunziș, de puțina deprindere ce au oamenii cu nenorocirea.

— Și ce vor face acum ?

— Vor strînge de gît pe cei ce au.

Plecăm cu aceste cuvinte cobitoare în urechi. Din cînd în cînd, sate : la unele case, ferestile sînt încă luminate, deși ne apropiem de oarele 10, la altele focul

www.dacoromanica.ro

mai pîlpîie în curte sau în cuptor. Cîte o femeie trece răpede, ca o pasăre înoptată, cîte un țăran tăcut, cu copilul de mînă. Buzăul lunecă în rîpă, supt un cer înourat spre dreapta, senin încolo : un pod nesfîrșit huruie supt roate. Din nori pornesc picături mari, în urma cărora se închide iarăși nemilosul cer de aramă...

Iar în grădinile Buzăului, „teatru de vară“ cu bere și femei ușoare ; muzica militară cîntă pînă tîrziu în piață.

Parcă am văzut una după alta două lumi dușmane.

www.dacoromanica.ro

X

IALOMIŢA

1. *BĂRĂGAN...*

Trenul duce prin şesul întins ca o apă, cu miriști sămănate de mici tufe verzi, cu porumbiști încă bune. Ţărani cu scurteici roşii mînă căruţe încărcate cu saci spre magaziile gărilor.

Apoi la Făurei, de unde pleacă în jos o linie a Ialomiţei, tai un colţ de Bărăgan, cu totul pustiu. Grîul rar s-a cules, miriștea n-are nici o viaţă ; în locul imaşelor e pîsla galbenă a secetei. Nu vezi nici măcar ticăloasele case cu stuh şi pereţii de pămînt nevăruit ce se piteau ici şi colo pînă acum, lîngă locuinţa nouă, puţin strălucită şi ea, a proprietarului şi arendaşului. Aici a ajuns exploatarea pămîntului, dar colonizarea e încă abia la începuturile ei.

Pe pămîntul Brăilei, luat gol de la turci, acum şaptezeci de ani, cresc cîteva lanuri de porumb încă bune, apoi stîrpiciunea se desfăşură stăpînă. Din şoseaua de lîngă linia ferată praful gîlgîie ca un fum uriaş şi cuprinde totul, pînă sus la bolta descolorată, în urîtu-i abur gălbui. Un vînt nebun, pornit din fericitele ţări unde a plout, mînă neobosit pulberea secetei.

www.dacoromanica.ro

Cîteva pădurici prăfuite, şi Brăila se vesteşte prin căsuţe netrebnice, cu pereţii de ţernă mîrşavă — urît început de mahalale pentru măreţul port dunărean.

În cîte un colţ rîpos, arbori, case, sămănături. Apoi pămîntul ars şi norii de prat.

Cînd însă ai ajuns la Bărboşi şi la malul Siretiului, priveliştea se schimbă. Insule de papură înaltă, verde, apoi larga apă liniştită, cu nisipuri ieşite la iveală în mijloc. Pe urmă, ca în pămîntul Tecuciului, muncele de lut, şi mai înalte aici, şi mai rupte de vechile puteri mari ale naturii. Lostopane hîde de ţărnă gălbuie se înfruntă, pe cînd pe margenile prăpăstiilor sînt îngrădituri, vii, porumburi moarte, cîte o rămăşiţă de pajişte : vitele urmăresc lacome aceste slabe rămăşiţe de nutreţ. Înaintea unor căzărmi cu coperemîntul roşu, soldaţi păzesc în năvala colbului nemilos.

Apoi trenul se înfundă într-un foarte înalt defileu de înălţimi lutoase, pe care-l urmează un tunel şi alte strîmtori fără verdeaţă. Cîteva bune căsuţe de mahala, şi te opreşti în Galaţi. Dunărea e la doi paşi, şi, toată seceta, valurile ei grele se rostogolesc, frămîntate de vîntul ce goneşte norii, şi cu dînşii, roada.

Altă dată, spre Călăraşi, printr-o dimineaţă de negură, în novembre. Din învelişul alb răsare numai margenea drumului, cu tufişuri uscate şi lunci perindîndu-şi trunchiurile supţiratece.

De fapt, prin fecunditatea pămîntului, prin bogăţia pădurilor, — statul a făcut la Brăneşti o şcoală de silvicultură — prin poezia luncilor bogate în ape, prin seninătatea lacurilor, prin buna întreţinere a şoselelor şi desimea satelor, această regiune mărginaşă a Bucureştilor e una din cele mai frumoase ale ţării.

După un timp numai, pămîntul se înalţă în dealuri de lut, se sapă în rîpe unde dorm bălţi sure şi verzii,

www.dacoromanica.ro

unde șuvițe de apă fără scurgere hrănesc, vara, desișuri de buruieni, acum moarte.

Soarele, care a răsărit demult, își tot zăbovește triumful. Deodată, spre ceasurile 9, el soarbe negurile, și, într-un larg zîmbet rece arată nemărginirea Bărăganului.

E un pustiu, și nu e. În toate părțile se desfășură, ca o mare liniștită ce s-ar fi închegat pentru totdeauna, șesul cu desăvîrșire gol. Nimic mai rar decît, tocmai în fund, o perdea de arbori săraci. Satele nu se văd decît doar cîte unul în marginea depărtării imense.

Adîncul n-are apă, și nici o rădăcină lacomă nu poate găsi pentru vegetalele mari izvorul de viață. Dar, într-un lung șir de veacuri, Bărăganul pustiu a fost patria bălăriilor înalte, dese, a micilor păduri cărora toamna distrugătoare li nimicește trunchiul șubred odată cu frunza îmbielșugată. Din rămășițile acestor rînduri de ierburi s-a alcătuit un covor hrănitor de pămînt negru, în stare să dea înapoi viața cuprinsă în el, să hrănească din mormîntul său de buruiene. Pășunile au rămas, bielșugul verde pentru turmele venite din alte locuri, dar alăturea de dînsele plugul a deschis cîmpii de roadă pentru marii cumpărători de țarini întinse.

Și astfel aici păstorul mocan cu căciula pătrată trăiește ca vecin al țăranului cu căciula țuguiată. Pe rînd se înfățișează ochiului împărăția unuia și a celuilalt. Oi mițoase undulează mergînd prin miriștea gălbuie, în care se contopesc aproape. Bidivii speriați se opresc în margenea drumului, întrebînd cu ochii lor mari umezi. Pluguri cu cai taie brazda nouă, pe cînd în ogorul vecin grîul nou mijește, des și verde. Cară, căruțe, trăsuri, transporturi de fîn se strecoară în preajma liniei ferate. Magaziile gărilor gem de saci grei, așezați în rînduri pentru plecarea peste hotare.

www.dacoromanica.ro

Accidentele cîmpului sînt ariile, căpiţele de fîn, clădirile de coceni, maşinile, casele paznicilor aceste bogăţii strînse. Lîngă staţii se văd frumoase case de proprietari. Iar pe peroane se mişcă varietatea cea mai mare de căciuli ce se poate închipui — pînă şi, la Ciulniţa, micile tichii de blană albă ale albanezilor. Haine cafenii, albastre, roşii, — scurteci şi pantaloni largi — se amestecă între ele într-un tărcat tablou de îmbrăcăminte populară.

De la Ciulniţa o linie secundară se desface din marea arteră, care, peste podul ce străbate insula Borcea în cea mai strîmtă parte a ei, merge să caute Constanţa, adăpostul corăbiilor. Şi în jos se urmează Bărăganul, dunga fără apă din preajma rîului mare. Pînă la braţul Borcea, pe care sînt aşezaţi Călăraşii, mai e un singur sat, cu cîte jumătate de ceas de pustiu înainte şi în urmă. Casele acestui sat, Siliştea, care se înşiră mult timp în dreapta liniei, lipsite mai cu totul de perdeaua ocrotitoare a arborilor, n-au unele din ele nici uşoara spoială a varului. În lutul gol al pereţilor lor, supt coperemîntul de coceni înnegriţi de ploi, ele par una cu ţarinile şi păşunile de care sînt încunjurate.

Alt şir de case după o lungă străbatere a deşertului. Un coş de fabrică fumegă. O grupă de cărămizi îşi arată coperişurile roşii de tablă. Clădiri mai răsărite vin acum la rînd. Sînt Călăraşii.

2. *CĂLĂRAŞII*

Un vechi sat, Licherestii, al lui Licherie, Glicherie, poate şi un călugăr, şi şchele neînsemnată, din care Ştirbei-vodă a voit să facă un oraş, un port, o capi-

www.dacoromanica.ro

tală de județ, Călărașii purtară întîi numele domnului întemeietor, dar, după încetarea domniei acestuia, se întoarseră la vechea numire: „Știrbei-vodă" se cheamă astăzi numai o stradă principală și gimnaziul.

Intrarea în Călărași pare să arăte că planurile lui Știrbei n-au fost tocmai bine atinse. O șosea se întinde printre case mici, printre magazii de lemn, unde se drămăluiesc grînele de țărani cari strigă tare numărul baniților pe care hambarul le primește sau le restituie. În dreapta, pleacă încă o ulicioară de sat sărac.

Dar iată, în sfîrșit, o clădire mare, pe fațada căreia stă scrisă o deviză de învățătură. E gimnaziul. Apoi ceva mai departe, într-un parc, o alta, deosebit de frumoasă: palatul administrativ, care reproduce liniile, micșurate, ale unuia din marile spitale bucureștene.

Pe cînd în lat două lungi strade înșiră prăvălii mărunte, Strada Mare se desfășură largă, cu case dintre care multe au două rînduri și o înfățișare plăcută. Aici și în alte părți ale orășelului zimbesc trecătorului vile gospodărești, despărțite de stradă prin cochete grădini de flori.

E un oraș creat de curînd: aceasta o arată sistemul european al stradelor, tăiate fără cruțare față de un trecut cu totul umil. Capitală de județ, el a primit podoabele de edificii publice ale acestora. Schelă frecventă, cum se vede din șlepurile ce așteaptă încă și la această vreme, Călărașii durară prăvăliile multe și înțesate, care sînt și o podoabă. Alt centru al Bărăganului, Slobozia (lui Ienache, cu puternica mănăstire-cetate, apărînd de spre turci), îndeplinește mai mult menirea de tîrg interior pentru mocani și săteni. Urzicenii, sălașul celor veniți de la urzici, e încă un sat cu biserică mai veche, stradă mare, han cu muște și librărie.

www.dacoromanica.ro

La Piua Petrei (a lui Petre) care lucra în acest Tîrg de Flori, odată cu două biserici, din care una e o ruină în porumburi, dăinuiește mai mult viața pescarilor. Cu toată această concurență, bîlciul din Călărași nu-și pierde mulții mușterii și vizitatori din țară sau de peste hotarul dunărean.

www.dacoromanica.ro

XI

BRĂILA

1. *SPRE BRĂILA*

Trenul ce merge la Brăila se desface din Buzău, părăsind această regiune de muncele, străbate un şes gol de frumuseţi şi gol de locuinţe, un Bărăgan nou, aşezat la miazănoapte de cellalt, pînă ajunge la podul dunărean.

Oraşul, cu viaţa sa nouă şi puternică, cu amestecul său de neamuri înfrăţite în lupta pentru banul stăpînitor, se oglindeşte denainte în alcătuirea călătorilor de cari sînt înţesate vagoanele. Un arendaş român din valea Oltului, figură tînără, simpatică, blondă, un altul de loc din Ploieşti, cu faţa arămie, părul alb şi liniile feţei tăiate energic, amintind originea burgheziei din acest oraş, şi doi brăileni : un domn cu craniul ţuguiat, nasul ascuţit şi barba scoasă înainte, o doamnă cu ochii mari şi liniile feţei foarte supţiri — cari vorbesc greceşte. Ea e măritată cu un român, şi, afară de o uşoară sisială, cunoaşte desăvîrşit limba noastră ; el, născut în Grecia, trăind într-un mediu curat grecesc, stîlceşte rău limba, în care totuşi, cum asigură pe tovarăşa lui de drum, scrie mult mai bine. Din zumzătul de cuvinte greceşti ce li zboară de pe buze, răspîndind, cu tot amestecul de rasă şi decăderea

www.dacoromanica.ro

de limbă, ca un slab parfum de miere antică, deosebesc ştiri nenumărate despre căsătorii, despărţenii, zestri, boli, morţi, copii cari învaţă totdeodată gramatică franceză, gramatică elină, gramatică germană şi gramatică „vlahă" şi ştiu pe de rost, la vrîsta lor fragedă, pe toţi zeii anticităţii ; „krima" şi „kaimeni", aleca, păcat" şi „săraca", revin necontenit în graiul doamnei, că o largă compătimire orientală, cînd e vorba de cineva care a sărărcit, de o fată care, cu o zestre prea mare, a luat pe un bărbat prea uşor la cîntărit. Căci şi sumele de bani sună necontenit în convorbire, chiar şi milionul pe care cutare arendaş grec, îndrăzneţ şi cu noroc, l-a cîştigat, puindu-l de o parte, spre folosul desigur, al ţării sale îndepărtate, în ani de bielşug, cînd Dumnezeu, în mijlocul secetei uneori, a trimes o ploaie de favoare numai pe lanurile lui fericite.

O gară spaţioasă, bucşită de lume bine îmbrăcată, care se mişcă în toate părţile, în duduitul nerăbdător al trenurilor de marfă ce aşteaptă. O alee de bulevard se deschide în noapte, luminată slab, supt apăsarea unor bălauri de nouri negri, de cîteva felinare de petrol, care nu se prea potrivesc cu frumosul pavagiu, unic în România, pe care lunecă liniştit roţile birjei mînate de un urît birjar cu şapca pe ceafă.

Ai crede că la capătul acestei dumbrăvi îngrijite, prin frunzişul rărit de toamnă al căreia se văd înalte case cu faţada străbătută de lumini, se deschid stradele largi, cu case înalte, egale în bogăţie, pe care le cunoşteam de înainte, prin faimă, ale Brăilei comerciale. Şi aici însă satul, vechiul sat murdar de supt puternica cetate a turcilor, pe terenul scurmat de ghiulele şi stropi de sînge al căreia se ridică acest port de căpetenie al Dunării româneşti satul acesta-şi reclamă drepturile antice. Vezi mici căsuţe, cîrciume dese, dar nu şi frumoase, maidane, multe maidane, care sînt,

www.dacoromanica.ro

ce e dreptul îngrădite. Mă prinde de la o vreme teama că *aceasta* ar putea să fie toată Brăila : căsuțe și cîrciume pentru petrecerea zgomotoasă a corăbierilor de toate neamurile, iar, undeva lîngă port, cîteva case, vaste și scumpe, ale administrației.

Însă iată că zidurile se îndesesc, se înalță de amîndouă părțile stradelor largi. Tramvaie electrice lunecă scăpărînd pe șine. Apoi linia de palate se mîntuie într-o piață, care e miezul Brăilei.

Nici un oraș din România n-are o astfel de piață, și ea își află greu părechea chiar în centrele mai mici ale apusului. În mijloc e un parc desăvîrșit întreținut, care se desface la acest ceas de noapte, supt cerul mînios, în lumina felinarelor ce clipesc slab, ca o masă întunecată. Drumuri o străbat în toate sensurile, și o încunjură strade neobișnuit de largi, alcătuind un dreptunghi. Clădiri înalte, unele deosebit de monumentale, ca Teatrul Ralli, otelul francez, formează zidurile care domină, pe cînd strade lungi își înfundă, în sus, în jos, în stînga liniile de lumini ; cafenelele, cofetăriile, tutungeriile, prăvăliile de stofe, de brînzeturi, de haine, de pălării, librăriile au încă vitrinele lor luminate : cumpărătorii și clienții sînt români, greci, italieni, ba chiar olandezi din Rotterdam, cari cer în franțuzește și englezește cărți poștale cu vederi din Brăila și lipesc pe ele, cu deosebită plăcere, mărci poștale cu chipul regelui Carol.

Ziua desfășură frumusețea orînduită a marelui port românesc. După ce, prin tratatul din Adrianopol, la 1829 — nu e nici o sută de ani de atunci, și Brăila mai are timp să se dezvolte pînă ce va ajunge să-și serbeze centenariul — locul pe care se ridicase cetatea, pentru totdeauna dărîmată, a Brăilei, fu încredințat Țării Românești, din care fusese deslipit — buna gospodărie a lui Alexandru-vodă Ghica întemeie cu socoteală și pricepere portul unde corăbiile Europei

www.dacoromanica.ro

erau să vie de acum înainte în voie să caute rodul muncii locuitorilor principatului. Se desemnă măreţul centru al pieţii, se traseră liniile bine croite ale stradelor, se fixară hotare, care au fost însă adeseaori întrecute.

Cele dintîi case fură mici clădiri, în gen oriental, acoperite, ca în Balcanul turcesc sau în părţile Greciei, cu olane ruginii. Astfel de case se mai văd încă destule, unele culcate spre moarte în lături, prin ceea ce aiurea ar fi mahalaua, dar aici formează numai ultima prelungire a stradei largi începută cu palate. Şi pe costişele ce coboară spre port şi pe linia din faţa Dunării se văd magazii şi magazine, al căror coperiş, ale căror proporţii şi fereşti le arată că sînt din vremea înfiinţării, biete băbuşte pe care moda le-a lăsat în urmă cu îmbrăcămintea lor ruinată.

Statul n-a făcut mult aice — şi o gazetă locală vorbeşte cu durere de banii luaţi din Brăila pentru a ajuta înaintarea rivalei de la Marea Neagră, Constanţa de curînd cucerită. Docurile însă, imensa clădire de la capătul cheiului, au înghiţit mulţi bani, nu fără să aducă totuşi un folos potrivit cu cheltuiala. Dar, afară de docuri şi de cheiul însuşi, pe care localnicii l-ar dori mai mare, mai încăpător, afară de liceu apoi, clădirile administraţiei nu se deosebesc prea mult. Vama, poliţia portului n-au nici o înfăţişare : cea din urmă e grămădită în vreo două odăiţe murdare, cu geamuri sparte, într-o casă urîtă oarecare (sergenţii de oraş sînt, de altmintrelea şi ei, dintre cei mai păcătoşi ce se pot închipui : ţigani murdari, bătrîni obosiţi şi alţii cu fel de fel de metehne) [1]. Prin case şi prin oameni, cîrmuirea nu se vede mai deloc, cu toate că s-ar cădea să se vadă mai mult decît aiurea la această poartă larg deschisă a ţării.

[1] De atunci s-a făcut unificarea poliţiei (1916). (n. a.).

www.dacoromanica.ro

Încă de la început, grecii înțeleseră viitorul ce aștepta noul port și-și opriră locurile cele mai bune. Printre cele mai vechi ziare ale noastre, e unul tipărit aici, mai mult pentru dînșii. Levantini de limbă italiană se așezară și ei în Brăila, și cea dintîi publicație a lui Arturo Graf, cunoscutul filolog și finul poet italian, niște preludii în versuri, poartă pe copertă, ca loc de tipărire, Brăila noastră. De atunci numărul grecilor, armatori, comisionari, negustori de grîne, n-a scăzut, și lîngă acești fruntași bănești și-au găsit locul alții mai săraci, negustori de tot felul, pînă și vînzători ai ziarelor noastre, funcționari de comerț, meșteri și marinari. La două-trei firme se cetește un nume grecesc, și aici evreul, care n-a uitat însă nici el Brăila, nu joacă în negoț rolul cel dintîi. O minunată biserică în stil rococo și cu o cupolă orientală, clădire puternică de piatră, cu stîlpi de marmură în fațadă, e biserica grecească: o vezi în curtea ei bine pietruită și îngrijită ca un salon, în fața sucursalei Băncii Naționale, în unghiul de sud al pieții. Lîngă port, un mare edificiu, cu trei rînduri bine alcătuite și cu totul tăcut, e un institut „elin" de băieți. Ziarele grecești din țară: *Patris*, iar, din această patrie însăși, amintită în titlul ziarului bucureștean: *Hestia*, se văd pe toate mesele cafenelelor, unde găsești și ziarele vieneze, *Figaro* și *Corriere della sera*, pentru alți oaspeți. Grecește se aude vorbindu-se ici și colo pe stradă, dar cele mai multe din cafenelele întunecoase și murdare ale portului, ale căror firme sună „Ithaca", „la Athena", „la Panhellenion", sînt ținute de greci, în mare parte tot pentru greci. În tramvaiul electric te găsești lîngă domni ale căror nasuri lungi par a fi niște adăugiri de carnaval. La cutare papeterie, regele din fereastră nu e Carol I-iu, ci Gheorghe I-iu. Pe părețele unei brutării din Calea Călărașilor e zugrăvită marca Eladei.

www.dacoromanica.ro

Mulţi dintre greci participă, fiind naturalizaţi, la viaţa noastră politică. La viaţa noastră culturală însă, nu ; şi aceasta împiedecă mult o sinceră şi desăvîrşită romanizare. Sînt apoi atîţia cari stau în Brăila numai pentru a face bani din binecuvîntata „Vlahie" pentru Elada săracă, pentru Constantinopolul Patriarhiei, unde sînt rude, unde se caută gineri, unde rămîne toată inima şi se duce tot banul. Şi *aici* se vede însemnătatea, pe care n-o văd politicianii miopi, a culturii naţionale : o înflorire puternică a acesteia ar impune, ar cîştiga şi ar deznaţionaliza, ceea ce nu se poate face prin alte mijloace.

De un timp mult mai scurt, de pe cînd s-au strîns mai tare legăturile noastre cu românii din Ardeal, o imigraţie de muncă, de hărnicie, de spirit eruţător şi îndrăzneţ ardelenesc s-a produs la Brăila. Pe cînd înainte venea numai mocanul în sau din drumul său spre păşunile Ialomiţii sau ale Dobrogei, acum vezi numele săceleanului, braşoveanului îmbogăţit desfăcîndu-se în litere de aur deasupra fereştilor atîtor mari prăvălii şi case de comerţ : Perlea, Grozea, Panţu, spun numele ce le-am culeş mai întîi. Unii, ca d. Sasu, se amestecă în politica locală şi-şi fac influenţa puternic simţită. Otelul frumos şi restaurantul foarte scump din mijlocul pieţii sînt pe jumătate în arenda unui ardelean. Moşiile de prinprejur, care erau odinioară în cea mai mare parte ţinute de greci, folosesc astăzi acestor oaspeţi din sîngele nostru, cari aduc energie românească şi dau exemple de biruinţă pe terenuri în care se părea altfel că românul nu se găseşte bine şi nu poate ţinea piept străinului. În tren auzii de la un grec lauda ardeleanului Ghiţă Găitan, a cărui agricultură, bine condusă, e mai cu noroc decît a tuturor, dacă se scoate doar la o parte gospodăria-model pe care o face d. Nicolae Filipescu pe moşia sa de aice.

www.dacoromanica.ro

Români din țară sînt mulți și săraci, căci boierime, brăileană veche n-a fost, firește, niciodată. Îl vezi, în cojoace sau în zdrențe, unde e munca mai grea, mai grosolană și mai puțin răsplătită, biet substrat indigen, autohton al unei civilizații economice pestrițe. Pe cînd armatorul, bancherul grec sau italian își ia mîndru masa supt lumina electrică, în sălile luxoase ale „Otelului francez" sau „Splendid", el, fiul pămîntului, mînă, spre port sau de la port, cărucioara sa trasă de căluțul înjugat rusește, ducînd sacii de grîu și sacii de făină, cuceriți de alții ca dînsul ori cărînd bogății de supt alte ceruri, care lui n-o să-i fie de nici un folos.

Dar, în lungul șir de prăvălii pentru cumpărători cu bani pe fundul pungii, care sfîrșește spre cîmp frumoasa, larga Cale Regală, vezi adeseori negustori români, cari, la mica lor tejghea, fac bani și se înalță, spre binele lor și al nostru, cari avem atît de multă nevoie de mici „burghezi" ca aceștia.

Românii localnici mai sînt și pescari la Dunărea bogată în daruri. Ei au însă concurenți întru aceasta, și hala peștelui e hrănită și de pescarul lipovean cu gîtul gros, coada ochiului ridicată în sus, părul lung uns și nasul pitic. Lipovenii au o stradă a lor, deasupra căreia se văd turnurile văpsite în galben, în verde, în roș, ca niște pene de porumbel, ale bisericii lor shismatice.

Nu e stradă aproape care să nu mulțămească prin cîte ceva privirea. Sărăcăciosul Bulevard Carol cu căsuțele mici face să se zărească însă ici și colo colțuri de veche viață patriarhală. Cutare străduță, cu case ieșite dincolo de aliniere, cu prăvălii evreiești întunecoase și murdare, cuprinde însă înalta, greoaia biserică românească, pe care puține în toată țara ar întrece-o în dimensiuni. Aiurea vezi cu curiozitate afișe de teatru de varietăți pe o clădire cu două rînduri

www.dacoromanica.ro

(teatru de căpetenie e însă Teatrul Ralli, unde joacă foarte adeseori, în treacăt, trupe românești, și mai ales trupe străine). Prin strada Bolintineanu, deosebit de bogată în solide case particulare, ajungi în splendida grădină publică, de pe terasa căreia ochiul cuprinde coperișurile roșii, de oale, ale magaziilor, catarturile pe care se țese funii și gurile negre ale vapoarelor ce se odihnesc de drum pe Dunărea îngustă, albă ca argintul, apoi ostrovul din față, cu verdeața-i deasă și încă veselă, iar, tocmai la capăt, culmile albastru-închis ale dealurilor Dobrogii, tăindu-și linia șerpuitoare în cenușiul norilor greoi de ploaie.

Calea Regală, strada Galaților și strada Călărașilor sînt însă liniile mari ale orașului, prin care fulgeră vagoanele tramvaiului electric, instalat și exploatat de Casa Helios din Colonia. Pe cea din urmă mergi întîi printre case mari, apoi mai mici — cîrciume mai mult goale, în care cumetre stau la taifas și cîni se tolănesc, lătrînd — în fine prin cîmpie, la *Monument*.

E un obelisc de cărămidă, cu slove rusești de bronz, ridicat, după votul Divanului muntean, în amintirea războiului care a întemeiat Brăila. O alee de toată frumusețea duce la acest semn comemorativ și urmează apoi mai departe, între arbori și straturi strălucitoare de flori.

Apoi, prin același șes cu iarba uscată le raze fierbinți și, acum, de vînturi reci (dincolo de șirul de arbori din stînga curge Dunărea, și înălțimile dobrogene, albăstrite de depărtare, închid zarea), printr-o pădurice și iarăși prin șesul uscat, ajungi la Lacul Sărat.

Lacul, lungăreț, întinde pînă departe luciu-i de oțel, cu ape atît de grele, încît vîntul cel tare abia le încrețește ușor într-o parte. Aleia cea mare se întinde între vile de bun gust, din care bolnavii de boli, bolnavii de urît și bolnavii de inimă s-au

www.dacoromanica.ro

dus cu toții, lăsînd grija așezărilor pustii unei caraule și unui paznic, care prin grai și mărturisiri se dovedește a fi un țăran din Sas-Sebeș, unde ar dori să-și și încheie bătrînețele, lăsînd ceea ce a agonisit aici, copiilor. În dosul aleii, parcul vechi se întinde pînă departe, cu înguste cărări și desișuri pe care nopțile de vară le vor fi umplînd de o fermecătoare taină, dar prin care acum se primblă vîntul de moarte, suflînd frunze galbene și roșii, care tresaltă fugînd. Paznicul s-a dus; ruinele unei vile de curînd arse înalță încă miros de tăciune stins. Un bulgar stă în pragul cîrciumei din față, pe cînd un conațional mai sărac își duce covrigii spre satele vecine. O viață mai puternică o aduce în această singurătate de opt luni pe an numai tramvaiul electric care huruie, răpezindu-se pripit pe cîmpia ce se gătește de odihna albă a iernilor aspre pe malul Dunării bătrîne.

2. *DIN BRĂILA SPRE GALAȚI*

Trenul duce prin șesul întins ca o apă, cu miriști sămănate de mici tufe verzi, cu porumbiști încă bune. Țărani buzoieni cu scurteici roșii mînă căruțe încărcate cu saci spre magaziile gărilor.

Apoi la Făureii vechilor „făurei" țigani, pentru potcoave la drumul mare, din acest tîrgușor, de unde pleacă în jos o linie a Ialomiței, tai un colț de Bărăgan, cu totul pustiu. Grîul rar s-a culeș, miriștea n-are nici o viață; în locul imașelor e pîsla galbenă a secetei. Nu vezi nici măcar ticăloasele case cu stuh și pereții de pămînt nevăruite ce se piteau ici și colo

www.dacoromanica.ro

pînă acum, lîngă locuinţa nouă, puţin strălucită şi ea, a proprietarului şi arendaşului. Aici a ajuns exploatarea pămîntului, dar colonizarea e încă abia la începuturile ei.

Pe pămîntul Brăilei, luat gol de la turci, acum şaptezeci de ani, cresc cîteva lanuri de porumb încă bune, apoi stîrpiciunea se desfăşură stăpînă. Din şoseaua de lîngă linia ferată praful gîlgîie ca un fum uriaş şi cuprinde totul, pînă sus la bolta descolorată, în urîtu-i abur gălbiu. Un vînt nebun, pornit din fericitele ţări unde a plouat, mînă neobosit pulberea secetei.

Cîteva pădurici prăfuite, şi Brăila se vesteşte prin căsuţe netrebnice cu păreţii de ţernă mîrşavă, urît început de mahalale pentru măreţul port dunărean.

În cîte un colţ rîpos, arbori, case, sămănături. Apoi pămîntul ars şi norii de praf.

Cînd ai ajuns însă la Bărboşi şi la malul Siretiului, priveliştea se schimbă. Insule de papură înaltă, verde, apoi larga apă liniştită, cu nisipuri ieşite la iveală în mijloc. Pe urmă, ca în pămîntul Tecuciului, muncele de lut, şi mai înalte aici, şi mai rupte de vechile puteri mari ale naturii. Lostopane hîde de ţernă gălbuie se înfruntă, pe cînd pe margenile prăpăstiilor sînt îngrădituri, vii, porumburi moarte, cîte o rămăşiţă de pajişte: vitele urmăresc lacome aceste slabe rămăşiţe de nutreţ. Înaintea unor căzărmi cu coperemîntul roşu, soldaţi păzesc în năvala colbului nemilos.

Apoi trenul se înfundă într-un foarte înalt defileu de înălţimi lutoase, pe care-l urmează un tunel şi alte strîmtori fără verdeaţă. Cîteva bune căsuţe de mahala, şi te opreşti în Galaţi. Dunărea e la doi paşi, şi, cu toată secetа, valurile ei grele se rostogolesc, frămîntate de vîntul ce goneşte norii, şi, cu dînşii, roada.

www.dacoromanica.ro

La doi pași de Brăila, legată de suburbia Brăilița, cu frumoasa bisericuță nouă, satul Piscul te introduce într-o lume care se deosebește adînc de tot ce e obișnuit în viața noastră țărănească, de tot ce am văzut pînă acum în grupările noastre rurale.

Se chiamă Piscul, deși nu e nici o înălțime, și face parte din România, deși populația de acolo e adînc deosebită de tot ce se poate întîlni în lumea noastră.

Case curățele, cu ferestile mari, îngrijit spălate, curți pline de coșare, de poieți, de tot felul de curioase înjghebări de scînduri. Cîni sălbateci latră în curțile cu îngrijire închise. Vite nu se văd nicăiri.

Pe străzile largi grupe de țărani neobișnuiți, cu pantaloni înfoiați peste cizme și, supt căciulă, lung păr uns și bărbi negre, roșii, albe, de care nu s-a atins niciodată pieptenele ; rareori un cap tuns și o barbă rasă. Femeile, în haine largi, cu cozile supt barizul negru, sînt albe, grase și în tinereță. Nu odată apare un tip asămănător cu al ostiacilor sau al vogulilor, ochi mărunți, oblici, oasele obrazului ieșite tare în afară.

Vorbesc rusește încet, moale, scuipînd sîmburi de dovleac. [...] Sînt lipovenii noștri, starovierții, ortodocșii „credinții celei vechi".

Unii sînt popovți, cu popi, și marea lor biserică, încununată cu două turnuri, dintre care unul cu trepte de pagodă, domină cele cîteva străzi acoperite cu zăpadă și ghiață. Celor fără „popi" bezpopovți, li se zice și „barabulici".

Am prilejul de a pătrunde în tainele acestor dușmani îndărătnici ai statificării bisericii muscălești supt Petru cel Mare, vizitîndu-li, cu un medic cunoscut și

www.dacoromanica.ro

iubit în localitate şi cu un grup de prieteni, casele şi lăcaşurile de închinare.

La gospodarul Ivan Andreev, fost pescar, acum „om de afaceri", e buna rînduială cu care s-ar putea mîndri şi un ţăran german din cele mai bune ţinuturi. Trei odăi mari şi un antret, largi, luminoase, o bucătărie, o baie de aburi, încă o clădire la poartă. Mese, scaune, mari poduri pe care stau doldora marile perne moi, dulapuri vechi, amintiri din Rusia, ca un baston admirabil lucrat în stil caucazian.

Dar ceea ce domină, ce înghite totul, e ideia religioasă, devenită o obsesie, o patimă, o sacră manie sentimentală.

Cum intri în odaia de culcare, ai icoanele în faţă. Culese din toate părţile ruseşti şi aparţinînd la toate epocile. Originale din secolul al XVII-lea lîngă copii ale vestitelor modele din Kiev şi mai ales Moscova. În odaia de primire aceiaşi catapiteasmă strălucitoare. Pînă şi în cel din urmă colţ se ascunde un chip încunjurat de aceiaşi nesfîrşită adoraţie.

Şi ce îngrijire iubitoare, ce nesfîrşită jertfă pentru a le acoperi şi încărca, a le încunjura de o luxuriantă împodobire asiatică ! Platoşe de argint, veşminte de mărgăritare, adevărate sau false, pietre strălucitoare, cadre aurite. Pare că tot cîştigul, toată agonisitele merge la aceşti idoli ai unei atotstăpînitoare credinţe.

Deasupra uşii, invocaţii tipărite către Hristos Mîntuitorul. Stampe cu sfinţi în defilare, pe mai multe rînduri.

— La astea, spune Ivan Andreev, nu ne închinăm. Nu e voie : sînt pe hîrtie. Dar le ţinem ca să ştim la ce sfînt avem să cerem.

Dulapul cuprinde o adevărată bibliotecă de anticvar. Cărţi anterioare lui Petru cel Mare. Splendide vechi legături de piele seulptată, încheietori de alamă

www.dacoromanica.ro

înflorită. Te-ai crede într-o cameră din departamentul de manuscripte al unui depozit admirabil îngrijit. Şi aceleaşi cărţi zac şi pe toate mesele.

Nu lipsesc tablouri naţionale, cu lungul şir al ţarilor pînă la Alexandru al III-lea, iar, în mijloc, Petru cel Mare şi Alexandru I-iu. Ori prezentarea împăraţilor Bizanţului. Fotografia lui Nicolae al II-lea tînăr cu tovarăşa lui. Dar şi un Carol I-iu şi o listă completă a miniştrilor naţional-ţărănişti.

— Dumnealui are şi o biserică proprie, pe care a făcut-o împreună cu tatăl.

Deranjînd un cîne furios, care uită o clipă viforul sălbatec de care se zgribulea, deschidem uşa lăcaşului aşa de modest pe din afară. Dar e în adevăr biserică, avînd toate cele de nevoie, pînă la cărţi de slujbă, de aceeaşi vechime, şi la cărticele de pomelnic. Am văzut acasă şi un manuscript mai nou, delicat împodobit. Pretutindeni strălucirea argintului de pe icoane care sînt o mică avere.

Marea biserică e stampilată la întrare cu crucea veche, tăiată de două ramuri drepte şi una oblică. Trecînd pragul îngheţat al puternicii zidiri, te afli într-o atmosferă de ev mediu solemn şi misterios. Marea catapiteasmă de zinc e numai o lumină. În dos altarul e îngrijit cu o iubire nespusă, de gospodină migăloasă, fanatică. Pe pereţi un zugrav foarte bun a observat cu cea mai conştiincioasă stricteţă modelele arhaice moscovite. Totalul e de o policromie fantastică.

Şi înlăuntru s-a strîns o lume de închinători cum numai acele veacuri de credinţă exclusivă i-au cunoscut. Acoperiţi cu halaturi negre ca anteriul tînărului preot abia sosit din mediul pur rusesc, aceşti ţărani par nişte călugări devotaţi ai sectei cărcia i s-au închinat.

www.dacoromanica.ro

Au venit pentru vecernie. Femei nu văd. Mi se spune însă că nu sînt înlăturate de la multele slujbe. [. . . . .]

„Să cetească", aceasta e norma vieții lor. Nicăiri cartea nu e mai scumpă tuturor sufletelor decît aici. Orice vechi volum masiv închide adevărul etern cu care necontenit trebuie păstrat contactul.

Și cartea ține sufletele blînde și bune. Cînd vreau să cumpăr două păsări, din cele care pretutindeni, în aerul glacial, se zbat prin curțile făcute cu un minuțios meșteșug, gospodarul Ivan răspinge plata :

— O, nu. Asta, nu !

Și așa, în veacul cinematografelor și automobilelor, mii și mii de oameni trăiesc în preajma orașelor mari, de care se feresc cu groază, păstrînd neatinsă datina comunicării cu sfinții și a unei iubiri de oameni dezinteresate și naive.

www.dacoromanica.ro

XII

RÎMNICUL SĂRAT

1. *RÎMNICUL SĂRAT*

Rîmnicul Sărat. O gară cochetă, prea mare pentru micul oraş, îşi desface peronul ei larg. De la dînsa se deschide un fel de bulevard, care duce la noul palat administrativ şi la vechea casierie, amîndouă clădiri impunătoare. Şi ele şi drumul sînt desăvîrşit, model de curate. În dreapta gării, rînduri de plopi, sădiţi pentru a apăra linia de troiene, formează o dumbravă a cării răcoare cheamă, vara, amorezaţi cari au de ce să se ferească. Dar, pentru ceilalţi locuitori, Rîmnicul are o grădină publică, împrejmuită cu grilaj de fier, străbătută de alei drepte, bine prunduite, împodobită cu arbori frumoşi, sămănată cu bănci comode, pe care le ocupă o lume bună. Mai departe, iată o şcoală primară frumuşică, şi, lîngă ea, gimnaziul, curat ca un pahar ; e despărţit de stradă printr-o grădiniţă îngrijită.

De o parte te înfunzi apoi într-o regiune de livezi, paşnică, pustie : ici şi colo cîte o casă pierdută în locul întins care o împrejmuieşte : nimeni la ferești şi nimeni în curte. Într-un loc se vede o căsuţă căzută în ruine. Sînt şi case boiereşti mai mărişoare, dar nici

www.dacoromanica.ro

în ele nu se descopere prin nimic prezența unor ființe vii. Singuri arborii, larg înrămuriți, se bucură de darnica lumină a soarelui care plouă asupra nesfîrșitelor livezi străvechi. Nu se aude măcar un cîne lătrînd. Numai cîte un copil se întoarce de la școală cu ghiozdanul supțioară, îndreptîndu-se către una din căscioarele mute, sau cai mînați la apă se smulg de supt pază și aleargă în voie, călăuzindu-se după instinctul lor sigur către ușa stăpînului...

De altă parte, e strada tîrgului, care lasă și ea o întipărire deosebit de plăcută. Cele mai multe firme sînt românești, și n-am văzut decît o cîrciumă evreiască, o bătrînă ovreică grasă pe scările unui pridvor și un negustor de seminție biblică rătăcind într-un colț de mahala.

În această stradă, în curtea primăriei de astăzi, se vede mănăstirea Rîmnicului. O clădire prefăcută pe vremea lui Brîncoveanu, cu stîlpi frumoși și bune proporții. În ea a fost îngropat Suvorov tînărul, înecat în apa, acum secată de soare și oprită de mori, a Rîmnicului, într-unul din marșurile rusești asupra Țarigradului robit de păgîni. O lespede amintește această păstrare a oaselor îndrăznețului soldat, înainte ca ele să fie strămutate, pentru o odihnă trainică, în Rusia însăși. Pe pereți și-au zgîriat numele, peste zugrăvelile de sfinți, în amintirea înaintașului mort, alți ostași ruși, din noul zbor de cucerire de la 1877 [1].

În curte se păstrează o mare și grosolană cariatidă, *Samsonul*, care sprijinea odată tavanul ospătăriei în vechile chilii prefăcute astăzi în cancelarii municipale restaurate.

Învingător la Rîmnic, Ștefan cel Mare a durat aici una din bisericile sale amintitoare de biruință. E mai

[1] Comisiunea Monumentelor Istorice a readus la lumină admirabilele fresce (1939) (n. a.).

www.dacoromanica.ro

eus, în aceeași linie de clădiri. Dar simțul religios, iubirea de orînduială a cetățenilor i-au smuls tot nimbul de vechime sfîntă. Un arhitect oarecare a adaus, a dres, a văpsit, a unit gîndul său cu gîndul strămoșilor, ctitoria listelor de subscripții cu ctitoria mărețului voievod, și astăzi numai frînturile de zid vechi lîngă noua clădire împopoțonată amintesc cu adevărat ceea ce s-a dus, în afară de urme de care numai un bun cunoscător și un suflet pios au voie să se atingă pentru a li asigura mai bine păstrarea.

În încăperile vechii gări începe a funcționa o școală de agricultură de gradul al doilea și de grădinărie, căreia i s-a cedat un întins teren. Elevii în haine de uniformă sau în haine de țară, feciori de țărani, meniți să conducă, apoi, ca vechili, vătavi, munca la cîmp a țăranilor, ard bălăriile, înfig pentru întîia oară săpile în păragină. În grajd boii voinici așteaptă ploile de toamnă pentru a trage brazda începutului. Și sămănăturile ce se vor ridica de aice nu vor fi singure, ci vor trezi atîtea altele, făcute cu socoteală și știință, în lungul și latul Românici, care se trezește la o nouă viață economică, la o nouă civilizație și putere.

2. *PĂRȚI RIMNICENE*

Știe oare doamna Fințescu de la Valea Călugărească (Prahova) ce frumoasă zidire veche, de la bătrînul Belu, stăpînește la via ei? Dacă știe, s-o păstreze așa, neschimbată. Cu zidul înalt care o încunjură, cu stîlpii de la poartă înfățișînd balauri păzitori, cu șirul căsuțelor din dreapta care păstrează profiluri delicate, cu partea mai veche a încăperilor din fund.

www.dacoromanica.ro

Mai departe în cîmp biserica părăsită, ruinată arde de soare și se umezește de ploi. Totuși se păstrează urme de pictură, însemnări de altar. Satul, plin de vile bogate, ar putea totuși s-o ocrotească, măcar pentru cîte vechi rugăciuni smerite s-au șoptit acolo, și împrejur s-ar întinde o grădiniță în locul scaieților și urzicilor.

Marea, masiva biserică nouă ar fi, mi se spune, creațiunea marelui arhitect Mincu. E totul nepotrivită cu mediul țărănesc, alb, sprinten, ușor. Și-ar afla locul într-un oraș italian, cu puternica-i cupolă, acoperind ca o cloșcă tot felul de umflături laterale. Simplii meșteri de pe vremuri înțelegeau mai bine că, dacă este o frumuseță, nu este numai una, ci fiecare loc și-o cere pe a lui.

Ce bine s-ar înfățișa la Buzău, care se semnalează de departe cu turnul alb al primăriei sale și al cărui centru e curat și vioi, cartierul episcopiei, cu toate reparațiile, modernizatoare, ale marilor vlădici, din secolul al XIX-lea, dacă nu s-ar lăsa neatinsă ruina războiului și dacă nu i s-ar adăugi hîzenii nouă, cum e împrejmuirea de scînduri, ca la un han de drumul mare! Întrarea de către pod rămîne stricată și părăsită, fațadele cu ferestile sparte arată că răutății nemților li se adaugă lenea noastră. În nimic decît în această calică împrejmuire nu se vede grija zilei de azi. Și totuși s-ar putea înțelege că *acesta, numai* acesta e colțul interesant, ca trecut și ca artă, al orașului.

Mi se vorbește de un preot din marginea cochetului oraș îngrijit care e Rîmnicul Sărat, de un preot cu idei originale și cu voință în serviciul lor, care, la apropierea năvălitorilor pe cari atîția „buni români" îi așteptau, a luat pușca și a tras în ei pînă la ultimul

www.dacoromanica.ro

cartuș și la ultima suflare. Dacă e adevărat, î s-ar cuveni un monument și anume persoane ar trebui poftite la inaugurare...

La Focșani, literalmente îmbrăcat în steaguri pentru că trece un ministru — oamenilor li se spune că trece regina — o ruină de biserică se întâlnește chiar la intrare. Dacă la Valea Călugărească se poate îngădui o asemenea părăsire, aici ea revoltă.

Dar mai rău decît atîta. Clădiri particulare sînt lăsate să se îndese pînă în streașina unor asemenea lăcașuri. Ba cîte un preot la mai multe biserici care — zice-se — cere el însuși să se dărîme, pentru vechime, una, ca să aibă mai puțin de lucru. Dacă se mîntuie de urgie cutare din ele, aceasta se datorește stăruinților făcute de enoriași.

Și totuși la vreo două din ele, ar ajunge să se înlăture îngustele turnulețe de tinichea, care aici sînt norma, să se curăță unele adausuri nepotrivite, pentru ca trupul sănătos și elegant al ctitoriei primitive să iasă la iveală întreg și curat, podoabă a unui oraș căruia arhitectura modernă, pe apucatele, nu i-a adus desigur nici un folos.

Bogata linie de case care duce, aproape fără întrerupere, pînă la Odobești, nu arată azi nici o urmă din grelele suferinți ale războiului. Între solidele case de țară cîte una are stîlpii de zid puternici cari în orașul vecin sprijină cerdacul. Curțile sînt pline de butoaie enorme și porumbul desfăcut își clădește aurul supt șoproane.

La Odobești, ale cărui biserici, multe, ca după bogăția seculară a așezării lui Odoabă, au toate, în ciuda turnulețelor supțiratece de tinichea, cîte ceva interesant, în pictură, în sculpturile catapiteasmei; evlavia

www.dacoromanica.ro

gospodărească a domnului Gheorghe Stratilat mîntuie refacerea bisericuţii cantacuzineşti din deal. Vederea se întinde de aici asupra multelor case albe îngrămădite asupra liniei întortocheate a Milcovului, asupra tîmplei de dealuri împădurite pe care le domină acea cotă „o mie una" de pe care Wilhelm al II-lea s-a cam grăbit să anunţe victoria sa definitivă asupra unei rude regale pe care o acoperea de toate jignirile.

Judeţul mic al Rîmnicului Sărat e, din orice parte l-ai privi, vrednic de toată luarea aminte. Spre nord, spre răsărit casele de zid, în mijlocul marilor livezi, cu piaţa la mijloc, au înfăţişare de tîrguri. Drumul către Focşani şi către Odobeşti e mai puţin pitoresc ca arhitectură ţărănească decît altele. Partea aceasta, deosebită de a muntelui şi de a şesului răsăritean, este şi oarecum deslipită din judeţ prin legăturile strînse cu Focşanii, ai cărui orăşeni îi ţin viile. Ici şi colo am găsit însă case în stil vechi de toată frumuseţa.

De către Buzău, judeţul e mai rar locuit decît în părţile vecine cu Brăila şi cu Putna. Ne-am oprit o clipă la Plăineşti, al cărui nume vine de la familia boierească, azi, mi se spune, definitiv aşezată la Paris, Plaino, care se scrie şi ceteşte Plagino, de unde oficialitatea întrebuinţează forma, nobilă: Plagineşti. Un tîrguşor neînsemnat, dar la întrarea lui bisericuţa nu e lipsită de graţie şi sunetul de rugăciuni aprinse care vibrează din îngustul cuprins în această zi de Sîntă Măria Mică ne atrage. În luptă cu adventismul înrădăcinat prin vecinătate, ca la Tîmbuieşti, satul lui Tîmboi, preotul tînăr cu temperament de apostol ţine *Scriptura* la îndemîna credincioşilor şi cîntă împreună cu dînşii, adică numai cu parte din ei, şi din cei cari nu sînt intelectuali cu haine şi pălării de oraş. Vederea grupului nemişcat care în faţa catapitesmei se impresionează pe sine cîntînd, cu odăjdiile scînteietoare

www.dacoromanica.ro

în mijlocul scurteicelor de postav simple, e emoționantă.

Dincolo de linia prăvăliilor, în bogata verdeață a dealurilor, bisericuțile răsar cu o deosebită gingășie, ca floarea firească a acestei verdeți dese, sumbre. Undeva pe acolo, la Dragosloveni, era căsuța lui Alexandru Vlahuță, adăpostul, mîngîirea și bucuria lui. Locuri potolite și de o discretă frumusețe intimă ca însuși sufletul lui: mai jos ar fi fost banal, mai sus ar fi fost sălbatec.

Cotim spre Urecheşti, satul lui Ureche. Pe drum corturi țigănești oprite. Strașnice ființi omenești mai mult sau mai puțin goale — zdreanța ea însăși fiind un fel de goliciune și acceptată ca atare — și totuși avînd la gît mărgele, ghiocuri, mari medalii și monede de argint, unse și șterse. După aproape mia de ani ele duc din generație în generație pe calda față arămie și în ochii de jăratec răsfrîngerea soarelui focos al Indiei. Sînt „din țară", și în fiecare iarnă aiurea li se întinde cortul. Nu fac serviciul militar, fiindcă „n-au așezare". Pentru stat ei nu poartă nici un nume, dar au nume pentru statul lor de juzi și voievozi cu sancțiuni teribile. Sînt creștini — și se mîndresc cu aceasta, — dar cine ieo fi botezat cînd nu li se scrie numele la primării, cînd se îngroapă uneori la margene de drum, în locuri care trebuie să rămîie neștiute, cînd căsătoria se face după vechi legi care nu sînt ale noastre! Se păstrează bine: bărbații cu lungile plete filfîitoare, femeile cu codițele mărunt împletite, grele de panglici și de argint, arată măcar zece ani supt vîrsta lor. Vorbesc țigănește și românește, o românească vrednică de a fi studiată, cu greșeli de acord, cu forme dialectale: țiganca de la Urecheşti, care arată tolba farmecelor de dragoste, la care, spune ea, se uită lumea mai mult decît la fața ei, spune, bănățenește, *frace* în loc de *frate*.

www.dacoromanica.ro

Urecheştii, satul lui Ureche, e un adevărat orăşel. Buna stare se arată în toate amănuntele caselor, perfect îngrijite, în curtea cărora se lucrează la recolta îndoită, a porumbului şi a viilor. Căruţa cu cai duce pe şoseaua îngustă butoaiele pline de vin nou. E mulţămire, dar fără beţia care în părţile cu pruni întovărăşeşte fabricarea ţuicii.

Biserica din 1837, refăcută şi adăugită pînă după 1860, are o clopotniţă de cetate, ziduri tari, contraforturi voinice şi urme afumate ale unei zugrăveli care, oricum, tot e mai bună decît sfinţii de doi coţi cari se samănă ici şi colo de actualii „pictori" de biserică. Legenda spune că întemeietorul, un „crucer" sau clucer — dacă vreţi — căruia i se datoreşte şi bisericuţa din margene, cu crucile de lemn ale soldaţilor noştri puse de nemţi şi cu însemnări nemţeşti, pe care nu le-am înlocuit, ar fi plătit cu înălţarea de şapte lăcaşuri uciderea întîmplătoare a unui ţigan pălmuit. Era vremea cînd, faţă de Dumnezeu măcar, păcatele se plăteau.

De la Urecheşti, unde prietenii ne întîmpină cu o muzică, o adevărată muzică permanentă a satului, apucăm spre dealul care cuprinde, în pădure, schitul Vărzăreştilor.

Cărarea se strecoară prin desişul tăcut al copacilor bătrîni, buni pentru veverite şi vulpi şi haiduci moderni de felul aceluia care mai ieri a fost vînat pe aici, către Odobeşti. De trosnitul unei crengi călcate se înfioară pînă în fund toată adîncimea ; prin frunza înroşită şi aurită de toamnă se joacă raze furişate.

Întovărăşitorii noştri, preoţi, învăţători, săteni, a căror prietenie nu voi uita-o, îmi vorbesc de amintiri istorice pe care bucuros le-ar fixa şi păstra aici, unde Palanca. Măgura ar numi locul biruinţii lui Ştefan

www.dacoromanica.ro

cel Mare asupra frumosului Radu. Rîmna ce curge pe alături, înfăşurînd, de fapt, o asemenea înălţime, era bună pentru război. Atîta numai că puteai lua, pe aiurea, drumul larg prin şesul Ţării Româneşti.

Schitul e cufundat între păreţii de lut străpunşi de rădăcinile stejarilor. Părerea răspîndită îl pune în sama lui Radu Vărzarul, boierul lui Matei Basarab, care, Radu, cu toată faima lui proastă, a mai făcut o biserică la Tîrgovişte. De la Vărzaru la Vărzăreşti însă e oarecare deosebire şi sfetnicului domnesc nu-i va fi plăcut să i se zică după îndeletnicirea lui primitivă de grădinar, venit de peste Dunăre.

Micul lăcaş mai vechi e înnădit cu o veşmîntărie, cu un pridvor de lemn şi încununat cu un turnuleţ de tinichea, cu altarul pentagonal, o formă ca acelea, simplificate, ale veacului al XVIII-lea. Trebuie să fi fost ridicat la începutul acelui veac, căci aici şi-a aflat întîiul adăpost ucraineanul Paisie, marele creator, mai tîrziu, la Dragomirna, la Neamţ, la Secul, al vieţii celei noui, de călugări mîncînd şi cetind împreună. Poate a doua biserică să fie ctitoria lui. Nici una, nici alta nu păstrează nimic din trecutul total risipit. Doar fărîme de vechi cărţi, slavone şi româneşti, pe una din care se face menţiunea satului „Holtèni", care e Olteni (ca Mcedinţi şi Mchedinţi, Amaradia şi Hamaradia).

În jurul celor două paraclise, cîteva case călugăreşti foarte modeste. Un heleşteu cu apele galbene se răsfaţă în margenea pădurii.

Dar nici cea mai frumoasă clădire n-ar putea da atîta farmec sufletului ca vederea ce se desface de aici, în largi linii de albastru palid, de alb nouraş cu străpungeri de soare. Se cuprinde un judeţ întreg, două pînă la margenea Dunării. În apus, cînd soarele-şi retrage stăpînirea răsar, în fund de tot, sure, dealurile Măcinului.

www.dacoromanica.ro

Şi, pe cînd părintele Ghimnasie starețul-ni pregăteşte, ospitalier, masa, părintele din Urecheşti aduce vorba despre aceia mai căror ochi neobosiți, căutători de frumuseță, au stat aici în odihnă prietenească, vorbînd de cele scumpe ale lor: Vlahuță, Delavrancea. Şi în negura aurită care acopere întinderile imense pare că simți plutirea înseninată a sufletelor lor.

www.dacoromanica.ro

CUPRINS

www.dacoromanica.ro

N. Iorga — călător prin țară V
Tabel cronologic XXXIX
Notă asupra ediției LXV

I. ROMÂNIA „MUNTEANĂ"

Prefață la ediția I din Drumuri și orașe . . 3
Prefață la ediția I din Sate și mănăstiri . . 5

OLTENIA

I. MEHEDINȚI
1. Din josul Dunării spre Severin 11
2. De la Severin spre hotarul vechi . . . 15
3. Turnul Severin 16
4. Cernețul. Topolnița 18
5. Spre Vîrciorova. Ruinele Vodiței . . . 22
6. Mănăstirea Strehaia 24
7. Pe Dunăre spre granița sîrbească . . . 31

www.dacoromanica.ro

II. GORJUL
1. Tîrgul Jiiului 34
2. Tismana 37
3. Pe valea Jiiului spre hotar 43
4. Între Tîrgul Jiiului şi Severin : două drumuri 47
5. Privelişti gorjene 52

III. DOLJUL
1. Craiova 58
2. Bucovăţul. Calafatul 62
3. Drumuri doljene : Braloştiţa. Filiaş . . . 67
4. Împrejurimi craiovene : Creţeştii. Vîrîţii . 69
5. Işalniţa. Almăgiul. Coţofenii. Brădeştii . . 75

IV. VÎLCEA
1. Rîmnicul Vîlcii 81
2. Inoteştii 87
3. Lunca Oltului. Şerbăneştii-Dobruşa. Stăneştii. Mamul. Străjeştii. Drăgăşanii . . . 89
4. Cozia 94
5 Rîurenii. Govora, Mănăstirea dintr-un lemn. Surpatele 100
6. Hurezii. Bistriţa. Arnota 105
7. Pe Olt : Cornetul 111

V. ROMANAŢI
1. Spre Caracăl 118
2. Mănăstirea Brîncovenilor 121

MUNTENIA

I. ARGEŞUL
1. Curtea de Argeş 131
2. Pe drumul voievozilor 137

 www.dacoromanica.ro

3. Piteștii 139
4. Goleștii 142
5. Mănăstirea Vieroșul 145

II. OLTUL

Slatina 149

III. TELEORMANUL

1. În Teleormanul șes 152
2. Pe Dunărea teleormăneană 153
3. Turnul Măgurele 155
4. Zimnicea 159

IV. MUȘCELUL

1. Spre Cîmpulung 161
2. Cîmpulungul 164
3. Rucărul. Dragoslavele. Gura Dîmbovicioarei 166
4. Generalități muscelene 176

V. DÎMBOVIȚA

1. Tîrgoviștea 181
2. De la Tîrgoviște la Cîmpulung . . . 196
3. Viforîta. Mănăstirea din Deal 202
4. Potlogii. Găisenii. Căscioarele 204

VI. VLAȘCA

1. Pe Dunărea de jos spre Giurgiu . . . 223
2. Giurgiul 225
3. Comana. Dobrenii. Fierăștii 228
4. Între ruinele Giurgiului (1920) . . . 237

VII. PRAHOVA

1. Ploieștii 242
2. Mărginenii. Drumul Tîrgoviștii 246
3. Tîrșorul 251
4. La leagănul Filipeștilor 255

www.dacoromanica.ro

5. În împărăția petrolului: Țintea Băicoiul Floreștii 258
6. Cîmpina 262
7. Sinaia 266
8. Doftana, Brebul 271
9. Ocna veche din Slănic 274
10. Un vechi tîrg stîns: Bucovul 275
11. Urlații 277
12. La Mănăstirea Zamfira 279
13. Vălenii de Munte 284
14. Drajnele 289
15. Mănăstirea Verbila 291
16. Ogretinul. Starichiojdul. Poseștii. Cărbunești 296
17. Pe valea Anei spre Piatra Corbului . . . 298
18. La schitul prahovean al Crasnei . . . 300
19. La mănăstirile Suzana și Cheia 303

VIII. ILFOVUL

1. Bucureștii 307
2. Plumbuita. Văcărești 324
3. Palatul lui vodă Bibescu 329
4. Cotrocenii. Ciorogîrla 331
5. Mogoșoaia Brîncoveanului 336
6. Cernica 340
7. Împrejurimile Bucureștilor 342
8. Mărcuța. Pantelimonul. Pasărea 344
9. Un adăpost de domn: Pașcanii . . . 349
10. Plumbuita. Căldărușanii. Țigănești . . . 355
11. În margenea Snagovului 360
12. Snagovul 363
13. Spre Gherghița 373

www.dacoromanica.ro

IX. BUZAUL

1. Buzăul 384
2. Ciolanul. Răteştii 386

X. IALOMIŢA

1. Bărăgan... 397
2. Călăraşii 400

XI. BRĂILA

1. Spre Brăila 403
2. Din Brăila spre Galaţi 411
3. La lipovenii din marginea Brăilei . . . 413

XII. RÎMNICUL SĂRAT

1. Rîmnicul Sărat 417
2. Părţi rîmnicene 419

www.dacoromanica.ro

Lector : NICOLAE TEICĂ
Tehnoredactor : AURELIA ANTON

Aparut 1972. Tiraj 31 760 ex. Broşate 28 760 ex. Legate 1/1 3000 ex. Hîrtie ziar de 50 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 22,35. Coli tipar 15,75. A. nr. 13 256 1972. C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici 859—992.

Tiparul executat sub comanda nr. 20 615 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1 Bucureşti
Republica Socialistă România

www.dacoromanica.ro

n. iorga

«Cartea de față ar trebui să îndemne la călătorii în România pe mulți dintre aceia care cred că numai frumusețile străinătății sînt vrednice de văzut. Cei ce vor fi ispitiți să străbată țara vor fi mulțămiți. Traiul și drumul sînt ieftene...

Am scris mai mult pentru acel public care prețuiește și folosește scrierile mele...

Mă îndrept către cei mulți, umili și săraci: către învățătorul și preotul din sate, către cetitorul de peste munți, om cu inima curată, către tinerii din școlile înalte și către acei ce le-au părăsit de puțină vreme pentru a intra în viață. Sînt încredințat că aceea ce spun aice e pe înțelesul și pe inima lor.»

N. IORGA (1905)

editura minerva

Vol. I– II, lei 10

www.dacoromanica.ro